CUMHURİYET'İN 75. YILI ARMAĞANI

Atatürk'ün Bütün Eserleri

Cilt: 1

(1903-1915)

KAYNAK YAYINLARI

Analiz Basım Yayın Tasarım Uygulama Ltd. Şti. Adına Sahibi
İsmet Öğütücü
Genel Yönetmen
Şule Perinçek (1. ve 2. Basım: Fikret Ulusoydan)
Yönetmen
Fikret Ulusoydan
Ankara Temsilcisi
Kemal Şenoğlu (1. ve 2. Basım: Sarper Yiğit)
Arşiv-Araştırma
Semra Eyinnen
Yayın Koordinatörü
Kurtuluş Güran
Sayfa Düzeni
Semra Karabulut Ok
Kapak Tasarımı
Sistem Ofset, Emre Şenoğlu
Dizgi
Analiz Basım Yayın, Gülcem Oflaz, Şenay Yurtsever
Baskı
Analiz Basım Yayın
Montaj
Bahri Çakır
Cilt
Cansın Mücellit
Satış ve Pazarlama
Şinasi Gökçe, Sevgi Sivaslı
Dağıtım
Mesut Barış, Fethi Kişioğlu, Mesut Yılmaz
Abone
Gülsün Kaygısız Gökçe
Tanıtım
Nalân Mahsereci (1. ve 2. Basım)
Muhasebe
Saniye Yalçın

© 1998

Bu eserin yayın hakları
Analiz Basım Yayın Tasarım Uygulama Ltd. Şti.nindir

Birinci Basım: Ekim 1998
İkinci Basım: Nisan 1999
Üçüncü Basım: Aralık 2003

Kaynak Yayınları: 260

ISBN: 975-343-235-6 (Tk. No)
975-343-236-4 (1. Cilt)

KAYNAK YAYINLARI

ANALİZ BASIM YAYIN TASARIM UYGULAMA LTD. ŞTİ.
Meşrutiyet Cad. Kardeşler Han No: 12 Kat: 3-4
34430 Galatasaray-Beyoğlu/ İSTANBUL
Telefon: (0 212) 252 21 56 - 252 21 99 - 292 21 08 Faks: 249 28 92
Ankara: (0 312) 231 56 64
web adresi: www.kaynakyayinlari.com
e. posta: iletisim@kaynakyayinlari.com
suleperincek@ataturkuneserleri.com

Atatürk'ün Bütün Eserleri Danışma Kurulu
(Alfabetik soyadı sırasına göre)

M. Türker Acaroğlu

Prof. Dr. Feroz Ahmad

Prof. Dr. Sina Akşin

Talip Apaydın

Prof. Dr. İlhan Arsel

Nejat Birdoğan

Muazzez İlmiye Çığ

Ali Dündar

Yrd. Doç. Dr. İsmet Görgülü

Prof. Dr. Tahir Hatipoğlu

Prof. Dr. Alpaslan Işıklı

Suphi Karaman

Prof. Dr. Nejat Kaymaz

Necdet Kurdakul

Em. Tümg. Turhan Olcaytu

İsmet Öğütücü

Emin Özdemir

Yekta Güngör Özden

Sadık Perinçek

Dr. Doğu Perinçek

Hakan Reyhan

Zeki Sarıhan

Prof. Dr. Taner Timur

Prof. Dr. Şerafettin Turan

Gürbüz Tüfekçi

Memet Türkkan

Fikret Ulusoydan

Katkıda Bulunanlar
(Alfabetik soyadı sırasına göre)

Eser Abbasoğlu, Adnan Akfırat, Alper Aktan, Kemal Albayrak, Pınar Arık, Fatma Artunkal, Kemal Ayyıldız, Mustafa Birçek, Ali Rıza Cihan, Feriha Denli, Mithat Denli, Orhan Devret, Melahat Doğançay, Murat Dural, Ömer Emon, Attilâ İlhan, Ali Mithat İnan, Prof. Dr. Mustafa Kalaç, Hüseyin Kara, Mehmet Kılıç, Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu, Celalettin Kişmir, Osman Bilge Kuruca, Turgay Nar, Fikriye Önkılıç. Mesut Özcan, Fahir Özel, Doç. Dr. İzzet Öztoprak, Şule Perinçek, Kiraz Perinçek, Emine Sağlam, Abdurrahman Sarıoğlu, Hüseyin Şakacı, Bülent Turan, Mahsun Turan, Aşikâr Ulusu, Sami Ünal, Fatma Yazıcı.

Ayrıca, Alman Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi, Aziz Berker Kütüphanesi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, Galatasaray Lisesi Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Milli Kütüphane, TBMM Kütüphanesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Kütüphanesi, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi çalışanları, Mülkiyeliler Birliği, Bostancı Kırtasiye çalışanları.

Atatürk'ün Bütün Eserleri

Cilt: 1

(1903-1915)

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	11
2 Numaralı Not Defteri (1903-1904)	13
Rıza Tevfik'e Kart (2 Nisan 1903)	31
Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin Selanik Şubesinin Kurulması (1906)	32
Hanya'da Yayımlanan İstikbal Gazetesine Mektup (29 Ekim 1908)	33
"Takımın Muharebe Eğitimi"ne Önsöz (23 Şubat 1909)	34
10 Numaralı Not Defteri (Nisan-Mayıs 1909)	37
31 Mart Vakası Üzerine İstanbul Halkına Beyanname (19 Nisan 1909)	47
31 Mart Vakası Üzerine Genelkurmay Başkanlığı'na Telgraf (19 Nisan 1909)	49
İstanbul Büyükhalkalı'daki Karargâhtan (21 Nisan 1909)	51
Cumalı Ordugâhı (12 Eylül 1909)	53
Mustafa Kemal'in Ali Rıza Paşa Adına Kaleme Aldığı "Genel Eleştiri" (1910)	85
Taktik Tatbikat Seyahati (1911)	105
Salih (Bozok)'a Mektup (24 Eylül 1911)	125
Salih (Bozok)'a Mektup (5 Ekim 1911)	126
Fuat (Bulca)'ya Mektup (17 Ekim 1911)	127
Salih (Bozok)'a Mektup (15 Kasım 1911)	129
Salih (Bozok)'a Mektup (28 Kasım 1911)	130
Muharebe Emri (16/17 Ocak 1912)	131
16/17 Ocak Muharebesi Raporu (25 Ocak 1912)	132
Behiç (Erkin)'e Mektup (2 Nisan 1912)	135
Salih (Bozok)'a Mektup (1 Mayıs 1912)	136
Salih (Bozok)'a Mektup (8/9 Mayıs 1912)	137
Kerim Bey'e Mektup (22 Mayıs 1912)	139
Günlük Emir (22/23 Mayıs 1912)	141
Behiç (Erkin)'e Mektup (29 Temmuz 1912)	142
Günlük Emir (4 Ağustos 1912)	144
Günlük Emir (4 Ağustos 1912)	145

Süvari Subayı Mithat Bey'e Mektup (21 Aralık 1912) 146
Edirne Konusunda Savunma Bakanlığı'na
Ali Fethi (Okyar)'la Birlikte Uyarı Mektubu (17/18 Şubat 1913) 147
Başkumandanlık Vekâleti'ne (8 Nisan 1913) 150
Bulgaristan'dan Gönderdiği "3" Sayılı Rapor (5 Kasım 1913) 151
Madam Corinne'e Mektup (16 Kasım 1913) 152
Madam Corinne'e Mektup (7 Aralık –1913–) 154
Madam Corinne'e Mektup (14/27 Aralık 1913) 155
Subay ve Kumandan ile Konuşmalar (1914) 157
Kâzım Karabekir'e Mektup (Ocak 1914) 177
Madam Corinne'e Mektup (12 Ocak 1914) 179
Savunma Bakanlığı'na Maaşının Kesilmesi Hakkında (9 Şubat 1914) 181
Bulgaristan Ordusu Hakkında
Genelkurmay Başkanlığı'na (12 Şubat 1914) 182
Savunma Bakanlığı'na ve Genelkurmay Başkanlığı'na
Bilgi Toplamak İçin Harcanacak Para Hakkında (16 Şubat 1914) 183
Genelkurmay Başkanlığı'na Makedonya Hakkında Rapor (7 Mart 1914) 184
Madam Corinne'e Mektup (13 Mart 1914) 187
Savunma Bakanlığı'na Sofya'daki
Ataşelik Binası Hakkında (27 Mart 1914) 189
Balkanlar'daki Durum Hakkında Rapor (14 Nisan 1914) 191
Savunma Bakanlığı'na ve Genelkurmay Başkanlığı'na
Gönderilen Yazı ve Senet (28 Nisan 1914) 194
Madam Corinne'e Mektup (13 Mayıs 1914) 195
Genelkurmay Başkanlığı'na 1914 Bütçesi Hakkında (2 Haziran 1914) 196
Bilgi Toplamak İçin Para İhtiyacı
Hakkındaki Raporundan (14 Temmuz 1914) 197
Savunma Bakanlığı'na Balkanlar'da Durum
Hakkında Telgraf (21 Ağustos 1914) 198
Bir Dostuna Mektubu (17 Eylül 1914) 200
Salih (Bozok)'a Mektup (31 Ekim 1914) 202
Fuat (Bulca)'ya Mektup (31 Ekim 1914) 203
Başkumandanlık Vekâleti Genelkurmay Başkanı
Yarbay İsmail Hakkı Bey'e Mektup (6 Kasım 1914) 204
Salih (Bozok)'a Mektup (7 Kasım 1914) 206
Salih (Bozok)'a Mektup (1914) 207
Madam Corinne'e Mektup (1915) 208
Hildegrad Christianus'a Mektup (27 Ocak 1915) 209

Müstahkem Mevki Kumandanlığı'na (7 Mart 1915) 210
Madam Corinne'e Mektup (30 Mart 1915) 211
Hildegrad Christianus'a Mektup (13 Nisan 1915) 213
Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'na (26 Nisan 1915) 214
Taarruz Hazırlığı İçin Verilen Sözlü Talimatın Özeti (30 Nisan 1915) 215
Esat (Bülkat) Paşa'ya Hediye Edilen
Harita Üzerine Yazı (30 Nisan 1915) 217
Başkumandan Vekili Enver Paşa'ya Mektup (3 Mayıs 1915) 218
İbrahim, Fuat ve Salih'e Mektup (22 Mayıs 1915) 219
Salih (Bozok)'a Telgraf (31 Mayıs 1915) 220
Madam Corinne'e Kart (1915) 221
Tümen Emri (5 Haziran 1915) 222
27. Alay Kumandanlığı'na (5 Haziran 1915) 224
Hildegrad Christianus'a Mektup (6 Haziran 1915) 225
Gustaw Christianus'a Mektup (6 Haziran 1915) 226
Madam Corinne'e Kart (14 Haziran 1915) 227
Madam Corinne'e Mektup (3 Temmuz 1915) 228
Esat (Bülkat) Paşa'yı Kutlaması (15 Temmuz 1915) 229
Kuzey Grubu Kumandanlığı'na (7 Ağustos 1915) 230
14. Alay 1. Tabur Kumandanlığı'na (7 Ağustos 1915) 231
18. Alay Kumandanlığı'na (7 Ağustos 1915) 232
Kuzey Grubu Kumandanlığı'na (7 Ağustos 1915) 233
72. Alay Kumandanlığı'na (7 Ağustos 1915) 234
Kuzey Grubu Kumandanlığı'na (7 Ağustos 1915) 235
Kuzey Grubu Kumandanlığı'na (7 Ağustos 1915) 236
Kuzey Grubu Kumandanlığı'na (7 Ağustos 1915) 237
9. Tümen Kumandanlığı'na (7 Ağustos 1915) 238
11. Alay 1. Tabur Kumandanlığı'na (7 Ağustos 1915) 239
Tümen Emri (7 Ağustos 1915) 240
Kuzey Grubu Kumandanlığı'na (7 Ağustos 1915) 241
9. Tümen Kumandanlığı'na (7 Ağustos 1915) 242
18. Alay Kumandanlığı'na (7 Ağustos 1915) 243
Kale İstihkâm Bölük Kumandanlığı'na (7 Ağustos 1915) 244
Tümen Emri (7 Ağustos 1915) 245
Kuzey Grubu Kumandanlığı'na (7 Ağustos 1915) 246
Kuzey Grubu Kumandanlığı'na (7 Ağustos 1915) 247
72. Alay Kumandanlığı'na (7 Ağustos 1915) 248
14. Alay 1. Tabur Kumandanı'na (7 Ağustos 1915) 249

72. Alay Kumandanı'na (8 Ağustos 1915) 250
19. Tümen Kurmay Başkanı
Binbaşı İzzettin (Çalışlar) Bey'e (8 Ağustos 1915) 251
Cephane Kumandanlığı'na (8 Ağustos 1915) 252
Kuzey Grubu Kumandanlığı'na (8 Ağustos 1915) 253
Tümen Emri (8 Ağustos 1915) 254
19. Tümen Kurmay Başkanı
İzzettin (Çalışlar) Bey'e (8 Ağustos 1915) 255
Tümen Emri (8 Ağustos 1915) 256
Kuzey Grubu Kumandanlığı'na (8 Ağustos 1915) 257
Madam Corinne'e Mektup (Ağustos 1915) 258
Beşinci Ordu Kumandanlığı'na (11 Ağustos 1915) 259
Beşinci Ordu Kumandanlığı'na Telgraf (11 Ağustos 1915) 260
Beşinci Ordu Kumandanlığı'na Telgraf (12 Ağustos 1915) 261
Grup Emri (19 Ağustos 1915) 262
Beşinci Ordu Kumandanlığı'na (22 Ağustos 1915) 264
Ernest Jackh'a Telgraf (2 Eylül 1915) 266
Harp Dairesi Başkanlığı'na (4 Eylül 1915) 267
Fevzi (Çakmak) Paşa'ya Başsağlığı Mektubu (8 Eylül 1915) 268
Tayfûr Mıntıkası Kumandanlığı'na (10 Eylül 1915) 269
Ulgardere Nokta Kumandanlığı'na (10 Eylül 1915) 270
Enver Paşa'ya Cevap (4 Ekim 1915) 271
Salih (Bozok)'a Mektup (11 Ekim 1915) 272
Yazılı Sabah Raporu (16 Ekim 1915) 273
Arıburnu Muharebeleri Raporu 275
Anafartalar Muharebelerine Ait Tarihçe 411

DİZİN 465

SUNUŞ

Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye halkının ulusal demokratik devrimi'nin önderidir. O'nun hayatı, daha 1908 Devrimi öncesinden 1938'de hayata göz yummasına kadar toplumumuzun devrim süreçleriyle iç içedir.

Atatürk, çağımızın iki büyük devrim dinamiğinden birini oluşturan Mazlumlar Dünyası'nın başarıya ulaşan ilk devrimine önderlik etmiştir. Bu nedenle, O'nun başında bulunduğu eylem, yalnız ulusal tarihimize damgasını vurmakla kalmamış, insanlık tarihinin yaratılmasına da önemli katkıda bulunmuştur. Kurtuluş Savaşı'mızın ve Cumhuriyet Devrimi'mizin, bir bütün olarak, bütün dünyada Kemalist Devrim diye bilinmesi, başka deyişle O'nun adıyla anılması doğaldır.

Bu gerçekler ışığında, Atatürk'ü bilmek ve anlamak, 20. yüzyıl Türkiye'sini ve dünyasını inceleme ve açıklama çabasının bir gereğidir. Oysa O'nun önderliğindeki büyük devrimci eylemi ateşleyen ve yönlendiren düşünce birikiminin belgeleri, çeşitli kitap, dergi, gazete, yayın ve arşivlere dağılmıştır. Bu nedenlerle, araştırmacılar ve ilgililer, Türkiye Devrimi'ni bütün yönleri ve derinliğiyle inceleme ve açıklama olanağından yoksundur.

Atatürk'ü kaybetmemizden bu yana 60 yıl geçtiği halde, yazı ve konuşmalarını, bir arada ve asıllarına uygun olarak yayımlama görevi, ne yazık ki, bugünlere kalmıştır.

Kaynak Yayınları, tamamı 15 ciltte toplanacak olan *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'ni yayımlama görevini üstlenmekle tarifsiz bir onur duymaktadır ve yaptığı işin bilincindedir.

Kuvvet kaynağımız, Türkiye halkının devrimci pratiğini özetleyen bu büyük birikimi, önümüzdeki devrimci atılımların enerji kaynağına dönüştürme iradesidir. Biricik güvencemiz ise, Türkiye devriminin yaratıcısı ve sahibi olan Türkiye halkıdır ve onun aydın birikimidir.

Atatürk'ün Bütün Eserleri, yalnız bir derleme ve özgün metinlere göre düzeltme çalışması sınırları içinde kalmamış, bir araştırma ve keşif faaliyeti boyutlarına ulaşmıştır. Kaynak Yayınları, Atatürk'e ait ülkemiz ve yabancı ülkeler arşivlerinde gizlenen belgelere ulaşmak için hiçbir fedakârlıktan kaçınmamış ve özel bir çalışma yürütmüştür. Bu çabalarımızın ürünlerini toplamaktayız. Özellikle Türkiye ve eski Sovyetler Birliği arşivlerinde bulduğumuz, yüzlerce yeni belge, yazı, mektup, demeç, tutanak, görüşme ve konuşma, Türkiye devrim tarihinin bazı aşamalarını yeniden yazmayı gerektiren bilgileri ve kanıtları içermektedir.

Atatürk'ün Bütün Eserleri'ni yayımlama görevi, kuşkusuz ancak Türkiye devrim tarihine ve Atatürk araştırmalarına emek vermiş aydın ve uzman birikimiyle başarılabilirdi. Bu anlayışla oluşturulan Atatürk'ün Bütün Eserleri Danışma Kurulu, araştırmaların yürütülmesinde ve eserin oluşturulmasında izlenecek yöntemleri tartışmış ve anlayış birliğine varmıştır. Buna göre:

- Bu çalışmayla, Atatürk'ün yazdığı, söylediği ve imzaladığı bütün metinler ve belgeler bir araya getirilecektir.
- *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'nde, yalnız Atatürk'e ait olduğu kanıtlanmış olan metinler yer alacaktır. Hatıralardaki aktarmalar, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'ne konmayacaktır.
- Hataların ve tahrifatların düzeltilmesi yanında, eksiklerin giderilmesi için, yayımlanmış metinler, asılları ve özgün belgelerle karşılaştırılacaktır.

• Belgenin kaynağı, konuşmanın nerede, hangi tarihte yapıldığı gibi nesnel bilgiler, yorumsuz olarak verilecektir.

• Metinler, eserde tarih sırasına göre yer alacaktır. Çünkü, Atatürk'ün görüşleri, tarihsel akış içinde anlamlıdır.

• Eser, günümüz Türkçesiyle yayımlanacaktır. Dildeki tarihi hava korunurken, artık anlaşılmayan sözcük ve deyimlerin yerine bugünkü karşılıkları konulacaktır.

Bu çerçevede binlerce kitap, gazete, dergi ve belge taranmış, incelenmiş, yayımlanmış metinlerle karşılaştırılmış; eski yazı metinler Latin harfli Türkçe yazıya yeniden aktarılmış; Rusça, İngilizce, Fransızca, Almanca ve diğer yabancı dillerden metinler, yeniden çevrilmiştir. *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'nde yer alan bütün metinler ve tarihleri, belgelerin asıllarına ya da ilk kaynaklarına başvurularak teker teker incelenmiş, araştırılmış, karşılaştırılmış ve defalarca kontrol edilmiştir.

Böylesine ağır ve yorucu olan bu çalışma sırasında, Osmanlıca metinler eski Erzincan Milletvekili Sayın Sadık Perinçek, Sumerolog Sayın Muazzez İlmiye Çığ, Eğitimci ve Yazar Sayın Memet Türkkan, Emekli Kütüphane Müdürü Sayın Celalettin Kişmir; Almanca metinler Sayın Fatma Artunkal ve Sayın Şule Perinçek, Fransızca metinler Sayın Kiraz Perinçek tarafından okunup yeniden çevrilmiş ve yüzlerce hata saptanıp giderilmiştir. Yanlış okuma, çeviri ve tarih hatalarından tipik olan birkaçı dipnotlarda belirtilmiştir.

Metinlerin günümüz Türkçesiyle yayımlanması için çok özenli bir çalışma yürütülmüştür. Bu konudaki deneyimiyle ve güvenilir uzmanlığıyla bilinen Sayın Emin Özdemir'e değerli katkıları için ne kadar teşekkür edilse azdır.

Yardımcı Doçent Doktor Sayın İsmet Görgülü, Atatürk'ün özellikle askeri yazılarını inceledi ve çok değerli katkılarda bulundu.

Dipnotlarda, metinlerin daha önce yer aldığı kaynaklar ile belgelerin bulunduğu arşiv belirtilmiştir.

Rumi tarihlerin yanında miladi karşılıkları gösterilmiştir.

Öğle vaktini esas alan 12 saat sistemi korunmuştur. Örneğin; "saat 2 sonra'da", "saat 14'te"; "saat 6 evvel'de", "saat 06'da" anlamındadır.

Kişi ve yer adlarının yazılışına müdahale edilmemiş, farklılıklar korunmuştur. ("Saip, Sâip, Saib", "Saffet, Safvet" ya da "Kanlı sırt, Kanlısırt" gibi.)

Sonunda "Y.N." (Yayımlayanın Notu) imzası bulunan notlar Kaynak Yayınları tarafından konulmuştur.

***

Atatürk'ün Bütün Eserleri'ni en başta O'nun önderliğinde Türkiye Devrimi'ni gerçekleştiren Türkiye halkına, Birinci Dünya Savaşı'nın, özellikle Çanakkale Direnişi'mizin, Kurtuluş Savaşı'mızın silahlı kuvvetlerine, şehit ve gazilerine, Cumhuriyet Devrimi'mizin Aydınlanma savaşçılarına, Devrim şehitlerine, Kubilay'lara, "Cumhuriyet bize emanet" diyen devrim gençliğine, ulusal demokratik devrimimizi tamamlamak için mücadele eden emekçi ve aydınlarımıza borçluyuz. Bu büyük eserin gerçek yaratıcıları, başta Atatürk, onlardır.

20. yüzyılın devrimci yükselişinde, Ezilen Dünyanın ayağa kalkışını ateşleyen ve 21. yüzyılın büyük devrimci atılımlarına olağanüstü katkılarda bulunacak olan Türkiye halkına ve aydınlarına, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'ni, Cumhuriyet'in 75. yılı armağanı olarak, derin saygı ve bağlılıkla sunuyoruz.

KAYNAK YAYINLARI

2 NUMARALI NOT DEFTERİ*

(1903-1904)

Mehmet Emin Efendi Fatih
Doktor Faik

Cevher'i rûhumsun sen ey melek
Hüsnünün meclûbuyum şahid felek
Çok değil bir kalbi mesmûr eylemek
...

16
30
x
480 / 40
12

H. "Viladimir Vikoviç" 4 gün kaldıktan sonra 21 Kânunuevvel 319 (3 Ocak 1904) Arasdavildık Yunan vapuru ile İstanbul'a hareket.

Üsküplü genç bir Bulgar çocuğu yanında bulunuyordu. Gündüz kendisi çıkmıyor, yanındaki çıkıyordu.

Manastır Avusturya Konsolosu Mukrem ile beraber geldi.

8

Kendi ifadesi (S.P. ...yetiş)den.

21 Manastır'dan 2 Bulgar jandarma firar.

Piristo (Bulgar Daskalı[1]) 12 şahıs ile 300 kişiyi buluşturup "sâid-i bahri" kafilesiyle görüşmek üzere civardaki tepeye gelmiş.

Bir Daskal'ın muhakemesi: İsmin nedir? Ölüm! Ne dersin? Evet! Burası adalet yeridir? (Kahkaha.) Sizde adalet var mıdır? Edepsizlik ediyorsun! Bu adalet mevkisinde, ağzından çıkan söz adaletin olmadığını ispat etmez mi?

Samleker, Maron, Gra, kapaklı

H. "Korçikof"

* *Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler III*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994, s.1-46; Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Arşiv No: Atatürk Özel Arşivi, Kutu No: 7, Defter No: 2; Ali Mithat İnan, *Atatürk'ün Not Defterleri*, Gündoğan Yayınları, Ankara, Ocak 1998, 2. Basım, s.32-49.
ATASE Arşivinde, Atatürk'e ait özel not defterleri olarak 24 adet defter bulunmaktadır. Bunlardan 21'inin bizzat Atatürk'e ait olduğu, üçünün ise özel eşyaları arasına karışmış başkalarına ait defterler olduğu belirtilmektedir. (Y.N.)

1 Daskal: Bulgaristan'da "öğretmen", "köy öğretmeni" anlamında kullanılan Rumca kökenli bir sözcük. (Y.N.)

I. Kılkış'ta bir eşkıya mezarı

II. Kılkış ahalisi Türkler... resimler.

I. Söz konusu kabristanı çeviren parmaklık kırmızı, yeşil, beyaz renklerle boyanmış, içinde genç bir kız heykeli.

II. Türklerin Bulgar ahalisine karşı güya reva gördükleri mezalimin fotoğrafları.

H-Korçikof: Meselenin başlangıcında köyleri resmi general üniformasıyla dolaşarak Bulgarlara ithaf eden nutukları vermiş ve bir günde ihtiyar Bulgarlardan iki ihtiyarı kesmeleri ihtimali fikrinden vazgeçirmek üzere çalışmada bulunduğundan dolayı dağıtılan silahları kabulde ağır davranmalarını görünürdeki sebep göstererek kendi hamasetle kaldırmıştır.

Selanik'te Millet Oteli'nde "Panayot M. Yordan" adında biriyle görüştüm. Fransızca ve İngilizceyi teorik ve pratik, Almancayı pratiksiz, Türkçeyi fevkalade güzel biliyor. Sohbet sırasında L.nin şiddetle aleyhinde bulunur. Dinden söz edilmemesini istirham ediyordu. 3 saat durmadan görüştüm. Selanik'e geleli bir ay olmuş, Fransızca öğretmenlik yapıyor.

2, 3 öğrencisi varmış. Liseden diploması olduğu gibi yabancı ülkelerden birinde öğrenim görmüş, İstanbul'da *Ma'lûmat, İkdam* muhabirliğinde bulunmuş.

Otel hademesi (Dimitri) bu adamı deli tanıtıyordu.

Bu adam fesat erbabından ve Bulgar olsa gerek.

250 mevcutlu bir bölüğe, kışlık hediye olarak 50 mintanın taksimi; hepsi muhtaç, hepsi çıplak?

Teğmen...

Nöbete gönderilen bir nefer: Af buyurun efendim sırtımda çamaşır yoktur, paltomun altında setreye bakın (parça parça), öldürmek isterseniz gideyim.

Her ay yağmurlu ve soğuk n.halas

Berber kalfalığı ile geçinen aile sahibi biri (Hasan) yaşıtları silah altına alındığı zaman ilave olacak yerde redif taburuna veriliyor. İlave olan arkadaşları terhis olduğu halde, adı geçen redif sıfatıyla silah altında kalıyor.

Ailesi ramazanda aç kaldığından belediyeden günde birer somun ekmek veriliyor.

Ailesi tarafından birçok dilekçe verildiği halde askeriye tarafından dikkate alınıp merhamet gösterilmiyor.

Sarakof: Bugünlerde (23 kilometrede) Livadya'ya (Köklü dahilinde) gelip oradaki ahaliyi isyana tekrar sevk. (Resmi emir)

Apustol Arkir, Sakra "Hepsi Daskal"

Kumandalarındaki 250, eşkıyayı idaresi altına alacaktır.

23 Kânunuevvel (5 Ocak): Selanik, Tugayda, bu sene çıkanlardan teğmen, Tahsin Isparta (Bursa mektebinden)

Aday: Osman Sultanahmed, Faik Isparta'ya.

Kâzım Hosar: Bu cuma..... cenazesi geçen.

318'de (1903) İsmail Hakkı, vefat eden konsolos için "iyi oldu geberdi" demişler, Bulgar istemiş bunun için meçhûlî.

Hüsnü Efendi'nin adresi: Yeni cami yanındaki telgraf şubesi yanı.

Sofya'dan bir Bulgar'ın Selanik Bulgar Kütüphanesi sahibine Cemiyetleri adına çıkarmakta oldukları gazetenin Selanik muhabirliği kendisine ihale, (Bulgarca, Sırpça, Arnavutça, Latince olarak yayımlanan gazeteler yaşadığımız dönemin Avrupa gazetelerinde görülen değerlendirmelerden, Selanik Bulgar mektebinin şimdiki ve gelecekteki durumundan bahsediyor.)

Vakayi-i mâziyye-i târihiyye-yi ihyâ'[1] tarafında yapraklı defne dalları....., üzeri resimli şekiller olmalı.

Bulgar: Bir Daskal'ın muhakemesi: Hiç "bilmem" kelimesinden başka bir şey söylemediği halde ...ın ...acıdım sözüne karşılık: Ben de size acıdım.

Çok yağmurlar sebebiyle göle pek az kısmını ekemediler.

"Tesis ve ihya!" Kimi, nerede, nasıl?

Akla uygunluğun başlangıçta gözle görülene üstün olması, bununla beraber akla uygunluğu gözle görülenle terbiye esası.

Evvela Sosyalist[2] olmalı

Maddeyi anlamalı!

30 Kânunuevvel (12 Ocak):

Pazartesi Vodine'ye hareket J.A.B.

Kemal

.....

Akif, Şevket, Vâsıf, Necmeddin, Mustafa, İzzet, Mehmet Behram, Mustafa Asım, Mustafa Selânik.

Halil M.

Vodine'de 3. Tabur. 11 kadar subayla görüştüm; hemen hepsi mükemmel, genç.

1 Malaası, 2 Sarmaras, 3 Vodine

1-T "Ladova Kida"

2-T -Ek

3-T -2,5 da

Üsteğmen Ali Selim: 38 3 bin gençle bir evde karşı koyma. Kapıyı un çuvallarıyla kapamış evvela üst katı yakıldığı halde münasip

Vodine'de: Ceviz işi güzel bavul 3 mecidiye, baston 5-8 kuruş, nalın 8-10 kuruş

1:4,5 ölçeğinde

Vodine Hükümet Konağı'nın umumi projesi rez de chaussez (zemin kat) yoktur.

Martin

İlavelere 500'er kat elbise redifler için tabur başına 800 mavzer.

450 bin (bazı subayların hesabına göre).

Vodine-Vertikop-Ağustos-Karaferye-Gida-Kırcalar-Tekeli-Selanik.

H. 1 500 hane kadar, 2 büyük fabrikası var. Biri iplik, diğeri ipekli kumaş, mendil, çarşaf... Kömür (çok miktarda) çıkıyor. İstasyonda büyük birkaç kömür deposu vardır.

Selanik'e: 31 Kânunuevvel 319 (13 Ocak 1904)

140 adet seri ateşli top

300 kadar topçu ve süvari hayvanı.

1 "Tarihin geçmişteki olaylarını yansıtan" anlamında. (Y.N.)

2 El yazısı metinde, Latin harfleriyle "Socialiste" şeklindedir. (Y.N.)

Abdi Kasım Ağa: Ahmed Süleyman, Musa, Arif Bey, Teğmen Hamdi.

Kartal vasıtasıyla "1"

6 Kânunuevvel 319 (19 Aralık 1903) Salı İkdam

Tırnova, Köstendil, Yanbolu

İlave olunca

Maddesi bir misli artmış.

Her tümene bir tugay topçu veriyor. Batarya 54 idi (162), şimdi barış zamanında 114. Tabur, 64. Tabur idi.

Askerlik hizmeti 18-46 yaş arası.

Boerlerin grizon fabrikasına ısmarlamış oldukları toplar bu defa Bulgarlar tarafından alınmıştır. 7 Kânunusani (20 Ocak)

Sabah 8 Kânunusani "Perşembe" (21 Ocak)

Rumeli vilayetindeki Rum ve Bulgar mekteplerine Osmanlıca öğretmenleri tayini emredilmiştir.

Telmo'da icra edilmekte olan eski eserler müddeti bir sene daha uzatılmıştır.

Midilli ahalisinden Anagnosti zeytin mahsulünü ağaçlardan toplamak için bir alet icat etmiştir.

"Kore.....şozen=Asude sabah memleketi"

Ziraat memleketi, pirinç, kuzeyinde buğday, mısır, darı, meyve ağaçları, sebze bahçeleri, çok ekilir, pamuk, kenevir, tütün ormanları, iyice kuzeye doğru büyük sürülerle kürklü hayvanlar, sahillerde balık avı, bununla beraber Kore fakirdir.

Sıcaklık derecesi:

.....kuzeyinde daha soğuktur. Nehirler donar. Mart çok yağmur yağar. Nehirleri çoktur, fakat..... gemiciliğe müsait değildir.

Altın, demir madenleri varsa da işletilmemektedir. Sanayi mahvoldu. Yalnız ihtiyaçlara ait eşya üretilir. Bir nevi dut ağacının iç kabuğuyla yapılan kâğıtçılık sanatı vardır.

Japonya ihracat: Çok bakla pirinç, balık, küçük ve büyükbaş hayvan, mensucat, yünlü şeyler.

İç ticaret, yolların yokluğundan dolayı hiçtir.

13 vilayete bölünmüştür. Büyük şehir olarak yalnız Seul vardır. Bunun limanı Çumulpu'dur.

Ordusu: Donanma olmayıp yalnız Seul'de 3-4 bin muhafız askeri.

Kore'de en makbul lisan Çincedir. Mahalli lisan bütün Çin külliyatıyla doludur. Çin yazısından başka bir de Sankırit[1] yazısı geçerlidir.

Memleket *İsim*	*İnek* *Adet*	*Peynir ve tereyağı* *Kilogram*
Rusya	10 000 000	350 000 000
Almanya	8 950 000	300 000 000
Danimarka	1 100 000	60 000 000

Çinliler kırlangıç yuvası yedikleri gibi Koreliler de köpek eti yerler. Koyun sürüsü gibi beslerler.

1 "Sanskrit" olmalı. (Y.N.)

İyi cinsini fahiş fiyatla satarlar.
Dünyada mevcut soda madeni ocaklarından 3 800 ton üretilir.
İlk su terazisi Mısır'da Araplar tarafından keşfedilmiştir.
Dünyanın en iyi ve geniş limanı Amerika'daki "Riyodöjanevro".
Kadın tuvaleti yapan: Kuaför

5 Kânunusani 1319 sabah (18 Ocak 1904)
Pazartesi
İngilizler-Boer Muharebesi Transival, Oranj memleketleriyle Ümit Burnu

Barış ve şimdiki barışıklık
Devletlerin barışının sürmesi için statükoya bağlı olmasını Japonya'dan talep edeceklerdir.
"Rivadavya", "Moreno" Japonya gemileri İngiltere'den gönderilecektir.
Japonya Dışişleri Bakanı Baron "Komora", Sobranya Meclisi üyelerinden "İsmail Hakkı Efendi"
Tophane'de Firuz Ağa'da lambacı Aristidi vasıtasıyla Yüzbaşı Lütfü
Külliyyât-ı Ulûm ve Fünûn-ı Harbiyye'den
1846 Danimarka Seferi
Mareşal Moltke tarafından kaleme alınmıştır.

Çevirmeni
Mehmet Zeki Paşa
1317 (1901)

Kumandanlık çare bulmaktan ibarettir. Bunu da harp tarihi öğretir.
Sebep: Prusya ile Avusturya "Kristiyan"ın kendi tahta çıkışında Danimarka ve Şelizvik Dükalıklarına ihsan olunan irtibat hukukunu istemiyorlardı.
Kuvvet: Kale Mareşali "Varangel" kumandasında: (1, 3 Prusya, 2 Avusturya) 3 kolordu= 56 000, Danimarka ordusu 37 000.

8 Alay
3 Tb. 1 Batarya
1 Alay — P. Arthur; 23x1 000= 23 000
2 İstihkâm Bölüğü
14 Adet Zırhlı Kruvazör

10 A., 1 Tb. Piyade
1 Bl., 2 Tb., 4 Bt.
2 Adedi Ek. — W. Wos.; 41x1 000= 41 000
2 Tb., 6 Bl. Mühendis
10 Adet Zırhlı Kruvazör

1 A. Piyade
1 A. Sv. — 4 000 Ningüta Gold
1 A. Sv.

1 A. Piyade 1 Tb.	5 000 Lambin
1 A. Sv.	
3 Tb.,	
1 Bt.	
1 A. Piyade	4 000 Kirin Tsifomg-Torfun Limmy
1 Bt.	
1 A. Sv.	
1 Tb. Piyade	Kun-tû
1 Bt.	
1 A. Piyade	Kai-Jnen
1 A. Piyade	4 000 Mukden
1 A. Sv.	
1 A. Sv.	Siyan-Yangı
1 Tb. Piyade	1 000
2 Tb. 1. Btr.	
1 A. Piyade	Sıfan-Fai-Kulan
1 A. Piyade	6 000 Zizikar
1 A. Sv. 1. Tb. Piyade	1 Bt. Sufatı
1 Tb. Piyade	1 000 Sailer
1 A. Piyade	4 000 Pilagovçe Seçenski
	4 000
1 A. Piyade 1 Tb. Piyade	Hayarusk
6 Tb.	Muhtedi

27 Piyade A. 7 Piyade Tb., 1 Bölük Piyade=115 Tb.

12 Süvari A., 1 Bölük Süvari	61 Bl.
2 Liva Topçu, 7 Tb. Topçu, 10 batarya	40 Bt.
11 Tabur İstihkâm, 8 Bölük İstihkâm	52 Bl.

6 000
115 000
4 000
5 000

130 000

105x6=630
90x5=450

1 080

5 için 40, 6 için 60 pare

1 080
15
1 095
1080/1 080
0 015

Hicâz-Ağır Aksak

Zülfüne dil-besteler zülf-ü perişânın kadar
Görmedim sayyâd'ı dil-i âlemde müjgânım kadar.
Ben değil görmüş müdür çeşm-i felek anın kadar
Uğruna cânım fedâdır sev beni cânın kadar

Nakarat

Merhamet kıl sevdiğim meftûnuna şânın kadar.

Seni gördükçe derunumda muhabbet uyanır.
Pîş-i çeşmimde melâhat güneşi doğdu sanır.
Bu ne behçet ne tarâvet buna cân mı dayanır.

Nakarat

Sen meleksin sana insan deseler kimse inanmaz.

Suz-nâk
Ağır Aksak

Bir günah ettimse canân suz-nâk oldum yeter.
Sağ iken oldum helâk sonra harâb oldum yeter.
Pây-i ağyâra serildim sanki hâk oldum yeter.

Suz-nâk
Ağır Aksak

Gözlerinden kıskanırken bir zaman dil-dârını
Gel de seyret yarinin bu devre-i idbârını.
Bir televvün bak ne hâle koydu cism-i zârını

Japon
724 m. süratli 7,5 santim çapında

İngiliz gazetelerindeki okabaz resmi 8 kutu
Japon, Rus, İngiliz, Amerika, Sarı Çin, Türk, Fransız, sekizinci yok (Alman)

27 Şubat 1319 (11 Mart 1904)

Cuma sa. 7

Selanik'ten geleli 3 ay kadar oldu. Gelişimin ilk günlerinde hayatın düzenine bir çığır buldum zannındaydım. Manen ve maddeten etkisinde olduğum ıstırabımı atlatılmış gibi görüyordum. Lakin heyhat!.. Bugün bilmem kaç yüzüncü defa olmak üzere yine kalbimin bütün şikâyet iniltilerini işitmekle ağlıyorum. Her vakitki gibi bu dakika dahi....

M. Kemal

Değişmez fen mi vardır müstakar eşya mı kalmıştır.
Delîli sâbit olmuş binde bir da'vâ mı kalmıştır.
Deme insana ma'lûm olmadık ma'nâ mı kalmıştır.
Eğer mechûl ararsan her işin encâmı kalmıştır.

Sipihrin bahtını ikbâlini hep pây-mâl ettim.
Hamiyyet mesleğinde terk-i evlâd ve ayâl ettim.
Canımdan muazzezken vatandan infisâl ettim.
Sebat-ı arza hâil bir denî dünya mı kalmıştır.

Mey'i görmedim ömrümde bir inkâr eden mezheb
Fenâdır bir fenâ dünyada bir intâc her matlab.
Firâkı, hapsi, nef'i kader ve nâmusumla gördüm hep.
Cihanın bir silahından bana pervâ mı kalmıştır.

Musirrım sâbitim ta can verince halka hizmette.
Fedâkârın kalır ezkâr-ı daim kalb-i millette,
Denir bir gün gelirde sâye-i feyz-i hamiyyette,
Kemal'in seng-i kabri kalmadıysa nâmı kalmıştır.

2 Mart 1320 (15 Mart 1904)

Salı sa. 8 dakika 30, günü

Üç gün evvel yarım kalan bütün duygularımın hangi tecellilerle tamamlanması la-zım geldiğini düşünüyorum. Bütün mevcudiyetimi yokluyorum. Anlıyorum ki, haya-tımda uyanıklık doğmasını gerektirecek hiçbir hal yoktur.

Lakin yine anlıyorum ki, kalbimin sayfaları her gün, her dakika yeni bir acının ortaya çıktığı saha oluyor.

Bu zıt düşüncelerin tek sebebi, duygularımın belirsizliklere ait olmasıdır.

Belirsiz... o kadar belirsiz ki...

Sağ iken oldum harab helak oldum yeter.

M. Kemal

2 Mart 1320 (15 Mart 1904)

Salı sa. 1

Bu dakika zihnimde hiçbir acının karanlığı olduğunu kabul etmek istemiyorum. Zira, işte şen ve keyifli bir haldeyim.

Şimdi takdir etmek isterim ki, hayatın saadeti ve sevincin zamanı, anlayış tarzına bağlıdır.

Bu teori genel olmasa bile benim için takibi lazımdır. Çünkü bu felsefi teori olmadıkça hayatımın son nefesine kadar bir an sevinç görmek anlamsız olur.

M. Kemal

3 Mart 1320 (16 Mart 1904)

Çarşamba sa. 3 gündüz

Uzun bir zamandan beri kendisiyle haberleşiyor olmakla teselli bulduğum bir kişinin sessizliğiyle... haberleşmedeki ilgisizliğini görmekle azap duyuyordum. Bugün o uzun süren sessizliği bozan bir mektubun gelmesi vicdan azabımı dindirdi.

Bir mektup... Evet; birkaç satırlık bir kâğıt parçası... Fakat sevilen bir kalbin sevgi akışlarının yansıdığı bir ruhun hatırlandığı sahne olduğu için sonsuz önemi vardır. Bir muhitte yaşadığım ve his ve fikirde tam uygunluğun varlığı sebebiyle haklarında kalpten muhabbetler beslediğim arkadaşlarımla mümkün olduğu kadar sevgi alışverişinde bulunmayı arzu ettiğim gibi, araya uzaklığın girmesiyle yüzlerini göremediğim ve sözlerini işitmek hazzından mahrum bulunduğum kardeşlerimle de her türlü engele göğüs gererek haberleşmeyi son emelim bilirim. Zira bence kardeşlik bağı kutsal bir altın bağdır.

M. Kemal

Dette Histoir Grec.
Victor Zürü

F.W. Dutzger
Historicher Siful-Ortlort

Petite Bomain

8 Mart 1320 (21 Mart 1904)

Pazartesi sa. 6

Bugün bütçemin hesabına baktım.

Masrafları gelirin pek ziyade üstünde buldum. Şimdiye kadar para çantama girip çıkan parayı hesap etmek hatırıma bile gelmemişti.

Fakat bu hesapsızlığın vahim neticesi olmak üzere pek büyük ıstıraplar altında manen, maddeten ezildim. Şimdi sarf olunan paranın harcama süresini ve yerini gösteren defterime baktığım zaman hareketimdeki düzensizlik gözüme çarpıyor. Her zaman bu defterin gözden geçirilmesiyle hissedilen pişmanlıklar, ihtimal hareket tarzını düzeltmeye yardım eder. Fakat henüz bunun tesirini idrak etmiyorum. Sebebi, masrafların fazlalığından ziyade gelirin azlığıdır.

M. Kemal

Napolyon; yıldırımlardan oluşan bir rahimden dünya sahasına düşmüş bir dâhidir.

Hayatı top tüfek sesleriyle yankılanan bir sima... Kanlı derelere cereyan sahnesi olmuş bir zemin, talih bulutlarına bürünmüş ufuklar arasında bir gemiydi.

Lakin heyhat! Dünyada en az devam eden, saadettir.

Bu parlak cihanın parlak güneşi olan o koca kumandanın, çevresindeki denizin kara dalgalarının müthiş darbeleri altında inleyen bir kara parçasında nefesini tükettiğini görmek ne matemi bir haldir.

Arkadaşlar! Daha başında bütün sınıfımız hazır olduğu halde sizi tebrik etmek isterdik. Lakin rahatsız ederiz düşüncesiyle o tebrik şerefine kısmen nail olunmuştu. Dolayısıyla şimdi hepimiz birden sizi tekrar tebrik etmek suretiyle mahrum kaldığımız o şereften sevinç hissemizi almış oluyoruz.

Arkadaşlar; mademki askeriz... mademki hedefimiz bir... gelecekteki emellerimiz ortaktır, arkadaşlığımızın kardeşliğin üstünde bir kuvvet ve irtibata mal olması pek tabiidir. Her durumda hepimiz kardeşiz ve bu bağlılığımız ebedi bir hayata sahiptir.

Mesleğimizin kutsal tesiriyle bundan evvel de kalpler birbirine karşı bir samimiyet hissiyle doluydu. Fakat maalesef zaman ve mevki, bu kalpten sevginin açıkça ortaya çıkmasına müsait fırsatlar vermiyordu.

İşte şimdi o kıymetli fırsatlardan birine sahip olduğumuz için bilseniz ne kadar mesuduz.

Arkadaşlar, mektep şartları, mektep hayatı, sizce de malumdur. İnsan bu sıkıcı muhitin bin türlü kederi altında ezilir. O acıların hafifletilmesi, giderilmesi için mutlaka samimi bir ruhun, hissen müşterek bir kalbin hatırlaması tesellisine ihtiyaç duyulur. Hakikaten insan insan oldukça, bu insanlık zümresinin üstüne çıkamamak acziyle çırpındıkça, mümkün değil bu ihtiyaçtan kurtulamaz.

Dolayısıyla sizin gibi fikirleri ve hissiyatı yüksek daha birçok hakiki arkadaşlar kazandığımızdan dolayı biz de tebrike değeriz.

Bağlılığımızı duyurduğumuz ve bildirdiğimiz bu kıymetli zamanların bizce pek mesut dakikalar olduğuna emin olabilirsiniz arkadaşlar!

1. Paranın kıymeti
2. Aday üçüncü sınıftan çıkarken diğer aday sınıflarına veda.
3. Rusların mağlubiyetinden dolayı manen, maddeten memnuniyet göstermeliyiz.

Midilli'de	Mesudiye	Zırhlı
"	Abdülmecid	Kruvazör
"	Hamidiye	"
	Asâr-ı Tevfik	Zırhlı (tamirde)

Bundan başka Kiyel'de Krub tezgâhlarına ve Kramp tezgâhlarına siparişi görüşülmekte olan 4 zırhlı; siparişleri verilmiş olan 12 torpido muhribi ve yeni usule dönüştürülmeleri tamamlanan Fethi Bülend, Muin-i Zafer, Avn-i İlâh kruvazörleri, Ansaldo Fabrikası'nın inşa etmekte olduğu "7" torpido çeker.

50-60 torpido gemisi (Mevcut)

Nağra burnunda: Mahmudiye, Orhaniye, Aziziye, Osmaniye tamirleri konuşuluyor.

1884'e kadar, zırhlılarda 45 santimetre toplar kullanılıyordu, bugün terk edilmiştir. Yerine 30,5 santimetre geçti. Böyle bir topun barut hakkı 93 kilogram, bir gülle ağırlığı 385,5 kg., ilk sürati 793 metre.

24 santimetre ve daha büyük 30,5 büyük çap

9-21 orta çap

27,4 santimetre, 24 santimetre, 30,5 santimetre atılması ağır mermilerinin fiyatı yüksek, zedelenmiş olan bir gemiye son darbeyi indirmeye yaradığı için muharebenin sonuna doğru kullanılırlar.

Muharebe seri ateşli, orta çaptaki toplarla başlar. Yeni usulde bir harp gemisinin birinci derecede silahı orta çaptaki toplardır. Fransa'da 164 milimetrelik toplar kullanılmıştır. Dakikada 4-5 mermi atabiliyor. Söz konusu toplar ya zırhlı kule içine konur veyahut sadece zırhlı siper arkasına konur.

İskoçya'da "Klid" donanma inşa tezgâhlarından çıkmış olan Japonya'nın "Asahi" zırhlısı 15 400 ton hacime ulaşmış.

Söz konusu zırhlı kuleler 2/3 daire kadar dönerler.

Fransızların "Keydon" adlı zırhlı kruvazörü 9 600 ton.

Rus sahillerindeki toplar Albay "Vorlaşerin" icat ettiği tertibatla yerleştirilmiş 29 santimetrelik toplardır. "Top geri teperken doldurulmuş olur."

Mahmuzun taarruz kıymeti: Topların geliştirilmesi nedeniyle zırhlıların göğüs göğüse muharebe etmeleri ihtimali kalmamıştır. Bununla beraber bir geminin topları ve erleri işe yarayamayacak bir hale gelirse o zaman son ümit olmak üzere düşman harp safına saldırılır.

Lakin: Mahmuz ile çatışma tehlikelidir. O derece ki, taarruzdan çok taarruza uğrayan kazanır. Çünkü: Harp gemileri manevrayı yavaş yapar.

Vayd Hit Torpili

"5" Metre.....

Ağırlığı	*Sürat*	*Kat Edeceği Mesafe*	*Çelikten Yapılmış*
526 kg.	52 km.	777 m.	

Torpil kovanları harp gemilerinde bulunur. Ya dışından yahut içinden fırlatılır.

Torpido Gemileri

Düşman zırhlı ve kruvazörlerine otomatik torpiller atan küçük gemilerdir. Bunların manevrası birkaç yüz metrelik mesafe dahilinde olur. Dolayısıyla vazifesini süratle yapabilmek için hızla seyretmesi, düşman toplarına az hedef olması için ufak olması lazımdır.

Özellikleri	
Uzunluk	37 metre
Eni	4,30 metre
Hacmi	90,6 ton

Makinesinin kuvveti	1 800 beygir kuvveti
Sürati	24 mil

3 Havan torpili fırlatma kovanı
2 seri ateşli 27 milimetrelik top
2 subay+21 nefer mürettebat

Küçük olduklarından donanmayı takip etmeleri güçtür. Dolayısıyla sahil muhafazasında kullanılır.

Denizaltı Gemileri

Torpidoların bir türüdür. Su altında yürürler. Gözle görülmediklerinden düşman gemilerine kolaylıkla hücum ederler. Lakin sürati gayet yavaş olduğundan hareket halindeki düşman gemisine yetişemez. Şekli balığa benzer, elektrikle çalışır. Su yüzünde petrol ile işler makineleri vardır. Suya batması ufki pervanelerle olur. Kaza durumunda teknenin altındaki safrayı atarak su yüzüne çıkar. Özellikle liman müdafaasına mahsustur. Çünkü iş görecekleri daire sınırlıdır.

Müdafaa Vasıtaları

Zırhlılar: Adi çelik ve demirden ibaret olup içlerinde az miktarda kömür ile manganez vardır. Nikel ile krom ilavesiyle dikkat çekici alaşımlar teşekkül eder. "Hususi çelik." Alaşım maddelerine çoğaltılıp azaltılarak çeliğin havası değiştirilir.

Kömürleştirme: Çelikten yapılmış bir şeyin yüzeyini gayet sertleştirmek üzere orada kömür ile kimyasal reaksiyon oluşturmaktır.

Harp Gemilerinde Zırhların Yerleştirilme Şekli

"Geydon" kruvazöründe ve bunun gibilerde:

Bir zırh kuşak 150 milimetre kalınlık, geminin bütün boyunca uzanır; su kesimi hattından yukarıya 60 santimetre, aşağıya doğru 1,35 metre.

Bu zırh kuşağın yukarısında ince bir zırh tabakası: 95 milimetre kalınlıkta geminin başından itibaren 45 metrelik bir uzunluk üzerinde 50 milimetrelik bir zırh vardır.

30 ve 16 milimetrelik iki zırhlı güverte (ufki gelen mermilerden muhafaza için).

Kulelerin kalınlığı 200, zırhlı siperlerin 120 milimetre; kumandanın bulunduğu kule 160 milimetrelik zırhla muhafaza edilmiştir.

Küçük çaptaki toplarsa torpido gemilerine karşı kullanılıyor. Zira: Torpiller 1) yıkıcı kuvvetleri pek müthiş, 2) geminin zırhsız yerinden çarpar.

47 milimetrelik seri ateşli top; dakikada 1120 gramlık 20 mermi fırlatır.

4-5 milimetreyi geçmeyen torpido gemilerini pek kolay deler.

Torpido gemilerinin hücumu ekseriya geceleyin olur. Dolayısıyla her taraf projektörlerle aydınlatılır ve görülünce bütün küçük çaptaki toplar çevriliyor, ya batmaya veya geri çekilmeye mecbur ediliyor.

Torpido muhripleri, torpido geçer: 300-400 tonilato hacminde küçük gemilerdir. Süratleri torpidolarınkine üstündür. Havai iki torpil fırlatma kovanı ve küçük çapta toplarla silahlandırılmıştır.

Vazifeleri: Donanmaya refakat ederek hücuma kalkışacak torpido gemilerini avlamaktır. Bunlar açık denizde torpidolardan daha fazla dayanıklıdırlar.

Mehmed İlhami

7 Mayıs 1320 (20 Mayıs 1904) Cuma saat 7 ve 8'e kadar Kamer Kıraathanesi'nde yazılmıştır.

1. Ordu Başkumandanı Koroki
2. Ordu " Oku
3. Ordu "

General Oku, 2. Japon Ordusu, 25 Mayıs (7 Haziran)
1., 3., 4. Tümenlere kumanda ediyordu. 25/26 gecesi yaptı. 9 defa dönüş

Maddi
1. Oku, bütün kuvveti harp hattına soktu.
2. Donanma ile iştiraki

Manevi
1. Japonlar defalarca geri püskürtülmelerine rağmen cesaretleri kırılmadı, çünkü Toğu Kimu zapt edilememişti. Meğri kazasına soktu.

"Çaldıran'da Yavuz hiç soğukkanlılığını bozmadı. 'Bütün' umumi ihtiyatlarıyla Marsalator da öyle oldu.

Martko Muharebesi, Bonapart Daze kolunun gelmesiyle cesaretlendi. Plevne ..... olurdu. İskoplik şehrin içine kadar girdiler."

Japonlar zaten cengâver bir millettir. Memleket, 800 sene derebeylik içinde geçti. En çok sevdikleri harptir. Onlarda da şehitlik inancı umumidir.

1894'ten beri, Porartör'ü Ruslar aldığı günden beri büyük bir intikam hissi besliyorlar. 5-12 yaşa kadar çocuklar mektepten dönüşte iki taraf olurlar; bir taraf Rus, bir taraf Japon olurlar. Rus Başkumandanı'nın yanındakiler kaçıyor, o da ağlıyor. "Deli Petro"; şimdiye kadar Avrupa'nın bilmediği bir unsur meydana çıktı.

Kimo Muharebesi, Japon askerinin askeri kıymeti bakımından parlak safhalar meydana getirecek.

Yeni Japon Taktiği

Oyama Genelkurmay Başkanı
Kodama "Selefi Morana" Başkanı "Formos valisi" o harekâtı idare ediyor.

Mareşal Yamagata yaşlı bir adam

Japonlar Porartör'ün kuşatılmasına 3 tümen (ihtiyat tugayları ile beraber) ayırdılar.

I.	III.	IV. (Oko)
II.	Oz.	XII. Tümen 1. Ordu "Koroki" Takoşana 5, 11. Tümenler kısmen çıktı. Bu ordu Oko ordusunun arkasını kapatmak için. Diğer kısmı Oko Koroki orduları arasındaki irtibatı kuracak.

6., 10. Tümenler şimdiye kadar Yakosana belki Biçevo civarına çıktılar. Muhakkak ki, 7., 8., 9. Tümenler de kısmen çıkmış olsalar gerek; çünkü Takoşan ve Biçevo'daki kıtalar çeşitli tümenlerdendir.

Baltık Denizi'nde çeşitli zırhlılar var. Ekserisi 1894'ten evvel, bunlardan istifade yok. En yenisi 11 sene evvel.

8 zırhlı 1894'ten sonra. Bu 8'in 3'ü kısmen geçen sene falan yapılmaya başladığından daha işe girişemez. 5 kaldı. Bir tanesi kazaya uğradı. 4 kaldı. Bu 4 zırhlıya 2, 3 kruvazör ilave edebilirler. Bunlar ancak 2-3 ay sonra hazır olabilirler.

Gerek makineler kuvveti; kömür..... Japonya sularına gittiği zaman Viladivostok buzlar içindedir. Porartör düşmüşse geriye dönmeye mecburdur. Yolda Saygon Limanı vardır. Fransızlarla da arası şimdiki gibi devam etmezse Baltık Denizi'ne dönmeye mecburdur ki, o zaman da burası buzlarla kapalıdır. Herhalde göndermemek kendilerine hayırlıdır.

11
x **30**
---
330 000

Japonların kuvveti P. 3 Tümen

II | I
3 Bu rapora karşı Oko
4

I | G
2 Sacana Koroki
12

II 5
11

III | 8
9 (Tojo) Noço
10

80x20=160 000

36
x 8
---
288 Top
144 Top

Meşhur Osmanlı Kumandanları

Makbûl İbrahim Paşa
901-942 (1495-1535)

Kanuni Sultan Süleyman devrindedir.

Parga şehrinde doğmuştur. Bir gemicinin oğlu olup gençliği korsanlar elinde geçti. Sonra Manisalı bir hatun tarafından satın alındı.

Vezirliği zamanında Mısır'ın düzene sokulmasına memur oldu.

Mohaç Muharebesi'nde dirayetini gösterdi. Düşmanı akıllı tertipleri sayesinde mağlup etti.

935'te (1528) Viyana seferinde hazreti padişahın maiyetinde bulundu.

940'ta (1533) Bağdat Valisi Zülfikâr Han, Şii mezhebini terk etmiş ve Bağdat'a kâfi miktarda asker gönderilmesini istirham etmişti. İbrahim Paşa gitti. İran şahıyla muharebe ve Şirvan'ı zapt etti.

Musikiyi sever, 4 lisan konuşur. Güzel konuşurdu. Arkadaşlarıyla İskender'in seferlerini tetkik ve mütalaa ederdi.

Mısır ve İran seferlerinde siyaset, Viyana ve Mohaç seferlerinde kahramanlık göstermiştir. Mezarı Galata'da Cân Fezâ tekkesindedir.

Lala Mustafa Paşa
915-988 (1509-1580)

Bosna'da doğdu. Vezir Hüsrev Paşa'nın kardeşi olması münasebetiyle Sultan Süleyman zamanında saraya alındı. Sonra İkinci Sultan Selim'in lalası olarak tayin oldu.

Yemen karışıklığını yatıştırmak için paşa rütbesiyle gönderildi. Kıbrıs seferini tam bir başarıyla yaptı.

2. Ordu'ya mensup 1. Avcı Taburu

Binbaşı Ahmed Kemal Efendi, Kolağası[1] Rusuhi Efendi, ... Yüzbaşısı Mehmet Şükrü Efendi, Sıtkı Efendi
İkinci Bölük Yüzbaşı Naci Efendi
Üçüncü Bölük Yüzbaşı Ahmet Hamdi Efendi
Dördüncü Bölük Yüzbaşı Hamdi Seyid Efendi

1 Osmanlı ordusunda binbaşı ile yüzbaşı arasında bir rütbe. Genelkurmay'ın bazı yayınlarında "kolağası" karşılığı olarak "kıdemli yüzbaşı", bazılarında ise "önyüzbaşı" deyimi kullanılmaktadır. (Y.N.)

İrfanın Koruyucusunun Huzuruna
Olgunluk Sahibi Efendim Hazretleri[1]

Zatıâlilerinizi –Selanikli olduğum için– daha çocukluğumdan beri ismen ve şahsen tanımak şerefine ulaşmış ve kıymetli edebi eserlerinizin mütalaasından sonra da faziletinizin, olgunluğunuzun ve kalem gücünüzün tutkunları arasına katılmıştım. Gerçi büyüklüğünüzün deli divanesi olan kalbimin hürmet ve yüceltme hislerini arz ve takdim için bir defacık olsun şeref verici ziyaretinize acele etmeyi pek çok defalar ateşli isteklerle zihnimden geçirmiştim: Lakin öğrenim yolunda senelerden beri memleketimden uzak bulunmak mecburiyeti bu şerefe ulaşmama müsaade etmiyordu.

Sizinle yüz yüze görüşmeye layık olanlar seviyesinde bulunamamak bedbahtlığı da can attığım o yüce saadetin gerçekleşmesine bir engel olarak düşünülemez mi?

Lakin bu engellerin hiçbiri derin olgunluğunuzun ışığının ruhuma yayılmasını, ilim ve kültürünüzden beslenmemi bir an bile erteleyememiştir. "Asrımız"da parlak sütunlar meydana getiren o aydın fikir eserlerinizi seve seve, sevine sevine gördükçe fikirlerinizin yüceliğine olan tutkunluğum artıyor.

Hakikat: O muhterem gazetenizle Osmanlı basınımızın medeni ilerlemeye layık bir yüksek mevkiye ulaşmasına hizmet ettiğiniz için yüceltilmeye değersiniz. Gerçi padişah sayesinde Osmanlı memleketinin her noktasına ulaşması gereken fikirlere gelişme sahası olan yüzlerce gazete şükran gözüyle ve memnuniyetle görülmektedir. Lakin nasıl bir heyecan hissinin dayanılmaz tesiri, asrın izlenmesi görüşünden duyduğum zevki edindiğim güvenilir bilgiyi diğerlerinde bulamadığımı bütün kalbimle ve özel olarak itiraf ve ilana bendenizi sevk ediyor.

Âlemin bakışlarını kanlar içinde kalan dumanlı ufuklara bürünen doğunun son sınırına kadar çeken olayları çeşitli kaynaklardan takip ve tetkik etmek, anlayışım gereğidir.

Faydalı gazetenizde her hususta olduğu gibi şimdiki meseleye ait hususlarda da takip etmekte olduğunuz yol, çağdaş ve yüce yazarlarını ebedi bir hürmetle yâd ettirecektir.

Kavrayış ve bilginizdeki genişliği, akıl yürütmedeki kuvveti, ileri görüşlülüğünüzdeki isabetinizi, kısaca her hususta büyüklüğünüzü düşündükçe Selanikli olduğuma bir saadet hissiyle seviniyorum. Daha doğrusunu isterseniz, göğsümün bir gurur hissiyle kabardığını duyuyorum.

Asıl naçizane maksadım, gazetenizin içeriğinin herkese olduğu gibi bendenize de sağladığı faydalardan dolayı borçlu olduğum teşekkürleri acizane arz etmek idi. Fakat dimağımda canlanan vasıflarınız ve üstün meziyetleriniz, faziletli şahsınıza karşı ruhumdan kopup gelen hürmet sayfalarını bu şekilde yorumlamaya güzel vesile teşkil etti.

Kurmay Adayı
Üsteğmen
Mustafa Kemal

1 Yazının Selanikli bir gazeteciye hitaben yazılması düşünülen bir mektubun müsveddesi olduğu anlaşılmaktadır. Gazetecinin kim olduğu belli değildir. İzleyen sayfa ise, başkası için hazırlanan bir dilekçe müsveddesidir. (Y.N.)

Bendeleri, bu sene Vefa Lisesi öğrenimini tamamlayarak mezun olanlardanım.

İleri görüşlü bir padişaha, yüce anlayışlı hükümdara ve koruyuculuğu ve kollayıcılığıyla bütün Müslüman ümmeti yüce gölgesinde koruyana mazhar olarak ilim ve irfan kazandığımda çalışma ve gayretimin her yönden de istihdamı kabiliyetimi artırmak acizane emellerimi teşkil etmekteydi.

Sadakat ve bağlılığın icaplarını göstererek yönetiminiz altında acizane istihdam edilmekti.

Vicdani vazifem olan kölece hizmetlerimi yerine getirmeye sağlam dayanak olmasına en müsait olduğunu düşünerek ayaklarınıza kapanıp müracaata cüretle muhtelif dairelerden münasip birine kayıt ve kabulüm ile ödüllendirilip sevindirilmemi istirhama cesaret eylerim.

RIZA TEVFİK'E KART*

(2 NİSAN 1903)

20 Mart 1319 (2 Nisan 1903)

Rıza Tevfik Beyefendi'ye,

Bilgili bakışınıza arz olunan bu naçiz kart, ihtimal sizi şaşırtacaktır.

Fakat yüksek fikirlerin tutkunu olan bir kalp için, keşfettiği bir ustalık değerinden faydalanmanın meziyetin yansıması olduğundan şüphe etmediği faziletli bir zata dostluğunu sunmak, önceden tanışmış olmak lüzumuna bağlı değildir zannederim.

Fazilet ve kültürünüzün hayranı olan kardeşlerimden bir ikisinin yüksek kişiliğinize karşı duymakta oldukları hürmet ve bağlılıktan kalbimin yoksun olması bendeniz için en acı bir hüsrandır.

Aynı samimiyet hissesinin bendenize de bahşedilmesini istirham edecektim. Ümit ederim ki esirgenmez.

Kurmay Adaylarından
Üsteğmen
Mustafa Kemal

* Mustafa Ragıp Esatlı, *Ölümünden Sonra Rıza Tevfik*, Sinan Matbaası, İstanbul, 1950, s.157; Hilmi Yücebaş; *Filozof Rıza Tevfik*, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1968, s.5, 6; *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mart 1998, 4. Basım, s.19-20; *Açıklamalı Atatürk'ün Özel Mektupları*, Hazırlayan: Sadi Borak, Varlık Yayınevi, İstanbul, Ekim 1970, Genişletilmiş 2. Basım, s.20; Sadi Borak, *Öyküleriyle Atatürk'ün Özel Mektupları*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, Ekim 1980, s.22-23.

VATAN VE HÜRRİYET CEMİYETİ'NİN SELANİK ŞUBESİNİN KURULMASI*

(1906)

Arkadaşlar! Bu gece burada sizleri toplamaktan maksadım şudur: Memleketin yaşadığı vahim anları size söylemeye lüzum görmüyorum. Bunu cümleniz biliyorsunuz. Bu bedbaht memlekete karşı önemli vazifelerimiz vardır. Onu kurtarmak, biricik hedefimizdir. Bugün Makedonya'yı ve bütün Rumeli kıtasını vatan camiasından ayırmak istiyorlar. Memlekete yabancı nüfuz ve hâkimiyeti kısmen ve fiilen girmiştir. Padişah zevk ve saltanatına düşkün, her aşağılığı yapabilecek iğrenç bir şahsiyettir. Millet zulüm ve istibdat altında mahvoluyor. Hürriyet olmayan bir memlekette ölüm ve yok oluş vardır. Her ilerlemenin ve kurtuluşun anası hürriyettir. Tarih bugün biz evlatlarına büyük vazifeler yüklüyor. Ben Suriye'de bir cemiyet kurdum. İstibdat ile mücadeleye başladık. Buraya da bu cemiyetin esasını kurmaya geldim. Şimdilik gizli çalışmak ve teşkilatın organlarını oluşturmak zaruridir. Sizden fedakârlıklar bekliyorum. Kahredici bir istibdada karşı ancak ihtilal ile cevap vermek ve köhneleşmiş çürük idareyi yıkmak, milleti hâkim kılmak, kısacası vatanı kurtarmak için sizi vazifeye davet ediyorum!

...

Arkadaşlar! Gerçi bizden evvel birçok teşebbüs yapılmıştır. Fakat onlar muvaffak olamadılar. Çünkü işe teşkilatsız başladılar. Biz kuracağımız teşkilat ile bir gün mutlaka ve ne olursa olsun muvaffak olacağız. Vatanı, milleti kurtaracağız.

...

Hüsrev,[1] tabancanı çıkar, bu masanın üzerine koy; kararımızı yeminle de sağlamlaştıralım.

* Hüsrev Sami Kızıldoğan, "Vatan ve Hürriyet=İttihat ve Terakki", *Belleten*, 1937, Cilt: 1, Sayı 3-4, s.619-625; Enver Behnan Şapolyo, *Kemâl Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi*, Rafet Zaimler Yayınevi, 1958, 3. Basım, s.80- 81, 86-88; M. Sunullah Arısoy, *Atatürk'ün Söyleyip Yazdıkları I*, TTK Basımevi, Ankara, 1989, s.1-2; Necdet Kurdakul, *Mustafa Kemal'de Milli Mücadele Ruhu (1906-1923)*, İstanbul, 1993, s.10-12.

1 Hüsrev Sami Kızıldoğan. (Y.N.)

HANYA'DA YAYIMLANAN "İSTİKBAL" GAZETESİNE MEKTUP*

(29 EKİM 1908)

Bingazi, 16 Teşrinievvel 1324
(29 Ekim 1908)

Aziz Vatandaş;

Bir müddetten beri Bingazi ve Bingazi memurlarından bazısı hakkında gazetenizde yazmakta olduğunuz malumatın pek basit görüş ve fikirli insanların tetkik ve muhakeme etmeden gönderdiği mektuplara dayandığına şüphe edilemez. Gazetenizin böyle şahsi garaza dayanılarak yapılan ihbarların yayımlanmasına vasıta olması, Bingazi'de birçok onurlu kimsenin birbirine şüpheli gözlerle bakmasına, tesis ve takviyesi milletin selameti ve vatanın saadeti adına elzem olan kardeşlik duygularına zarar verebilir.

Millet fertleri arasında nifakı değil, birlik ve beraberliği sağlamaya; birbirinden intikam alma hissiyatını doğurtmaya değil, istibdat ve zulüm devrinin kiri olan fena hislerin kalplerden atılmasına yarayacak olgunlukta akıllıca makaleler yayımlanmasına gayret edilse gazetenizin şerefi yükselir, hizmeti faydalı olur. Eski hükümetin besleyip büyüttüğü zulüm malumdur. Yanlış malumata dayanarak bazı namus ve hamiyet sahiplerinin de o müstebit güruha karıştırılması pek büyük hatadır.

Bir aydan fazla bir müddetten beridir vatanımızın Afrika'sında seyahat ediyor ve mahalli durumu, kamuoyunu, karşılıklı hissiyatı araştırıyorum. Buna dayanarak, gazetenizle yayımlanmasına aracılık edilen hususların hakikate yaklaşmamış olmakla beraber pek zararlı olduğunu söyleyebilirim.

Gazetelerimizin ahlakımıza yükseklik, hislerimize temizlik ve maneviyatımıza kuvvet verecek makalelerin sergilendiği yer olduğunu görmek isteriz.

Vicdanımın temizliğine emin olunuz kardeşim.

Kurmay Kıdemli Yüzbaşı
M. Kemal

* *Cumhuriyet*, 18 Aralık 1927; *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, Şubat 1997, 2. Basım, s.301, 302; Sadi Borak, *Cumhuriyet'in 50. Yıldönümünde Resimlerle Atatürk*, Başak Kitabevi, Kasım 1973, s.78-79.
Borak, mektubun tarihini "29 Ekim 1909" olarak belirtmiştir. *Cumhuriyet*'te de "16 Teşrinievvel 1324" tarihinin yanına "29 Ekim 1909" yazılmıştır. Ancak bu tarihin miladi karşılığı 29 Ekim 1908'dir. Bu tarih tartışması için ayrıca bkz. Prof. Dr. Utkan Kocatürk, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İkinci Basım, Ankara, 1992, s.8. (Y.N.)

"TAKIMIN MUHAREBE EĞİTİMİ"NE ÖNSÖZ*

10 ŞUBAT 1324 (23 ŞUBAT 1909)

"Dağınık nizamda kumanda ve ateş idaresinde en küçük birlik kural olarak takımdır."

(Yeni Talimname-166)

Önsöz

Bir ordunun senelerce süren emek ve uygulamaları sayesinde hükümlerine uyum sağladığı talimnamesinin değiştirilmesi bütün askeri camiada şaşkınlık yaratır. Özellikle yeni kabul edilen bir talimname, kendi talimnamelerinin adım adım geliştirilmiş bir örneği olmazsa, bu şaşkınlık büsbütün karanlığa ve belirsizliğe gömülür. Çünkü umumi askerlik hayatında yeni açılan bu safha, kendi çalışmalarının ve adım adım gelişmelerinin yansıması değildir; orada herkesin adımı kararsız, bakışı şaşkın, fikri karmakarışıktır.

İşte bugün Osmanlı ordusu bu durumdadır. Lakin ne çare ki, bu şaşkınlıktan kendimizi bugün kurtaramazsak yarın daha da artacağından bundan sakınma imkânı azalacak veyahut bir meydan muharebesinin ateşli seması altında giderilmesine çalışılması, mevcudiyetimizi tehlikeye sokabilecek büyük bir şaşkınlıkla son bulacaktır. Çünkü, elimizdeki talimname zamanımızın gelişmelerini takip edebilecek mahiyete sahip değildir. Onun bayat ve pörsümüş yapraklarını koparıp atmak; yerine, bize, bugünkü harp şartlarının talep ettiği vasıfları ve şartları bahşedecek yeni bir öğretici kitap koymak mecburidir.

Nitekim askerlik hayatımızdaki ilk ilerleme adımları bu lüzum ve mecburiyetin zorlamasıyla olmuştur.

Kabul ettiğimiz talimname o kadar kapsamlı ve derindir ki, onu hakkıyla kavramaya, içindeki hükümlerin devamlı ve artarak uygulanmasıyla eğitilmiş bulunan Alman ordusunun gelişme seviyesi bile henüz tamamıyla yetmemiştir. O halde bizim gibi, hayat rehberi ve sanatı olan talimnameyi elinde yıpratmayıp evrak torbalarında küflendirmeye alışmış bir topluluğun ne derece uyanık ve sürekli çalışma ve çabaya örnek olması gerektiği düşünülmelidir.

* *Takımın Muharebe Eğitimi*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1995; *Belleten*, sayı 56, s.507-514; *Atatürk'ün Askerliğe Dair Eserleri*, İş Bankası Yayınları, "Atatürk ve Devrim Serisi" No: 8, 1959.
Bu metin, Berlin Askeri Üniversitesi eski müdürlerinden General Litzmann'ın "Seferber Mevcudunda Takım, Bölük ve Taburun Muharebe Talimleri" adlı eserinin ilk bölümüne Mustafa Kemal tarafından yazılan önsözdür. Litzmann'ın eseri, Selanik'te 3. Ordu Karargâhı'nda görevli Kurmay Kıdemli Yüzbaşı Mustafa Kemal tarafından Almancadan Osmanlıcaya çevrilmiş ve ilk bölümü *Takımın Muharebe Talimi* adıyla 1909 yılında Selanik Asır Matbaası'nda basılmıştır. (Y.N.)

Yeni talimnamemizin kıtalar tarafından tatbiki hükümlerine başlanmadan evvel; bugüne kadar bizi talimgâhlara paslı zincirlerle bağlayan yanlış âdetleri –ki, kıtaları talimgâhın angaryalarıyla yormaktan ve subayları atıl bırakmaktan ve kamuoyunu [harbin gereklerine uymayan vasıtalarla talimlerin kusursuz ve pürüzsüz cereyanını teminat altına alma eğilim ve arzusuna (Talimname-254)] sevk etmekten başka hiçbir netice vermemiştir– eski talimnamemizle bir mezara gömmek lazımdır. Bu başarının gerçekleşmesi pek o kadar kolay değildir; çünkü bir kıtayı talimgâhtan arazi meydanına atmak kadar kolay bir şey olmamakla beraber, orada da faydasız yorgunluklardan onu kurtarabilmek gerekir.

Biz, bu hususta, mümkün olan iyi önderliği ve yardımlaşmayı da pek belirsiz ve yetersiz görüyoruz. Zira, öncülük, her kıtanın kendi amiri tarafından yapılmak imkânından uzak ve ancak yetersiz kimselerin elinde kalırsa, korkarım ki sapma olur. Çünkü, mesela Serez'de (Siroz'da) aydın bir öncüye sahip olanlar doğru yolu bulabilirlerse de, Seniçe'dekilerin yoldan çıkacaklarına hiç şüphe edilemez.

Demek istiyorum ki, ordu ve tümen kurmaylarının –ki, ilk vicdani vazifeleri subay ve erlerin harbe hazırlıklarının daimi bekçileri ve her hususta onların reisi olmaktır– bizzat öncülük etmek suretiyle katkıda bulunabilecekleri kıtalar azınlıkta kalır ve dolayısıyla kendi vazifelerini yapamazlar. Veyahut başarı neticesine pek geç varırlar. Bu sebeple doğrudan doğruya gayretlerini artırmaya lüzum görürler. Bu hususta en iyi vasıta, talimlerin harp bakımından örneklerini ve uygulanma başarısını anlatan eserlerden istifade etmektir.

Gerçi, gayretli arkadaşlarımız bunda da kusur etmiyorlar; lakin, bugün seçkin ellerde dolaşan bu yoldaki eserlerin çoğu, –bana öyle geliyor ki– birer harp usul ve kaideleri dergisi veya defteri veya en büyüğü, yorumudur. Bunlara da ihtiyacımız olduğu bilinmekteyse de, nereden başlamak lazım geleceğinde kararsız duran bize, bir başlangıç ve bilhassa muharebe talimlerinde ilk dersi gösterecek bir esere ihtiyacımız ondan da daha çok açık ve katidir.

İşte, Berlin Askeri Akademisi eski müdürlerinden General Litzman'ın "Seferber Mevcudunda Takım, Bölük ve Taburun Muharebe Talimleri" adlı eserinin en son Alman talimnamesine göre –ki bizim de kabul ettiğimiz talimname odur– değiştirilip geliştirilmiş dördüncü basımı bize o başlangıcı gösteriyor, ilk dersi veriyor:

> "Dağınık nizamda kumanda ve ateş idaresinde en küçük birlik kural olarak takımdır." (Talimname-166)

Hakikaten söz konusu eserin içeriğinin bu maksadın gerçekleşmesine pek ziyade yardımcı olabileceğini gördüm. Ve bu eserin hemen bizim dilimize çevrilmesi lüzumuna hüküm verdim ve fakat bunu benden evvel görmüş, okumuşların varlığını ve bunların da tabiaten benim gibi bir hükümde bulunmuş olduklarını kabul ederek, ortak arzuya ulaşmak için sarf olunan kuvvetlerin israfı yerine diğer tarafa sarfına karar verdim. Fakat zannettiğim henüz olmadı. Yalnız ben biraz gecikmiş oldum.

Bu gecikmeyi telafi etmek için kitabın tercümesinin tamamen bitmesini beklemekten vazgeçerek her meselenin bir kitapçık halinde çıkmasını münasip gördüm. Zaten eser, tertibi bakımından buna pek müsaittir.

Bu acelenin diğer sebebi de, ordunun takip etmekte olduğu eski talim programıdır. Çünkü, tabur talimine geçildiği zaman takımın esaslı bir şekilde talim ve terbiyesine dayanak olan birinci örnek, layık olduğu önemle değerlendirilmeyebilir.

Eserde ilk harfleriyle gösterilen subay isimleri yerine kendi isimlerimizi koyduğum gibi, ait olduğu harita –hakiki bir araziyi gösterdiği halde– ondaki isimleri de haklı uyarılar üzerine bizim isimlerimizle değiştirdim.

Hakikaten, böyle oluşu, bizim için meselenin değerlendirilmesini ve takibini kolaylaştırır. Şüphesiz ki, yazarının da maksadına aykırı düşmez. Satırlar içinde parantez arasına alınan rakamlar Almanya piyade talimnamesi tercümesinin maddelerini gösterir.

Yazarın, eserin dördüncü basımı hakkındaki değerlendirmesiyle bütün içeriği kapsayan giriş bölümünde muhtaç olduğumuz fikir ve görüşlerin mevcut bulunması itibariyle onları da olduğu gibi bu ilk örneğin baş tarafına koydum.

Silah arkadaşlarımın iyi niyetinden emin olduğum için, bu kitaba ait her türlü araştırma noksanlığına elbette zaman harcamazlar zannındayım. Çünkü bilirler ki, bu türden kötü alışkanlıklara harcanacak zaman, bunun gibi birçok meselenin ordumuza yayınlanmasına ayrılmasıyla çok daha kıymetli olur. Selanik: 10 Şubat 1324 (23 Şubat 1909)

Kurmay Kıdemli Yüzbaşı
M. Kemal

10 NUMARALI NOT DEFTERİ*

(NİSAN-MAYIS 1909)

4 Nisan 325 (17 Nisan 1909) Cumartesi saat 8:15

Beylerbeyi'nde Altıncı Daire eski Reisi Mehmet Ali Bey hanesinde

(1. Teğmen Nazif)

Ekmekçi Kolu:

1. Kıdemli Yüzbaşı
1. Teğmen
9. Er

Erzak kafilesi 6 bin kişilik 10 günlük

Orada toplanan taburların erzakı yoktur. Levazım reisi para ile idare edilmeyip arkadan yetiştireceğini söylemiş.

Taburları orada sıkıntıya uğratmamak için karargâhın hareketi lazımdır.

4 Nisan (17 Nisan)

1. Serez ve mühim diğer merkezlerden: Ordu kumandanına telgraf.
2. Münasip görülecek noktadan ileriye bilgi.
3. Serez'de karargâhın binekleri hakkında. Soruşturma (Arkadaşlardan biri ile, İbrahim Bey)
4. Disiplin ve namaz ve şeriata uygun gerekli nasihatlerin yapılması hakkında emir.
5. Mevcut kuvvetleri ve ihtiyaç dereceleri kıtalardan sorulacaktır.
6. Tümen kumandanı tarafından kıtalara bir beyanname. Maksat, gayret, hamiyyet, İstanbul'dakilere ait hiç kimsenin hiçbir sözünü dinlememek, başlarına

Not:

1. Erzak için Refik
2. Hattın muhafazası ordudan sağlattırılmalı.

Sarık saran hafiyelerin din perdesi altındaki icraatı menfaatten başka bir şey değildir. Din, şeriat, vatan ve millet onurunun hakiki gerekleri, Kur'an-ı Kerim'in hükümlerini ve onun hükümlerinin uygulanması olan anayasayı muhafaza etmektir. İşte bizim hareketimiz gibi.

7. Harp düzenini inceleme.

Tümenin idaresi için tertip edilen taburun harekâta katılacağı tabiidir.

Bunların idaresi için ayrıca bir idarenin kumandanlıktan istenilmesi, bu husus hakkında İdare Reisi Kıdemli Yüzbaşı Ahmet Efendi ile görüşülecektir.

Tümen için gerekli erzak Ahmet Efendi tarafından sevkıyata yazılacağı gibi.

* *Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler III*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994, s.47-74; ATASE Arşiv No: Atatürk Özel Arşivi, Kutu No: 7, Defter No: 10; Ali Mithat İnan, *Atatürk'ün Not Defterleri*, Gündoğan Yayınları, Ankara, Ocak 1998, 2. Basım, s.54-68.
Bu not defteri, "31 Mart Vakası" günlerinde tutulmuştur. (Y.N.)

Ayrıca ordu kumandanlığına da müracaat edilecektir. Ahmet Efendi ile bu konuda görüşülmesi hususunun unutulmaması.

4 Nisan 325 (17 Nisan 1909)

Ne gibi erzak aranılacağı tabii izah edilecektir.

Ali Paşa Hazretlerine

Umumi namaz dindarlık makamı.

8. Bizim Çatalca İstasyonu'na varışımızda, orada bulacağımız piyade, süvari, topçu miktarı (Ahmet Efendi'ye).

9. İstanbul ahalisine bir beyanname: Maksadımız kanuna taarruzu önlemek. Osmanlı İdaresinin kanun dairesinde tamamen tatbiki (Hakkı Efendi'ye).

10. Çorlu sevk memuruna, geçen taburların numara ve mevcudunu bildirmesi için kendisine emir.

à tout les

h. aund. enr. l'idée general de l'armée

Du trois. cosp. approche vers comt. est contre Despotisme et fomomotisme. il va reformer.

Surment loc constitution complete sous grand Difficulte soyez sur il n'y aura aucune danger pour tout etra ger et pour tous les (...) hom. con. Der.ar.[1]

1. Vaziyet, tabur adedi, 2. kuvveti, misafirleriniz ve haklarındaki muamelenize dair pek kısa malumat.

2. Acil ihtiyacınız var mıdır?

3. Karargâh Hadımköy'ünde kurulacaktır. Subaylar tarafından lüzumlu tedariklerin giderilmesi.

4. Kıtaları karşıdan gelenlerle katiyen karıştırma.

5. Taburların akşam yoklamalarının eski usule göre yapılması ve dini farızalarının muntazaman yaptırılması ve karşıdan gelenlerle kati surette karıştırılmaması hususunu tugay kumandanına özel olarak söyleyiniz.

-Bunun gibi gelecekler hakkında aynı muameleyi yapın.

Dahiliye

Yine tekrar ederim, bütün Rumeli tek bir vücut olarak ayağa kalkmıştır. Şehirler İstanbul'a doğru boşalıyor.

Ferik (Tümgeneral) Hüsnü Paşa kumandasıyla 5 bin kişilik bir ordu yürümektedir. Paşa, kurmayıyla yarın Çatalca'da bulunacaktır. Bu şekilde ayağa kalkan milli onur karşısında ne söz ne tedbir kâr eder. Trenlerin alamadığı kahramanlar yürüyerek gitme hazırlığı yapıyor. 3 tren topçu levazımıyla gidiyor.

1 Kısaltmalar yapılarak tutulan Fransızca not şu şekilde çevrilebilir:

"bütün ...lara ordunun genel fikri ...ya yaklaşımı despotizme ve ...ya karşıdır reforme edecektir. Mutlaka anayasa tamam büyük zorluk altında emin olun tüm yabancı ve bütün ...ler için hiçbir tehlike olmayacaktır." (Y.N.)

Padişaha arz ediniz. Milletin isteği artık reddedilemez.

Payitaht-ı şâhâneleriyle beraber tacı ve Osmanlı saltanatı ve bütün milleti vahim bir yok oluşa sevk edilir.

Padişahın çevresinde bulunup bugünkü faciayı tertipleyenlerden Nadir Ağa, İlyas Bey, Frenk Emin Bey, Musâhib Fevzi Mustafa Bey gibi hainler hemen uzaklaştırılmalı ve mahpuslarımızın tahliye temennisi ile kurtulmalarını sağlayacak genel aftan sonra cinayetlere kalkışanların adalete teslimini, süngü ile istifaya mecbur edilen bakanların meşrutiyet dairesinde iadesini ve bu şekilde yeniden hükümdarın yeminine bağlı kalmasını istiyorlar. Acizane inancımızca artık tereddüde imkân yoktur.

1. Sıkıyönetim ilan edilmiştir. Mürettep tümenin asli vazifesi her türlü taarruzdan korunacak şekilde gayet kuvvetli bir meşruti hükümet kurmaktır. Sokaklarda devriyeler dolaşırken, söz konusu müfrezelere olumlu olumsuz söz söyleyenler sorumlu tutulacaktır. Devriyelerin vazife yapmasına zerre kadar zorluk çıkarıldığı görülürse silah kullanılacaktır.

2. Hükümetten yetki alanlardan başkasında silah görülürse fesatlardan sayılacaktır.

3. Cemiyet kulüpleri feshedilmiştir.

-Beyanname-[1]

1. Millet, senelerden beri zulüm uygulayan istibdat kuvvetini parçalayarak meşru ve meşruti hükümeti kurdu. Bu kansız ve mesut ihtilalden zarar gören alçaklar, gayri meşru bir şekilde menfaat sağlamalarına hizmet eden eski durumun geri gelmesi için bin türlü oyuna, hileye ve alçaklığa müracaat ederek meşru ve meşruti hükümetimizi zarara uğratmak istediler ve bütün insanlık âleminin lanetlediği İstanbul faciasının meydana gelmesine sebebiyet vererek masum kanlar döktüler.

2. Millet; hayat ve ikbali olan meşrutiyetin sekteye uğratılmak ve şeriat hükümlerinin ve umumi milli selamet ve saadetimizin sığınağı olan anayasamızın ayaklar altına alınmak istenildiğini gördü. Ve bu alçakça harekâtın asıl sebeplerine mutlaka hadlerini bildirmek lüzumunu takdir ederek bütün varlığıyla İstanbul üzerine yürümeye karar verdi. Ve ilk icra kuvveti olmak üzere bizi; İstanbul surlarının karşısında gördüğünüz işte bu Hareket Ordusu'nu buraya gönderdi.

3. Hareket Ordusu'nun maksadı, meşru ve meşruti hükümetimizi hiçbir kuvvetin sarsamayacağı şekilde kuvvetlendirmek ve şeriatın katılmasına kuvvet sarf ederek sağlamlaştırılan anayasanın üstünde hiçbir kanun, hiçbir kuvvet olmadığını ve olamayacağını ispat etmek ve meşru meşrutiyetimizin istikrarından memnun olmayan vatan ve millet hainlerine son ve kati bir ibret dersi vermektir.

4. Mazlum ahali, tarafsız askerler tamamıyla himaye edilecek, ancak tahrikçiler, fesatlar ve işbirlikçiler ne olursa olsun layık oldukları kanuni cezadan kurtulamayacaklardır.

5. Faziletli din heyeti başımızın tacı, yüceltilmeye ve saygıya değerdir. Fakat menafaat sağlamak adi menfaat maksadıyla yalandan din kisvesine bürünerek Mu-

1 Bu metin, 19 Nisan 1909'da, 31 Mart Vakası üzerine hazırlanan "İstanbul Ahalisine" başlıklı ve "Hareket Ordusu Kumandanı Hüseyin Hüsnü" imzalı metnin (bkz. s.47, 48) müsveddesidir. (Y.N.)

hammed'in mübarek dinini karalayıp küçük düşürmekten çekinmeyerek bozgunculuğa kalkışan birtakım hafiyeler, menfaatçiler elbette şer-i kanunun gereklerine göre muamele görmekten kurtulmayacaklardır.

6. Milletin mebuslarının ve bu muhterem mebusların güvenilir görüp seçtikleri bakanlar kurulunun hayatları ve anayasanın kendilerine bahşeylediği hukuk ve nüfuz ve yetkileri tamamıyla sağlanacak ve umumi saadet katiyen elde edilecektir.

7. Vatanın selameti ve milletimizin saadetinin gerektirdiği askeri icraatımız sırasında İstanbul'da bulunan bütün muhterem elçi ve yabancı misafirlerin huzurları katiyen muhafaza edilmelidir.

Memleketin dahili inzibatı, tam sükûneti ve herkesin hayat ve malını muhafaza etmek için her türlü tedbir alınmıştır.

8. İstanbul feci vakasında kanları dökülen şehitlerin büyük ruhları karşısında hesap verme korku ve telaşına kapılanlar, ancak o feci cinayetlerin failleri, tahrikçileri ve işbirlikçileridir. Bunu herkes bilmeli ve müsterih olmalıdır.

Hareket Ordusu Kumandanı

Elçiler ve yabancı misafirler huzursuz

6. Millet mebuslarıyla devlet vekilleri ve subayların öteki onurlu fertlerinin haksız yere akıtılan kanlarının sürüyüp getirmesiyle iktidar mevkisine oturan bu gayri meşru ve kanlı kabine ne olursa olsun düşürülecek ve bütün milletin ve dolayısıyla bunların muhterem mebuslarının itimat ve tam emniyetine sahip olanlar yönetime yükseltilecektir.

7. Millet ve devlet vekillerinin nüfuz ve hayatları hakkıyla sağlanacaktır.

Fatih, Samatya, Ramiz cihetleri kumandanı Kurmay Binbaşı Musa Kâzım Bey Mürettep[1] 2. Alay Kumandanı.

Karargâh Fatih

1. Tabur Ramiz	
2. Tabur Samatya (367)	Çatışmalarda 60 kadar
3. Tabur Fatih (300)	şehit ve yaralı

Ahali ile temas eden yoktur. Şüpheli adamları gözlemek için kumandanlar tarafından gönderilen özel bazı fertler.

Softaların durumu fenadır. Yakalananların üzerinde silah çıkıyor.

Buradan sevk edilen tutuklu 1 000'den fazla (Davutpaşa yetersiz)

- Davutpaşa'da muhafız bir bölük.

- Samatya durumu iyidir. (Kumkapı, Yedikule karakollarında birer bölük, 2 Samatya karakolunda)

Askerleri teslim alınan

Altı mermer	
Koca Mustafa Paşa	
Seyyit Nizam	Boştur
Mevlâne kapı	

1 "Tertip edilmiş, yeniden oluşturulmuş" anlamında. (Y.N.)

Bu mıntıka için en iyi merkezin Kumkapı olması daha uygundur.
Fatih telgrafhanesinde bir telgrafçı lazım.
(S. Yedinci Alay Süvari Binbaşı Sabit) Selimiye
Beyoğlu tarafı: Tuğgeneral Şevket Paşa Kâzım Bey

Kabayut'ta:
Kavala Redif Taburu
Manastır Redif Taburu
İkinci Ordu'dan bir batarya (7. Seyyar 2. Tb.dan)
7. Süvari Alayı 2. Ordu'dan
Onuncu Süvari Alayı (2. Ordu'dan)
Bir otomobil

Taksim civarında: 24/1, 20/1, 36/1, 10/4 (bir bölüğü Harp Okulu'nda) 81/2 Makineli Tüfek Bölüğü.

Harp Okulu'nda:
İkinci Ordu'dan iki batarya (7. Alay, 2 Tb.dan)
Üçüncü Ordu'dan iki dağ bataryası.
Onuncu Alay'ın 4. Taburu'ndan bir bölük Üsküdar'a gitmek üzere Kabataş'a gönderilen:
Piyade 18 tabur
Piyade 6 tabur
Manastır gönüllüleri
Bir otomobil Harp Okulu'nda karargâhtadır.

İkinci Ordu'nun İstanbul Tarafındaki Kuvvetleri:

Rami, Fatih, Unkapanı ve civarında:
2. Alay (3. Tabur)
Telgraf müfrezesi (bugün Ramiz'den Harbiye karargâhına aldırılıyor):
Otuz kişilik jandarma müfrezesi.
Makrıköy[1] ve Babıâli civarında: 1. Alay (3. Tabur)
Ayastefanos'ta:[2] 9. Süvari Alayı (Meclis-i Mebusan muhafızı)

Kavala	Ali Hikmet Bey'e
Manastır	
Köprülü	
Drama	Ordu kumandanı adına topçu kışlası
Ohri	Kumandan vekili Kurmay Yüzbaşı Osman..

Manastır Gönüllü Taburuna sözlü olarak
Kısmen vapur,[3] kısmen trenle
18. Nişancı

..... Redif Süvari Teğmeni Ahmet Efendi.

1 Bakırköy. (Y.N.)
2 Yeşilköy. (Y.N.)
3 Genelkurmay çevirisinde, hatalı olarak "kısmen ve pür" şeklinde yer almıştır. (Y.N.)

Hüseyin Efendi'ye
Kumandan paşaya: İki binek
Ve bendeniz Eyüp: İki binek
Hazırlanıp Aziziye Karakoluna gönderiniz.

Mayıs sonuna kadar Jandarma Efrâd-ı Cedide Mektebi Kumandanlığı'na kimsenin tayin edilmemesi.

Vasıf

Sirkeci
İzmir Oteli kiracısı Ahmet Efendi vasıtasıyla Teğmen Eyüp Efendi'ye.

4 Nisan (17 Nisan) Selanik'ten hareket
9 Mayıs (22 Mayıs) Selanik'e geri dönüş.

Galata köprüsünde 3 tüfek
Köprüde iki mitralyöz.

Gülhane'deki Kuvvet

11. Alay	3. Tabur	2. Bölük Cephane Karakolunda, Gülhane Hastanesi (250) 4. Bölük saray içinde 3. Bölük Bab-ı Hümayun[1] yakınında yeni karakol
	(50)	1. Bölük Bab-ı âli ve mebusan
34. Alay	1. Tabur	1. Bölük Unkapanı, Küçükpazar, Tahniyye Karakolu 2. Bölük Bahçekapı Karakolu 3. Bölük Bank-ı Osmanî[2] ve civarı 4. Bölük Aziziye

Süvari 14. Alay Sirkeci
Merkezdeki Topçular
14. Alay Bölükleri 4 adet devriye kolu çıkarılacaktır.

14 Nisan 325 (27 Nisan 1909)

3-4 saatte değiştirilmek üzere.
Maçka'da 1 tabur. Silahlar Maçka deposunda. Karargâh Taksim kışlasında.

Enver

1 Topkapı Sarayı'nın birinci kapısı. (Y.N.)
2 Osmanlı Bankası. Genelkurmay çevirisinde, hatalı olarak "Yanık Osman" şeklinde yer almıştır. (Y.N.)

Harbiye Nezareti[1] kolu:

Fettah Bey'le beraber Tophane istikametine giden kuvvet (35. Alay 1. Tabur, 34. Alay 4. Tabur'dan oluşan bir bölük), Manastır Gönüllü Taburu sahra topçu 15. Alay'dan 1, 2 bt.

Harbiye Nezareti'nde bulunan kuvvet:

35. Alay 1. Tabur, 17. Tabur (merkezde) Süleyman Bey 34. Alay 4. Tabur (bir bölük) 221. Bölük Umumi Hapishane, bir bölük Davutpaşa'da, bir bölük topçu kışlasında.

14. Sahra Topçu Alayı 2., 3. Bataryaları, bu kuvvet aynı zamanda Sirkeci İskelesi yakınında toplanmış bulunacak.

Taksim Kışlasında

24. Alay 1. Tabur
20. Alay 1. Tabur
Serez Redif
Bir bölük (Manastır Gönüllü Taburundan)
Bir makineli tüfek

Taksim Meydanı'nda

3. Alay 3. Tabur
24. Alay 1. Tabur bir bölük

Harbiye Mektebi'nde

2 dağ topçu bataryası
2 sahra bataryası
35. Alay 3. Tabur ? Üsküdar'da
18. Tabur
24. Alay 1. Tabur
20. Alay 1. Tabur
Serez Redif

P.6 Tabur
Tophane'de ve Taşkışla'da iki makineli tüfek
7. Alay bir bölük

Bu kuvvetin tümü bugün 2:30'da Kabataş İskelesi yakınında toplanmış bulunacaktır.

Selanik Redif Taburu
Ohri
Nasliç

650	17. Tabur neşa
700	18. Tabur neşa
450	Selanik Redif
350	24. Alay 1. Tabur
350	6 neşa
500	Serez 34. Alay 1. Tabur
3 000	
400	Rüstemli

1 Savunma Bakanlığı. (Y.N.)

Süvari 2. Alay Kıdemli Yüzbaşı Salih Efendi
Aksaray'da Oğlanlar Tekkesi yakınında, Sorguç Sokağı'nda Rıfat Paşa'nın evi.
2 Mayıs 325 (15 Mayıs 1909) Gülhane Hastanesi'ne yattım.
5 Mayıs 325 (18 Mayıs 1909) çıktım.

Mustafa Kemal

Pertev Paşa;
2. Ordu topçularından bir bataryanın örnek batarya olarak İstanbul'da bırakılması.
Su kumpanyası su verdirsin Kâğıthane, Orhaniye ve Yıldız'daki süvari kışlalarına.
Yarın sabah hareket edilecektir. Ekmek hazırlığı ve erlerin tamamıyla toplanması için.
Üçüncü Ordu levazım reisi Mart maaşını soruyor.
Yaralıların miktarı, ayrı koğuşlara verilmesi
Sebzeyi yeni camide sebze komisyonu, et, ekmek ayaklarına gidecek ot, saman, Kasımpaşa ambarından odun ve kömür, erzak Sarayburnu'ndaki erzak ambarından.

Mıntıkalar		*Taburların adedi*
	Adet	
1. Harbiye Nezareti	2	35/1, 17 P.
2. Meclis-i Mebusan ve Gülhane	2	34/1, 34/4
3. Fatih ve Eyüp	2	36/2, 20/1
4. Üsküdar	3	6, 18, 24/1 1 dağ topçu bataryası
5. Makrı Köy	1	35/3
Aziz Bey	Topçu 15. Alay 6 batarya	
	Sarayburnu	
		14. Alay 3 batarya
Ali Hikmet Bey	Mitralyöz	
Naki Bey	5 makineli tüfek	
Hasan İzzet Bey		
35/3 Kumandanı		

-Selanik'e Sevk Edilecek Taburlar-

Deniz yoluyla	
Selanik ve gönüllüleri	
Manastır ve milli taburları	
Ohri taburları	
Manastır redif taburları	Deniz yoluyla
Köprülü taburları	
Nasliç taburları	

Dırama taburları
Kavala taburları Trenle
Serez taburları

Sevkıyatlar Müdür Muavini Binbaşı Reşat Bey,
Tümen tarafından Mümtaz[1] Yüzbaşı Nuri Bey
..... asker

(Müşîr[2] Ethem Paşa hazretlerinin yaverleriyle maiyetlerindeki iki çavuşun geçişine engel olunmaması konusunda Merkez Kumandanı Remzi Bey'e tebliğ edilmiştir.)
Kurmay Kıdemli Yüzbaşı İzzettin Bey'e
Bataryalar; (Selanik Redif Sarayburnu'nda)

Mitralyözler

	Adet	
Unkapanı'nda	2, Yüzbaşı Ahmet Hamdi	
3. Ordu		
Galata	3, Yüzbaşı Hasan	Yzb, Ahmet Hamdi

(Sarayburnu'nda)

Tüfek

2	Buraya
1	Ihlamur
1	Mahpus (Maçka)

11 Nisan 325 (24 Nisan 1909) saat 12, Gülhane
14. Alay (tavlada) beklemede
15. Alay (açık ordugâhta) yanda
Karargâh süvarisi (açık ordugâhta) kuyunun sağında
Gülhane kolu: Kumandanı: İsmail Hakkı Bey
2. Tümen 1. Alay 10. Tabur (Meclis-i Mebusan ve Topkapı Sarayı)
2 Tabur
1 Batarya (Ayasofya'da)
Karargâhı: (Serasker kapısı)
34/4 itfaiye neferlerinden alınıp sandığınızda saklanan
Teğmen Hakkı Efendi cephaneyle görevli, iyi muhafız erleri için Hafız Hakkı Bey'e.
Beylerbeyi'nde Selahattin Bey'in köşkünde.
Topkapı'daki tabur Selanik'e

Lira
12,5
10
22,5 mecidiye

1 Mümtaz subay: Harp Akademisi'ni bitirmiş, ancak kurmaylığı onanmamış subay. (Y.N.)
2 Mareşal. (Y.N.)

31 MART VAKASI ÜZERİNE İSTANBUL HALKINA BEYANNAME*

(19 NİSAN 1909)

İstanbul Ahalisine

1. Millet, senelerden beri zulüm uygulayan istibdat kuvvetini parçalayarak meşru ve meşruti hükümeti kurdu. Bu kansız ve mesut ihtilalden zarar gören alçaklar, gayri meşru bir şekilde menfaat sağlamalarına hizmet eden eski durumun geri gelmesi için bin türlü oyuna, hileye ve alçaklığa müracaat ederek meşru ve meşruti hükümetimizi zarara uğratmak istediler ve bütün insanlık âleminin lanetlediği İstanbul faciasının meydana gelmesine sebebiyet vererek masum kanlar döktüler.

2. Millet; hayat ve ikbalinin biricik kefili olan meşrutiyetin sekteye uğratılmak ve şeriat hükümlerinin ve umumi milli selamet ve saadetimizin temeli olan anayasamızın ayaklar altına alınmak istenildiğini gördü ve bu alçakça harekâta asıl sebep olanlara hadlerini bildirmek lüzumunu takdir ederek bütün varlığıyla İstanbul üzerine yürümeye karar verdi. İlk icra kuvveti olmak üzere işte bizi, İstanbul surlarının karşısında gördüğünüz bu Hareket Ordusu'nu buraya gönderdi.

3. Hareket Ordusu'nun maksat ve vazifesi, meşru ve meşruti hükümetimizi hiçbir kuvvetin sarsamayacağı şekilde kuvvetlendirmek ve sırf şeriat kuvvetiyle sağlamlaştırılan anayasanın üstünde hiçbir kanun, hiçbir kuvvet olmadığını ve olamayacağını ispat etmek ve meşru meşrutiyetimizin istikrarından memnun olmayan vatan ve millet hainlerine son ve kati bir ibret dersi vermektir.

4. Mazlum ahali ve tarafsız askerler tamamıyla himaye edilecektir. Ancak tahrikçiler, fesatlar ve işbirlikçiler ne olursa olsun layık oldukları kanuni cezadan kurtulamayacaklardır.

5. Faziletli din heyeti başımızın tacı ve sevincimizdir. Fakat melanet ve adi ve şahsi menfaat sağlamak maksadıyla yalandan din kisvesine bürünerek Muhammed'in mübarek dinini karalayıp küçük düşürmekten çekinmeyerek bozgunculuğa kalkışan birtakım hafiyeler, menfaatçiler elbette şeri kanunun gereklerine göre muamele görmekten kurtarılamayacaklardır.

* Ali Cevat, *II. Meşrutiyetin İlanı ve 31 Mart Hadisesi*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1985, s.137-139; *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, Şubat 1997, 2. Basım, s.271, 272; Hikmet Bayur, *Atatürk Hayatı ve Eseri/ Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1990, s.34-40; Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, Cilt: 1, Baha Matbaası, İstanbul, 1965, s.583, 584.
Metin, Hareket Ordusu Kurmayı Mustafa Kemal tarafından kaleme alınmış ve Hüseyin Hüsnü Paşa tarafından imzalanmıştır. Mustafa Kemal'in el yazısıyla hazırladığı taslak için bkz. "10 Numaralı Not Defteri (Nisan-Mayıs 1909)", s.39, 40. (Y.N.)

6. Millet mebuslarının ve bu muhterem mebusların güvenilir görüp seçtikleri Bakanlar Kurulunun hayatları ve Anayasanın kendilerine verdiği hukuk ve nüfuz ve yetkileri tamamıyla sağlanacak ve umumi saadet katiyen elde edilecektir.

7. Vatanın selameti ve milli saadetin gerektirdiği bu askeri icraatımız sırasında memleketin dahili düzenini ve tam sükûnetini ve herkesin hayatını ve malını muhafaza etmek için her türlü tedbir alınmıştır.

8. Muhterem elçilerin ve bütün yabancı misafirlerin huzursuz olmalarına meydan verilmeyecektir.

9. İstanbul feci vakasında kanları dökülen şehitlerin büyük ruhları karşısında hesap verme korku ve telaşına kapılanlar, ancak bu feci cinayetlerin failleri, tahrikçileri ve işbirlikçileridir. Bu hakikati herkes bilmeli ve telaş ve heyecana kapılmayıp müsterih olmalıdır.

6 Nisan 1325
(19 Nisan 1909)
Hareket Ordusu Kumandanı
Hüseyin Hüsnü[1]

1 Metin, Mustafa Kemal tarafından hazırlanmış, Hüseyin Hüsnü Paşa tarafından imzalanmıştır. (Y.N.)

31 MART VAKASI ÜZERİNE GENELKURMAY BAŞKANLIĞI'NA TELGRAF*

(19 NİSAN 1909)

33 yıllık uzun ve uğursuz bir istibdat devrinden sonra bütün Osmanlı milletinin onurunun galeyanıyla kurtarılmış bulunan meşru meşrutiyetimizi yine istibdat celladının ellerine bırakmak melun maksadıyla bin türlü hile ve fesatlara başvurmuş ve nihayet görünürde güya şeriat isteniyormuş gibi, hakikatte ise dinimize tamamen muhalif olarak kanlı bir askeri ihtilal çıkarılmasına sebep olmuş bulunan melun ve vicdansız istibdat taraftarları ile birtakım alçak çıkarcıların iblisçe telkinlerine kapılmış ve payitahtın ve milletin Yüce Meclisi Mebusanının al kanlara boyanmasına ve milletin temiz alnına silinmesi zor bir kara leke sürülmesine sebep olmuş bulunan Hassa Ordusu askerleriyle Bahriye ve Tophane askerlerinin bu hareketi 600 senelik lekesiz bir namus ve itaat taşımakta olan mukaddes Osmanlı Ordusunu pek büyük bir utanca sürüklemiş ve bu lekenin harikulâde bir hızla temizlenmesi için Ayastefanos ve Küçükçekmece'ye gelmiş olan İkinci ve Üçüncü Ordulardan oluşan düzenli Osmanlı kuvvetine dayanarak Allahın yardımı ile Kanun-ı Esasinin bundan sonra her türlü tecavüz ve halelden korunması ve payitahtta asayiş ve emniyetin sağlanması için gerekli etkili tedbirler alınması ve Mart'ın 31. gününü (13 Nisan 1909) Osmanlı milletinin en uğursuz günü haline getirmeye sebep olan hafiyelerle alçak tabiatli çıkarcıların layık oldukları cezanın tayini maksadıyla girişecekleri her türlü icraatta serbestliği muhafaza edebilmek ve bu sayede Osmanlı Ordusunun namusunu koruyabilmek için İstanbul'da bulunan kara ve deniz silah arkadaşlarından aşağıdaki hususları talep eder:

Evvela: Mart'ın 31. (13 Nisan 1909) gününden evvel İstanbul'daki kara ve deniz kıtaları ve gemilere memur olan yüksek rütbeli subayların tekrar kıtalarına iade edilmelerine katiyen engel olunmayarak bunların bütün emirlerine körükörüne itaat göstereceklerine ve siyasi işlere bundan sonra hiçbir şekilde müdahale etmeyerek yalnız mukaddes askeri vazifeleriyle meşgul olacaklarına dair Şeyhülislam ve Fetva Emini ve Ders Vekili Efendiler hazretleriyle kendi kumandanları huzurunda ve Kur'an üzerine ellerini basmış oldukları halde bir gün içinde İstanbul'da bulunan bütün askerler ve küçük subaylar yemin edeceklerdir.

* *İkdam*, No: 5354, 21 Nisan 1909 Çarşamba; Ali Cevat, *II. Meşrutiyetin İlanı ve 31 Mart Hadisesi*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1985, s.139-141; *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, Şubat 1997, 2. Basım, s.272-274; Hikmet Bayur, *Atatürk Hayatı ve Eseri/ Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1990, s.34-40; *Atatürk Ansiklopedisi*, Cilt: 1, May Yayınları, s.141-143.
Metin, Hareket Ordusu Kurmayı Mustafa Kemal tarafından kaleme alınmış ve Hüseyin Hüsnü Paşa tarafından imzalanmıştır. Bkz. Hikmet Bayur, *Atatürk Hayatı ve Eseri*, s.35; *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, Derleyen: Sadi Borak, s.271. (Y.N.)

İkinci olarak: Kendilerini "Şeriat isteyiniz" diye kandırarak vatanı tehlikeye düşürmüş olan alçakların cezalandırılması için ordumuzca alınacak cezalandırma ve inzibat tedbirlerine katiyen müdahale etmeyerek ve ordumuz erlerine hatta yan gözle bile bakmayarak onları kendi kardeşleri gibi bilecekler ve kendilerini kandırmış olan hafiyelerle alçakları yine kendi subaylarına bildireceklerdir.

Bu iki talebimiz İstanbul'da bulunan kara ve deniz tüm silah arkadaşlarımız tarafından iyi surette kabul olunarak tam ve ciddi bir itaat gösterdikleri takdirde icraatımız sırasında kendilerine katiyen ilişilmeyeceği hususlarının herkese anlayacakları dille ihtar edilmesi ve itaat derecelerinin tarafımıza süratle bildirilmesi rica olunur.

6 Nisan 1325 (19 Nisan 1909)
Hareket Ordusu Kumandanı
Hüseyin Hüsnü[1]

1 Metin, Mustafa Kemal tarafından hazırlanmış, Hüseyin Hüsnü Paşa tarafından imzalanmıştır. (Y.N.)

İSTANBUL BÜYÜKHALKALI'DAKİ KARARGÂHTAN*

(21 NİSAN 1909)

Hareket Ordusu, görevini yalnız askeri yönden yapacaktır. Siyasi konular ve bu konuda İstanbul ile görüşme yapmak şimdilik görev dışındadır. Hiçbir rütbe sahibi, hiçbir kimse ile bu konuda konuşmaya ve Hareket Ordusu'nun kuruluşu dışındaki herhangi bir şahsın bu göreve katılmasına müsaade edemez.

* Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Atatürk Arşivi, Dolap 2, Kutu 6'dan aktaran: Em. Alb. Cihat Akçakayalıoğlu, "1906-1915 Döneminde Mustafa Kemal", *Konferanslar Serisi No: 3*, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayını, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1977, s.4-7.
Yazar, Mustafa Kemal'in Komutan adına imzaladığı bu emrin, yukarıda aldığımız özetini yayımlamıştır. (Y.N.)

CUMALI ORDUGÂHI*

Süvari: Bölük, Alay, Tugay Talim ve Manevraları
Yedi Adet Kroki

Kurmay Kıdemli Yüzbaşı
Mustafa Kemal

30 Ağustos 1325
(12 Eylül 1909)

* Erkânı Harb Kolağası Mustafa Kemal, *Cumalı Ordugâhı/ Süvari: Bölük, Alay, Liva Talim ve Manevraları*, Selanik, 30 Ağustos 1325 (ATASE Başkanlığı Arşivi); *Cumalı Ordugâhı*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1995; *Atatürk'ün Askerliğe Dair Eserleri*, Türkiye İş Bankası Atatürk ve Devrim Serisi No: 8, Ankara, 1959 içinde.
Cumalı Ordugâhı, Makedonya bölgesinde, Köprülü-İştip yolu üzerinde bulunmaktadır. Bu ordugâhta 3. Süvari Tümen Komutanı Tuğgeneral Suphi Paşa'nın komutası altında kurulan bir süvari tugayına eğitim ve manevra yaptırılmıştır. Bu manevraya katılan Mustafa Kemal, *Cumalı Ordugâhı* adlı eserini yazmış; süvari, bölük, alay, tugay eğitim ve manevralarını anlatmıştır. Mustafa Kemal'in bu eseri, Selanik'te 1909 yılında matbaa harfleriyle basılmıştır.
Cumalı Ordugâhı, Derleme Kanunu'nun çıkarılmasına vesile olan bir kitaptır. 1934'te yapılan bir toplantı sırasında, bu kitabı Atatürk'e sunulur. Atatürk çok duygulanır ve orada okuduktan sonra, eski eserlerin kütüphanelerimizde bulunup bulunmadığını sorar. Böyle bir düzenlemenin olmadığını öğrenince, konunun araştırılmasını ve hemen kanun çıkarılmasını ister. Sonuçta, 21.6.1934 tarihli "Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu" Meclis'te kabul edilir. Bkz. Muzaffer Gökman, "Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu ve Atatürk'e Ait Bir Hâtıra", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni,* Cilt: 1, Sayı: 2, Ankara, 1952, s.111-114. (Y.N.)

جملی اردوگاهی

سواری، بالون، آلات، توابع و مانورلری

یدکی تعدادی قرق یکدر

ارکان حربیه فون اغاسندن

مصطفی کمال

سنه ۱۳۲۵

Cumalı Ordugâhı'nın Kapağı

BİR İKİ SÖZ

Cumalı Ordugâhı, Köprülü-İştip anayolu üzerinde ve Köprülü'nün 10 kilometre kuzeydoğusundaki Cumalı ve Karacalı köyleri yakınındaydı.

Söz konusu ordugâhta, Köprülü'den gelen 15. ve İştip'ten gelen 16. Süvari Alaylarından; 3. Süvari Tümeni Kumandanı Tuğgeneral Suphi Paşa hazretlerinin kumandası altında teşekkül eden bir süvari tugayı –talim ve manevra maksadıyla– toplanmıştı.

Söz konusu tugayın talimlerini teftiş etmek üzere 16 Ağustos 1325 (29 Ağustos 1909) Pazar günü Cumalı ordugâhına giden Ordu Kurmay Başkanı Ali Paşa'nın refakatinde bulunan Kurmay Binbaşı Bahattin ve Kurmay Kıdemli Yüzbaşı Sami ve Mümtaz Yüzbaşı Nuri Bey'ler arasında ben de bulunuyordum; 26 Ağustos'a (8 Eylül) kadar orada kaldım.

Bizde talim ve tatbikat maksadıyla bir süvari tugayının toplandığı senelerden beri görülmedi. Kurmay Başkanı'nın, Ordu Kumandanlarının manevra meydanlarında bulunmaları da şimdiye kadar görülmemiş gibidir.

Cumalı Ordugâhı özlediğimiz askerlik hayatının başlangıcı olarak değerlendirilebileceğinden; orada geçirdiğim on günlük hayatın hatırası olmak üzere tuttuğum bazı notları silah arkadaşlarıma hediye etmek istedim.

Asker hediyesi, asker olanlarca makbule geçer.

M. Kemal

17 Ağustos 1325, Pazartesi
(30 Ağustos 1909)

Talime saat 11 dakika 30'da çıkıldı. (S.Y. 15 ile beraber; kumandanı Kurmay Yarbay Hasan Tosun Bey, kuvveti 2 mürettep bölük.)

Talimin birinci devrinde (müddet 1 saat):

Bölükler ayrı ayrı bölük talimi yaptılar. Alay Kumandanı, bölük kumandanlarına bilhassa dörtnalla harp düzenine geçme, hücum ve takip harekâtının talim edilmesini tavsiye etti.

Bu kısımda, Alay Kumandanı, bölük kumandanlarına aşağıdaki meseleleri verdi.

Mesele 1 (Kroki No: 1)

[Bölüğü, cephesi kuzeye yönelik olmak üzere (Ke noktasında) takımla kol düzeninde duran Yüzbaşı Mustafa Kâmil Efendi'ye]:

Bölüğünüz, Sarıhamzalı üzerinden geri çekilen bir kıtanın artçı müfrezesine mensuptur. Artçı piyadesi şu gördüğünüz sırtta (Y), yolun kuzey ve güneyindeki tarlalar arasındaki mevzide bulunuyor.

Düşman piyadesi yol istikametince 400 metreye kadar yaklaştı. Bizim piyademiz fevkalade telefata uğradı. Manevi kuvveti sarsıldı, yerinde sebat edemeyecek bir hale geldi.

Artçı müfrezesi kumandanı, bölüğünüzü daha evvel piyade avcı hattının sol kanat gerisine, dere içinde şu gördüğünüz (eliyle işaret ederek) mahalle (K) getirmişti.

Yağmur sebebiyle yol ve bilhassa Karacalı köyünün batı çıkışındaki köprü bozulmuş olduğu için geri çekilen kıtanın yürüyüşü gecikti (arabalar). Bu kıtaya on dakika kadar zaman kazandırmak maksadıyla artçı müfrezesi kumandanı size şu emri gönderdi:

> "Bizim piyade avcı hattının aralıklarından geçerek düşmana hücum et! Ben piyade mevzisinin sağ kanadındayım."
>
> *İhtar* – Bölük bu emri aldığı noktadan (Ke) meselede bulunduğu kabul edilen noktaya kadar (K) gizlice gidecektir.

Kâmil Efendi takımla kol düzeninde duran bölüğünü dörderle kol düzenine geçirdi ve dere içine indi. Derenin batı yamacını takip etti. Bu sırada bölüğünü takımla kol düzenine geçirdi. Bu şekilde emredilen mahalle (K) gitti.

Bu noktadan sonra dörderle kol düzeninde olarak piyade avcı hattının gerisine kadar dereden ilerledi. Orada bölüğü sola harp düzenine geçirdi ve düşman üzerine hücum ettirdi.

Alay Kumandanı'nın Eleştirisi

Bölük Kumandanı artçı müfrezesi kumandanının emrini alır almaz; bölüğü ikişerle kolda (çünkü dereden tamamıyla istifade ancak bu düzende olabilirdi) avcı hattının

gerisine kadar, dere içinden, süratli[1] ile getirmesini ve kendisinin avcı hattının sağ kanadında bulunan artçı müfrezesi kumandanının yanına gideceğini üsteğmenine söyler ve kendisi dörtnalla müfreze kumandanının yanına gider. Oradan ileri araziyi ve vaziyeti ve bölüğünü nereden hücuma geçireceğini yakından tetkik eder. Ve süvarinin hücumu sırasında piyadenin ateş kesmesini veyahut geri çekilmesini müfreze kumandanı ile kararlaştırır.

Bu sırada bölüğü de gelmiş olacaktır; hemen bölüğünün yanına gider. Burada ikişerle kol düzeninde bulunan bölüğünü harp düzenine geçirir. (Lakin takım kumandanlarına; ikilerin sola çarkından sonra birbirlerine yanaşmamalarını ihtar eder) ve hücuma kalkacağını müfreze kumandanına (işaretle) bildirir.

Bu şekilde avcı hattının aralıklarından geçerek dörtnal ile ve bütün kuvvetiyle hücuma kalkar. Burada atlı ihtiyat filan bırakmaya lüzum yoktur. Bütün kuvvetiyle düşman üzerine atılmak, onu şaşırtıp istenen zamanı kazanmak uygundur.

Mesele 2 (Kroki No: 2)

(Yüzbaşı Arif Bey'e):

Köprülü'den Cumalı istikametinde yürüyen bir müfreze şu sırtları (A) elde bulundurmak istiyor. Söz konusu müfrezeye bağlı olup bağımsız olarak ileri sürülmüş olan bölüğünüz tutulması istenen sırtların iki kilometre kadar batısına geldiği zaman ileri gönderilmiş olan keşif kollarından aldığı rapordan:

Sarıhamzalı'dan ilerlemekte olan düşman müfrezesinin Karacalı'nın üç kilometre kadar güneydoğusuna geldiğini anladı.

Süvari Bölük Kumandanı neye karar verir?

Bu kararı Alay Kumandanı bizzat açıkladı ki, süratli ile ileri yürüyüşe devam...

Çünkü söz konusu sırtları elde bulundurmak için ne olursa olsun bu sırt üzerinde kalmak hatıra gelmemelidir. Zaman ve düşman müsaade ettikçe daima ileri atılmalı. Düşmanı ne kadar uzaktan karşılar ve durdurmaya muvaffak olursak bu vazifeyi o derece daha başarılı yapmış oluruz.

Süvari bölüğü (LL') deresinin 500 metre kadar batısına geldiği zaman düşman ucunun Karacalı'nın güneydoğusuna yaklaştığını keşif kolundan gelen bir er haber veriyor.

Bölük Kumandanı neye karar verir ve ne tertibat alır?

Bölük Kumandanı Arif Bey, ilerlemekte olan düşmanı yaya cengiyle durdurmaya karar verdi.

(Alay Kumandanının ikazı üzerine) bölüğü üsteğmene terk edip kendisi işgal edeceği mevziyi kararlaştırmak üzere dörtnalla ileri hareket etti. (LL') deresinin doğusundaki sırtı tutmayı münasip gördü ve C' noktasına gelmiş olan bölüğü harp düzeninde durdurdu ve bütün bölüğü yaya cenk için yere indirdi. Yere inen avcıları bizzat ileri sevk etti.

1 Atın hızlı yürüyüşü. (Y.N.)

Alay Kumandanı'nın Eleştirisi

Bölük Kumandanı'nın işgal ettiği sırt uygundur. Zira: Düşmanı Cumalı ve Karacalı'dan ve Karacalı'nın güneyinde uzak mesafeden açılmaya ve yayılmaya mecbur etmek ve bölük hayvanlarını mevzinin gerisindeki derede gizleyip saklamak mümkündür. Zaman da bu mevziyi tutmaya müsaittir.

Ancak Bölük Kumandanı bölüğü mevzinin gerisindeki dereye kadar götürüp orada yere indirmeliydi.

Hayvanların yanında kalan subay, avcı hattı gelirken hayvanları ileri sevk etmek istedi. Hayvanları ileri sürerek avcılara yardım etmek pek münasiptir. Fakat burada sabit yaya cengi yapıldığına göre hayvanların yanında pek az er vardır. Bunlar bütün bölüğün hayvanlarını ileri süremezler.

Bölük Kumandanı sağ, sol kanatlarına atlı gözcüler gönderdi. Pek doğru hareket etti; lakin yaya cengi eden avcı hattının da kanatlarına piyadeden gözcü çıkarmalıydı.

Talimin birinci devri bu mesele ile sona erdi. Bölükler istirahat ettirildi. Bu sırada Tümen Kumandanı ve Kurmay Başkanı, alayın bulunduğu yere geldiler.

Talimin İkinci Devri

Bu devirde Alay Kumandanı iki bölüğü birleştirdi ve alay talimi yaptırdı. (Harp düzeninde muhtelif yürüyüşlerle ileri hareket; harp düzeninden takımların sola çarkıyla takımla kol; takımla kol'dan kolbaşının sola çarkından sonra saf düzenine geçmek, saf düzeninden harp düzenine geçmek...)

Bu sırada Ordu Kurmay Başkanı Paşa'nın teklifi üzerine Süvari Tümeni Kumandanı, Alay Kumandanı'na aşağıdaki meseleyi verdi:

Mesele 3 (Kroki No: 3)

Kuvvetli bir müfreze (1. Piyade Alayı, 2 Batarya, 2 Bölük Süvari) Köprülü-İştip istikametinde yürümektedir.

Söz konusu müfrezenin vazifesi, İştip'ten Köprülü üzerine yürümekte olduğu haber alınan bir düşmanın ileri hareketine engel olmaktır.

Alayınız (2. S Ke) bağımsız olarak ileri gönderilmiştir.

Alay ucuyla Karacalı'ya geldiği zaman düşmanın iki bölük kadar süvarisinin başıyla Sarıhamzalı'yı geçtiği keşif kolu raporundan anlaşılmıştır.

Süvari Alay Kumandanı'nın hareket şekli? (Evvelce alınmış olması gereken emniyet tertibatı ve keşif hususları buradan yürütülecektir.)

Mesele verildiği zaman alay B'de bulunuyordu.

Alay Kumandanı derhal baştan Birinci Bölük Kumandanı'ndan bir çavuş kumandasında dört atlı istedi. Bunları bir numaralı küçük subay[1] keşif kolu olmak üzere Cumalı-Sarıhamzalı istikametinden hareket ettirdi.

1 "Küçük subay" (küçük zabit) karşılığı olarak, Genelkurmay'ın bazı yayınlarında "erbaş", bazı yayınlarında "astsubay" sözcükleri yer almaktadır. (Y.N.)

Bundan sonra birinci bölüğün birinci takımını öncü olarak Karacalı ve Cumalı köylerinin batısından hareket ettirdi. Kendisi de ana kısmın başında olarak 600 metreden öncüyü takip etti.

Öncü Kumandanı Suphi Efendi 500 metre ilerisine bir uç çıkardı ve takımın kumandasına bir çavuşu vekil bıraktı.

Suphi Efendi öncü takımıyla Cumalı ve Karacalı'da araştırma yaptırdıktan sonra uç'la Cumalı'nın kuzeydoğusundaki tepeye hareket etti. (T)

Alay Kumandanı ana kısımla Karacalı'ya vardığı anda takımla kol düzenine geçti ve öncüye yaklaştı. (T) tepesine çıkan uç kumandanı Cumalı'nın doğusundaki sırtlarda iki bölük düşman süvarisi gördü ve derhal kendisi bulunduğu noktadan gözetlemeye devam edip yanındaki neferlerden biriyle Alay Kumandanı'na haber gönderdi.

Haber getiren nefer eliyle göstererek, "Şu sırtların gerisinde bir bölük düşman süvarisi duruyor" dedi. Alay Kumandanı nefere, "Yalnız bir bölük mü?" diye sorduktan sonra nefer, "Bir bölük daha var efendim" dedi.

Alay Kumandanı neferi konuşturmakla beraber dörtnala uç'un bulunduğu noktaya çıktı. Buradan kendisi de düşmanı gördü.

Bu sırada öncü takımı kumandanı öncülük vazifesinin sona erdiğini değerlendirerek, kendiliğinden takım kolu düzeninde ilerleyen bölüklerin başına dahil oldu. Yalnız, uç, oradan itibaren arazi keşif kolu halini aldı.

Uç'un bulunduğu tepenin 600 metre kadar doğusuna (S) çekilmiş olan keşif kolu geriye bilgi vermekle beraber oradan gözetlemeye devam ediyordu.

Alay Kumandanı düşmanın tamamen iki bölükten ibaret olduğunu ve hiçbir hareket yapmadığını gördü. Bunun üzerine Cumalı'nın kuzey kenarı hizasını geçmiş olan bölüklerine evvela, kolbaşı ile yarım sağa çark ettirdi (krokiye bakın) ve ardından durmakta olan düşman üzerine hücuma karar vererek düşman istikametinde ve fakat düşmana görünmeyerek harp düzenine geçti. (Lakin bu sırada düşmanın kararsız bir şekilde harp düzenine geçtiğini ve cephesinin tamamen S noktasına dönük olduğunu ve henüz kendisinin düşman tarafından görülmediğini gören Alay Kumandanı, arazi ve düşmanın durumundan istifade ederek hücumunu düşmanın sol yanına yöneltmeye karar verdi.) Ve tekrar takımlarla sağa çark ederek Cumalı'nın kuzeydoğu hizasına kadar (krokiye bakın) geldikten sonra takımlarla sola çark ederek harp düzenine geçti. Ve hafif bir meyilden birdenbire çıkarak, 400 metreye kadar yan cephede olarak yaklaşan düşman bölükleri üzerine atılmıştır.

Düşman süvari bölükleri takımlarla yarım sola çark ederek cephesini düzeltmeye kalkışmış ve fakat bu sırada çatışma olmuştu.

Alay Kumandanı'nın harekât ve tedbirleri hakkında ortaya koyduğu görüş aşağıdaki gibiydi:

> "Düşmanın iki bölük süvarisinin Sarıhamzalı'dan geçtiğini haber aldığım zaman uç'um Karahamzalı'ya varmıştı. Keşif kolunun haberi gelinceye kadar geçen zamanı da düşünerek herhalde düşman bölüklerinin çok fazla yaklaşmış olduğunu ve çok zaman geçmeden düşmanla karşı karşıya geleceğimizi anladım. Bunun için derhal bölükleri takım kolu düzenine geçirip emniyet kademelerinden dolayı bırakılan mesafeleri kat ettim, çünkü burada arazi benim için

müsait idi. Düşmanı gördükten sonra icap eden manevrayı istediğim gibi yapabilirdim. Bu köyler, beni, bir dereceye kadar düşmanın gözünden gizlemekle beraber, düşman bu köyleri çiğneyerek üzerime atılamazdı.

Köylerin doğusundan giden yolu takip etmeyi hiç düşünmedim; zira orası da iki bölüğün hat açmasına müsait olmakla beraber düşmanla birdenbire burun buruna gelmek ve düşmanın tamamen kuvvetini ve tertibatını değerlendirmeye zaman bulamadan mecburi bir harekette bulunmak ihtimali vardı.

Takip ettiğim istikametin en büyük faydası, düşmanı sağ yanıma almaktı.

Düşmanı bizzat gördükten sonra harp düzenine geçtim; lakin düşmanın aldığı vaziyete ve arazinin durumuna dikkat ederek bu vaziyette düşmanın hücumunu kabul etmeyi münasip görmedim. Arazi ve zamanın, durumun değişmesine müsait olduğunu gördüm ve derhal gördüğünüz harekâtı yaptım ki, bu hareket tarzında neticenin daha emin olacağı inancındayım."

Karşı Taraf Hakkında Bilgi

Kurmay Başkanı Paşa: Süvari 15. Alay Kumandanı'na mesele verdikten sonra S.Y. 16 Kumandanı Yarbay Muhlis Bey'in Cumalı ile Karahamzalı arasında talimle uğraşmakta olduğunu bildiğini ve söz konusu alayı da karşı taraf olarak hareket ettirmenin faydalı olacağını düşünerek ordugâh istikametinde uzaklaşmış olan Süvari Tümeni Kumandanı'na, Y. 16 Alay Kumandanı'na bildirilmek üzere aşağıdaki meseleyi sözlü olarak söylemek üzere beni gönderdi. (Fakat Tümen Kumandanı'ndan evvel Tümen Kurmay Başkanı'nı bulabildiğim için tebligat adı geçene yapılmıştır):

"Umumi vaziyet evvelkine benzer S.Y. 16 Köprülü istikametinde ilerleyen bir müfrezenin öncü süvarisinin düşman hakkında Sarıhamzalı'da aldığı bilgi: Üç sınıftan oluşan bir müfreze ilerliyor. Süvarisi (2 : S Ke) başıyla Karaosmanlı hizasında."

S.Y. 16 Kumandanı'na ordugâhının kuzeydoğusundaki sırtlarda ulaştığımızda, adı geçene mesele henüz tebliğ edilmiş olduğu için, kendisi, meselenin tebliğ edildiği ilk vaziyete göre icap eden keşif kollarını çıkarmakla meşguldü.

Kurmay Başkanı Paşa'nın emriyle karşı tarafın o anda bulunduğu vaziyet hakkında kendilerine mensup bir keşif kolu sıfatıyla bilgi vermek üzere Alay Kumandanı'nın yanına gittim. "Düşmanın iki bölük süvarisi şu sırtın (S) arkasında takımla kol düzeninde doğu istikametinde yürüyor" dedim.

Bu haber üzerine Alay Kumandanı gösterilen istikamette harp düzenine geçip hücuma karar verdi ki bundan sonraki harekât yukarda da anlatıldı.

Alay Kumandanı hücum için iki bölükten ibaret olan alayını harp düzenine geçirdiği zaman karşı tarafın süvarisini bizzat görmemişti.

Mesafe pek uzak olmamakla beraber, arazinin yapısı görüşü engelliyordu. Zamanın darlığından dolayı arazi ve yan keşif kolları da vazifelerini yapmaya başlayamamış olduklarından karşı taraf süvarisinin yaptığı manevradan haberdar olunamamıştı.

İki tarafın süvarisi 100 metreye kadar birbirine hücum dörtnalı ile yaklaştıktan sonra her iki taraf kendi içinde vuruş ve dürtüş ve karışmayı taklit ettiler ve meseleye son verildi.

Eleştiri

Eleştiri için toplanan iki alay subaylarına; evvela Tümen Kumandanı gerekli görüşleri ve süvari sınıfına ait bazı açıklamaları bildirdi. Bundan sonra Ordu Kurmay Başkanı, iki tarafın vaziyetini izah etti ve Y. 15. Süvari Alayının hareketini uygun buldu.

S.Y. 16. Alayın hareketindeki gecikmenin sebeplerini belirtti (vaktiyle meselenin ulaştırılamayışı, tertibat ve tedbir alınmasına müsait zamanın kalmayışı... vb.).

Kurmay Başkanı bu vesile ile S.Y. 15. Alayın bugünkü bölük ve alay talimleri hakkındaki memnuniyetini ve yarın da Y. 16. Alayın talimlerini seyredeceğini ve aynı zamanda küçük bir mesele vereceğini açıkladı.

Aynı Güne Ait Birkaç Satır

Saat 8'de Tümen Kurmay Başkanı'nın küçük subayları muayenesi; S.Y. 16'nın 4. ve 5. Bölüklerinin küçük subayları bölük kumandanları (İrfan ve Sadık) efendilerin kumandaları altında olarak Kurmay Başkanı Bey'in emrettiği yere geldiler.

Bölük kumandanları, bölüklerinin küçük subaylarına ne öğretmiş iseler onları soruyorlardı.

Süvarinin savaş ve barıştaki, atlı ve yaya muharebelerindeki vazifeleri, dini ve vatani vazifeleri, memleketlerine dönüşlerindeki vazifeleri, acemi erlerin gelişinde onlara ilk edilecek tavır ve muameleye ait umumiyetle verilen cevaplar memnuniyet vericiydi.

İrfan Efendi'nin sorduğu sorulardan pek esaslı öğretim gördüğü anlaşılıyordu:

S- Süvarinin kaç silahı vardır?
C- Üç; atı, kılıcı, tüfeği.
S- Bunlardan hangisi birici derecede ehemmiyetlidir?
C- Atı. Çünkü, süvari atının sürati sayesinde düşmanı keşfeder.
S- Süvari için muharebe etmek mi, yoksa mümkün oldukça muharebeden kaçınıp düşmanı keşfetmek mi uygundur?
C- Keşfetmek efendim; çünkü muharebeye tutuşursa keşif geri kalır.

18 Ağustos 1325, Salı (31 Ağustos 1909)

Bugün, Kurmay Başkanı'nın bir gün evvel verileceğini vaat ettiği meselenin uygulanmasıyla yetinilmiştir.

Talime sabah saat 11 dakika 30'da çıkıldı. Saat 2 dakika 30 devam edildi.

Kurmay Başkanı Paşa, Pazartesi günü akşam üzeri yanına gelen Tümen Kurmay Başkanı'na; Süvari Tümeni Kumandanı Suphi Paşa'ya verilmek üzere aşağıdaki meseleyi verdi:

Mesele 4 (Kroki No: 4)

"Bir doğu kuvveti 17 Ağustos (30 Ağustos) günü akşamı İştip'i işgal etmiş ve bağımsız olarak ileri sevk ettiği bir süvari tugayı da bu gece Sarıhamzalı'ya varmış ve orada köy ordugâhında kalmıştır.

17/18 Ağustos (30/31 Ağustos) gecesi saat 2'de Süvari Tugay Komutanı aşağıdaki emri aldı:

Köprülü'de düşmanın pek zayıf kuvvetleri bulunuyor.
(İşbu bilgi Süvari Tugay Kumandanınca da mevcuttur.)
Doğu kuvveti yarın Köprülü üzerine yürüyecektir.
Süvari tugayı daha evvel Köprülü'yü işgal edecek ve demiryolu istasyonunu elde edecektir."

Not: (Kurmay Başkanı Paşa, Tümen Kurmay Başkanı'na sözlü olarak söylemiştir.) Gidilecek nokta Karacalı'nın güneybatı çıkışı olacaktır.

Karaosmanlı'nın kuzeyinde Karacalı'nın 2-3 kilometre kadar batısındaki sırtlarda bir piyade bölüğü ile iki süvari bölüğü göstermek üzere gerekli hazırlıklarda bulunulacak ve yarın tugayın hareketinden evvel bu işe memur olanlar sevk edilip orada münasip bir mevzide bir piyade bölüğü ve söz konusu bölüğün sağ kanadı gerisinde iki süvari bölüğü gösterilecektir.

Yarın toplanma mahallinde söz konusu tertibatın alındığı ve bölüklerin ne ile gösterilmiş bulunduğu bildirilecektir.

Süvari Tugayına Süvari Tümeni Kumandanı 17/18 Ağustos (30/31 Ağustos) gecesi meseleyi aldıktan sonra Tugay Kumandanı sıfatıyla alaylara aşağıdaki emri vermiştir:

Tugay Emri No: 1

"Tugay yarın 11.30'da Cumalı'nın doğusunda, cephesi Köprülü'ye dönük olmak üzere saf düzeninde toplanacak ve yürüyüşe hazır bulunacaktır. İleri karakollar evvela yerlerinde kalacak, ardından yürüyüş koluna katılacaklardır."

Tuğgeneral
Suphi

18 Ağustos (31 Ağustos) günü sabah saat 11.30'da tugayı toplanma emrinde belirtildiği gibi toplanma yerinde bulduk.

Tugay Kumandanı alay kumandanlarını yanına çağırdı ve aşağıdaki yürüyüş emrini sözlü olarak verdi:

"1. Köprülü'de düşmanın zayıf kuvvetleri bulunuyor.
2. Doğu kuvveti bugün İştip'ten Köprülü'ye hareket edecektir.
3. Tugay, Tümenin gelişine kadar Köprülü'yü işgal edecek ve demiryolu istasyonunu elde etmek üzere şimdi Karaosmanlı üzerinden asıl İştip-Köprülü anayoluna paralel olan yoldan hareket edecektir.
4. 16. Alay öncü olacak (mevcudu az olduğu için alay ayrılmamıştır) ve Köprülü istikametinde keşif yaptıracaktır. Diğer alay ana kısımdır.
5. Ben ana kısmın başında hareket edeceğim.
(Ağırlıklar yok sayılmıştır.)"

Tugay Kumandanı
Suphi

Emir alan alay kumandanları alaylarının yanlarına döndüler. (Tugay Kumandanı, Öncü Alayı Kumandanı'na, hareket şekline dair ayrıca bazı açıklamalarda da bulundular.)

Öncü Kumandanı'nın, yanına çağırdığı bölük kumandanlarına verdiği emrin içeriği şudur: "Mümtaz Yüzbaşı İrfan Efendi'nin bölüğü (Üçüncü Bölük) bağımsız olarak Köprülü'ye hareket edecek ve gerekli keşif kollarını çıkaracak ve mümkün olursa demiryolu istasyonunu elde edecek; Birinci Bölük öncü olacak."

Bu emir uygulandı ve öncü alayı yürüyüşe başladı.

Diğer Alay Kumandanı, yüzbaşıları yanına çağırdı ve onlara vaziyeti gerektiği gibi anlattı ve hareket için Tugay Kumandanı'nın emrini bekledi.

Kurmay Başkanı Paşa'nın bu meseleyi vermekteki maksadı; meselede verilen bilgiye göre tugay için bir toplanma yeri seçtirmek, tugayı orada içtima halinde görmek ve bunun için akşamdan verilecek emirle alınacak tedbirleri ve tugayın ileri yürüyüşü için hangi yolun seçileceğini anlamak ve yürüyüş emrini işitmek ve yürüyüş tertibatını görmek ve emniyet tertibatıyla yürüyen bir tugayın subaylar tarafından görülmesini sağlamak idi. Dolayısıyla tugay yürüyüşe geçtikten sonra meseleye son bulmuş gözüyle bakılabilirdi.

Fakat Kurmay Başkanı Paşa, tugayın manevra ve muharebesinin yapılmasını da arzu ettikleri için Tugay Kumandanı'na aşağıdaki vaziyeti bildirdi:

"Yürüyüşle beraber çıkarılan keşif kolları henüz kolun önüne geçti ve size, anayolun kuzeyinde şu gördüğünüz sırtlarda (krokiye bakın) takriben bir bölük kuvvetinde bir piyade hattıyla bu hattın sağ kanadı gerisinde 2 süvari bölüğü bulunduruyor."

Not: 2 atlı bir süvari bölüğünü, 6 yaya er bir piyade bölüğünü gösterir. (Karşı tarafın gösterilmesi için başka vasıtalar bulunamamıştır.)

Bu sırada öncü alayı kademeleri sağ kanat ilerisinde 1 000 metre mesafeden piyade ateşine maruz oluyordu.

Fakat Alay Kumandanı'na düşmanın ne ile gösterildiği henüz bildirilmemiş olduğu için Kurmay Başkanı Paşa, öncü Alay Kumandanı'na "Sağ kanat ilerisindeki sırttan piyade ateşi geldiğini" gidip söylememi emrettiler.

Öncü Alayı Kumandanı verilen bilgi üzerine durdu ve Tugay Kumandanı'na rapor yazmak üzere kâğıt ve kalem çıkardı ve yazmaya başladı.

Alayın durduğunu gören Tugay Kumandanı geriden dörtnalla gelerek durmanın doğru olmadığını ve böyle zamanlarda bir an evvel ateşin dışına çıkmak lazım geldiğini söyledi.

Alay Kumandanı kolbaşı çarkıyla Turhallı köyünün batı kenarına doğru ilerledi. Bağımsız keşif bölüğü Karaosmanlı'nın güneyinden dolaştı.

Ana kısmı teşkil eden diğer alay, Tugay Kumandanı'nın emriyle dere içinden (krokiye bakın) düşmanın sol kanadı aleyhinde kullanılmak üzere kuzeybatı istikametinde sevk edildi.

Düşmanın gösterilen sol kanadı ilerisine 500 m. kadar yaklaştığı zaman bir bölük düşmanın sol kanadı gerisine görevlendirildi; bir bölüğün de yaya cenge indirilmesi ve bir bölüğün ihtiyatta bırakılması emredildi.

Bu sırada keşif için gönderilmiş olan subay, düşmanın gösterilen hattan çekildiğini haber verdi. Bunun üzerine emredilen tertibattan vazgeçilerek alayın iki bölüğü takımla kol düzeninde olarak Karaosmanlı istikametinde yürüdü.

Söz konusu bölükler Karaosmanlı ile anayol arasındaki sırtın (krokiye bakın) 600 m. kadar karşısında bulunduğu zaman keşif subayı (yalnız bir subay) dörtnal Tugay Kumandanı'nın yanına geldi ve "bir düşman süvari bölüğünün dörtnal ile şu sırtın (eliyle göstererek) gerisine geldiğini ve yaya cenk için yere inmeye başladığını" haber verdi.

Tugay Kumandanı, Alay Kumandanı'na bir bölüğün cepheden diğer bölüğün de düşmanın sol kanadından hücum etmesini emretti.

Cepheye ayrılan bölük harp düzenine geçti ve hemen hücum etti. Kanat bölüğü de kanat hizasına gelinceye kadar takımla kol'da kaldı ve orada, o da harp düzenine geçip hücum etti.

Evvelce düşmanın sol kanadı gerisine görevlendirilmiş olan bölük de bu sırada yetişti ve takımla kol düzeninde olduğu halde düşmanın gerisine hareket etti. Alay Kumandanı da bu bölüğe refakat etti.

Manevraya bu kadarla son verildi. "Yere in!" borusundan sonra "bütün subaylar" borusu çalındı.

Eleştiri

Süvari Tümeni Kumandanı Suphi ve Kurmay Başkanı Ali Paşa'ların eleştirilerinin özeti aşağıdadır:

Birinci vaziyete ait eleştiriler: Tugay Kumandanı akşamdan vereceği toplanma emrinde, toplanma yerini ve toplanma yerinde alayın cephe ve düzenini ve saat kaçta toplanılmış bulunulacağını belirtmekle yetinir. Düşman vesaireden bahsetmeye lüzum yoktur; çünkü yarın sabaha kadar düşman hakkındaki bilgi değişebilir. (Tugay Kumandanı da toplanma emrini bu şekilde yazmıştı.)

Tugay Kumandanı bir anayol ve bir de ona paralel olan yoldan sabahleyin erkenden hareket ettireceği keşif kollarını akşamdan belirler ve söz konusu keşif kollarının subaylarına akşamdan emir verir.

İki alaydan oluşan tugay için öncüye bir alay ayırmak çoktur. Burada bir bölükle yetinilirdi.

Tugay Kumandanı, öncüye bir alay tayin ettiğine göre kendisinin de öncü ana kısmının başında bulunması daha uygun olurdu. Öncü alayı durduğu zaman bizzat öncü kumandanının yanına kadar gelmek lüzumunu hissedişi de pek geride hareket edildiğini maddeten ispat etti.

Tugayın asıl anayoldan hareket ettirilmeyip Karaosmanlı-Köprülü yolunu tercih hususunda Suphi Paşa tarafından açıklanan;

> "Süvari kıtaları muntazam ve geniş anayolları arar; düşman bunu bildiği için böyle anayollar üzerinde yürüyüşü tehir edecek tedbirlere yönelebilir. Burada kat edilecek mesafe azdır.
>
> Karaosmanlı-Köprülü yolu anayoldan daha kısa olmakla beraber süvarinin hareketine de müsaittir. Özel olarak tugayın ağırlıklarının yanında bulunmadığı kabul edilmiştir.
>
> Bu bakımdan anayoldan ayrılmak uygundur"

görüşü Kurmay Başkanı Paşa tarafından takdir edilmiş ve onaylanmıştır.

Ana kısmı teşkil eden alayın öncü alayını ne kadar mesafeden takip edeceğini söylememek doğru olabilirdi. Çünkü Tugay Kumandanı bizzat söz konusu alayın başında hareket edecekti.

Öncü Alayı Kumandanı'nın bir bölüğünü bağımsız olarak ileriye göndermesi doğru bulunmadı. Eğer hususi bir vazifeyle bölük göndermek gerekiyor idiyse de, bunu Tugay Kumandanı değerlendirip ayrıca emredebilirdi. Böyle bir bölüğün keşif kollarına istinat[1] gibi gönderilmesinin de yeri burası değildir.

İkinci vaziyete ait eleştiriler: Öncü Alayı Kumandanı sağ kanadı ilerisinden piyade ateşi geldiğini anladığı anda derhal alayını Turhallı istikametinde harp düzenine geçirerek ateşin tesirinden kurtulmalıydı. Orada rapor yazmak doğru değildir. Zaten buna lüzum yoktu. Alayını ateşin tesiri dışına çıkardıktan sonra düşmanın vaziyetini ve kuvvetini iyice anlayıp münasip bir karar verebilir ve gerekirse Alay Kumandanı'na sözlü olarak bir haber gönderebilirdi.

Alay Kumandanı burada ilk yapacağı hareket için Tugay Kumandanı'ndan emir bekleyemezdi. Buna imkân yoktu. Kendiliğinden hareket etmeye mecburdu. Ana kısmı oluşturan alayı, düşmanın sağ kanadı aleyhinde kullanmak maksadıyla yapılan hareket birçok zaman kaybına ve yorgunluğa yol açtığı gibi iki alayı birbirinden ayırdı. Düşman süvarisi bir alay kadar olsaydı, bu alayların her ikisini ayrı ayrı mağlup ederdi.

Umumi maksada göre, Tugay Kumandanı, hareketini engellemeye çalışan düşmanı aşıp Köprülü'ye gitmenin çaresini arayacaktı. Düşmanın bir piyade ve iki süvari bölüğü kuvvetinde olduğunu anladıktan sonra bunlarla uzun uzadıya uğraşmanın, vazifesini yerine getirme başarısızlığından başka bir faydası olmayacağını göz önüne almak lazımdı.

1 Önde bulunan bir askeri kuvvetin gerisinde yer alan kuvvet. Genelkurmay'ın bazı yayınlarında "istinat" karşılığı olarak "direnek" sözcüğü kullanılmıştır. (Y.N.)

Bütün tugay ile söz konusu düşmanın sağ kanadından dolaşarak Köprülü istikametinde harekete devam edilseydi, tabii ki düşman kendiliğinden geri çekilirdi. Nitekim öyle oldu.

(Düşmanın piyade bölüğü ile iki süvari bölüğü Öncü Alayı karşısında muharebe ederek geri çekildikten sonra Karaosmanlı istikametinde yürüyen diğer alayı yeni bir vaziyet karşısında bulundurmak maksadıyla, düşmanın yeni gelen bir süvari bölüğünün Karaosmanlı'nın kuzeyindeki sırtta mevzi almaya kalkıştığı kabul edilmişti.)

Ana kısmı oluşturan alayın hemen hücuma kalkışması pek doğrudur. Çünkü düşman süvari bölüğünün henüz yere inmeye başladığı haber verilmişti. Bu ise hücum için süvari alayına pek büyük bir fırsattır.

Her kumandanın, astına yalnız vazife ve maksadı söylemesi kâfi olup hareket şekline dair açıklama yapmasının ve talimat vermesinin doğru olmadığı ve ancak lüzum görürse müdahale edebileceği de belirtildi.

Eleştiriden sonra Kurmay Başkanı Paşa Selanik'e dönmek üzere subaylarla vedalaşmış ve Köprülü'ye hareket etmiştir.

19 Ağustos 1325, Çarşamba (1 Eylül 1909)

Tümen Kumandanı hayvanları müzik sesine alıştırmak için İştip'ten gelmiş olan mızıkayı münasip bir noktaya yerleştirdi ve her iki süvari alayı muhtelif düzenlerle bir iki defa mızıkanın yanından geçti. Ondan sonra her alay kendi kendine alay talimiyle meşgul oldu.

16. Alay Cumalı'nın doğusundan Sarıhamzalı'ya doğru uzanan arazide, arazinin durumuna göre alayın muhtelif düzenlerini tatbik ederek Sarıhamzalı'ya vardı. Orada kısa bir istirahatten sonra Sarıhamzalı'nın doğusundaki araziye geçti. Burada özellikle alayın çift kol düzeninde tatbikatıyla meşgul olundu.

Elimizdeki süvari talimnamesinde alayın çift kolu hakkında yalnız ufak bir imadan başka açıklama yoktur. Yeni süvari Alman talimnamesinde bu düzen vardır. Tugay Kumandanı Paşa, düzen hakkında gerekli açıklamada bulundu ve söz konusu düzenin güzel bir manevra düzeni olduğunu orada pratik olarak gösterdi.

Bu sırada aşağıdaki basit meseleler de çözümlendi.

Mesele 5 (Kroki No: 5)

Varsayım: Köprülü'den hareket eden bir müfreze (A piyade alayı, A süvari bölüğü) 19 Ağustos (1 Eylül) Çarşamba günü saat 8'de Karacalı'nın doğusuna varmış ve orada durarak geceyi geçirmeye karar vermiştir. İleride bulunan süvari bölüğünü Sarıhamzalı'ya göndererek kendisine gündüz akşama kadar güvenliğin sağlanmasını emrediyor. Düşmanın 19 Ağustos (1 Eylül) sabahı İştip'ten hareket etmek üzere olduğu haber alınmıştı.

Mesele 1: Süvari bölüğünün Sarıhamzalı'da yapacağı iş nedir?

Mesele 2: Bütün müfrezenin gecelik güvenlik tertibatı?

Alınan tertibat krokide gösterilmiştir. Piyade taburunun anayol üzerine çıkardığı bölük ve Hacıahmetli'ye gönderdiği takımın alacakları tertibat ile meşgul olunmamıştır.

Süvari bölüğü, piyade taburu tertibat aldıktan sonra, ana kısma gönderilmiştir.

20 Ağustos 1325, Perşembe (2 Eylül 1909)

Bugün erler temizlik işleriyle meşgul olacağından ve dolayısıyla talim yapılamayacağından, Alay Kumandanı (S.Y. 15) Çarşamba günü öğleden sonra alay yaverine not ettirdiği günlük emirde aşağıdaki maddeyi de belirtmişti:

> "Yarın subaylarla beraber bir askeri gezinti yapılacaktır. Nöbetçi subayların dışındakilerle küçük subaylardan çamaşır yıkamayacak olanlar yarın sabah saat 1'de nizam karakolu yanında harekete hazır bulunacaklardır. Subayların yanlarında harita ve dürbünleri de bulunacaktır."

Perşembe günü sabahleyin subaylar emredilen yerde toplanmıştı.

Alay Kumandanı, Teğmen Hamdi Efendi'ye;

> "Hamdi Efendi; biz Tatarlı üzerinden Gözem'e gideceğiz. Bizi en kısa yoldan ulaştır! (Kurmay haritasına müracaat)" dedi.

Hamdi Efendi, derhal haritasını çıkardı, önüne yerleştirdi. Harita üzerinde bulunduğu noktayı tayin ettikten sonra ilk hedefi olan Tatarlı köyünü araştırmaya başladı. Haritada Tatarlı'yı bulunduğu noktanın kuzeybatısında ve batıya doğru yükselen sırtların hafif yükseltiye tesadüf eden yüzeyi üzerinde ve 3 kilometre kadar mesafede ve Gözeml'i[1] onun kuzeydoğusunda ve bir dere içinde buldu. Tatarlı'nın güneyinde başka köy yoktu. Arazi üzerinde kuzeybatı istikametine yöneldi. Bulunduğu nokta yüksek olduğu için Karacalı'nın doğusundaki tepede söz konusu istikamette ve üç kilometre uzakta Tatarlı köyünü ayırt etti. Tatarlı'ya harita üzerinde muntazam yol gösterilmiyordu. Hamdi Efendi haritayı büktü ve kuşbakışı istikamet üzerinde ilk orta nokta olarak seçtiği Karacalı'nın batısındaki ağaçlığa süratli ile hareket etti.

Orada aynı istikamette iki araba izi gördü. Bunlardan biri sürülmüş tarlalara gidiyordu. Bunun tarlalarla bittiğini fark etti; diğeri bir dere yatağı istikametini takip ediyor ve tamamıyla Tatarlı üzerine gidiyordu. Hamdi Efendi bu yolu seçti.

Lakin bu yollardan hangisini seçmek gerekeceğini tayin için Hamdi Efendi durmuştu ki, bu sırada Alay Kumandanı hemen aynı noktaya vardığı için "Hamdi Efendi, duralım mı?" ihtarında bulundu. Bunun üzerine Hamdi Efendi seçtiği yol üzerinde dörtnal ile gereken mesafeyi kazandı.

Tatarlı'ya 400 m. yaklaşıldığı zaman, Hamdi Efendi köyün doğu çıkışında Alay Kumandanı'nı bekliyordu.

Alay Kumandanı küçük subaylardan iki kişi çağırdı. Onlardan birine, "Recep Çavuş! Hamdi Efendi'nin yanına gidin ve ona Tatarlı'da 15 dakika istirahat edeceğimizi söyleyin, bize yer hazırlasın, biz şu tepeden (eliyle gösterdi) dolaşıp geleceğiz" dedi. Recep Çavuş, arkadaşıyla beraber süratli yürüyüş ile bizden uzaklaştı.

1 Metinde bazı yerlerde "Gözem", bazı yerlerde "Gözeml", bazı yerlerde de "Gözemil" şeklindedir. (Y.N.)

Alay Kumandanı subaylarla beraber Tatarlı'nın güneybatısındaki tepeye çıktı. Orada yere inildi. Alay Kumandanı, subayları yanına çağırdı ve aşağıdaki görüşleri açıkladı (uygulamalı ders).

"Efendiler! Bilirsiniz ki, süvari subaylarının en mühim vazifesi keşiftir. Bu vazifeyi hakkıyla yerine getirebilmek için süvari subayının asıl büyük harekâtı düşünmesi ve önemli strateji istikametleriyle, harekâtın uygulanmasına tesir edebilecek önemli mevzileri değerlendirebilmesi lazımdır.

"Üzerinde bulunduğumuz şu sırtları, bu bakış açısıyla beraber değerlendirmeyi faydalı görüyorum.

"Görüyorsunuz ki, doğu istikametinde 3-4 kilometreye kadar uzanan ova ve bu ovadan geçen yollar tümüyle görüş ve hâkimiyet altındadır.

"Bu yollardan biri Köprülü'den İştip üzerine, diğeri Köprülü'den Kiliseli'ye gider. Bu yollar önemlidir.

"Çünkü mesela kuzeyden gelen bir kuvvet Köprülü üzerine bu yollardan hareket edebileceği gibi, güney kuvvetleri de kuzeye bu yollardan gider.

"Şimdi düşününüz! Üstün bir düşman karşısında mağlup olarak Köprülü üzerine çekilen bir tümen veyahut bir kolordu, kendisini takip eden düşmanın hareketini geciktirmek için bir kısım kuvvetiyle bu sırtlarda bir yan mevzi alabilir ve keza İştip istikametinde çekilmeye mecbur olan bir düşman aynı maksatla bu mevziden faydalanabilir veyahut Köprülü üzerine çekilmeye mecbur olan bir kuvvet buralarda kendine katılabilecek yardım kuvvetiyle burada bir yan mevzi alarak tekrar taarruza geçebilir ve bu şekilde mağlubiyetini muzafferiyete dönüştürmek imkânına sahip olabilir. Çünkü bu mevziye yerleştirilecek bataryalar bütün bu yolları ateşi altında bulundurur ve düşman kuvvetleri bu mevziye önem vermeden hareketine devam edemez. Bundan başka, bu mevzi gerek Tatarlı ve gerek gerisindeki ormanlık ve gerek çeşitli dere yataklarıyla pek kuvvetli müfrezelerin gizlenmesine müsaittir. Özetle, bu mevzi önemli bir yan mevzidir. Gerek kuzeyden güneye ve gerek güneyden kuzeye hareket eden ordu için göz önüne alınmadıkça geçilemez. İşte bu umumi istikamet üzerinde keşifle görevli bir süvari kıtası kumandanı bu mevzinin stratejik ve taktik değerini düşünürse burasını keşfettirmeyi elzem sayar ve bu lüzumu haritasına şöyle bir bakmakla anlar."

Tepeden köye yönelindiği zaman Hamdi Efendi'nin yanına gönderilmiş olan küçük subaylardan Recep Çavuş'un bizi köyün güney çıkışında karşıladığı görüldü.

Hamdi Efendi, Tatarlı'da istirahat edilecek yerin hazırlanması emrini aldığı zaman, hemen köyün muhtarını bulmuş ve onun yardımıyla köyün mektebinde münasip bir yer hazırlatmış ve Alay Kumandanı'nı karşılayıp oraya getirmesi için Recep Çavuş'u gelinecek yol üzerine çıkarmıştı. Bu şekilde hareketini sonradan kendisinden öğrendim.

Burada istirahatten sonra Gözem'e gidildi.

Gözem'in kuzeyinde Alay Kumandanı, Üsteğmen Kâzım Efendi'ye "Siz de bizi daima tepe çizgisi üzerinden Hacıahmetli ve Sarıhamzalı'ya götüreceksiniz!" dedi.

Kâzım Efendi, başlangıçta tıpkı Hamdi Efendi gibi hareket ederek takip edeceği istikameti tayin etti.

Yalnız yanında pusulası olmadığı için, haritasını, bulunduğu Gözem ile görülen Cumalı köylerine göre önüne yerleştirmişti.

Sarıhamzalı'nın batı çıkışına gelindiği zaman Alay Kumandanı durdu ve subaylara aşağıdaki vazifeleri verdi: (Kroki No: 6)

Varsayım: İştip'ten Köprülü'ye ilerleyen bir müfrezenin öncü süvarisiyiz. Kuvvetimiz bir bölüktür. Düşmanın Köprülü'den Cumalı istikametinde hareket ettiği haber alınmıştır.

Vazife 1: "Teğmen Şevket Efendi, siz 6 atlı ile İştip-Köprülü anayolu üzerinde hareket ettirilmiş bir numaralı subay keşif kolusunuz. Bu noktadan itibaren vazifenize devam ediniz. Kurmay Kıdemli Yüzbaşı Kemal Bey sizinle beraber gelecek ve hareket şeklinizi görecektir. Buyurun!"

İhtar: Vazife, Karacalı'nın batısındaki derede son bulacaktır.

Vazife 2: Teğmen Hamdi Efendi, siz 8 atlı ile uçsunuz.

600 metreden bölük sizi takip ediyor. Hareket edin! Mümtaz Yüzbaşı Nuri Bey sizinle beraber bulunacaktır.

Vazife 3: Diğer arkadaşlar bölüğü teşkil ediyor. Selâmi Efendi, siz de Bölük Kumandanısınız.

İhtar: Benimle beraber kalan her subay verilen muhtelif vazifeleri yerine getirme şeklini düşünsün; kendilerinden soracağım.

Keşif Kolunun Hareketi (Krokiye Bakın)

Keşif Kolu Kumandanı Şevket Efendi; vazifeyi aldığı noktadan –ki Sarıhamzalı'nın batı çıkışında ve batı istikametine hâkim bir tümsek idi– evvela, yol boyunca batı istikametini gözetledi. 800 - 1 000 metre mesafeye kadar bütün araziyi ve yolu tamamen görüyordu ve fakat söz konusu mesafedeki tepeler daha ilerisini görmeye mani oluyordu. Şevket Efendi (M Kroki) tepesinin diğer tepelere göre daha fazla hâkim olduğunu gördü ve süratli ile söz konusu tepe istikametine hareket etti ve fakat bu sırada yanındaki erlerden birine, "Sen! Yolun sağındaki şu tepeye dörtnal git, ilerisini gördükten sonra yolda bizimle birleş!" dedi.

Şevket Efendi M tepesinin gerisinde durdu. Yalnız kendisi atını birkaç adım daha ileri sürdü. Evvela gözle ve süratle, sırtlar istikametini, Cumalı ve Karacalı köylerini gözden geçirdi ve daha ilerilere, Köprülü anayoluna ve Karaosmanlı yoluna baktı ve sonra dürbünle de söz konusu istikametleri güzelce gözetledi. Düşmandan eser yoktu.

Karacalı'nın kuzeyindeki sırt ileriye hâkimdi. Bir an evvel söz konusu sırta ulaşmak için bir iki dere yatağını atlayan tepe çizgisini takip etmeyip derhal yola indi ve süratli ile söz konusu sırta gitti. Evvelce sağ kanadına gönderdiği bir atlı, tepeden inerken kendisine ulaşmıştı.

Şevket Efendi N noktasında dürbünle Cumalı ve Karacalı köylerinin içini ve Karaosmanlı'nın içinden geçen yol istikametini görebiliyordu. Düşmandan bir eser göremeyince Karacalı'ya girmeksizin söz konusu köyün doğusundan yola indi ve ileri hareketine devam etti..

Uç'un Hareket Şekli (Kroki No: 6)

Uç kumandanı vazifeyi aldıktan sonra, süratli ile anayol istikametinden hareket etti. Uç'tan bir eri yolun sağındaki tepeler üzerinden, iki eri de solundaki tepeler üzerinden hareket etmek üzere ayırdı. Kendisi de toplu olarak Sa noktasına kadar geldi. Orada, onbaşıya "Sağındaki şu tepeye gelmiş olan arkadaşının yanına git. Onunla beraber şu ve şu köyleri (Cumalı, Karacalı köylerini eliyle göstererek) araştırdıktan sonra derenin ilerisinde bizimle birleşin! Haydi, dörtnal marş!" dedi. Ve kendisi adeta[1] yürüyüşle toplu olarak anayolu takip etti. Sola gönderilen iki ere sırtlar üzerinden N tepesine doğru yürüyüşlerine devam etmelerini işaret etti.

Cumalı'ya gönderilen iki erden biri köyün içinden ve diğeri batı kenarından dolaşarak güney girişinde birleştiler ve uç kumandanına düşman olmadığını işaret ettikten sonra dörtnalla Karacalı köyüne gittiler. Orada aynı şekilde hareket ettikten sonra söz konusu köyün güney çıkışında durdular ki, uç da oraya ulaştı.

N tepesi istikametinden ilerleyen iki er de yine orada uç'la birleştiler.

Köylerin araştırılması sırasında uç, adeta ile yürüyüşüne devam ettiği için bölükle arasındaki mesafe azaldığından söz konusu mesafeyi almak için (dörder) yol kol düzeninde süratli[2] ile anayol üzerinde harekete devam etti.

Alay Kumandanı gerek keşif kolunun ve gerek uç'un hareket şekli hakkında yanında bulunan diğer subaylara gerekli açıklama ve bilgiyi verdi ve her ikisinin yukarda belirtilen hareket şeklini uygun buldu.

Alay Kumandanı'nın subaylara bu vazifeleri vermekteki maksadı, takip edilen yolun iki tarafındaki yerleşim yerlerinin vesairenin araştırılmasında keşif kollarıyla emniyet kademelerinden her birinin ne dereceye kadar görevli olduğunu bilfiil göstermekti.

Bu bakımdandı ki, fikirlerini sorduğu subaylardan mesela keşif kolunun Cumalı ve Karacalı köylerini araştırmaya kalkışması taraftarı olanların fikirlerini kabul etmedi ve fakat Cumalı'nın gerek yakınlığı ve gerek büyüklüğünün sınırlılığı bakımından uç tarafından araştırmaya müsait olduğundan bu vazife için uç'un mensup olduğu takımdan kuvvet ayrılmasına lüzum görmedi. Bununla beraber, Karacalı'dan sonra yolun solunda bulunan Turfallı'nın yoklatılmasının hangi kademeden yaptırılmasının münasip olacağını yanındaki subaylara sordu ve verilen muhtelif cevaplardan söz konusu köyün, uç'un mensup olduğu takımdan gönderilecek bir yarım kısımla (4 atlı) yoklanması cevabını doğru buldu.

22 Ağustos 1325, Cumartesi (4 Eylül 1909)

21 Ağustos (3 Eylül) Cuma günü Ordu Kumandanı Hadi Paşa hazretleri, Kurmay Başkanı Paşa ile birlikte ordugâha gelmişlerdi.

Cumartesi günü, Kumandan Paşa hazretlerinin gözetimi altında olarak Tümen Kumandanı Suphi Paşa'nın kumandasında Karacalı ile Karaosmanlı arasında tugay talimleri yapıldı.

Talimlerin sonunda Ordu Kumandanı Paşa hazretleri bütün subayları yanına çağırdı ve aşağıdaki konuşmayla memnuniyetini açıkladı:

1 Atın yavaş yürüyüşü. (Y.N.)
2 Atın hızlı yürüyüşü. (Y.N.)

"Ordugâhlarınızda gördüğüm intizam ve mükemmeliyet ve bilhassa bugün yaptığınız tugay talimleri sırasında –ki ordumuzda ilk defa ve bugün, birinci defa olmak üzere yapılıyor– herkesin gösterdiği beceri ve başarı şimdiye kadar kendi kendinize yaptığınız çalışma ve gayretlerin pek ziyade memnuniyet verici eserlerini gösterdi. Bu başarı Ordumuz süvarisinin gelişmesine hizmet eden bir başlangıçtır. Bu sebeple erinizden büyük kumandanınız Paşa hazretlerine kadar hepinize teşekkür ederim ve başarılı olacağınız sağlam ümidiyle ve bu ümitlerin doğurduğu büyük sevinçlerle döneceğim."

Buna karşılık Süvari Tümeni Kumandanı Suphi Paşa aşağıdaki sözlerle teşekkür etti:

"(Subaylara hitaben) Efendiler; üzerinde manevra yaptığımız, atlarımıza çiğnettiğimiz bu topraklar geçmişte bu sınıfın fedakârlığı ve gayretiyle elde edilmiştir.

"İşte (eliyle göstererek) ordugâhımızın yakınındaki şehitler mezarlığı, bunun ebedi şahididir. Bu toprakları karıştırırsanız ecdadımızın kemiklerini, atlarının nallarını bulursunuz.

"Halbuki süvari sınıfının şu son zamanlardaki durumunu herkes bilmektedir. Dolayısıyla mesleğimizin gelişmesi için hepimizin son derece gayret sarf etmemiz icap eder.

"Bugün burada bulunmalarıyla bizi mesut eden ve faydalanmamızı sağlayan Ordu Kumandanı Paşa hazretleriyle Kurmay Başkanı Paşa'ya ordugâhımızı teşrif buyurduklarından dolayı teşekkür eder ve başarılarımızın kolaylaşması için destek ve yardımda bulunacaklarından emin olarak bütün varlığımızla çalışmaya devam edeceğimizi kendilerine arz ve temin ederim."

23 Ağustos 1325, Pazar (5 Eylül 1909)

Cumalı ile Sarıhamzalı arasında tugay talimleri ile meşgul olunmuştur.

24 Ağustos 1325, Pazartesi (6 Eylül 1909)

S.Y. 15 Kumandanı; Kurmay Başkanı'nın Selanik'ten göndermiş olduğu manevra fişeklerinden faydalanmak maksadıyla karşılıklı düzenlediği meselelerin çözümüyle meşgul oldu.

Güney Müfrezesine Ait Mesele (Kroki No: 6, 7)

Köprülü civarında gerçekleşen bir muharebeden sonra geri çekilmek zorunda kalan düşman (kuzey müfrezesi), Gözem-Bereketli istikametinden çekildi.

Güney müfrezesine mensup Süvari Alayı (2. Ke) çekilmekte olan düşmanı dün ve bugün şiddetle takibe memurdur. Dün geç vakit takibe başlayan Süvari Alayı 23/24 Ağustos (5/6 Eylül) gecesini Turfallı'da geçirdi. İleri sevk edilen keşif kollarından şimdiye kadar alınan çeşitli bilgilere göre bütün bu gece sırasında düşmanın mühimmat, erzak arabalarının Kiliseli'den kuzeydoğu istikametine nakledildiği (Kiliseli'deki depolarını boşaltıyor), düşmanın bazı atlı postalarının genel olarak Dinler-Ayvanlı hattında bulunduğu anlaşılmıştır. Süvari Alayı, Kiliseli'den nakledilen mühimmatın naklini engelleyecek ve düşmanın geri çekilmesini takip edecektir.

Kuvvet 2. Ke (dördüncü takımları flama) Kumandanı Yüzbaşı Rıza Bey.

Varış noktası Karacalı'nın doğusundaki tepe (ordugâh). Hareket saati sabah saat 12.

Kuzey Müfrezesine Ait Mesele (Kroki No: ... ve ...)

Köprülü-Gözeml-Kiliseli istikametinden 23 Ağustos (5 Eylül) günü geri çekilen kuzey müfrezesine mensup bir bölük süvari 23/24 (5/6 Eylül) gecesini Kiliseli'de geçirdi. Düşmanın birkaç bölük süvarisi bu geceyi Turfallı'da geçirmiştir.

Süvari Bölük Kumandanı Kiliseli'de Müfreze Kumandanı'ndan, geceden şu emri alıyor:

Düşmanın Turfallı'ya kadar ilerlemiş olan süvari bölüklerinin yarın (24 Ağustos –6 Eylül–) saat dörde kadar Kiliseli'ye girmelerini önleyeceksiniz. Kiliseli'nin boşaltılmasının bitmesine doğru size bir iki takım süvari daha katılacaktır.

Bölük Kumandanı: Yüzbaşı Refik Bey

Vazifeye süratle başlanacak yer Kiliseli'nin bir kilometre güneyi.

(Mesele, adı geçen yerde Kurmay Kıdemli Yüzbaşı Sami Bey tarafından zarf içinde verilmiştir.)

Ordugâhtan hareket sabah saat 11'de.

Güney müfrezesine mensup Süvari Alay Kumandanı'nın hareket şekli.

Alay Kumandanı Arif Bey 24 Ağustos (6 Eylül) günü sabahı saat 12'de alayını ordugâhın bulunduğu sırtın gerisinde toplanma hattı düzeninde topladı. (Kroki 6 B)

Alayın hareketinden evvel, Gözeml-Bereketli istikametinde bir subay keşif kolu gönderdi.

Arif Bey, bütün subayları yanına çağırdı ve onlara meseleden, onların bilmesi gerektiği derecede bilgi verdikten sonra bölük kumandanlarına aşağıdaki sözlü emri verdi:

"Alayımız, şimdi, Cumalı üzerinden Kiliseli istikametine hareket edecektir.

"Birinci Bölükten bir takım öncü olacaktır.

"Söz konusu bölüğün kalanıyla ikinci bölük ana kısım olarak 600 metreden öncüyü takip edecektir. İkinci Bölük Kumandanı Mustafa Kâmil Efendi, sen ana kısmı sevk edeceksin; ben öncüyle beraber hareket edeceğim."

Birinci Bölük Kumandanı birinci takımını öncü tayin etti. Söz konusu takım kumandanı da bir kısımla (8 atlı) beraber uç olarak 500 m. mesafe ile takıma yaklaştı. Ve bu şekilde alay yürüyüşe geçti.

Uç Kumandanı Cumalı köyüne kadar, kendisine söylenilen istikameti takip etti. Oradan Cumalı'nın içinden geçip kuzeyden güneye doğru uzanan sırtlar üzerinden asıl Kiliseli yoluyla birleşen yolu takip etmeyip doğuya döndü ve Hacıahmetli istikametine yürümeye başladı.

Öncü olan takımla beraber bulunan Alay Kumandanı da uç'u takip etti.

Uç, geri ile irtibata katiyen uymadı ve Dinler üzerine ilerledi. Müfreze Kumandanı takibe karar vermiş olduğu istikametten uzaklaştığını anlayınca uç'u bıraktı ve kuzeye istikamet değiştirdi.

Ana kısım takımla kol düzeninde öncüyü takip ediyordu.

Yoldan uzaklaşılmış ve bir iki gün evvel yağan yağmurlardan az çok çamur olan tarlalar içinde doğu ve kuzeydeki sırtların hâkimiyeti altında bulunan geniş vadide hareket ediliyordu.

Takibine karar verilen yol, Alay Kumandanı'nca bir türlü bulunamıyordu. Kiliseli'nin 5-6 kilometre kadar güneyine varıldığı zaman kendi kendine Dinler istikametine yürüyüp ondan sonra da Dinler üzerinde sırtları takip ederek Kiliseli üzerine hareket eden ve bu suretle bir yan keşif kolu halini almış bulunan uç'tan gelen bir er (eliyle göstererek) şu sırtların gerisinde (güneydoğu) düşmanın bir bölük süvarisi duruyordu dedi.

Alay Kumandanı, bu bilgi üzerine ne yapılması lazım geleceğini düşünmekle geçirdiği zaman zarfında öncü takımı ve gerideki bölükler, düşmanın bulunduğu haber verilen sırtın 900 - 1 000 metre kadar yanı hizasına gelmişti ki, bu sırada tepe düşman avcıları tarafından işgal edildi ve ateş açıldı (manevra fişeği). Tüfek sesini işiten Alay Kumandanı bulunduğu öncü takımından dörtnalla ana kısmın yanına gitti ve onu durdurdu. İki bölüğünü de düşman mevzisine doğru harp düzenine geçirdi ve dörtnalla 300 metre kadar bir mesafe kat ettikten sonra mevzinin 600 m. kadar ilerisinde bulunan ölü noktaya girdi; orada bölüklerini yaya cenk için yere indirdi ve düşmana taarruza başladı. Öncü olan takıma da düşmanın sağ kanadı aleyhine hareket etmesini emretti.

Kuzey müfrezesine mensup Bölük Kumandanı'nın hareket şekli:

Bölük Kumandanı meseleyi aldığı noktadan itibaren hemen bölüğü ile Kiliseli'nin güneyindeki Genizce ve bunun doğusundaki tepe istikametinde hareket eder; söz konusu tepeye geldikten sonra daha ileriye yürümekten vazgeçerek orada bekleme mevzisinde kalır. Daha evvelce çıkardığı iki keşif kolundan biri Dinler istikametinden ve diğeri Gözeml üzerinden güneye hareket ederler. Bölük Kumandanı seçtiği bekleme mevzisinden düşmanın gelebileceği yolları ve güneye doğru uzayan sırt ve vadiyi pek uzak mesafelerden bizzat kendisi de görebiliyor.

Bu bakımdan karşı taraf süvarisini uzak mesafeden görmüş ve fakat söz konusu süvari vadide tarlalar içinden hemen her an sağa ve sola istikamet değiştirdiği için mevzinin işgalinde acele etmemiş...

Karşı taraf süvarisi mevzinin 1 000 - 1 200 m. kadar yakınına geldiği zaman derhal yere indirdiği bütün bölüğü ile mevziyi işgal etmiş ve bunun ardından karşı tarafın takımla kol düzeninde yürüyen ana kısmı üzerine birdenbire ateş açmıştı; o zamana kadar kendini göstermemişti.

Karşı tarafın yere inen erleri çok büyük zorluklarla, oldukça dik bir eğimi ateş altında kat etmek suretiyle ilerlemeye devam ediyordu.

Sağ kanat aleyhine görevlendirilen takım açıktan mevzinin sağ kanadına yaklaşmaya mecbur olduğu için üzerine yöneltilen ateşlerden hareketine devam edemedi.

Bölük Kumandanı düşmana birçok kayıp verdirdiğini ve düşman avcılarının her şeye rağmen yaklaştığını görünce hemen avcılarını tuttuğu sırtın gerisine, hayvanların yanına çekti. Ve düşman görüş ve ateşinden korunmuş olarak at bindirdi. Bu sırada karşı tarafın avcıları 150 metreye kadar pek yorgun bir halde yaklaşmışlar ve hayvanlarından 300 - 400 metre kadar uzaklaşmışlardı.

Bölük Kumandanı derhal söz konusu avcılar üzerine hücum ederek gerilerindeki hayvanları üzerine düşmeye ve biraz evvel gelmiş bulunan iki süvari takımını da (flama) sol kanadındaki dere yatağı içinden doğrudan doğruya düşmanın beygirleri üzerine saldırmaya karar verdi. Hızla harekete geçtiği bir sıradaydı ki, "Dur!" borusu çalındı.

Eleştiri

S.Y. 15. Alay Kumandanı (Kurmay Yarbay Hasan Tosun Bey), subayları yanına çağırdı. Evvela onlarla beraber Refik Bey'in tuttuğu mevziyi gözden geçirdi ve orada alınan tertibat hakkında açıklama istedi ve ardından orada hazır bulunan Tümen Kumandanı'ndan aldığı müsaade üzerine aşağıdaki görüşlerini bildirdi:

Kuzey müfrezesine mensup süvari bölüğünün (Refik Bey'in bölüğü) Kiliseli'de emir aldıktan sonra hemen güney istikametinde ileri hareket edip bu sırtların gerisinde gizlice düşmanı beklemesi çok uygundur. Çünkü bu bölüğün vazifesi saat dörde kadar düşman süvari bölüklerinin Kiliseli'ye girmesini önlemekti. Bunun için, düşmanı Kiliseli'de beklemek elbette uygun olamazdı. Bilakis düşmanı ne kadar uzakta durdurursak o derece fazla zaman kazanmak imkânı ortaya çıkar; birinci mevziden çekilmeye mecbur olunursa ikinci ve sonraki mevzilerde düşmanı durmaya mecbur edebiliriz. Kiliseli'de beklemekte bu fayda mevcut olmadıktan başka, Kiliseli'nin büsbütün yakınında düşmanla muharebeye tutuştuğumuz takdirde Kiliseli'deki depoları boşaltmakla görevli olanları tedirgin etmiş oluruz.

Bu mevziden daha ileri gitmek de burada münasip olmazdı. Çünkü düşmanın kati olarak hangi istikametten geleceğini başlangıçta kestiremeyiz. Düşman Ayvanlı yahut Gözemil veyahut Dinler ve hatta Azmak suyunun doğusundan dolaşarak gelebilir (Umumi haritaya). Biz faraza anayol istikametinden daha ileri gitmek istersek, düşman kanatlarımızdan dolaşarak Kiliseli'ye gelebilir.

Halbuki bu mevzi bütün yollara göre adeta merkezi bir vaziyette bulunuyor. Buradan düşmanın gelebileceği herhangi bir istikamet üzerine hareket edip düşmanı karşılamak veyahut düşmanın yanına düşmek imkânı mevcuttur.

Düşmanın yaklaşmasından sonra işgal edilen mevzi çok münasiptir. Buradan düşmanı vadi içinde, gizlenmeye çare bulamadan ateşle karşılama faydası olduğu gibi yaya cenkle mevziye taarruza kalkışması halinde geçmeye mecbur olduğu arazi kolaylıkla geçilemez; epey zaman geçmesini sağlar.

Düşmana 900 - 1 000 metreden ateşe başlandı. Düşman süvari bölükleri sıkışık bir düzende (takımla kol düzeninde) yürümekte oldukları için daha uzak mesafeden de ateş açılabilirdi. Fakat o halde düşman, solundaki sırtların gerisine dörtnal ile çekilerek pek

az bir telefatla kendini saklar ve ondan sonra ateşin haricinde dere yataklarından kuzeye hareketine devam edebilirdi. Tutulan mevzi vaktinden evvel hükmünü kaybetmiş ve düşmanı karşılamak için mevzi terk etmek lüzumu ortaya çıkmış bulunuyordu. Mademki bu bölük düşman tarafından görülmüyordu ve mademki tutulan mevzinin ilerisi düşmanın kolayca ve az zamanda taarruz ve yaklaşmasına müsait değildi; ateş açılmasında acele edilmemesi çok uygundur.

Düşman avcıları iyice sokuluncaya kadar mevzide kalmak genellikle tehlikelidir ve fakat burada arazinin hali böyle bir tehlikenin ortaya çıkmasına meydan vermediği gibi, düşman avcılarını ateşle daha fazla ezmek ve onları hayvanlardan uzaklaştırmak ve sonra da avcılara yöneltilen hücumu hayvanlara kadar yayarak düşmanı tümüyle darmadağın etmek faydası ortaya çıktı.

Dolayısıyla bu bölük (Refik Bey) vazifesini yerine getirebildi. Teşekkür ederim.

Karşı taraf (güney) süvari bölükleri kumandanı, takip edeceği yolu şaşırdı. Söz konusu bölüklerin kumandanı yürüyüş emri verdiği zaman emir verdiği subaylarla beraber toplanma yerinin ilerisine çıkıp oradan takip edilecek yolu –ki haritası üzerinde işaret edilmemiştir, arazi üzerinde tek bakışta görülüyordu– eliyle göstererek kati bir şekilde tayin etseydi, emrin anlaşılmaması ihtimali kalmazdı. Sonra da, uç sağa saptı diye asıl yolunu terk etmesindeki sebep anlaşılmamıştır.

Yeniden bir uç çıkarıp istenen istikamet üzerinde yürüyüşüne devam edebilirdi.

Uç Kumandanı'nın vazifesi gerideki kısımların yürünülen istikamette emniyetini sağlamak ve onunla irtibatı muhafaza etmek iken, burada uç, bağımsız bir keşif kolu gibi yöneldiği istikamette aldı yürüdü ve geriden gelen kısımların önünü açık bıraktı. Bununla beraber, müfreze kumandanı evvelce Dinler üzerinden bir keşif kolu çıkarmamış olduğuna göre, uç'un bu hatası kendisine faydalı oldu; çünkü kendisini düşmanın varlığından haberdar eden, uç oldu.

Bir askeri kıta, yürürken yollar üzerinden hareket eder. Ancak taktik mıntıkası dahilinde yolların haricinde harekete lüzum görür. Süvari Alayı hemen bütün vadiyi takımla kol düzeninde geçti; bu doğru değildir. Dörderle yürüyüş kol düzeninde arazinin engellerinden daha az rahatsız olunur, daha sıkıntısız ve süratle yürünür. Hele takip edilen yürüyüş istikametindeki tarlalar, bu düzeni ısrarla istiyordu. Eğer takımla kol düzeninde yürümekteki görüş, düşmanın kanatlara yönelmesine karşı harekete kabiliyetli bulunmak ise, dörderle kol düzeninde de sağ ve sola harp düzenine geçmek kolaydır.

Alay Kumandanı, uçtan haber getiren erin verdiği bilgi üzerine bilahare düştüğü müsait olmayan vaziyete girmemek için birçok çare ve hareket tarzı düşünebilirdi. Lakin bir saniyelik dalgınlık o fırsatı da mahvetti. (Şimdiki zamanın harp usulü, her rütbe sahibinin vaziyeti değerlendirmekte süratli bir intikale ve bu değerlendirmenin gereğini yapmakta hakiki bir taktik fikrine sahip olmasını talep eder. Bir bölük, bir alay, bir tugay, bir tümenin düşman karşısında sevk ve idaresiyle görevli olanlar her an dikkat etmeli ve önem vermelidirler ki, kumandaları altında bulunan birlikleri oluşturan yüzlerce, binlerce insanın ve birçok para ve emekle elde edilip yetiştirilmiş olan hayvanların hayatı, bunca çalışma ve emeğin neticesi, bir an sürecek bir tereddüt ve kararsızlıkla mahvolur.)

Düşman mevzisinden tüfek sesi işitildikten sonra yapılacak yalnız bir çare kalmıştı; o da, düşman mevzisinin ilerisindeki ölü noktaya kadar intizam vesaireye asla önem vermeksizin hemen dörtnalla atılmak... yapılacak işi orada düşünmek... Yoksa 900 metrede düşman ateşi altında sıkışık bir düzende durmak, uzun uzadıya tertibat almak mümkün olamaz.

(Bugünkü silahların tesiri, yere yatıp araziden tamamıyla istifade edebilen bir piyadenin bile ileri adımını santime indirmiştir. Mukden meydan muharebesinde, arazi yarıklarına sokularak, taşların arasından sıyrılarak, başlarının ilerisine kum ve toprak torbalarını sürerek veyahut kazma kürekleriyle küçük sütreler yaparak taarruzlarında ısrar eden Japon erlerinin güç durumda yirmi dört saatte birkaç metrelik mesafe kazanabildikleri görülmüştür.)

Söz konusu ölü noktaya girildikten sonra düşman mevzisinin güneyindeki çeşitli dere yataklarından düşman mevzisinin sol kanadı aleyhine hareket etmek mümkündü.

25 Ağustos 1325, Salı (7 Eylül 1909)

Bugün sabahleyin S.Y. 16. Alayı, Cumalı'nın kuzeyinde buluştuk. Alayın iki bölüğü Mümtaz Yüzbaşı İrfan Efendi'nin kumandası altında bulunuyordu. Alay Kumandanı (Muhlis Bey) karşılıklı bir meselenin tatbikatıyla meşgul olunduğunu söyledi. Alaydan bir bölük de karşı taraf süvarisini teşkil ediyordu.

Meselenin konusu faydalıydı. İki bölükten ibaret olan doğu süvari alayı, mensup olduğu birliğin Köprülü civarında meydan muharebesi veren ana kısmına katılmak için Ayvanlı'dan söz konusu müfrezenin yürüyüşünü geciktirmek maksadıyla gelmekte olduğu haber alınan bir düşman müfrezesine karşı sevk edilmişti.

Süvari Alayı, kendisiyle birleştiğimiz noktaya geldiği zaman düşman müfrezesi tarumar olmuş bulunuyordu.

İrfan Efendi bir takım atlı ihtiyatın dışındaki kuvvetini yere indirmiş ve yaya cenkle düşmanı açılmaya ve yayılmaya mecbur etmiş, fakat düşman 1. Ta. piyade ve bir batarya toptan oluştuğu için uzun müddet mukavemet edemeyeceğini takdir ederek müfreze kumandanına bilgi göndermiş ve müfreze de Cumalı hizasına yaklaşmış bulunduğu için kendisi yere indirdiği erleri ata bindirip düşmanın Karaosmanlı (umumi haritaya müracaat) istikametinde hareket eden bir bölük süvarisine karşı gidip müfrezenin yolunu açık bulundurmaya karar verdi.

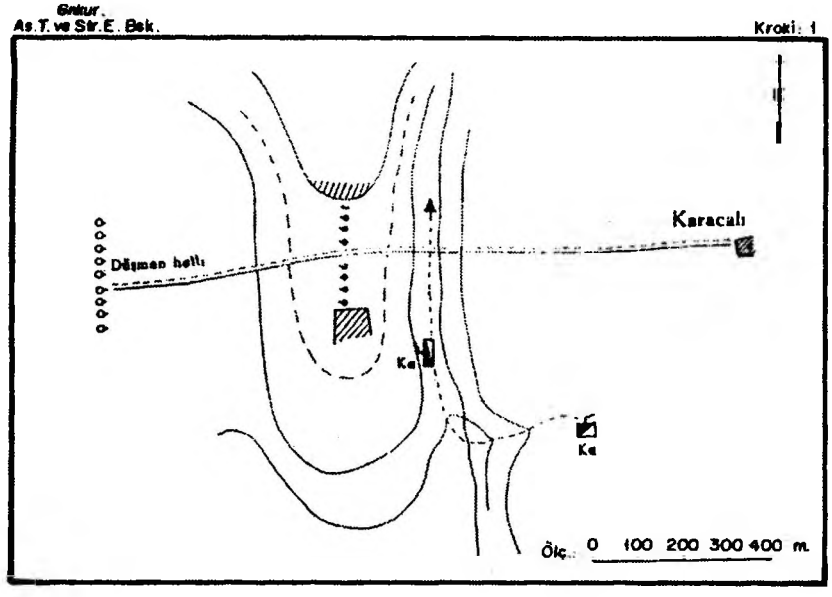
Karşı tarafın süvari bölüğüne, Teğmen Kemal Efendi kumanda ediyordu. Söz konusu bölük, başlangıçta, müfrezesinin işgal ettiği mevzinin sol kanadını korumakla görevliymiş. Fakat müfreze kumandanı süvari bölüğünü düşmanın ana kısmının takip ettiği yol üzerinde Osmanlı civarına sevk etmekte daha mühim fayda düşündüğü için söz konusu bölüğü o istikamete göndermişti. Söz konusu müfreze kumandanının işgal ettiği mevziyi ve aldığı tertibatı –ki piyade hattı işgal edilen sırtın düşmana dönük eteğindeki bağın hendeklerinde ve topçu mevzisi de piyade mevzisinin 400 m. kadar gerisinde ve geriye doğru yükselen sonraki tepenin teşkil ettiği hafif bir eğimde yarı gizli idi– gördükten sonra Süvari Bölük Kumandanı Kemal Efendi'ye ulaşabilmişti.

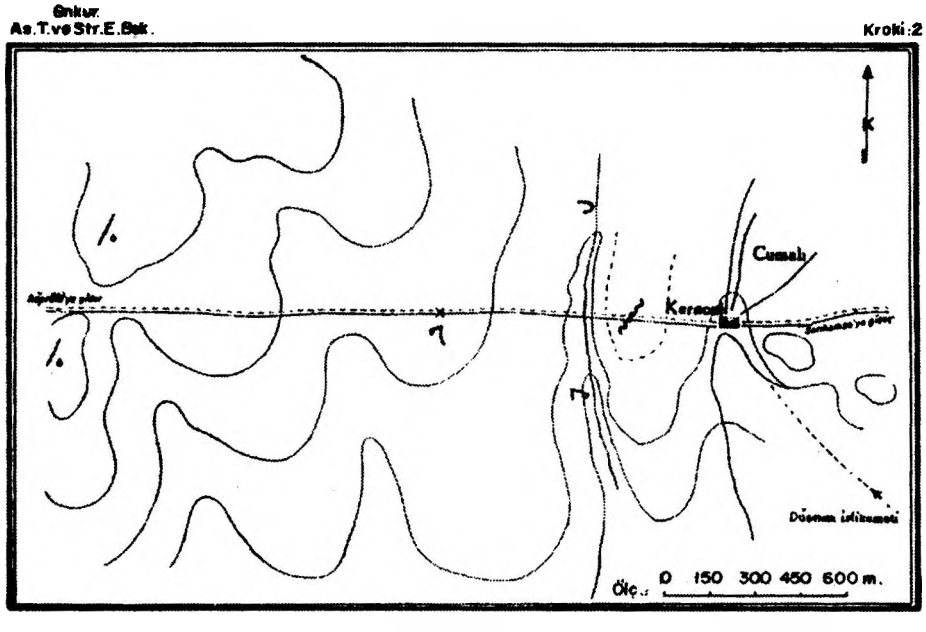
Kemal Efendi Karaosmanlı ile İştip-Köprülü umumi anayolunun arasındaki tepeye, süratli ile gidiyordu.

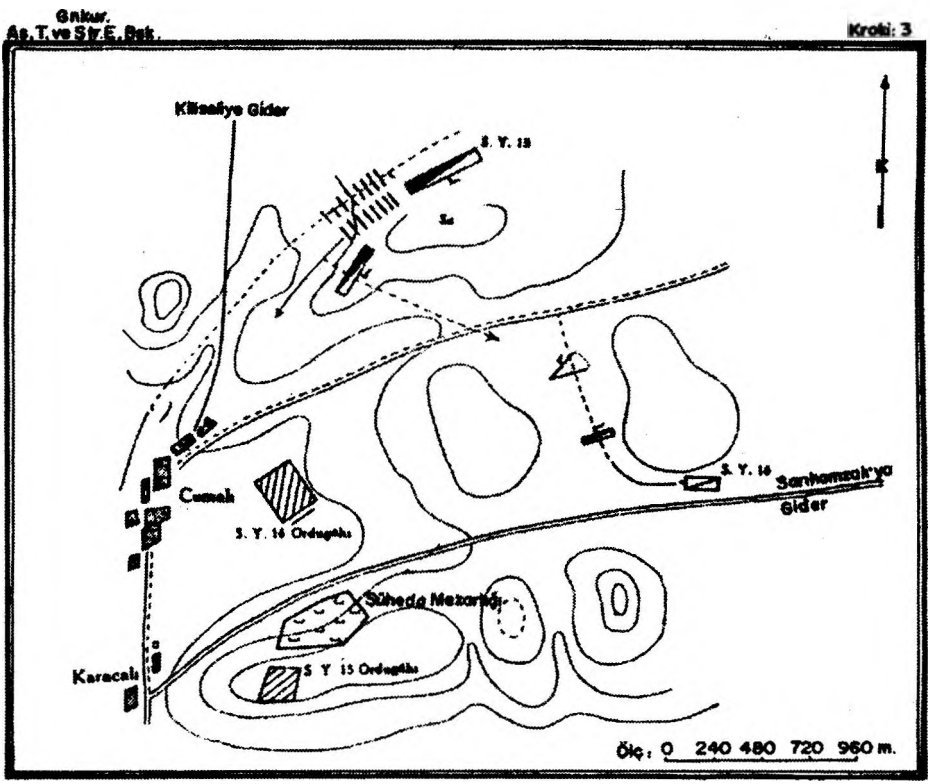
Kendisinden hareket şekli hakkında açıklama yapmasını istediğimde verdiği cevap şuydu:

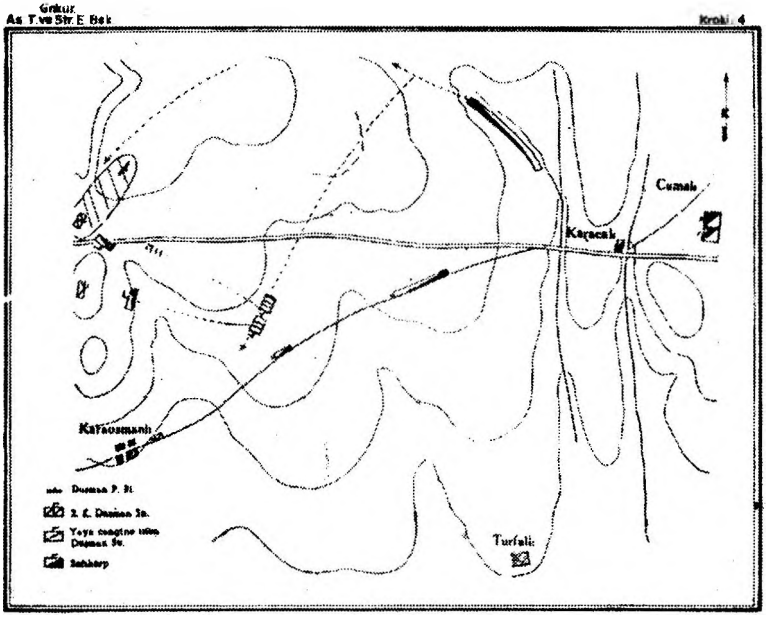
> Maksadım, düşmanın asıl ana kısmını durdurmaktır. Süvarisiyle hiç meşgul olmak istemem. Çünkü süvari geçip gitse o kadar önemli değildir. Fakat ana kısım bir an evvel Köprülü'deki kuvvetlerine ulaşırsa meydan muharebesinin belki rengini değiştirir. Şimdi ben şu tepenin gerisinde duracağım. Düşman elbette asıl anayoldan ayrılacaktır, çünkü bu anayol bizim topçunun tesiri altındadır. Turfallı ve Karaosmanlı köylerinin doğusundan dolaşmaya kalkışacaktır. Ben, yaya cenkle onun az çok gecikmesini sağlayacağım. Üzerime süvarisi gelirse yine öyle hareket ederim, çünkü gördüm, onun da kuvveti çok değil, iki bölüktür. Hatta burada mahvolmak muhakkak olsa bile, benim niyetim buna razı olmaktır. Ben bir bölük mahvolacağım, fakat bu hareketimle asıl meydan muharebesi yapan kuvvetlerimizin üstün gelmesine hizmet etmiş olacağım.
>
> Bizim müfreze kumandanı da, zannedersem kuvvetin azlığına bakmaksızın, o da düşman üzerine atılacaktır.

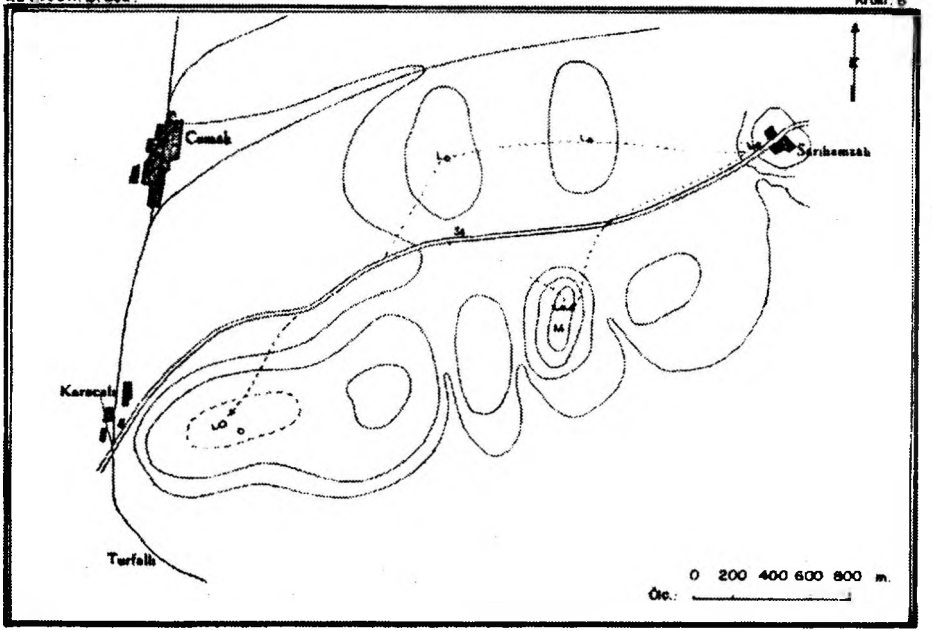
Umumiyetle Kemal Efendi'nin görüşünden memnuniyet duydum. Orada kendisine bir şey söylememiştim. Şimdi burada, bu son satırda, kendisine teşekkür ederim.

Gnkur.
As.T. ve Str.E. Bsk.
Kroki: 1
Karacalı
Düşman hattı
Ka
Ka
Ölç.: 0 100 200 300 400 m.

Gnkur.
As.T.ve Str.E.Bsk.
Kroki:2
K
Cumalı
Karacalı
Düşman istikameti
Ölç.: 0 150 300 450 600 m.

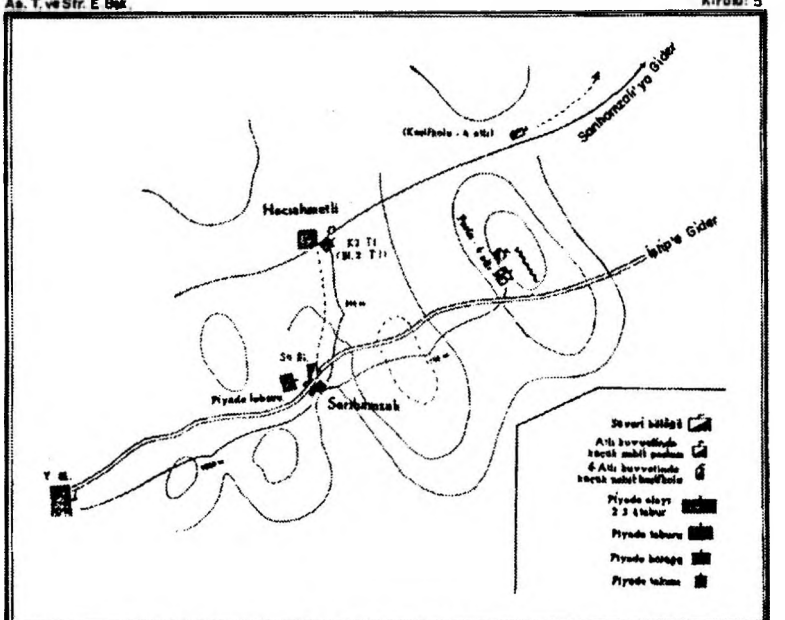

Gnkur.
As. T. ve Stv. E. Bşk.
Kroki: 3
Kilisaliye Gider
S. Y. 13
Cumak
S. Y. 14 Ordugahı
S. Y. 14
Sarıhamzalıya Gider
Şüheda Mezarlığı
Karacalı
S Y 15 Ordugahı
Ölç: 0 240 480 720 960 m.

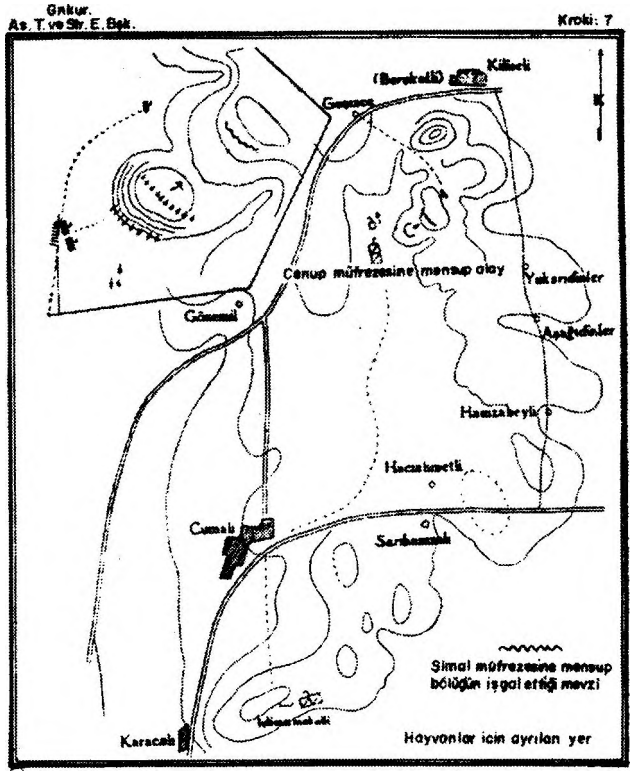

Gnkur.
As. T. ve Stv. E. Bşk.
Kroki: 4
Cumak
Karacalı
Karaosmanlı
Turfalı

Gnkur.
As.Tve Str. E. Bşk.
Kroki . 6
Çamak
Şahinsamsah
Karaçalı
Turfalı
0 200 400 600 800 m.
Ölç.:

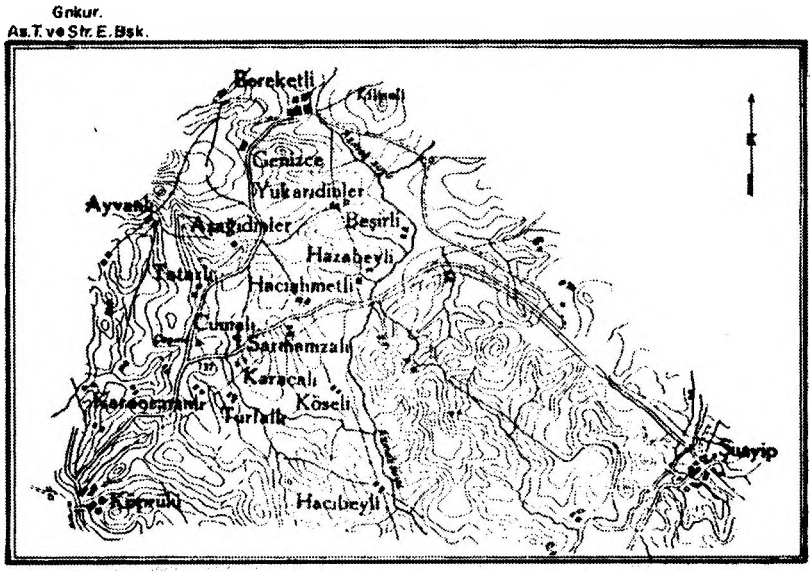
Gnkur
As. T. ve Str. E Bşk.

Kroki: 5

Genel Harita

MUSTAFA KEMAL'İN ALİ RIZA PAŞA ADINA KALEME ALDIĞI "GENEL ELEŞTİRİ"*

(1910)

Genel Eleştiri

İcra ettiğimiz kurmay seyahatine esas olan genel varsayım şuydu:

Kuzey hükümeti "Mavi" ile güney hükümeti "Kırmızı" arasında 20 Haziran 1910'da harp ilan edilmiş ve aynı tarihte iki tarafın orduları için seferberlik emri verilmiştir.

Tarafların hareket orduları Trakya ve Makedonya harekât bölgesinde hareket icra etmek üzere başlıca iki orduya bölünmüştür. Söz konusu orduların önemli kısımları Trakya harekât bölgesine ve ikinci derecedeki kısımları Makedonya harekât bölgesine ayrılmıştır.

"Osmanlı-Bulgaristan-Sırbistan" hudutları, kuzey ve güney hükümetleri arasında hudut çizgisi olarak kabul edilmiştir.

* *Milliyet*, 6-14 Ağustos 1927; *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, Şubat 1997, 2. Basım, s.274-301.
Milliyet gazetesinin Başyazarı ve Siirt Milletvekili Mahmut (Soydan) Bey, 1927 yılında yayımladığı bu metinle ilgili olarak özetle şu bilgiyi vermektedir:

"Geçenlerde Gazi Hazretlerinin kütüphanelerini karıştırırken elimize küçük bir defter geçti. Bu defterde *326 senesinde* (1910) Makedonya'da tertip edilmiş olan bir kurmay seyahatinin sonunda, Bulgaristan ve Sırbistan hudutlarında bir buçuk ay kadar devam eden bu seyahat esnasında takip edilen bir meseleye ait umumi bir kritik vardı. (...) bu kritik Gazi'nin el yazısıyla tespit edilmişti. Kendilerinden sorduk, lütfen izah buyurdular:

"'*Bu tatbikat gezisi memleketimizde ilk defa yapılmış bir şeydi. Kurmaylarımız büyük bir alaka ve hevesle geziye katılmışlardı. Seyahat, o tarihte bütün Makedonya'yı içine alan Üçüncü Ordunun Kurmay Başkanı Ali Rıza Paşa'nın (eski 15. Ordu Kumandanı) idaresindeydi. Ben onun yardımcısıydım. Bir buçuk ay kadar süren bu seyahat hepimiz için çok faydalı oldu. Geziye esas olan meselenin tatbikatı sona erdiğinde –her safhasında ve yerinde yapılan kritiklerden başka– bütün harekâtın nasıl geçtiğine dair umumi bir kritik yapmak lazımdı. İyi hatırlıyorum, bir gece herkes yattıktan sonra yatak odasında, sönük bir lambanın önünde geç vakitlere kadar otururak bu defterdeki şeyleri yazmıştım. Bu notlar ertesi günü herkesin önünde okundu. İşte bulduğunuz defterin hikâyesi budur.*'"

Mahmut Bey, bu defteri yayımlama izni isteyince, Mustafa Kemal şu cevabı verir:

"*Bilmiyorum, bunlar yayımlanmaya değer mi? Bundan 25 yıl önce yapılmış bir tatbikat seyahatine ait kritikler bugün kimseyi ilgilendirir mi? Bununla beraber bunun neşrine müsaade edecek olan ben değilim. Gerçi bunları ben yazdım, ama onları vazifem dolayısıyla bu seyahatin kumandanı adına yapmıştım. Onun için neşrine izin vermek hakkı Ali Rıza Paşa'ya aittir.*"

Mahmut Bey, bir mektupla Ali Rıza Paşa'dan izin ister. Ali Rıza Paşa da, notların Mustafa Kemal'e ait olduğunu ifade eder ve yayımlanmasından ve onları tekrar okumaktan büyük haz duyacağını belirtir. Mahmut Bey, Mustafa Kemal'in el yazısı notlarını, bu açıklamalarla birlikte 1927'de *Milliyet*'te yayımlar.
Metinde yılı belirtilmeyen tarihler miladi tarihtir. (Y.N.)

Harp ilan eden mavi, hükümetin komşusu yeşil hükümete şüpheli bir vaziyet almıştır. Tarafların askeri teşkilatları, barış zamanındaki hazırlıkları ve coğrafi durumlarına göre kuzey ordusunun (mavi), güney ordusundan (kırmızı) önce seferberlik ve stratejik yığınağını tamamlaması kuvvetle beklenmektedir.

Dolayısıyla kuzey ordusunun (mavi) sayıca üstünlüğü seferin ancak ilk devrinde mümkün olabilir.

Güneye Ait Varsayım ve Özel İstihbarat:

Seferberliğin yedinci gününe kadar olan özel istihbarat: Düşmanın Dobiniçe ve Köstendil civarında büyük askeri kıtalar yığdığı ve şüpheli bir vaziyet almış olan yeşil hükümet ve mavi hükümetle kısmen ittifak eylemişse de söz konusu hükümetin bilfiil harbe katılmasının güneyin yığınağını tamamlamasından sonra ancak mümkün olacağı ve hududun güneyindeki ahaliden bir kısmının düşmanın karışıklık çıkarmasına eğilimli olduğu ve düşmanın toplam kuvvetinin üçer tugaylı 2-3 tümenden aşağı olmadığı haber alınmıştır.

Cumayibalâ ve Karasine civarları hafif istihkâm ile tahkim edilmiştir.

Selanik'te bulunan Makedonya Güney Ordusu Kumandanı, Umum Ordu Başkumandanı'ndan seferberliğin yedinci günü aşağıdaki telgrafı alıyor:

İstanbul'dan
25/26 Haziran 1910

Trakya ordusu Temmuz'un 9. günü stratejik yığınağını tamamlayacak ve ardından umumi taarruz harekâtına geçecektir.
Makedonya ordusunun vazifesi düşmanın dikkatini Makedonya tarafına çekmek suretiyle Trakya ordusunun harp harekâtını kolaylaştırmaktır.

Hatıra:
1- Güney ordusu, Köprülü civarında toplanan üç ve Acarlar civarında bulunan bir, toplam dört piyade ve bir süvari tümeniyle öteki askeri sınıflardan oluşmaktadır.
2- Bu kuvvetten başka Cumayibalâ'da 2 T. dağ topçu bataryası, 1 bölük süvari, 1 bölük mitralyözden oluşan bir müfreze ve Zibifçe civarında aynı kuvvette diğer bir müfreze vardır.

Not: Seferberliğin 7'si, 27 Haziran kabul edilmiştir.

Kuzeye Ait Varsayım ve Özel İstihbarat:

Yeşil hükümetle kısmen birleşilip ittifak edilmiş ve bilfiil harp harekâtına katılmak maksadıyla bir tümenine "Veraniye" civarında toplanması için seferberliğin 15. günü emir verilmesi ihtimali vardır.

Düşmanın asıl kuvvetinin henüz nerelerde toplanacağına dair kati bilgi edinilememiş olup ancak asıl kuvvetiyle İştip-Bereketli civarında ve bazı kuvvetleriyle

Demirhisar ve Üsküp civarında toplanmakta oldukları anlaşılmaktadır. Cumayibalâ ve Karasine civarlarında bazı tahkimat yapıldığı ve düşmanın Makedonya harekât bölgesine tahsis edilen ordusunun kuvvet miktarı açıkça bilinmeyip herhalde ikişer tugaylı 4-5 tümenden az olmadığı haber alınmıştır.

Köstendil'de bulunan Makedonya Kuzey Ordusu Kumandanı (seferberliğin 7. günü sabahı) Umum Ordu Başkumandanı'ndan aşağıdaki telgrafnameyi aldı:

Sofya'dan
26/27 Haziran 1910

"Trakya ordumuz Haziran'ın 30. günü taarruz harekâtına girişecektir. Makedonya ordusu işbu taarruz harekâtını kolaylaştıracak ve Sofya umumi istikametini kapatıp koruyacaktır."

Hatıra: Kuzey ordusu Dobinice, Köstendil ve Veraniye'de toplanıp harekete geçecek olan 3 tümenden oluşmaktadır.

Not: Seferberliğin 7'si, 27 Haziran kabul edilmiştir.

Operasyonumuzun birinci günü olan 27 Haziran'da Köprülü'de kuzey ve güneye, bu okuduğum umumi ve hususi varsayımlar verildikten sonra taraflardan talep olunan vazifelerden birincisi hududun muhafazasına aitti.

Seferberliğin başlamasıyla beraber hududu muhafaza etmek gerektiği ve bunun için hududun da çeşitli esas mıntıkalara ve bunların da ikinci derecede mıntıkalara bölündüğü malumdur.

Bu ikinci derecedeki mıntıkalar hudut ve müfrezelerine havale olunur ki, biz de varsayımlarımızda söz konusu mıntıkalara hudut bölüklerinin ayrıldığını kabul ederek yalnız "esas mıntıkalara ayrılacak kuvvetin ve bunun oluşum şeklinin ve hangi tümenlerden verilmesi lazım geldiğinin" göz önüne alınmasını iyice düşünmüştük.

• Esas mıntıkaların idari olarak mensup oldukları kumandanlara ait olması itibariyle güneyin, Bilanka'ya Acarlar'da ve Çarova'ya Köprülü'de toplanan ve zaten bazı taburları söz konusu mevkilerde bulunan 4. ve 1. Tümenlerden birer alay piyade ve birer bölük süvari ile kâfi miktarda topçu ayırması münasipti. Zaten başlangıçta bundan fazla kuvvetin ayrılması ve sevk edilmesi imkânı yoktu.

Çarova müfrezesinin, Çarova ve Çarova'nın ilerisinde uzun uzadıya düşmanı durdurmasına oradaki arazi müsait değildir. Zira düşmanın, bu müfrezenin sol kanadı aleyhine yönelteceği bir kuvvet, Koçana anayolundan ibaret olan geri çekilme hattı üzerine düşerek müfrezeyi büyük bir tehlikeye ve bu istikameti kapatmaktan ibaret olan vazifesini yapamamak tehlikesine maruz kılabilir.

Bu sebeple bu müfreze, vazifesini, Koçana yolu devamında olan ve bizim de görüp tetkik ettiğimiz dönüş noktalarında ve sonraki mevzilerde yapabilecektir. Halbuki bu anayolun iki tarafı büyük kuvvetlerin yayılmasına müsait değildir. Dolayısıyla Koçana müfrezesinin kuvveti kâfi idi.

Pelinka müfrezesine gelince: Bunun bir tugay kuvvetinde olması arzu edilirdi. Fakat seferberliğin başlangıcında, hatta yedinci gününde bile bir alaydan fazla kuvvetin oraya sevki mümkün olmadığına göre, burada da 4 taburla yetinmek zaruri idi.

Bununla beraber, bu kuvvetin seferberliğin ilk günlerinde hudutta hazır bulunması ve süratli ve şiddetli bir şekilde Devebağırtan sırtlarını elde etmesi ve daha sonra Pelinka'nın 2-3 km. kadar batısında ve takriben 1 000 - 1 500 metre cephesinde bütün gün durdurması beklenmektedir.

• Kuzey ordusu da hududun, daha başlangıçtan itibaren muhafazası için:

Devebağırtan'a, Karataş'a ve Koçarnive'ye en yakın ve toplanmasını en evvel tamamlayan kıtalardan birer alay piyade ve birer bölük veya takım süvari ile birer batarya toptan ibaret müfrezeleri hududa yaklaştırması münasip ve maksadı sağlamaya kâfi idi.

• Güneye mensup olanlardan talep edilen ikinci vazife, güney süvari tümeni için umumiyetle, toplanma mıntıkasının neresi olması gerektiğine dair idi.

Daha sonra yaptığımız keşifler ve tetkikat neticesinde de görülebilir ki, süvari tümeninin daha baştan elde bulunan Köprülü ve İştip alaylarını Koçana ve Pelinka istikametlerine sevk etmek ve tümenin büyük kısmını Sokularçe civarında toplamak münasip olur.

Zira: Bu mıntıka gerek Pelinka ve gerek Koçana istikametlerine süvarinin topçusuyla beraber harekete müsait yolların birleşme yerine tesadüf eder. İzletva'dan gerek kuzeye gerek doğuya giden yollar topçunun hareketine müsait değildir ve hatta bazı yollar süvarinin de hareketini zorlaştırır.

Toplanma mıntıkasının seçiminde yalnız süvari mıntıkası kumandanı isabet etmiştir.

• Bundan sonraki vazife; tümenlerin umumi olarak bilinen harekât mıntıkalarındaki toplanma mıntıkalarını bildirmesiydi.

Malumdur ki, barış zamanında, genelkurmayca tertip edilen sefer planlarında orduların ve orduların kısımlarının umumi şekilde harekât mıntıkaları göz önüne alınır ve kararlaştırılır. Bu sebeple gerek kuzey, gerek güney ordusunun nerelerde harekete geçecekleri varsayımda belirtilmişti.

Bu vazifeyi vermekten maksat, seferberliğin başında kıtaların geniş konaklara yerleştirilerek istirahatlerini daha fazla sağlayabilmek ve askeri harekâtın yaklaştığı sırada söz konusu mıntıkaları düşmanın takip etmesi veyahut düşmanın taarruzu halinde tutulması muhtemel olan mevziye ulaştırılan veyahut taarruzda takip edilecek yollara göre darlaştırmak lazım geleceğini düşünmeye vesile olmak ve trenle veya yaya olarak gelecek kıtaların seçilen konaklara sevk ve ulaştırılmasını kolaylaştıracak ve ekseriya yapılmasında ilgisizlik gösterilen teferruatlı hizmetleri göz önüne aldırmaktı ki, bu maksada tamamen ulaşıldığını görmekle memnun oldum.

• Kıtaların iaşe şekli ve sağlık hizmetlerinin düzenlenmesi ve yapılması hakkındaki vazifeleri de özel bir maksatla vermiştim. Hepinizce malumdur ki, bu hususlar bizde daima doğal akışına bırakılır. Bilhassa idare memurlarımızın bu bakışla yetişmemiş olmaları ve kurmayların idari işlerden ziyade harp harekâtı ile meşgul olmaya heveskâr bulunmaları yüzünden ordunun seferde ve barış halinde bile idaresi disiplin içinde cereyan edemiyor.

Doktorlarımız da askeri kıtaların sağlık hizmetlerini düzenlemekten uzaktır. Askeri tabiplerimiz muharebe nedir, avcı hattının gerisi, ateşten korunacak yerin neresi olabileceğini tasavvur edemez, bilmez ise, muharebede bazen ateş hattının pek yakınına gitmek lazım geleceğini öğrenmezse, öyle bir askeri tabip görevli olduğu tabura, tabur erlerine borçlu olduğu vazifeyi yerine getiremez.

Askeri doktorlar, yalnız şehirlerdeki büyük hastanelerin koğuşlarında değil, muharebe meydanında da vazife yapmakla mükellef olduklarını bilmeli ve ona göre gerekli hususları barış zamanında öğrenmiş bulunmalıdır. Şimdiye kadar açık olan bu eksiklik doktorlarla değil, onları yetiştirenlerle ilgilidir. Güney ordusu sıhhiye reisinin, bir tabibin kurmay seyahatine katılmasındaki maksadı anlamış olduğuna ve öteki doktorlara bu konuda icap eden izahatı verebileceğine şüphe yoktur.

• Nerelerde ne miktar hastane kurmak ve ne miktar erzak vesaire toplamak lâzım geleceği hakkındaki vazifelerin yerine getirilmesiyle, hakikatte kabul olunan herhangi bir sefer planına göre daha barış zamanında icap eden mevkilerde kâfi miktarda hastaneler, ambarlar kurmak zarureti ortaya çıkmış oldu.

• Ordugâhlarda posta hizmetlerinin tesisi hakkında da küçük bir vazife vardı. Gerçi bu, seferberliğin bir maddesini hatırlamaktan başka bir şey değilse de, bizde önemsiz görülerek ekseriya tatbik olunmadığı görülmüştür.

Bu defa Arnavutluk'a karşı Kosova'da yapılan yığınak ve harekâtta, erlerin değil, subayların dahi mektupları kendilerine ya hiç ulaşmamakta veyahut pek geç, o da bazı tanıdığı arkadaşlarının özel olarak yol göstermesiyle!

Bu yüzden bazı şikâyetlerin dahi vuku bulduğu oraya giden bazı arkadaşlarca görülmüştür.

Bu teferruatlı vazifelerden sonra taraflardan harp harekâtı raporu istenmişti:

Güney ordusu kumandanı 25/26 Haziran, yani seferberliğin altıncı gecesi ve kuzey ordusu kumandanı 26/27 Haziran, yani seferberliğin yedinci gecesi, umum başkumandanlardan gelen telgraflarda belirtilen vazifeye ve seferberliğin yedinci günkü umumi vaziyete ve söz konusu güne kadar alınan bilgiye göre gelecekteki umumi harekât hakkındaki düşüncelerini içeren birer harp harekâtı yazısı düzenleyeceklerdi. Bu izahata göre kaleme alınacak harp harekâtı yazısında uzun uzadıya ordunun toplanma mıntıkalarını seçmek için tetkikat ve açıklamalarda bulunmaya hacet yoktu; çünkü o zaten biliniyordu ve hakikatte de bilinir.

Bu yazının düzenlenmesinde göz önüne alınacak hususlar, ordunun seferberliğin yedinci gününden sonraki harekâtına ait olacaktı.

Böyleyken düşmanın hangi harekât hatlarını kuvvetinin ne kadarıyla takip etmesinin muhtemel olduğu ve hududu hangi tarihte geçebileceği ve hududun geçilmesinden sonra kaç günde nereye kadar gelebileceği, bu tarihte güney ordusunun toplanmayı tamamlayan kuvvetlerinin taarruza geçebilecek durumda bulunup bulunamayacağı veyahut harbi, bulunduğu harekât mıntıkasının hemen ilerisinde kabule mecbur kalıp kalmayacağı ve düşmanın tahmini kuvveti hakkındaki görüşler güney tarafından düzenlenen yazılarda unutulmamıştır.

• Genel olarak kuzeyin Pelinka ve Çarova üzerlerinden olmak üzere başlıca iki koldan taarruz edeceği tahmin edilmiş, bütün kuvvetiyle yalnız bir yoldan yürümesinde

mahzur gösterilmiş, yalnız arkadaşlardan biri (Nuri Bey) düşmanın bilakis muhtelif istikametlerden hududu geçerek kuvvetini bölmesinde mahzur görmüş ve asıl düşman kuvvetinin Pelinka üzerinden gelmesinin makul ve münasip olduğu fikrini yazısına kaydetmiş ve bütün tedbirini o bakış açısıyla almıştır.

• Takip ettiğimiz operasyonun neticesinde de gördük ki, kuzeyin kuvvetini ikiye bölüp Pelinka ve Koçana istikametlerinden taarruz etmesi tehlikelidir. Zira güneyin toplanma stratejisi kuzeyin bugüne kadar tahmin ettiği derecede gecikmediği için, kuzeyin bu iki kolu (Koçana-İzletova hattını) geçerek birleşmeyi başaramadan güney taarruza geçtiği takdirde kuzey ordusu pek büyük tehlikeye maruz kalır. Gerçi iki tümenin birden yalnız Pelinka üzerinden gelmesinde de derin bir kolun, Devebağırtan geçidinden geçmesinin zorluğu hatıra gelirse de, güney ordusu her durumda, kuzeyin hududu geçtiği sırada henüz hududa uzak bulunduğundan hudut geçildikten sonra yine muhtelif kollarla ve geniş cephe ile harekât imkânı ortaya çıkabilir.

Kuzey ordusunun Makedonya'ya ayıracağı kuvvet, varsayımımızda olduğundan çok fazla olursa o halde bazı kuvvetlerin diğer istikametlerden de taarruzu gerekebilir.

• Kuzey ordusu kumandanı, güneyin toplanmasının pek geç olduğunu ve arazi durumunun hakikatte olduğu kadar arızalı ve yolsuz olmadığını tahmin ederek güney ordusuna mensup olanların ekserisinin düşündüğünü isabetli gösterecek şekilde iki koldan hareket etmiştir.

Kuzey ordusu kumandanı da gerek güneyin toplanmasını geç tahmin etmekte ve gerek araziyi hakikatte görüldüğü gibi kabul etmekte mazurdur. Zira, genel varsayımda, güneyin toplanmasındaki gecikme adeta açıkça belirtiliyordu. Elde bulunan haritalarımız da Sultantepesi'ni ve bunun doğu ve batı yamaçlarını ve bunlar üzerindeki yolları katiyen ihtiva etmiyordu. Yalnız bu kadar olsa yine o derece önemli olmazdı. Asıl fena olan tarafı, Koçana ve İzletva arasında ve bu hattın kuzeyinde birçok yol gösteriyor ki, bunlar, hakikatte var olan tehlikeli yerleri hatıra getirtmemeye sebep olur.

• Kuzey ordusu kumandanının sonradan ortaya çıkan olaylar ve yapılan tetkikat neticesinde fikrini değiştirmiş olduğu kuvvetle muhtemeldir.

• Kuzey ordusunun yeşil tümeni beklemeden taarruza geçmesi pek doğrudur. Zira kendisine genel varsayımda, güney ordusuna seferin ancak ilk devrince sayıca üstünlük sağlanacağı ima edildikten başka, vazifesinin yapılması –ki asıl, büyük ordunun üç gün sonra başlayacak olan taarruz harekâtını kolaylaştırmaktı– düşmanı Makedonya'ya fazla kuvvet ayırmaya mecbur etmekle mümkün olacaktı. Bu ise taarruzu, hem de seri bir taarruzu gerektirmekte idi. Yeşil tümen ile harekât ve kuvvet birliği için beklemek faydasız olurdu. Zira, bu beklemeyle geçecek bu zaman zarfında güney ordusu da tamamen toplanmış, taarruza geçmiş ve İstiraçin taraflarına sahip olarak yeşil tümen ile harekât birliğine mani olmuş bulunurdu. Ve bir de seferin ilk devrine mahsus bulunan sayı üstünlüğünden istifade edilmemiş olurdu.

Daha mühim bir sebep de, 30 Haziran'da taarruza geçmiş olan ordusuna hiçbir hizmet etmiş olmayacaktı. Fakat, düşmanı sanıldığı gibi henüz toplanırken bastırmak mümkün olmasa bile başlangıçta güney arazisini çiğnemek, kendine eğilimli olan ahaliyi galeyana getirip iç kargaşalık yaratmak, yeşil tümenin kendisiyle birleşerek bilfiil mu-

harebeye katılma eğilimini takviye etmek ve güney ordusunun dikkatini Makedonya'ya çekmek faydaları vardı. Ve lüzum görürse güney ordusuyla meydan muharebesini kabul etmeyip çekilmek de mümkündür.

• İkinci operasyon günü öğleden sonra verilen vazifede:
Kuzeyin kuvvetli müfrezelerinin hududa sevk edildikleri güneye bildirilmişti.

• Güney ordusu kumandanı bu malumat üzerine 27/28 gecesi verdiği emirde bu bilgiyi tümenlere bildirmiş, Cumaibalâ, Pelinka, Çarova müfrezelerinin vazifelerini ve düşmanın taarruzunda çekilecekleri istikametleri bildirmiş ve Çarova müfrezesini SY.16 ile takviye etmiş ve karargâhını İştip'e nakledeceğini bildirmişti. Pelinka müfrezesine bu emirde Komanova istikametine çekilmesi emredilmişti.

Bu müfrezenin "İstiraçin-Komanova" istikametinde çekilmesi, düşmanın bir kısım kuvvetini o istikamete bağlar. Bu bir faydadır. Lakin başlangıçta ordunun cephesine doğru çekilmesi düşmanın hareketini tehir etmek ve daha sonra meydan muharebesine katılabilmek üstünlüğünü içermektedir. Meydan muharebesinde bir müfrezenin değil bir erin bile vücudundan faydalanmamak en büyük hatadır. Bunu takdir eden güney ordusu kumandanı diğer bir emrinde Komanova istikametini değiştirmiştir.

• Karargâhın İştip'e nakli sırası henüz gelmemişti. Ordu kumandanının Köprülü'de kalması ve oradan gerek huduttaki kumandanlarla, gerek tümen kumandanlarıyla ve gerek umum başkumandanla irtibatı koruması ve yığınağın düzenlenmesiyle meşgul olması daha münasipti. Karargâhı nakletmekten maksat ileride keşif yapmak için idiyse oraya ve istediği herhangi yere kurmaylarından birini göndermesi kâfiydi.

Ordunun harp harekâtına girişme anı yaklaştığı zaman İştip veyahut icrasını uygun bulduğu harekete göre münasip görülecek yere nakledilebilirdi.

• Kuzey ordusu kumandanı 27/28 Haziran'da verdiği emirde Dobiniçe tümeninin 28 Haziran'da iki noktada hududu geçmesini, Köstendil'de toplanan tümenin 28'de hududu geçeceğini ve karargâhın Köstendil'de kalacağını bildiriyordu.

Bu emirde Dobiniçe tümeni kumandanının harekât yetkisine biraz müdahale edilmiş gibidir. Mesela: Tümenin sabahleyin saat 10'da hareket etmesi, geceyi Karaşova'da geçirmesi ve 29. günü Cumaibalâ'yı zapt etmesi, İslatına'da bulunan alayın 28'de Koçarinova'ya kadar ilerletilmesi ve buna benzeyen bazı noktalar görüldü ki, bu hususun düşünülmesinin tümen kumandanına terk edilmesi lâzımdır. Bir de, 28'de Cumaibalâ'yı zapt etmek belki de mümkün olmayabilir. Böyle kati olmayan hususların emri doğru değildir.

• Büyük kumanda heyetleri arasında, bilhassa burada olduğu gibi adeta bağımsız hareket edecek olan kumandanlara, yalnız maksadı ve hedefi açıklayarak kısa bir direktif vermek ve icraatta onu serbest bırakmak münasip olur.

Kuzey ordusu kumandanı 27/28 gecesi Sofya'da bulunan umum kumandanına harekât şeklini gösteren bir telgraf çekti.

Bu, pek münasip ve lazımdır. Umum kumandan bu ordunun harekâtından haberdar edilmezse umumi harekâtı idare edemez.

Nitekim güney ordusu kumandanı, Edirne'de bulunan başkumandanına hiçbir rapor göndermediği için umum kumandanı merakta bırakmıştır.

• Dobiniçe tümeni kumandanı yazdığı emirde erlerin dağılımını emrin metninde göstermişti.

Erlerin dağılımını, emrin sağında basit bir şekilde görmeye alışmış olan tugay kumandanları bu emri anlamak için bir iki defa fazla okumaya mecbur olmuşlardır.

• Köprülü'den İştip'e harekette özel vazife olarak söz konusu yolun keşfi ve keşif yazısının düzenlenmesi istenmişti.

• Bir yolun keşfi hakkında göz önüne alınacak noktalar malumdur. Ve yazılan yazılarda buna tamamen bağlı kalınmıştır.

Yalnız, bilirsiniz ki keşif için verilen emir, bir askeri maksat bakımından bir kısım arazinin sorgulanmasıdır. Bu açıdan, buna memur olanın, her şeyden evvel bu soruya cevap vermesi lâzımdır.

Bu yolun keşfi vazifesini vermekten maksat, güney ordusu harekât mıntıkasında iken kuzey ordusunun taarruzunu kabule mecbur kalırsa tutacağı mevziyi meydana çıkartmaktı. Çünkü bir yolun keşfinde, yolun iki tarafındaki en güzel askeri mevzinin göz önüne alınması lazımdır. Gördünüz ki, bu yol üzerinde güney ordusu için en güzel mevzi, "Bereketli-Yukarıdiniler-Aşağıdiniler" mevkilerinin bulunduğu ve Karaazmak'a inen sırtlardan oluşan mevzidir.

Bu mevzi 3-4 tümenin işgal edebileceği fevkalade münasip bir askeri mevzidir. Bundan başka Karaazmak köprüsünde Fridovur'a kadar uzayan ve cephesi kuzeye yönelik bulunan ve adeta Diniler mevzisi ile bir dikaçı oluşturan askeri mevzidir.

Bu mevziler kuzeyin takip edeceği istikametlere göre münasip şekilde işgal edilirse, kuzey ordusu tehlikeli bir vaziyete sokulabilir. Bilhassa kuzey ordusunun taarruzundan sonra, harp vaziyetinin müsaade edeceği bir kanattan karşı taarruza geçebilecek kadar toplanılmış ise kuzeyin tehlikeli vaziyeti bir kat daha artmış olur.

Galiba keşif yazılarında bu mevzu hakkında açık bir söz söylenmemiştir.

Üçüncü operasyon günü öğleden evvel.

Güneye:

28/29 Haziran günleri cereyan eden durum ve olaylar, ki Cumaibalâ müfrezesine gece yürüyüşü ile Barakova sırtlarını tutması, 28'de kuzeyden henüz bir taarruz olmadığı, 29 sabahı Koçarniva sırtlarından düşmanın nehri geçmek üzere taarruza kalkışması, buna karşı Cuma müfrezesinin bir müddet mukavemetten sonra Cuma'nın güneye çekildiği ve aynı günde bir tugay kadar kuzey kuvvetinin Karataş'ı zapt ve Çarova müfrezesini Koçana istikametinde geri çekilmeye mecbur ettiği ve Pelinka müfrezesi Devebağırtan sırtlarında hazırladığı mevziden kuzeyin ileri karakolları üzerine taarruz ve kuzeyin takriben bir alay kuvvetinde bulunan müfrezesini Küveşova'nın doğusuna çekilmeye mecbur ettiği ve düşmanın henüz büyük kuvvetinden burada bir eser görülmediği bildirilmişti.

• Bu bilgi üzerine güney ordusu kumandanı yeni bir karar alınmasına lüzum görmedi; kuzeyin harekâtını beklemekle yetindi.

• Güney ordusu kumandanının yeni bir karar alınmasına lüzum görmemesi doğrudur. Zira düşmanın asıl kuvvetiyle henüz Pelinka üzerine hiçbir hareketi görülmemişti. Orduyu bu Pelinka istikametine mi, yoksa Çavo istikametine mi sevk etmek lazım geleceği tamamen ortaya çıkmamıştı.

Ancak, mademki tamamen seferberliğin nihayetine kadar bulunduğu mevzide düşmanı beklemeyip seferberliğin onuncu ve on birinci günlerinde toplanmış bulunan kuvvetiyle düşmana taarruz etmeye kuvvetinin müsait olacağını takdir ediyordu, daha şimdiden gerideki kıtalarını ileriye ve geniş konaklarda bulunan tümenlerini daha toplu bir vaziyete getirmeye ve ileri hareketi hızlandıracak şekilde tedbir alsaydı fena ve lüzumsuz bir hareket yapmış olmazdı.

Üçüncü operasyon günü öğleden sonra.

Güneye verilen bilgide:

Cuma'ya taarruz eden kuzey tümeninin Cuma'yı zapt ve orada bir müfreze terk ettikten sonra Çarova üzerine yürüdüğü ve Cuma müfrezesinin Cuma'nın güneyindeki mevzisinde kaldığı,

Çarova müfrezesinin de Koçana'nın doğusuna çekildiği,

Düşmanın asıl kuvvetinin Devebağırtan'ı zapt ettiği ve Pelinka müfrezesinin, Pelinka'nın batısındaki mevziye çekildiği bildirilmişti.

Güney ordusu 30 Haziran, yani seferberliğin 10. gününde bulunuyordu.

• Güney ordusu kumandanı bu malumat üzerine İştip civarında toplanan tümeniyle Pelinka'dan gelen düşmana karşı taarruzî harekete karar verdi ve Karatova-Ketenova hattında meydan muharebesi verecek şekilde, tümenlerini 1 Temmuz'da bir günlük mesafeye yürüttü.

1. Tümen öncü kuvvetleriyle Koçana'ya,

2. Tümen (Bereketli civarındaydı) Barbaroda'ya,

3. Tümen (Köprülü civarındaydı) Tahul'a,

Ve 1. Tümenden katılan alayla Gonyokca'ya,

4. Tümen (Acarlar'daydı) Kokoşit'e vardılar.

Pelinka müfrezesi Brikofça'ya, daha sonra Ketenova'ya alındı ve 4. Tümene verildi. Çarova müfrezesi 1. Tümene verildi.

• Güney ordusu kumandanının, 30 Haziran'da, kuzeyin yekdiğerinden dağlık bir mıntıka ile ayrılmış iki kolla hareket etmekte olduğuna kanaat getirdikten sonra verdiği karar pek isabetlidir. Zira: Evvela bulunduğu yerde bir gün daha kalsaydı bu iki kuzey kolu birleşmek fırsatına sahip olacaktı.

İkinci olarak, kuzeyin üçüncü yeşil tümeni beklemeden iki tümen ile taarruz ettiğini ve henüz yeşil tümenden bir faaliyet eseri görülmediğinden kuzey ordusunun taarruz eden kuvvetlerini bir dereceye kadar hakikate yakın olarak tahmin etti.

Kendisinin, seferberliğin 10. günü 50-51 tabur piyade, 16 bölük süvari, 32 bataryası vardır.

Kuzeyin teşkilatı bilindiğinden Cuma'da, Çarova'da bırakacağı asgari kuvvetler (6-8 tabur) hariç olduğu halde 40-42 taburdan fazla kuvveti olmaması lazım gelirdi.

Böylece, bu kuvvet iki kol halinde bulunduğuna göre, beher kol 24 taburdan fazla değildir. Buna karşılık Koçana'da 16 taburla 24 taburu durdurabilecek ve Pelinka'dan gelen 24 tabura 35 taburla taarruz edebilecekti. Bu fırsatı kaçırmak güney için affedilmez bir hata olurdu.

• Güney süvari tümeni kumandanı verdiği emrinde genel olarak lazım gelen istikametlerin keşfini 15. Alay Kumandanı'na emretti. Bu doğrudur. Fakat mühim istikametlere yapılacak keşif için çıkarılacak subay keşif kollarını, keşif bölüklerini tümen kumandanı bizzat dahi emredebilir. Ve bu tarz bazen daha münasip olur.

"Keşfe memur kıtalar umumi vaziyete ne kadar aşina olurlarsa, vazifelerini yapma zamanı geldiğinde önemli olan şeyleri önemli olmayanlardan o kadar kolayca ayırmaya muvaffak olurlar." Tabii ki, umumi vaziyeti tümen kumandanı daha iyi bilir.

• Tümenlerin Koçana, Barbarova, Tahul-Kokoşin istikametlerine hareket için ve Pelinka müfrezesinin Brikofça'ya, Çarova müfrezesinin Ornirar'a çekilmeleri için tümen ve müfreze kumandanlarınca verilen emirler, maksada ve hakikate uygundu.

Yalnız bazı emirlerde 1 Temmuz günü akşam üzeri varılacak noktalar ve orada tümenin 1/2 gecesini nasıl geçireceği de yürüyüş emrinde belirtilmişti.

Bu, tabii ki her zaman doğru değildir. Çünkü harp harekâtı yapan bir tümenin istenen istikamette yürümesi muhakkaktır. Fakat kumandanın çıktığı gibi istediği mevkiye varışı ve orada düşündüğü gibi konaklaması muhakkak değildir ve ekseriya evdeki hesap çarşıya uymaz.

Halbuki, muhakkak olmayan hususlar için vaktinden evvel emir vermek doğru değildir. Tümen kumandanı, tümeniyle varacağı noktaya yaklaştığında, akşam için zamanında bir varış emri yetiştirmelidir.

• Çarova müfrezesi kumandanının Koçana'nın doğusundaki mevziyi seçmesinde ve bu mevzinin tahkimindeki isabetli kararları ve tahkimatın hızlandırılması için civar köylerden kazma kürek toplatmak hususundaki tedbirleri takdir olunur.

Yalnız bu civar köylüler, kuzeye eğilimli olmaları itibariyle, kendisinin Koçana'nın doğusunda müdafaa tedbirleri alacağının düşmanına ihbar edilmesi mahzuru vardı. Nitekim öyle oldu. Lakin burada bu hususun mahzurdan ziyade faydalı olması ihtimali de vardı. Çünkü kuzeydeki güneye mensup kuvvetli kıtaların Koçana'nın yalnız, zayıf olduğu için kazma küreğe sarılan Çarova müfrezesiyle müdafaa edilmekte olduğuna hükmederek tertibatında hata edebilirdi.

• Kuzey ordusu kumandanı 29/30 Haziran gecesi saat 1 dakika 15'te verdiği emirde: "Birinci tümenin 30 Haziran sabahı saat 10.30'da hareketini ve Devebağırtan'ı zapt ile geceyi orada geçirmesini ve bağımsız süvari tümeninin toplanmış bulunan iki alayı ile saat 10'da hareketle geceyi Kiveşova'da geçirmesini ve dağ topçu tugayının birinci tümene katıldığını" bildiriyordu.

• Kuzey ordusu kumandanı bu emrinde piyade tümeni kumandanının yetkisine müdahale ediyor. Emrinde, yalnız maksadı olan Pelinka'nın zaptını ve en nihayet nereye kadar ilerletebileceğini belirtmesi kâfi idi. Tümen kumandanı o maksadın sağlanması ve gösterilen noktaya kadar ilerlemek için saat kaçta ve ne şekilde hareket edilmesi lazım geleceğini düşünürdü. Nitekim birinci tümen kumandanı bu hususta gerekli tertibat ve tedbirleri almıştı.

2. tümen kumandanıyla süvari tümeni kumandanı da ordu kumandanından almış oldukları emirleri icra ediyorlar.

• Kuzey ordusu kumandanı 30 Haziran/1 Temmuz gecesi Küşevor'dan verdiği emirde: "Birinci tümenin saat 10'da hareketle 1 Temmuz'da Pelinka'yı zapt edip Kavaklı Çiftliğine kadar ilerlemesini ve geceyi orada geçirmesini ve müstakil süvari tümeninin Pelinka'nın zaptından sonra İstraçin istikametinde ilerleyerek geceyi 'Saçe' civarında geçirmesini ve karargâhın Kuşevor'da kalacağını" ve:

"İkinci tümene, Çarova'yı zapt eden tugayın Alaçeşme, tümenin kalan kuvvetlerinin 'Torba-Uzlet' hizalarına kadar ilerlemesini ve Çarova'da iki bölük bırakılmasını" bildiriyordu.

Birinci tümen kumandanının 30 Haziran/1 Temmuz'da verdiği emre göre, tümen;

"Üç kol ile Pelinka'ya taarruz edecek, sağ kanat kolu 11 saatte 'Cedilova-Kisalice' merkez kolu saat 12'de şose,

Sol kanat kolu saat 11'de 'Uzme-Kırklakoşar' istikametlerinden hareket edecekler, sahra bataryaları Devebağırtan'ın batı yamaçlarında hazırlık mevzisi alacak, iki alay umumi ihtiyat olarak burada kalacaktır."

• Pelinka müfrezesinin Pelinka'nın doğusundaki Varovişte sırtlarında bulunduğu bildirilmiş olduğuna ve bu emir haritaya göre verildiğine binaen bir şey denilemez.

Ancak Pelinka müfrezesi, Pelinka'nın batısında gördüğümüz mevziye çekilirse ve "Devebağırtan-Pelinka" anayolunun veyahut daha doğrusu boğazının iki tarafındaki dağlık arazinin gördüğümüz engelleri dikkate alınırsa, tabii ki o zaman başka şekilde hareket olur ki, burada hatıra gelen en pratik şekil, Pelinka müfrezesi üzerine anayoldan yürümek ve cepheden baskı yapmakla beraber yakından taktik kuşatması yapmaktır.

• Kuzey süvari tümeni kumandanının 30 Haziran/1 Temmuz gecesi saat 2'de verdiği emrin 3. maddesi şöyleydi:

"Öncü kuvvet yarın sabah saat onda Kereşova'dan hareketle Pelinka'ya yürüyecek ve oradan düşmanın kuvvetli ateşine maruz kalırsa piyade tümeninin önünü açmak üzere Kisalice taraflarına çekilecektir.

Öncü kuvvet, hareketin başlangıcında kuvvetli bir keşif kolunu da 'Kostor-Baykamköy-Etroş' istikametine gönderecektir. Pelinka'nın zapt ve işgalinden sonra öncü kuvvet 'Pelinka-İstraçin' istikametinde yürüyüşe ve düşmanın her nevi harekâtını göz önünde bulundurmaya devam edecek ve Rankofça deresi istikametini ve Karatova taraflarını keşfedecektir."

• İkinci piyade tümeni kumandanı da tümeninin Alacaçeşme'ye kadar ilerlemesini emrediyordu.

• Kuzey ordusu kumandanı 30 Haziran/1 Temmuz gecesi verdiği emirde süvari tümeninin harekâtını fevkalade sınırlıyor.

Malumdur ki, ordu süvarisi, çeşitli sınıflardan oluşan ileri sürülmüş düşman müfrezelerinin –onları püskürtmeye muktedir olamazsa– aralarından geçerek düşman ordusunun ta yakınına kadar yaklaşmaya mecburdur.

Kuzey süvarisi Devebağırtan'dan Cuma'ya kadar; hareket için yalnız bir yolu olan ve geçilmesi imkânsız engebeli dağlardan oluşan mıntıkada piyadenin önünde hareket ederek ileri atılamazdı.

Böyle dağlık araziden çıkılıncaya kadar, böyle darboğazlar piyade ile sökülüp açılıncaya kadar süvari piyadenin gerisinden hareket eder.

Bu gibi hallerde süvarinin piyadenin ilerisinde bulunmasından fayda beklenmediği gibi, piyadenin önünü kapamak, onun harekâtını zorlaştırmak zararı vardır.

Bu bakımdan kuzey süvarisi Pelinka'nın zaptına kadar yalnız bazı keşif kollarını ileri sürmekle yetinmeye mecburdu. Fakat Pelinka'nın zaptından sonra mümkün olduğu kadar ileri atılmak ve keşif kollarını, keşif bölüklerini "İştip-Bereketli" hattına ve Acarlar'a kadar göndermek lazımdı.

Halbuki ordu kumandanı kendisinin birinci piyade tümeninin hemen gerisine tesadüf eden "Saçe" mevkisine kadar ilerlemesini ve orada kalmasını emretmiştir.

• Kuzey süvari tümeni kumandanının emrinde 1 Temmuz sabahı yürüyüşe geçtikten sonraki muhtemel duruma dair hareket şekli beyan edilmiştir. Mesela:

"Pelinka'da düşman ateşine tesadüf olunursa Kisalice taraflarına çekilmesini" öncüye emrediyor. Bu, tabii ki durumun hakikatine ve doğruluğuna uygun değildir. Kuzey bağımsız süvarisi, iki alaydan ibaret bulunuyor ve tümen kumandanı bu alayla beraber hareket ediyordu. Pelinka istikametinde hareketten sonra ortaya çıkacak duruma ve hadiselere karşı alınması lazım gelen tedbirleri orada yine bizzat alır ve emreder. Çünkü daha Pelinka'ya gelinmeden düşmanın hangi taraftan ateşine maruz kalınacağı ve buna göre hangi istikamette çekilmek gerekeceği kati olarak tayin edilemez.

• Bir de süvari kıtası kumandanı ve emrinde Karatova ve Rankofça deresi civarına kadar keşfettirmekle yetiniyor.

• Kuzey süvari tümeni İstraçin üzerine hareket etmekle beraber şu şekilde geniş bir keşif yapması münasip olurdu.

"İstraçin-Komanova-Acarlar" anayolu üzerinde Üsküp umumi istikameti ve söz konusu anayol ile "Pençiya nehri" arasındaki mıntıkaya kuvvetli bir subay keşif kolu ve:

Pençiya nehri (hariç) ile "İstraçin-Ketenova-Bereketli" yolu (dahil) arasındaki mıntıkada Köprülü umumi istikametine bir keşif bölüğü ve:

"İstraçin-Ketenova-Bereketli" yolu (hariç) ile "Pelinka-Koçana-İştip" istikameti (dahil) arasındaki mıntıkada İştip umumi istikametine bir keşif bölüğü gönderseydi, vazifesini iyi bir şekilde yapmayı başaracağı kuvvetle beklenirdi.

• Malumdur ki, gerek keşif bölükleri ve gerek böyle uzak keşif kolları mutlaka bir yola ve kendi kıtalarına bağlı kalırlar. Yollara göre tayin edilip ve belirlenen 15-20 kilometrelik mıntıkalarda keşif bölükleri de kendileri için icap eden keşif kollarını ileriye sevk ederler.

• İşte bu şekilde hareket edilmediği için, meydan muharebesi gününe kadar süvari vasıtasıyla düşman hakkında hiçbir bilgi elde edilemedi.

Güney ordusunu "İştip-Bereketli" veya Acarlar civarında zanneden düşman ordusu kumandanı, bu orduyu 2 Temmuz'da "Karatova-Ketenova" hattında karşısında gördü. Adeta bir baskına uğradı.

Kuzey süvarisi pek geniş bilgiye ulaşabilirdi. Çünkü ahali kuzeyden yanaydı. Rankofça deresi Karatova civarlarına kadar olan keşif hizmetleri Kavaklı çiftliğine ilerleyen piyade tümeninin tümen süvarisine ait sınırlı bir vazife idi ki, birinci piyade tümeni kumandanı onu göz önüne almıştır.

1/2 Temmuz gecesi S. kuzey ordusu kumandanının verdiği emirlere göre birinci tümen "Karatova-Ketenova" hattına ilerleyecek, ikinci tümen Koçana'ya ilerleyip orasını zapt edecekti.

Güney ordusu kumandanının aynı gece İştip'ten saat 1.30'da verdiği emre göre; 2., 3., 4. tümenler 2 Temmuz sabahı üç yoldan Kavaklı çiftliğinde bulunan Kavaklı tümenine taarruz etmek üzere Kavaklı çiftliği üzerine hareket edecekler. Birinci tümen Koçana'da Alacaçeşme'den gelecek düşmana karşı Pregalinça suyunun gerisinde müdafaya dönük hareket edecekti.

• Bu emirde dikkati çeken ufak bir nokta vardır: O da emrin İştip'e ve gece saat 1.30'da yazılmış olmasıdır.

Tümen karargâhlarına ordu karargâhının telgrafla bağlanması hakkında hiçbir tedbir alınmamış olduğundan bu emir, 30-40 km. uzakta bulunan tümen karargâhlarına 4,5 saat sonra ulaşabilecekti. Yani gece saat 4.30; saat 0.30'da tümenlerden tugaylara, tugaylardan alaylara vb... birlik kumandanlarına emir belki sabaha karşı ulaşabilecektir.

Dolayısıyla büyük kumanda heyetleri emirlerini vakit ve zamanında ve bütün birlik kumandanlarına tebliğ edecek şekilde erken vermelidirler.

• 31 Mart Vakasında İstanbul üzerine hareket eden ordu, İstanbul önlerine yaklaştıktan sonra Cuma günü Makrıköy,[1] Davutpaşa, Rami kışlalarını işgal edecek ve Cumartesi gecesi, gece yürüyüşü ile İstanbul'a girecekti.

Cuma günü icra edilecek hareket emri sabaha karşı verilmişti.

Cumartesi gecesine ait emir de Cuma günü sabahleyin yazılmaya başlanmış ve akşam kıtaların kumandanlarına tebliğ ve tatbik ettirilmek üzere daha gündüzden tümen kumandanlarına verileceği söylenmişti.

Birinci tümen kumandanı, Makrıköy ve Davutpaşa, Rami kışlaları aleyhine yapılan harekâtı bizzat idare etmek üzere gideceğini ve emir almak için Halkalı'da bekleyemeyeceğini söyledi.

Gerçi bunda haklı idi. Fakat emri aldıktan sonra emri okumaya lüzum görmeksizin harekât yerine gitti. Akşam saat 12'ye yaklaşmıştı ki, Makrıköyü'ne girebildi.

Emir yazmaya vakit ve fırsat buluncaya kadar saat 4-4,5 oldu. Halbuki emir tebliğ edilecek kolordu kumandanları Davutpaşa, Rami ve Makrıköyü'nün karargâhça bilinmeyen yerlerinde bulunuyorlardı.

Gece saat 5'te bin türlü zorluklarla emir verilebildi. Ve emrin bazı kollara ulaştığı ancak ertesi günü haber alınabildi.

Bütün kol ve kıta kumandanları geç vakte kadar bekleme durumunda ve merakta kaldılar. Bundan vazgeçilmesiyle, emri getirenlerin yollarını şaşırmaları halinde İstanbul'a bazı kollar girecek ve bu şekilde arzu edilmeyen bir durum ortaya çıkmış olacaktı. Sebep, hep emrin vaktiyle yazılıp gönderilmemiş olması olacaktı.

• Güney ordusu karargâhının 2 Temmuz'da İstervifolca'ya nakledilmesi doğru değildir. Mademki 3. tümenin 2 sabahı düşmana taarruz etmek üzere ileri hareket edeceği muhakkaktır; o halde ordu karargâhı da ileri nakledilmeliydi.

Bundan dolayı 2'de vaktiyle muharebe meydanına gelip muharebeyi arzusuna göre sevk ve idare edemedi.

Kuzey ordusu kumandanının da 2. günü Pelinka'ya gidip kalması Karlatice meydan muharebesine vaktiyle yetişememesine sebep olmuştur.

1 Bakırköy. (Y.N.)

• 2 Temmuz sabahı kuzey ve güneyin karşılıklı yapılan harekâtı neticesinde malumunuz olan İstepaniye muharebesi ve Karlatice meydan muharebesi oldu.

• Arazi üzerinde yapılan tatbikatta bir noktayı ele almak ve bundan doğacak neticeleri o sıradaki genel etkenleri dikkate alarak yorumlayıp açıklamak daha çok faydalıdır.

Bu sebeple gerek İstepaniye, Barakova, Devebağırtan muharebeleri ve gerek Karlatice meydan muharebesi hakkındaki görüşleri mahallinde söylemiştim. Burada yalnız umumi bazı görüşlerin açıklanmasıyla yetineceğim.

Bu açıklamalarıma İstepaniye muharebesinden başlayacağım.

İstepaniye Muharebesi

Malumdur ki, müdafaa için yayılmış bir düşmana taarruzda, taarruz eden, evvelce düşünülmüş bir plana göre taarruz etmek üzere yayılır.

İstepaniye muharebesinde kuzey tümeni bu şekilde hareket etti. Daha ilk hareketinde kuvvetini iki kola ayırdı. Düşmanın kuşatılacak kanadını umumi olarak kararlaştırdı.

• Bu türden taarruzda kuvvetlerin birleşik olarak muharebeye sokulması ve ateş üstünlüğünün elde edilmesi için uzun müddet muharebe yapılması lazımdır. İstepaniye muharebesinde kuzey tümeni bir günlük zaman sarf ederek bu kaidenin hakikatini görmüş oldu.

• Taarruz eden için düşman mevzisinin ve taarruz edilecek arazinin dikkatle keşfi öncelikli şartlardandır.

Kuzey düşman mevzisini ve düşmanın cephesine tesadüf eden araziyi keşfetti ve hatta kuzey kuvvetinin araziye göre bölünme şeklini ve topçu mevzilerini kararlaştırdı.

Ancak hal ve zamanın müsaade etmemesi yüzünden, başlangıçta kuşatma istikametinde gerekli keşiflerde bulunamamıştı. Kuşatmaya ayırdığı sağ kanat kolunun geciktiğini ve yayılmak için müsait bir arazi bulunamadığını sonradan görüp takdir etti.

• Müdafaa maksadıyla yayılmış bir düşman mevzisine tesadüf ihtimalinde mümkün mertebe çok yürüyüş kollarıyla ileri yürümek ve yürüyüş kademeleri arasındaki mesafeleri kısaltmak lazımdır.

Kuzey tümeni İstepaniye muharebesinde başlangıçta iki kol ile düşmana yaklaşırken bu kolların her biri keza ikişer kola ayrılarak ilerledi. Lakin kademeler arasındaki mesafeleri azaltmak için bir tedbir almadı.

Bu gibi hallerde piyadenin taarruzunu kolaylaştırmak için topçu ateşinin mümkün olabildiği kadar çok kısmının düşman piyadesi üzerine yöneltilmesi ve hasım topçusunu lüzumu kadar kısmı ile uğraştırmakla yetinmesi lazımdır.

İstepaniye muharebesinde kuzey topçusunun sağ kanatta bulunan taburu, güneyin üstün topçu ateşine maruz bulunduğu halde iki bataryasını düşmanın sol kanat piyadesi üzerine yönelterek bu kaideye uymuştur.

• İstihkâm aletlerinin, taarruz esnasında elde edilen ve elden kaçırılmamasına çalışılmakla yetinilmesi lazım gelen noktalarda işe yaradığı malumdur. (İstepaniye'de) kuzey

tümeninin cepheye tahsis ettiği alaylar, Pregalinça'ya dayanan sırtlarda İstepaniye ile köprü arasında tamamen köprüye hâkim bir cephenin ortasında bir ve İstepaniye yakınında bağlık sırtlardan bir toplanma hattı ile ayrılan böyle bir tepeciği bilhassa köprüye hâkim olan ve Ruşen Bey'in bir taburla işgal ettiği tepede, hakikatte istihkâm aletlerinden istifade edilmiş ve oralarda adeta birer dayanak noktası yapılmış olduğuna şüphe yoktur. Bilhassa gece olmasından sonra ertesi günkü muharebe için bu noktalarda tahkimatın artırılması münasip olur.

• Daimi olarak takviye edilen avcı hattı, düşmanı ezmek ve sonra hücuma kalkabilmek için ona sokulur. Bu şekilde yakınına sokulduktan sonra da hücuma kalkabilmek için uzun bir ateş muharebesi yapmak icap edebilir. Ve taraflar bu kadar yaklaştığı halde bazen hücuma kalkmak mümkün olamaz.

İstepaniye muharebesinde, şehir tümeni Pregalinça suyuna kadar, yani güney piyade hatlarının 300-400 metre mesafesine yaklaştığı ve bu hatta saatlerce ateş muharebesi icra ettiği halde hücuma kalkamadan gece oldu.

• Güney Afrika muharebesinde Sipyonkop tepesinde Boerler ile İngilizler pek yakın mesafede bir gün karşı karşıya gelmişlerdir.

• Liyauyan'da siperler kazarak yerleşmiş olan iki Japon alayı Rusların 100 metre karşısında tam bir gün kalmışlardır.

• Taarruzun başarı getirmesi için birlikte tesir zorunludur. Bu da kumandanlara vazifelerini açık olarak bildirmek, muharebe mıntıkalarını kati olarak sınırlamak, yan yana muharebe eden kıtalar arasında daimi bir irtibat kurmakla mümkün olur.

İstepaniye muharebesinde gerek güney, gerek kuzey muharebe mıntıkalarını tugaylar ve alaylar arasında sınırladılar. Lakin güney tümeninde gerek muharebe mıntıkalarının sınırlanmasında ve gerek bir rütbe aşağı kumandanların vazifelerinin tayininde verilen emirlerde açıklık ve katiyet, istenen derecede değildir. Kurmay seyahatini yapanların en büyük kazançlarından biri, muharebe meydanında iş üzerinde gayet seri ve maksadı tamamen anlatabilen emirler verme alışkanlığının gelişmesidir.

Bu emirlerin hakikatte içinde bulunulacak hal ve vaziyet göz önüne getirilerek tam bir ciddiyetle ve usulü dairesinde verilmesinden çok büyük kazanç sağlanacağı besbellidir. Bir de üstün vereceği emri beğenmeyip kendi meram ve düşüncesi dairesinde bir emir verdirmeye üstü teşvik etmelidir.

Üstten alınan emri; her birlik kumandanı kendi yetkisi dairesinde ve sorumluluğu üzerine alarak daha sonra durumu uygun bir şekilde değiştirip uygulayabilir.

Nitekim güney ordusu kumandanı Çarova müfrezesi kumandanına Brikova sırtlarını tutmasını emrettiği halde, müfreze kumandanı Orizar sırtlarını tuttu ve daha sonra kumandanının takdirini topladı.

• Malumdur ki müdafaada olan taraf muhtelif maksatlar takip edebilir. Mesela kendinde taarruza geçecek kadar kuvvet hissetmez, bununla beraber kati netice elde etmek ister! Ve kuvvetçe olan noksanını seçeceği mevzinin faydalarıyla telafi eder.

Sırf karşı koymakla hiçbir netice çıkmaz; bunun için müsait anda taarruza geçer.

• Güneyin birinci tümeni bu maksatla Koçana'nın doğusunda müdafaaya dönük hareket etmiştir. Bu tümenin müdafaa hareketinde diğer bir asıl maksadı vardı ki, o,

"Karatova-Ketenova" hattında muharebe eden ordusunun galibiyet neticesini elde edinceye kadar düşmanı üstün olduğu halde mümkün olduğu kadar çok zaman karşısında tutmaktı.

• Güney tümeni kumandanının maksada ulaşmak için seçtiği müdafaa mevzisi pek münasipti. Gerçi bu mevzinin, mesela, piyade hattının yalayıcı ateş icra edememesi, topçu mevzisinin biraz dar olması gibi mahzurları mevcuttu.

Lakin her zaman mevzinin mükemmeliyeti dikkate alınmayıp belki kaide olarak o andaki harp vaziyetine uyması icap eder ki, bu mevzi de harp vaziyetine tamamen uygundu.

Zira: Bir defa kuzey, bu mevziye uğramadan ileri geçemezdi. İkincisi, tümenin daha ileride bir mevzi seçmesine ve işgaline zaman müsait değildi.

İkincisi, zaten Çarova müfrezesi söz konusu mevzide bulunuyordu. Ve bir günden beri tahkimat yapıyordu.

• Düşmana tesadüf edildiği zaman kumandan, alacağı bütün tedbirlerini, daha başlangıçtan, umumi bir muharebe emri şeklinde genellikle veremez.

Pek çok defa, ilk anda alınması zaruri olan tertibat evvela emredilir.

Özellikle sözlü emirler verilerek kıtalar arzu edilen istikametlere yöneltilir. Öteki emirlerin bundan sonra verildiği, bu emirde düşman hakkında alınan bilgi, kumandanın niyeti açıkça bildirilir. Daha sonra maiyet kumandanlarına birlikte yapacakları vazifeleri tayin etmek icap eder.

Bundan sonra da kumandanın mevkisi, ileri sevk edilen cephane kolları, seyyar hastane mevkisi, sıhhiye bölüklerinin istihdam şekilleri ve lüzum görüldüğü takdirde büyük ağırlıkları ne yapacakları hakkında bilgi verilir.

Muharebenin bundan sonraki cereyanı sırasında kumandanın başlıca vazifesi:

B[1]- Birlikte etki yaratmak ve:

C- Eylemlere ve harekâta katılma hususlarının muhafazası,

D- Umumi ihtiyatın istihdamı için gerekli emirlerin verilmesidir.

• Gerek kuzey, gerek güney tümenleri kumandanları, İstepaniye muharebesi için verdikleri emirlerde bu tabii tarza bir dereceye kadar bağlı kalmışlardı.

Fakat muharebenin hakikatteki oluş şekli ve cereyanı düşünülürse bazı eksiklerin ortaya çıktığı inkâr edilemez.

Gerçi güney tümeni düşmanın gelmesinden evvel biraz zamana sahip olması itibariyle daha başlangıçta her türlü bilgiyi içeren bir müdafaa emri verebilirdi. Lakin tümenin geride içtima halinde bırakılmayıp kıtaların genel olarak ayrıldıkları mıntıkaların gerisine sözlü emirlerle sevk edilmesi ve daha sonra düşmanın ortaya çıkışına kadar her kıtanın kendi mevzisinde hazırlık mevzisi alması ve bu şekilde düşman görüldüğünde muharebeye hazır bulunması, güney tümeni için münasip olurdu.

• Güneyin istihkâm taburları 1 Temmuz akşamı Koçana'ya yetişmiş olsaydı güney tümeni kumandanı 1 Temmuz akşam üzeri mevzide yaptığı keşif ve tetkikat sırasında istihkâm kumandanını da beraber bulundurur ve icap eden cephelerde istihkâm erleri vasıtasıyla geceleyin tahkimat yaptırabilirdi ve zannederim ki bu, lazım ve münasip olurdu.

1 Arap alfabesine göre, şıklar "B" harfiyle başlamaktadır. (Y.N.)

Lakin muharebe esnasında, yani 2 Temmuz'da gelmiş olduğuna göre, istihkâm kumandanının emir almadan kendiliğinden müdafaa mevzisinin gerisinde "kol yolları" yapması pek münasiptir. Ve istihkâm kumandanı bu takdire değerdir.

Ancak muharebeyi idare ile meşgul olan kumandanı, muharebenin neticelenmediğini anladığı akşam üzerleri, karanlıktan istifade ederek 3 Temmuz günü muharebe hattının tahkimatını artırmak hususunda dikkati çekmeliydi. Zaten kumandan da ertesi günü bir mevzide sebat etmeye karar verdiğine göre, tabiatıyla kazma küreği hatırlayacaktı. Çünkü düşmanın 3 Temmuz sabahı şafakla beraber ve belki baskın tarzında yeniden taarruz etmesi beklenmekteydi.

• Güney tümeninin mitralyöz bölüğü başlangıçta ihtiyatta bırakılıp, daha sonra tehdit altındaki sol kanada sevk edilseydi daha münasip olurdu. Çünkü sağ kanatta zaten kâfi miktarda tahkimat yapılmıştı.

Güney tümeni kumandanı 2 Temmuz sabahı saat 11'de süvariden aldığı rapor üzerine mevzinin işgalini kendisi bizzat maiyet kumandanlarına emrederdi. Kıtalar zaten kendi işgal edecekleri mevzilerin gerisinde hazırlık halinde bulunduklarından, daha baştan itibaren kuvvetli avcılar yaymak, topçu da, taarruz topçusu çıkmazdan evvel ateş mevzisinde bulunmak suretiyle müdafaa mevzisi işgal edilirdi.

• Güney tümeni 2 Temmuz günü 5-9'dan sonra sol kanadın, kuzeyin üstün piyade, mitralyöz ve topçu ateşinin büyük baskısı altında kaldığını hissetmişti. Lakin geri çekilmeyi hatırına getiremedi.

Zira biliyordu ki, bu kadar yakın mesafeye sokulmuş olan düşman piyadesinin etkili ateşi altında çekilmek, akşama kadar mevzisinde sebat etmekten daha zararlıydı; daha çok zayiata sebep olurdu.

Böyle hallerde mümkün olduğu kadar akşama kadar sebat etmek ve vaziyet geri çekilmeyi gerektiriyorsa geri çekilmeye gece başlamak tercih edilmelidir.

• Karlatice meydan muharebesi ve Barakova ile Devebağırtan muharebeleri münasebetiyle de bazı görüşlerin açıklanması münasip görülmüştür.

• Malumdur ki askeri harekât yalnız düşmanı püskürtecek şekilde değil, belki daha başlangıçtan itibaren onu kuşatacak ve mevzilerinin yollarını elde edecek şekilde tertip edilmelidir. Bu husus, kati meydan muharebeleri için fevkalade önemlidir.

Zaferin elde edilmesi ve düşmanın tamamen yok edilmesi ancak böyle bir askeri harekât sayesinde sağlanabilir.

Karlatice meydan muharebesinde güney ordusu kumandanı, bu hususu daha tümenlerini Kavaklı umumi istikametine yönelttiği zaman dikkate almıştı.

Kuzey ordusuyla temasa geldiği zaman cephesinde bulunan iki tümenin düşmanı durdurmaya yeterli değil, fazla bile olduğunu takdir ederek sağ kanatta yürüyen üçüncü piyade tümenini, kuzey tümeninin sol kanadını çevirmeye ve Pelinka ile olan bağlantısı üzerine düşmeye memur etti. Fakat arazinin engelleri nedeniyle bu tümenin topçusunu ikinci tümene vermişti.

Ve yine kuzey tümenini sağ kanattan baskı altına alıp geri çekilmesini zorlaştırmak için süvarisini İstraçin üzerine göndermiştir.

• Napolyon Bonapart, 1800, 1805, 1806 senelerinde askeri harekâtı bu şekilde idare etmişti.

Marenko Ulm meydan muharebeleri bu hareket şeklinin neticeleridir. 1870'te Meç etrafında vuku bulan meydan muharebeleri de böyledir.

• Malumdur ki, süvari, atıyla iş göremeyeceğini anladığı yerde tüfeğe sarılarak muharebe meydanında kendisine geniş ve önemli bir faaliyet sahası bulur. Nitekim Kotaliçe meydan muharebesinde kuzey süvarisi Ketenova'dan İstraçin'e çekildikten sonra orada bulunan bir tabur ve bir batarya ile birleşti. Ve bu istikametten gelen güneyin üstün süvarisine karşı atı ile iş göremeyeceğini takdir ederek İstraçin'in kuzeyindeki ağaçlıklı sırtlarda pek doğru olarak yaya cenk etmeye karar verdi.

• Bir tabur piyade, bir batarya ve bir makineli tüfek bölüğü ile takviye edilen birinci süvari tugayı yaya cenk ederek Vafatvo Muharebesinde Rusların sol kanadını etkili şekilde durdurmuş ve bu sayede Japonların sağ kanadına karşı yapılacak tehlikeli bir kuşatmayı engellemeye muktedir olmuştur.

Kuzey süvarisinin İstraçin'de teşebbüs ettiği yaya cenk tabii Japon birinci süvari tugayının harekâtına benzemektedir.

Eğer güney süvarisi, kuzey süvarisinin tutmak istediği sırta yakın olmayıp tutulmasını önleyemeseydi güney süvarisinin kuzeyinde İstraçin'deki taburun püskürtmesi mümkün olamazdı.

Bununla beraber, kuzey süvarisi burada bulunan tabur ve batarya ile beraber kuzey tümeninin sağ kanadını tutmakta son zamana kadar pek büyük hizmeti göstermiş ve taburla bataryayı oraya göndermekte pek ziyade isabet edilmiştir.

• Kotaliçe meydan muharebesinde kuzeyin topçusu üç grup halinde bulunuyordu. Bu, pek münasipti. Zira: Topçu uzayan bir hat üzerinde mevzi aldığı zaman düşman tarafından keşfi, gözetlenmesi kolaylaşır. Bu bakımdan arazinin hali müsait oldukça böyle grup halinde mevzi almak tercih edilmelidir.

• Barakova'da ve Devebağırtan'da güney müfrezelerinin işgal ettiği cepheler çok fazlaydı. Bu husus münakaşa konusu olmuştu.. Halbuki muharebede cephenin genişliği eskisine göre bugün şüphesiz çok fazladır.

• Birliklerin muharebe cepheleri, çevresinde bulunan kıtaların kısımlarına tabi olup duruma, muharebe maksadına, araziye göre çok fazla zıtlık gösterir.

Sanat, cephenin uzunluğunu şartlara uygunlaştırmak ve geniş cephe almakla beraber lüzumu olan tarafta çok kuvvet bulundurmasını bilmektir. Zayıf kuvvetlerle geniş bir sahada muharebe etmeye lüzum görülürse her zaman cephenin uzayan bir hat halinde bulunması icap etmez. Yekdiğerinden az çok aralıklı gruplar halinde dağınık bulundurmak daha uygundur. Ve bir de zaten müdafaada taarruza göre genel olarak daha geniş cephe alınabileceği malumdur.

İşte Barakova ve Devebağırtan müfrezelerinin işgal ettikleri müdafaa hatları iki, belki üç kilometre uzunluğunda oldukları halde tamamen duruma, maksada, araziye ve harp kaidelerine uygundur.

• Barakova müfrezesinin mevzisi sağ kanadı Beşiktepe, sol kanadı Barakovaizir tepesiydi. Fakat kuvvet, bu tepelerle Barakovaibâlâ ve onun gerisindeki sırtlara, istikametlerinin önemi oranında yoğunlaştırılarak bölünmüş üç grup halindeydi ve bütün grupların ateşi bir yere toplanmıştı.

• Devebağırtan'da tutulan hattın sağ kanadı, adeta sağ kanadındaki en yüksek karakol ve sol kanadı keza sol kanattaki en yüksek karakoldu. Fakat sağ kanadın bitiminde bir bölük, sol kanat bitiminde iki bölük, cephede ise üç tabur bulundurularak kuvvetin bölünmesinde, harp kaidelerinin gereği olan sanat eseri tamamen ortaya konmuştu.

• 1805 seferinde Osterliç Meydan Muharebesinde Sület kolu 8 kilometre uzunluğunda geniş bir cephe işgal etmişti ki, araziye ve kendisine verilen vazifeye göre çok uygundu.

1870 seferinde Lizen Meydan Muharebesinde 48 bin kuvvetinde bulunan "Verür" kolunun Fransızlara karşı almış olduğu cephenin uzunluğu 35 kilometreye varmıştı. Halbuki kaide olarak cephesi 5-6 kilometreyi geçmemeliydi.

Bunun için bu konuda mevcut olan rakamların yalnız umumi bir fikir verebildiğini hatırdan çıkarmamak gerekir.

• Devebağırtan'da kuzey ve güneyin karşı karşıya duran müfrezeleri eşit kuvvette idiler. Yalnız fark, güney tümeninin 3 ve kuzey müfrezesinin 1 bataryaya sahip olmasıydı. İleri karakolları da hemen hemen aynı kuvvette olarak burun buruna bulunuyorlardı.

• Gerek güney müfrezesi kumandanı ve gerek kuzey müfrezesi kumandanı 29 Haziran'da taarruz ve hududu geçmek için bir emir almamışlardı.

Kuzey müfrezesi bulunduğu vaziyeti muhafaza etmekle kanaat ettiği sırada güney müfrezesi kumandanı, kuzeyin ileri karakolları üzerine taarruz etti ve kuzey müfrezesini püskürttü. Layıkıyla takip etmemekle beraber hâkim bir vaziyet kazandı ki, ancak o sayede 30 Haziran'da vazifesini yapmaya muvaffak olabildi.

• Durum ne kadar zor olursa, katiyetle ve kendiliğinden hareketle iş görmek lazım geldiğine o derece inanılmalıdır. Daima emir almak imkânı olmadığı bilinmelidir. Bu sebeptendir ki Napolyon generallerine hep:

Activité, activité, vitesse[1]

derdi. Moltke'nin "Süratle, şiddetle ve aniden hareket eden ekseriya kazanır, yerinde bekleyen ise kaybeder" sözündeki gerçekliği Devebağırtan muharebesi –hayali olmakla beraber– bize kavrattı.

Güney ordusunun toplanma mıntıkasından kalkıp ikinci günkü yürüyüşte düşmanını yakalayıp meydan muharebesi vermesi de, güney ordusu kumandanının Napolyon'un sözüne bağlı olduğuna delildir.

• Hakikatteki durum bakımından hatırımıza gelen birkaç söz daha söyleyerek eleştiriye son verelim.

"Kotaliçe meydan muharebesi", kuzey ordusunun hududu geçip arazisini zapt ve işgal ederek Kotaliçe'ye kadar ilerlemesi bakımından güney arazisinde oldu.

Meydan muharebesi gününe kadar hudutlarda muharebeler oldu ve ardından birçok durum ve olay görüldü.

1 "Hareket, hareket, sürat" anlamında. (Y.N.)

Lakin hakikatte bunların hiçbirinin önemi birinci derecede değildir. Seferin asıl çok önemli olan devresi, silah kuvvetiyle kazanılan muzafferiyettir.

Ancak o muzafferiyettir ki, düşmanın emellerini parçalar.

Ancak o muzafferiyettir ki, düşmanı bizim arzumuza boyun eğmeye mecbur eder. Yoksa bir arazinin zapt ve işgali, işi halledip sonuçlandırmaz. İşin halli ve sonuçlandırılması için düşmanın muharebe kuvvetini mahv ve perişan etmek gerekir.

• Güney ordusunun, yani hakiki Osmanlı ordusunun hakiki kumandanları, bu.. asırlardan beri, keskin hukukuna dünyayı boyun eğmeye mecbur eden harp kaideleri hakkıyla bilindikçe, kuzey ordusunun, yani Bulgar ordusunun hududu geçip ilerlemesi halinde bile asla telaş ve tereddüt eseri göstermez.

Çünkü bilir ki, işi bitirecek bir "Kotaliçe" tesadüfi değilse, muhakkak bir Petroşine Meydan Muharebesi olacaktır.

TAKTİK TATBİKAT SEYAHATİ*

Beşinci Kolordu Kurmay Başkanlığı
Harekât Şubesi İkinci Kısım

Selanik Askeri Matbaası'nda basılmıştır.
1911

* *Tâbiye Tatbikat Seyahati*, Selanik Askeri Matbaası, 1327 (1911); *Taktik Tatbikat Gezisi*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1995; *Atatürk'ün Askerliğe Dair Eserleri*, Türkiye İş Bankası Atatürk ve Devrim Serisi, Doğuş Ltd. Şirketi Matbaası, Ankara, 1959 içinde.
Subayların arazi koşullarında yetiştirilmesi amaçlı tatbikatın önemini vurgulayan bu eser, 1911 yılında, Mustafa Kemal tarafından, 5. Kolordu Harekât Şube Müdürü iken yazılmıştır. (Y.N.)

Kırmızı Müfrezenin Harp Düzeni

Müfreze Kumandanı: Kıdemli Yüzbaşı Hikmet Efendi

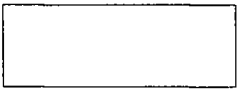
13. Nişancı Taburu

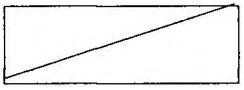
Alay 37

T. 1 T. 2 T. 3

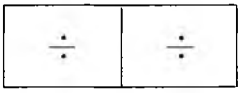

Alay 1, Bk. 1

Alay 1, Tb. 1, Bk. 1

İstihkâm Bk. 1

Nişancı müfrezesi

Mavi Müfrezenin Harp Düzeni
Müfreze Kumandanı: Binbaşı Hasan Askeri Bey

Alay 1

T. 1 T. 2 T. 3

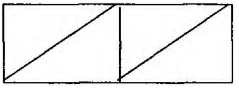

Alay 2

T. 1 T. 2 T. 3

Alay 1, Bk. 1, 2

Alay 1, T. 1

Köprücü müfrezesi

Seyahate Katılanlar

Beşinci Kolordu Kumandanı Korgeneral Hasan Tahsin Paşa
Beşinci Kolordu Kurmay Başkanlığı Birinci Şubesine Memur Kıdemli Yüzbaşı Mustafa Kemal Bey
Küçük Subay Mektebi Kumandanı Kurmay Yüzbaşı Mehmet Nuri Bey
Kurmay Yüzbaşı Sabit Bey

Kırmızı Taraf:

Piyade	Kıdemli Yüzbaşı Hikmet Efendi
	Yüzbaşı Şevket Efendi
	Yüzbaşı Hüsnü Efendi
Süvari	Yüzbaşı Pertev Efendi
Topçu	Yüzbaşı Yahya Efendi
Makineli Tüfek	Yüzbaşı Ahmet Tevfik Efendi
	Teğmen Hasan Tahsin Efendi
	Teğmen Tahsin Efendi
	Teğmen Ahmet Efendi
	Teğmen İdris Efendi
	Teğmen Kerim Efendi
	Teğmen Mustafa Efendi
	Teğmen Ahmet Reşit Efendi
	Teğmen Hilmi Efendi

Mavi Taraf:

	Binbaşı Hasan Askeri Efendi
	Kıdemli Yüzbaşı Rasim Efendi
Makineli Tüfek	Yüzbaşı Ahmet Efendi
	Yüzbaşı Memduh Efendi
Topçu	Yüzbaşı Lütfü Efendi
	Yüzbaşı Halil Efendi
	Teğmen Fuat Efendi
Süvari	Teğmen İsmail Efendi
	Teğmen Mehmet Emin Efendi
	Teğmen Hasan Tahsin Efendi
	Teğmen Mehmet Nuri Efendi
	Teğmen Mehmet Ali Efendi
	Teğmen Hüseyin Efendi
	Teğmen Kâzım Efendi
	Teğmen Şevket Efendi
	Teğmen Ali Rıza Efendi
Makineli Tüfek	Teğmen Halil Efendi
Süvari	Teğmen Tahsin Efendi

Kılkış'tan Katılan Subaylar

Kıdemli Yüzbaşı Ahmet Efendi
Kıdemli Yüzbaşı Mahmut Nedim Efendi
Yüzbaşı Mehmet Ali Efendi
Yüzbaşı Memduh Efendi
Üsteğmen Sıddık Efendi
Teğmen Said Efendi
Teğmen Abdurrahman Efendi
Teğmen Mahmut Efendi

Atlı Subaylar Seyahati

Beşinci Kolordu Kumandanı: Selanik garnizonundaki subaylarla, Selanik-Kılkış arasında, 19-20 Nisan[1] günleri devam etmek üzere bir atlı seyahat yapılmasını kararlaştırdı. Nisan'ın 17. günü 13. Tümen Kumandanı verdiği günlük emirde, çeşitli sınıflardan katılacakların 18 Nisan günü saat on bir buçukta gerekli talimat ve vazifeleri almak üzere Selanik askeri gazinosunda toplanmalarını ve belirlenecek subay miktarına göre Kılkış'ta gerekli hazırlıkların yapılmasına başlanmasını bildirmişti.

18 Nisan günü akşamı askeri kulüpte toplanmış bulunan subaylar mavi ve kırmızı olmak üzere ikiye ayrıldı. Ve her kısma tesadüf edenler mensup oldukları taraf kuvvetlerine göre hepsi vazife alacak şekilde düzenlendikten sonra takip olunacak meselenin umumi vaziyeti hakkında lüzumu kadar bilgi verildi ve kırmızı tarafa aşağıdaki durum bildirildi:

"Bir kırmızı kolordu, Virlan-Kuşova-Kürküt hattında bir mavi kuvvetle muharebe etmektedir.
(Kroki-1)[2] - 18-19 Nisan gecesini topçu kışlası civarında geçirmiş olan bir kırmızı müfreze Şeyh Hanı-Yağcılar istikametinde Kılkış'ta kırmızı kolordunun sol kanadında bulunan 13. Tümene katılma emrini almıştır."
Vazife: Kırmızı müfreze kumandanının 19 Nisan günü sabahı toplanma yerinde vereceği emir.
İhtar: İşbu emir 19 Nisan sabahı hareketten evvel Kolordu Kumandanı'na teslim edilecektir.

Nisan'ın 19. günü sabahı saat on buçukta 35 subay kışla meydanında harekete hazır olarak Kolordu Kumandanı'nın karşısındaydılar. Hareketten evvel Kırmızı Müfreze Kumandanı hazırladığı aşağıdaki yürüyüş emrini Kolordu Kumandanı'na takdim etti:

On Üçüncü Tümen

Kırmızı Müfreze

Topçu kışlası ordugâhından
19 Nisan 1911
Gündüz saat 9, dakika 30

1 Tarihler miladi tarihtir. (Y.N.)
2 Belirtilen krokilerden 1 ve 2 numaralı olanlar mevcut değildir. (Y.N.)

Müfreze Emri, Numara (2)

1- Kırmızı Kolordu, Virlan-Kürküt hattında mavi kuvvetle muharebe etmektedir. Mensup olduğumuz 13. Kırmızı Tümen Kılkış'ta Kolordu'nun sol kanadındadır.
2- Müfrezemiz, Selanik-Şeyhhanı yoluyla Kılkış'a ilerleyecektir.
3- Süvari bölüğü yanıma sekiz atlı bırakarak hemen süratle Avrathisar istikametine ilerleyecek, Toyran istikametinden gelmesi beklenen düşmana ve mensup olduğumuz tümenin hal ve vaziyetine dair bilgi toplayıp gönderecektir.
4- Öncü saat onda harekete başlayacaktır.
5- Asıl kuvvet öncüyü 800 metreden takip edecektir.
6- Büyük ağırlıklar Şeyhhanı köprüsüne kadar yol kolunu iki kilometreden takip edecektir. Şeyhhanı'na gelince derenin doğusunda park düzeninde emre hazır bekleyeceklerdir.
7- Ben öncüde bulunacağım.

Kırmızı Müfreze Kumandanı
Kıdemli Yüzbaşı Hikmet

Birliğin Kuruluşu

1- Süvari bölüğü (sekiz atlı hariç)
2- Öncü: Kumandanı Yüzbaşı Şevket Efendi

Nişancı 13

İstihkâm Bölüğü

3- Asıl kuvvet: (Aynı zamanda yürüyüş düzeni)

Y37, T1, K1, K2, K3
Batarya 1, K4
Batarya 2
Y37, T2
Y37, T3
Köprücü Takımı

Kırmızı Müfreze Kumandanı'nın emri gereğince kırmızı müfrezenin Topçu kışlası-Şeyhhanı-Yağcılar yolu üzerinde yürüyüşe geçtiği kabul edilerek toplanma yerinden hareket edildi.

(Saat 4 vaziyeti)

Gördene'nin kuzeyindeki tepeye varıldığında taraflara aşağıdaki görevler verildi:

Kırmızı Taraf

Saat 4'te kırmızı müfreze piyadesiyle Gördene doğusundaki yolların birleşme noktasına vardığı sırada Müfreze Kumandanı Kolordu Kumandanı'ndan, Virlan batısındaki tepeden saat iki buçukta yazılmış olan aşağıdaki telgrafı aldı:

> "Kolordu düşmanın üstün kuvvetleri karşısında Galik suyunun doğusundan, Lanya-Ayvatlı-Balca hattına çekilecek ve orasını müdafaa edecektir. Kırmızı müfreze icabında düşmanın sağ kanadına taarruz edebilecek şekilde Galik geçitlerini elde bulunduracaktır."

Müfreze Kumandanı'na aynı zamanda ilerideki süvarisinden aşağıdaki rapor geliyor:

> "Düşmanın her sınıfından oluşan kuvvetli bir kolu, Kılkış'tan Turasanlı istikametinde yürüyor. Piyade ucuyla saat iki kırk beş dakika geçe Kılkış'ın güneyinden çıktı. Kırmızı Kolordu Virlan-Ahmedli ve Kuşova-İnanlı istikametlerinde geri çekiliyor. Düşmanın iki bölük süvarisi karşısında Vakıf Çiftliği istikametinde çekiliyorum."

Mavi Taraf

Kuvvetli bir mavi kolordu ile bir kırmızı kuvvet arasında 18 Nisan günü öğlenden sonra, Kürküt-Kuşova-Virlan hattında başlayan bir muharebe üzerine, kırmızı kuvvet 19 Nisan gündüz saat iki buçukta Galik suyunun doğusundan güney istikametinde geri çekilmeye başlamıştır.

Mavi Kolordu kırmızı kuvveti takip ediyor. Mavi Kolordu'nun sağ kanadında Kılkış-Yağcılar yolu üzerinde bulunan bir mavi müfreze saat dörtte piyade ucuyla Turasanlı hizasına vardığı zaman geri çekilen kırmızı kuvvetin artçılarıyla Karaca Kadı-Karaca köy hattına kadar çekilmiş olduğunu anlıyor.

Müfreze Kumandanı aynı zamanda ilerdeki keşif kollarından aşağıdaki raporu almış bulunuyor:

Davutbalı 450 rakımlı tepe
19 Nisan 1911, dakika 30 saat 2, gündüz

> "Düşmanın 3-4 tabur piyade, 1-2 batarya top ve 1 bölük süvariden oluşan bir müfrezesi saat iki buçukta piyade ucuyla Şeyhhanı'nda Galik suyundan geçmeye başladı. Pürnar istikametinde söz konusu müfrezenin hareketini takip ediyorum."

Bu varsayıma göre tarafların müfreze kumandanlarının alacakları kararlar ve bu kararlara göre verecekleri emirler istenmişti.

Kırmızı Taraf

Kırmızı taraf Müfreze Kumandanı, Salmanlı-Yağcılar hattında bir müdafaa durumu almak üzere Yağcılar istikametinde yürüyüşe devam kararı verdi.

Bu kararı üzerine astı olan kumandanlarına yeni bir emir vermeye lüzum görmedi.

Kırmızı tarafa mensup bazıları, Kılkış'tan ilerlemekte olduğu anlaşılan düşman koluna karşı taarruz etmek maksadıyla Yağcılar istikametinde yürüyüşe devama ve bazıları da Galik geçitlerini elde bulundurmak için Gördene kuzeyindeki sırtlarda müdafaa mevzisinde kalmaya karar verdiler.

Mavi Taraf

Mavi Müfreze Kumandanı Şeyhhanı'ndan saat iki buçukta geçmiş olduğunu anladığı düşman müfrezesine taarruz maksadıyla Yağcılar istikametinde yürüyüşe devama karar verdi.

Eleştiri

Kırmızı Müfreze Kumandanı'nın Topçu kışlasından verdiği yürüyüş emri genel olarak münasiptir. Ancak bu emrin süvari bölüğüyle ilgili üçüncü maddesinin şu şekilde olması fikrini tercih ederiz:

> "Süvari bölüğü 8 atlı bıraktıktan sonra saat onda Kılkış istikametinde hareket edecek ve Kostodori-Toyran hattına kadar Galik suyu ile Üsküp ve demiryolunun birleşme hattı arasındaki mıntıkayı keşfedecek ve bilhassa düşmanın sağ kanadının nerede bittiğini ve ne kuvvette olduğunu ve 13. Tümenin sol kanadının nerede olduğunu belirleyecektir."

Kırmızı Müfreze Kumandanı'nın saat dört vaziyetine karşı Yağcılar istikametinde yürüyüşe devam etmesi hakkındaki kararı doğrudur; yalnız bu karara Salmanlı-Yağcılar hattında bir müdafaa mevzisinde kalmak fikrinin karıştırılmasına lüzum yoktur.

Keza Kılkış'tan gelmesi beklenen düşmana karşı taarruz etmek maksadının da ilavesi doğru değildir. Müfrezenin Gördene sırtlarında kalması fikrine ise iştirak edemeyiz. Bizce Kırmızı Müfreze Kumandanı'nın kararı sadece "Yağcılar istikametinde ileri yürüyüşe devam" etmekten ibaret bulunacaktı.

Bu karar üzerine Kırmızı Müfreze Kumandanı'nın maiyetindeki kumandanlara bir şey söylemeye lüzum görmesi de doğru değildir.

Müfreze, yürüyüşüne devam etmekle beraber, Müfreze Kumandanı, maiyet kumandanlarını yanına çağırarak onlara yeni ortaya çıkan vaziyeti ve buna göre verdiği kararı bildirmesi lazımdır. Öncüde bulunan Köprücü müfrezesini de Şeyhhanı'ndaki ağırlıkların yanına göndermeliydi.

Mavi Müfreze Kumandanı'nın da Yağcılar istikametinde yürüyüşe devam etmesi hakkındaki kararı doğrudur. Ancak bu karara düşman müfrezesine taarruz etmek maksadının kati olarak ilavesi doğru değildir. Çünkü söz konusu düşman müfrezesinin Şeyhhanı'ndan ve Gördene kuzey sırtlarından daha ileri hareket edeceği henüz kendisince belirlenmemişti.

Görüşler

Kırmızı Müfreze Kumandanı, saat dörtte Kolordu Kumandanı'nca, "İcabında düşmanın sağ kanadına taarruz etmek üzere Galik geçitlerini elde bulundurmakla" görevlendiriliyordu; fakat aynı zamanda mensup olduğu kolordunun henüz Ahmetli-İnanlı hattına kadar çekilebildiğini ve Kılkış'tan Tursanlı istikametinde hareket ettiğini anladığı düşman kolunun Kırmızı Kolordu'nun sol kanadına tesir yapabilecek bir halde bulunduğunu takdir edebilirlerdi.

Burada Müfreze Kumandanı'nca birinci derecede önem verilecek nokta, Kırmızı Kolordu'nun sol kanadına yapılacak taarruzu kendi üzerine çekerek asıl kuvvetin geri çekilmesini kolaylaştırmak ve sağlamaktı.

Bunun için de Yağcılar istikametinde ileri yürüyüşe devam etmek elzemdir. Kırmızı müfreze Yağcılar-Karapınar civarlarına geldiği zaman Kırmızı Kolordu Karaca köy-Karaca kadı hizalarına inmiş bulunabilir. Eğer düşmanın Kılkış müfrezesi bize önem vermeyip Kırmızı Kolordu'nun sol kanadına taarruza teşebbüs ederse kuvvetçe eksik olduğumuza dahi bakmayarak düşmanın bu müfrezesi üzerine atılırız. Eğer üstün kuvvetle bizim üzerimize yürürse yine o civarda söz konusu düşmana karşı müdafaa hareketi yapabiliriz.

Bu hareket şeklimizle hem asıl kuvvetimize yardım edebilmek imkânına sahip olmuş ve hem de icabında düşmanın sağ kanadına atılacak şekilde Galik geçitlerini elde bulundurmaktan ibaret olan vazifemizi yapabilecek münasip bir vaziyette bulunmuş oluruz.

Mavi müfrezeye gelince; onun için en önemli nokta, Mavi Kolordu karşısından güneye doğru geri çekilen Kırmızı Kolordu'nun sol kanadına yüklenerek bunun çekilmesine mani olmaktı. Kırmızı Kolordu, Mavi Müfreze Kumandanı'na verilen bilgiye göre saat dörtte Karaca köy-Karaca kadı hattına çekilmiş bulunduğuna göre, Mavi Müfreze Kumandanı'nca yapılacak şey, Yağcılar istikametinde yürüyüşüne devam ederek söz konusu kolordunun kanadına yetişmekti. Ancak Şeyhhanı'ndan saat iki buçukta Galik'i geçmekte olduğunu haber aldığı düşman müfrezesinin Yağcılar istikametinde ilerleyerek bu harekete mani olmak isteyeceğine kati olarak hükmetmek doğrudur. O halde Kırmızı Müfreze Kumandanı planladığı hareketi başarabilmek için, ondan evvel halletmek mecburiyetinde olduğu bir mesele karşısında bulunmuş oluyordu ki, o da, düşman müfrezesi Karapınar istikametinde ilerlemiş bulunuyorsa evvela taarruz edip onu geri çekilmeye mecbur ettikten sonra vaziyet müsait kalırsa hareketi Kırmızı Kolordu'nun sol kanadına yöneltmek...

Bu vaziyetten sonra Galik geçitlerinden geçerek, Kırmızı Kolordu'nun Derbend-Selanik geçit hattına düşmek hatıra gelir ki, bu husus sonradan ortaya çıkacak vaziyete göre kararlaştırılabilir.

Kumandan olan kişi, her türlü ihtimali ve bu ihtimallere göre ortaya çıkması beklenen safhaları ve her safhaya göre alınması lazım gelecek olan tedbirleri ve icraatı fikren tasarlayıp muhakeme eder. Fakat tasarımlarından katiyetle yapabileceğine hükmetmediği hususları yapılabilir bir karar olarak gösterip astlarına açıklaması münasip değildir.

Hakikaten beklenen durum ortaya çıkmazsa, kumandanın astları üzerindeki nüfuz ve itimadı biter.

Kumandanlar yeni edindikleri bilgilerden, yeni ortaya çıkan vaziyetlerden imkân elverdikçe ast kumandanları haberdar etmelidirler ki, bütün görevliler, hatta erler bile takip edilen maksadı ve içinde bulunulan hali anlamış ve ne maksatla ne yapılacağını düşünebilmiş olsunlar...

Gaflet ve belirsizlik içinde bulunan bir asker kitlesiyle hal ve maksadı bilen bir askeri kıtanın kısımlarındaki fikir, uyanıklık ve teşebbüs arasında, hiç şüphe yok ki, fark büyüktür.

Saat 5:45 vaziyeti (Kroki-2)

Kırmızı müfrezenin piyade ucu Yağcılar-Karapınar arasına vardığı zaman mavi müfrezenin piyade ucunun da Karapınar'ın iki kilometre kuzeyine ulaştığı iki tarafın müfreze kumandanlarınca da biliniyordu.

Kırmızı süvari, mavi süvari bölükleri karşısında Karapınar-Gölobası arasındaki sırtlara çekildi.

Kırmızı Müfreze Kumandanı Karapınar sırtlarını Kroki-2'de gösterildiği gibi işgale karar verdi.

Mavi Müfreze Kumandanı da düşmanın sol kanadına taarruz etmeye karar verdi. (Tertibatı 2 numaralı krokide gösterilmiştir.)

Kırmızı Müfreze Kumandanı, Piyade Alayı, Nişancı Taburu ve Topçu kumandanlarına kendisine katılmaları için haber göndermekle beraber bizzat atını dörtnal sürerek Karapınar'ın güneyindeki tepeye çıktı.

Mavi Müfreze Kumandanı da bütün maiyet kumandanlarıyla beraber Karapınar'ın kuzeyindeki tepeye çıkmıştı. İki tarafın kumandanları söz konusu tepelerden maiyet kumandanlarına aşağıdaki gibi sözlü muharebe emirlerini vermişlerdi:

Kırmızı Taraf

Uç, bulunduğu yerde duracak ve Uç Bölüğü ucu takviye edecektir.
Nişancı Taburunun İkinci Bölüğü, sol kanadı seyrek ağaçlık ve cephesi mandıra olmak üzere yayılacaktır. Diğer iki bölüğü ağaçlıklı tepenin gerisinden sol kanada gidecek ve orada ihtiyat olarak duracaktır. Bataryalar ağaçlıklı tepe ve onun gerisindeki tepede mevzi alacaktır.
37. Alay Birinci, İkinci Taburuyla Uç Bölüğünün sağında, cephe mandıranın doğusundaki sırt olmak üzere yayılacaktır. Üçüncü Tabur, ihtiyatı teşkil edecektir.
Ben topçu mevzisinde bulunacağım.

Eleştiri

Kırmızı Müfreze Kumandanı'nın saat beş kırk beşte Pınar güneyindeki sırtları işgal etmek hususundaki kararı doğrudur. Ancak mevzinin işgal şekli, fikrimizce münasip değildir. Çünkü öncü taburuna sağ kanadı işaretli tarla ve sol tarafı seyrek ağaçlık olmak üzere düşman istikametine göre eğimli ve yaklaşık bir kilometrelik bir

cephe verildiği gibi, iki bölüğü de bu cephenin sol gerisi açığına gönderilerek, sonradan bu bölüklerin harp hattına dahil olmasıyla söz konusu cephenin daha da büyümesine sebep olmuştur.

Ve düşmanın mandıra doğusundan taarruz edeceğini düşünerek 37. Alayı sağ kanatta bulundurmuştur. Bu tertibata göre tutulan cephe, düşmanın yan ateşlerine uğrayacağı gibi, sol kanat da pek zayıf bırakılmıştır.

Gerçi düşmanın kırmızı müfrezeyi asıl kuvvetten ayırmak maksadıyla sağ kanada taarruz etmesi hatıra gelir; ancak anayol ile Galik arasında kırmızı müfrezenin sağ kanadına taarruza kalkışacak olan düşman kıtaları, düz, açık ve pek uzak mesafeden piyade ve topçu ateşi altında bulundurulabilecek bir ateş meydanını kat etmek mecburiyetinde olduğu gibi, düşmanın takip ettiği istikamete göre, söz konusu kanada ulaşmak için daha uzun bir yol kat etmek mecburiyeti vardır. Bundan başka, bu iki müfreze arasında başlayan bir muharebe sırasında Kırmızı Kolordu Karapınar-Karaca kadı hizalarına gelmiş bulunacağı ve Karacakadı sırtlarından Karapınar'a beş altı kilometrelik bir mesafe olduğu dikkate alınırsa, düşmanın kırmızı müfrezenin sağ kanadı aleyhine yapılacak taarruzunun iki ateş arasında kalması tehlikesi de vardır. Buna karşılık Taşlıtepe-Yeşiltepe ve bunların batı ve kuzeybatısındaki sıra tepeler düşmanın yürüyüş kolunu tamamen örtüyordu ve düşmanın takip ettiği yoldan birliklerin reislerini söz konusu tepelere ve daha batıdan Karapınar üzerine yöneltmesinde daha çok sürat, kolaylık ve gizlilik olduğu, Kırmızı Müfreze Kumandanı tarafından bir bakışta anlaşılabilirdi. Buna göre, düşmanın başarılı taarruzununun sol kanadı aleyhine olması daha fazla muhtemeldi.

Bununla beraber, iki tarafın uçlarının görülmesi üzerine düşman taarruzunun sağ veyahut sol kanattan hangisine yöneltileceği katiyetle kestirilemezdi. Bu bakımdan başlangıçta alınacak tertibatın aşağıdaki gibi emredilmesi fikrindeyiz:

> "Düşmanın piyade ucu anayol üzerindeki çeşme hizasından ilerliyor. Müfreze bu sırtı işgal edecektir. Öncü taburu topçu mevzisinin ilerisinde ve sağ kanadı yol (hariç) ve sol kanadı top ağaçlık olmak üzere ağaçlıklı tepeyi işgal edecektir. Topçu ağaçlıklı tepede mevzi alacak ve başlangıçta düşmanın yürüyüş kolları üzerine ateş edecektir.
>
> "37. Alayın 1. ve 2. Taburları, topçu mevzisinin güneybatısında yol yakınında ve 3. Taburu topçu mevzisinin doğusunda ve anayol yakınında ihtiyat olmak üzere kalacaklardır. İstihkâm Bölüğü, 3. Tabur yanında bulunacaktır.
>
> "Süvari Bölüğü Karapınar yolunun batısındaki sırtlarda ve sol kanatta bulunacaktır.
>
> "Ve düşmanın Karapınar kuzeyinden ve mandıranın doğusundaki sırtlar arkasından yapacağı harekâtını keşfedecek ve Karacakadı üzerinden Kırmızı Kolordu ile irtibatı kuracaktır."

Mavi Taraf

Mavi Müfreze Kumandanı düşmanın Karapınar üzerinden sol kanadına taarruza karar verdi ve bunun için Taşlıtepe'den sözlü olarak aşağıdaki emirleri verdi:

"Düşmanın ucu işaretli tarla hizasında durdu. Ucun gerisinden yol kolundaki kuvvetlerini görüyorsunuz. Müfreze bu düşmana taarruz edecektir. Öncü taburu, sol kanadı mandıra (dahil), sağ kanadı fundalık (hariç) olmak üzere Taşlıtepe'nin ilerisinde yayılacaktır.

"Topçu taburu Yeşiltepe'de mevzi alacak ve düşman topçusuna ateş edecektir.

"Birinci Alay, sol kanadı fundalık (dahil), sağ kanadı yol (dahil) olmak üzere yayılacaktır.

"İkinci Alay anayoldan batıya sapacak ve Birinci Alayın sağından düşman sol kanadına taarruz edecektir.

"Köprücü müfrezesi anayol ile anayoldan Karapınar'a ayrılan yolların birleşme noktasında duracaktır. Ben topçu mevzisindeyim."

Eleştiri

Mavi Müfreze Kumandanı'nın kararına katılırız. Verdiği muharebe emri tamamen hale ve maksada uygundur.

Görüşler

Harpte içinde bulunulan vaziyeti tüm açıklığıyla belirlemeye yarayacak bilgi nadiren elde edilir. İki taraf birbirini ancak temasları neticesinde anlayabilirler (Talimname, Madde: 352 ve Sahra Topçu Talimnamesi, Kısım: 4, Madde: 362). Bu bakımdan ilk muharebe teması olduğunda taarruz veya müdafaa şekillerinden hangisini seçmek lazım geleceği umumi vaziyete tabi kalır (Talimname, Madde: 355). Görüldü ki, Kırmızı Müfreze Kumandanı'nın ilk temasta verdiği karar, ağaçlıklı tepeyi işgal etmekten ibaret kaldı; zira bu ana kadar karşısındaki düşman kuvveti hakkında kati bilgiye sahip olamamıştı. Fakat umumi vaziyet, bu tepelerde karşısındaki düşmanı durdurmayı gerektiriyordu. Mavi taraf ise karşısındaki düşmanın kuvvetini bir dereceye kadar açık olarak öğrendiği gibi, umumi vaziyet bu düşmanın bir an evvel uzaklaştırılıp sürülmesini gerektiriyordu.

Kırmızı Müfreze Kumandanı, topçusuna, ilk hedef olmak üzere düşman piyade kollarını; Mavi Müfreze Kumandanı ise, topçusuna ilk hedef olmak üzere düşman topçusunu gösterdi.

Düşmanı mümkün olduğu kadar uzun müddet şüphe içinde bırakmak için topçu muharebesine, piyadenin ateş muharebesine başladığı anda başlaması ve o ana kadar topçunun ateşe sokulmaması tavsiye edilirse de (Talimname, Madde: 271 ve Sahra Topçu Talimnamesi, Kısım: 4-367), düşmanın durumunu topçu ateşiyle keşfe çalışmak lazım gelirse veyahut öncünün vazifesini yapabilmesi için topçu ateşine ihtiyaç duyuluyorsa, o zaman topçunun hemen ateş açması münasip olur. Nitekim Kırmızı Müfreze Kumandanı düşman kollarını bir an evvel meydana çıkarmak ve söz konusu kolları

uzak mesafeden açılmaya mecbur etmek için bu şekilde hareket etmiştir. Mavi müfreze de piyadesini kolayca ve süratle ilerletmek için düşman topçusunu bir an evvel ateş altında bulundurmaya pek doğru olarak lüzum görmüştür.

Mavi Müfreze, İkinci Alay ile düşmanın sol kanadını kuşatma teşebbüsünde bulundu ve Birinci Alayını cephede yaydı.

Kuşatma için birinci şart, düşmanın cephede tespit edilip durdurulmasıdır. Bunun için en çok tesirli olan, cepheden şiddetli bir taarruzdur (Talimname, Madde: 392). Fakat zamanında tesirini göstermezse cephe taarruzu başarısızlığa uğrayabilir. Bunun için İkinci Alayın tesir yapabilecek bir mesafeye yaklaşmasına kadar alayın başlangıçta işgal muharebesi yapması münasipti.

Kuşatmanın en basit yapılma şekli, bu işle görevli kısımların yürüyüş kollarına daha uzaktan düşmanın yan tarafına düşecek şekilde istikamet vermekle olur (Talimname, Madde: 393). Mavi müfreze bu kaideye tamamen uymuştur.

Mavi müfrezenin sol kanadı zayıftı, fakat kırmızı müfrezenin bu kanada kati tesir yapabilmesi için kat edeceği mesafe, mavi müfreze kuşatma kolunun düşman mevzisine tamamen girmesi için kat edeceği mesafeye hemen hemen eşitti. Bu bakımdan çekinilecek ve tereddüt edilecek bir nokta düşünülmüyordu.

19 Nisan günkü operasyonda bu kadarla yetinilerek Kılkış'a hareket edildi ve saat dokuzda varıldı. Kolordu Kumandanı istirahatten evvel askerin koğuşlarını gezdi; yataklarını, silahlarını, elbiselerini muayene etti. Umumiyetle memnun oldu. Yalnız talim için yeni gelmiş ve henüz elbise giymemiş olan bazı ihtiyat ve teskere erlerinin yataklarının döşeme üzerine serilmiş ince birer battaniyeden ibaret olduğunu görerek üzülmüş ve ilgililere ihtarlarda bulunmuştu. Sonra askeri garnizona gidilmiş, biraz haberleşmeden sonra hükümet ve belediye dairelerini ziyaret etmişlerdi. Herkes gece saat yarımdan yemek zamanı olan bir buçuğa kadar askeri garnizonda Ordu Kumandanı'nın Kurmay Başkanı tarafından verilecek olan konferansta hazır bulunmak üzere istirahat yerlerine gitmişlerdi.

20 Nisan günü

Sabah saat on birde Selanik'ten giden subaylara Kılkış'taki bütün atlı subaylar da katılmış olduğu halde Karapınar istikametine hareket edildi.

19 Nisan saat yedi vaziyeti

(Kroki 3 ve 4)

Yeşiltepe'ye varıldıktan sonra iki taraf birbirinden yirmi adım uzaklaştırıldı ve aşağıdaki safhalar takip edildi:

Saat altı buçukta düşmanın iki bölük süvarisi Karapınar'ın güneybatısındaki sırtlar arkasında gizlenmiş bulunuyordu. Kırmızı süvari bölüğü ağaçlıklı tepenin arkasındaki sırtın gerisinde duruyordu. Kırmızı müfrezenin 13. Nişancı Taburunun 3., 4. bölükleri yüz metre ön tarafında bir manga kuvvetinde bir uç olduğu halde ağaçlıklı tepe ile onun gerisindeki tepe arasından yürüyüş kolunda olarak yola yaklaşmak üzereydi. Bu sırada bölükler takım düzenine geçtiler. Yürüyüşe devam ediliyordu. Mavi süvari bölüklerin kumandanı, sırtın gerisinde saf harp düzenine geçerek Kırmızı piyade bölükleri üzerine hücum etmek üzere hareket etti.

Kırmızı bölüklerden önde bulunan, derhal saf harbe geçti. Arkada bulunan da marş marşla sağdaki yamaca çıkarak orada saf harbe geçti ve her iki bölük hücuma kalkan

düşman süvarisi üzerine ateş açtı. O sırada kırmızı süvari bölüğü, düşman süvari bölüklerinin sağ kanadına doğru yürümeye başladı. Bu vaziyet karşısında mavi süvari bölükleri hücumdan vazgeçerek geriye, sırtların arkasına çekildi.

Eleştiri

Mavi süvari bölükleri kumandanı, Karapınar yolu istikametinde ağaçlıklı tepenin gerisinden ilerlemekte bulunan kırmızı piyade bölüklerine bir tesir yapmayı düşünmekte pek ziyade haklıdır. Çünkü bu piyade bölüklerinin top ağaçlık istikametinde mevziye girerek kırmızı tarafın Karapınar istikametine ilerleyen kuvvetlerini ateşle karşılaması şüphesizdi. Dolayısıyla bu bölükleri on beş yirmi dakika ve hatta daha az bir zaman uğraştırmak, mensup olduğu taraf kollarının ateşinden korunmuş olarak bir iki kilometre mesafe kat etmesini ve Karapınar köyüne girmesini sağlamak faydasını da içinde taşıyordu. Fakat iki piyade bölüğünün asgari 2-3 dakika ateşi altında kalacak olan iki süvari bölüğü, kuvvetinin üçte birini ve belki yarısını kaybeder ve ondan sonra da düşman süvari bölüğüne mağlup olur. Fakat süvari bölükleri kumandanı düşündüğü tesiri sırtın gerisinden hiç olmazsa bir bölüğünü tümüyle yere indirerek piyade gibi hareket etmekle de elde edebilirdi. Mavi süvari bölükleri, piyade ateşine maruz kalarak geri çekilmeye mecbur olduktan sonra kırmızı süvari bölüğü onların hercümerç olan durumundan istifade ederek üzerlerine atılabilirdi.

Kırmızı Taraf

13. Nişancı Taburunun 3., 4. Bölükleri süvari hücumunu def ettikten sonra sağ kanat seyrek ağaçlık ve sol kanat top ağaçlık olmak üzere bir bölüğünü de sol kanat gerisinde ihtiyatta bıraktı.

Mavi Taraf

1. Alayın 2. Taburu üç bölüğü birinci hatta ve bir bölüğü geride ihtiyatta olmak üzere yayıldı. 3. Taburu da bunun sağ gerisinde durup bulunduğu hat üzerinde iki bölük birinci hatta ve iki bölük geride olmak üzere iki hat halinde açıldı. 2. Alay da çeşme istikametinde, taburlar derin kol düzenine geçmiş olduğu halde hareketine devam ediyordu.

Eleştiri

Mavi tarafın 1. Alayının 3. Taburunun durarak açılması doğru değildir. Zira düşmanın topçu ateşi altında bulunuyordu. Açılmayı ileri yürüyerek yapması uygundu. 2. Alayının daha çeşme hizalarında aynı kol üzerinde derin kola geçmesi yerine, yürüyüş halinde taburlarını açarak hareketine devam etmesi daha münasip olurdu.

Saat yedi buçukta iki tarafın vaziyeti Kroki 5'te gösterildiği gibidir. Kırmızı tarafın 13. Nişancı Taburunun birinci hatta bulunan iki bölüğüne karşı, mavi tarafın birinci hatta üç misli fazla kuvveti bulunuyordu.

13. Nişancı Taburu Kumandanı düşmanın üstün kuvvette olduğunu takdir ederek, taburuna doğrudan doğruya geri çekilmeyi emretti ve Müfreze Kumandanı'na bilgi verdi. Müfreze Kumandanı da geri çekilmeye karar verdi ve şu sözlü emri icap edenlere ulaştırdı:

> "13. Nişancı Taburu ağaçlıklı tepedeki topçu mevzisi gerisine kadar çekilecek ve orada durup topçu ile beraber müfrezenin geri çekilmesini himaye edecektir. Müfreze sağ kanatta Yağcılar istikametinde çekilecektir."

Mavi Taraf

Düşmanın geri çekilme teşebbüsünü anlar anlamaz cephedeki kuvvetini de bütün şiddetiyle taarruza geçirdi.

Eleştiri

Kırmızı müfrezenin 13. Nişancı Taburu Kumandanı, vaziyeti güzel takdir etmiş ve pek isabetli olarak çekilmek lüzumuna hükmetmişti. Fakat bu kararını uygulamaya koymadan evvel topçu mevzisinde bulunan müfreze kumandanına bildirip onu da ikaz etmesi ve daha sonra uygulaması gerekirdi. Kırmızı Müfreze Kumandanı'nın 13. Nişancı Taburunun geri çekilmeye başladığı haberi üzerine bütün müfreze ile sağ kanattan geri çekilmeyi emretmesi doğrudur. Ancak 13. Nişancı Taburunu topçu mevzisinin ilerisinde durduracak yerde onun gerisinde durdurması gaflet eseri olsa gerektir.

Mavi tarafın bütün cephe boyunca şiddetle taarruza geçmesi, fikrimize pek uygundur. Çünkü düşmanı durdurmak için tek çare budur.

Görüşler

Muharebe istenmeyen bir şekil alınca, kumandanın bütün düşüncesi bir noktayı derhal çözmek olmalıdır. O nokta; kati netice zamanına kadar muharebede devam etmek mi, yoksa bir an evvel çekilmek mi lazımdır, bunu kararlaştırmak.. (Talimname, Madde: 426.) Kırmızı Müfreze Kumandanı'nın henüz muharebeye girmemiş olan sağ kanattaki ihtiyattan çekilmeye başlaması ve 13. Nişancı Taburu ile topçusunu mevzide bırakarak düşman piyadesinin ilerlemesini durdurmaya önem vermesi pek doğrudur. (Talimname, Madde: 438 ve Sahra Topçu Talimnamesi, Kısım: 4-406.)

Mavi müfreze, kırmızı müfrezeyi geri çekilmeye mecbur etmiş olmakla kendini muzaffer sayamazdı. Düşman şiddetle takip edilmezse, biraz sonra yeniden hayat eseri ve faaliyet gösterebilir; bu bakımdan çekilen düşmanın arkası katiyen bırakılmayarak, mümkün olduğu kadar ateş edilerek hezimete uğratacak temas vaziyeti kaybedilmemelidir (Piyade Talimnamesi, Madde: 421, 422 ve Sahra Topçu Talimnamesi, Kısım: 4-402) ki, Mavi Müfreze Kumandanı bunda kusur etmedi; hatta mavi müfreze fevkalade

yorgun bulunsaydı bile bu takip şiddetinde müsamaha doğru olamazdı. (Talimname, Madde: 424.) Büyük Hüsrev tarafından konulan bu asli kaide, muzafferiyetinin kati neticesini ve semeresini görmek isteyen her kumandanın zihnine nakşedilmiş olmalıdır.

Genel Eleştiri ve Görüşler

Yaptığımız bu tatbikat, katılanların hepsine gösterdi ki, bir muharebeyi sevk ve idare için genel yönetmelikler ve kaideler yoktur (Talimname, Madde: 272). Kumandan olan kişi, içinde bulunduğu hal ve vaziyeti takdir edebilecek hüner ve yaratılışa sahip olmak ve kendi takdirleriyle hüküm vermek ve karar uygulamak mecburiyetindedir.

Kırmızı Müfreze Kumandanı'nın muharebe meydanından ne vakit çekilmeye karar vermesi ve Mavi Müfreze Kumandanı'nın bu çekilen düşmanı bütün kuvvetiyle şiddetle takip etmesi mi, yoksa onun karşısında temas halinde bulunan kuvvetlerini bırakıp kalanını doğuya, Kırmızı Kolordu sol kanadına yöneltmesi mi münasip olurdu; bunu tayin edecek bir kati kaide mevcut değildir. Saat yedi buçuktaki vaziyet ve hale göre iyi düşünmesini bilen savaşçı müfrezelerin kumandanının hüküm ve kararları o an için en kati ve en doğru kaidelerdir.

Kumandanlar kendileri tarafından emredilmesi gereken hususlardan başka şeyleri astlarına emretmemelidirler (Piyade Talimnamesi, Madde: 275). Halbuki Kırmızı Müfreze Kumandanı 13. Nişancı Taburuna verdiği muharebe emrinde, bölüklerin nasıl kullanılacağına kadar müdahale etmiştir. Ast kumandanların hareket bağımsızlıkları keyfi bir renge bürünmedikçe bu duruma izin verilemez (Talimname, Madde: 276). Muharebede birinci hattın cephesini değiştirmek zordur ve ekseriya mümkün değildir. Bu sebepten, muharebeye girmeden evvel muharebe cephesinin doğru olarak belirlenmesi lazımdır (Talimname, Madde: 286). Kırmızı müfrezenin ilk aldığı eğimli cephenin bir daha düzeltilememesi ve belki bu yüzden muharebenin kısa sürede müsait olmayan bir duruma girmesi, buna delildir.

Kırmızı müfrezenin 13. Nişancı Taburu Kumandanı sorumluluğu üzerine alarak kendiliğinden geri çekilme emrini verdi.

Gerçi "sorumluluğu üzerine almaktan çekinmemek", bir kumandanın sahip olması gereken meziyetlerin en büyüğüdür (Piyade Talimnamesi, Madde: 340). Ancak şahsi kararla yapılan hareketin, genel durumu zora sokacak şekilde olmaması gerekir.

Her ne kadar muharebenin ilerlemesi halinde geri çekilmenin de zorlaşacağı tabii ise de (Talimname, Madde: 433), burada Müfreze Kumandanı'nı ikaz etmek için vakit müsait idi.

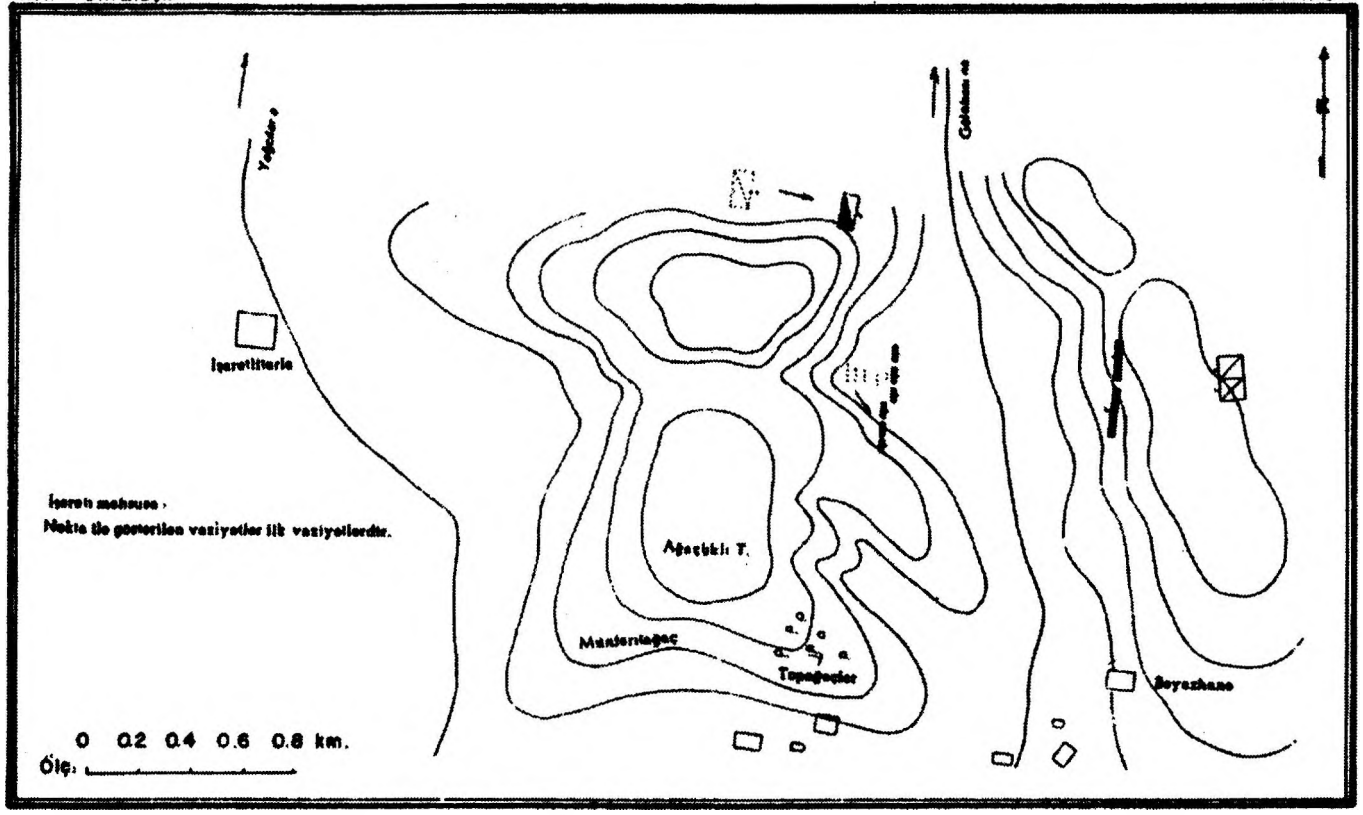
Bütün bu görüşlerden bir netice çıkarmak ve göstermek isteriz ki, o da, elimizdeki talimnamelerin, nizamnamelerin bütün maddelerini sadece okumuş ve bellemiş bulunmak, subayı kumandan yapmaya hiçbir vakit yetmez. Askerlik sanatını kavramada başarı, bu yazılı kuralların hükümlerini eylem sırasında hatırlama ve yerinde uygulama kabiliyetini ve alışkanlığını kazanmakla ancak mümkündür. Bu hususlar da, şimdi Kolordu'ca yapıldığı gibi, harita üzerinde harp oyunlarından ve arazi üzerinde farazi tatbikatlardan başlayarak bizzat ve fiilen askeri kıtalarla müfreze tatbikatları ve daha sonra muhtelif manevralar yapmakla sağlanabilir.

En hakiki bilgi ve alışkanlık ise, olgunlaşmış sağlam dimağların harp ve mücadele sahnesinde kazanacakları tecrübelerle ortaya çıkar.

Kolordu Atlı Subay Gezisi
(19 Nisan 1911)

Gnkur
As.T.ve Str. E.Bşk.

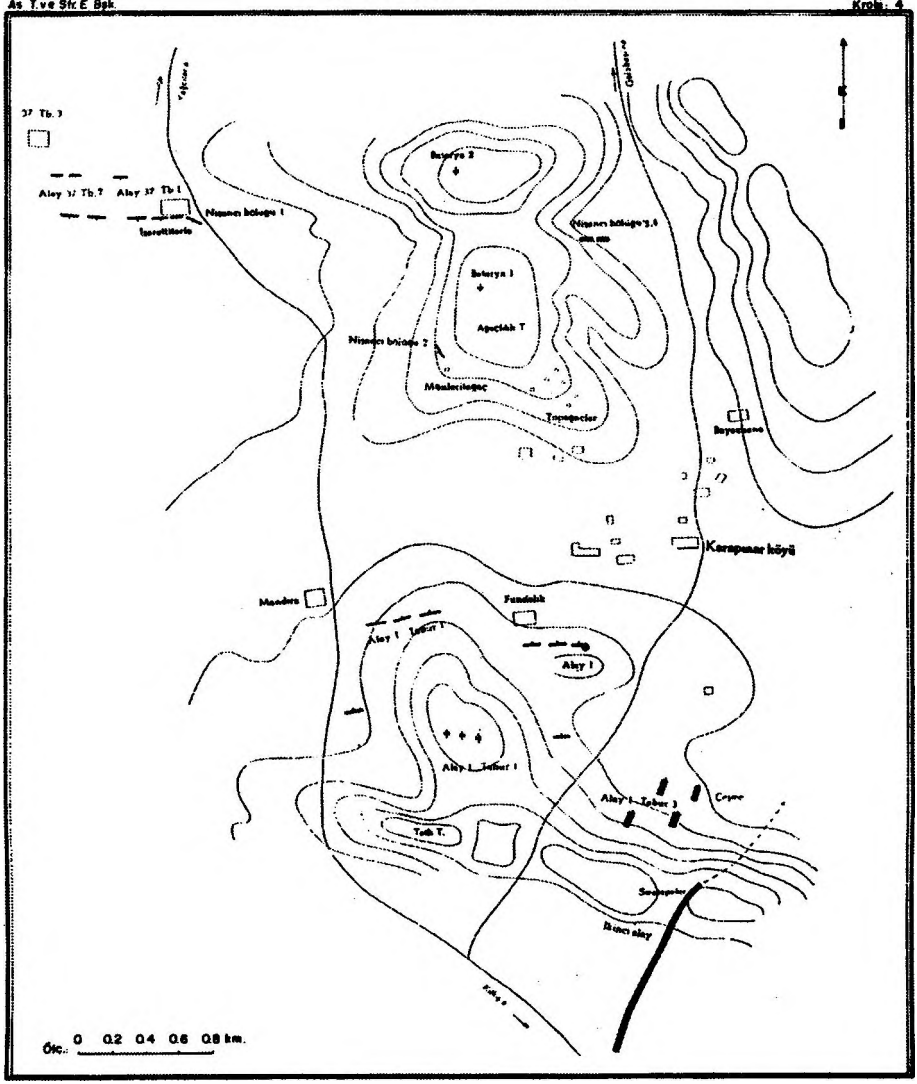
Kroki: 3

Kolordu Atlı Subay Gezisi
(19 Nisan 1911 - Saat 0630)

Gnkur.
As. T.ve Stk.E. Bşk.

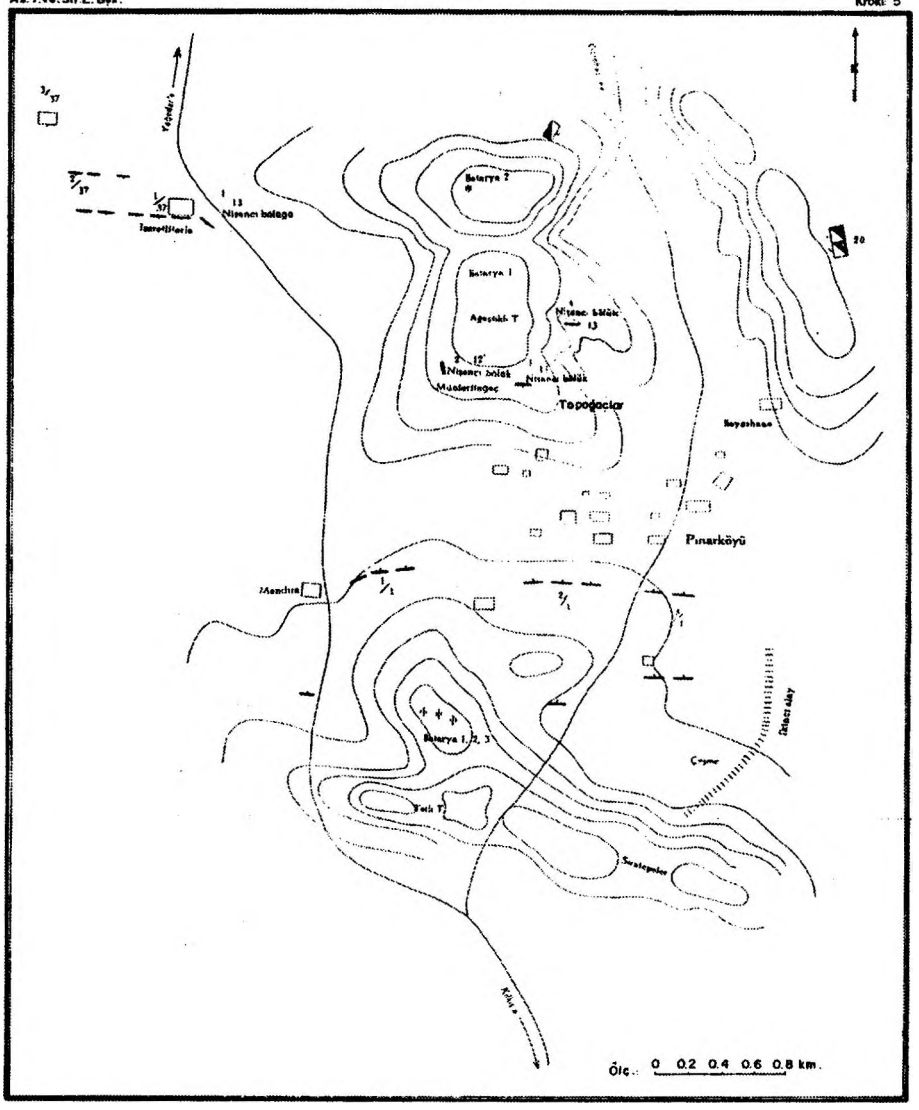
Kroki: 4

Kolordu Atlı Subay Gezisi
(19 Nisan 1911 - Saat 07.30)

Genkur.
As.T.ve.Str.E.Bşk.

Kroki: 5

SALİH (BOZOK)'A MEKTUP*

(24 EYLÜL 1911)

(11 Eylül 1327)
–24 Eylül 1911–

Salih'çiğim,

Genelkurmay 1. Şube'ye memur edildim. Başka hiç kimse bir kelime sormadı.

Kimseden vaziyeti anlamak mümkün değil. Herkes birbirinden korkuyor. Hamit devrinde olduğu gibi. Orduyu, memleketi kurtarmak için çok ve fedakârca çalışmak lazım. Başka çare yok. İstanbul muhiti pek kirli. Herkes kendi menfaatinden başka bir şey düşünmüyor. Bayramdan sonra ayrıntılı mektup yazacağım.

Nuri[1] oradaysa âlâ, yok ise bu mektubu Üsküp'e gönder.

Fuat[2] geldi mi?

Mehmet Ali, Rauf, İsmail[3] vs. arkadaşlara selam.

Adres: Genelkurmay 1. Şube'de Memur

M. Kemal

* *Tan* gazetesi, 1 Aralık 1938; Salih Bozok-Cemil S. Bozok, *Hep Atatürk'ün Yanında*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, Mayıs 1985, s.153; *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, 4. Basım, Mart 1998, s.34; S. Eriş Ülger, *Özgün Belge ve Fotoğraflarla Atatürk*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, No: 13, Ankara, 1996, s.114.

Hep Atatürk'ün Yanında adlı kitapta, Bozok ailesinde bulunan Atatürk'e ait mektupların ve öteki belgelerin Harp Akademileri Komutanlığı'na armağan edildiği, Harp Akademileri Komutanı Tuğgeneral Orhan Celasun'dan 18 Mart 1980 tarihli bir teşekkür mektubu alındığı belirtilmektedir (s.6, dipnot).

Yukardaki mektubun tarihi konusunda, Salih Bozok, "Kendisinden şu mektubu aldım, 11 Eylül 1327'de" demektedir. Ülger'in kitabında yayımlanan tıpkıbasımın üzerindeki tarih ise "11 Ağustos 1332"dir (24 Ağustos 1916). Sadi Borak, mektubun tarihini "11 Eylül 1332 (24 Eylül 1916)" olarak belirtmiştir. Salih Bozok'un açıkladığı tarih, en mantıklısıdır. Mustafa Kemal'in Genelkurmay 1. Şube'deki görevine atanma tarihi 13 Eylül 1911'dir. 1 Nisan 1916'dan sonra ise, Mustafa Kemal, General'dir. Ayrıca, *Tan* gazetesindeki tıpkıbasımda da "11 Eylül 1327" tarihi bulunmaktadır. (Y.N.)

1 Nuri Conker. (Y.N.)

2 Fuat Bulca. (Y.N.)

3 Selanik Küçük Subay Okulu'ndan arkadaşları. (Y.N.)

SALİH (BOZOK)'A MEKTUP*

(5 EKİM 1911)

Daire, 22 Eylül 1327
(5 Ekim 1911)

Kardeşim Salih,

Mektubunu aldım. Şam vapuruyla Trablus'a gitmekte iken, harp ilanı üzerine döndürüldük. Şimdi İstanbul'dayım ve Birinci Şube'ye devam ediyorum. Durum sakinleşirse Selanik'e görüşmek üzere geleceğim.

Arkadaşlara, Fuat'a çok selam. Mümkünse valideyi görüp teselli et. Benim geçen ayın tayinatı[1] kalmıştı. Bari onun valideye verilmesine Necati Bey vasıtasıyla yardımcı ol. Sana olan borcumu yakında ödeyeceğimi ümit ederim. Bana oranın durumundan bahseden mektup gönder.

Gözlerinden öperim.

M. Kemal

Not: Fuat, sen de çalışmaya devamla beraber, ara sıra valideyi de gör. Benim adresimi arkadaşlara söyle. Genelkurmay Şube 1. Gözlerinden öperim.

* *Milliyet*, 13 Kasım 1979, s.5; Salih Bozok-Cemil S. Bozok, *Hep Atatürk'ün Yanında*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, Mayıs 1985, s.154; *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, 4. Basım, Mart 1998, s.34, 35.

1 Maaşın dışında verilen yiyecek, erzak. (Y.N.)

FUAT (BULCA)'YA MEKTUP*

(17 EKİM 1911)

Urla karantinasında, Rus vapurunda
4 Teşrinievvel 1327
(17 Ekim 1911)

Kardeşim,

Bilirsin ki, Trablus meselesi ortaya çıktığından beri oraya gitmek teşebbüsünden geri durulmadı. Bir defa Şam vapurunda üç gece kaldıktan sonra döndürüldük, bundan sonra Tunus veya Mısır yoluyla gitmeye teşebbüs ettik. Savunma Bakanı umudu kestiği için vazgeçirtti. Bu defa Ömer Naci[1] ve daha bir iki kişiyle[2] Mısır üzerinden hedefe yürümek üzere 2 Teşrinievvel 327'de (15 Ekim 1911) İstanbul'dan hareket edildi. Savunma Bakanı da ister istemez onayladı. Maksadımız ebedi bir mücadele sahası açmaktır. Muvaffakiyet Allah'tan. Lüzum ve fayda görürsem seni ve daha bazı arkadaşları da isteyeceğim. Şimdilik temin edilecek noktalar var. Benim nerede olduğumu duyurmayın. Daha bir müddet için validemi de haberdar etmeyin. Ara sıra benim tarafımdan İstanbul'dan gelmiş gibi kendisine mektup gösterin. Eyüp Sabri seni veya Salih'i görecek, ona ilmühaberlerim ve borçlarım hakkında bilgi verdim. Ruşen ve Necati Bey'lere gizlice söyle, ilmühaberlerimin 5. Kolordu idaresinde kalması ve maaş ve ödeneklerimden borçlarım düşüldükten sonra kalanının valideme verilmesi lazımdır. Bunu Savunma Bakanı da yazacak. Unutmazsa. Salih'e olan 5-10 lirayı da bu paradan ödesin.

Mısır'a vardıktan sonra sana bilgi ve adres vereceğim. Sen de bana yazarsın. Şayet sen bir tarafa gidersen senin adına mektupları alacak ve açacak bir arkadaş tayin edersin. Rasim, Hamdi vs. arkadaşlar ne âlemdedir? Vatanı kurtarmak için şimdiye kadar olduğundan fazla gayret ve fedakârlık elzemdir. Endülüs tarihinin son sayfalarını okuyunuz. Faydalı sohbetlerinizde bulunamadığım için üzgünüm. Beni unutmayın. Alaydaki arkadaşlara çok selam, beraber yaptığımız talim ve terbiye programını takipte çok güzel neticeler vardır. Yorulmasınlar, eski tembellikle hiçbir şey olmaz. Başka kâğıdım yok. Nuri'ye[3] ayrıca mektup yazamayacağım. İstersen bu mektubumu aynen gönder. Veyahut bahisle bir mektup yaz. Ve o kıymetli kardeşimize de ki, benim için hatırası kalp ve vicdanımdan bir an çıkmayan bir öz kardeş varsa, Nuri'dir. Bu karanlık se-

* *Ulus*, 10 Kasım 1939; *Milliyet*, 14 Kasım 1979, s.5; Salih Bozok-Cemil S. Bozok, *Hep Atatürk'ün Yanında*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, Mayıs 1985, s.155-157; *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, 4. Basım, Mart 1998, s.36, 37.

1 Şair Ömer Naci. (Y.N.)

2 Mustafa Kemal, Kerim Bey'e yazdığı 22 Mayıs 1912 tarihli mektupta, "Ben İstanbul'dan Naci, Hakkı ve Yakup Cemil'lerle çıktım" demektedir. (Y.N.)

3 Nuri Conker. (Y.N.)

feri onunla beraber yapmak isterdim. Allah nasip ederse mücadele sahasında birleşiriz. Cenab-ı Hak takdir etmişse ahrette kavuşuruz. Salih'in gözlerinden öperim. Kalbinin vefasına, vicdanının saflığına ve inceliğine şükran borçluyum. Senin ve Salih'in Selanik'te bulunması, valideye yardım etmesi, kalbimin kuvvetini artırıyor. İstanbul'da bulunan Kerim Bey'e[1] mektup yazın. O zavallı oradaki mücadelede yalnız kaldı. Mektuplarınız ona kalp kuvveti verir. Allahaısmarladık Fuat'ım.

M. Kemal

Not: Salih ve sen yoksan, Lütfü Bey'e[2] özel selam ederim.
Fuat ve Salih Efendi'lere yüklediğim yorgunlukların yerine getirilmesini rica ederim.

M. Kemal

1 Abdülkerim Paşa. (Y.N.)
2 Küçük Subay Okulu Müdürü. Cumhuriyet döneminde Milletvekili Bekir Lütfü Bey. (Y.N.)

SALİH (BOZOK)'A MEKTUP*

(15 KASIM 1911)

İskenderiye, 2 Teşrinisani 1327
(15 Kasım 1911)

Hazret-i Salih,

Seni de kucaklamak çaresini bulamadığımız için üzüntülüyüm. Lakin zarar yok; kalplerimiz, fikirlerimiz bir olsun. Ben, seyahatin bir noktasında hayvandan vurularak[1] tedavi için İskenderiye'ye geldim. İyileşmek üzereyim. Gözlerinden öperim. Valideyi hastalığımdan haberdar etme.

Ruşen Bey'in gözlerinden öperim. Birkaç gün sonra tekrar yola çıkacağım. Senin ve benim valide lerimizin ellerinden, hemşiremin gözlerinden öperim. Bütün arkadaşlara selam.

Şerif[2]

* *Milliyet*, 16 Kasım 1979, s.5; Salih Bozok-Cemil S. Bozok, *Hep Atatürk'ün Yanında*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, Mayıs 1985, s.160. *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, Mart 1998, İstanbul, 4. Basım, s.23, 24.

1 Sadi Borak, "... hayvandan burularak" şeklinde yazmışsa da, mektubun aslında "vurularak"tır. "Hayvan" sözcüğü ise "at" anlamında kullanılmaktadır. (Y.N.)

2 Mustafa Kemal, Trablusgarp Muharebesi patlak verdikten sonra birkaç arkadaşıyla gizli olarak yaptığı seyahat sırasında, İskenderiye'den gönderdiği bu mektupta ve 15 gün sonra yazdığı 28 Kasım 1911 tarihli mektupta "Şerif" takma adını kullanmıştır.
Erkân-ı Harp Kolağası (Kurmay Kıdemli Yüzbaşı) Mustafa Kemal, Genelkurmay 1. Şube'de görevliyken, "Gazeteci Mustafa Şerif" adıyla, Trablusgarp'a gönüllü olarak gönderildi. İstanbul'dan hareketle İskenderiye'ye geldi. 2 Kasım 1911 günü İskenderiye'den hareket etmek üzereyken hastalandı ve hareketi 17 Kasım'a kadar gecikti. Bu tarihten sonra Mısır sınırını geçerek Tobruk'a vardı. Bundan sonra, Derne'deki kuvvetlerin başına geçti. [Bkz. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Osmanlı-İtalyan Harbi (1911-1912)*, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Tarih Yayınları, Seri No: 5, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1981, s.236.]
M. Kemal, Fuat (Bulca)'ya 17 Ekim 1911 tarihli mektubunda, İstanbul'dan hareket tarihini 15 Ekim 1911 olarak belirtmektedir. (Y.N.)

SALİH (BOZOK)'A MEKTUP*

(28 KASIM 1911)

İskenderiye, 15 Teşrinisani 1327
(28 Kasım 1911)

Ey Hazret-i Salih,

Seferin ilk devresindeki yaralanmayı savdık. Şimdi ikinci sefere çıkıyoruz. Bakalım Allah ne gösterecektir? İnşallah dönüş nasip olursa size günlerce anlatacak hikâyelerimiz var. Özel olarak gözlerinden, validenizin de ellerinden öperim. Bizim valide acaba ne haldedir? Maaş alabildiler mi? Kuzum Salih'çiğim, Necati'ye söyle, maaşlarımdan borçlarımı kessin. Dönüşte borç falan dinlemem. Kim bilir ne kadar züğürt döneceğim? Ruşen Bey'e ve diğer arkadaşlara hürmetler. Kendilerine mektup yazamayışımın sebebi adreslerinin dikkat çekeceğindendir.

Şerif[1]

* *Milliyet*, 16 Kasım 1979, s.5; Salih Bozok-Cemil S. Bozok, *Hep Atatürk'ün Yanında*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, Mayıs 1985, s.160-161; *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, 4. Basım, Mart 1998, s.24.

1 Mustafa Kemal, Salih (Bozok)'a yazdığı 15 Kasım 1911 ve 28 Kasım 1911 tarihli mektuplarda "Şerif" imzasını kullanmıştır. Bkz. 15 Kasım 1911 tarihli mektubun dipnotu. (Y.N.)

MUHAREBE EMRİ*

(16/17 OCAK 1912)

Doğu Kolu Kumandanlığı
Sayı: 1

Zerente Karargâhından
16/17 Ocak 1912, Saat 7 sonra

Muharebe Emri

1. Bu gece sabaha karşı düşmanın yeni yapmakta bulunduğu istihkâma aşağıdaki baskın yapılacaktır:

Bu baskın hareketi Batı Kolu'nun topçusu ve gerekirse piyadesi tarafından himaye edilecektir.

2. Mertube, Ümmülrezm, Ümmühafin Zaviyeleri'nin seçilmiş erlerinden yüzer kişilik birer kol oluşturulacak ve üç zaviyenin geri kalan silahlı mücahitleriyle Nizamiye askeri ihtiyat kolu olarak kalacaktır. Kollardan birine Sabri ve diğerine Recep Efendi kumanda edecek, ihtiyat kolu doğrudan doğruya benim emrim altında bulunacaktır. Yüzbaşı Fuat ve Teğmen Hüseyin benim yanımda bulunacaklardır. Yüzbaşı Murat, Ordugâh Muhafızı olarak kalacaktır.

3. Düşman mevzisine baskın tan vaktinde saat 3.30'da yapılacaktır. Kollar saat 24.00'te ordugâhtan hareket edeceklerdir. Sabri Efendi Kolu; Derne Vadisi'nin doğu mıntıkası kenarından (dün bizzat keşif için gittiği istikamette) düşmanın yeni istihkâmı istikametinde, cepheden; Recep Efendi Kolu, bunun doğusundan, Vadi ile Seyd-i Aziz arasından, Kasr-ı Atik (Eski Kasır) istikametinde (düşman istihkâmının 500 metre doğusunda) adı geçen istihkâmın doğusundan hücum edeceklerdir. İhtiyat Kolu, ordugâhtan saat 01.00'de Seyd-i Aziz batısında, eski ordugâhın bulunduğu yere hareket edecektir.

4. Küçük çaplı mavzer cephanesinden her mavzerliye 60 mermi daha (evvelce verilenle beraber 120 olacak) ve satın alınan 1 000 büyük çaplı mavzer cephanesi ve mücahitlerin seçkin olanlarına kullandırtmak üzere her kola dörder el bombası şimdiden dağıtılacaktır.

5. Ben saat 02.00'de ihtiyat koluyla beraber hareket edeceğim ve başlangıçta bu kolla beraber Seyd-i Aziz batısında bulunacağım.

Mustafa Kemal
Kurmay Binbaşı
Derne Doğu Kolu Kumandanı

* Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, A. 6-110, D. 12, F. 11-5'ten aktaran: *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Osmanlı-İtalyan Harbi (1911-1912)*, ATASE Tarih Yayınları, Seri No: 5, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1981, s.328, 329.

16/17 OCAK MUHAREBESİ RAPORU*

(25 OCAK 1912)

Doğu Kolu Kumandanlığı — Zerente Karargâhında
Sayı: 2 — 25 Ocak 1912

16/17 Ocak 1912 Tarihinde Gerçekleşen Muharebe Raporudur

Ocak'ın 15. günü saat 4 sonra'da, düşman tarafından atılan büyük çaplı iki top mermisinden birinin Batı Ordugâhı'nın 700 metre ilerisine ve diğerinin 400 metre doğusuna düşmesi üzerine Enver Bey tarafından gönderilen 15/16 Ocak 1912 tarih ve 533 sayılı yazıda, düşmanın Şark-ı Ukba'da birkaç günden beri faaliyet gösterdiği yerde, büyük çaplı top yerleştirdiği veya bu mermilerin denizden atılmış olduğunun anlaşıldığı açıklanıyor ve bu konudaki kanaat ve bilgim soruluyordu. 15/16 Ocak 1912 tarih ve 15 sayılı yazımla, düşmanın birkaç günden beri faaliyet gösterdiği noktada bir istihkâm inşa etmekte olduğu ve adı geçen istihkâmın 13/14 Ocak 1912 gecesi ışıldak aydınlatmasıyla inşaatının devam ettiği anlaşılmış ve 15 Ocak 1912'de gönderdiğim subay keşif kolları, adı geçen mevkiye 800 metre kadar yaklaşarak, inşa edilen tahkimatın 40-50 metre uzunluğunda, üç cepheli ve henüz tamamlanmamış olup, inşaata devam edildiği ve top görülemediği bildirilmiş olduğu ve fakat bu tahkimatın yeri itibariyle Derne'ye yapılacak harekâtı etkiler şekilde engelleyebileceğinden henüz tamamlanmamış haldeyken, buraya bir taarruz kararlaştırmak konusunda Enver Bey'in görüşü sorulmuş ve şeyhlerin bu istihkâmın inşa ettirilmemesi için ricada bulundukları bildirilmişti.

Bu yazıya cevap olarak, Enver Bey'in Kurmay Yüzbaşısı Nuri Bey[1] ile gönderdiği yazıda, adı geçen istihkâma Doğu Kolu tarafından bir baskın yapılmasının uygun olacağı yazılıyordu. Bunun üzerine, örneği ilişik muharebe emri ve Enver Bey'e yazılan raporda geçen bilgilere uygun bir gece baskını kararlaştırıldı.

Baskın kararlaştırıldıktan sonra zaviyelerin kumandanları subaylar çağrılarak emir verilmişse de şeyhlerin bu gibi zamanlarda bin türlü hile ve vesilelerle harekâtı engelleyeceklerini söylediler.

Bunun böyle olacağı evvelce tahmin edilmiş olduğundan zaviyelerin ve kabilelerin şeyhlerini yanıma çağırttım. Kararlaştırılan hareketin yapılması lüzumu hakkında birçok izahat verilmiş ve hareketin yapılması emredilmişse de, ayın son çarşambası olduğundan ve daha birçok manasız sebepler ileri sürüldükten sonra, vuku bulan ısrar üzerine kesin söz vermeyerek gittiler. Çadırlarında birçok müzakereler neticesinde gece saat üçten (19.00'dan) sonra hazırlanmaya başladılar ki, bundan muharebe teklifinin kabul olunduğu anlaşıldı.

* Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, A. 6-110, D. 12, F. 14-2'den aktaran: *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Osmanlı-İtalyan Harbi (1911-1912)*, ATASE Tarih Yayınları, Seri No: 5, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1981, s.330-333.

1 Nuri Conker. (Y.N.)

Baskın kolları içtima ettirilerek gözden geçirilmiş, yiğitlik ve cesaretlerini artıracak şekilde kendilerine bazı sözler söylendikten sonra hareket ettirilmiş ve ihtiyat kolunun toplanması beklenmişti. Kolların hareketi sırasında ve sonradan ihtiyat kolu toplanırken Enver Bey tarafından örnekleri ilişik yazılar geldi. Saat dokuzda (01.00'de) harekete hazır olması gereken ihtiyat kolunun henüz toplanmadığı bildirilince, kendim toplanma yerine çıktım. Orada zaviyelerin ve kabilelerin şeyhleriyle on nizamiye erinden başka kimse görülmemiştir. Ayakta bir saat bekledikten sonra on beş tüfekli, 20-30 kadar tüfeksiz Arap toplanmış ve başka gelecek kimse olmadığı bildirilmişti.

Bin kişiye para verilmekte olduğundan, iki yüz kişi baskın kollarını oluşturduktan sonra ihtiyat koluna geri kalan 800 kişiden hiç olmazsa 400 kişi kalacağı hakkındaki tahmin doğru çıkmayınca derhal Enver Bey'e veyahut Mümtaz Bey'e hitabıyla 16/17 Ocak 1912 tarih ve 18 sayılı yazıyı gönderdim. Kendim de hazır olanlarla beraber Seydi-Aziz batısına saat 02.00'de hareket ettim. Hareketten evvel sargı yerinin Seydi-Aziz'de açılmasını sözlü olarak emrettim. Saat 03.30'dan önce Seydi-Aziz batısına gelinmişti. Makineli tüfeğin ve Mümtaz Bey kolunun kolaylıkla bizi bulmaları için üç kişinin Seydi-Aziz'e, iki kişinin yol üzerine çıkarılmasını emrettim. Bu emrim, şeyhlerin toplanması ve bir hayli müzakeresi neticesinde ancak yerine getirildi.

Saat 03.30'da baskının yapıldığına dair bir belirti görülmedi. Makineli tüfek ve Mümtaz Bey kolu gelmediler. İlerdeki durumu anlamak üzere altı kişilik bir keşif kolunun çıkarılmasını emrettim. Bu emrim de şeyhlerin toplanması ve müzakeresi neticesinde altı piyade yerine bir süvari ve benim arzu ettiğim istikametten başka istikamette gönderilerek yerine getirildi. Saat 05.00'e geliyordu. Bizzat hücum noktasının güneydoğusunda bulunan sırtların gerisindeki Kurudereciğe doğru ilerlemeye başladık. Bu sıradaydı ki, hücum noktası civarında bir bomba patladı ve tüfek sesleri işitilmeye başlandı. Batı tarafından topçumuzun ateş ettiği anlaşıldı. Adı geçen dereye gidildiğinde Recep Efendi tarafından örneği ilişik rapor geldi. Bu sırada yanımda bulunan silahsız Araplar kendi keyiflerine birer tarafa dağılmış, şeyhler birer dereciğe çekilmiş bulunuyorlardı. Kurmay Yüzbaşı Nuri'yle beraber artık gündüze kalmış olan muharebeyi yakından seyretmek üzere hücum noktasının güneydoğusundaki sırta gittik. On nizamiye eri de arkadan bizi takip ettiler. Orada istihkâmın güneyindeki yamaçta yayılmış Mertube zaviyesi kırmızı bayrağıyla görülüyordu. Düşman birçok ileri, geri ve yan hareketler yapmakla beraber durmadan takviye ediliyordu. Recep Efendi kolu dere içinde görünmüyordu.

Saat gündüz ona gelmişti. Düşman yeni istihkâmın doğusuna getirdiği topçusuyla Türk topçusuna ateş açmış, muharebe ediyordu. Bu sırada sıkışmış olan hücum kollarının geri çekilmesini koruyacak elde on erden başka kimse bulunmadığından, adı geçen on er Hüseyin Efendi kumandasında düşmanın sol yanına hareket ettirildi ve Hüseyin Efendi'yle Recep Efendi'nin çekilmesi emri gönderildi. Biz de bulunduğumuz noktanın 200 metre doğusunda mağara bulunan noktaya gittik. Düşmanın kuvveti bir tabura kadar çıkmış ve sol yanıyla mağara istikametinde taarruza geçmiş ve topçusuyla bulunduğumuz mağara noktasını ateş altına almıştı. İleri giden on erin çekilmesi emir olmakla beraber düşman şarapnellerinden biz de rahatsız olarak Seydi-Aziz istikametinde çekilmeye mecbur olduk. Yolda, örneği ilişik Sabri Efendi'nin raporu ve makineli tüfek bölüğü hakkında Doktor Kıdemli Yüzbaşı Abdülgani'nin yazısı geldi. Sabri Efendi ve makineli tüfek kumandanı Şevket Bey'in Seydi-Aziz istikametinde çekilmelerine ait

örnekleri ilişik emirler saat 12.15'te gönderildi. Saat 12.30'da Seydi-Aziz noktasına geldik. Oradan Urban'ın[1] ve makineli tüfeğin çekilmeleri bekleniyordu. Mücahitler, düzensiz olarak tek tük çekiliyorlardı. Makineli tüfek bölüğü girdiği bir derecikte düşman topçusunun ateşine maruz kalmış ve yanında bulunan gönüllü erlerin yardımından mahrum olduğu için zorlukla çekilmeyi başarabilmişti. Orada bulunan sıhhiye heyetine ordugâh sırtlarının gerisine çekilmeleri emredildiği sırada ben düşman topçusunun mermi ve şarapnelleri altında Seydi-Aziz'in 500 metre kadar güneyinde bir noktaya çekilmeye mecbur kaldım. Bu sırada dehşetli bir yağmur başlamış ve düşman sol kanadıyla başladığı taarruzu kesmiş olduğundan yaklaşmış olan makineli tüfek bölüğüne ve dağınık bir şekilde çekilmekte olan mücahitlere ordugâh sırtları son istikamet olarak gösterilmiş, muharebe bitirilmiş ve bizzat ordugâh sırtlarına çekilinmiştir.

O gün akşama kadar üç şehit ve on yaralı verildiği anlaşılabilmiş ve sureti ilişik kısa rapor saat 16.30'da Enver Bey'e gönderilmişti. Ertesi gün kesinleşen zayiat miktarı 22 şehit ve 27 yaralıdır. Düşmanın zayiatının hemen hiç denecek kadar az olduğu tahmin edilmektedir.

Bu baskın münasebetiyle meydana çıkan bazı hususlar:

1. Elimizdeki şeyhlerin kuvvetleri, göründükleri miktara göre para alan kimselerdir ki, bunlar Doğu ordugâhında silahlı, silahsız, ihtiyar, çocuk dahil olduğu halde bin kişidir. Fakat bu bin kişiden ordugâhta ancak 250 kişi hazır bulunup kalanı ortada yoktur. 250 kişinin ellerindeki cephanesinin tedarik imkânı; ellisi küçük çaplı mavzer, yirmisi büyük çaplı mavzer ve kalanı Gra ve çiftedir ki zaten beş on mermiden ibaret olan cephaneleri bitmiştir. Elli kişiye yakını da hemen hemen tüfeksizdir.

2. Şeyhler, böyle bir kuvvetle neticeli ve zor bir muharebe yapamayacakları inancında olduklarından topa ve istihkâma karşı ve gece harp etmekten korkarak muharebeye engel olmakta ve fakat diğer taraftan bunlar sayesinde bizden birçok paralar almakta bulunduklarından, kandırıcı bir tutum takınmaktadırlar. Bu halin devamını, sonuç umduklarından ve hamiyet icabı olarak değil, bilakis bir ticaret kaynağı buldukları için arzu etmektedirler.

3. Arap mücahitler genellikle cahil ve şeyhler tarafından kolaylıkla aldatılabilen kimselerdir. İçlerinde ciddi olarak ölümden korkmayan pek az cesur mevcut olmakla beraber çoğu korkaktırlar. Yapılacak muharebenin tehlikeli olduğunu anlarlar veyahut şeyhler tarafından kendilerine söylenirse o muharebeyi ya hiç yapmazlar veyahut yarıda bırakırlar. Bu nedenle, teorik olarak elde edilmesi mümkün ve düşünülen konunun böyle bir vasıtayla sağlanabileceğine tam bir emniyette bulunulamaz.

Takdim edilen noktalar bu muharebede bütün maddi delilleriyle sabit olan konulardır. Şeyhlerin ilk itirazları, sıfır mevcudunda çıkmaları, Hase kabilesinin yolu bilmeyiz diye hareketten kaçınmaları, baskın kollarının saat 03.30'da baskını yapmayıp gündüze kalınması ve hücum edecekleri düşmanın hal ve vaziyetini ve kuvvetini görmedikçe hücum etmemeleri, yardıma sevk edilen Eşref Bey kolundan ancak az bir miktarının düşmana pek uzak bir mevziden birkaç tüfek atmakla yetinmeleri, sözü edilen deliller arasındadır.

Mustafa Kemal
Kurmay Binbaşı
Derne Doğu Kolu Kumandanı

1 Arap mücahitler. (Y.N.)

BEHİÇ (ERKİN)'E MEKTUP*

(2 NİSAN 1912)

Ayn-ı Mansur Karargâhından,
20 Mart 1328 (2 Nisan 1912)

Demiryolları Komiseri Kurmay Binbaşı Behiç Beyefendi'ye

Saygıdeğer Beyefendi, günlük ciddi çalışmalarınız arasında elinize geçmek bahtiyarlığına erişeceğini ümit ettiğim işbu kâğıt parçası, Ahzar Dağı'nın harp hayatına ait hisleri aksettireceği için, meşgalelerinizden birkaç dakika terk etmeye değer zannederim.

Selanik'ten İstanbul ve oradan Akdeniz'i geçerek Mısır'a ve Mısır'dan da 700 küsur kilometrelik boş çölleri geçerek şimdiki mevkimize gelişimiz öyle bir tarihtir ki, ancak Selanik'in "paşa gıdası"[1] ile anlatılabilir. Buna ulaşmak şimdilik bir hayal ise de, hakikat olması da uzak değildir.

19 Şubat (5 Mart) muharebesinde Nişancı Taburu Kumandanı iken Sedes civarında Pertev Bey'in idare ettiği karşılıklı hareketimiz münasebetiyle zatıâlinizi hatırladım.

Muharebenin, manevramızın bazı safhalarıyla benzerliği vardı. Esasen 70 kişilik bir pusu kurulmuştu. İtalyanlar sabahleyin bu kuvvetle muharebeye tutuştu. Bizde taarruz fikri yoktu. Kuvvetlerimizin hepsi örtülü hazırlık mevzisinde bulunuyordu. Saat 6 oldu, gündüz. İtalyanlar pusu kuvvetini püskürtemedi. Bütün kuvvetini muharebeye hazırladı ve taarruza geçti. Pusu yeri Derne'nin dört kilometre batısındaydı. Biz de bütün kuvvetle taarruza geçtik. Doğu kolunu da getirttik. Seyitabdullah noktasında (pusu yeri) "..." muharebesinde olduğu gibi 8-9 defa düşmanın taarruzu kırıldıktan sonra saat 11'de bütün İtalyan safları, avcı hattı, ihtiyat, istinat, hepsi birbirine paralel olarak kaçmaya başladılar. Biz bu hattın sol tarafında, topçu mevzisinde manzarayı tamamen görüyorduk. Gecenin gelmesi muharebeyi sona erdirdi. O gün Derne'ye gelmiş bulunan iki Alman, bir İngiliz subayı harbin cereyanını anlayamıyorlardı. Netice, meseleyi halletti. Biz de onlara karşı oldukça yüksek perdeden attık. Benzerlik kanat hücumlarımızdadır.

Hürmetimi arz ederim efendim.

Derne Kumandanı
M. Kemal

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Eylül 1925; *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, 4. Basım, Mart 1998, s.39, 40; *Yakınlarından Hatıralar*, Sel Yayınları, Atatürk Kütüphanesi: 8, İstanbul, 1955, s.72, 73. Mektubun aslı Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'ndedir.
Sadi Borak, mektubun tarihini 30 Mart 1328 (12 Nisan 1912) olarak belirtmiştir. Behiç Erkin ise, 20 Mart 1328 tarihli olduğunu yazmaktadır. Bkz. Behiç Erkin, "Atatürk'ün Selânik'teki Askerlik Hayatı", *Belleten*, Cilt: 20, Sayı: 80, Ekim 1956, s.600. (Y.N.)

1 Rakı. (Y.N.)

SALİH (BOZOK)'A MEKTUP*

(1 MAYIS 1912)

18 Nisan 1328 (1 Mayıs 1912)

Azizim Salih,

Nuri evvelki gün Seyid Ahmed el Şerif'i almaya gitti. Sıhhatim iyidir. Vaziyet güzeldir. Validemin ve validenizin ellerinden öperim. Bütün arkadaşlara selam.

İlişikteki fotoğrafları icap ederse İkinci Şube Müdürü Kemal Bey'le veya Tahsin'le görüşerek kartpostal yaptırınız ve bize de gönderiniz.

Gözlerinizden öperim.

M. Kemal

* S. Eriş Ülger, *Özgün Belge ve Fotoğraflarla Atatürk*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, No: 13, Ankara, 1996, s.108.

SALİH (BOZOK)'A MEKTUP*

(8/9 MAYIS 1912)

Ayn-ı Mansur Karargâhından
25/26 Nisan 1328
(8/9 Mayıs1912)

Kardeşim Salih'e

Mektuplarınızda, gazetelerde bize ait hissiyatınızı anlatan satırlarınızı okuduğum zamanlar kalbimin pek derin hislerle çarptığını duyuyorum. Birkaç kardeşinizin, Akdeniz'i aşarak, çöllerde uzun mesafeler kat ederek donanmasına dayanan alçak düşmanın karşısına çıkması ve buradaki vatandaşları bağırlarına basarak haysiyetsiz düşmanı sahillere hapsetmesi şüphesiz sizi memnun eder. Fakat biz vatana borçlu olduğumuz fedakârlığın derecesini düşündükçe, bugüne kadar yapılabilen hizmeti pek naçiz buluyoruz. Vicdanımızdan gelen bir ses, bize, vatanın bu sıcak ve samimi ufuklarını tamamen temizlemedikçe; gemilerimizin Tobruk, Derne, Bingazi ve Trablusgarp limanlarında tekrar demir atmış olduğunu görmedikçe vazifemizi tamamlamış sayılamayacağımızı ihtar ediyor. Ve öyle hissediyoruz ki, biz bu vicdani ihtar hükmünü tamamıyla infaz etmedikçe sizin ve bize dayanan milletin arzusunu tamamen yerine getirememiş olacağız.

Bilirsin, ben askerliğin her şeyinden çok sanatkârlığını severim. Burada sanatın bütün icaplarını tatbik edecek kadar zamana ve bu zamanın doğuracağı vasıta ve vesilelere sahip olunursa, işte o zaman milletin arzusuna uygun bir askeri manzara bütün cihanın gözlerini kamaştıracaktır.

Ah Salih, Allah bilir, hayatımın bugününe kadar orduya faydalı bir uzuv olabilmekten başka vicdani bir emel edinmedim. Çünkü vatanın muhafazası, milletin saadeti için her şeyden evvel ordumuzun o eski Türk ordusu olduğunu dünyaya bir daha ispat lüzumuna çoktan inanmıştım. Bu kanaate ait emellerimin şiddeti, ihtimal beni çok fazla aşırı[1] göstermişti. Fakat zaman, saf ve nezih dimağlardan doğan fikri hakikatleri –kabulünden çekinilse de– tatbik ettirir.

Bu gece Derne kuvvetlerimizin bütün kumandanları, subayları ile bir müsamere yapmıştık. Bu satırları çadırıma dönüşümde yazıyorum. Bu güzel kalpli, kahraman bakışlı arkadaşlarımın; bu küçük rütbeli fakat düşmanı titreten büyük kumandanların samimi bakışlarında vatan için ölmek özlemini okuyordum.

* *Milliyet*, 24 Kasım 1979; Salih Bozok-Cemil S. Bozok, *Hep Atatürk'ün Yanında*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, Mayıs 1985, s.164, 165; *Yakınlarından Hatıralar*, Sel Yayınları, Atatürk Kütüphanesi: 8, İstanbul, 1955, s.46, 47; *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, 4. Basım, Mart 1998, s.25, 26; *Atatürk*, TMTF 25. Yılda, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1964, s.41.

1 Metinde "ifratperver". (Y.N.)

Bu okuyuş, dimağımda sizin, bütün Makedonya muhitinde tanıdığım arkadaşların, bütün ordumuzun kahraman evlatlarının hatırasını canlandırdı. Kalbimde büyük bir sevinç ve gurur hissi ortaya çıktı. Ve arkadaşlarıma dedim: Vatan mutlaka selamet bulacak, millet mutlaka mesut olacaktır. Çünkü kendi selametini, kendi saadetini memleketin ve milletin selamet ve saadeti için feda edebilen vatan evlatları çoktur. Hepinize selam ederim, kardeşim.

Derne Osmanlı Kuvvetleri Kumandanı
M. Kemal

KERİM BEY'E MEKTUP*

(22 MAYIS 1912)

Ayn-Mansur Karargâhı'ndan
9 Mayıs 1328 (22 Mayıs 1912)

Kerim Bey Kardeşime

Aziz Kardeşim Kerim Bey,

Ayrıldığımız gün olan 2 Teşrinievvel 1327'den (15 Ekim 1911) bugüne kadar geçen 7-8 ay zarfında size ancak bir iki ve pek kısa mektup göndermiştim. Bunların ulaşıp ulaşmadığını bilmiyorum. Sonra Paris'te olduğunuzu, Tunus yoluyla geçmek isteyip de başarılı olamayarak sizin yardımınızla bize gelen bazı arkadaşlardan öğrendim.

Ben İstanbul'dan Naci, Hakkı ve Yakup Cemil'lerle çıktım. Naci'nin bütün hayallerine rağmen komite adına hiç kimse tarafından hiçbir yardım görülemedi. Paraları bitti. Genel Merkez'den 300 lira istediler. Birinci cevapta, "Para yok, Enver'le görüşün" dendi. Naci'nin üstelemesine Nazım'ın azarı ve teessüfüyle karşılık verildi. Benim senedimle Naci Ömer Fevzi'den 200 İngiliz lirası aldı. Hareket edildi.

Ben yolda hastalandım, İskenderiye'ye döndüm. On beş gün kadar hastanede yattım. Bu sırada bizim Nuri, Fuat[1] da geldiler. Tekrar bunlarla yola çıkıldı... Bu fedakâr ve vefakâr arkadaşlarla biraz zorlukla ve bir defa tevkif olunarak, yerimize diğerlerini bırakmak suretiyle Mısır hududunu geçtik. Tobruk'ta birkaç gün kalarak başarılı bir netice veren 9 Kânunuevvel 1327 (22 Aralık 1911) Muharebesi'ni yaptıktan sonra Derne'ye geldik.

Derne Kuvvetleri, Derne Vadisi'yle iki kısma ayrılmış bir haldedir. Enver zaten batıdaki kuvvetle bulunuyor. Nuri'yi de onun Kurmay Başkanı yaptık, ben de Fuat'ı alıp Doğu Kolu Kumandanı sıfatıyla Doğu Kuvveti'ne katıldım. Yollarda oldukça yorulmuş, ıslanmış, üşümüş, sefalet çekmiştik. Derne'de de henüz başlangıç halinde bulunulduğu için sefaleti gidermek mümkün olamamıştı. 3/4 Kânunusani (16/17 Ocak) Baskını'yla başlayan 4 Kânunusani (17 Ocak) Muharebesi gecesi ve günü zaten hastalıklı görünen sol gözüm kanlandı ve görmez oldu. Istırabın derecesi vazife yapmama mani oldu. Hilâliahmer[2] Hastanesi'ne yattım. Bir ay tedaviden sonra tam olarak göremediğim halde hastaneden çıktım.

* Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi Kls. 34, Özel Dos. 106, F. 26'dan aktaran: Hamdi Ertuna, *1911-1912 Osmanlı İtalyan Harbi ve Kolağası Mustafa Kemal*, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1984, s.207-210.
Kerim Bey, *Nutuk* (1938 basımı) 124-138. sayfalarda adı geçen Abdülkerim Paşa'dır. (Y.N.)

1 Nuri Conker ve Fuat Bulca. (Y.N.)

2 Kızılay. (Y.N.)

Vaziyet biraz büyüdüğü için Enver Umum Kumandan, ben de Derne Kuvvetleri Kumandanı oldum. Bu sırada idi ki, 19 Şubat (3 Mart 1912) günü umumi bir muharebe oldu. Bugün de fevkalade yorgunluk ve açlık ve muharebe geceye kaldığından soğuğa maruz kaldık ve bunun neticesi olarak gözümün rahatsızlığı ertesi gün nüksetti.

On beş gün kadar yataktan kalkamadım, gözlerimi açamadım. Nihayet ıstırap geçti, tekrar işe başladık. Fakat sol gözüm daha az görür oldu. Doktorlar Mısır'a gitmemi tavsiye ettiler. Ben razı olamadım. Nihayet bugüne kadar görme derecesinde bir fark görülemeyerek o derecenin yerleştiğine hükmedilmiştir. Gerçi uzman doktor zamanla açılacaktır diyor, fakat ben inanmıyorum.

Bu harbin bitmesinden sonra askeri hayata veda ederek istirahat köşesine çekilebilmek ihtiyacı bilmem nasıl sağlanacak?

Sizin mebusluğunuz hakkında olup biten her şeyi bana Selanik'ten yazdılar. Nihayet Salâh'ın hakkınızda yazdığı siyasi makaleyi de okudum. Zaman her şeyi halleder.

Nuri'yi Büyük Sinusi Şeyhi Esseyid Ahmet Şerif'in karşılanması için Cabu'ya gönderdik (12-15 günlük mesafe). Oraya ulaştı, Şeyh'in gelmesini bekliyor.

Derne Kuvvetleri'ni adeta büyük bir tümen halinde tertip ve teşkil ettik. 2-3 günlük mesafelerde müfrezelerimiz de var. Bingazi'deki kuvvet daha büyük; düşman her noktada mutlak müdafaada, istihkâmını artırmakla meşgul.

Biz de pusu, baskın... tacizlerle mütevekkil. Düşmanın Adalar Denizi'ndeki harekâtı bize hiçbir tesir yapmıyor.

Bu mektubun salimen size ulaşacağından emin olduğum için bu kadarla yetiniyor ve mektubunuzu, hatta telgrafınızı bekliyorum. Hürmetle gözlerinizden öperim kardeşim.

Derne Kuvvetleri Kumandanı
Binbaşı
Mustafa Kemal

GÜNLÜK EMİR*

(22/23 MAYIS 1912)

Ayn el Mansur'dan

22/23 Mayıs 1912
Günlük Emir: 12

1. Topçu kumandanı, topçunun ateş muharebesi hakkında her sınıf subayının anlayabileceği tarzda bir not hazırlayacaktır. Bu notuna bir topun tahrip şekliyle ilgili pratik malumatı da ekleyecektir. Bu konuda topçu kumandanının münasip zamanda umum arkadaşlara bir konferans vermesi talep olunacaktır.

2. Mitralyöz bölüğü kumandanı mitralyözün muharebede kullanma yeri ve zamanı ile ateşlerinin talebi ve tesiri hakkında gayet özet bir not hazırlayacak ve bunun tercümesini (bu komutan Almandır) bana gösterecektir. Bir mitralyöz tüfeğinin kolayca ve esaslı tahribi için ne yapılması lazım geldiğini nota ekleyecektir.

3. Topçu ve mitralyöz kumandanları, kendilerinden talep edilen söz konusu notları azami on beş günde bitirmiş olacaklardır.

Derne Kumandanı
Mustafa Kemal

* Celâl Erikan, *Komutan Atatürk I*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1972, s.103, 104.

BEHİÇ (ERKİN)'E MEKTUP*

(29 TEMMUZ 1912)

Ayn-ı Mansur Karargâhından,
16 Temmuz 1328 (29 Temmuz 1912)

Muhterem Kardeşim Behiç Bey,

Pek ziyade teselli veren mektubunuzu aldım. Selanik'in Olimpos'unda iadesi vaat edilen geçmiş tatlı günlerin hülyalarına daldım. O ciddi kardeşlik hayatına örnek olan günlerin tekrar yaşanması ne kadar büyük saadet olur.

Buradaki hayat tarzımız ve çalışmamız artık herkesçe anlaşılmış bir hale geldiğinden bahsini bile lüzumsuz buluyorum. Ancak şurasını arz edeyim ki, bizde buradaki vaziyet ve mukavemetimizle milletin şanına uygun bir netice alınması ümidi pek kuvvetli iken son zamanlarda memleket içinde çıkan elem verici levhalar[1] bizi üzdü. Bizim ahlaksızlığımızın, menfaatperestliğimizin derecesi biliniyordu. Fakat bunun hıyanet, alçaklık, rezalet derecesine çıkabileceğini katiyen ve asla düşünmüyorduk.

İhtiraslar, cehalet ve mantıksızlık yüzünden koca Osmanlı Devletini mahvedeceğiz. Kuvvetli bir Osmanlı İmparatorluğu vücuda getirmeyi düşünürken, vaktinden evvel esir, sefil ve rezil olacağız.

Hatanın kimlerde ve nerede olduğunu bilmiyorum. Lakin her ne olursa olsun, memleket çöküş yoluna terk edilmeyecektir.

Askerleri siyasetle uğraşmaktan men için kanun maddeleri yapmışlar. Ben iki sene evvel tesadüfen bulunduğum bir kongrede "askerleri bırakınız" dediğim için mürteci oldum, idama mahkûm edildim. Zaman ve hadiseler her türlü hakikati ispat eder ve ortaya çıkarır; fakat bazen böyle helak eden bir darbe indirerek.

Savunma Bakanı'nın mevkisini terk edişini garip bulurum. Hamiyetli ve fedakâr idiyse ve ötede beride savunduğu gibi "kellesini koltuğuna almış" idiyse, asıl hamiyet ve fedakârlık göstermek ve sebat etmek zamanı şimdi idi.

Kalp yumuşaklığı göstermeye ne lüzum vardı. Daha on ay evvel benim gibi naçiz bir kıdemli yüzbaşıyı susmaya mecbur etmeye, atalet içine sokmaya ve gizli maksatlarını gerçekleştirmek için etrafını saran bir sürü beyinsize kafa sallamakla vakit geçirmeye ve budala gibi, bir alık gibi, kukla vaziyetinde entrika cereyanlarına nefsini

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Eylül 1925; *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, 4. Basım, Mart 1998, s.41, 42; *Yakınlarından Hatıralar*, Sel Yayınları, Atatürk Kütüphanesi: 8, İstanbul, 1955, s.74-76; *Doğumunun 100. Yılında Atatürk*, Türkiye Muharipler Derneği Yayınları, Ankara, 1981, s.71; Hikmet Bayur, *Atatürk Hayatı ve Eseri/Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1990, s.46, 49. Mektubun aslı Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'ndedir.

1 Bir yere asılmak üzere yazılmış yazı veya yapılmış resim, afiş. (Y.N.)

teslim etmeye rıza göstermektense, daha o zaman makamını ehline terk etmek elbette daha doğru olurdu. Hareket tarzı doğru idiyse, şimdi göstereceği vaziyet, sebat ve fedakârlık olacaktı. Devlet işlerini çocuk oyuncağı mı zannediyordu?

Bizim askeri vaziyetimizde bir değişiklik yoktur. Siyasetimiz müsait ise biz, istenildiği kadar sebat ve mukavemete muktediriz.

Yalnız siyaset erbabının memleketi büsbütün tarumar olmaktan korumak için gözlerini dört açması lazımdır.

Bütün dostlara selam ve hürmetlerimi takdim eder ve sizin gözlerinizden öperim. Enver Bey özel selam eder.

Derne Kuvvetleri Kumandanı
M. Kemal

GÜNLÜK EMİR*

(4 AĞUSTOS 1912)

22 Temmuz 1328
(4 Ağustos 1912)

Bütün Subaylara ve Askeriye Mensuplarına

1. Osmanlı-İtalya Seferinin tarihine temel olacak bilgiler, bu sefere katılanların bilgi ve görüşleri olacaktır. Bunun için:

a. Tarih, gün;
b. İçinde bulunulan şartlar;
c. Kuvvet (hakiki);
d. Üst komutanların tertibatı ve emirleri (Aynı yoksa ne olduğu);
e. Fiiliyat;
f. Neticeler;
g. Her defasında görülen hakiki ruh hali (ikiyüzlülükle değil);

dikkate alınarak, bütün subaylar ve askeriye mensupları harp sahasına girdikleri günden bugüne kadar (gözlem ve araştırmaları üzerine) çok özet ve maddi esaslara dayanan birer defter[1] tutacaklardır.

2. Bu defterlerde hakikate bağlı kalınacağı, insanlık ve hakikat severlikten uzaklaşılmayacağı tabiidir.

3. Bu defterler bir aya kadar bitirilmiş olacaktır.

Mustafa Kemal

* Celâl Erikan, *Komutan Atatürk I*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1972, s.13, 14. Belge Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndedir.

1 Metinde "muhtıra". (Y.N.)

GÜNLÜK EMİR*

(4 AĞUSTOS 1912)

Ayn-Mansur Karargâhı
22 Temmuz 1328 (4 Ağustos 1912)

Günlük Emir

1. Kol kumandanları, kollarının her türlü iş ve muamelelerine, emir ve kumandasına hâkim ve nüfuzlu olmaları tabii olduğundan, bu konuda gerekli tedbirleri alacaklar ve teftişlerde bulunacaklardır.

2. Kol kumandanları, maiyetlerinde bulunan subayları mümkün olduğu kadar daimi olmak üzere kabilelere memur edecek ve bunlar memur oldukları kabilelerin hal ve özel durumumuz dikkate alınarak iyi idarelerinden kumandanlarına karşı sorumlu olacaklardır.

3. Her subay, memur olduğu kabile veya kabilelerin bir künye defterini tutacak ve günlüklerini adı geçen deftere uygun olarak dağıtacakları gibi, kol kumandanlarında da genel kolun bir esas künye defteri bulunacaktır. Kabile subayları her türlü değişikliği kol kumandanlarına bildirecek, ana defterle kendi yanlarındaki künye defterleri daima birbirine uygun olacaktır.

4. Tabur kumandanları da taburlarını teşkil eden bölük kumandanlarından ayrı birer esas künye defteri tutacaklardır.

5. Bütün Derne kuvvetlerinin, Derne Kuvvetleri Kurmay Başkanlığı'nda da bir Esas Künye Defteri'nin bulunması, disiplin ve muamelelerin selametle yürümesini sağlamlaştıracağından bugüne kadar muvaffak olunamayan bu husus da sağlanacaktır.

Dolayısıyla, kol ve tabur kumandanları birer künye defterini Derne Kuvvetleri Kurmay Başkanlığı'na verecek, vuku bulacak değişiklikleri her on beş günde bir ordugâh kumandanlığı vasıtasıyla bildireceklerdir.

6. Kol ve tabur kumandanları günlük ve maaşların iyi sarf ve dağıtımından da sorumlu olduklarından bu husus için Derne İdaresi'nden para alınması ancak kol kumandanlarının bizzat senetleriyle olacaktır. İdare ile hesapların görülmesi kol kumandanlarıyla icra olunacaktır.

7. Derne Kuvvetleri İdare Başkanlığı, idare ve ambarlarda memur ve çalışanların ve Baştabip Karargâhı'nda ve hastanede mevcut doktorların ve sairenin künyelerini Derne Kurmay Başkanlığı'na verecektir.

Derne Kumandanı
Mustafa Kemal

* Hamdi Ertuna, *1911-1912 Osmanlı İtalyan Harbi ve Kolağası Mustafa Kemal*, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1984, s.211, 212.

SÜVARİ SUBAYI MİTHAT BEY'E MEKTUP*

(21 ARALIK 1912)

8 Kânunuevvel 1328
(21 Aralık 1912)

Mithat Beyefendi,

Aziz Kumandan,

Bir sene evvel Selanik'ten İstanbul'a getirildiğim zaman sizin İstanbul'da bulunmayışınız görüşmemize mani teşkil etmişti. İtalya Harbi üzerine pek ani bir serserice kararla Derne'ye gitmiştim.

Orada barış imzalandığı zaman burada da felaketlerin sürdüğünü hissettim. Avrupa yoluyla döndüm. Muhsin Beyefendi1 ile görüşmüştüm. Fakat Hadım köyünde bir gün bile kalamadığım için sizi bulamamıştım. Fahri Paşa ile beraber buraya gön-derdiler. Bir tesadüf buraya gelmiş olduğunuzu şimdi öğrendim. Çok memnun ol-dum. Bazı araştırmalar için oraya gelecektim ki sizinle de bol bol görüşme fırsatı olacaktı. Umum kumandanın gelişi bunu tehir etti. Bununla beraber her durumda görmek üzere geleceğim. Bir arzunuz olursa telefonla bildiriniz.

Gözlerinizden öperim.

Mürettep Kuvvetler Kurmayına Memur
Selanikli Kurmay Binbaşı
M. Kemal

* Süvari subayı Mithat (Denli) Bey, Selanik eşrafından Evranoszade Muhsin Bey'in damadıdır. Daha sonra Bolu Mebusu olmuştur. Mektubun aslı Mithat Bey'in torunu Mithat Denli'dedir. İlk kez *Aydınlık* dergisinde yayımlanmıştır. (Geniş bilgi için bkz. *Aydınlık*, 19 Nisan 1998 tarihli 561. sayı.) Mustafa Kemal'e ait iki mektubun fotokopisi (öteki mektup Evranoszade Muhsin Bey'e yazılmıştır ve 20 Nisan 1917 tarihlidir), bu eserde yer almak üzere Feriha Denli ve oğlu Mithat Denli tarafından verilmiştir. (Y.N.)

1 Evranoszade Muhsin Bey. (Y.N.)

EDİRNE KONUSUNDA SAVUNMA BAKANLIĞI'NA ALİ FETHİ (OKYAR)'LA BİRLİKTE UYARI MEKTUBU*

(17/18 ŞUBAT 1913)

Bakanlık Yüksek Huzuruna

Bolayır Merkez Tabyası
4/5 Şubat 328 (17/18 Şubat 1913)

İki taraf ordularının savaş durumu stratejik açıdan münakaşa ve tetkik edilmiş, bu ilmi münakaşa neticesinde Osmanlı ordusuna ait olan hareket çizgisi bugün takip edilen hareket çizgisinin zıddı olarak ortaya çıkmıştır. Böyle bir zamanda teknik hakikatleri ortaya koymak vazifesine binaen aşağıdaki görüşlerin cesaretlendirilmesi ve bu konudaki cesarete müsamaha edilmesi beklenir:

10 Kânunusani 328 (23 Ocak 1913) Tarihinde Siyasi Durum

Osmanlı ve Bulgar orduları mütareke halindedirler. Osmanlı kabinesi Edirne'nin Bulgar eline geçmesine muvafakat ve adaların talihini de büyük devletlere havale etmiş ve bu kararını bildirmek üzere bulunmuş iken, Babıâli'ye toplanan bir cemaat tarafından gösteri yapılarak Savunma Bakanı ve Başkumandan Vekili öldürülmüş ve Bakanlar Kurulu vazife sırasındayken tehdit edilmiş ve iktidar makamından düşürülmüştür. Padişah hazretleri yeni bir kabinenin kurulması vazifesini size[1] vermiş ve bu vazife kabul edilerek yayımlanan bildiride milletin namusunun iadesine kabinece gayret edileceği ilan edildiği gibi bütün vatan evlatları bu maksada hizmete çağrılmıştır.

Yeni kabinenin düşürülen kabine ile aynı fikirde olmadığı ve Edirne'yi Bulgarlara terk etmek taraftarı bulunmadığı, büyük devletlere verilen ve bir örneği basında yayımlanan notadan anlaşılmıştır.

* Murat Sertoğlu, "Balkan Savaşı Sonlarında Edirne'nin Kurtarılması Hususunda Hemen Teşebbüse Geçilmesi İçin Atatürk'ün Harbiye Nezaretini Uyarışına Dair Bilinmeyen Bir Belge", *Belleten*, Cilt: 32, Ekim 1968, No: 128, s.459-468; Uluğ İğdemir, *Atatürk'ün Yaşamı*, Cilt: 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1980, Ek: XI, XII; Hikmet Bayur, "Yeni Bulunmuş Bazı Belgeler Işığında Kâmil Paşa'nın Siyasal Durumu", *Belleten*, Cilt: 35, No: 137, s.102-105.

1 Mektup, Harbiye Nazırı (Savunma Bakanı) Mahmut Şevket Paşa'ya yazılmıştır. (Y.N.)

10 Kânunusani 328 (23 Ocak 1913) Tarihinde Askeri Durum

Osmanlı ordusu biri Çatalca'da diğeri Gelibolu Yarımadası'nda olmak üzere ikiye bölünmüştür. Ana kısım Çatalca müdafaa hattında ve stratejik ihtiyatları Ayastefanos'ta[1] ve İzmit ve Bandırma taraflarında bulunmaktadır.

Gelibolu Yarımadası'ndaki küçük kısım, bir kısım kuvvetini, harp halinde olan Yunan ordusunun Boğaz aleyhine yapması muhtemel çıkarma hareketine karşı koymaya ayırmıştır.

Mütarekenin imzalanma tarihinden 10 Kânunusani 328 (23 Ocak 1913) tarihine kadar gerek Çatalca ve gerek Gelibolu kuvvetlerinin disiplinlerinin sağlanmasına ve hareket ve harp kabiliyetlerinin artırılmasına çalışılmaktadır.

Bulgar ordusu ana kısmıyla Çatalca karşısında ve bir tümeniyle Gelibolu Yarımadası kuzeyinde bulunmaktadır. Edirne'nin kuşatması eskisi gibi devam etmektedir. Sayıca üstünlüğün Bulgar ordusunda olduğuna Osmanlı ordusu kurmayında kanaat vardır.

22 Kânunusani 328'de (4 Şubat 1913) Siyasi Durum

Düşmanlar Edirne'yi vermemek iddiasında bulunan Osmanlı notasına karşı düşmanlık ilan etmekle cevap vermiştir. Osmanlılar tarafında 10 Kânunusani 328'de (23 Ocak 1913) hükümet darbesini yapanlar cezalandırılmadıktan başka önemli memuriyetlere geçirilmesinden, Osmanlı kabinesinin söz konusu darbeyi meydana getiren fikir hareketini takdir ettiği ve göstericilerle fikir ve çalışma birliği edeceği anlaşılıyor.

Osmanlı kamuoyu, düşürülen kabinenin miskince davranarak Edirne'yi düşmana vermeye razı olduğuna ve yeni kabinenin milli ve askeri namusu iade ederek henüz düşman elinde bulunan Edirne'nin Osmanlı ordusunun taarruz hareketiyle kurtarılacağına inanmaktadır. Vilayetlerde hükümetin teşvikleriyle harbin devamı lehinde gösteriler uyandırılmıştır.

22 Kânunusani 328'de (4 Şubat 1913) Askeri Durum

10 Kânunusani 328'den (23 Ocak 1913) beri askeri vaziyette mühim bir değişiklik yoktur. İzmit ve Bandırma taraflarındaki stratejik ihtiyatların vapurlara bindirilmesi için hazırlıklar yapılıyor. Anadolu'dan başka getirilecek kuvvet yoktur. Millet fertlerinden eli silah tutan yüz binlerce kişiden istifade edileceğine dair bir hareket görülmemektedir.

Söz Konusu Durumun Tartışılması ve Elde Edilen Sonuç

Milletin ve kamuoyunun aldatılmaması ve kabinenin kendi iddiasını tekzip etmemesi için düşman ordusunun sayı ve strateji üstünlüğünü kati ve kararlı bir taarruz hareketiyle telafiye karar verildiğine hükmetmek lazım gelir. Hakikatte bundan başka türlü karar verilemez.

1 Yeşilköy. (Y.N.)

Edirne, Çatalca ordusundan 300 kilometre uzakta ve Çatalca karşısındaki Bulgar ana kuvvetinden başka ayrıca bir kuşatma ordusuyla Osmanlı ordusundan ayrı bulunmaktadır. Dolayısıyla Edirne'ye varmak için öncelikle Çatalca'daki Bulgar ana kuvvetini hezimete uğratmak, ikinci olarak kuşatmayı zorla kaldırmak, üçüncü olarak dört aydan beri mahsur kalmanın tahribatını gidermek için külliyetli erzakı süratle şehre yetiştirmek lazımdır. Bunun için hareket ve taarruz gerekir. Bu taarruz ya doğrudan doğruya Çatalca'dan karadan veyahut hem karadan ve hem de Bulgar ana kısmının gerilerini çıkarma hareketiyle tehdit edecek şekilde denizden veyahut aynı zamanda Gelibolu Yarımadası'ndan yapılmalıdır.

Taarruz hareketinin bir an bile tehiri doğru değildir. Edirne günden güne kuvvetini kaybetmekte ve düşmeye yaklaşmaktadır. Düştükten sonra, kuşatma kuvvetleri düşmanın ana kuvvetine bütün silah ve teçhizatıyla katılacak ve sayı üstünlüğünün kararlı taarruzla telafisi zorlaşacaktır.

Dolayısıyla, Gelibolu limanında bulunan kuvvetler, süratle Çatalca tarafına getirilmeli ve Gelibolu'da kalacak askere Çatalca ordusuyla beraber düşmana şiddetle taarruz emri verilmelidir. Aksi halde kabinenin düşürülen kabineden farklılığı meydana çıkamayacak ve 10 Kânunusani 328 (23 Ocak 1913) hükümet darbesini yapanların takdir ve övülme sebepleri açıklanamayacak ve kim bilir daha neler olacaktır. Emir sizindir.

Çanakkale Boğazı Mürettep Kuvvetler Kurmayına Memur Binbaşı M. Kemal	Çanakkale Boğazı Mürettep Kuvvetler Kurmay Başkanı Binbaşı Ali Fethi

Not: Bir nüshası Başkumandanlık yüksek Vekâleti'ne takdim edilmiştir.

BAŞKUMANDANLIK VEKÂLETİ'NE*

(8 NİSAN 1913)

26 Mart 1329
(8 Nisan 1913)

Şifre

C/25 Mart 329

Osmanlı askerlerine her bakımdan subay ve kumandanlarınca ve buradaki alay müftüsü tarafından vaız ve nasihatler edilmekte ve başka türlü vaızların daha fazla fayda getireceği sanılmamaktadır. Bilakis bu gibi teşebbüslerin, düşman gözünde ordunun manevi kuvvetinin düşme derecesini ilana ve hükümet tedbirlerinin pek acınacak hususlarla sınırlı kalışını ispata vesile olacağı görüşünde bulunduğumu arz ederim.

M. Kemal

* *Askeri Tarih Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 3, Mart 1977; Uluğ İğdemir, *Atatürk'ün Yaşamı (1881-1918)*, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1980, s.XIII; *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, Şubat 1997, 2. Basım, s.410; *Doğumunun 100. Yılında Atatürk*, Türkiye Muharipler Derneği Yayınları, Ankara, 1981, s.60.
Başkumandan Vekili Ahmet İzzet Paşa, 25 Mart 329 (7 Nisan 1913) tarihli ve Çanakkale Boğazı Mürettep Kumandanlığı'na çekilen telgrafında şöyle der:

> "Osmanlı askerlerine, cihatın faziletleri hakkında vaız ve nasihatlerde bulunmak üzere Şeyhülislam tarafından seçilecek ulemadan birkaç kişinin buraya gönderileceği Savunma Bakanlığı'ndan bildirildiğinden, oraya birkaç kişinin vaız ve nasihat etmek üzere gönderilmesi hakkında yüksek düşüncelerinin bildirilmesi temenni olunur."

Yukardaki yazı, Mustafa Kemal'in bu telgrafa cevabıdır. (Y.N.)

BULGARİSTAN'DAN GÖNDERDİĞİ "3" SAYILI RAPOR*

(5 KASIM 1913)

Genelkurmay Başkanı General Fiçef ile yaptığım görüşmede Bulgar Generali diyordu ki:

> "Yaptığım savaş planı (Balkan), –Dimitriyef'in Lüleburgaz yöresinde verdiği raporların etkisiyle düşünüş yönünden uğradığı değişiklik dışında– değiştirilmeksizin ve başarılı bir biçimde uygulanmıştır. Çünkü, ben Osmanlı Genelkurmayı'nın planlarını ve bütün stratejik yığınak hesaplarını tümüyle öğrenmiştim. Bunların hepsi saklıdır. Bana bu bilgileri Alman subayları vermiştir. Özellikle Golç Paşa'dan[1] çok yararlandık. Stratejik yığınak ve savaş harekâtının yürütüldüğü sırada Osmanlı Genelkurmayı'nın her günkü tasarılarından ve yığınak bölgesinde her gün toplanabilen kuvvetler ve durumları hakkında düzenli olarak bilgi alıyordum. Berlin'de askeri ataşemiz, Almanlar tarafından günü gününe ve tümüyle aydınlatılıyordu."

(...)

Sözü edilen bilgilerin elde edilişinde gösterdiği tek kaynak gerçekten Alman subayları, Alman kaynakları ise, bu hususun gelecek için üzerinde özenle durulacak bir sorun olarak göz önüne alınmasının gerekeceği düşüncesinde olduğumu belirtirim.

* Em. Top. Alb. Hüseyin Kabasakal, "Mustafa Kemal Sofya Askeri Ataşeliğinde", *Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 1982*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1982, s.72. (ATASE Arşivi, Kls. 1660, Dos. 28, F. 1.)
Rapor, yukarda belirtilen dergide kısmen ve buraya aldığımız kadarıyla yayımlanmıştır. (Y.N.)

1 Alman Mareşali Von Der Goltz. (Y.N.)

MADAM CORİNNE'E MEKTUP*

(16 KASIM 1913)

3 Kasım 1329 (16 Kasım 1913), Pazar
Sofya

Aziz Corinne,

Son mektubunu aldım, her gün beni düşündüğünü öğrendiğim için çok memnun oldum ve Afrika Harbi yüzünden kazandığımız şeylere dair verdiğin haberlere teşekkür ederim.

Nuri Bey'in seni gelip görmemesinden endişe ediyordun, işte nihayet evinize gelmiş. Sana karşı dostluğunda çok sadık olduğu için bu mevzudaki ihmali cidden hayret vericiydi.

Cemal Bey'i her zamanki gibi sevimli bulduğunu söylüyorsun, hakkın var, muhakkak ki çok sevimli ve naziktir, bilhassa güzel hanımlara karşı.

Biliyorsun ki, Sofya'ya geldiğim ilk gün indiğim Bulgarya otelini değiştirdim. Şimdi Splendide Palas oteline yerleştim. Yeni yapılmış, cidden konforlu bir otel; banyoları var, oda hizmetçileri var. Ne istenirse var. İçindeki eğlenceler orada oturmaya değer.

Hayır, hayır Corinne! Sofya'da bir tek güzel kadın bile görmek mümkün değildir.

Otelde kalıyorum, çünkü münasip bir ev bulamadım.

Cevdet Bey'le çok dostuz. Onu bu kadar sevimli bulacağımı ve bu kadar iyi arkadaş olduğunu ümit etmiyordum. Evvelki akşam beni Madam Dourzi'ye götürdü. Aralarında çoktan derin bir tanışıklık olan Parisli hanım! Evinde kibar insanlar vardı; bakanlar ve daha bazı mösyöler. Bakara oynanıyordu. Ben kumar oynamadığım için küçük bir tanışmadan ve konuşmadan sonra onlardan ayrıldım.

Bu Parisli hanımı güzel bulmadığımı sana söylememe müsaade et; zannederim ki, Cevdet Bey'e, beni, onun evine götürmesini söyleyen kendisidir.

* Madam Corinne, Mustafa Kemal'in yakın arkadaşı olan ve Balkan Savaşı'nda Vize'de şehit düşen Yüzbaşı Ömer Lütfi Bey'in dul eşidir. Ailesiyle birlikte İstanbul'da yaşamaktadır. Babası, Bahriye Nezareti tercümanı Doktor Albay Luigi Bey; amcası da Osmanlı ordusunda görev almış General Ferdinand'dır (Ferdi Paşa). Madam Corinne Paris Konservatuarı mezunu, piyano çalan, İtalyanca, Fransızca ve Türkçe bilen bir kadındır. Mustafa Kemal Anadolu'ya geçtikten sonra, İstanbul'daki işgalci İngiliz kuvvetlerinin tehditlerine uğramış ve İtalya'ya kaçmak zorunda kalmıştır. Atatürk'ün ölümünden sonra 1941'de Türkiye'ye gelen Madam Corinne, 1946'da İstanbul'da vefat etmiştir.

Mustafa Kemal'in Madam Corinne'e mektupları Fransızca olarak yazılmıştır. Mektupların bir kısmı *Milliyet* gazetesinde 21 Kasım-6 Aralık 1954 tarihleri arasında, Peyami Safa'nın çevirisiyle yayımlanmıştır. *Milliyet*'teki açıklamaya göre, mektuplar, Peyami Safa'ya, oğlu Reşat Ersü tarafından 1953 yazında verilmiştir.

Mektuplar, *Atatürk'ün Özel Mektupları* adlı kitabın çeşitli basımlarında da yer almıştır. (*Atatürk'ün Özel Mektupları*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, 4. Basım, Mart 1998, s.51-68; Sadi Borak, *Öyküleriyle Atatürk'ün Özel Mektupları*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, Ekim 1980, s.60-82.)

Yukarıdaki mektup için bkz. *Milliyet*, 23 Kasım 1954, s.3; *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, 4. Basım, Mart 1998, s.54, 55. (Y.N.)

Ayrılırken bana, "Bu akşam bizde eğlenemediniz, fakat emin olunuz ki bir başka sefer sizi memnun etmeye çalışacağım" dedi. Sonra biz "Novia Amerika" adında bir café concert'e gittik. Birçok şantözü, Alman, Fransız... vb. kadınlarıydı, bazı mösyöler tarafından davet edilmek için locaların arasında dolaşıyorlardı.

Cevdet Bey iki Macar kadınını davet etti. Bunlardan biri Almanca konuşuyor, daha küçük olan öteki Macarcadan başka bir dil bilmiyordu. Niçin bilmiyorum, ben memnun değildim ve sıkılıyordum. Onları locada bırakarak oradan ayrıldık.

Otelde yatağıma girdiğim zaman gece yarısını geçiyordu. Gündüz şehirde kısa bir tur yaptım. Ekseriya elçilikte, büromdayım ve çalışıyorum.

Fethi Bey[1] de başka bir şey yapmıyor. Yalnız bugün Fethi Bey'le arabaya bindik, beş kilometrelik küçük bir seyahat yaptık.

Bana daima kendinden haber ver.

Bütün kalbimle.

Bilmem ki validen hanıma ve Matmazel Edith'e[2] hürmetlerimi sunar mısın?

Kemal

1 O tarihte Sofya Elçisi olan Fethi Okyar. (Y.N.)
2 Madam Corinne'in kız kardeşi. (Y.N.)

MADAM CORİNNE'E MEKTUP*

(7 ARALIK –1913-)

7 Aralık, Sofya

Aziz Corinne,

Son mektupların bana büyük bir memnuniyet verdi. Beni daima hatırladığını öğrenmekle çok bahtiyarım. Ben de her an seni düşünüyorum ve senin tatlı arkadaşlığında geçirdiğim güzel anları zevkle hatırlıyorum.

Sofya, boş zamanları doldurabilecek hiçbir eğlencesi olmayan tatsız bir şehirdir.

Burada çok meşgulüm, günde en az altı saat çalışıyorum.

Nuri Bey'den,[1] sizin evde birkaç saat geçirmek bahtiyarlığına nail olduğunu bana haber veren bir mektup aldım. Orada seninle konuştuklarına dair bazı imalar vardı. Anlaşılıyor ki, benden bahsettiğiniz uzun bir konuşma olmuş.

İtiraf ederim ki, bana onun pek açık görünmeyen sözlerine nasıl bir mana atfedebileceğimi bilmiyorum.

Annene saygılarımı ve tatlı kız kardeşine en iyi dostluklarımı bildirmeni rica ederim. Güzel ellerini öper ve çok muhabbetle senin çok halis bir dostun olduğumu tekrar ederim.

Kemal

* *Milliyet*, 4 Aralık 1954, s.3; *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, 4. Basım, Mart 1998, s.61.
Fransızca mektup, *Milliyet*'te tıpkıbasımıyla yayımlanmıştır. Yazıldığı yıl belli değildir. Yalnızca "7 Aralık, Sofya" kaydı bulunmaktadır. Muhtemelen 1913 Aralık ayına aittir. (Y.N.)

1 Nuri Conker. (Y.N.)

MADAM CORİNNE'E MEKTUP*

(14/27 ARALIK 1913)

14/27 Aralık 1913

Aziz Corinne,

Mektuplarını büyük bir memnuniyetle aldım. Bütün mektuplarında benim hakkımda ifade etmek lütfunda bulunduğun samimi dostluk hislerine sonsuz teşekkür ederim. Emin ol ki bu duygular benim tarafımdan da tamamıyla paylaşılmıştır.

Bana yazıyorsun ki, son mektubumda evvelkiler kadar imla yanlışı olmadığı için, bundan mektuplarımın bir başkasının kalemiyle yazıldığı neticesini çıkarmışsın. Bu küçük dikkati senin tarafından bir kompliman olarak değerlendiririm; zira ben, bildiğim kadar Fransızcam üzerinde hiçbir hayale kapılmıyorum. Bu dili Türkçe kadar iyi bilseydim, size yalnız daha sık mektup yazmakla kalmaz, size karşı samimi bağlılığımı daha zarif ve daha seçkin bir şekil altında ifade etmeye muvaffak olurdum.

İstanbul'daki hadiseler üzerine bana verdiğin bilgiler beni çok ilgilendirdi. Görüyorum ki her şeyden haberin var.

Nuri Bey'in askeri ataşelerle muhabere bölümüne tayin edilmesine çok memnun oldum, çünkü bugüne kadar o büroda bir askeri ataşenin vazifelerinin ne kadar nazik ve zor olduğunu takdir edebilecek hiç kimse yoktu. Bununla beraber Nuri Bey'in yeni vazifelerini başarabilecek bir seviyede olup olmadığını bize zaman gösterecek. Kendisi tayinini bana henüz haber vermedi.

Geçen gün garda İstanbul'a giden Cavit Bey'i görmeye gittim. Refakatinde bulunan Reşat Saffet Bey bana, sizden mektup alıp almadığımı sordu. Ona, senin bana birkaç mektup yazmak zevkini verdiğini, fakat benim mektup yazmaktaki tembelliğimin sana cevap vermekten beni alıkoyduğunu söyledim. Dikkat ettim ki, sen, Reşit Saffet Bey'i[1] çok ilgilendiriyorsun. Seninle iyi münasebetleri göz önünde tutulursa onun bu merakı ve ilgisi beni hiç hayrete düşürmüyor.

Görüyorum ki, Cevdet Bey'e, benim buradaki hareketlerimi gözetlemesini tavsiye etmeye devam ediyorsun. Bizzat kendi hareketlerinin kontrol edilmesi lazım gelen bu eski çapkının sözlerine bilmem hangi noktaya kadar itimat edilebilir.

Bununla beraber hemen itiraf etmeliyim ki onun sana anlatacağı şeylerde bir hakikat zerresi bulunabilir.

Buradaki hayatım monoton gidişatını takip ediyor. Bugüne kadar onu hiçbir hadise neşelendirmedi. Allah kerim. Valideniz hanıma saygılarımı, Matmazel Edith'e dostluklarımı sunarım.

M. Kemal

* *Milliyet*, 24 Kasım 1954, s.3; *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, 4. Basım, Mart 1998, s.56, 57.

1 *Milliyet*'teki tıpkıbasımda önce "Reşat", sonra "Reşit" şeklindedir. (Y.N.)

SUBAY VE KUMANDAN İLE KONUŞMALAR*

(1914)

Yazan:
Sofya Askeri Ataşesi
Kurmay Yarbay
M. Kemal

Kurmay Binbaşı
Mehmet Nuri Bey'e

Minber Matbaası
İstanbul-Babıâli

1918

* Sofya Ataşemiliteri Erkânıharbiye Kaymakamı M. Kemal, *Zabit ve Kumandan ile Hasbihal*, Minber Matbaası, İstanbul-Babıâli, 1334; *Atatürk'ün Askerliğe Dair Eserleri*, Hazırlayan: Prof. Dr. Afetinan, Türkiye İş Bankası Atatürk ve Devrim Serisi No: 8, Ankara, 1959 içinde; *Zabit ve Kumandan ile Hasbihal*, Yayına Hazırlayan: Ruşen Eşref Ünaydın, İş Bankası Kültür Yayınları İş-Türk Ltd. Ş., İkinci Baskı, Ankara, 1962; Nuri Conker-Kemal Atatürk, *Zabit ve Kumandan-Zabit ve Kumandan ile Hasbihal*, Haz: Em. J. Öğ. Alb. İsmet Gönülal-As. Tarih ve Arşiv Uzmanı Em. Topçu Bnb. Hüsamettin Ünsal, Kültür Bakanlığı Doğumunun 100. Yılında Atatürk Yayınları: 2, Ankara, 1981; *Subay ve Komutan ile Konuşmalar*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1995.
Mustafa Kemal'in bu eseri, Kurmay Binbaşı Mehmet Nuri (Conker) Bey'in 1913 yılı kışında verdiği konferansların bir araya toplanmasından oluşan *Zabit ve Kumandan* (Subay ve Kumandan) isimli eseri üzerine yaptığı değerlendirmedir. Eser, 1914'te, Mustafa Kemal Sofya'da Askeri Ataşe olarak görevliyken yazılmıştır. Özgün eserin tıpkıbasımı yapılmamıştır. Yukarda belirtilen kaynaklar arasında farklılıklar vardır. Önemli farklılıkların bulunduğu yerler dipnotlarda belirtilmiştir. (Y.N.)

Bu kitap 1330 (1914) yılında yazılmıştır. Bazı nedenlerden dolayı basılması bugüne kadar gecikmiştir.

M. Kemal

Zabit ve Kumandan ile Hasbihal'in Kapağı.
Mustafa Kemal, Ruşen Eşref (Ünaydın) için imzalamış: "Kardeşim Ruşen Eşref Bey'e."

"SUBAY VE KUMANDAN" İLE KONUŞMALAR

Selanikli Kardeşim
Kurmay Binbaşı
Nuri Bey'e

Sofya, 1330 (1914)

I

• 329 (1913-1914) senesi kışında 1. Tümen subay arkadaşlarına verdiğin konferansların 330 (1914) senesi Nisan'ında bir araya getirilmesiyle oluşan "Zabit ve Kumandan"ı, bu senenin ancak Mayıs'ında okuyabildim.

Bu güzel ve pek kıymetli eserini okumakta birkaç gün geç kalmış olmakla cidden suçlanmayı hak ettim; fakat eser bir defa elime geçtikten sonra da onu birkaç defa okumaktan ve bilhassa bazı konularının candan gelmiş olan derin ve tesirli manalarını dimağıma yerleştirmekten aldığım zevk ve istifadenin kıymetini, sana bu düşüncelerin sebebi olabildiğin için teşekkür ederek takdir etmeyi bir borç bildim.

• Giriş'in başındaki açıklamalarında, "ilmi vasıf ve hasletlerden ve askeri meziyet ve karakterlerden" bahsedeceğini, "subay ruhunun manevi kuvvetini beslemeye hizmet edecek noktaları ve hususları araştırıp sınamakla meşgul" olacağını, "erlere telkin edilecek manevi" dersleri de bahis konusu edeceğini ve "kumanda nüfuzu"nun öğretilip yerleştirilmesi usullerini göstereceğini anladığım anda kitabına âşık oldum. Ve derhal farkına vardım ki, sen on senelik askerlik hayatının, içinde yoğrulduğun birçok müstesna hadisenin sana kazandırdığı acı tatlı tecrübelerini ve vicdanında ve dimağında gelişmesini tamamlayan o soylu ve yurtsever fikirlerini ve hissiyatını vatandan ayrı düşmekten oluşan kalp yaralarına katarak bizi ağlatmak, bizi utandırmak, alnımıza sürülen kara lekeleri silmek gayret ve vazifesine davet etmek istiyorsun!

Ve hakikaten ilk sözün olan "Önümüzde acılarını gözümüzle gördüğümüz ve kalbimizle hissettiğimiz felaketle neticelenmiş bir harp vardır" ifadesiyle fikirlerimize ve hislerimize bir elem sahası açıyorsun.

Ben bu fikir elemi ve vicdan hüznüyle Giriş'i takip ederken, harbin, "Askerlik sanatının öğrenilmesine yarayan vasıtaların en mükemmeli, en hakikisi" olduğunu ve sefer hizmetleri kanununun[1] özel bir maddesini de şahit göstererek, çeşitli rütbelerdeki kumanda sahiplerinin iktidar ve ehliyet kazanmasına hizmet eden barış dönemi vasıtaları ve vesileleriyle bizzat harp ve onun şartları ve gerekleri arasında yaptığın mukayeseyi ve bulduğun dağlar kadar farkı onayladıktan sonra, "Ordumuz subaylarının büyük kısmının harpte bulunmuş olması dolayısıyla bunca ateşleri kalbimizi yakmış olan bu son harbin bize meslek açısından fayda sağlamaktan geri kalmamış olduğu" noktasında durdum ve biraz daha düşündüm.

1 Hidamat-ı Seferiye Kanunnamesi. (Y.N.)

Senin delillerine katılıp katılmamakta dumanlı bir fikir muhakemesinin acizi kaldım. Bir defa dövüşmüş, yenmiş ve yenik düşmüş iki koçun ikinci kere dövüş alanında koklaşmaları gözümün önüne geldi.

Dimağım bu belirsiz hükümlerle kararsızlığını gideremeden bakışım sonraki satırlara aktı.

• Bir ordunun barışta takip etmesi gereken ciddi çalışma ve bu çalışmayla sağlamlaştırılan ilmi kazançların, zamanı gelince galibiyetle neticelenecek şekilde tatbiki için yüce askerlik mesleği erbabının sahip olmaları gereken manevi özelliklere ve meziyetlere ait sözlerini de müthiş bir darbe takip ediyor:

"Ordumuzun son Balkan Harbindeki ağır mağlubiyeti acı bir hakikattir. Hayal kırıklığına uğranıldı."

Evet, pek acı bir hakikattir. Fakat senin de anlattığın gibi bu uğursuz hakikati kavrayanlar da vardı; ve bence kavramamak için ya gafil veya cahil olmak lazımdı.

Selanik'te 327 senesi Haziran'ının 17. günü (30 Haziran 1911) Kolordu Kumandanı'na takdim edilmiş olan resmi bir raporun bazı noktalarını, ibret almak, geçmişteki derin uykumuzu şimdi ve gelecekte devam ettirmemek için hep beraber bir daha gözden geçirelim:

> "Madde 1: ... Dolayısıyla, acemi eğitimi devresine netice ve ürün alınmadan son verilmiştir.
>
> Madde 2: ... Alay Kumandanı teftiş edeceği talim devresi neticesinin ne olması ve nasıl olması gerektiğinden habersizdir.
>
> Madde 3: ... 13. Tümen Kumandanı kıtalar karşısında aldığı bir seyirci vaziyeti ile... yokluğundan daha zararlı hisleri doğurduğu... vazifesinin cahili olduğu...
>
> Madde 4: ... Alay ve Tümen Kumandanı'nın teftiş ve eleştirideki cehaletleri subaylarda hayret, alay ve itimatsızlık hisleri uyandırıyor...
>
> Madde 5: ... Bu zihinde ve bu ilimde alay ve tümen kumandanlarının, bugünkü askeri gelişmelerle orantılı olarak yetiştirilmesi mecburi olan kıtaları yetiştiremeyecekleri ve onlara hüküm ve kumanda ve icabında onları sevk ve idare edemeyecekleri, *şüphe ve tereddüt kabul etmez açık hakikatlerdendir.*
>
> Bu noktadaki hakikatleri görüp söylememek ise ordunun ataletine, kıymetsiz kalmasına, harpte vatanı kurtarmak için istenecek önemli vazifeyi yapamamasına kalp rızası göstermektir ki, *bu hıyanetle isimlendirilir.*
>
> Madde 6: Bu duruma bir an önce çare bulmaya girişmek, her namus ve vicdan sahibinin vazifesidir.
>
> Emir ve kumanda yeterliliğine sahip olmayanların bu hususlaki hizmetleri, gözlem ve araştırmalarını icraat sahibi olanlara arz etmektir.
>
> Makam ve icraat sahibi olanların, şahıslara merhamet etmek kalp zayıflığında bulunarak ordunun çökmesine yardım etmemeleri..."

Bu raporumu takdim ettiğim makamda o zaman –baba ocağım Selanik'i muharebesiz Yunan ordusuna teslim eden kuvvetin başında bulunmuş olan– Tahsin Paşa[1] oturuyordu.

1 1981 ve 1995 basımlarında yer alan "Tahsin Paşa" yerine, 1959 basımında "zevat", 1962 basımında "zatlar" sözcüğü kullanılmıştır. (Y.N.)

Raporumuzun bu makam sahibinden 3. Ordu[1] Müfettişlik makamı sahibine kadar gittiğini işitmiştik. Fakat ne maksatla? Kendini bilmezliğin bir örneğini göstermek maksadıyla...

3. Ordu Müfettişliğine de ulaşmış bir müracaatın son satırlarını okuyalım: "Kumandanları adı geçen zevattan ibaret olduktan sonra... orduda talim ve terbiye neticesi, emir ve kumandada itaat ve disiplinde iyi bir gidiş aramak, serapta su aramaya benzer."

Ordumuzda Goltz'un talebeliğiyle şöhret kazananların da, adı geçenin "iyi bir ordu oluşmasında katkısı olan muhtelif etkenlerin en etkilisi, şüphesiz, kendisinin başındaki amirin etkisidir" hakikatini anlamakta ve ordular için ortaya konulmuş bu düşüncenin en küçük birlikler için de geçerli olduğunda gafletleri görülüyordu.

Meşrutiyet döneminin Osmanlı ordusunu ilk kez sergilediği Edirne manevra sahasında hayali olarak şöyle bir dolaşalım:

Senin ve benim ve senin ve benim gibi birçok arkadaşın kollarımızda beyaz birer bant vardı. Biz hakemdik. Bizden daha büyük hakemler de vardı.

Ne hüküm verilmişti?

Bunu söylemeden evvel ne görülmüş olduğunu hatırlayalım:

Mesela mavi kolordunun sağ kanadında hareket eden bir tümen kumandanından tümenine verdiği emir ve tümeninin bulunduğu vaziyetin bildirilmesi –bunu isteme yetkisine sahip bir kişi tarafından– rica edildi.

Tümen Kumandanı böyle bir soruya muhatap olmamış gibi atının üzerinde susmuş ve çok fazla sakin ve dilsiz duruyordu. Biraz bekledikten sonra birinci sorunun cevabından vazgeçilerek Kolordu Kumandanı'ndan alınan emrin maddeleri soruldu; yine cevap yok! Sebep?!..

Sebep, aldığı emrin manasını anlamamıştı.

Sebep, verdiği emrin veya daha doğrusu imzaladığı emir yazısının neden ibaret olduğunu bilmiyordu.

Sebep? Çünkü, görünüşe rağmen, o tümene, o kumanda etmiyordu.

Sebep? Edemezdi...

Ya böyle anlaşılmadan verilen emri alan alay kumandanları?.. Evet, bu merakı gidermek için Tümen Kumandanı'nın yanından ayrılarak Karıştıran istikametinde yürüyen alaylara ulaştım.

Bir alay kumandanına, beni hareketleri hakkında aydınlatmasını rica ettim.

"Şimdi" dedi.

Ceplerini karıştırdı. Ceketinin iç cebinden iki buruşuk kâğıt çıkardı.

"İşte, iki emir yazısı!" dedi. "Birini gece aldım; birini sabahleyin... Henüz ilk emrin gereklerini tamamen yapamadığımız için ikinci emrin hükümlerini tatbike başlamadık..."

Bu emirleri gözden geçirdim. İkincisi, birincisinin hükmünü ortadan kaldırıyordu. Fakat Alay Kumandanı hâlâ;

"Evvela birinciyi ve sonra ikinciyi" diyordu.

Niçin?

Çünkü, Alay Kumandanı numara sırasıyla tatbikini düşündüğü emirlerin ne birincisini ve ne de ikincisini anlamıştı. Halbuki, alayı gidiyordu. Fakat, nereye ve ne için?! Bunu, Alay Kumandanı'nın kendisi de bilmiyor, alayını takip edenlerden hiç kimse de bilmiyordu.

O halde, nereye gidiliyordu?

1 1959 ve 1962 basımlarında, "3. Ordu" ifadesi geçen yerlerde yalnızca "Ordu" ifadesi yer almıştır. (Y.N.)

Bu gidiş elbette, felakete, utanca doğru bir gidişti...

Harekâtını sonuna kadar takip ettiğim bu tümenin gece olduğu zaman uğradığı felaketi, kıtalarından bazılarını kaybederek çektiği ıstırabı, ertesi günü karşı tarafın topçu ve piyade ateşi altındaki *perişanlığını* tasvir etmek istemiyorum.

Yalnız, açıklamak isterim ki, bu ve bunun gibi asker yığınlarının o gidişlerinin muhakkak felakete, mezara doğru bir gidiş olduğuna hükmetmek için pek keskin muhakeme sahibi ve çok fazla uzak görüşlü olmak lazım gelmezdi.

Biz o zaman hükmümüzü vermiş ve vicdanımızın sesini en yüksek perdeden en büyük kulaklara işittirmek azminde bulunmuştuk!..

Ve artık rütbemizin önümüze çektiği basamaklara uymaktan umutsuz kalacak vicdanımızdan gelen sese uyarak, Savunma Bakanı[1] olan rahmetli Mahmut Şevket Paşa hazretlerine durumu bildirdik.[2]

Ve demiştik ki:

"Bazı noktaların dikkat ve uyanıklığa sunulmasını vicdani vazife sayarız."

Ve demiştik ki:

"Bir kıta ve özellikle subaylar topluluğu iyi örnek olacak rehberlerle yetiştirilir..."

"İnsanların saygısının ve yüceltmesinin, itaat ve bağlılığının, kendisinden maddeten değil, manen yüksek olanlar hakkında ortaya çıkması insan ruhunun gereklerindendir."

Ve demiştik ki:

"Ordunun can damarı olup birçok geleneğe bağlı olarak gelişip olgunlaşan askeri disiplin hissiyatını bugün Osmanlı ordusu subaylarında hakiki safhalarıyla görmeyi istemek, insanların ruh halini bilmemektir."

Ve istirham ettik ki:

"Bugün için teşebbüs, kayıtsız ve müsamahasız, özel vasıf ve liyakat sahibi olmak yeteneğini gösterenlerden bir 'kumanda ve subay topluluğu' oluşturmak olmalıdır."

Ve izah etmiştik ki:

"Ancak bilgili, muktedir, faal, müteşebbis ve yetki sahibi bir Ordu Müfettişinin denetimi altında, cahil, ordunun talim ve terbiyesindeki gayeden habersiz kolordu ve tümen kumandanları barınamayacakları gibi, keza ancak gerekli vasıflara sahip kolordu kumandanlarının kolordularında, istirahat etmeye muhtaç zararlı bir heykel vaziyetini almaktan başka orduya iyiliği olmayan tümen ve alay kumandanları kabul edilecekleri bir tembellik yeri bulamazlar..."

Şiddetli gibi görülebilecek olan bu icraatın akla gelen mahzurlarının birer çaresi de gösterildikten sonra:

"Genel olarak, iyi ordularla iyi kumandanların birbirinden ayrılmaz şeyler gözüyle görülmesi için vakit kaybetmeye lüzum ve buna durumun müsaadesi de yoktur"

dedik. Ve en sonunda hatırlattık ki:

1 Metinde "Harbiye Nazırı". (Y.N.)
2 Bu paragraf, yalnızca 1981 basımında vardır. (Y.N.)

"Ordunun selametini vicdanen düşünen namus ve ahlak sahipleri ikiyüzlülükten uzaktır. Mükemmel ahlak sahipleri genellikle, barış ve asayiş zamanında kendilerine ilgi gösterilmesini istemekten çok, bunları umursamadan ve açıkça konuşurlar."

Sonra ne olduğu sizce malumdur. Denildi ki: "Bu yükselen feryadın manası yoktur. Bu, lüzumsuz bir aşırı gayret ve belki de bir cinnettir!.."

Yok... Yok... O feryat, cinnet eseri değildi. O feryat bugünkü felaketi vicdan gözüyle ve akıl gözüyle görebilmekten ortaya çıkan ıstırapların tepkisiydi...

Ve hakikaten bir gün Sirenaik[1] harekât sahasından Balkan yangınına koşarken...

Bir gün Afrika sahilinden vatanıma ulaştıracak yolların kapanmış olduğunu görürken...

Bir gün, işittim ki, baba ocağım Selanik ve oradaki anam, kardeşim, bütün akraba ve yakınlarım, –mahiyetlerini anlattığım için vatanımdan kovulduğum zevat tarafından–[2] düşmana hibe edilmiştir.

Bir gün, duydum ki, Hortacı Süleyman Camisi'nin minaresine çan taktırılmış ve orada yatan babamın kemikleri Yunan palikaryalarının kirli ayakları altında çiğnetilmiştir.[3]

• Ne garip ruh halidir. Dertli insanlar muhatabının derdini dinlemekten çok kendi yaralarını açmaktan zevk alıyor. Ben de, Nuri! Adeta seni dinlemekte olduğumu unutarak ne derin yaraları karıştırmaya başladım. Fakat merak etme, işte kitabını bıraktığım noktadan takibe devam ediyorum.

• "Harpte bütün işleri kuru bir mukavemet ve kahramanlığın göreceği fikri anlaşılmasın demeyi gereksiz" görüyorsun!

Ben bunu demeyi bizim için gerekli görüyorum. Beraber şahidi olduğumuz bir iki manzarayı burada sana hatırlatacak olursam, senin, gereksizlikten, gerekliliğeyi de geçerek zorunluluğa kadar çıkacağından şüphe etmem.

Mesela: Senin yaralandığın bir muharebede, sağ kanat alaylarından birinin cesur kumandanı düşman topçu ateşi altına girdiği huduttan Doğanaslan sırtlarında, düşman piyadesinin yoğunlaşan ateşleri altında, alayının geri dönüp kendisini yalnız bıraktığı noktaya kadar daima palası elinde ve kendisi avcı hattının önünde bulunmuştu...

Bu cesaretin hayranıyım; fakat, maalesef bu cesaret ve kahramanlık, alayın muzaffer olmasını sağlayamadığı gibi, perişan olmasını da önleyemedi.

Ortaya çıkan bu tavır ve tarza karşılık, alayın topçu ateşi altında, maksada ve araziye uygun olarak açılması ve daha sonra yayılması ve daha sonra kendisine ayrılan cephede taarruzu ve hücumu; komşu kıtalarla irtibatı sevk ve idare edilseydi ve bunun için elde pala yerine dürbün bulundurulsaydı ve bunun için avcı hattının önünde değil, alay ihtiyatının yakınında vaziyeti görecek ve hâkim olacak noktada bulunulsaydı ve ancak halin, vaziyetin, sanatın bütün icaplarına ve tedbirlerine yönelmekte sükûnet ve metanet muhafaza edildiği halde beklenmeden ortaya çıkan bir uğursuz sebepten dolayı alayının yüz geri ettiğini gördüğü anda, kılıcını çekip, atını dörtnal sürüp, düşmanın şarapnellerini, mermilerini hiçe sayarak, dönen avcı hatlarını çiğne-

1 Cyrénaique. (Y.N.)

2 1959 ve 1962 basımındaki bu ifade, 1995 basımında "mahiyetlerini anlatmayla muvaffak olamadığım zevat tarafından", 1981 basımında "karakter ve tutumlarını anlatmaya bile dilimin varmadığı kişilerce" şeklindedir. (Y.N.)

3 Bu paragraf, 1981 ve 1995 basımlarında yer almıştır.(Y.N.)

seydi ve bu şekilde alayını durdurup tekrar düşmana yöneltseydi, işte o zaman bir alay kumandanına yaraşan cesarete büyük bir misal gösterilmiş ve Osmanlı tarihinin kahramanlığa ait faslında bir altın sayfa açılmış olunurdu.

İşte böyle bir cesaretin kurbanı olan Alay Kumandanı'nın adına heykel dikilmesine Cenab-ı Peygamber de razı olur ve ümmeti tarafından "Hel yestevi'llezine ya'lemune v'ellezine lâ ya'lemûn"[1] sözüne fiili iman gösterilmiş olmasından haz duyardı.

• Sen "Üstün mertlik hasletleri ve faziletli ve ahlaklı fedakârlıkla desteklenmeyecek teknik bilgilerin başlı başına maksadı sağlamayacağını" iddia ediyorsun. Bu iddianda ne kadar haklısın...

Hatta, ben, senin önermeni tersine çevirerek iddia ederim ki: Mertlik hasletleri ve fedakârlık hissiyatıdır, aslolan!

Bunlar, yani karakter, ilim ve teknikle birleşmese bile büyüklüklerin kaynağıdır; ancak her vakit emin ve ideal neticeler vermez.

• Talimnamelerin, "Harbin subaydan istediği ruhi ve ilmi kudret ve meziyeti" verecek olan kısımlarının ve maddelerinin, mekteplerimizde layık oldukları ehemmiyet derecesinde öğretilip benimsetilmediği hakkındaki açıklamana şahitlik ederim. Ve fakat, senin burada son bulan Giriş'ini, ona birkaç satır daha ilave ederek biraz uzattıktan sonra, o çok ispatlanmış "hayatı hiçe sayma" zeminini inceleyeceğim.

Hakikaten Harp Okulumuzdaki[2] tahsil derecesi, "subaylık asli vazifesini" subayın ruhuna sokacak derecede etkili değildi. Ve fakat, mektep sıralarında, bu hususta daha ciddi ve daha geniş bir eğitim ve öğretim geçirilmiş olsaydı bile yine maksadın sağlanmamış olacağı inancındayım.

Çünkü, bence, hakiki verimi verebilecek asıl mektep, kıtalardır.

Bence, asıl, sanat öğretecek hakiki öğretmenler ve eğitimciler, birbirinden yüksek olan kumandanlardır.

Çünkü bence, Harp Okulu'ndan alınan diploma, genç teğmenin, bölük kumandanı efendi tarafından eğitilmeye hazır olduğunu gösterir.

Genç teğmen, sanatının asıl ruhunu, bağlı olduğu bölüğün erleri önünde, bölüğün babası olan yüzbaşısından ve daha büyük amirleri tarafından, görev başında öğrenecektir. Evvela, kumandan olacaktır, bir takıma! Ve sonra, kumandan olmaya hazırlanacaktır; bir bölüğe! Ve işte böyle öğrenecektir ve sonra öğretecektir...

Ordu pratik mektebinin, ancak bu şekilde, makamının ehli bölük kumandanları; makamının ehli tabur, alay vb. kumandanları yetiştirmesi sayesinde, milletin evlatları bir sürü gibi değil; şanlı, şerefli insanlar olarak şan ve şerefe sevk edilip yönlendirilebilir.

Burada eski bir hatıramı canlandırayım: Seyahat için İzmir'den bindiğim vapur Girit'ten geçerek Katanya'ya gidiyordu. Girit'ten –orada bulunan Avrupalı kıtalardan birine mensup– bir teğmen bindi. Bununla tanıştık.

Bir gün sonra –tekrar Girit'e dönecek olan bu teğmenle– Katanya'nın bir gazinosunda buluştuğumuz zaman, bana, orada aldığı yeni birtakım askeri eserleri gösterirken diyordu ki, "Yüzbaşım son zamanlarda yeni çıkan askeri eserleri takipte beni biraz gevşek gördüğü için adeta bana darılmıştı. Mesut tesadüfle, burada bulduğum bu kitapları ve benim onları okuduğumu göreceği zaman, şüphesiz memnun olacak ve bana bu yüzden ortaya çıkan dargınlığı geçecektir."

1 "Bilenle bilmeyen bir olur mu?" (Y.N.)
2 Mekteb-i Harbiye. (Y.N.)

Bu teğmen efendinin yüzbaşısının, subaylarını yetiştirmekte nasıl bir bölük kumandanı olduğu, teğmenin gözlerinde pekâlâ okunabiliyordu.

II

• Hayatı hiçe sayma ve fedakârlık hissi konusunda talimnamelerin derin manalı maddeleri üzerine, o yaralı bacağını uzatıp çıkıyor ve oradan bütün yetkinliğinle diyorsun ki:

"Subaylık demek, kendi canını feda etmeyi katiyen göze almış olmak demektir."

"Bir subay, sanatı adına, hayat ve mevcudiyetine hiç ehemmiyet vermeyecektir."

Subay "hayat ve rahatın hiç düşünülmemesi icap edince" rahat ve hayatını feda etmeyi bilecektir.

"*Namus borcu*" budur.

Ben bu sözleri, dimağlarda ve vicdanlarda ortaya çıkaracağı derin yankıların ahengini bozmaktan korkarak, hiçbir söz söylemeksizin onları yalnız tam bir sessizlikle dinlemiş olmakla yetineceğim.

• Muharebede atılan her merminin isabet etmediği hakkında verdiğin teminat doğrultusunda, "muharebede yağan mermi yağmuru, o yağmurdan ürkmeyenleri, ürkenlerden daha az ıslatır" diyeceğim. Ve hakikaten böyle olmasaydı, Trablusgarp harbine iştirak etmiş olan bütün arkadaşlarımızın mutlaka Trablus'ta, Humus'ta, Bingazi'de, Derne'de, Tobruk'ta İtalyan istihkâmları karşısında bugün kemiklerinin bile kalmamış olması gerekirdi. Halbuki, o kahraman arkadaşlar, Balkan muharebesinin de, son safhalarında olsun, mevcudiyetlerini ispat ederek imkân dairesinde kalan derecede namus ve haysiyetlerinin icaplarını yerine getirmişlerdir.

• Kitabının 24. sayfasında, "Subay nedir?" sorusuna, Piyade Talimnamesi maddelerinden birinin verdiği "Subay, maiyetindeki erler için emsal numunesidir" cevabının üstünde duran senin "Subay, kendi ilim ve iktidarından kumanda ettiği insanları faydalandırabilmek için maiyetindekilerin metanet ve kahramanlıklarının toplamından fazla bir metanet ve kahramanlığa sahip olmalıdır" sözünü her subay, pek büyük dikkat ve ciddiyetle okumalı ve onun manasını dimağına kazımalıdır. Ve bilinmelidir ki, bir millet evlatlarının önüne geçip onları ateşe gönderme hak ve yetkisini ancak –o dediğin– üstün metanet ve kahramanlığı ruhunda bulmuş olan subaylar taşır.[1]

Nuri! Bundan sonra; Osmanlı milletinin, Osmanlı hükümetinin şiddetli müdafaa ve himayeye ihtiyacı lüzumundan; çöküş tarihimizden beri kaybettiğimiz memleketimizin eski kısımlarında İslamiyetin ve Osmanlılığın adının ve işaretinin bile kalmamış olduğundan ve daha dün elimizden alınan Makedonya'mızdaki hayat ve İslamiyetin mevcudiyetinden ve bütün bu felaketlerin "biz hepimiz harp meydanında serilmeden" görülmemesi lazım geleceğinden ve buna karşılık namuslu atalarımızın yüksek vasıflarından bahsederek, "asırlardan beri sürmekte olan şu gazap ve felaketler silsilesinin" artık olduğu yerde kalması için bugünkü askerlere gösterdiğin çalışma gayesi ve "İstefanski Kilisesi'ndeki düşman generalinin hırslı atının ayağı altında hâlâ inlemekte olan çaresiz yeniçeriyi kurtaramazsak Rumeli'de bugün zorla yurtlarına veda ettirilen masumların imdadına yetişmek" için yaptığın davetin feryadı beni ağlattı. Gözyaşlarım kurumadan "aynı felaketleri hiç olmazsa Meriç nehrinden

1 Buradan sonraki altı paragraf (sonraki sayfada "III"e kadar olan bölüm) 1959 ve 1962 basımlarında yer almamıştır. (Y.N.)

bu tarafa" geçirmemek hususunda ettiğin nasihati bir dakika bile gözden uzak tutmamak lazım geldiğini, Bulgar Kralı Ferdinand'ın 14 Mayıs tarihli emrinin de tasdik etmekte olduğunu haber vereyim. Bu emir, bugün Meriç'in batısındaki 38. Bulgar Piyade Alayına "Senin adın Edirne'dir!" diyor ve bununla Bulgar milletine, Bulgar ordusuna denilmek isteniyor ki, "Edirne'yi unutmayın!"

Bulgar milleti de mektepteki çocuğunu "Edirne'yi biz aldık, Edirne bizimdir" şarkısıyla büyütüyor.

Ey Osmanlı ordusu subayı!

Bulgar ordusunu, Sırp ordusunu, Yunan ordusunu, Romanya ordusunu ve bunların geceli gündüzlü çalışmalarının maksadını gözünüzün önüne getiriniz.

Ve ey Osmanlı ordusunun anası olan Osmanlı milleti! Bulgar milletini, Sırp milletini, Rum milletini, Romen milletini ve bunların çocuklarını yetiştirmekteki acelenin maksatlarını gözünüzün önüne getiriniz!

Ondan sonra ey ordu ve ey millet, ne yapmaya mecbur olduğunuzu elinizi vicdanınıza koyarak ve aklınızı başınıza toplayarak düşününüz!

III

• "Zabit ve Kumandan"ın ikinci bölümü çok önemlidir. *Subay*, kalp, itimat kazanacak ve arkasına alacağı insanların manevi kuvvetini takviye edecek...

Bu bölümün başından sonuna kadar olan birçok güzel sözü dinledikten sonra, "askerlik, muamelelerin sürdürülmesi değil, *insanların sevk ve idaresi sanatıdır*" tarifine dönüyor ve "İnsanlar nasıl sevk edilir?" diye bir daha kendime soruyorum. Bu soruya senin verdiğin cevapları hatırlarken sanki bir filozofun şu sözlerini de işitir gibi oluyorum:

İnsanlar, ancak, emelleri, fikirleri kişiselleştirilerek sevk ve idare olunabilir.

Musa, Mısırlıların kamçıları altında inleyen Yahudilerin bu baskı ve esaretten kurtulmaktan ibaret olan eğilimlerini ortaya çıkardı.

İsa, zamanının sonsuz sefaletlerini gördü ve umumi ıstıraplar devrinde ortaya çıkmaya başlayan şefkatperverlik lüzumunu din halinde tercüme edip anlatmanın yolunu bildi.

Napolyon, Avrupa içinde dolaştırdığı kavmin hususiyetlerinden olan askerlik şan ve ülküsünü teşhis edip cisimleştirdi.

Özetle, insanları istediği gibi kullanan kuvvet, fikirler ve bu fikirleri kişiselleştirip yayan kimselerdir. Fikrin özelliği de, hiçbir itirazın bozamayacağı bir mutlak şekille kendi kendini kabul ettirmektir. Bu ise, fikrin yavaş yavaş hissiyat haline geçerek inanca dönüşmesi ile mümkündür; ve böyle olduktan sonradır ki, onu sarsmaya başka hiçbir mantığın, muhakemenin hükmü yetmez.

Şimdi, bizim sevk ve idare edeceğimiz insanların emelleri, fikirleri, ruhlarında saklı özellikler nedir? Biz, kumanda edeceğimiz insanların hangi emellerini şahıslarımızda ortaya çıkarıp cisimleştirerek onların kalplerini, onların itimatlarını kazanacağız ve onlara manevi kuvvetler ilham etmenin vasıtalarını tayin edeceğiz?!

Ve insanlarda ancak hayali gayenin, fikrin ortaya çıkaracağı görünmeyen özelliklere görünen vasıtalarla mı hitap edeceğiz?[1]

1 Buradan sonraki üç paragraf 1959 ve 1962 basımlarında yer almamıştır. (Y.N.)

Hülagu, Timur, Cengiz ve erkek ve kadınlardan oluşan Türk ordusuyla Paris surlarına dayanmış olan Atilla'dan haberleri var mıdır? Yoksa bizim kumanda ve sevk ve idare ettiğimiz insanların bakışları Pandeli Yorgidis'in Rumca olduğunu iddia ettiği Anadolu ufuklarında mı sönüyor?

Ey millet! Ey 600 senelik çarşafa bürünmüş 5 000 senelik açık alınlı Türk kadını! O beş bin senelik gelenekleri bugünkü subayların kumandası altına verdiğin evlatlarına beşiklerinde iken şarkılarla anlattın mı? O şarkılarınla onlarda bir karakter yarattın mı?..

Ey genç subay, ey bugünün genç kumandanları! Galiba analarımızın sesleri, saçları gibi namahremdir. Bu sorularımıza cevap vermiyorlar.

Anlaşılıyor ki, askerlerimizin ruhunu kazanmak bizim için bir vazife olduğu gibi, evvela onlarda bir ruh, bir emel, bir karakter yaratmak da Allah'tan ve Medine-i Münevverede yatan Cenab-ı Peygamber'den sonra bize düşüyor.

Şüphe yok ki, bizim milletimizin karakteri de bütün karakterler gibi yükselmeye, istenen şekle dönüşmeye müsaittir. Fakat kendi kendine olması şartıyla!..

Eğer bizim karakterimize, dışardan, bizim karakterimizden başka karakterlerdeki etkenler tarafından bir şekil verilmek istenirse, bundan sabit ve belirli hiçbir şekil, hiçbir netice ortaya çıkamaz!

IV

TAARRUZ RUHU

"Ordunun vazifesi, vatanı çiğnemek isteyen düşmana karşı ayağa kalkmaktır."

Bu kalkış, elbette yerinde durmak için değil düşmana atılmak için olursa kalkılmış olduğuna değer.

"Zabit ve Kumandan"ın üçüncü bölümü bu zeminde ne hakiki esaslar gösteriyor:

Harp taarruzdur. Ordu, taarruz ordusu olmalıdır.

Elimizdeki silah kendimizi düşmandan korumak için değil, belki düşmanı bizden korunmaya mecbur etmek içindir.

• Muvaffakiyet için en emin vasıtanın taarruz olduğunu anlamakta ısrar olunmaz; ancak, *taarruz ordusu* oluşturacak milletin, Japonların "Kukeki (Kokeyi) Zayşın" dedikleri taarruz ruhuna sahip olması lazımdır.

Bu taarruz ruhu; 1904 senesinde, "Bin keder, bin yeis, fakat her şeye rağmen ileri! Başka hiçbir şey düşünmek lazım değil. Na'şımı muharebe meydanında teşhir etmek. İşte bu Cenabıhakkın emeli!" şarkısını söyleyerek *Kazomaro* gemisiyle harbe giden Albay Kujima'larda;

Bu taarruz ruhu; Sasebu limanından harbe çıkarken ailesine "Bu andan itibaren benden haber beklemeyin! Vazifemden başka bir *şeyle* meşgul olamayacağımdan sizden de haber istemem" diye yazan Amiral Togo'larda;

Bu taarruz ruhu, Nanzan muharebesinde oğlunun kalbinden vurulduğu haberi üzerine ailesine "Oğlumun külleri Tokyo'ya getirildiği zaman hemen defnedilmesin. Yakında ben ve küçük oğlum da hayatı terk edeceğimizden o zaman üçümüzü birden defnedersiniz" emrini veren General Nogi'lerde ve bunları takip edenlerin tümünde bütün verimliliğiyle mevcut olduğu içindir ki, narin Japonlar, iri yapılı Ruslara meydan okudular.

V

İNİSİYATİF

Nuri; "Taarruz Ruhu"ndan sonra kitabının biteceğini zannediyordum. Derhal "İnisiyatif"in önüme çıktı ve dedi ki; muharebede zafer ve galibiyetin kazanılması, en küçüğüne kadar bütün rütbe sahiplerinin bizzat fikir üretmelerine ve durumun gereklerine göre kendiliklerinden tedbir almaya alışmış olmalarına bağlıdır.

Talimnamelerimiz, kanunnamelerimiz gözden geçirildikçe, askerlik sanatının asıl olan kaide ve kanun ve usulleri okunur ve bellenir...

Fakat, bu bilgilerin insanı sanatkâr yaptığına, yapabileceğine inanmak elbette gaflet olur. Hatta bu usul ve kaidelerin tatbik edilmesiyle az çok uğraşmış olmak, bir ordunun kurtuluşuna dayanak olamaz.

Herhangi bir birliğin küçük bir manevrasını takip edelim ve kabul edelim ki, bu birliğin en büyük kumandanından neferine kadar herkes talimname ve kanunnamelerde açıklanıp belirtilen usul ve kaideleri biliyor ve bu manevra ilk tatbikatları değildir.

Mesela, birlik kumandanı güzel bir yürüyüş emri veriyor. Uç kumandanı teğmen efendiye kadar bütün ast kumandanlar usulüne uygun emirlerini veriyorlar ve kol harekete geçiyor.

Düşmanla temas olduğunda bu birlik kumandanının verdiği açılma emri ve sonra yayılma emri yukardaki rütbeden aşağı doğru tekrarlanarak en küçük parçaya kadar kıtaya yapacağı işi tayin ediyor; harekâtı son safhasına kadar iyi idare edilmiş görüyoruz.

O halde, hüküm verebilecek miyiz ki, bu kıta muharebede vazifesini yerine getirebilir ve vatana muzafferiyet sağlayabilir?

Bu hükmün verilmesinde biraz temkinli olmak lazımdır. Çünkü bu kıtanın muharebede karşılaşacağı durum ve şartlar hep bu gördüğümüz gibi olmayacaktır.

O halde, ne kadar durumla karşılaşmak ihtimali varsa hepsini tasvir ve tatbik edelim! Çok güzel, bunu yapmaktan geri durmayalım. Fakat "Harpte öyle durumlar olur ki, söz konusu durum hakkında genel görüş açıklamak bile mümkün değildir."

Talimnamelerimizin bu gibi fevkalade haller için nasihat vermesi bir yana, esasen içerdiği kaideler ve nizamlar, harpte umumiyetle karşılaşılan bazı taktik durumlarını ancak kapsayabiliyor.

Halbuki kumandanlar her hal ve andaki vaziyete karşı tereddütsüz ve süratle icap eden tedbirleri almaya mecburdur. Fevkalade ve aniden ortaya çıkan duruma ilk temas eden, bir kıtanın en büyük kumandanı değildir. Büyük, küçük her birliğin içinde her subay ve her astsubay ve hatta her er, hareket şekline dair üstünden hiçbir emir ve hiçbir fikir almadığı durum karşısında kalır. İşte bu sebepledir ki, gerek kumandanların ve gerek erlerin, bizzat fikir üreterek kendiliklerinden iş görebilecek meziyette yetişmiş olduğuna kanaat olmadan, bir askeri kıtanın, bir ordunun, güvenilir ve dayanılır bir kuvvet olarak tanınması gaflettir, felakettir.

• Bir kuvveti meydana getiren insanlar, hayatları, fikirleri, hareket serbestlikleri ezilmemiş, gürbüz, neşeli erlerden ve subaylardan oluşursa, böyle bir kıtada bizzat fikir üreterek kendiliğinden iş görme özelliği çok iyi ortaya çıkar.

İtalya muharebesinde Derne kuvvetlerine kumanda ettiğim müddetçe, bu hakikati ispat eden birçok misali her gün görürdüm. Hakikaten Derne Kuvvetlerini oluşturan Urban bu vasıftaki insanlar oldukları gibi, onların başındaki subaylar da –her şeye rağmen– fikirlerini, hareket serbestliklerini ezdirmemiş gençlerdi.

İtalyanların falan veya filan istikamette bir hareketleri, bir çıkışları haber alınır alınmaz, emir beklemeksizin her Arap tüfeğini kaparak içtima mahalline koşar ve orada emir verilmesi gecikirse yine kendiliğinden düşman istikametinde yola düşer ve bu hareketini şöyle bir fikir muhakemesine dayandırır:

Mademki düşmanın bir hareketi sezilmiştir, muharebe ihtimali vardır. Muharebe için düşmanı ordugâhımızda beklemek olmaz; onu uzaktan karşılamak daha iyidir. Düşman az ise, yetişebilenlerimiz onu durdurur veya püskürtür. Çok ise bütün mücahitler yetişinceye kadar düşmana tüfek atarak hareketini ağırlaştırır ve gerekirse biraz geriye çekiliriz. Fakat, ileri gitmek, beklemekten iyidir. Hiçbir şey yapamazsak düşmanı görür, kuvvetini anlar, meraktan çıkarız.

Bunların her biri, ileri veya geri harekette nereden gitmek, nasıl gitmek, nerede durmak ve nasıl durup ateşe başlamak lazım geldiğini emir beklemeksizin kendiliklerinden takdir ve tatbik ederler. Yeter ki, onlara umumi istikamet ve fikirler, isabetle gösterilmiş olsun!

Denilebilir ki –başka yerlerde olduğu gibi– Derne'de de bir sene İtalyanları yenen ve Derne'nin üç kilometre çevresinde oluşturdukları istihkâmlarında hapseden kuvvet, kendiliğinden iş görmekte, Osmanlı kuvvetini oluşturan insanların İtalya ordusunu oluşturan insanlardan daha verimli olmasındandır. Yoksa, sayı, top, tüfek, mühimmat ve tekniğin sağladığı üstünlükler dikkate alınırsa, ortaçağdan kalma Derne küçük kuvvetlerinin, son asrın bütün gelişmelerinden pay almış olan bir ordunun karşısında bir gün duramaması lüzumunu teslim etmek lazım gelirdi.

Görülüyor ki, eldeki vasıta ortaçağ yadigârı olsa da, bir kuvvetin erleri bizzat fikir sahibi ve girişken olup durumun gereğini kavrama ve görülecek iş için adım başında bir emre, bir ihtara ihtiyaç göstermeden kendiliğinden iş görmede verimli olursa, karşısındaki bu özellikten mahrum kaldıkça dünyadaki bütün gelişmelerin lütuflarıyla donanmış olsa bile muzaffer olamaz.

Tarih de diyor ki, ordular, ana kısmı gönüllü olan sağlam bünyeli ve yetenekli askerlerden oluştuğu zamanlarda, yani eski askerlik usulünün geçerli olduğu devirlerde, ordularda inisiyatif o derece gelişmişti ki, üstler, bu özelliğin eksikliğinden değil, bilakis aşırılığından endişe duymaktaydılar.

Hakikaten, bir ordunun parçalarından her birinin bizzat her işi düşünmekte ve kendiliğinden yapıvermekteki derecesi aşırıyı bulursa cidden endişeye değer. Zira kendiliğinden görülen işler olumlu oldukça ne kadar arzuya ve takdire değerse, maksada uymadığı halde de o derece eleştirilmeye değer.

Halbuki her hareketin maksada uygunluğu, her türlü durum ve şartlar dahilinde maksadı açık olarak görebilmeye bağlıdır ki, bu hususta kolordulara, tümenlere kumanda edenlerle, bir tabur, bir bölük kadrosu içinde ve avcı hattı dahilinde bulunup manzarası sınırlı olanların karar ve kavrayışlarında elbette fark olması lazımdır.

Bu sebepledir ki, Talimname kendiliğinden harekete bazı hudutlar çizer ve der ki, "Astların bağımsız hareketleri keyfi hareket halini almamalıdır. Harpte, büyük başarıların esası olan bağımsız faaliyet, gerekli hudutlar içinde olanıdır."

Kendiliğinden hareket özelliğiyle, kendi kumandanlarını memnun edip hasımlarını ümitsizliğe düşüren Urban mücahitleri de bu hususta aşırılıklara kapıldıkça neticeler menfi olmuştur.

Her hareketin iyisini ve kötüsünü bulmak için bizzat fikir ve muhakemesini işletmeyi ve ancak fikri muhakemesiyle iş görmeyi alışkanlık edinmek genellikle fena değilse de, orduda, üst makama geçenlerin henüz o makama geçmek için yaşı, tecrübesi ve rütbesi müsait olmayanlardan daha geniş, kapsamlı ve bilgili bir kavrayışa sahip olmalarının kabul edilmesi lazım geldiğinden, astın, üstün emrettiği hususların mahiyetine akıl erdiremese de onu yerine getirmeye mecbur tutulması ordunun disiplin ruhunun asli gereklerindendir.[1]

Kumanda edilmeye alışmamış olan Urban da bilhassa ilk zamanlarda kendi muhakemelerine dayanmada bazı aşırılıklara düşmüş ve acı tecrübelerden sonra nedamet göstermişlerdir. Mesela Tobruk'a varışımızda verilen 9 Kânunuevvel 1327 (22 Aralık 1911) muharebesinde, hücum cephesi olarak Tobruk'un batı cephesi seçilmişken, bu kendi akıllarına yatmadığı için Tobruk'un doğusunda Nazure tepesini tercih ettiler. Halbuki batı cephesi kasabaya yakındı ve onların görüp ürktükleri gibi sağlam değildi. Bu cepheden sabaha karşı yapılacak bir baskınla derhal kasabaya, İtalyan kuvvetinin ordugâhına girilecekti. Fakat hayır, onlar yapacakları hareketin kendi akıllarına uygunluğunu alışkanlık edinmişlerdi. Nazure tepelerine taarruz, fikirlerini tatmin ediyordu. Bu taarruz oldu; gerçi Şeyh Müberri bu taarruzda şehit düşerek Nazure tepelerine taarruzun tercihi sebebini oğullarına ve öteki Urban'a anlatmış bulundu, fakat taarruz başarılı oldu. Ancak kendiliğinden harekette erlerin bu hareketi daha ileri götürmeye mani olduğu görüldü. Çünkü Urban, Nazure tepesine taarruz etti, bir mitralyöz bölüğünü mahvetti, tüfeklerinden de bir kısmını aldı ve artık işin bittiğine inanarak, ileri gitmek için verilen emrin fikri muhakemesine uygun olup olmadığını meydana çıkarmak için geçen dakikalarda, geriye gitmekte misal olanların hareketi etkili oldu.

Ve yine 3/4 Kânunusani 1327 (16/17 Ocak 1911) gecesi Derne'de doğu mıntıkasında İtalyanların yeni yapmaya başladığı bir istihkâma sabaha karşı tan vaktiyle beraber iki koldan bir baskın yapılacak ve icap ederse ana kısımla umumi bir taarruza geçilecekti.

Emirler verildi ve gece hareket edildi. Fakat kararlaştırılmış olan saat geldiği halde baskın kollarımızda hiçbir hareket görülmüyordu.

Bu sırada sağ kanat baskın koluna kumanda eden Teğmen Recep Efendi'den şu anlamdaki raporu alıyorum: "Emredilen yere geldik. Urban, hücum edeceği yeri ve muharebe edeceği kuvveti kendi gözleriyle görüp neticesine dair bir fikir edinmedikçe hücum etmeyeceklerini söylüyor ve güneşin doğmasını bekliyorlar."

Tabiatıyla onların dediği gibi oldu. Fakat, onlar düşmanı gördükleri gibi düşman da onları gördü. Süratle tedbir almaya başladı. Yakın, uzak kuvvetlerini, bataryalarını getirdi. Hücumda başarılı olunamadı. Urban'ın yarısı orada kaldı. Halbuki hücum edilecek yere nereden yaklaşılacak, hangi cephelere hücum edilecek ve hücuma nereden başlanacak; buralar evvelce uzun uzadıya ve özel olarak keşif ve tetkik edilmiş ve baskın kolları bu keşifleri bizzat yapan subayların ve küçük subayların kumandasına verilmişti.

Baskın kolunu teşkil eden her ferdin ayrı ayrı tetkik edip görmesine imkân ve yer yoktu. Onlar, kendilerini sevk ve idare edenlerin emirlerine itaat etmeliydiler. Lakin etmediler. Çünkü onlar bizzat görüp fikir üretmeye ve sonra kendiliklerinden hareket etmeye alışmışlardı.

1 Buradan sonraki altı paragraf 1959 ve 1962 basımlarında yer almamıştır. (Y.N.)

İşte, kendiliğinden iş görmenin bu derecesi ordu için zararlıdır. Zira böyle bir orduda herkes başına buyruk olur. Üst, ast yoktur. İtaat ve disiplin de kurulamaz. Dolayısıyla eski askerlik usulünün geçerli olduğu devirlerde inisiyatifteki aşırılığın üstleri endişe ve kararsızlığa düşürmesi pek tabiidir.

Son asır ordularını oluşturan erler, eskiden olduğu gibi ana kısmı kendi gönül rızalarıyla askerlik hizmetine girenlerden ibaret olmayıp, milletin bütün fertleri askerlik hizmetiyle mükellef tutulmuştur. Arzusu olan da olmayan da askerlik hizmetini yapmaya mecburdur. Bu şekilde oluşturulan ordularda, eski zamanın ordularında olduğu gibi, üstler aşırı derecedeki inisiyatifi ölçülü bir çizgiye çekmek, onu disiplin ve idare altında bulundurmak düşüncelerinden kurtulmuştur. Çünkü bugünkü ordularda barış zamanında uzun seneler tatbik edilen şiddetli disiplin, birçoklarında inisiyatif yeteneğini boğuyor. Bu sebeple bugünkü üstler, astlarında inisiyatif özelliğini uyandırmak için onları bilhassa muharebede uyarmak, teşvik etmek ve şevklendirmek mecburiyetindedirler.

Gerekli çizgiyi aşıp keyfi hareket rengini aldığı takdirde ordu için zararlı ve felaket olan inisiyatif, çizgisi içinde kalmak ve mantıklı olmak şartıyla ordunun gelişmesi ve dayanmaya değer bir kuvvet olması için elzemdir.

Halbuki bugün Osmanlı ordusunun kumandanlarında, askerlerinde inisiyatif denilen kendiliğinden iş görme özelliği yerine, daha düne kadar fikir tembelliği görülürdü.

Malumdur ki, bir orduyu oluşturan her rütbe sahibi, bütün fertler, canlı bir makinenin canlı organları, parçalarıdır. Bu makineyi işleten her organı, her parçayı harekete geçiren kuvvet, buharla çalışan motorlar değildir. Ordu makinesini oluşturan, canlı üyelerin beyinleridir. Beyinlerde bilgi, muhakeme, anlayış ve kavrayış olmazsa makine durur ve hiçbir motor onu işletemez. Böyle bir makinenin çalıştırılması için herhangi bir veya birkaç makinistin sanatkârlık becerisi de yeterli olamaz. Çünkü bu durgun beyinlerden oluşan kütleler, taş, demir ve odun yığınlarından daha atıldır.

Taş ve odun yığınları balya haline getirilerek küçük bir manivela tatbikiyle kolayca hareket ettirilir. Fakat büyük, küçük birlik balyaları halinde bulunan tembel beyinli insan kütlelerinin sevk ve hareketi için lazım olan manivela, kuvvetini fikirlerin mevcudiyetinden alacak ve tatbik noktasını beyinde bulacaktır.

Görülüyor ki, bir kütleye ordu demek için, o kütlenin belli şekillerde kısımlarının ve başında bir kumandanın hatta en becerikli bir kumandanın bulunması kâfi değildir.

Kıtalarla temassız geçmeyen beş on senelik askerlik hayatımda maalesef, maalesef vicdanı sızlatan, dimağı yıpratan acı müşahedelerim yalnız Edirne manevrasındaki bir tek tümenle sınırlı değildir.

Bu misali, fikrimi açıklamak için anlatmıştım ki, o da, insanları gelişigüzel belirli bir şekilde bulundurmak ve onların başlarına bir ve hatta birkaç yönetici ve kumandan geçirmek, o insan yığınına ordu demek için yeterli olamaz. Çünkü o yönetici ve kumandan, bu binlerce, yüz binlerce insanın her birini dama taşı gibi kondurmakla, o muazzam kütleyi ölüm karşısında, felaket karşısında idare edemez.

Nitekim arz ettiğim tümene kolordudan verilen emir yolunda olmakla beraber, tümen; alayları, taburları, kumandanları, subayları, neferleriyle perişan haldeydi. Manevrada rezil oldu ve adı kötüye çıktı. Bu zavallı tümeni, bu tümeni oluşturan zavallı su-

bayları, bedbaht vatan gençlerini bu uğradıkları felaket ve utançtan görüldüğü gibi millete yüz karası getirmekten, vatanı müdafaa edememek cinayetinden kurtarabilecek çare neydi? Şüphesiz kumandanından neferine kadar her birliğin kendine ait vazifeyi bilmesi, yapabilmesi ve bütün emir sahiplerinin bizzat fikir üreterek durumun gereklerine göre kendi kendine iş görebilmesi sağlanmadıkça birtakım insan yığınlarına ordu demenin hata ve vatanın, milletin bütün mukaddes varlıklarının böyle bir kuvvetle muhafaza edilmekte olduğuna kanaatin halis gaflet olduğuna inanmak ve bu inancın icaplarını yerine getirmekte tereddüt ve gecikme idi.

Yine bu manevra idi. Bir tümenin erzak ve cephane kollarına tesadüf ettim. Tümenlerinin nerede ve kendilerinin nereye gitmekte olduğunu bu kollar kumandanından sordum. "Vallahi efendim söylediler, fakat iyi anlayamadım. İşte bu yolla gidiyoruz, elbette tümene rastlarız."

Halbuki ben umumi vaziyetten biliyorum ki, o tümen doğuya gidiyor. Kafilelerinin takip ettiği istikamet ise kuzeydi. Dolayısıyla hiçbir vakit bu kafile tümeniyle buluşamayacaktı. Tümeni aç ve kendisi perişan kalacaktı. Evet; tıpkı böyle olmuştur. Sebep? Çünkü tümenden kati ve açık bir emir verilmemiştir. Çünkü öyle bir emir verilmiş olsaydı bile, bu kol kumandanı öyle bir emrin manasını anlamıyor, çünkü bu kol kumandanı bizzat fikir üretmek ve faraza emrin gelmemesi halinde kendiliğinden iş görmek özelliğinden mahrumdur. Çünkü bu memurun, bu kumandanın dimağında atalet, kanında uyuşukluk vardır.

Bugünkü ataletimizi yenmek ve orduda bütün emir sahiplerini, orduya kumanda eden kişiye faal ve fedakâr birer yardımcı kılan bir "inisiyatif"in bütün alışkanlıklarını kazanmak için yönelinecek vasıtaların araştırılması lazımdır. Bu araştırma lüzumu, yöneldiği maksadın önemiyle ortaya çıkmaktadır.

Gerçi, bir taraftan yaygınlaşması arzu edilen fakat yine de sakınılan inisiyatifin lüzum ve faydalarını talimnamelerimizin özel maddelerinde okuyoruz ve teorik olarak üstünlüklerini övüyoruz. Fakat, itiraf edilmelidir ki, inisiyatifin yaygınlaşmasını umumiyetle faydalı bir şekle sokarak onun özel bir vazife halinde tanınması için alınması icap eden şekil hakkında henüz Osmanlı ordusunda kafa yorulmamış ve bir karar verilmemiştir.

Halbuki kumandan, subay, nefer yetiştirmekte takip edilecek esasların, tatbik edilecek eğitim usullerinin, yapılacak talimlerin gayesini, kendiliğinden iş görme özelliğinin kazandırılmasına yönelik görmekte şüphe ve kararsızlığa yer yoktur. Dolayısıyla, gayeye ulaşmanın yollarını ve vasıtalarını araştırmakla geçirilecek zamanımız yoktur.

Bizim Piyade Talimnamemiz, Alman Ordusu Talimnamesinin tercümesinden ibaret olduğu için, metninde inisiyatif'ten bahsedilmiştir. Fakat talimnamelerimizin hükümlerinin içeriğine ve bilhassa muharebeyle ilgili yerlerine tam nüfuz edememiş, çok önemli olan o maddelerin mana ve kavramlarını basit bir şekilde anlayıp, yarım yamalak tatbik etmekten ileri geçememiş olduğumuz gibi, inisiyatife verilen önemi de layık olduğu derecede değerlendirerek orduda yaygınlaşmasını sağlayacak vasıtalara yönelmede kusur ve gaflet etmekte bulunmuş olduğumuz, son harp münasebetiyle inkâr edilmez bir hakikat olarak ortaya çıkmıştır. Fransız ordusunda da 1870 seferine kadar aynı gaflet görülmüştür.

VI

Bizim Sirenaik'te kumanda ettiğimiz kuvvetlerin parçalarında manevi kuvvet, taarruz fikri ve inisiyatif vasıflarının var olduğundan bahsedilmiştir. Fakat bu noktada bütün açıklığıyla canlandırılması lazım gelen bir halis hakikat vardır ki, o da, sıcakkanlı Afrika evlatlarında o saydığımız cengâverlik vasıflarının fiil halinde ortaya çıkması, birtakım ateşli ruhların Afrika semasında uçmasıyla başlar.

Aşağıdaki birkaç satırı Derne ordugâhına ve Rabat, Kasr-ı Harun, Seyit Abdullah sırtlarında bir senelik hayatımızı beraber hasrettiğimiz muhterem arkadaşlarıma ithaf ediyorum.

• "Zabit ve Kumandan"ın çeşitli konularını ve bilhassa hayatı hiçe sayma, taarruz fikri ve kendiliğinden hareket gibi yüksek vasıflarını okurken ve bunlar için zihnimde şekillenmiş misaller ararken Derne Kuvvetleri harp düzenini şöyle gözümün önünden geçiriyorum:

Doğu Kolu, Birasa[1] Kolu, Derse[2] Kolu, Hase Kolu, Ubeydat Kolu, Aile-i Mansur Kolu, Birinci Tabur, İkinci Tabur, Topçu Taburu, Mitralyöz Bölükleri, Temassükiyet Müfrezesi, Sosa Müfrezesi[3] ve bunların başlarında Hacı Emin'ler, Ali'ler, Mümtaz'lar, İsmail Hakkı'lar, Halim'ler, Şevket'ler, Nurettin'ler, Rüsuhi'ler, Fehmi'ler, Ahmet Hamdi'ler, Hüseyin'ler, Saffet'ler, Reşit'ler, Eşref'ler, Fuat'lar ve bunların arkadaşları...

Bütün Bingazi kuvvetleri harp düzenine bakmak istersek, bu yazılarımız, bütün o kahramanları taşıyabilecek kadar genişlemekten aciz kalır.

Şimdi de not defterime bakıyor ve orada bu saydığım imzalar üstünde çeşitli tarihlerde ve muharebenin muhtelif safhalarında okunmuş –askerlik ruhuna neşe veren ve bütün askerlerin ders alacağı örnekleri barındıran– binlerce rapordan, yazıdan bazılarının bazı cümlelerini o kıymetli asker arkadaşların hürmet ve yüceltmeyle anılmasına vesile olmak üzere aynen alıyorum:

> • "Muhayyile Zaviyesi Urbanı ile dün gece ileri karakoldaydım. Bugün, gün doğmasıyla beraber Seyid Abdullah yönünden çıkmak isteyen bir düşman kuvvetine *taarruz ettim.* Çıkamadı. İki kişimiz yaralandı. Ehemmiyete değer bir şey yoktur."
>
> • "Düşman saat 4'te batı tarafına bir tabur, doğu tarafına bir bölük çıkardı. Yanımdaki ileri karakol kuvveti ile hemen düşmanın taburuna *taarruz etmek* üzere yürüdüm. Bunun üzerine düşman taburu geriye, istihkâmlara çekildi ve doğudaki bölüğünün de avcı siperlerine döndüğünü gördüm."
>
> • "Düşmanın asıl istihkâm hattından 500 metre ileride yaptığı avcı siperlerine *taarruz ettim*, düşmanı asıl hatta kadar *takip ettim.* İstihkâmın önündeki tel örgülerini ve büyük kazıkları söküp attım. Gözetleme kulesi gündüz rüzgârdan yıkıldığı için onu tahrip etmek nasip olmadı. Bununla beraber, öteki gözetleme yerleriyle topçu mevzilerinin ve avcı siperlerinin bir kısmını tahrip ettim."

1 1959 basımında "Beraase", 1962 basımında "Beraasa". (Y.N.)
2 1959 ve 1962 basımlarında "Dirse". (Y.N.)
3 1959 basımında "Tümsekit, Suse müfrezeleri", 1962 basımında "Temessükiyet, Suse Müfrezeleri". (Y.N.)

• "Saat 11'de Kireçocağı sırtlarına ilerlemiş olan düşman üzerine Doğu Urbanı, muhafiziyye[1] ve birinci taburdan yanımda bulunan kuvvetle *taarruz ettim.*"

• "Düşman bütün kuvvetiyle ilerliyor. Ben, siz gelinceye kadar, düşmanı durdurmak için *taarruz ediyorum.*"

• "Düşman dün akşam işgal ettiği sırtlarda istihkâm inşasıyla meşgul olmaktadır. Topçusu yol üzerindedir. Batı istihkâmının önünden üç düşman taburu Temessükiyet'e doğru ilerlemektedir. Ben, Vadi-i Bû Misafir tarafındayım. *Taarruz için* emrinizi bekliyorum."

• "Mitralyözün ilerisinde, dar geçit yol üzerinden düşmanı *kovaladık.* Hacı Emin, Kasım, Saffet Efendi'ler ile kâfi miktarda muhafiziyye ile bulunuyoruz. Şimdi mitralyözü de ilerletmek üzere mitralyöze geldim. Onlar da ilerliyorlar. Cemil Efendi'ye lazım gelen açıklamayı yaptım. Tekrar vazifemiz başına gidiyorum. Kıtamız karıştı. Her kabileden insan var."

• "Yüksek emirleriniz üzerine 9 erle batı istihkâmının 800 metre karşısına geldim. Teğmen Osman 3 erle Seyid Abdullah yönünden bize doğru geliyor. Yüzbaşı Hacı Emin Efendi'nin de vadi tarafından *taarruz etmek üzere* ilerlediğini görüyorum."

• 3 Nisan 328 (16 Nisan 1912)
"Topun birinin nişangâh yuvası bozulduğundan atış mümkün değil, birinin de hartuç sürgüsü kırılmıştır, elle dolduruluyor. (Zaten toplamı iki idi.) Eğer mutlaka lazımsa bununla *ateşe devam edebilirim.*"

• "Doğu kuvvetleriyle batı ileri karakol mevzisine geldim. *Ne yöne hücum edeyim?*"

• "Askeri, Rüsuhi, Nurettin, Ethem yaralandılar. Fakat, *diğer arkadaşlar daha yaralanmadılar! Düşmanı takibe devam ediyorlar.*"

• "Vadi-i Bû Misafir'den ilerleyerek boyun noktasını işgal etmek suretiyle geri çekilme hattımızı kesmek isteyen düşman üzerine Teğmen Kasım Efendi kumandasında bulunan 70 kişilik Aile-i Mansur ve Şellavi mücahidini de alıp *taarruz ettim.* Saat 10.40'ta düşmanın iki taburuyla çarpıştık. Düşman geri çekilmeye mecbur edilmiştir."

• "100 kişi kadar mücahit ve muhafiziyye eriyle düşmanın Eritre taburuna *taarruz ettim.* Beş yüz metreye kadar yaklaştım. İstihkâmlardan üzerimize ateş açıldı. Sağ kolumdan kurşunla yaralandım. Çok kan kaybediyorsam da *askerin manevi kuvvetini bozmamak için harp hattından çekilmeyeceğim.* Ölürsem yanımda Remzi Efendi vardır. O benim kuvvetimi de idare eder."

1 Muhafız birliği. (Y.N.)

KÂZIM KARABEKİR'E MEKTUP*

(OCAK 1914)

(Sofya, Ocak 1914)

Kardaşım Kâzım Karabekir Bey,

Mektubunuzu aldım. İkinci Şube Müdür Muavini tayin olunmanızdan dolayı, gerek sizi, gerekse orduyu tebrike layık görürüm.

Mektubunuzda gösterilen yüksek samimi sevgi, beni çok fazla sevindirmiştir. Son olarak yazdığım bir iki yazının Müdür Beyleri[1] pek kızdırmış olduğunu bildirerek beni ikaz etmiş olmanıza da minnettarlığımı arz ederim. Bununla beraber, bendeniz söz konusu yazıları tam bir saflıkla ve vazifeseverlik hissine bağlı olarak göndermiş ve kötü mana çıkarılacağını tahmin edememiştim. Nitekim bu konuda hâlâ hayret içindeyim. Gerçi, bugün cevaben gelen yazı, bu noktada vaziyeti aydınlatmış ve yanlış anlaşılmanın neden ibaret olduğu anlaşılmıştır.

Azizim, bendeniz Sırp ordusu hakkında malumat alacak halde olmadığımı yazmadım. Yazımdan bu mana çıkarıldığına göre, yanlış anlamanın bu noktadan ileri geldiği anlaşılıyor. Bugünkü tarihli yazımla da bu yanlış anlamayı gidermeye çalıştım.

Üstlerden gelen emirleri harfiyen yerine getirmeye çalışmak bir meziyet ve o emirlerin uygulanamayacağını bildirmek ise bir aczdir.

Benim izlediğim yol, üzerime düşen vazifeleri hakkıyla yapmaktır. Ve bunun için Sırbiya ordusu hakkında bilgi talebini içeren emri tamamen yerine getirmeyi vicdani vecibe bilmekle beraber, bu konudaki güçlükleri de göstermek suretiyle üstlerimden talimat istemiştim. Şimdi de bu talimatı beklemekteyim.

Bugün aldığım yazının içeriğine bakılırsa, bu konuda talimat verilmediği gibi, bilginin harfiyen elde edilmesi lüzumuna da rastlanamamıştır. Dolayısıyla, verilen vazifenin aynen yapılması vicdani mecburiyetiyle endişeler içinde olan bendenizi bu belirsizlikten kurtarmak suretiyle gösterilecek sevgi eserlerine ve samimiyete ilelebet minnettar kalacağım.

Yazdıklarımın emredici ve eleştirici olarak değerlendirilmesine karşı, endişeyle, bir defa daha müsveddeleri gözden geçirdim. Ancak, yukarıda arz ettiğim vicdani mecburiyetten başka hiçbir güdünün yazılarıma karışmamış olduğuna kanaat getirerek gönül rahatlığına kavuştum.

* Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu, "Atatürk'ün Bilinmeyen Bir Mektubu", *Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 1989*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını, Sayı: 22, s.9-17; *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 15/16, Cilt: XIII, s.74-76; *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, Şubat 1997, 2. Basım, s.306-308.
Mustafa Kemal'in el yazısıyla ve dört sayfa olarak yazılan bu mektubun üzerinde tarih yoktur. İçeriğinden, 1914 Ocak ayına ait olduğu anlaşılmaktadır. Prof. Dr. Kırzıoğlu, Kâzım Karabekir'in, müdürü bir Alman Yarbayı olan Genelkurmay İkinci Şube Müdür Yardımcılığı'na atanma tarihinin 8 Ocak 1914 olduğunu, ayrıca metnin 24 yerindeki çizme ve düzeltmelerden, üzerinde tarih bulunmayışından, bir taslak olduğunun anlaşıldığını belirtmektedir. (Y.N.)

1 Alman uzmanlar. (Y.N.)

Dolayısıyla, ileride yine böyle bir yanlış anlamanın önü alınmak üzere, hangi hususlar emredici ve eleştirici bulunmuş ise, bunların bildirilmesini bilhassa temenni ederim.

Hal böyle iken, Şube Müdürü'nün cevaben bizzat yazdığı şeyleri tercümeye hürmetinizin mani olduğuna dair ifadelerinizden pek müteessir oldum ve üzüldüm. Fikir ve anlayışımı ve yazılarımdaki güdüyü yukarıda arz ettikten sonra, şüphe yoktur ki, samimi bir arkadaşın tercümesini, gerçek sevgi hisleri sebebiyle uygun görmeyeceği ağır şeyleri alıp öğrenmekle de büsbütün şaşıracaktım ve tabii ki, vazifesini en iyi şekilde yapmak arzusunda bulunanlara gösterilecek kolaylık yerine, yapılan bu azarlamaların, ne kadar yersiz ve manasız olduğunu göstermek mecburiyetinde bulunacaktım.

Şurasını da ilave edeyim ki, değil böyle vazife yolunda ve hatta her konuda, şahsi haysiyetimi muhafaza için fedakârlıktan çekinmeyeceğim. Gönül almak için siz kardeşimden yardım görmeseydim ve hatta ...,[1] bizzat müdafaaya koşacağıma şüphe buyurmayacağınızı zannederim.

Maksat, orduya hizmet ve bu suretle vatanın selametine yönelecek çalışmaya katılmaktır. Haysiyetsiz subayların nasıl felaketler hazırlamaya yatkın olduklarını, maalesef lüzumundan fazla tecrübe ettiğimiz için, ordudaki subayların yetiştirilmesi hakkındaki esas fikrin, şeref ve haysiyeti yüksek tutmaya yönelik olması gerektiği inancındayım. İşte bu inanca dayandığım içindir ki, Alman Müdürü'nün sebep olmadan azarlamaya kalkışmış olmasını büyük bir hayretle karşılar ve haysiyet ve şerefe bu kadar az kıymet veren adı geçenin söz konusu meziyetlerden de nasibini pek alamadığını zannetmek isterim. Üstün hürmetlerimin kabulünü rica eder ve gözlerinizden öperim Kardaşım.

Ali Fethi Bey[2] selamınıza pek ziyade teşekkür eder ve bilmukabele özel olarak hürmetlerini arz eder.

M. Kemal

Lastik havlular modadan düştüğü için buyurduğunuz berber çoktan beri getirtmediğini bildirmiştir.

1 Okunamadı. (Y.N.)
2 Fethi Okyar. (Y.N.)

MADAM CORİNNE'E MEKTUP*

(12 OCAK 1914)

12 Ocak 1914, Sofya

Çok Aziz Dostum,

Son mektubunuz da ondan evvelkiler gibi beni çok sevindirdi. Onları ne kadar dikkate layık bulduğumu ve ne kadar sabırsızlıkla beklediğimi söylemek lüzumsuzdur. Elçiliğin kapıcısı, bana senin mektuplarından birini getirdiği zaman, içimde büyük bir sevincin uyanması için zarfın üzerinde senin yazını görmek kâfi idi.

Birçok yüksek mevkili insanlar arasında bulunduğun halde beni hatırlamaktan geri kalmadığını ve bütün o kodamanlar ve –tabiri mazur gör– kocaman zerzevatlarla devamlı münasebetlerinin sana benimle meşgul olmak için rahat bir an bıraktığını görmek ne kadar hoşuma gidiyor.

Benim İstanbul'a gelmem için dileklerini, senin tarafından, beni daha sık görmek için gösterilen bir arzu şeklinde yorumlamama müsaade et, çünkü senin o kadar geçici gördüğün bir kombinezona katıldığım tarzında bir düşünceye sahip olduğunu tasavvur edemem. Bundan evvelki mektuplarında sen bu vazifeyi bir saman yığınının oluşturduğu ışığa benzetiyordun. Ben de onun kıvılcımından başka bir şey değildim, değil mi?

Nuri Bey'in[1] en yüksek mevkiyi işgal etmesini hararetle arzu edenlerden biri de ben olduğum halde, onun Birinci Kolordu Kumandanlık makamına yükseldiği hakkında bana verdiğin habere inanamayacaktım. Zira, bu haberin aslı olsaydı tasavvur edilen bütün reformların samimiliğine tam bir iman besleyecektim.

Benim ihtiraslarım var, hem de pek büyükleri; fakat bu ihtiraslar, yüksek mevkiler işgal etmek veya büyük paralar elde etmek gibi maddi emellerin tatminiyle ilgili değil.

Ben bu ihtirasların gerçekleşmesini vatanıma büyük faydaları dokunacak, bana da liyakatle yapılmış bir vazifenin canlı iç rahatlığını verecek büyük bir fikrin başarısında arıyorum. Bütün hayatımın prensibi bu olmuştur. Ona çok genç yaşımda sahip oldum ve son nefesime kadar da onu muhafaza etmekten geri kalmayacağım.

Kış, Sofya'da çok çetindir. Bu, beni yaya olarak gezintiler yapmaktan ekseriya alıkoyuyor. Mevsimin yegâne eğlenceleri, elçiliklerde geçirilen geceler, meslektaşlar arasında küçük toplantılar, bazen de küçük iskambil oyunlarıdır. Bu, beni çok eğlendirmeyen ve hiç hoşuma gitmeyen bir hayat.

* *Milliyet*, 22 Kasım 1954, s.3; *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, 4. Basım, Mart 1998, s.57, 58. Mektubun bir bölümü, Falih Rıfkı Atay'ın *Çankaya* adlı eserinde de (Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayii A.Ş. Basımevi, İstanbul, 1969, s.81) yer almıştır.

1 Bahri Sefit Kuvayı Mürettebesi Trabzon Alay Kumandanı Kurmay Yarbay Nuri Bey. 1. Dünya Savaşı'nda başını tramvaya çarparak ölmüştür. (Mektubu *Milliyet*'te yayımlayan Peyamı Safa'nın notu.)

Ümit ederim ki, senin, eğlenceleri eksik olmayan İstanbul'da daha hoş geçen bir hayatın vardır.

Senin, annenin ve kız kardeşinin saadeti için en halis dilekler besliyorum ve daima fedakâr bir dostun olduğuma inanmanızı rica ediyorum.

M. Kemal

SAVUNMA BAKANLIĞI'NA
MAAŞININ KESİLMESİ HAKKINDA*

(9 ŞUBAT 1914)

Sofya
27 Kânunusani 1329
(9 Şubat 1914)

Sayı: 23

Yüce Savunma Bakanlığı'na

Bakanlığınızın 25 Kânunusani 329 (7 Şubat 1914) tarihli telgrafıyla Aralık maaşımın herkes gibi donanma yardımı olarak kesildiği ve memuriyet ödeneğimin yarısı olan 2 500 kuruş miktarında bir meblağın sıkıntı çekmemem için postayla gönderileceği emirle bildiriliyor.

Donanma yardımı olarak kesilen para Aralık'a ait maaşım olduğuna göre, söz konusu aya ait memuriyet ödeneğimin tamamen gönderilmesi lazım gelir iken, Ocak sonunda olduğumuz halde Aralık ödeneğimin yalnız yarısının gönderilmesi, ilgili makamca bir yanlışlık yapıldığı sanısını vermiştir. Sofya'ya geldiğim günden bugüne kadar ödeneklerimin düzensiz verilmesi yüzünden, her bakımdan büyük zorluklar içinde kaldım ve birbiri üzerine yığılan ikamet, beslenme vesaire masraflarını 2 500 kuruşla kapatmak imkânı yoktur.

Dolayısıyla Aralık ödeneklerimin tamamen ve Ocak maaş ve ödeneklerimin de ayın sonunda gönderilmesinin sağlanmasını hasseten istirham ederim. Bir de, bu konudaki telgraf açık ve Türkçe olarak yazılmıştır ki, içindekiler sıkıntıda olduğumu açığa çıkarıyor.

Sofya gibi küçük ve Türkçe bilenleri çok olan bir şehirde böyle bir telgraf metninin derhal yayılabileceği ve bu durumun buradaki memuriyet vaziyetime kötü tesir yapabileceği yüce Bakanlığınızın malumu olduğundan, bu gibi hususların yazıyla veya şifreli telgrafla yazılması hususunun gerekenlere emir buyurulması arz olunur.

M. K.

* *Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 1975*, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, Atatürk Serisi, No: 4, s.85, 87; ATASE Arşivi, Klasör: 1660, A: 1-51, D: 40-28, F: 4; Em. Tümg. Muzaffer Erendil, *Ilginç Olaylar ve Anekdotlarla Atatürk*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1988, s.2.

BULGARİSTAN ORDUSU HAKKINDA GENELKURMAY BAŞKANLIĞI'NA*

(12 ŞUBAT 1914)

Sofya
30 Kânunusani 1329
(12 Şubat 1914)

Sayı: 25

Genelkurmay Başkanlığı'na

1. 2 Numaralı ve 23 Teşrinisani 329 (6 Aralık 1913) tarihli raporumda Bulgar ordusunda tasarlanan teşkilata dair verdiğim bilgiyi –son günlerde elde ettiğim aşağıdaki yeni bilgilere göre– değiştirmek lazımdır.

Bulgarlar, 1914 senesinde yalnız ikişer taburlu olan alaylarına birer tabur daha ilave etmekle yetineceklerdir. Tugaylar eskisi gibi ikişer alaylı kalacaktır.

Bu hesapça "10 tümen x 2 tugay x 2 alay x 2 tabur=" 80 tabur mevcut iken,

10 tümen x 2 tugay x 2 alay x 3 tabur=120 tabura çıkarılacaktır ki, yeniden 40 tabur kurulacaktır.

Üçer bölüklü olan mevcut 11 süvari alayının "hassa,[1] 5, 6, 7, 8, 9, 10"uncu alaylarını dörder bölüğe çıkarmakla yetinilecektir. Yalnız 7 bölük oluşturulmuş ve mevcut 37 bölük 44 bölüğe çıkarılmış olacaktır.

Mevcut topçuya ilaveten 4'er bataryalı 5 alay dağ topçusu (20 batarya) ve dörder bataryalı 5 alay obüs topçusu (20 batarya) oluşturulması tasarlanmaktadır.

2. Son günlerde, Sofya'ya geceleri arabalarla harp mühimmatı taşınmakta olduğunu haber aldım. Bunun daha harp zamanında Almanya'ya sipariş edilmiş olan mühimmatın bir kısmı olduğuna ihtimal verildiği, tahkikatımın sonuçlarındandır.

3. Bulgar ordusunda 4 adet tayyare olduğunu işittim. 104 seyyar mutfak ve ayrıca (Avusturya'nın Mankredveisse sisteminde) 54 seyyar fırın vardır.

M.K.

* *Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 1975*, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, Atatürk Serisi, No: 4, s.65, 73; ATASE Arşivi, Klasör: 1660, A: 1-2, D: 18-29, F: 7.
Mustafa Kemal, bu raporunu Fransızca ve eski yazıyla Türkçe olarak kaleme almıştır. (Y.N.)

1 Muhafız alayı. (Y.N.)

SAVUNMA BAKANLIĞI'NA VE GENELKURMAY BAŞKANLIĞI'NA BİLGİ TOPLAMAK İÇİN HARCANACAK PARA HAKKINDA*

(16 ŞUBAT 1914)

Sofya
3 Şubat 1329
(16 Şubat 1914)

Sayı: 26

Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı Yüksek Katına

28 Kânunusani 329 (10 Şubat 1914) tarih ve 1140 numaralı emirname cevabıdır:

1. Belgeli ve kesin bilgi almak için harcanacak paranın miktarını şimdiden kesin olarak bildirmek mümkün değildir. Bu husus, sağlanabilecek vasıtaların ve keşfedilebi-lecek kaynakların mahiyetine göre değişecektir. Ancak duruma göre kullanılmak ve son-ra nereye harcandığı bildirilmek üzere şimdilik beş yüz liranın gönderilmesi münasip olur.

Buradaki toplum hayatının da bilgi elde etmede pek büyük yeri ve tesiri olduğu ayrıca arzı gerektirmez. Şimdiye kadar ödeneklerimin verilmesindeki düzensizlik, herhangi bir otelin üçüncü katında bir odaya bağlı kalmaya ve icap edenlerle lüzumu gibi münasebette bulunamamaya sebep olmaktadır. Sofya, büyük Avrupa başkentleri gibi olmadığından her halimiz herkesin gözü önündedir.

Hükümetin mali sıkıntısını dikkate almamak fikrinde değilim, fakat buradaki memuriyetimin haysiyetini korumayı da pek gerekli görürüm.

Dolayısıyla, bu konuda daha önce sunduğum dileklerimin dikkate alınması uygun olur.

2. Gazeteler M. Ali Bey'in adresine abone kaydedildi. 1/126 000 ölçeğindeki harita paftalarından kırmızı işaret olmayan 10 paftadan mevcut olan sekiz adedi gönderil-miştir. Kuzeydoğudaki Romanya hududunu gösteren paftayı da, kırmızı işaret olmadı-ğı için gönderiyorum. Abone ve makbuz belgeleri eklidir.

Voemi İzvestia gazetesine daha önce abone olunmuştu. Bu defa adresi M. Ali Bey adına değiştirilmiştir.

Mustafa Kemal

* *Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 1975*, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, Atatürk Serisi, No: 4, s.91, 93; ATASE Arşivi, Klasör: 1660, A: 1-51, D: 40-28, F: 5-1.

GENELKURMAY BAŞKANLIĞI'NA MAKEDONYA HAKKINDA RAPOR*

(7 MART 1914)

Sofya
22 Şubat 1329
(7 Mart 1914)

Sayı: 312

Genelkurmay Başkanlığı'na

İkinci şube ifadeli, 16 Şubat 1329 (1 Mart 1914) tarih ve 1295 numaralı emrinizin 1. ve aynı şube ifadeli 29 Kânunusani 329 (11 Şubat 1914) tarih ve 1119 numaralı emrinizin 2. maddesi altındaki Z-J paragraflarına dair bilgi ve görüşlerimi aşağıda arz ederim.

1. Bulgarlar için bir milli emel olan Makedonya'ya tamamen sahip olmaktan mahrumiyet ve ordularının en zayıf ve uygunsuz vaziyetinde Romanyalıların Sofya'ya kadar yürüyerek Bulgaristan'ın en verimli parçasını kendilerine ilhak etmeleri, Bulgar ordusu ve hükümeti için unutulmaz bir yara teşkil etmiş bulunuyor.

Bulgarlar, bu yarayı ancak Makedonya'dan Sırp ve Yunanlıların eline geçen kısımları tekrar ele geçirmek ve Romanyalıların aldıkları yerleri geri almak, daha da ileri hareketle İkinci Balkan Harbinde kendisini mağlup etmiş bulunanlara bir intikam darbesi indirmek suretiyle tedavi edebileceklerini tasarlıyorlar. Fakat, bugünden vazgeçelim, yakın ve uzak gelecekte bile Bulgar askeri kuvvetinin aynı zamanda hem kuzeyde Romanya'ya ve hem de batı ve güneyde Sırp ve Yunana meydan okumaya yeterli olamayacağının açıklığına karşı, geleceğe ait emellerini çeşitli zamanlara ait çeşitli safhalarda elde etmeyi zaruri buluyorlar.

Bu sebeple evvela: Makedonya'ya ait maksatlarına ulaşmayı öne alıyorlar ve bunun için de Osmanlıların ittifakını ve Romanyalıların da hiç olmazsa tarafsızlığını gerekli görüyorlar.

Romanyalıların tarafsızlığını sağlamak için çaba göstermekteyseler de, Romanyalıların, Bulgarların gösterdiği yaklaşmayı iyi karşıladıkları ve sonuç olarak, Bulgarların Osmanlılarla birlikte Sırp ve Yunanlılar aleyhindeki harekâtına göz yummaları, Bükreş sözleşmesi hükümlerini bozmaya bağlıdır ki, Romanyalılar, Avrupa kamuoyuna karşı şimdilik böyle bir sorumluluğu üzerlerine alamayacaklardır. Zira sözleşme hükümlerini bozmak hususunda yapılacak her türlü harekete katiyen müsaade edemeyeceğini alenen açıklamıştır. Dolayısıyla Bulgarların Romanyalılara olan bu yaklaşma emelleri bugün uygulanabilir değildir.

* *Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 1975*, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, Atatürk Serisi, No: 4, s.97-104; ATASE Arşivi, Klasör: 1660, A: 1-2, D: 18-29, F: 9.1-6.

Romanyalılar Bükreş sözleşmesi hükümlerine sadık kalmayı asıl menfaatleri icaplarından saydıktan başka, Bulgarların kendilerine göz kırpmalarını henüz samimi görmemektedirler. Zira Bulgarların her zaman kendilerini aldatabilecek mahiyet ve tabiatta bulundukları, son meselelerde kendilerince tecrübeyle sabit olmuştur.

Özetle, bugün ortaya çıkmış bir husus varsa, o da, Bulgaristan ile Romanya arasındaki siyasi münasebetlerin uyuşma zemini üzerinde olmadığıdır.

2. Bulgarların Makedonya üzerindeki emel ve ihtiraslarından habersiz olmayan Sırbistan ve Yunanistan ayrı ayrı Bulgaristan'ın karşısında kalmaktan kaçındıklarından, icabında birbirlerinin yardımına muhtaç olduklarını takdir etmekte ve dolayısıyla iyi münasebetlerden ayrılmamayı şimdilik hayati bir mesele olarak görmektedirler.

Bükreş sözleşmesi hükümlerinin tamamının muhafazası söz konusu hükümetlerin menfaatine uygun ve Bulgaristan'ın emeline karşı olduğu için, ona bağlı kalmakla aralarında bir irtibat ipliği bulundurmuş oluyorlar. Fakat mevcut münasebetlerin en yüksek derecesi bundan ibaret olup, aralarında imza edilmiş hiçbir anlaşma mevcut değildir.

3. Romanya ile Sırbistan arasında bir askeri anlaşmanın imzalanmış olduğunu bir ara gizli bir kaynaktan işitmiştik, fakat bu konudaki araştırmamızın neticesinde bunun aslı olmadığı, mevcut münasebetlerin Bükreş sözleşmesinin muhafazası noktasındaki anlaşmadan ibaret bulunduğu sabit olmuştur.

4. Son günlerde Sırp ile Karadağ'ın bir hükümet kurmalarından çok söz ediliyor.

Karadağ kralının, hükümdarlığını Sırp hükümdarlığı altına koymasını kabul edeceğine ihtimal verilemezse de, dolaşan söylentilere göre Karadağ kamuoyu böyle bir birleşmeye taraftar bulunmaktadır. Bununla beraber bugün aralarında pek samimi ve sıkı ilişkilerin kurulmakta olduğu inkâr edilemez.

5. Bulgarların Sırplarla olan bugünkü siyasi münasebetine gelince;

Şimdiki vaziyet, iki devletin takip edeceği yola bir şekil vermeye müsait değil. İki devletin nezdinde bulunan elçilerin ciddi ve esaslı bir dostluk temellerini kurmak için çaba sarf ettikleri işitilmekte olduğu gibi, Sofya'da bulunan Sırp elçisinin eskiden beri Bulgar dostu olarak tanınması, Sırbistan'ın Bulgaristan'a karşı şimdiki politikayı sonsuza kadar takip etmeyeceğini gösterir.

Kaldı ki, bugün Sırbistan'ca takip edilen politika bir gözlem politikasından başka bir şey değildir. Yalnız gözden uzak tutulmaması lazım gelen önemli bir taraf varsa, o da bugünkü Bulgaristan hükümetinin Avusturya'ya gözünü çevirmesi ve Sırbistan'ın Rusya mihverinden uzaklaşmak niyetinde katiyen bulunmamasıdır.

Selanik'in geleceği hakkındaki bakış açısını şöyle buluyorum:

Yunanlılar Selanik gibi önemli bir şehre sahip olduktan sonra onun kaybını başkentlerinin kaybı derecesinde önemli görmekte ve dolayısıyla onu muhafaza etmek hususunda bütün kuvvetlerini harcamaya kararlı bulunmaktadırlar.

Bulgarlar ise, Makedonya dedikleri zaman, Selanik'i Makedonya'nın ayrılmaz parçası sayıyorlar. Ve buralara er geç sahip olmak da kendilerinin asıl emellerinden birini teşkil eder. Bu konuda maksada ulaşmak için her türlü fedakârlığı göze aldıracakları ihtimal dışı değildir.

Sırbistan'a gelince; Selanik üzerinde en büyük hırs sahibi olacak, bu devlettir. Çünkü Sırbistan arzu ettiği gibi genişlemişse de, bugün bir limandan mahrum bulunmaktadır. Sırbistan için ya Adriyatik denizinde veyahut Adalar denizinde mutlaka bir limanın hükümranlıkları altında bulunması kendisi için önemli bir meseleyi oluşturmaktadır.

Karadağ ile birleşik bir hükümet kurulması halinde bile Karadağ'ın ufacık sahili üzerinde istendiği gibi bir mahreç[1] bulunamayacaktır.

Adriyatik demiryolunun bitiminde ve Arnavutluk sahili üzerinde bir mahrece sahip olunsa dahi bu mahrecin diğer bir hükümet sahilinde bulunması ve bilhassa demiryolunun Arnavutluk'tan geçmesi, Sırpları tatmin edecek bir mahiyette değildir.

Halbuki, Selanik limanı bugünkü Sırp hududuna 60 km. bir mesafede ve her türlü özelliğe sahip bir mahreç olduğundan buna sahip olmak, Sırbistan'ın geleceği için gereklidir.

Ancak Sırbistan'ın halihazırda Yunanistan ile olan münasebetleri kendisine emin bir liman sağladığından, şimdiki vaziyet devam ettikçe sözü edilen emelini uygulamaya koymaktan çekinecektir.

Şayet bir gün Bulgaristan'la ittifak imzalayacak olursa, söz konusu liman üzerinde maksatları olan Bulgarlarla Selanik şehrini paylaşmak suretiyle uyuşmaları, ihtimalden uzak değildir.

Zira Sırbistan kuzeyden Selanik'e kadar olan araziyi Bulgaristan'a bırakmaya yanaştığı takdirde, Bulgarların da böyle bir anlaşmaya itiraz etmeyecekleri zan ve tahmin olunabilir. Fakat böyle bir teşebbüse kalkışılırken, Avusturya'yı müdahale etmekten alıkoyacak ve Türkiye'nin tarafsızlığını sağlayacak sebeplerin bulunması lazımdır.

1 Çıkış yeri. (Y.N.)

MADAM CORİNNE'E MEKTUP*

(13 MART 1914)

28 Şubat 1329 (13 Mart 1914)

Aziz Corinne,

Yarbaylığa terfim münasebetiyle yolladığınız çok sevimli tebrikler beni derinden etkiledi ve bu vesileyle bana yazdığınız sevecen sözler dosdoğru kalbimde yer aldı. Kendi kendime izah edemediğim sessizliğimin birçok sebebi vardı. Son zamanlarda Sofya, Belgrad ve Cettigué[1] askeri ataşeliklerine tayinim üzerine son derece meşguldüm. Bu bana o kadar iş yükledi ki, o iki şehre de gidemedim. Ben bilhassa Sofya ile ilgilenerek, bazı meseleleri tetkik etmek lüzumunu duyuyorum. Bundan başka, büyük meşgalelerimden biri de, bana birçok sıkıntı ve rahatsızlık veren bu otellerdeki hayatımdan kurtulmak için bir ev aramaktır. Nihayet mevsim ortasında burada bulunduğumuz için, modern hayata ait vazifeler zamanımızın büyük bir kısmını alıyor.

İşte, maalesef beni sana uzun uzun yazmaktan men eden sebeplerden bazılarının özeti bu. Birkaç kelimelik kartpostal yollamak, seni yalnız tatmin etmemekle kalmaz, aynı zamanda endişelendirirdi. Diğer taraftan beni az ilgilendiren ve birkaç nezaket kelimesi göndermek mecburiyetini hissettiğim kimselere karşı kullandığım bu vasıtayı size karşı hiç kullanmadım.

Küçük ve nazik Edith'in, benim uzun ve irademin dışında kalan sessizliğim üzerine sana bazı şeyler söylemeyi vazife bilmesinin beni şaşırttığını senden saklamayacağım. Hakkımda beslediği olumlu fikirden dolayı ona teşekkür ederim. Küçük nasihatleri evvela sana karşı büyük bir dostluğu ve benim samimiyetime de pek az itimadı olduğunu ve ayrıca hayat hakkında pek az tecrübesi olduğunu ispat ediyor. Rica ederim ona söyle, en çok konuşan ve sayfalar dolusu yazan kimseler mi bu dünyada en halis ve bağlı dostlardır? Çok hisseden, fakat uzun lakırdıların sevilen kişiyi yormasından korktuğu için hislerini gizlemeyi tercih eden bir insana kayıtsızlık ve tasasızlık yakıştırması lazım mıdır?

Herhalde küçük Edith emin olabilir ki, ben onun Avusturyalı arkadaşı kadar halis ve bağlı olmaya muktedirim. Yine küçük Edith emin olsun ki, bazı insanların tabiatları gereği mecbur oldukları komplimanları yapmaya, eğer zahmeti göze alırsam, ben de muktedirim. Hem şunu da bilsin: Senin benim gözümde çok büyük bir mevkin var ve öyle bir mizaca sahipsin ki, lafazan bir ağzın sözlerine kulak asmazsın ve benden kalbimin dikte etmediği kelimeler almayı elbette ki istemezsin.

* *Milliyet*, 26 Kasım 1954, s.3; *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, 4. Basım, Mart 1998, s.58, 59.

1 *Milliyet*'te ve *Atatürk'ün Özel Mektupları*'nda "Petinya" şeklinde yer almıştır. (Y.N.)

Tatlı ve şirin kız kardeşine bu satırları okuduktan başka, ona, kendisinin kolay kolay silinmeyecek bir hatırası olduğunu söylemeni rica ederim. Aynı zamanda annene ve babana saygılarımı sunmama yardımcı olmak lütfunda bulun.

Samimi ve halis dost.

M. Kemal

SAVUNMA BAKANLIĞI'NA SOFYA'DAKİ ATAŞELİK BİNASI HAKKINDA*

(27 MART 1914)

Yüce Savunma Bakanlığı'na

Bugüne kadar otelde ikamet etmekte ve elçilikte çalışmaktayım. Elçilikte kâfi miktarda oda mevcut olmadığından, bendeniz için münasip bir oda ayrılması da mümkün olmamaktadır. Bugün sıkıştığım gayet küçük bir odada zorunlu olarak çalışmakta isem de, memuriyet vazifem yazı yazmaktan çok, yazılacak kıymetli ve belgeli bilgi edinmek olup, bu ise, meslektaşlarım, elçiler topluluğu, muhtelif rütbe ve sınıftan subaylar vesair ile iyi münasebetlerde bulunmaya ve (...)[1] bulunanlarla gizli olarak temasa geçebilmeye bağlıdır.

Elçilikteki odamın hiçbir misafir kabulüne tahammülü olmadığı bir yana, Sofya küçük bir yer olduğundan, yabancı askeri ataşeler bile bendenizle sık sık görüşmekte olduklarının herkes tarafından görüleceğini ve bunu mahzurlu sayacaklarını ima etmişlerdir.

Bulgar subaylarının dışındaki temaslarla dost olduklarım ise tabii ki elçiliğin semtine bile uğramaktan geri durmaktadırlar. Sofya'da mevcut olanlar ise, bu bakımdan, daha fazla mahzur görmektedirler. Burada bir askeri ataşenin memuriyet şerefiyle orantılı apartman veyahut bina dahi yoktur.

Bir çare kalıyor ki, o da buradaki bütün askeri ataşelerin yaptığı gibi, şahsen bir ev kiralamaktır. Sofya'da bendenizin oturabileceğim en küçük bir evin aylık kirası 250-300 franktan aşağı olmadığı gibi, hiç olmazsa bir seneliğine kontrat yapmak ve altı aylığı peşin olarak ödemek zaruridir. Böyle bir evin aylık kirasını ödeneğimden vermeye hazırım. Ancak, evimin oturulabilir bir halde döşenmesi için en zaruri olan eşyayı tedarik etmek üzere birden hiç olmazsa 5 000 frank kadar bir paraya ihtiyaç vardır. İşte hem bu parayı ve hem ilk altı aylık kira bedelini ödemeye, bendenizce hiçbir zaman imkân bulunamayacaktır.

* Tahsin Ünal, "Mustafa Kemal'in Ataşemiliterliği", *Türk Kültürü*, Nisan 1970, Yıl: VIII, Sayı: 90, s.362, 363; *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, Şubat 1997, 2. Basım, s.304, 305.
Tahsin Ünal, *Türk Kültürü*'nde yayımlanan yazısında, bu belgeyi Mustafa Kemal'in görevini devralan Yahya Kerim Bey'den aldığını ve bunun "Ataşemiliterlik eşya dosyası"ndaki 1 numaralı belge olduğunu belirtmektedir. Ünal, yazıda tarih ve imza bulunmadığını, Mustafa Kemal'in Genelkurmay Başkanlığı'na 29 Mart 1330'da (11 Nisan 1914) yazdığı iki numaralı yazıda;

> "14 Mart 1329 *(14 Mart 1330-27 Mart 1914 olmalı–Y.N.)* tarihli yazımla, evin döşenmesi için istirham ettiğim 5 000 frangın, muhasebe III. Şube'nin kenar yazısında belirtildiği gibi, uygun bulduğunuz şartlar dahilinde gönderilmesi istirham edilir"

denildiğini ve bu belgede Mustafa Kemal'in imzası olduğunu ifade etmektedir. "14 Mart 1329" tarihli yazı, muhtemelen yukardaki yazıdır.

1 Üzeri çizildiğinden okunamadı. (Tahsin Ünal'ın notu.)

Sofya'da bir askeri ataşenin memuriyet vazifesini istendiği gibi yerine getirmesinin yukarıda arz ettiğim şartlar dahilinde mümkün olamayacağının bakanlığınızca herkesten daha iyi takdir buyurulacağı şüphesizdir.

Bu konuda acizane hatırıma gelen şekil ise şudur: Kiralanacak evi döşemek için bir defaya mahsus olmak üzere Yüce Bakanlığınızca verilecek parayla nezaretim altında alınacak eşya, elçilik tarafından ayrıntılı olarak bir defterde zapta geçirilir ve elçilikçe onaylanarak askeri ataşelik demirbaş eşyasını oluşturur. Askeri ataşe değiştikçe devir ve teslim edilir.

Maruzatım, Bakanlığınızca tasvip buyurulduğu takdirde, boşaltılmak üzere olan bir evin kontratını imzalamak üzere, keşif yapılmasının emredilmesi ve icap eden eşyayı sipariş etmek üzere 5 000 frangın gönderilmesini istirham ederim.

BALKANLAR'DAKİ DURUM HAKKINDA RAPOR*

(14 NİSAN 1914)

Sayı: 50
Sofya Büyükelçiliği
Askeri Ataşeliği

1 Nisan 330
(14 Nisan 1914)

1. Bulgaristan-Türkiye münasebetleri
2. Bulgaristan-Romanya münasebetleri
3. Bulgaristan-Sırbistan münasebetleri
4. Yunan-Sırbistan münasebetleri

Genelkurmay Başkanlığı'na

I

Hükümete muhalif bulunan partilerin başkanları ve ileri gelenler tarafından İstanbul Anlaşması hükümlerinin onaylanmasının kendileri tarafından uygun görülmeyeceği ve Meriç havzasına tamamen hâkimiyet kurulmadıkça Türkiye ile anlaşma imzalanmasının mümkün olamayacağı yolunda açıklamalarda bulunulduğu (Şube-2'den 200 numara ve 15 Mart 1330 –28 Mart 1914– tarihli yazı) söylentileri sıhhatli değildir.

Bulgarlar tarafından, Meriç havzasını tamamen kendi idarelerine geçirmek ve Edirne'yi tekrar zapt etmek gibi emeller beslenmesi ihtimalleri uzak değilse de, Bulgaristan'ın şimdiki durumu devam ettikçe Osmanlı Devletine karşı dostane bir politika takibini yalnız şimdiki hükümete değil, ilerde iktidara gelmesi muhtemel olan diğer partilere de lüzumlu saydırmaktadır.

Malinof'un ve muhalif partilerin diğer bazı başkanlarının son seçimler sırasında yaptıkları siyasi açıklamalarda bu arz ettiğim zeminde konuştukları, sözüne güvenilir kişiler tarafından ihbar edilmiştir.

Bununla beraber, bu gibi sözlere lüzumundan fazla önem verilmeyerek, dış politikası dış cereyanlarla değişen Bulgaristan'ın siyasi çizgisinin daima gözlem altında bulundurulması, durumun gereğidir.

Acizane fikrimce, Edirne'nin layıkı gibi tahkim edilmesi ve müsamaha gösterilmeyecek derecede önemli bir kuvvetin Edirne havalisinde (Trakya'da) mevcut bulundurulması ve diğer askeri tedbirlerin alınması, Bulgaristan'ın gelecekte izleyeceği dış politikanın lehimizde kalmasını sağlayacak en önemli vasıtadır.

* *Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 1975*, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, Atatürk Serisi, No: 4, s.107-113; ATASE Arşivi, Klasör: 1663, A: 1-151, D: 863-34, F: 15-1:15-3.

II

Bulgaristan ile Romanya münasebetlerine bakıldığında, henüz bu münasebetlerin Bulgarlarca memnuniyet verici bir şekil almadığı görülüyor. Çünkü Bükreş sözleşmesi hükümlerinin tam olarak uygulanmasında, Romanyalılar henüz çeşitli değişiklik ve düzeltmelere müsait görünmemektedirler.

Romanya ve Bulgaristan elçileri ara sıra şu son günlerde memleketlerine gidip gelmekte ve bu seyahatlerine paskalya yortularını vesile göstermekteyseler de, yer değişikliklerinin diğer bir mahiyeti olduğundan şüphe yoktur.

III

Bulgaristan ile Sırbistan arasındaki münasebetlerde henüz bir değişiklik ortaya çıkmamıştır. Rusların bu iki devlet arasında eski durumun geri getirilmesi için var güçleriyle çalıştıkları ve iki devlet arasında tekrar bir ittifakın imzalanması halinde iki tarafa Yunanistan'da bazı tavizler bile gösterdikleri ve fakat Bulgarların bu gibi vaatlere önem vermeyerek, kendilerine Sırplar tarafından Sırbistan'da arazi ve iktisadi menfaat sağlandığı takdirde Rus nasihatlerini dikkate alabilecekleri yolunda açıklamalarda bulundukları söylentileri de devam etmektedir.

IV

Romanya ile Sırbistan arasında bir ittifakın imzalanmasıyla ilgili hiçbir belirti yoktur. Yalnız Tuna üzerinde bir köprü inşası (Bulgarlarla olandan başka) için imzalanan anlaşmanın İskopçina tarafından birlikte onaylanması ve bu vesile ile Romanya lehinde ateşli gösterilerde bulunulması iki devlet arasındaki münasebetlerin pek samimi olduğunu gösterse de, Slav emellerinin başlıca etmenlerinden olan Sırbistan'ın Romanya ile olacak dostluğunun ne noktaya kadar gidebileceği düşünülecek bir husustur.

Son harp sırasında seçkin bir yer tutmuş olan ve bugün Avrupa gruplarından mümkün mertebe uzaklaşarak Balkanlar'da bir hakem rolünü oynama kabiliyetini kendinde görmekte bulunan Romanyalıların Slav cereyanını izlemeye kolayca uyum göstereceklerı teslim edilemez.

Romanya, karşısında kuvvetli bir Türkiye görmediği takdirde daha çok ona yaklaşacağı hatırıma gelmektedir.

V

Yunanistan ile Sırbistan arasında İkinci Balkan Harbinden evvel mevcut ittifak bugün samimiyet dairesinde devam etmektedir. Çünkü Bulgarlar Sırbistan ve Yunanistan'a karşı bazı emeller beslediklerini saklamadıkları gibi, yeni Arnavutluk hükümetine yaklaşmaya çalışmakta ve Sırbistan ve Yunanistan'da birçok karışıklığa meydan hazırlayacak –el altından– çeteler tertip etmektedirler. Böyle bir durum karşısında Sırplar ile Yunanistan'ın gerekli korunma tedbirlerinden olmak üzere müttefik kalmaları pek tabii görülür.

Son olarak Selanik hakkında Sırbistan ve Yunanistan arasında imza edilen iktisadi anlaşma, aralarındaki samimiyetin pek açık bir işaretidir.

Sırbistan'ın bu anlaşma dolayısıyla Selanik'te sağladığı menfaatler Avusturya'yı telaşa düşürmüş ve söz konusu menfaatlerden fazla birtakım imtiyazlar istemeye kadar ileri götürmüştür.

Sırbistan'ın Gevgili civarında önemli kuvvetler topladığına dair belgeli hiçbir bilgi mevcut değildir (Şube 2'nin açıklanmasını istediği bir noktadır) ve şimdiki Sırbistan-Yunanistan münasebetleri de böyle bir tedbiri gerektirecek mahiyette değildir.

Gevgili havalisinde alışılmışın üstünde fazla bir kuvvet bulundurulduğu ortaya çıkarsa, bunun o havalideki Bulgar ahali ve bilhassa Bulgar çetelerinin muhtemel faaliyetleri karşısında mahalli düzeni korumak maksadıyla olacağı görüşündeyim.

Sofya Askeri Ataşesi
Kurmay Yarbay
Mustafa Kemal

SAVUNMA BAKANLIĞI'NA VE GENELKURMAY BAŞKANLIĞI'NA GÖNDERİLEN YAZI VE SENET*

(28 NİSAN 1914)

Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı Yüksek Katına

1 Nisan 1330 (14 Nisan 1914) tarih ve Muhasebe Dairesi III. Şubesinin, 75 hususi, 271 umumi numaralı yazısına cevaptır. 219 Osmanlı lirasını aldım. Senedim ilişikte takdim edildi. 15 Nisan 1330 (28 Nisan 1914)

M. Kemal

Senet

Osmanlı Lirası
219
"Yalnız iki yüz on dokuz Osmanlı lirasıdır."

Askeri ataşeliğe mahsus olmak üzere Sofya'da kiralanacak evin döşenme masrafı olmak ve memuriyetim devam ettiği müddetçe her ay 187 kuruş 10 para, Harbiye Debboyu[1] adına gönderilmek ve aynı şekilde hareket edilerek 10 sene zarfında ödenmek şartıyla, Savunma Bakanlığınca gönderilen 219 Osmanlı lirasını aldığımı belirten işbu senedim hazırlandı. 1 Nisan 1330 (14 Nisan 1914)

M. Kemal

* Tahsin Ünal, "Mustafa Kemal'in Ataşemiliterliği", *Türk Kültürü*, Nisan 1970, Yıl: VIII, Sayı: 90, s.364.
1 Silah, giysi gibi eşyaların konulduğu askeri ambar. (Y.N.)

MADAM CORİNNE'E MEKTUP*

(13 MAYIS 1914)

Sofya, Hotel "Splendide", 13 Mayıs 1914

Aziz Corinne,

Nazik mektuplarınızı büyük bir memnuniyetle alıyorum. İstanbul'da olup biten her şey hakkında bana bilgi verdiğiniz için size çok minnettarım. Konserler, çarşı-lar, günlük hayat vb... Bilhassa ortak ve samimi dostumuz Nuri Bey'le konuşmaları-nız. Yalnız size şunu söylemeliyim ki, mektuplarınızda bana yaptığınız eleştirilere layık değilim.

Son iki mektubunuzda Sofya'ya seyahat arzunuzdan bahsediyor, bu konuda size bir şey yazmadığım için bana kızıyorsunuz. İyi biliyorum ki, birçok sebepten dolayı bu seyahat sizin için pek hoş olmazdı. Nitekim eminim ki burada saymayı lüzumsuz bulduğum bu sebepleri siz de biliyorsunuz. Yakında birbirimizi göreceğimizi ümit ediyorum, çünkü ben de İstanbul'a bir seyahat yapmak niyetindeyim.

İlkbahar geldiğinden beri Sofya'da hayat tamamıyla değişti. Suvareler ve balolar bitti. Kordiplomatik'in büyük bir kısmı şimdiden tatile gitti.

Derne'de çekilen fotoğrafları veya hiç olmazsa onlardan birer örnek gönderirseniz, bunlara bir de kendi fotoğrafınızı ilave ederseniz büyük bir memnuniyet duyacağım.

Sizi pek yakında okumak ümidiyle en halis duygularıma inanınız hanımefendi.

M. Kemal

Dünya insanlar için bir imtihan yeridir. İmtihan edilen insanın her soruya pek uygun cevap vermesi mümkün olmayabilir. Fakat düşünmelidir ki, hüküm, cevapların bütününden ortaya çıkan neticeye göre verilir. Bu teoriyi kabul ettikten sonra beni bazı noktalarda zayıf veya noksan bulmakla beraber hemen menfi hüküm vermekte acelecilik göstermez ve Cevdet Bey'in mektubunda yer bulan satırlarınız başka manada kelimelerden oluşurdu.[1]

M.K.

Validenize ve Madmoiselle Edith'e selam ederim.

* *Milliyet*, 25 Kasım 1954, s.3; *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, 4. Basım, Mart 1998, s.60.

1 Bu paragraf Latin harfleriyle Türkçe olarak yazılmıştır.

GENELKURMAY BAŞKANLIĞI'NA
1914 BÜTÇESİ HAKKINDA*

(2 HAZİRAN 1914)

20.3.1330
(2 Haziran 1914)

Sofya Büyükelçiliği
Askeri Ataşeliği
Sayı: 67

Genelkurmay Başkanlığı'na

1914 senesi bütçesi hakkındaki notlarım ve görüşüm ilişikte takdim edildi.[1]

Söz konusu bütçe muhteviyatı hakkında derinlemesine incelediğim hususları peyderpey arz edeceğim.

Sizce daha fazla incelenmesi gereken noktaların bildirilmesini istirham ederim.

Mustafa Kemal

* *Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 1975*, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, Atatürk Serisi, No: 4, s.77-79; ATASE Arşivi, Klasör: 1660, A: 1-51, D: 11-27, F: 11.
Mustafa Kemal bu yazıyı "Hurufu Münfasıla" ile (ayrı yazılan eski harflerle) kaleme almıştır. (Y.N.)

1 Belirtilen notlar ve görüş, yukarda belirtilen kaynakta yoktur. (Y.N.)

BİLGİ TOPLAMAK İÇİN PARA İHTİYACI HAKKINDAKİ RAPORUNDAN*

(14 TEMMUZ 1914)

Bilgi toplamada para harcama zorunludur. Buna karşılık alınan bilginin verilen para ile orantılı olmadığı ve bazen pek az fedakârlığa karşılık çok değerli bilgiler elde edildiği de tecrübelerim sonucudur. Burada değişik nitelikte birtakım aracılar buldum. Bu hususa, bugüne kadar Savunma Bakanlığı'nın gönderdiği bir miktar paradan ayrı olarak, ödeneğimin büyük kısmını da ayırmaktayım ve ayıracağım. Ancak, önemli anların ortaya çıkması halinde gereği kadar paranın yanımda bulunmamış olmasıyla bu fırsat kaçırılacaktır.

* Em. Top. Alb. Hüseyin Kabasakal, "Mustafa Kemal Sofya Askeri Ataşeliğinde", *Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 1982*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1982, s.75. (ATASE Arşivi, Kls. 1660, Dos. 28, F. 23-1.)
Yukarda belirtilen kaynakta, ATASE arşivinde bulunan raporun yalnızca bu bölümüne yer verilmiştir. (Y.N.)

SAVUNMA BAKANLIĞI'NA
BALKANLAR'DA DURUM HAKKINDA TELGRAF*

(21 AĞUSTOS 1914)

8 Ağustos 330 Şifre
(21 Ağustos 1914)

Savunma Bakanlığı'na

Dünkü telgrafımız Talat Bey'in ayrılışından sonra geldi. Neticesinin bir savunma anlaşmasının imzalanmasından ibaret olduğunu anladığım müzakerelerin cereyan şekli ve tafsilatı hakkında bilgi sahibi değilim. Anlaşma metni imzalanmadan evvel Savunma Bakanı'nın bir iki güne kadar Bulgar ordusunun seferberliğe başlayıp Sırbistan'a taarruzu muhtemeldir, diye olan ifadesinin uygulanacağına dair, imzadan sonra hiçbir belirti yoktur. Anladığıma göre heyetimiz bu yönü kabul ettirememiştir.

Ve Sırbistan'a karşı süratle hareketin lüzumu, emrinizde telkin edilmektedir. Ancak, Bulgarların hiç olmazsa Alman, Fransız ordularının çatışmasının neticesi görülmeden Rusları gücendirmemek ve Rusların talep ve tavsiyesi üzerine tarafsızlığı muhafaza etmek kararında bulundukları ve çetelerin bile Makedonya'ya geçmesine müsaade etmedikleri görülüyor.

1. Bulgaristan'da henüz bir hareket belirtisi yoktur. Varna ve Burgaz limanları torpillerle kapatıldı.

2. Avusturya askeri ataşesinin tahmine dayanan ifadesine göre, Avusturya'nın Sırp ordusuna taarruz eden ordusu 300 000 kişi mevcudunda bulunuyormuş.

Hakikaten böyleyse ve Avusturyalıların bugüne kadar Sırp ordusuna seferberlik ve yığınakta ve önemli istikametlerdeki mevzilerin tahkiminde verdikleri müsaadeler ve geçen Balkan harbinde Sırp ordusunun 15 bin Karadağlı ile beraber 390 000 kişilik bir kuvvetin silah altına alınmasını başardığı dikkate alınırsa, Avusturya'nın Sırbistan'a ayırdığı ordusunun başarı ihtimali pek zayıf oluyor.

Dün, Niş kaynaklarından gelip Sırp ordusunun başarılarından bahseden telgraflar üzerine Avusturya askeri ataşesine yukarıdaki görüşleri belirttim ve kendisini Bulgar ordusunun bir an evvel Sırp ordusuna taarruzunu sağlamak için Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay dairesinde teşebbüste bulunmaya teşvik ettim.

* *Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 1975*, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, Atatürk Serisi, No: 4, s.117-120; ATASE Arşivi, Klasör: 1660, A: 1-41, D: 40-28, F: 26.1-2.

İcap edenlerle görüştüm. Aldığım cevaplar, Romenlerden, Yunanlılardan ve Rusya'nın çıkarmasından korkmakta oldukları için hareket edememekte bulundukları tarzında olmuş. Buna karşılık Türk ordusu ve Karadeniz'de üstünlük sağlayan Türk donanmasının böyle tereddütlere yer bırakmayacağı açıklamasına karşı, en son, Bulgar kamuoyu ve hatta ordu subaylarının bir kısmı Rus aleyhinde harekete müsait değildir, cevabında diretiyorlar ki, bendenizin de gerek askeri gerekse diğer ileri gelenlerden işittiğim sözler bu tarzdadır. Bugün ortaya çıkan kanaat şudur ki: Bulgarlar Avusturyalıları aldatıyorlar.

3. 10 gün evvel Sırbistan'a geçmek üzere Selanik'e 8 obüsün (çapı vesairesi bilinmiyor) geldiğini ve söz konusu obüslerin Meladenovaç'a gönderildiğini haber aldım.

(Mustafa Kemal)

BİR DOSTUNA MEKTUBU*

(17 EYLÜL 1914)

Sofya'dan İstanbul'a gidip (...)'ı gören ve benim arkadaşım olan bir kişiye (...) odası kapısında bir münasebetle adımın geçmesi üzerine (...)[1] aynen:

"Onun yüzünü şeytan görsün" diyor. İstanbul'a gelip bu gibi insanların yüzünü görmek bana acı verecektir.

Bundan başka birtakım insanlar vardır ki, benimle gayet samimi arkadaş gibi göründükleri halde, bilmem geçmişin bazı yanlış anlaşılmalarından mı, yoksa bazı anlayış ve huy ihtilaflarından mı nedir, hakkımdaki fikirleri daima olumsuzdur. Mesela, (...)'ın beni biraz övmesi üzerine, bu övgünün aleyhimde ne şekilde yorumlandığını sen pekâlâ bilirsin. Ve ben zannediyorum ki, bazı kimseler –bugün ve gelecekte herhangi bir anlaşmazlık zemini kalmamak ve bu suretle vatan ve millete hizmet (!) edilmiş olmak inancıyla– benim, her ne şekilde olursa olsun vücudumun ortadan kaldırılmasını dahi doğru görebiliyorlar. Bu şekilde düşünmekte ne kadar haksız olduklarını izaha lüzum görmem. Çünkü siz benim fikir ve hislerime değil, kalp ve vicdanıma nüfuz edensiniz.

Pekâlâ bilirsiniz ki, benim bütün hayatımda, bu ana kadar takip ettiğim gaye hiçbir vakit şahsi olmamıştır. Her ne düşünmüş ve her ne teşebbüs etmiş isem, daima memleketin, milletin ve ordunun adına ve menfaatine olmuştur. Hiçbir zaman şahsımın öne çıkmasını ve sivrilmeyi dikkate almamışımdır.

Eğer o yaratılışta olsaydım, yazık ki maceracılığa pek müsait olan muhit ve vaziyetlerde fırsatlar eksik değildi. Bugün de, çizgim geçmiştekinin aynıdır. Gayesi vatan

* Mektup ilk kez, İstanbul'da yayımlanan *Minber* gazetesinde 19 Kasım 1918'de (Sayı: 18, s.1) yer almıştır. Gazete, "Nühüfte Bir Sima" (Gizli Bir Sima) başlıklı ve "Ahmet Hulki" imzalı yazının içinde bazı bölümlerini ve kişi adlarını çıkartarak yukardaki mektubu yayımlamıştır. Sadi Borak, mektubun Tevfik Rüştü (Aras)'a yazıldığını belirtmektedir. (Bkz. Sadi Borak, *Cumhuriyet'in 50. Yılında Resimlerle Atatürk*, Başak Kitabevi, Kasım 1973, İstanbul, s.126, 127.) Dr. Tevfik Rüştü Aras da, Celal Bayar'a yazdığı mektupta, Mustafa Kemal'in Sofya'da Askeri Ataşe iken kendisine 17 sayfalık bir mektup gönderdiğini, bu mektubun bazı sayfalarını mütareke zamanında gazetelerde yazılar yazan bir tanıdığına verdiğini ve geri alamadığını, geri kalan sayfaların ise, kendisi tevkif edildiği zaman diğer kâğıtlarıyla birlikte yakıldığını söylemektedir. Bkz. Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, Cilt: 1, Baha Matbaası, İstanbul, 1965, s.117-120.
Ayrıca bkz. *Tarih Coğrafya Dünyası*, Sayı: 1, Cilt: 1, 15 Nisan 1959; *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Hazırlayan: Sadi Borak, Varlık Yayınları, (Birinci Basım: Şubat 1961, İstanbul ve Genişletilmiş İkinci Basım: Ekim 1970, İstanbul, s.38-41); *Atatürk*, TMTF 25. Yılda, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1964, s.43-45; Hikmet Bayur, "Atatürk'ün Geleceği Seziş Gücüne ve İnsandan Anlayışına Üç Örnek", *Belleten*, Cilt: XXXII, No: 128, Ekim 1968, s.431-433; Sadi Borak, *Öyküleriyle Atatürk'ün Özel Mektupları*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, Ekim 1980, s.51-56; *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, 4. Basım, Mart 1998, s.44-47. (Y.N.)

1 *Tarih Coğrafya Dünyası*'na göre, bu kişi Enver Paşa'dır. (Y.N.)

ve milletin kurtuluşu ve ordunun ıslahı noktasına yönelik olan ve bu gayeyi nezih ve her türlü şahsi hislerden arınmış olarak takip edenlerle beraber çalışmak, bence pek keyifli bir iş olur.

Bu şartın olmaması halinde memlekete zararlı olmaktan Allah beni esirgesin. Şahsi dargınlığını birtakım menfi teşebbüslerle tatmine kalkmak adiliğine katiyen tenezzül etmem; azami yapacağım şey, istifa edip tevekkül içinde geçimimi sağlama yollarına başvurmaktan ibaret olur.

Hangi tarafın galip geleceğine dair fikri kanaatimi söylemekten sakınırım. Nazik ve mühim bir devre içinde bulunduğumuza şüphe yoktur; Almanlar büyük ve hayret verici bir saldırıyla, birçok Fransız kalesini çiğneyerek sağ kanadı ile Paris'i geçip Fransız ordusunu –arkası İsviçre'ye olmak üzere– sıkıştırdı. Bunun, Almanların tek maksadı olduğunda ve onu da başardıklarında herkes fikir birliğindeydi. Ve bütün kâinat artık son ve kati meydan muharebesini ve onun neticesini bekliyordu. Halbuki bu neticeye karşılık, Alman ordularının Fransız ordusu karşısında yüzlerce kilometre geri çekildiği görüldü.

Doğuda Ruslarla Almanlar ve Avusturyalılar arasında cereyan eden vakalarda, Doğu Prusya'da Ruslar bozuldu, fakat güneyde Rusların pek üstün kuvvetleri karşısında Avusturya ordusu çekiliyor, batıda Fransız ordusu taarruza hazır. Dolayısıyla Alman ordusu serbest değil. Doğuda Rus ordusu üstün ve Avusturya ordusu çekilmeye mecbur.

Vaziyeti şöyle yorumlayabiliriz: Almanlar Fransız ordusunu kati meydan muharebesiyle henüz mağlup edemeyeceklerini ve Avusturya ordusunun üstün Ruslar karşısında daha fazla mukavemet edemeyeceğini görerek batıda bütün ordu ile geri çekilerek nispeten doğuya yaklaşmak ve sonra Fransız ordusu karşısında bir müdafaa ordusu bırakarak kalan ordularıyla doğuya yönelip, Avusturya ordusuyla birlikte Rus ordusunu vurmak istiyorlar.

Pek güzel! Fakat bu defa, Rus ordusu geriye, doğuya çekilmeye başlarsa ve bu orduyu yakalayıp ezmek mümkün olmazsa ve diğer taraftan Fransız ordusu mukavemet için yardım talebine mecbur olursa bu defa gene doğuda Ruslara karşı bir müdafaa kuvveti bırakıp batıya mı yönelinecek?! Ve böyle mekik gibi, bir doğuya bir batıya gide gele Alman ordusunun hali ne olur?

Aziz kardeşim, hürriyetin ilanı günlerinde bilmem nerede nutuk çekmeye kalkışıp da iki şaklak üzerine kürsüden inen ve niye indin sorusuna karşı "Ne... Şaklak ettiler ya! Demek iş bitti!" diyen ağanın hali olmaz mı?![1]

İşte, bugünkü halimizi bir mizah lisanıyla ifade etmek istersek acaba aynı cümleyi tekrar edemez miyiz?

4 Eylül 1330
(17 Eylül 1914)

Mustafa Kemal

1 Bu hikâyeyi sen söylüyordun, şaklak mı, tapşın mı, sen bilirsin!

SALİH (BOZOK)'A MEKTUP*

(31 EKİM 1914)

Sofya, 18 Teşrinievvel 1330
(31 Ekim 1914)

Güzel Gözlü, Burma Bıyıklı Salih'im,

Yeni evlenen bir kişinin gönlü hayat, aşk ve saadet hisleriyle dopdoludur. Bu, en kıymetli bir zamandır. İnsanlar hayatında bu aydınlık ve sevinçli dakikaları ölünceye kadar hep aynı şekilde duygulanarak pek mühim ve hayatı için tarihi bir hadise olarak anıp hatırlar. Sen bunu kendinden bilirsin. Ben bunu tecrübe etmedim. Fakat az çok hayatı ve insanları tahlil ettiğim için bu neticeyi buldum. Hayatın çeşitli yönlerinden birkaçını görenler evlendikten sonra keşfedilmemiş yönlerini de ister istemez görürler. Bu, pek tatlı olabildiği gibi pek acı da olabilir. Biz Fuat için, evlilik hayatının latif ve saadetli manzaralarla taçlanmasına dua edelim. Bir Fransız şairi hayatı şöyle niteliyor:

La vie est brève
Un peu de rève
Un peu d'amour
Et puis bonjour

La vie est vaine
Un peu de haine
Un peu d'espoir
Et puis bonsoir.[1]

Salih, bunları ezberle. Ve sen hayatı nasıl anladınsa ona göre bunlardan birini benimse.

M. Kemal

* *Milliyet*, 7 Kasım 1979, s.5; Salih Bozok-Cemil S. Bozok, *Hep Atatürk'ün Yanında*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, Mayıs 1985, s.171,172; *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, 4. Basım, Mart 1998, s.35, 36.

1 Hayat kısadır
Biraz hayal
Biraz aşk
Ve sonra günaydın.

Hayat boştur
Biraz kin
Biraz ümit
Ve sonra iyi akşamlar.

FUAT (BULCA)'YA MEKTUP*

(31 EKİM 1914)

Kardeşim Fuat,

Mektubunu aldım. Cenab-ı Hak'tan evliliğinin mesut ve mübarek olmasını bütün saflığımla dilerim.

Hayat kısadır. Bunu kutlamak ve taçlandırmak için insanların umumiyet itibariyle makul gördükleri vasıta, evliliktir. Bu umumi kaideye bağlı olmayanlar pek az sayıdaki istisnalardır. Bu istisnaları oluşturanlar da asıl kaidenin fenalığından değil ve fakat bilakis bu güzel kaideye inanmaktan kendilerini alıkoyan sebeplerin mahkûmu olduklarından, belki evlenmiş olmaktan korktuklarından çok, bedbaht olanlardır. İnkâr edilemez bir hakikattir ki, insanlar, hayat... kadınsız olamaz. Evli olanlar hayatın vazgeçilmezliğini sağlamış ve bütün fikir ve emellerini bir maksat, bir yol, bir hedefe hasredebilecek ve yönlendirebilecek kabiliyette bulunmuş olur. Ancak talih eşlerin ruh ve kalplerini kaynaştırsın. Verdiğin tafsilattan, gönderdiğin mektup muhteviyatından o gerekli olan kaynaşmanın şimdiden elde edilmiş olduğuna inanılabilir. Cenab-ı Hak bahtiyar etsin kardeşim.

M. Kemal

* *Milliyet*, 21 Kasım 1979, s.5; Salih Bozok-Cemil S. Bozok, *Hep Atatürk'ün Yanında*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, Mayıs 1985, s.172; *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, 4. Basım, Mart 1998, s38.
Salih Bozok, Fuat (Bulca)'ya yazılan bu mektubun, aynı tarihte kendisine gönderdiği mektubun arkasına yazıldığını belirtmektedir. (Y.N.)

BAŞKUMANDANLIK VEKÂLETİ GENELKURMAY BAŞKANI YARBAY İSMAİL HAKKI BEY'E MEKTUP*

(6 KASIM 1914)

24 Teşrinievvel 1330 Gizli ve Özeldir
(6 Kasım 1914)

Başkumandanlık Vekâleti Genelkurmay Başkanı
Yarbay İsmail Hakkı Bey'e

Kardeşim,

İtilaf hükümetlerine karşı düşmanlık ilan edildiği zaman, hükümetimizin, Sofya elçiliği vasıtasıyla Bulgar hükümetine yapılan tebligata cevaben, başbakanın "içerdeki kamuoyunun Almanya lehine harekete müsait olmadığı ve fakat Yunanistan'ın Osmanlı Devletine karşı düşmanlığa başlaması halinde o konudaki ittifakımız gereğince Bulgaristan'ın da Yunanistan aleyhine hareket edeceği" yolunda verdiği cevabı ve elçinin buna eklenen görüşleri size ulaşmıştır.

Ben, General Fiçef'in bakış açısını öğrenmek maksadıyla, Yunan ordusu hakkında elde ettiğim bilgiyi vermek bahanesiyle kendisinden görüşme talep ettim. Adı geçen, sorduğum sorulara verdiği cevaplarda fevkalade ihtiyatlı konuşuyor, adeta hiçbir fikir, hiçbir mana ortaya koymuyordu. Bütün cevapları, "Türkiye'nin Umumi Harbe iştirak etmesi zamanının geldiği, Almanya hükümetince takdir ve tayin edilmiş olacaktır" cümlesiyle özetlenebilir.

Almanya ve Avusturya askeri ataşeleri de Fiçef ile görüşmüşler. Goltz'un General'e "Artık Bulgaristan'ın da Sırp ve Yunan aleyhine Osmanlı kuvvetleriyle birlikte taarruz etmesi zamanının geldiğini" söylemesi üzerine, adı geçen, "Hakikaten bundan münasip askeri hareket olamaz; ancak, Türklerin fikri Gümülcine havalisine sahip olmaktır. Halbuki bu arazi bütün Makedonya'dan daha çok kıymetlidir. Herhalde buralarını Türklere terk edemeyiz" demiş.

Laksa, ismini vermek istemediği bir bakanın kendisine; "Bulgaristan'ın tarafsızlığını muhafaza etmekle Avusturya'ya çok büyük hizmet etmekte olduğunu ve Yunanlılar Türkiye'ye karşı düşmanca harekâta başladıkları takdirde dahi, Bulgaristan hükümetinin tarafsızlığı muhafazaya devam edeceği" açıklamasında bulunduğunu söyledi.

* *Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 1975*, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, Atatürk Serisi, No: 4, s.123-126; ATASE Arşivi, Klasör: 1660, A: 1-2, D: 40-28, F: 32.
Bu sırada Başkumandan Vekili, Enver Paşa'dır. (Y.N.)

Gerek Goltz ve gerekse Lakse'nin[1] şahsi kanaatleri, Yunanistan bizim aleyhimizde hareket ettiği takdirde dahi, Bulgaristan'ın kımıldamayacağı merkezindedir.

Benim de bu noktada Bulgarlara hiç itimadım yoktur.

Sırp ve Yunan işgali altında bulunan Makedonya'daki çetelerimizin harekâtı neticesi olarak oralardaki İslam ahali mahv ve perişan edilmektedir. 800'den fazla İslam Ustrumca'ya iltica etmiş, orada aç sefil bir haldedir. Çete reislerinden bazıları Sofya'ya geldi, bunlar içgüdüyle bize müracaat ediyor ve ne yapmak lazım geleceğini soruyorlar.

Birlikte hareket ettikleri Bulgar komitesinin birçok noktalarda verdikleri sözlere bağlı kalmamakta olduklarından ve hudut memurlarına Bulgar Savunma Bakanlığından Sırbiye'deki İslamların oralardan göç etmesine müsaade edilmesi bildirildiğinden vesaireden bahsediyorlar ve göç etmiş bulunanların beslenmelerinin sağlanmasını talep ediyorlar.

Bugünlerde, Sofya'da bazı Bulgar komite reisleri toplanıp, hareket edip etmeme konusunda görüşmelerde bulunuyorlar. Bulgar komitesi reisleri ve erleri, muhtelif fikirdeki birtakım insanlar. İçlerinde Rus taraftarları[2] az değildir.

Protokrof gibi en ileri gelen bazı reisleriyle bir münasebetle görüştüm. Yakında harekete hazırlanmakta olduklarını beyan ediyorlar, fakat bu ifadeyi belgeleyecek henüz bir fiili belirti yoktur.

Bence, bütün harekâtımızda, Bulgaristan'ı hareket etmiş görmedikçe ona karşı ihtiyat tedbirleri almada müsamaha etmek doğru değildir.

Başlanılan büyük işten, Osmanlı milletinin yüzü gülerek çıkması ve ordumuzun Balkan Harbinde yüzüne sürülen namus lekelerinin silinmesi mesut zamanının gelmesini bekleyerek gözlerinizden öperim kardeşim.

M.K.

1 Metinde önce "Laksa", sonra "Lakse" şeklindedir. (Y.N.)
2 Metinde "Rusofil". (Y.N.)

SALİH (BOZOK)'A MEKTUP*

(7 KASIM 1914)

Güzel Salih'im,

Latifelerle dolu mektuplarını açık olarak alıyorum. Her defasında sizi bütün sıcak ve samimi muhabbetlerimle gözümün önüne getirir, vicdan hazzı duyarım. Artık Fuat'ın evlenmiş olması ve senin zaten evli bulunmuş olman itibariyle biraz ciddileşeceğiz değil mi? Bir müddet de kalemini ciddi zeminlerde gezdirmeye alıştır bakalım, nasıl olacak! Nuri'den benim hiç haber aldığım yoktur. Fakat zarar yok. Çünkü ne halde olduğunu tahmin ediyorum. Bakalım ben ne olacağım. Burada oturmakla olmayacak tabii. Kısa, leb demeden leblebi anlaşılan özlü mektuplarınızı eksik etmeyin. Gözlerinizden öperim.

M. Kemal

* *Ulus*, 10 Kasım 1939; *Milliyet*, 21 Kasım 1979; Salih Bozok-Cemil S. Bozok, *Hep Atatürk'ün Yanında*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, Mayıs 1985, s.173; *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, 4. Basım, Mart 1998, s.27, 28.

SALİH (BOZOK)'A MEKTUP*

(1914)

Sofya, 1914

Umumi durum hakkındaki görüşümü soruyorsun. Bu hususlaki görüşümü yalnız sende kalmak şartıyla aşağıda yazıyorum.

Biz hedefimizi tayin etmeden umumi seferberlik ilan ettik. Bu çok tehlikelidir. Çünkü başımızı bir tarafa mı, yoksa birçok tarafa mı vuracağız? Malum değildir. Koskoca bir orduyu uzun müddet hareketsiz, elde atıl bir vaziyette bulundurmak da çok zordur. Dolayısıyla sen de düşünecek olursan, vaziyetin ne kadar vahim olduğunu anlayabilirsin.

Almanların vaziyeti hakkındaki askeri görüşe gelince: Ben Almanların bu harpte muzaffer olacaklarına katiyen emin değilim. Gerçi bir şimşek hızıyla demir kaleleri devirip çiğneyerek Paris üzerine yürümektedirler. Fakat Ruslar da Karpatlar'a dayanmışlar ve Almanların müttefiki olan Avusturyalılara baskı yapmaktadırlar. Bu nedenle Almanlar bir kısım kuvvet ayırarak Avusturyalılara yardım etmek mecburiyetinde kalacaklardır. Bu defa Fransızlar kendi karşılarında bulunan Almanların kuvvet ayırdığını görerek karşı taarruza geçecekler ve Almanlara baskı yapacaklardır. Kendilerinin sıkıştırıldığını gören Almanlar, bu defa da Avusturyalılara gönderdikleri kuvvetleri çağırmak mecburiyeti karşısında bulunacaklardır ki, bu şekilde zikzakvari hareket edecek olan bir ordunun akıbeti pek feci ve vahim olacağından, ben bu harbin neticesinden emin olamıyorum.

Senin bu harbe katılma konusundaki arzuna gelince: Burada harbin neticesine dair görüşümü yazdıktan sonra senin nasıl düşüneceğini bilmiyorum. Fakat bulunduğun yerde de bir vazife yapmaktasın. Seni yeni bir vazifeye tayin ettiler de mi gitmek istemiyorsun? Sen şimdiki vazifeden ayrılırsan oradaki yerin boş mu kalacaktır? Sen gidersen yerine mutlaka bir başkası tayin edilecektir. O halde sana yeni bir vazife teklif edilinceye kadar orada kalmalısın. Çünkü sen vakitsiz olarak evlendin. İki çocuğun da var. Ailenin yanında bulunmak herhalde senin için uygun olur. Ben seni daima yanımda bulunduracak gibi bir vazifeye tayin oluncaya kadar yanıma alamam. Çünkü benim yüzümden sefil olmanı arzu etmem. Bir vazifeye tayinim için Savunma Bakanı'na yazdım. Burada iki buçuk bilgi edineceğim diye askeri ataşelikte kalmak istemediğimi ve millet ve memleketimin büyük bir mücadeleye hazırlandığı bir sırada benim de herhangi bir kıtanın başında bulunmak istediğimi bildirdim. Ve eğer herhangi bir sebeple memlekete girmeme müsaade edilmeyecekse açıkça bana yazmalarını ve benim de ona göre başımın çaresine bakacağımı da ilave ettim. Henüz cevap alamadım. Bakalım ne cevap verecekler. Gözlerinden öperim.

M. Kemal

* *Milliyet*, 23 Kasım 1979; Salih Bozok-Cemil S. Bozok, *Hep Atatürk'ün Yanında*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, Mayıs 1985, s.174, 175; *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, 4. Basım, Mart 1998, s.30, 31.
Salih Bozok, bu mektubun, Mustafa Kemal'in 19. Tümen Kumandanlığı'na getirilmesinden kısa bir süre önce yazıldığını söylemektedir. Mustafa Kemal, 19. Tümen Kumandanlığı'na 20 Ocak 1915'te atanmıştır. (Y.N.)

MADAM CORİNNE'E MEKTUP*

(1915)

Aziz Madam,

Uzun zamandan beri aramızda derin bir sessizlik hüküm sürmektedir. Onu evvela sizin ortadan kaldıracağınızı sanıyordum. Fakat insanın tahayyül ettiği şey nadiren gerçekleşir. Bundan başka eşsiz ve hayranlığa layık dost K.B.nin getirdiği mektuplardan sonra tatlı mektuplarınızı beklemekte haksızım. Ben Sofya'da iken, genç fakat tecrübeli bir dost hanım bana diyordu ki, "Bir kadın, hayran olduğu bir erkek dosta karşı duyulan saygı ve coşkunluğun tesiri altında kalmamalıdır." Fakat bu pek mantıklı nasihatlere rağmen, çok defa, bu bir kere birine hayran olmuş hanımın bile onunla daima tehlikeli bir tarafı olan konuşmalarına devam ettiğini görüyordum.

Nuri Bey buraya geldi. Sizinle evinizde geçen sevimli "öğleden sonraları" her an hatırlıyor. Hastanede meşguliyet ve eğlence mevzuları bulabilmiş olmanızdan memnunum.

Aziz Madam, size hürmetkârane duygularımı sunmama müsaade ediniz. Valideniz hanımefendiye, pederiniz beyefendiye ve küçük dost Matmazel Edith'e muhabbetle dolu bin şey.

M. Kemal

* *Milliyet*, 6 Aralık 1954, s.3; *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, 4. Basım, Mart 1998, s.62.
Tıpkıbasımı *Milliyet*'te yayımlanan bu mektubun üzerinde tarih yoktur. İçeriğinden, Sofya Askeri Ataşeliği görevini tamamladıktan sonra yazıldığı anlaşılmaktadır. (Y.N.)

HİLDEGRAD CHRİSTİANUS'A MEKTUP*

(27 OCAK 1915)

İstanbul, 27 Ocak 1915

Aziz Hanımefendi,

Sizden ayrıldığımdan çok keder duymaktayım. Meşgalelerim size hemen yazmama mani oldu. Ve sanıyorum ki size yazmak fırsatını da oldukça uzun zaman bulamayacağım. Şimdilik size bir adres vermem mümkün değil. Fakat bilahare size yazacağım.

Beni unutmayınız. Her zaman sizi düşünüyorum. Anneniz hanımefendiye, babanız beyefendiye ve kız kardeşinize hürmet dolu selamlarımı sunarım.

M. Kemal

* Sait Arif Terzioğlu, "Atatürk'ün Hayatında Bugüne Kadar Bilinmeyen Bir Kadın: Madam Hilda", *Tarihin Sesi*, Sayı: 1/2, Yıl: 1962, s.16-18; Sait Arif Terzioğlu, *İnsancıl Atatürk*, Ak Kitabevi, İstanbul, 1964, s.112-125; *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, 4. Basım, Mart 1998, s.69-77. Mustafa Kemal, Hildegrad Christianus ile Sofya'da Askeri Ataşe olarak görev yaptığı sırada tanışmıştır. (Y.N.)

MÜSTAHKEM MEVKİ KUMANDANLIĞI'NA*

(7 MART 1915)

On Dokuzuncu Tümen Kumandanlığı
Kurmay Başkanlığı
Sayı: 477
Aynen

Maydos Tümen Karargâhı
22.12.330 (7 Mart 1915)

Müstahkem Mevki Kumandanlığı'na

Bu ayın on dokuzuncu günü[1] vuku bulan Seddülbahir Muharebesinin cereyan şekli aşağıdaki gibidir:

1. Söz konusu gün öğleden evvel saat dokuzda düşmanın üç dridnot ve beş torpidosu tarafından Seddülbahir ve civarı bombardıman edilmeye başlandı. Bu sırada bir nakliye gemisi ile üç mavnası Seddülbahir iskelesine yanaşarak asker çıkarmaya başlamış ve bombardıman himayesi altında bir subay kumandasında yetmiş kişilik tahmin edilen bir kuvvet ve bir makineli tüfek iskeleye çıkmıştır. Yirmi Yedinci Alayın Onuncu Bölüğünden Mustafa oğlu Mehmet Çavuş kumandasındaki yarım takım tarafından, çıkan düşman üzerine Seddülbahir Tabyasından ateş açılıyor ve düşman da karşı ateşe başlar. Muharebe üç saat kadar devam etmiş, mesafenin azlığı ve askerimizin şiddetli ateşi altında ve en nihayet süngü hücumuna kalkması sayesinde düşman askeri sebat edemeyerek birçoğu vurulmuş oldukları halde sandallarına binerek kaçmışlardır.

2. Bombardıman sırasında 27. Alay 10. Bölükten altı şehit ile on üç yaralımız vardır. Bunlardan üç şehit Seddülbahir'de diğer üçü Harab Tabya'da bekleme mevzisinde bulunan kıtadandır, Seddülbahir'de şehit olan üç neferden Nuh oğlu Nuh'un cesedi bulunamamış ise de şehit olduğu kuvvetle muhtemeldir.

3. İşbu muharebede 4 670 piyade mermisi sarf edilmiştir. Beş silah ile sekiz kasaturanın henüz bulunamadığı ve iki silahın kundaklarının harap olduğu ve bu konudaki zayiat listesinin ilişikte takdim edildiği arz olunur.

19. Tümen Kumandanı
Yarbay
M. Kemal

* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Arşivi, 6/1666, K. 4618, D. 43, F. 71; *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını, Ankara, Ağustos 1989, Sayı: 88, s.15-17; İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, s.94.

1 4 Mart 1915 günü. (Y.N.)

MADAM CORİNNE'E MEKTUP*

(30 MART 1915)

Maydos Karargâhı (Dardanelles),
17 Mart 1331 (30 Mart 1915)

Aziz Dostum,

Son kartınız Maydos'a Fethi'nin[1] bir zarfı içinde geldi. Siz ki benim hayatımı takip etmekten zevk almak istersiniz. Nasıl oluyor da benim muharebe meydanında olduğumu öğrenemediniz? Bunun benim hatam olduğunu mu söylemek istiyorsunuz? Hakikaten, değil mi, cidden endişelenmişsiniz sanırım. Ben Maydos'ta bulunur, gece gündüz düşmanla savaşırım da, aziz dostum Corinne bunu bilmez ve kartlarıyla mektuplarını her zamanki gibi Sofya'ya gönderir, bunları da benim yerime hep Fethi Bey alır.

Vaziyet Çanakkale Boğazı'nda biraz kritik bir hal alınca, aziz dostunuz Nuri'nin eski mevkisi olan Rhodosta'ya[2] gidip orada bulunan bir tümenimizin kumandasını üzerime almamı isteyen gayet acil bir telgraf emri aldım. Yeni dostlarıma veda bile edemeden Sofya'dan ayrıldım. Biliyordum ki, bu benim tarafımdan bir nezaketsizlikti. Mısır'a gitmeden ve daha sonra Kudüs'te istirahate karar vermeden evvel sizde bir akşam yemeği yiyen ve size hararetle veda eden Nuri hiçbir zaman benim gibi hareket etmek istemezdi.

Neyse, 24 saatte Rhodosta'da hazırdım ve tümenin oluşturulmasıyla meşgul oldum. Sonra oluşturduğum tümenle Maydos'a gitmek ve orada bulunan bütün kuvvetlerin kumandasını üstlenmek emrini aldım. Bu kuvvetler, Çanakkale Boğazı'nı müdafaa eden iki topçu tümeniydi.

Bir aydır buradayım ve Çanakkale Boğazı'nı Müttefiklerin çıkarma teşebbüsünde bulunan donanmalarına ve kuvvetlerine karşı müdafaa ediyorum. Bu ana kadar, sevgili Corinne, hep başarılı oldum ve aynı yerde kalırsam, kuvvetle ümit ediyorum ki daima başarılı olacağım.

Burada benim ismimin duyulmamasına şaşırmamalı, çünkü ben, mühim bir muharebenin kahramanı olarak Mehmet Çavuş'a şeref kazandırmayı tercih ettim. Tabii şüphe etmezsiniz ki, muharebeyi idare eden sizin dostunuzdu ve savaş gecesi muharebelerin saflarında Mehmet Çavuş'u bulan da o idi.

* *Milliyet*, 27 Kasım 1954, s.3; *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, 4. Basım, Mart 1998, s.62-64.

1 Fethi Okyar. (Y.N.)

2 Tekirdağ. (Y.N.)

Corinne, Sofya'dan ayrıldığımı ve burada bulunduğumu size niçin haber vermediğimi bana sormayınız. Çok iyi anlıyorsunuz ki çok ciddi bir şekilde meşgulüm ve şüphe etmemelisiniz ki hafızalarımızda silinmez çizgilerini bırakan değerli anları asla unutamam.

Zaman geçer, fakat dostlar arasındaki bağları daima kuvvetlendirir. Mektubumu elinize vermesi için size tümenimden bir subay gönderiyorum. Çünkü posta ile ancak manasız birkaç kelime göndermek mümkün. Siyasi, askeri ve umumi vaziyeti nasıl gördüğünüzü bana açıkça söyleyiniz Corinne.

Ben bu konuda size izahat veremem.

Cevdet Bey hiç değilse pazar günleri sizi ziyaret ediyor mu? Etmiyorsa ona, sizi görmesi için yazınız ve söyleyiniz ki her türlü yanlış anlamalara rağmen, ben onun samimi dostuyum ve bana mektup yazmasını arzu ediyorum.

Siz bana kısa, basit kartlar yollayabilirsiniz.

Size istenilen zamanda yazamazsam ümit ederim ki beni mazur görürsünüz.

Matmazel Edith'e yürekten dostluklarımı arz ederim. Valideniz hanıma ve pederinize lütfen hürmetlerimi bildiriniz.

Geçmiş ve geçmiş zamanın hatıraları ebedi bir hayata sahiptir.

Beni unutmayınız Corinne, hatta bu harpte ölsem bile.

19. Tümen Kumandanı
Kemal

HİLDEGRAD CHRİSTİANUS'A MEKTUP*

(13 NİSAN 1915)

Maydos, 13 Nisan 1915

Muhterem Hanımefendi,

İki buçuk aydan beridir Türkiye'deyim. Size iki defa yazdım. Birincisini İstanbul'dan, ikincisini Maydos'tan...

Şimdi Çanakkale Boğazı üzerinde Maydos'tayım. Her zaman Almanca dersinizi düşünüyorum.

(...)[1]

Türk dostunuzdan pek çok selamlar.

Allahaısmarladık.

M. Kemal

* Sait Arif Terzioğlu, "Atatürk'ün Hayatında Bugüne Kadar Bilinmeyen Bir Kadın: Madam Hilda", *Tarihin Sesi*, Sayı: 1/2, Yıl: 1962, s.16-18; Sait Arif Terzioğlu, *İnsancıl Atatürk*, Ak Kitabevi, İstanbul, 1964, s.112-125; *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, 4. Basım, Mart 1998, s.69-77.

1 Buradaki üç cümle okunamamıştır. (Y.N.)

ÜÇÜNCÜ KOLORDU KUMANDANLIĞI'NA*

(26 NİSAN 1915)

26 Nisan 1915

3. Kolordu Kumandanlığı'na

77. Alayın tümü ile 27. Alayın sol kanadındaki bazı kısımlar bozulup dağılmışlardır. Kendiliklerinden geriye çekiliyorlar. Sağ kanattaki 57. Alay da, düşmanın üstün piyade kuvvetleri ve savaş gemilerinin yan ateşi altında ezilmektedir. Düşman karaya top çıkarmıştır. Elden geldiği kadar savunmayı devam ettirmeye çalışıyorum.

19. Tümen Kumandanı
Yarbay
M. Kemal

* *Birinci Dünya Harbinde Çanakkale Cephesi Amfibi Harekât*, Cilt: V, Kitap: 2, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayını, Ankara, 1978, s.129; İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, s.95.

TAARRUZ HAZIRLIĞI İÇİN VERİLEN SÖZLÜ TALİMATIN ÖZETİ*

(30 NİSAN 1915)

Merkez topçu mevzisinden
17.2.1331 (30 Nisan 1915)
4.30 S.[1]

Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'na

Yarın yapmayı tasarladığım taarruz için yanıma çağırdığım birlik kumandanlarına hazırlıklarla ilgili verdiğim sözlü talimatın özeti ilişikte takdim edilmiştir. Maksadım evvela düşmanın merkezindeki en kuvvetli ve müstahkem olan noktayı susturmaktır. Buna muvaffak olduktan sonra hep birlikte düşman üzerine atılıp denize dökmeyi uygun görüyorum.

19. Tümen Kumandanı
Yarbay
M. Kemal

Taarruz Hazırlığı İçin Verilen Sözlü Talimatın Özeti

Mevcut tertibatta aşağıdaki değişiklik yapılacaktır.

Merkez ve sol kanat adı altında bulunan gruplar Yarbay Şefik Bey'in kumandasında birleşecektir. Kanlısırt'ın denize nazır olan Tepecik, muhkem surette kuvvetli olarak tutulacaktır. Bu sırtların güneyine doğru uzanmış olan hatlar kaldırılacaktır. Buna karşılık Kanlısırt'ın güneyinde (en üst eğrisinde) zaten hazır olan avcı hendekleri işgal edilecektir.

77. Alayın oradaki kuvvetleri Kabatepe'ye gidecek, oradan 27. Alayın kuvvetleri değiştirilecektir. 27. Alay düşmanın tamamen merkezi karşısında bulunan kuvvetlerinin bulunduğu mevziyi yeni gelmiş bulunan 14. Alaya sessizce teslim ettikten sonra bu kuvvetler toplanarak 27. Alayın ihtiyatını oluşturacaktır. 125. Alayın sağ kanat topçu mevzisi civarında bulunan taburu eski yere gelecektir. (Merkez) Topçu dağ taburundan ayrılan iki top bataryasına katılacaktır.

* Org. Esat Yanyalı Bülkat, *Çanakkale Hatıraları*, 6 cilt, basılmamış eser, Harp Akademileri Kütüphanesi, Cilt: 4, s.552, 553'ten aktaran: İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, s.95, 96.

1 "4.30 Sonra"; öğle vaktini esas alan 12 saat sistemine göre "öğleden sonra 4.30" anlamındadır. 24 saat esasına göre karşılığı 16.30'dur. (Y.N.)

Bu değişiklik ve tertibat hazırlığına şimdiden başlanacak, fakat icraat gece ve tam bir sükûnet ve dikkatle olacaktır.

Bu hususlar gece yarısına kadar yapılıp tamamlanmış ve bana bilgi verilmiş olacaktır.

5. Tümenden katılacak taburlar 125. Alayın bulunduğu yere gelecektir. Yarın yapmayı tasarladığım taarruza ait emirlerimi alaylardan tertibatın tamamlanması hakkında bilgi aldıktan sonra bildireceğim.

17.2.1331 (30 Nisan 1915)
19. Tümen Kumandanı
M. Kemal

ESAT (BÜLKAT) PAŞA'YA HEDİYE EDİLEN HARİTA ÜZERİNE YAZI*

(30 NİSAN 1915)

17.2.1331 (30 Nisan 1915) Bu hatıranın bütün kolordumuz adına Muhterem Kolordu Kumandanımız Esat Paşa hazretlerine arz ve takdimi münasiptir.

M. Kemal

* "Esat Paşa'nın Çanakkale Hatıraları", *Hayat* (Haftalık Mecmua), 10 Temmuz 1959, s.6, 7; Yılmaz Öztuna, "Çanakkale'nin Ünlü Kumandanlarından Esat Paşa", *Hayat Tarih Mecmuası*, 1 Nisan 1965, Sayı: 3, s.22; Dr. Fethi Tevetoğlu, "Atatürk'ün Toplanmamış Yazıları", *Belleten*, Sayı: 211, s.1177.
57. Alay Kumandanı Binbaşı Avni Bey tarafından tutuklanan İngiliz Teğmeni Paterson'un üstünde çıkan askeri harita üzerine, Mustafa Kemal, kurşunkalemle bu yazıyı yazmıştır. (Y.N.)

BAŞKUMANDAN VEKİLİ ENVER PAŞA'YA MEKTUP*

(3 MAYIS 1915)

20 Nisan 331
(3 Mayıs 1915)

Yüce Huzurlarına

Muhteremim,

Evvelce Zatıâlilerinize bu mıntıkanın bütün mıntıkalarla olan farkının önemini arz etmiştim. Maydos mıntıkası kuvvetlerine kumanda ettiğim zaman aldığım tertibat ile düşmanın karaya çıkmasına imkân verilmeyebilirdi. Von Sanders Paşa hazretleri bizi, bizim orduları, bizim memleketimizi tanımadığı ve layıkıyla araştırmada bulunacak kadar bir zamana sahip olmadığından, sahilde çıkarma noktalarını tamamen açık bırakacak tertibat almış ve bugün düşmanın karaya asker çıkarmasını kolaylaştırmıştır.

Ben, Arıburnu arazisine düşmanın dört tugayı çıktığı zaman mıntıka kumandanlığını yürüten Albay Sami Bey tarafından haberdar edildim. Bu kuvvetin sol kanadına taarruz ettim ve hepsini denize döktüm.

Fakat düşman aynı derecede kuvveti aynı mıntıkaya tekrar çıkardı ve karşı taarruz yaptı. Bunu def ettim. Tümenime katılan kuvvetlerle, tekrar üstün kuvvete taarruz etmekten başka bir çare bulamadım.

Ve yine düşman kuvveti mahvedildi. Fakat düşman üçüncü defa olmak üzere tekrar kuvvet çıkardı. Bu defa da yine düşmana taarruz ediyorum. Kıtalarım hücum mesafesinde düşmanla karşı karşıya bulunuyor. Arazinin engelleri, maiyet kumandanlarının sevk ve idaredeki beceriksizlikleri yüzünden kati netice henüz elde edilemiyor.

Bu vaziyetimizle dahi, düşmanın Boğaz'ı zapt etmek üzere çıkardığı kuvvetleri imha edilmiş ve müdafaa vaziyetinde muhafazaya çalıştığı harekât üslerine uzaktan yeni kuvvetler getirmekle meşgul bulunmuş olduğu inancındayım.

Vatanımızın müdafaasında kalp ve vicdanları bizim kadar çırpınmayacağına şüphe olmayan başta von Sanders olmak üzere bütün Almanların fikirlerinin üstünlüğüne itimat etmemenizi kati surette temin ederim. Bizzat buraya teşrif eder, umumi vaziyetimizin icaplarına göre bizzat sevk ve idare etmeniz münasip olur kardeşim.

19. Tümen Kumandanı
Yarbay
M. Kemal

* *Atatürk'ün Jeopolitik ve Stratejik Görüşleri*, Harp Akademileri Basımevi, Yenilevent-İstanbul, 1981, s.284; *Atatürk ve Askerlik Sanatı*, Haz: Em. Kur. Alb. Nusret Baycan, ATASE Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1985, s.121; E. Tuğg. Nurettin Türsan, *Atatürk'ün Askeri Dehası (Atatürk ve Çanakkale)*, 1988-1989 Öğretim Yılı İlk Dersi, Harp Akademileri Yayını, İstanbul, 1988, s.21, 22; İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, s.96, 97.

İBRAHİM, FUAT VE SALİH'E MEKTUP*

(22 MAYIS 1915)

Cesarettepesi, 9.3.1331
(22 Mayıs 1915)

Sevgili Kardeşlerim,
İbrahim, Fuat, Salih

Telgrafınızı aldım. Hissiyat ve tebriklerinize teşekkür ederim. Buralarda bugüne kadar kumanda ettiğim kuvvetlerle yaptığım vazifelere karşı kolordu, ordu ve başkumandanlar tarafından gösterilen yüksek takdirler cidden beni mahcup etmiştir.

Layık gördükleri mükâfatlar bence pek kıymetlidir.

Mesela;

Muharebeyi sevk ve idare ettiğim yere "Kemal yeri", tümenin düşmandan zapt ettiği ve bu defa da bulunduğum yere "Cesaret Tepesi" ismini verdikleri gibi, Gümüş Muharebe İmtiyaz Madalyasından sonra Altın Liyakat Muharebe Madalyası da verdiler. "Büyük Kordon" ile taltifim için Almanya İmparatoru hazretlerine de bildirdiler.

Terfim de söz konusu oldu. Ordu Kurmay Başkanı özel olarak karargâhıma gelerek:

- Terfiniz kararlaştırılmıştır. Sizin arzunuza kalmıştır. Arzu ederseniz şimdi, arzu ederseniz daha sonra. Her durumda arzunuzu öğrenmek üzere geldim, demiştir.

Tabii ben, terfi için çalışmadığımı, sıram geldiği zaman, cevabını verdim.

Arıburnu kuvvetleri şimdi başka şekil aldığından ben yalnız tümenime kumanda etmekteyim ve orduya usulen etmesi gerekenler kumanda etmektedirler.

İbrahim buraya kadar gelip beni ziyaret edebilir zannederim. Böyle bir şey çok iyi olur.

Hepinizin gözlerinden öperim.

Bizim enişte Kuleli mektebi hastanesinde kâtip imiş. Rica ederim, mümkünse adamakıllı adresini öğrenip bana bildiriniz veya bildirsin.

M. Kemal

* *Milliyet*, 23 Kasım 1979, s.5; *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mart 1998, s.32; S. Eriş Ülger, *Özgün Belge ve Fotoğraflarla Atatürk*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, No: 13, Ankara, 1996, s.112.

SALİH (BOZOK)'A TELGRAF*

(31 MAYIS 1915)

Dersaadet'te Beylerbeyi'nde Saray Muhafızlarından
Salih Efendi'ye

Çıkış yeri: Üçüncü Kolordu
18 Mayıs 1331 (31 Mayıs 1915)

Taraf-ı şahaneden[1] ihsan buyurulan altın liyakat ve Almanya imparatoru tarafından verilen Döfer nişanından[2] dolayı sizin ve Nuri, Fuat ve İbrahim Bey'lerin tebriklerine teşekkür ederim.

Mustafa Kemal

* S. Eriş Ülger, *Özgün Belge ve Fotoğraflarla Atatürk*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, No: 13, Ankara, 1996, s.110.

1 Padişah tarafından. (Y.N.)

2 Demir Haç Nişanı. (Y.N.)

MADAM CORİNNE'E KART*

(1915)

Aziz Dost,

İşte Arıburnu'nda İngilizlerle muharebedeyim. Düşmanın esaslı kuvvetini ezdim... Kalanı da cesur kıtalarım tarafından kontrol edilen bir noktaya sürüldü.

Pek yakında ümit ederim ki düşmanın tam imhası haberini yakında alacaksınız.

Matmazel Edith'e Türk dilinde ilerlediği için tebrikler ve hepinize hürmetler.

* *Milliyet*, 28 Kasım 1954. s.3; *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, 4. Basım, Mart 1998, s.64.
Kurşunkalemle Fransızca yazılan ve tıpkıbasımı *Milliyet*'te yayımlanan kartın üzerinde tarih ve imza yoktur. Adres ve gönderen kısmı eski harflerle Türkçedir: "Adres: Pangaltı Harp Okulu karşısında Doktor Albay Luigi Bey'in 211 No.lu evi." (Fransızca "Mme. Loutfy Bey".) "Gönderen: Maydos, Arıburnu Mustafa Kemal Bey". (Y.N.)

TÜMEN EMRİ*

(5 HAZİRAN 1915)

Düztepe'den
5 Haziran 1915

Tümen Emri

1. Dün gece tümen cephesine karşı taarruz eden düşman ağır kayıplar verdirilerek püskürtülmüş ve 57. Alayın 31 ve 32 numaralı siperlerine giren düşman, 27. ve 57. Alayların şiddetli karşı hücumlarıyla tümüyle yok edilerek bombayla havaya uçurulmuş ve askerlerimiz siperlerimize yerleşmiştir. 27. Alay Kumandanı gösterdiği gayret ve aldığı faydalı tedbirlerden ötürü, Kuzey Grubu Kumandanı Paşa hazretleri tarafından bir gümüş imtiyaz madalyasıyla taltif edilmiştir.

2. Düşmana olan yakınlığımız sebebiyle, birinci hatlardaki kıtaların her vakit uyanık bulunmaları, mangaların başında manga, takımların başında takım kumandanları ve sırasıyla her kıta kumandanının daima hazır ve erlerin heves ve gayretini artırmak suretiyle her durumda örnek olmaya fırsat gözetmelerini katiyen isterim.

3. Siper nöbetçileri (gündüz her manga cephesinde iki er, gece yarım manga) daima gözleri düşmana dönük ve çok uyanık bulunacak, diğer erler silahı elinde siper içinde manga başının emrini bekler durumda bulunarak kesinlikle uyanık bulunacaktır.

İstinattaki erler silah ve cephanesi yanında olduğu halde gündüz uyuyabilir. Gece ise bunun da yarısı uyuyabilir. Diğer yarısı uyanık bulunacaktır.

Tabur ihtiyatları ve alay ihtiyatlarının dinlenme durumu çoksa da bunlar da icabında derhal istenilen yere gidebilecek şekilde emir ve kumanda altında bulunacaktır.

Cephede bulunan makineli tüfeklerin başında gece de ateş etmeye hazır nöbetleşe erler ve astsubaylar bulunacaktır.

4. Geceleri cephemiz önündeki derelere doğru çok iyi seçilmiş er ve astsubaylardan keşif kolları çıkarılıp düşmanın durumu hakkında keşif yapılacak ve düşman gözetlenecektir. Fakat bir yanlış anlamaya meydan vermemek için alay içinden çıkacak keşif kollarıyla siperlerdeki erlere gerekli talimat verilmelidir. Bazı cesur keşif kolları düşman mevzisine kadar yaklaşıp bomba atarsa düşmana hem kayıplar verdirmiş ve hem de rahatsız edip moralini kırmış olur.

72. Alay keşif kolları ve devriyelerinin Keskintepe'den daha ileriye Sazlı Deresine kadar inip dereyi dikkatli şekilde gözetlemeleri gerekir.

* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Arşivi, 7/9565, Kls. 4936, Dos. H-20, Fih. 1-6; İrfan Tekşüt-Necati Ökse, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, V. Cilt, 3. Kitap, "Çanakkale Cephesi Harekâtı" (Haziran 1915-Ocak 1916), Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayını, Ankara, 1980, s.569-571; İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, s.97-99.

5. Sazlıdere kuzeyindeki kuvvetlerimizden (Azmakla Sazlıdere arasındaki bölgede) en ileride bulundurulacak keşif kollarının gündüzün görüşü olan noktalarda bulundurulmaları ve geceleyin deniz kıyısına kadar ileri sürülmesi istenmelidir. Kal'a İstihkâm Bölüğüne Şahınsırt'ta yaptırılacak tahkimatın, Çatlak Deresi ve Pilavtepe doğrultusunu ve özellikle Pilavtepe'yle Keskintepe arasındaki dereyi ve Sazlıdere'yi etkili şekilde dövecek surette konmasına dikkat edilmelidir.

6. Her iki topçu grubu bataryaları, piyademizi rahatsız eden düşman hedeflerini arayıp bulmak ve bulduklarını ateş altına almakla yükümlüdürler. Böylece etki sağlanmasına uygun hedefler çıktığında düşmanı imha edecek şekilde ateş açmak lazımdır.

7. Üçüncü İstihkâm Taburunun 4. Bölüğü, tahkimat hakkında verilen talimat gereğince, alayların cephelerindeki tahkimatın iyileştirilmesiyle beraber ulaşım yollarından henüz çıkış basamakları yapılmamış olanlara da hemen çıkış basamakları yapacak ve bu ulaşım yollarından savunmaya yarar durumları olan yerlerini de süratle savunmaya yarar şekle koyacak ve tamamlayacaktır.

8. Evvelce de bildirildiği gibi, 64. Alay Cesaret Tepesi'nde Mehmet Çavuş siperleri önünde, 27. Alay sol kanadında 25 numaralı siperin, 57. Alay sağ kanadında 31 ve 32 numaralı siperin ilerisinde düşmanın lağım kazmasına karşı tedbirler almak hususunda alay kumandanlarının bilhassa dikkatlerini çekerim. Bu hususta yapılan işlere ait bilgi bana verilecektir. İstihkâm erlerinin yardımı gerektiğinde alay kumandanlarının doğruca istihkâm bölüğü kumandanlarından isteyecekleri yardım derhal yerine getirilecektir.

9. Düşmanın hareketlerinde meydana gelecek her türlü değişikliği üstüne derhal bildirmekte gevşeklik gösterenler ve gecikenler hakkında, düşmanın yararına hizmet etmiş gibi en şiddetli kanuni muamele uygulanacaktır.

10. Düşmanın siperlere yapacağı piyade, makineli tüfek, topçu ve bomba ateşleriyle veya bundan başka herhangi bir vasıtayla hangi etkiyi yaparsa yapsın, yerini bırakan, siperini boşaltan askerden hangi rütbede olursa olsun bütün subaylara kadar, o anda orada bulunan üstü tarafından idam edilecek ve neticesi bana bildirilecektir.

19. Tümen Kumandanı
Albay
M. Kemal

Ulaştırma: 27., 57., 64., 72. Alaylar, topçu grupları, istihkâm bölüğü ve 45. Alay 3. Tabur Kumandanlıklarına yazılı olarak ve emir eriyle gönderilmiştir.

27. ALAY KUMANDANLIĞI'NA*

(5 HAZİRAN 1915)

57. Topçu Alayı gözetleme yeri
5 Haziran 1915, Saat: 06.45

27. Alay Kumandanlığı'na

Muvaffakiyet ve gayretinize teşekkür ederim. Bütün şiddetinizle, tertibatınız doğrultusunda harekete devam ediniz. Kuvvete ihtiyacınız olursa, derhal bildiriniz.

19. Tümen Kumandanı
Albay
M. Kemal

Not: İnşallah düşmanı tümüyle geri attıktan sonra, onun siperlerine kadar karşı taarruza kalkılmalıdır. Albay Avni'ye o şekilde bilgi veriniz.

Mustafa Kemal

* İrfan Tekşüt-Necati Ökse, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, V. Cilt, 3. Kitap, "Çanakkale Cephesi Harekâtı" (Haziran 1915-Ocak 1916), Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayını, Ankara, 1980, s.42; İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, s.99.

HİLDEGRAD CHRİSTİANUS'A MEKTUP*

(6 HAZİRAN 1915)

Maydos, 6 Haziran 1915

Pek Muhterem Hilda Christianus Hanımefendi,

Bir buçuk ay yolda kalmış olan mektubunuzu dün aldım. Sizden ayrılışımdan beri beş ay geçti. O zamandan beri gerçekten tam manasıyla meşgulüm. Fakat sizin bana verdiğiniz Almanca derslerini asla unutmadım. Sizi temin ederim ki, top gürültüleri ve mermi yağmuru altındaki mühim muharebe günlerinde dahi hayatımın en güzel hatıraları bu güzel ve dostane saatlerdi. Beni unutmayacağımızdan şüphe etmiyordum. Fakat sizden haber alamamak benim için çok üzücü idi.

Sizden gelen 28.4.1915 tarihli ilk mektup, beni tasavvur edemeyeceğiniz kadar sevindirmiştir.

Psikolojik bir hadisedir ki, insan, hayatta bazı dostluklar elde etmek için fevkalade çalışmak ve fedakârlıklar yapmak zorundadır. Mesela siz bana sormuştunuz: "Siz ne zaman albaylığa terfi edeceksiniz?" diye. Benim cevabım şu olmuştu: "Bu, bir harp meydanında kazanılır."

Siz bana karşılık verdiniz:

"Bunu ispat ediniz."

Sizin arzunuza uyarak beş günden beri albayım.[1]

Bundan başka Zatışahaneleri[2] beni Gümüş ve Altın Harp Madalyaları ile taltif ettiği gibi, Bulgaristan Kralı Ferdinand da "Saint Aleksandr Nişanının Komander Payesi" ile mükâfatlandırdı.

Benim için kıymeti büyük olan İmparator Wilhelm (zamanımızın en büyük kumandanı) Demir Haç nişanı ile taltif etti. Bütün bu kazançlarımı sizin asil ilhamlarınıza borçluyum.

Düşmanlarımızı yere serdikten ve sevgili vatanımızı sükûnete kavuşturduktan sonra hemen sizi ziyarete koşacağım. Bana yazmak lütfunda devam ediniz.

İçten gelen bağlılık ve selamlarla...

M. Kemal
Albay ve Mıntıka Kumandanı

Not: Bu mektup, benim çok samimi bir dostumun yardımıyla yazılmıştır.

M.K.

* Sait Arif Terzioğlu, "Atatürk'ün Hayatında Bugüne Kadar Bilinmeyen Bir Kadın: Madam Hilda", *Tarihin Sesi*, Sayı: 1/2, Yıl: 1962, s.16-18; Sait Arif Terzioğlu, *İnsancıl Atatürk*, Ak Kitabevi, İstanbul, 1964, s.112-125; *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, 4. Basım, Mart 1998, s.69-77.

1 Mustafa Kemal'in albaylığa yükseliş tarihi 1 Haziran 1915'tir. (Y.N.)

2 Padişah. (Y.N.)

GUSTAW CHRİSTİANUS'A MEKTUP*

(6 HAZİRAN 1915)

Maydos, 6 Haziran 1915

Pek Muhterem Gustaw Christianus Bey,

26.IV.15 tarihli kıymetli dostane mektubunuzu ve Muhterem Hildegrad Christianus Hanımefendi'nin lütufkâr mektubunu büyük memnuniyetle almış bulunuyorum. Dostane satırlarınız ve (...)[1] "Allah İngiltere'yi cezalandırsın", hakiki durum ile denk düştü; burada İngilizler ciddi bir yenilgiye uğratıldılar; tam da mektuplarınızı aldığım dünkü gün, birliklerim için sevindirici bir zafer günü idi.

Nazik davetiniz için çok teşekkür ederim; ziyaretinize gelmeyi –bütün düşmanlarımızı yendiğimiz günden sonra– elbette, memnuniyetle isterim.

İçten selamlarımla.

Mütevazı dostunuz.

M. Kemal
Albay ve Mıntıka Kumandanı

* Sait Arif Terzioğlu, "Atatürk'ün Hayatında Bugüne Kadar Bilinmeyen Bir Kadın: Madam Hilda", *Tarihin Sesi*, Sayı: 1/2, Yıl: 1962, s.16-18; Sait Arif Terzioğlu, *İnsancıl Atatürk*, Ak Kitabevi, İstanbul, 1964, s.112-125; *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, 4. Basım, Mart 1998, s.69-77.

1 Okunamadı. (Y.N.)

MADAM CORİNNE'E KART*

(14 HAZİRAN 1915)

14 Haziran 1915
Maydos'tan[1]

Aziz Madam,

Korkarım ki şöyle diyeceksiniz: İşte (bir asır!) var ki sizden bir haber yok. Eğer Nuri Bey kendisine yolladığım bir mektupta sizin için yazdıklarımı size vermediyse beni değil, tabii onu cezalandırmakta haklı olacaksınız. İşte haberler: Daima büyük başarılarla savaşıyoruz. Ümit ederim ki gümüş imtiyaz, altın harp liyakat madalyalarıyla ve Almanya'nın demir haç nişanıyla dekore edildiğimi ve son defada albaylığa terfi ettiğimi duydunuz. Bütün aileye hürmetler. Matmazel Edith, bu [illegible] yaralılara bakmak için çalışıyor mu? Ben İstanbul'a yaralı gelirsem hanginiz [illegible] etmek lütfunda bulunacak?

Kemal

* *Milliyet*, 29 Kasım 1954, s.3; *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak [illegible], İstanbul, 4. Basım, Mart 1998, s.65.

1 "Maydos'tan" sözcüğü zarfın üzerine yazılmıştır. (Y.N.)

MADAM CORİNNE'E MEKTUP*

(3 TEMMUZ 1915)

20 Haziran 1331 (3 Temmuz 1915)
Maydos'tan

Aziz Madam,

Karargâhımın kâtiplerinden Hulki Efendi'nin İstanbul'a seyahatinden faydalanarak size bu mektubu yazıyorum.

Birkaç gün evvel, içinde latife sözleri bulacağınız bir kartpostal yollamıştım.

Burada hayat o kadar sakin değil. Gece gündüz, her gün çeşitli toplardan atılan şarapneller ve diğer mermiler başlarımızın üstünde patlamaktan geri kalmıyor. Kurşunlar vızıldıyor ve bomba gürültüleri toplarınkine karışıyor. Gerçekten bir cehennem hayatı yaşıyoruz.

Çok şükür askerlerim pek cesur ve düşmandan daha kuvvetlidirler. Bundan başka içsel inançları, çok defa ölüme sevk eden emirlerimi yerine getirmelerini çok kolaylaştırıyor. Hakikaten, onlara göre iki semavi netice mümkün: Gazi veya şehit olmak. Bu sonuncusu nedir, bilir misiniz? Dosdoğru cennete gitmek. Orada Allah'ın en güzel kadınları, hurileri onları karşılayacak ve ebediyen onların arzusuna tabi olacaklar. Yüce saadet.

Sizin mantıklı nasihatlerinizi beklerken şimdiki hadiseler yüzünden kazandığım sert karakteri yumuşatacak romanlar etüt etmeye ve böylece, ümit ederim ki hayatın hoş ve iyi taraflarını hissedecek hale gelmeye karar verdim.

Herkesi büyüleyen sevimli ve nükteli konuşmanızdan en büyük zevki almak benim için imkânsız olmasaydı, aşk duygularından ve kendisiyle nadiren fikirlerimin birleştiği bir insanın hayat görüşünden başka bir şey ilham etmeyen bir romanın tefrikalarını okumak ihtiyacını duymazdım. Fakat cereyan eden ve bana kısa bir müddet içinde bitecek gibi görünmeyen hadiseler, beni, Hulki Efendi'ye birkaç roman ismini vermenizi rica etmek zorunda bırakıyor. Gidip satın alabilsin diye.

Valideniz hanımefendiye ve pederiniz beyefendiye hürmetlerimi ve Matmazel Edith'e en samimi hislerimi arz etmenizi ve en hararetli ve hürmetkârane bağlılıklarıma inanmanızı rica ederim, aziz madam.

Adres: Albay M. Kemal, 19. Tümen Kumandanı, Maydos.
Veya kısaca:
Albay M. Kemal, Arıburnu Maydos. Bu daha emin.

* *Milliyet*, 30 Kasım 1954, s.3; *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, 4. Basım, Mart 1998, s.65,66.
Mustafa Kemal, Madam Corinne'e yazdığı mektupların bir kısmında miladi tarih, bir kısmında rumi tarih kullanmıştır. Bu tarihlere bağlı kalınmıştır. Yukarıdaki mektubun tarihi, *Milliyet*'teki çevirisinde "20 Temmuz 1915", *Atatürk'ün Özel Mektupları*'nda ise "20 Temmuz 1331" olarak yazılmıştır. *Milliyet*'teki Fransızca el yazısının tıpkıbasımında, silik olmakla birlikte, "20 Juin 1331" yazısı (20 Haziran 1331) okunmaktadır. Mektupta, Mustafa Kemal'in bir önceki (14 Haziran 1915 tarihli) karta yaptığı göndermeden, iki yazının birbirine yakın tarihlerde kaleme alındığı da anlaşılmaktadır. (Y.N.)

ESAT (BÜLKAT) PAŞA'YI KUTLAMASI*

(15 TEMMUZ 1915)

Kuzey Grubu Kumandanı Tümgeneral Esat Paşa Hazretleri'ne

Geçmişte olduğu gibi şimdi de Osmanlı milletinin namus ve haysiyetini yükselten büyük hizmetlerinizin hak kazandırdığı yeni rütbenizden dolayı tebriklerimi arz ederim.

19. Tümen Kumandanı
Albay
M. Kemal

* "Esat Paşa'nın Çanakkale Hatıraları", *Hayat* dergisi, 1959/2, Dizi: 10, s.20; *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, 4. Basım, Mart 1998, s.50; Org. Esat Yanyalı Bülkat, *Çanakkale Hatıraları*, 6 cilt, basılmamış eser, Harp Akademileri Kütüphanesi, Cilt: 6, s.674'ten aktaran: İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, s.100.

KUZEY GRUBU KUMANDANLIĞI'NA*

(7 AĞUSTOS 1915)

7 Ağustos 1915
Saat: 05.05

Kuzey Grubu Kumandanlığı'na

Düşmen gece yarısından başlayarak topçuyla şiddetle ateş altına aldığı 18. ve 27. Alay cephelerine şimdi (saat 04.30'da) hücum etmişse de Tanrı'nın yardımıyla ağır kayıp verdirilerek hücumunun sonuçsuz bırakılmış olduğu arz olunur.

19. Tümen Kumandanı
Albay
Mustafa Kemal

* Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, 6/9656, Kls. 4936, Dos. H-35, Fih. 1-3; İrfan Tekşüt-Necati Ökse, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, V. Cilt, 3. Kitap, "Çanakkale Cephesi Harekâtı" (Haziran 1915-Ocak 1916), Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayını, Ankara, 1980, s.348; İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, s.100.

14. ALAY 1. TABUR KUMANDANLIĞINA*

(7 AĞUSTOS 1915)

25.5.1331 (7 Ağustos 1915)
Saat 6.10 evvel

14. Alay 1. Tabur Kumandanlığı'na

İki bölüğü orada bırakıp diğer iki bölüğü bizzat kumandanız altına alarak süratle Conkbayırı'na ve düşmanın hiçbir ateş tesirine bakmaksızın en kısa yoldan hareket edip Conkbayırı'nı tutunuz.

19. Tümen Kumandanı
M. Kemal

* Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümenin 24-26 Temmuz 1331 Tarihleri Arasındaki Harp Ceridesi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, 6/9565, Dos. Harp Ceridesi 36, Fih. 1-6'dan aktaran: İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, s.101.

18. ALAY KUMANDANLIĞI'NA*

(7 AĞUSTOS 1915)

25.5.1331 (7 Ağustos 1915)
Saat 6.15 evvel

18. Alay Kumandanlığı'na

180 rakımlı tepede ihtiyat mahallinde bulundurulan 11. Bölükten de ihtiyat makamında istifade eden söz konusu bölüğü durumun icabına göre sevk edersiniz.

19. Tümen Kumandanı
M. Kemal

* Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümenin 24-26 Temmuz 1331 Tarihleri Arasındaki Harp Ceridesi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, 6/9565, Dos. Harp Ceridesi 36, Fih. 1-6'dan aktaran: İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, s.101.

KUZEY GRUBU KUMANDANLIĞI'NA*

(7 AĞUSTOS 1915)

25.5.1331 (7 Ağustos 1915)
Saat ...

Kuzey Grubu Kumandanlığı'na

72. Alay Kumandanlığından alınan rapor aynen takdim edilmiştir. 14. Alay 1. Taburdan evvelce iki bölük Şahinsırt istikametine gönderilmiştir. Şimdi de diğer iki bölüğü Conkbayırı'na sevk ettiğimi arz ederim.

19. Tümen Kumandanı
Albay
M. Kemal

* Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümenin 24-26 Temmuz 1331 Tarihleri Arasındaki Harp Ceridesi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, 6/9565, Dos. Harp Ceridesi 36, Fih. 1-7'den aktaran: İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, s.101.

72. ALAY KUMANDANLIĞI'NA*

(7 AĞUSTOS 1915)

25.5.331 (7 Ağustos 1915)
Saat 7.45 evvel

72. Alay Kumandanlığı'na

Şimdi gönderdiğiniz rapor vaziyeti iyi tarif etmiyor ve açıklamıyor. Haritaya göre ve bir kroki üzerinde son vaziyetin gösterilerek süratle gönderilmesi gerekmektedir.

19. Tümen Kumandanı
Albay
M. Kemal

* Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümenin 24-26 Temmuz 1331 Tarihleri Arasındaki Harp Ceridesi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, 6/9565, Dos. Harp Ceridesi 36, Fih. 1-7'den aktaran: İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, s.102.

KUZEY GRUBU KUMANDANLIĞI'NA*

(7 AĞUSTOS 1915)

25.5.331 (7 Ağustos 1915)
Saat 08.30 evvel
Gözetleme yerinden

Kuzey Grubu Kumandanlığı'na

Birinci Taburumuzun iki bölüğü tarafından Conkbayırı tutulmuş ve mevzi alınmıştır. 14. Alaydan giden tabur veya bölükler hakkında aldığım raporda bir açıklık yoktur. Şahinsırtı gerisine çekilen düşmana orada etkili ateş açılmakta olduğu bildiriliyor. Kemikli Burnu iskelelerinde bir gemi tahrip edilmiştir. Düşman Mahmuz Sırt gerisinde, Çatlak Dere'de, Halit Rıza Tepesi gerisinde, Şahinsırt'ta küme küme dağınık bulunuyor. Yalnız topçu ateşi ile tesir etmenin gerekli olduğu görülüyor.

19. Tümen Kumandanı
Albay
M. Kemal

* Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümenin 24-26 Temmuz 1331 Tarihleri Arasındaki Harp Ceridesi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, 6/9565, Dos. Harp Ceridesi 36, Fih. 1-7'den aktaran: İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, s.102.

KUZEY GRUBU KUMANDANLIĞI'NA*

(7 AĞUSTOS 1915)

25.5.331 (7 Ağustos 1915)
Saat 8.55 evvel

Kuzey Grubu Kumandanlığı'na

72. Alay'dan gelen rapor aynen takdim edilmiştir.

19. Tümen Kumandanı
Albay
M. Kemal

Tümen Kumandanlığı'na

9 numaralı siperimiz tamamen denecek derecede tahribata uğramış, büyük kısmı yıkılmıştır. 9 numaralı siperin sağında uzatılan kısımda şehit ve yaralının epeyce bir miktara ulaştığı, düşmanın ateşlerini bilhassa oraya tesbit ve tevcih ettiği, terk edilmiş iki bitişik mevzinin taarruzlar sonucunda alınamadığı, yandan ve yaylım ateşi ile pek fena bir halde askerimizi hırpaladığı, mitralyöz için orada mevki bulunmadığından mecburen tek tüfeği Düztepe'ye mevzi almak üzere gönderdim. Düşmanın şimdiki mitralyöz mevzilerine dağ topu konacak olursa vahametin artacağı arz olunur.

72. Alay Kumandanı
Binbaşı
Mehmet Münir

* Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümenin 24-26 Temmuz 1331 Tarihleri Arasındaki Harp Ceridesi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, 6/9565, Dos. Harp Ceridesi 36, Fih. 1-7'den aktaran: İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, s.102, 103.

KUZEY GRUBU KUMANDANLIĞINA*

(7 AĞUSTOS 1915)

25.5.331 (7 Ağustos 1915)
Saat 9 evvel

Kuzey Grubu Kumandanlığı'na

Özel olarak vaziyeti anlamak üzere tümene gelen Hayri Efendi'nin raporu aynen arz olunur.

1. Tahkimat ile meşgul olan düşman Conkbayırı'na 2,5 km. mesafededir.

2. 14. Alay 1. Taburu buraya Conkbayırı'na getirdim.

3. 25. Alaydan iki tabur da Conkbayırı'nı tutmak üzere geliyor. Aynı zamanda burada bulunan 64. Alay, 9. Tümen Kumandanı'nın emriyle Kocaçimen'e yaklaştırılıyor. Dağ topçu takımı, Geyikli istikametinde, tahkimatla meşgul olan düşmanı ateş altına almıştır.

19. Tümen Kumandanı
Albay
M. Kemal

* Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümenin 24-26 Temmuz 1331 Tarihleri Arasındaki Harp Ceridesi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, 6/9565, Dos. Harp Ceridesi 36, Fih. 1-8'den aktaran: İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, s.103.

9. TÜMEN KUMANDANLIĞI'NA*

(7 AĞUSTOS 1915)

25.5.331 (7 Ağustos 1915)
Saat 9.45 evvel

9. Tümen Kumandanlığı'na

Conkbayırı'na gönderdiğim 14. Alay 1. Tabur ile 72. Alaydan iki bölüğün yüksek emriniz altına girip girmediğini ve Conkbayırı yakınındaki vaziyeti henüz öğrenemedim. 19. Tümen cephesinde düşmanın şiddetli bombardımanından başka baskısı yoktur.

19. Tümen Kumandanı
Albay
M. Kemal

* Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümenin 24-26 Temmuz 1331 Tarihleri Arasındaki Harp Ceridesi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, 6/9565, Dos. Harp Ceridesi 36, Fih. 1-8'den aktaran: İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, s.103.

11. ALAY 1. TABUR KUMANDANLIĞI'NA*

(7 AĞUSTOS 1915)

25.5.331 (7 Ağustos 1915)
Saat 11 evvel

11. Alay 1. Tabur Kumandanlığı'na

Conkbayırı'nda düşmanın taarruz icra ettiği haber alınmıştır.

Conkbayırı'nda 9. Tümen kıtaları ile irtibat kurulması emredildiğine göre bu irtibatın kurulma şekli ve o cephede elde edilen bilgi hakkında şimdi bir rapor gönderiniz. İrtibat kurulmamış ise hemen bir subay kumandasında birkaç eri en kestirme yoldan Conkbayırı'na gönderip vaziyet hakkında edinilecek bilgiyi bana gönderiniz.

19. Tümen Kumandanı
Albay
M. Kemal

* Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümenin 24-26 Temmuz 1331 Tarihleri Arasındaki Harp Ceridesi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, 6/9565, Dos. Harp Ceridesi 36, Fih. 1-9'dan aktaran: İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, s.104.

TÜMEN EMRİ*

(7 AĞUSTOS 1915)

25.5.331 (7 Ağustos 1915)
Saat 12.10 sonra

Tümen Emri

1. Düşmanın tekrar cephemize hücuma kalkmaya hazırlanmakta olduğu anlaşılmıştır.
2. Düşman, siperleri önündeki tel örgülerin bir kısmını kaldırmış, bir kısmını da gevşettiği görülmüştür.
3. Evvelki hücumlar gibi bu muhtemel hücumu da püskürteceğimizden eminim.

19. Tümen Kumandanı
Albay
M. Kemal

* Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümenin 24-26 Temmuz 1331 Tarihleri Arasındaki Harp Ceridesi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, 6/9565, Dos. Harp Ceridesi 36, Fih. 1-9'dan aktaran: İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, s.104.

KUZEY GRUBU KUMANDANLIĞI'NA*

(7 AĞUSTOS 1915)

25.5.331 (7 Ağustos 1915)
Saat 1.10 sonra
Topçu gözetleme yerinden

Kuzey Grubu Kumandanlığı'na

İstihkâm bölükleri kumandanlığından alınan rapor aşağıda arz olunur.

1. Düşman Şahin Tepe'deki evvelce istihkâm bölükleri tarafından isar edilen mevkiyi işgal ettiyse de, tarafımızdan açılan ateşe mukavemet edemeyerek siperleri terkle batıya doğru kaçıyor. Ateşle takip edilmektedir.

2. Emriniz doğrultusunda Düztepe'nin batısındaki tahkimat kale bölüğü ile işgal edilip sağında 25. Alay, solunda 72. Alay vardır. İrtibat kurulmuştur.

19. Tümen Kumandanı
Albay
M. Kemal

* Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümenin 24-26 Temmuz 1331 Tarihleri Arasındaki Harp Ceridesi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, 6/9565, Dos. Harp Ceridesi 36, Fih. 1-10'dan aktaran: İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, s.104, 105.

9. TÜMEN KUMANDANLIĞI'NA*

(7 AĞUSTOS 1915)

25.5.31 (7 Ağustos 1915)
Saat 2 sonra

9. Tümen Kumandanlığı'na

Şahinsırt'ın üzerinde ve bizim evvelce kazandığımız siperlerde barınamayarak Şahinsırt'ın kuzeyine çekilen düşman askerinin, birtakım gizli yollardan sahile sarkmakta olduğu ve 25. Alay tarafından takip edildiği, Düztepe civarında bulunan 72. Alay Kumandanı'nın raporundan anlaşılmıştır. Şahinsırt'taki siperlerin işgali, Conkbayırı vaziyetini daha müsait bir şekilde temin edebilir görüşündeyim.

19. Tümen Kumandanı
Albay
M. Kemal

* Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümenin 24-26 Temmuz 1331 Tarihleri Arasındaki Harp Ceridesi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, 6/9565, Dos. Harp Ceridesi 36, Fih. 1-10'dan aktaran: İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, s.105.

18. ALAY KUMANDANLIĞI'NA*

(7 AĞUSTOS 1915)

25.5.331 (7 Ağustos 1915)
Saat 6.30 sonra

18. Alay Kumandanlığı'na

1. Tabur ihtiyatları birinci hattı mümkün olduğu kadar çok sıklaştıracak ve artan kuvvet birinci hat yakınında bulundurulacaktır.

2. Alay ihtiyatı şimdiden ikinci hat siperleri "17 numaralı siper, Ortasırtı birleşme yerine kadar" işgal etmeli, icabında buradan birinci hattı ateşiyle himaye etmelidir.

19. Tümen Kumandanı
Albay
M. Kemal

* Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümenin 24-26 Temmuz 1331 Tarihleri Arasındaki Harp Ceridesi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, 6/9565, Dos. Harp Ceridesi 36, Fih. 1-11'den aktaran: İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, s.105.

KALE İSTİHKÂM BÖLÜK KUMANDANLIĞI'NA*

(7 AĞUSTOS 1915)

25.5.331 (7 Ağustos 1915)
Saat 6.50 sonra

Kale İstihkâm Bölük Kumandanlığı'na

İstihkâm 3. Tabur, 4. Bölük Kumandanlığı'na

Kale İstihkâm Bölüğü sağda, 4. Bölük solda olmak üzere Orta sırtı işgal edecektir. Kale bölüğünün sağ kanadı 17 numaralı sipere "27. Alaya inen yol girişinde" yakın yerde bulunacaktır. Bölükler burada saklanacak ve icabında 27. Alay cephesini ateşi ile himaye edeceklerdir.

19. Tümen Kumandanı
Albay
M. Kemal

* Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümenin 24-26 Temmuz 1331 Tarihleri Arasındaki Harp Ceridesi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, 6/9565, Dos. Harp Ceridesi 36, Fih. 1-11'den aktaran: İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, s.106.

TÜMEN EMRİ*

(7 AĞUSTOS 1915)

25.5.331 (7 Ağustos 1915)
Saat ...

Tümen Emri

1. Düşman gece yarısından itibaren tan vaktine kadar şiddetli topçu ateşi ile, lağımlar infilakı ile tümenimizin bütün cephesine yönelttiği hücumu bugün erkenden iki defa icra etmiş ise de, kıtalarımızın kahramanca müdafaaları ve topçumuzun başarılı ateşiyle düşman hücumu büyük telefat verdirilerek imha edilmiştir. Bütün kıtaların kumandan ve subaylarıyla erlerini tebrik ederim ve kendilerinden emin olduğum daha büyük kahramanca harekâtı gösterecekleri, aynı şekilde bugün de düşmanın Conkbayırı'nı tutması ve bazıları yetişerek ilk hamlede durdurmaya muvaffak olan 72. Alay 1. Tabur Kumandanı Arif Efendi'nin keşif kolları ile keşfedecektir.

2. Topçu, Merkeztepe, Yükseksırt'ı icabı halinde hemen ateş altına alacak şekilde hazır bulunacaktır.

3. 11. Alay, 1. Tabur 4. Bölük İstihkâm, şimdi bulundukları Düztepe merkezdeki derede emir aldığında hazır bulunacaktır. Bu kıtaların aynı zamanda sağ kanadımızdaki 9. Tümen kıtalarıyla irtibat kurmaları lazımdır.

4. Ben "180 R.T."[1] kanadında topçu mevzisindeyim.

19. Tümen Kumandanı
Albay
M. Kemal

Not: Cephe kolu yüzbaşısı Ömer Efendi'nin kumandasında Çataldere'de sıhhiye bölüğü, evvelki mevkisinde Uzundere'de: bugünkü şehitleri henüz defnedemeyen kıtalara, geceleyin her durumda defnedilmelidir.

* Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümenin 24-26 Temmuz 1331 Tarihleri Arasındaki Harp Ceridesi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, 6/9565, Dos. Harp Ceridesi 36, Fih. 1-12'den aktaran: İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, s.106, 107.

1 "180 Rakımlı Tepe". (Y.N.)

KUZEY GRUBU KUMANDANLIĞI'NA*

(7 AĞUSTOS 1915)

25.5.331 (7 Ağustos 1915)
Saat 7.05 sonra

Kuzey Grubu Kumandanlığı'na

1. Tümen cephesi vaziyetinde bir değişiklik yoktur.

2. Düşmanın gündüzün "S" siperlerinde de bazı tel örgülerini kaldırdığı, bazılarını gevşettiği cihetle, yeni bir taarruzda bulunması muhtemeldir. Buna göre teyakkuz tedbirleri alınmıştır.

3. 9. Tümen ile ilk irtibatın kurulduğu arz olunur.

4. Düz, Kanlı Sırta 57. Alaydan gönderilen 1. Tabura lüzum kalmamış ise iadesi istirham olunur.

19. Tümen Kumandanı
Albay
M. Kemal

* Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümenin 24-26 Temmuz 1331 Tarihleri Arasındaki Harp Ceridesi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, 6/9565, Dos. Harp Ceridesi 36, Fih. 1-12'den aktaran: İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, s.107.

KUZEY GRUBU KUMANDANLIĞI'NA*

(7 AĞUSTOS 1915)

25.5.331 (7 Ağustos 1915)
Saat 7.10 sonra

Kuzey Grup Kumandanlığı'na

57. Alay, Merkeztepe'ye emredilen hücumu yapma teşebbüsünde bulunmuş ise de düşmanın ateşleri karşısında ilerleyememiştir.

Alay Kumandanı'na taarruzlardan kaçınarak asli vaziyeti muhafaza etmesini emrettim.

Düşmanın Sazlıdere tarafında bir teşebbüsü anlaşılmaktadır. Bu tarafta devamlı piyade ateşleri açılmaktadır ve bugün arz ettiğim şekilde tümen ihtiyatı olarak iki bölük bulunduğundan, 57. Alayın takviyesi için 72. Alaydan tabur gönderdiğim, elde mevcut kuvvetin sağ kanada gönderilmesini emrettiğim arz olunur.

19. Tümen Kumandanı
Albay
M. Kemal

* Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümenin 24-26 Temmuz 1331 Tarihleri Arasındaki Harp Ceridesi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, 6/9565, Dos. Harp Ceridesi 36, Fih. 1-12'den aktaran: İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, s.107, 108.

72. ALAY KUMANDANLIĞI'NA*

(7 AĞUSTOS 1915)

25.5.331 (7 Ağustos 1915)
Saat 8 sonra

72. Alay Kumandanlığı'na

1. Biraz evvel tümen cephesinde başlayan keşif ateşinin alayınızın cephesinde yapıldığı haber alınmıştır. Cephenizde ne tarzda ve ne maksatla icra edilmiştir?

2. Ağıldere mıntıkasında işitilmekte olan ateşlerin yer ve istikametlerinin takriben ne tarafta bulunduğunun araştırılması ve bildirilmesi talep edilir.

19. Tümen Kumandanı
Albay
M. Kemal

* Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümenin 24-26 Temmuz 1331 Tarihleri Arasındaki Harp Ceridesi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, 6/9565, Dos. Harp Ceridesi 36, Fih. 1-12'den aktaran: İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, s.108.

14. ALAY 1. TABUR KUMANDANI'NA*

(7 AĞUSTOS 1915)

25.5.331 (7 Ağustos 1915)
Saat 8.40 Sonra

14. Alay 1. Tabur Kumandanı'na

1. Düşmanın Tümen cephesine yaptığı hücum neticesiz bırakılmış ve büyük telefat verdirilmiştir.

2. Düşmanın Şahinsırt'ta harp ettiği 14. Alay erlerinin geri çekildiklerini 72. Alay Kumandanı bildirmiştir.

3. Derhal iki bölüğünüzü en kısa yoldan Düztepe üzerinden Şahinsırt'a kaydırıp söz konusu sırtları düşmanın her türlü teşebbüsüne karşı müdafaa ediniz.

19. Tümen Kumandanı
Albay
M. Kemal

* Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümenin 24-26 Temmuz 1331 Tarihleri Arasındaki Harp Ceridesi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, 6/9565, Dos. Harp Ceridesi 36, Fih. 1-13'ten aktaran: İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, s.108.

72. ALAY KUMANDANI'NA*

(8 AĞUSTOS 1915)

26.5.331 (8 Ağustos 1915)
Saat 5.55 evvel
Topçu gözetlemesinden

72. Alay Kumandanı'na

Düşman bu gece Conkbayırı'na taarruza kalkışmış ise de, 25. Alayın kahramanca müdafaası ve karşı koyması üzerine büyük kısmı yere serilmiş olarak def edilip püskürtüldüğü müjdelenir. Başarının hemen şimdi bütün subaylara ve erlere tebliği ve bu münasebetle cephemizin uyanıklığının tazelenmesi lazımdır.

19. Tümen Kumandanı
Albay
M. Kemal

* Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümenin 24-26 Temmuz 1331 Tarihleri Arasındaki Harp Ceridesi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, 6/9565, Dos. Harp Ceridesi 36, Fih. 1-16'dan aktaran: İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, s.109.

19. TÜMEN KURMAY BAŞKANI BİNBAŞI İZZETTİN (ÇALIŞLAR) BEY'E*

(8 AĞUSTOS 1915)

26.5.331 (8 Ağustos 1915)
Saat 6 evvel

İzzettin Bey'e

Bizim eski karargâh istikametinde hareket ettirilen alay, kumandamıza verilmiştir. Bunu karşılayarak lüzumu gibi kullandığımı, 11. Alayın taburuna tümüyle yardıma gitmesini emrettim.

Tümen Kumandanı
M. Kemal

* Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümenin 24-26 Temmuz 1331 Tarihleri Arasındaki Harp Ceridesi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, 6/9565, Dos. Harp Ceridesi 36, Fih. 1-18'den aktaran: İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, s.109.

CEPHANE KUMANDANLIĞI'NA*

(8 AĞUSTOS 1915)

26.5.331 (8 Ağustos 1915)
Saat 8.15 evvel
Çataldere'den

Cephane Kumandanlığı'na

25. Alaya mümkün olan kâfi miktarda cephanenin hemen şimdi Düztepe'de bulunan Tümen Kurmay Başkanı Binbaşı İzzettin Bey'in emrine sevki gerekmektedir.

M. Kemal

* Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümenin 24-26 Temmuz 1331 Tarihleri Arasındaki Harp Ceridesi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, 6/9565, Dos. Harp Ceridesi 36, Fih. 1-20'den aktaran: İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, s.109.

KUZEY GRUBU KUMANDANLIĞI'NA*

(8 AĞUSTOS 1915)

26.5.331 (8 Ağustos 1915)
Saat 8.30 evvel
Gözetleme yerinden

Kuzey Grubu Kumandanlığı'na

Conkbayırı 161'de bulunan kıtalar cephanesizlikten şikâyet ediyor. Bomba talep ediyorlar. Tümenden bir miktar cephane ve bomba gönderildi. Bununla beraber bir cephane kolunun doğrudan doğruya Düztepe doğusuna yaklaştırılması münasip olur. Tümenden üç yüz bomba gönderildi. 200 bomba da ihtiyatta vardır. Mümkünse kâfi miktarda bombanın icabında Conkbayırı'ndakilere de yardım etmek üzere gönderilmesi arz olunur.

19. Tümen Kumandanı
Albay
M. Kemal

* Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümenin 24-26 Temmuz 1331 Tarihleri Arasındaki Harp Ceridesi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, 6/9565, Dos. Harp Ceridesi 36, Fih. 1-21'den aktaran: İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, s.110.

TÜMEN EMRİ*

(8 AĞUSTOS 1915)

26.5.331 (8 Ağustos 1915)
Saat 11 evvel

Tümen Emri

1. Düşmanın Conkbayırı'na kadar yanaşan piyadeleri kahraman askerimizin, fedakâr subaylarımızın gayretiyle, orada bulundurduğumuz bataryalarımızın faaliyetiyle, iftiharla bayırdan aşağı püskürtülmüştür. Ağıldere içinde düşmanın kaçmakta olduğu görülüyor.

2. Bu bilgiyi şimdi bütün erlere duyurunuz. Düşmanın sağ kanadımızdaki başarısızlığının örtülmesi için cephenize gösterebileceği her türlü teşebbüsün şimdiye kadar yaptığınız gibi yine iftiharla durdurulacağına emin bulunduğumu belirtiniz.

19. Tümen Kumandanı
Albay
M. Kemal

* Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümenin 24-26 Temmuz 1331 Tarihleri Arasındaki Harp Ceridesi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, 6/9565, Dos. Harp Ceridesi 36, Fih. 1-22'den aktaran: İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, s.110.

19. TÜMEN KURMAY BAŞKANI İZZETTİN (ÇALIŞLAR) BEY'E*

(8 AĞUSTOS 1915)

26.5.331 (8 Ağustos 1915)
Saat 11.30 evvel

İzzettin Bey'e

Düşmanın iftiharla bayır aşağı indiği gerek Kolordu Kumandanı Paşa'nın ifadesinden, gerek sağ kanat top tabur kumandanlığından alınan raporda bildiriliyor. Eğer bu vaziyet hakikaten bu merkezde ise oradaki ihtiyat taburuna, istihkâm bölüğü ile birlikte tetikte olmasını ve bizimle irtibatta bulunmasını bildirdikten sonra karargâha dönebilirsiniz.

19. Tümen Kumandanı
Albay
M. Kemal

* Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümenin 24-26 Temmuz 1331 Tarihleri Arasındaki Harp Ceridesi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, 6/9565, Dos. Harp Ceridesi 36, Fih. 1-22'den aktaran: İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, s.110, 111.

TÜMEN EMRİ*

(8 AĞUSTOS 1915)

26.5.331 (8 Ağustos 1915)
Saat 1.10 sonra

Tümen Emri

1. Anafartalar ve Ağıldere mıntıkasında düşmanla muharebe eden kuvvetlerimize 4., 5. Tümen kuvvetimiz katılmıştır. Kuzeyden düşmanın geri çekilme hattına taarruz edilecektir. Conkbayırı'na karşı tümenimizin sağ kanadını korumak üzere 10. Alay katılmış ve Düztepe kuzeyinde bulunuyor.

2. Düşman aleyhine olan netice elde edilinceye kadar tümenimizin bugüne kadar muhafaza ettiği şerefi ilan edecek şekilde metanet ve faaliyet göstereceğine eminim.

19. Tümen Kumandanı
Albay
M. Kemal

* Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümenin 24-26 Temmuz 1331 Tarihleri Arasındaki Harp Ceridesi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, 6/9565, Dos. Harp Ceridesi 36, Fih. 1-22'den aktaran: İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, s.111.

KUZEY GRUBU KUMANDANLIĞI'NA*

(8 AĞUSTOS 1915)

26.5.331 (8 Ağustos 1915)
Saat 2.15 sonra

Kuzey Grubu Kumandanlığı'na

Düşmanın Büyük Kemikli burnunun güney sahiline bütün nakliye gemilerini yanaştırıp asker çıkarmakta olduğu, 18. Alay Kumandanı'ndan bildirilmekle bilgi için arz olunur.

19. Tümen Kumandanı
Albay
M. Kemal

* Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümenin 24-26 Temmuz 1331 Tarihleri Arasındaki Harp Ceridesi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, 6/9565, Dos. Harp Ceridesi 36, Fih. 1-23'ten aktaran: İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, s.111

MADAM CORİNNE'E MEKTUP*

(AĞUSTOS 1915)**

Aziz Madam,

Bana göndermek lütfunda bulunduğunuz kitapları ve hediyeleri aldım. Bunun beni ne kadar sevindirdiğini tasavvur edemezsiniz. Şükranlarımı ifade için yeter derecede kelime bulamıyorum. Bilhassa son mektubunuz beni son derece memnun etti.

Size uzun uzun yazamadığım için beni mazur görürsünüz. Beni işgal eden çalışmalarımı mutlaka tasavvur edersiniz. İlk fırsatta size daha uzun yazmaktan geri kalmayacağım.

Şimdilik en acele hürmet ve selamlarımı kabul buyurunuz. Ebeveyninize de hürmetlerimi bildirmeyi unutmayınız.

Adres: Anafartalar Grubu Kumandanı
M. Kemal

* *Milliyet*, 5 Aralık 1954, s.3; *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, 4. Basım, Mart 1998, s.61, 62.

** Tıpkıbasımı *Milliyet*'te yayımlanan bu mektupta tarih yoktur. Mustafa Kemal, 8 Ağustos-10 Aralık 1915 tarihleri arasında Anafartalar Grubu Kumandanlığı görevinde bulunmuştur. (Y.N.)

BEŞİNCİ ORDU KUMANDANLIĞI'NA*

(11 AĞUSTOS 1915)

29.5.31 (11 Ağustos 1915)
8.45 evvel

Beşinci Ordu Kumandanlığı'na

Conkbayırı ve Şahintepe'de bulunan düşman püskürtüldü. Yeni tümen cephesinde değişiklik yoktur.

Anafartalar Grubu Kumandanı
Mustafa Kemal

* *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayını, Ankara, 1989, Sayı: 88, s.118; Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, Arşiv No: 4-8749, Kls. No: 3402, Dosya: 72, Fihrist: 14-6; İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, s.112.

BEŞİNCİ ORDU KUMANDANLIĞI'NA TELGRAF*

(11 AĞUSTOS 1915)

Ş: 1 K
İstihbarat 29.5.331 (11 Ağustos 1915)

Beşinci Ordu Kumandanlığı'na

1. Bugün öğleden evvel saat 4.30 sıralarında Sekizinci Tümen cephesinde yapılan hücum başarıyla son bulmuş ve düşman Conkbayırı'ndan püskürtülüp atılmış ve Şahintepe'nin yüksek kısmı da zapt edilip geri alınmıştır. Ganimet olarak elde edilen silah vesaire hakkında tam bilgi alınamadığından bunlar daha sonra arz edilecektir.

2. Dördüncü Tümenden On Dördüncü Alay ile Yedinci Tümenin Yirminci Alayının İkinci Taburu birlikte karşılarındaki Kayacıkderesi güneybatı sırtlarına taarruz etmişler ve kısmen adı geçen derenin güney yamaçlarına çıkmışlardır.

3. On İkinci Tümen mıntıkasında dün yapılan taarruzda düşman üç binden fazla ölü bırakmış ve Otuz Dördüncü Alay tarafından iki makineli tüfek ele geçirilmiştir. Bugün On İkinci Tümen sol kanadı karşısında bulunan düşman Otuz Dördüncü Alay cephesine taarruz etmiş ise de def edilmiştir. Tümen, zapt edilen mevzilerin tahkimi ile meşgul olmaktadır. Kireçtepe'de bulunan düşman yaklaşık iki tabur kadar bir kuvvetle oradaki kıtalarımızın sağ kanadını kuşatarak taarruz etmek istemiş ise de bombalar ile def edilmiş ve uzaklaştırılmıştır.

4. Kıtalar zapt edilen mevzilerde tahkimatla bilhassa Conkbayırı'yla 161 rakımlı tepede birer dayanak noktası yapmakla meşgul oluyor.

K 29.5.31

Anafartalar Grubu Kumandanı
Mustafa Kemal

* *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayını, Ankara, Ağustos 1989, Sayı: 88, s.113-115; Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, Arşiv No: 4-8749, Kls. No: 3402, Dosya: 72, Fihrist: 14-9; İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Anburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, s.112, 113.

BEŞİNCİ ORDU KUMANDANLIĞI'NA TELGRAF*

(12 AĞUSTOS 1915)

Beşinci Ordu Kumandanlığı'na

Şube: 1 İstihbarat 30.5.331 (12 Ağustos 1915)

1. Yedinci Tümen mıntıkasında düşman dün gece küçük bir kuvvetle Kabakkuyusu istikametinde hücum etmiş ise de püskürtülmüştür.

2. Kireçtepe karşısında bulunan düşman, sağ kanadında tahkimatla meşgul oluyor. Lalebaba civarında bir buçuk tabur kadar tahmin edilen bir kuvvet, Pınartepe sırtı gerisinden gözüktüğü bir topçumuz tarafından ateşimizle dağıtıldı. Ve Kükürtlüpınar ağaçlıklarıyla Sülecek civarında kuvvetli keşif kollarımız düşmana baskın yaparak her iki taraftan ikişer esir ile döndükleri ve bu esirlerin ifadesinden düşmanın manen ve maddeten bozuk olduğu ve yiyecek kıtlığından başka susuzluktan bileklerini ısırarak kanlarını emdikleri anlaşılmıştır.

3. Bütün cephemizde arzu edildiği şekilde tahkimat yapılmakta ve düşmanın her türlü teşebbüsüne dair kati tedbirler alınmakta olduğu arz olunur.

30 Temmuz 1331 (12 Ağustos 1915)

Anafartalar Grubu Kumandanı
Mustafa Kemal

* *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayını, Ankara, Ağustos 1989, Sayı: 88, s.121,122; Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, Arşiv No: 4-8749, Kls. No: 3402, Dosya: 72, Fihrist: 15-27; İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, s.113, 114.

GRUP EMRİ*

(19 AĞUSTOS 1915)

19 Ağustos 1915

Grup Emri

1. Grup cephesindeki düşmanın gerek stratejik amacını elde etmek, gerekse taktik durumundaki mahkûmiyetten kurtulmak üzere şimdiki kuvvetlerini takviye ve taarruzlarını yenilemesi ihtimali her an için vardır.

2. Anafartalar Grubu, karşısındaki düşmanı sarsacak; amaç olarak, hepsini denize dökmek üzere hareket edecektir.

Kumandan ve subaylarla erlerin söz götürmez olan fedakârlıklarıyla bu amacın elde edileceğinden eminim.

3. Düşmana kesin darbenin vurulması için hazırlıkların yapılması ve tamamlanması sonuçlanıncaya kadar tümenler, şimdiki hattı katiyen elde tutacaklar ve düşmanın her türlü teşebbüsünü yok edecekler, bir adım bile yer kazandırmayacaklardır.

4. Bundan ötürü düşman durumu ve hareketlerini zamanında değerlendirmek ve süratle tedbir almak üzere gece ve gündüz keşif ve gözetleme görevi fevkalade dikkat ve önemle yapılacak ve her an tetikte bulunulacaktır. Cephelerde düşmanla olan mesafenin yakınlığı nispetinde, ihtiyatların birinci hatta yakın bulundurulması hususunda kumandanların dikkatini çekerim.

Düşman topçusunun faaliyette bulunduğu zaman ve yerde, kıtaların daha fazla uyanıklığa davet olunması gerektir.

Cephelerde her ne şekil ve maksatla olursa olsun iki taraftan beklenenin dışında yapılacak topçu ve piyade ateşi, sormaya gerek kalmadan hemen bana bildirilecektir.

5. Her tümen kumandanı, komşu tümenlerle sıkı ilişki ve irtibatta bulunacak; düşmanın kendi cephesine karşı yapacağı her teşebbüs ve hareketten birbirlerini süratle haberdar edeceklerdir.

Turşunköy'ü civarında bulunan 9. Tümen, 5. ve 12. Tümenlerle; Sivliköy'ü civarında bulunan 6. Tümen 12. Tümenle aralıksız irtibatta bulunacak ve bu tümen cephelerine giden yollar, geceleri bile kolaylıkla hareket edebilmek üzere işaretlenecek, arazi hemen incelenecek ve kıta kumandanlarınca da öğrenilmesi sağlanacaktır.

1 İrfan Tekşüt-Necati Ökse, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, V. Cilt, 3. Kitap, "Çanakkale Cephesi Harekâtı" (Haziran 1915-Ocak 1916), Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayını, Ankara, 1980, s.435, 436; Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, A: 4/8749, Kls. 3474, Dos. H-16, Fih. 2-31; İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, s.1115, 116.

6. Cephemizin takviyesi amacıyla aşağıdaki önemli noktalarda zaten yapılması kararlaştırılan direnek noktalarının bir an önce yapılması ve bitirilmesi gereklidir:

5. Tümen cephesinde: Kireçtepe'de,
12. Tümen cephesinde: İsmailoğlu Tepesi'nde,
7. Tümen cephesinde: Kayacıkağılı kuzeydoğusundaki sırtta,
4. Tümen cephesinde: Asmalıdere'de "d" harfinin batısındaki sırtta,
8. Tümen cephesinde: Conkbayırı ve 261 rakımlı tepede.

7. Bu amaç için 5. Tümene yeniden 11. Tümenin İstihkâm Bölüğü; 12. Tümene, 2. Tümenin İstihkâm Bölüğü gönderilmiştir. 8. Tümende iki istihkâm bölüğü mevcut olduğundan, gerekirse, bu bölüklerle 7. ve 4. Tümenlerin İstihkâm Bölüklerine yardım yapılması Kocaçimen Bölge Kumandanlığınca sağlanacaktır.

8. Tümenler, kendi bölgelerindeki telefon hatlarının aralıksız olarak iyi durumda bulundurulmasına çalışacaklar ve hatların kopması halinde hemen onarımlarına başlayacaklardır.

Anafartalar Grubu Kumandanı
Albay
Mustafa Kemal

BEŞİNCİ ORDU KUMANDANLIĞI'NA*

(22 AĞUSTOS 1915)

22 Ağustos 1915
Saat 9 sonra

5. Ordu Kumandanlığı'na

1. İngilizlerin Türk cephesi karşısında bulunan hatlarını bazı kıtalarla takviye ettiği görülmüştür. Bugün yaptığım gözlemlere göre İngilizlerin zayiatı çok fazladır.

Buradaki İngiliz kuvvetinden bundan sonra faal bir hareket beklemiyorum.

2. Bugün 12., 9. ve 7. Tümenlerin cephelerini dolaşarak yaptığım inceleme ve denetlemede aldığım tedbirleri ve emrettiğim değişiklikleri, bilgi için aşağıda sırayla arz ediyorum.

Ece Limanının korunmasına 12. Tümen cephesinden ve mevcudu 800 olan Bursa Jandarma Taburuyla 32. Alayın 1. Taburunu ve 5. Tümen yanında kalmış olan Gelibolu Jandarma Tabarunu, kişi olarak çok yetenekli olan Binbaşı Tahsin Bey'e verdim.

126. Alayla 9. Tümenin tümünü takviye ettim; bu tümene, sağ kanadı Kanlıköprü Deresi (hariç)-Azmak Deresi (dahil) arasındaki İbrikçe ve İsmailoğlu Tepesinin oluşturduğu önemli bölgeyi verdim. Bu mevzide 6. Tümenin bir sahra bataryasının 7. Tümen sağ kanat doğrultusuyla Mestantepe doğrultusunu ateş altına alabilecek şekilde tarafımdan seçilen mevziye yerleştirilmesini emrettim.

İsmailoğlutepe bölgesinde bulunan 12. Tümenin 34. Alayını, Bakababa çeşmesi kuzeyinde toplanıp 12. Tümenin genel ihtiyatını teşkil etmesi ve fakat gereğinde İbrikçe doğrultusunda 9. Tümene yardım etmesi göreviyle 12. Tümen Kumandanı'nın emrine verdim. Bu tümenin sol kanadını, Kanlıköprü Deresi (dahil) olmak üzere sınırlayıp kısalttım. Tümen Kumandanı'na, yarın sabaha kadar Bakababa civarında karargâhını kurmasını emrettim.

İngilizlerin taarruzu sırasında piyadelerimiz yetişinceye kadar avcı hatlarımıza kadar dörtnala giderek muharebeye katılan süvari alayını muharebe hattından çıkarıp şimdilik Büyük Anafarta'da dinlenmeye bıraktım.

Durum anlaşılıncaya kadar 6. Tümeni, grup ihtiyatı olmak üzere Küçük Anafarta doğusunda bıraktım.

* İrfan Tekşüt-Necati Ökse, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, V. Cilt. 3. Kitap, "Çanakkale Cephesi Harekâtı" (Haziran 1915-Ocak 1916), Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayını, Ankara, 1980, s.455, 456; Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, A: 4/8749, Kls. 3474, Dos. H-17, Fih. 3-3; İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, s.116, 117.

7. Tümen cephesinde bazı düzeltmeler ve değişiklikler emrettim ki bunlar gelmelerine izin verdiğimiz Hayri ve Zeki Bey'lerin gelişleriyle derhal uygulanacaktır.

Her noktada arzunuz gereğince tahkimatla uğraşıldığını bizzat gördüm.

Güney Grubu İstihkâm Kumandanı'na, önce İsmailoğlu bölgesinden işe başlamak üzere istinat noktaları seçmesi hakkında talimat verdim.

Anafartalar Grubu Kumandanı
Albay
Mustafa Kemal

ERNEST JACKH'A TELGRAF*

(2 EYLÜL 1915)

Çanakkale, 2 Eylül 1915

Gelibolu Yarımadası'nda yaralanan ve sakatlanan Osmanlı askerleri için topladığınız yardıma benim ve Mareşal Liman von Sanders'in teşekkürlerini sunarım. Yolladığınız bir milyon marka "Jackh Fonu" ismini verdik. Kaderin savurduğu her haşin darbeye bizimle katlanmakla kalmayıp bundan doğan ıstırapları da hafifletmek için akla gelen her yardımı esirgemeyen siz sadık dosta Fevzi Bey de selamlarını ve teşekkürlerini yollar.

M. Kemal

* Ernest Jackh, *Yükselen Hilal*, çeviren: Perihan Kuturman, Uğur Kitabevi, 1943, s.310, 311; *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, 4. Basım, Mart 1998, s.78.

HARP DAİRESİ BAŞKANLIĞI'NA*

(4 EYLÜL 1915)

"Bismillâh"

Savunma Bakanlığı'nda Harp Dairesi Başkanlığı'na

Kumköy Güneybatısında
22.6.1331 (4 Eylül 1915)

Telgraf	Numara
2485	1771

Anafartalar Grubu'nun, her çeşit yağ ile balık ve dingil yağlarına, özellikle topçular için dikra ve mitralyöz kıtaları için de anglina yağına şiddetle ihtiyacı vardır. Mevcut çeşitlerin ilk vasıta ile Akbaş İskelesi'ne ve Grup adına gönderilmesi ve haber verilmesi ve kalanının gönderilmesinin emredilmesi istirham edilir.

Anafartalar Grubu Kumandanı
M. Kemal

* M. Fahrettin Kırzıoğlu, "'Anafartalar Grubu Kumandanı' (Eylül 1915) ve 'İkinci Ordu Kumandanvekili' (Aralık 1916) Mustafa Kemal İmzalı Dört Belge", *Atatürk Üniversitesi Atatürk Devrimleri Enstitüsü Dergisi*, Temmuz 1978, Ankara, Cilt: 1, Sayı: 1, s.10-22 (Birinci Belge).

FEVZİ (ÇAKMAK) PAŞA'YA BAŞSAĞLIĞI MEKTUBU*

(8 EYLÜL 1915)

Anafartalar Grubu
26.6.331 (8 Eylül 1915)

Yüksek Huzurlarına

Muhterem Kardeşim Paşa Hazretleri,

23 Temmuz 331 (5 Ağustos 1915) tarihli mektubunuzu dün aldım. Hakk-ı acizânemize gösterilen iltifat ve teveccühlerinize teşekkür ederim.

Mukaddes vatanımızı çiğnemeye çalışan hain düşmana –ancak arkadaşlarımızın yüksek gayreti ve canlarını vermeleri sayesinde– iyi dersler verilmektedir. Vatanı kurtarmak için şerefli kanlarını büyük bir şevkle veren arkadaşlarımın gayretiyle düşmanın gelecekteki her türlü teşebbüsüne mani olunacağına güvenim tamdır.

Ancak bu derecedeki fedakârlık abidesinin gerektirdiği bazı acılara tahammülün zaruri olduğu zatıâlilerince de tasdik edilmiştir. Bu zaruretin mecbur etmesiyle sizi acılara düşüreceği tabii olan biraderinizin şehadeti haberi bendenizi cidden üzmüş ve ağlatmıştır.

Merhum şehit biraderiniz 26.5.331'de (8 Ağustos 1915) millet ve memleketin hayat ve memat noktası olan Conkbayırı'nda düşmana atılan safların önündeydi.

Üzüntünüze bütün saflığım ve kalpten samimiyetimle katılır ve cenab-ı hakka zatıâlilerine ve kederli ailenize iyilik ve sabır ihsan buyurması için yalvarır, sevgi ve dostluğumu arz ederim efendim.

Anafartalar Grubu Kumandanı
M. Kemal

* Kemal Arı, "Mülâzım-ı Evvel Mehmed Nazif Efendi", *Belleten*, Cilt: 58, Sayı: 222, s.459.

TAYFÛR MINTIKASI KUMANDANLIĞI'NA*

(10 EYLÜL 1915)

Anafartalar Grubu Kumandanlığı
Kurmay Başkanlığı Şube 1

Çamlıtekke'den
28.6.331 (10 Eylül 1915)

Numara
Telefon
2647

"Bismillâh"

Karainebeğli'de

Tayfûr Mıntıkası Kumandanlığı'na

Genel olarak, bir çıkarma bakış açısıyla, Saz Limanı-Koyun Limanı sahil kısmının ve çıkarmaya müsait noktalardan geriye doğru, belli başlı yolların ve yürüyüşe müsait istikametlerin keşfettirilerek neticesinin bildirilmesi.

Anafartalar Grubu Kumandanı
M. Kemal

Numara 1882
Saat 8

* M. Fahrettin Kırzıoğlu, "'Anafartalar Grubu Kumandanı' (Eylül 1915) ve 'İkinci Ordu Kumandanvekili' (Aralık 1916) Mustafa Kemal İmzalı Dört Belge", *Atatürk Üniversitesi Atatürk Devrimleri Enstitüsü Dergisi*, Temmuz 1978, Ankara, Cilt: 1, Sayı: 1, s.10-22 (İkinci Belge).

ULGARDERE NOKTA KUMANDANLIĞI'NA*

(10 EYLÜL 1915)

Telefon Numara	Saat
49	10.25 sonra

Ulgardere Nokta Kumandanlığı'na

Ordu tarafından Gelibolu Mutasarrıfı'na verilip, tarafınızdan alındığı haber alınan İngiliz tüfeklerinin, hemen Gelibolu'da Mutasarrıfa teslimi ve makbuzunun bana gönderilmesi talep edilir.

28.6.31 (10 Eylül 1915)

Anafartalar Grubu Kumandanı
M. Kemal

* M. Fahrettin Kırzıoğlu, "'Anafartalar Grubu Kumandanı' (Eylül 1915) ve 'İkinci Ordu Kumandanvekili' (Aralık 1916) Mustafa Kemal İmzalı Dört Belge", *Atatürk Üniversitesi Atatürk Devrimleri Enstitüsü Dergisi*, Temmuz 1978, Ankara, Cilt: 1, Sayı: 1, s.10-22 (Üçüncü Belge).

ENVER PAŞA'YA CEVAP*

(4 EKİM 1915)

Başkumandan Vekili Enver Paşa Hazretlerine

Zata mahsustur.

Rahatsızlığımdan dolayı yüksek iltifat ve teveccühlerinize özel olarak teşekkür ederken, bendenizi yakında meydana gelmesi muhtemel vakalar için hazırlanan kuvvetin başında da bulundurarak zat-ı devletlerine daha büyük hizmetler verilmesine mazhariyetle taltif buyuracağınızdan eminim.

21 Eylül 331 (4 Ekim 1915)
Anafartalar Grubu Kumandanı
Albay
M. Kemal

* Uluğ İğdemir, "Atatürk'ün Anafartalar Grubu Komutanlığı'ndan İstifa Belgeleri", *Belleten*, Ekim 1968, Sayı: 128, s.478; *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, 4. Basım, Mart 1998, s.173.

Yukarıdaki mektup, Enver Paşa'nın şu mektubuna cevap olarak yazılmıştır:

"Rahatsızlığınızı işittim, müteessir oldum. Son defaki Çanakkale ziyaretimde muhtelif mevzileri görmek istediğimden sizi ziyarete vakit kalmamıştı. İnşallah yakında tamamen sağlığınıza kavuşur ve bugüne kadar olduğu gibi yine kıtalarınızın başında muvaffakiyetle vazife yaparsınız. Enver."

Bu mektuplaşma, Enver Paşa'nın Çanakkale'yi ziyareti sırasında diğer üç grup komutanının yanına gittiği halde, üstelik hasta olan Mustafa Kemal'in yanına uğramaması; Mustafa Kemal'in bu olayı bir güvensizlik olarak değerlendirip Mareşal Liman von Sanders'e görevinden istifa ettiğini belirten bir yazı yazması; Sanders'in de bu olayı, istifa yazısını göndermeksizin, Enver Paşa'ya bir mektupla aktarması üzerine gerçekleşmiştir. (Y.N.)

SALİH (BOZOK)'A MEKTUP*

(11 EKİM 1915)

28 Eylül 331 (11 Ekim 1915)

Kardeşim Salih,

Mektuplarınızı aldım. Samimiyetinize ve fevkalade kardeşliğinize teşekkür ederim. Yüzbaşı Ahmet Efendi şifahen çok selamlarınızı getirdi. Nuri Bey'le ara sıra görüşüyoruz. Karşımızda düşman artık mecalsiz bir hale gelmiştir. İnşallah yakında tümüyle def edilir. Her durumda vatanımız bu taraftan emindir. Kâzım Nami vesair arkadaşların size söyledikleri şeyin[1] henüz gerçekleşmemiş olması hayret vericidir. Elbette ona hak kazanılmıştır. Fakat;

"Kim olur zor ile maksuduna rehyâb-ı zafer
Gelir elbette zuhura ne ise hükm-ü kader"[2]

Bilirsin ki bizim maksadımız vatana büyük bir ölçekte hizmet etmektir. Kâzım Nami vesair arkadaşların temennileri, maksat olan hizmeti yerine getirebilecek maddi mertebedir. Tabii zamanı gelince. Kaderde varsa o da olur. Bir aralık canım sıkıldı. Emekli olup bir köşeye çekilmeyi de düşündüm. Olmadı. Şimdilik Cenab-ı Hakkın büyüklüğüne, himaye ve yardımına sığınarak çalışıyorum. Gözlerinizden öperim.

M. Kemal

* Salih Bozok-Cemil S. Bozok, *Hep Atatürk'ün Yanında*, Çağdaş Yayınları, Mayıs 1985, s.175, 176 ve 272; *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, 4. Basım, Mart 1998, s.33.

1 Kâzım Nami (Duru), bu konunun "Anafartalar Kumandanı'nın hak ettiği terfiden mahrum kalması" olduğunu söylemektedir. Bkz. Kâzım Nami Duru, *İttihat ve Terakki Hatıralarım*, İstanbul, 1957, s.70. (Y.N.)

2 "Kimse amacına zorla ulaşamaz/ Kaderin hükmü ne ise o olur" anlamında. (Y.N.)

YAZILI SABAH RAPORU*

(16 EKİM 1915)

3 Teşrinievvel 331 (16 Ekim 1915)
Çamlıtekke

5. Ordu Kumandanlığı'na
Kuzey Grup "
2. Kolordu "
15. Kolordu "
26. Tümen "
4. Alay, 11. Süvari "
Topçu "

Yazılı
Sabah raporu
Çamlıtekke'den
3.8.331 (16 Ekim 1915)

1. Vaziyette değişiklik yoktur.

2. İkinci Kolordu mıntıkasında 11. Tümenden çıkarılan keşif kolları düşman tahkimatını ateşle işgal etmiş ve 9. Tümenden çıkarılanlar da düşman keşif kolları ile çatışmaya girmiştir.

3. 15. Kolordu mıntıkasında 7. Tümen 20. Alayın sağ kanadından çıkarılan keşif kollarımız düşman siperlerine 15 metreye kadar yaklaşarak siperlerin iki adım kadar ilerisinde aralıklı birer çifte nöbetçisi bulunduğunu görmüşler ve söz konusu alayın sol kanadına çıkarılan bir subay keşif kolumuz da düşman siperlerine yaklaşmış ise de siper önünde bağlanmış bir köpeğin düşmanı ikaz etmesinden ateşe maruz kalmış ve ilerleyememiştir.

4. Saat 4 evvelde düşman tarafından 6. Tümen mıntıkasında Kayacıkağılı istinat noktasına birkaç obüs atılmış ve saat 4.30 evvel'de düşman makineli tüfeği ile 8. Tümenin Sarıtarla'daki mevzilerine ateş açmış ve sonra kara ve deniz topçuları ile Şahin, Conk mıntıkasındaki mevzilerimizi fasılalı bir şekilde 15 dakika müddetle ateş altına almıştır.

5. Saat 7.10 evvel'de boş bir hastane gemisi Seddülbahir istikametinden Kemikliler'e gelmiş, saat 7.20 evvel'de dolu bir nakliye gemisi, Kemikliler'den Arıburnu istikametine hareket etmiştir. Söz konusu vapurun güvertesinde 11 kadar haki elbiseli er görülebilmiştir.

* Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, 5/8810, Dolap 273, Kls. 4574, Dos. H-4, Fih. 1-16'dan aktaran: İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VII, Kasım 1990, Sayı: 19, s.117, 118.

6. Suvla limanı ile Azmak önlerinde iki zırhlı, bir kruvazör, bir gambot, üç hastane gemisi, dört nakliye, beş şilep mevcut olup, nakliyelerden ikisi, şileplerden dördü boştur.

7. Kuzey ve Güney Gruplarının vaziyetinde bir değişiklik yoktur. Güney Grubunda düşmanın Kereviz deresinde 2.8.31'de (15 Ekim 1915) topçularımız tesir ateşine alınarak ehemmiyetli surette hasara uğramıştır. 2-3 günden beri söz konusu grup topçuları tarafından düşmanın bomba mevzileri ve bataryaları ateş altına alındığı halde düşman topçusunun cephane sarfiyatında alışılmışın tersine pek ... . azaldığı görülmemiştir.

Anafartalar Grubu
Kumandanı
M. Kemal

3 Teşrinievvel 331
(16 Ekim 1915)

Topçu 5. Alayın 1. Bataryası 4. Tümene iltihak etmek üzere bugün öğleden sonra saat 6.30'da Abdurrahman Bayırı'ndan hareket ettirilmiş ve Orduya bilgi verilmiştir.

ARIBURNU MUHAREBELERİ RAPORU*

* Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu,* Yayına Hazırlayan: Uluğ İğdemir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI. Seri, Sa. 8, Ankara, 1968; Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu,* Yayına Hazırlayan: Uluğ İğdemir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI. Dizi, Sa. 8, Ankara, 1990; "Arıburnu Savaşları Raporu", *Mustafa Kemal Atatürk'ün Söyleyip Yazdıkları,* I. Kitap, M. Sunullah Arısoy, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XXIII. Dizi, Sa. 6, Ankara, 1989 içinde.

ÖNSÖZ

Tarihin henüz kaydetmediği gibi, insanlığın da akıl ve hayalinden geçirmediği bir şiddet ve dehşetle devam eden ve dünyanın kaderine hükmeden, büyük millet ve hükümetlerin geleceğini tayin edecek bir mahiyet kazanmasından dolayı, asıl amaca varabilmek için bugünkü ilerlemelerin en son mucizevi eserlerinden faydalanma fırsatı kaçırmayan, tarafların ilim ve sanattaki hakiki kudretlerini de insanlık âlemine gösterecek bir şekil alan Dünya Savaşı'nın safhalarını layıkıyla kaydetmek ve gelecek kuşaklara kıymetli bir harp yadigârı bırakmak azmiyle bir eser düzenlenmesine ve yazılmasına teşebbüs eden Genel Karargâh Harp Tarihi Şubesi tarafından, ilgili bulunduğum Arıburnu ve Anafartalar'daki harekât ve muharebelere dair hatıra ve görüşlerimi içeren ayrıntılı bir rapor gönderilmesi yeniden istenmektedir. Hakikaten, bizzat sevk ve idare ettiğim Arıburnu kuvvetleri ve Anafartalar Grubu'ndaki harekât ve muharebelerin cereyan tarzı hakkında ayrıntılı rapor tanzimi için, harp zabıtlarındaki resmi vesikalardan başka düzenli ve düzensiz hatıralarım mevcut ise de, bunların, amaca ulaştıran ve harp tarihimizi tamamıyla aydınlatıp süsleyen tarzda düzenlenip yazılması, ancak bütün hatıraları ve esasları tam bir sükûnet içinde düşünebilmeye müsait zaman ve mekâna kavuşmaya bağlıdır. Halbuki, öncelikle Arıburnu'ndaki çalışmalarımı, Anafartalar hadiselerinin verdiği yorgunluk hasta düşünceye kadar takip ettiği ve bu sebeple muhtaç olduğum istirahate her ne kadar biraz kavuşmuşsam da, bu da amaca yetecek bir ölçüye varmadan doğu harekât sahasına geldiğim ve burada geçirdiğim hayat tarzım ise birbirini takip eden ve bir an için olsun sakin bulunmaya fırsat vermeyen Bitlis, Muş, Çapakçur cephelerindeki harekât ve muharebeler ve bunu takip eden İkinci Ordu Kumandanlığı vekâletini yerine getirme gibi yeni bir vazifenin, hal ve mevkinin müstesna bir surette kendini gösteren icaplarının tesiriyle talep ettiği fazla çalışmayla dolu olduğu için, muhtaç olduğum sükûneti ve müsait zamanı bulmaya imkân göremediğim gibi, durumun gidişine göre harbin devamı müddetince buna ulaşmanın da imkânsız olduğuna dayanarak, başında olduğum çeşitli harekât, muharebe ve işler hakkında bütün manasıyla bir tarihi vesika oluşturmayı barışın imzalanmasından sonraya erteleyerek, Harp Tarihi Şubesi'nin yazmaya başladığı kitabın yazılmasının ertelenmesine sebebiyet vermemek için, şimdilik ancak yanımda bulundurabildiğim hatıra defterlerinden en zor ve elverişsiz zamanlar arasında ayırabildiğim, kısa ve aralıklı zamanlarda toplayıp düzenlediğim ve bu haliyle de Şube'nin amacına hizmet edebileceği kanaatinde bulunduğum bölümlerini göndermekle yetinme mecburiyetinden kendimi kurtaramadım.

12.11.1332 (25 Ocak 1917) M. Kemal

I

Sofya'da Askeri Ataşe iken Tekirdağı'nda kurulmasına çalışılan On Dokuzuncu Tümen Kumandanlığı'na getirildim.

Henüz tümenin istendiği gibi kurulmasına zaman kalmadan İtilâf Devletlerinin Çanakkale Boğazı aleyhinde tehditkâr bir vaziyet almaları üzerine, tümenin yalnız Elli Yedinci Alayı ile Maydos'a[1] hareket emrini aldım.

Alayı ve tümene bağlı yardımcı sınıfları, nakil için gelen vapurlara bindirmek denizin muhalefetinden imkânsızlaşmakta ve hareketi ertelemekte olmasına rağmen, hareketimin hızlandırılması emredilmekteydi. Maksat beraber götüreceğim kıtalarla beraber gitmek ise, bunu arzu edildiği gibi hızlandırmaya imkân olmadığı, eğer yalnız şahsımın Maydos'a gitmesi gerekiyorsa, nakliye vapurlarından birinin şahsıma ayrılmasına müsaade edilmesi lüzumunu arz ettim. Cevap olarak, bir vapura binerek hareketim, bu da olmadığı takdirde Muradlı istasyonuna hayvanla ve oradan trenle ve ardından başka bir istasyondan hayvanla Maydos'a varmam lüzumu Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'ndan emredilmekteydi.

Bu bildirimlerden şahsen Maydos'ta bir an evvel bulunmak lüzumu ortaya çıkmakta idiyse de, karadan gitmek halinde denizin sakinleşmesini beklemekle geçecek zamandan daha çok zaman harcamak gerekeceği düşünülmüş ve zaten bu sırada bindirme imkânı da görülmüş olduğundan kıtalarla beraber vapurlara binilerek Maydos'a gelinmiştir.

Maydos'ta İstanbul'dan gönderilen Yetmiş İkinci ve Yetmiş Yedinci Alayların tümene katılmasıyla tümen yeniden kurulmuştur. Zaten Maydos mıntıkasında bulunan Dokuzuncu Tümenin Yirmi Altıncı ve Yirmi Yedinci Alayları ve bazı bataryaları da kumandam altına verilerek Maydos Mıntıkası Kumandanlığı adı altında "Ece" limanıyla "Seddülbahir ve Morto" limanı dahil arasındaki sahilin muhafazasıyla görevlendirildim. Aldığım talimatlara göre hem Müstahkem Mevki Kumandanlığı'nın ve hem de Üçüncü Kolordu'nun emri altında bulunacaktım ve bu irtibat bir tarafa taktik ve diğer bir tarafa idare irtibatı olmayıp, her iki makama taktik bakımdan bağlılıktı.

İşbu mıntıkada Balkan muharebesinin son safhasında Tuğgeneral Fahri Paşa kumandasında bulunan Mürettep Kuvvetler adı altındaki kuvvetlerin karargâhında Harekât Şubesi Müdürü vazifesiyle bulunduğum sıralarda sahili ve savunma şeklini enine boyuna incelemiştim.

Bu incelememden ortaya çıkan kanaate göre, düşmanın çıkarma teşebbüsünde, Seddülbahir ve Kabatepe civarlarındaki sahile aynı zamanda çıkarma yapabilmesi mümkün ve buna karşılık işbu sahilin düşmanın çıkarmasına sahilde mani olacak şekilde müdafaası da mümkün ve lazım görülmüştür.

1 Eceabat. (Y.N.)

Bu itibarla Yirmi Altıncı ve Yirmi Yedinci Alaylar tarafından Kabatepe ve Seddülbahir sahil mıntıkalarında alınmış olan müdafaa tedbirleri bizzat gezilerek ve görülerek ve ortaya konulan görüşlere göre değiştirilmiş ve her durumda adı geçen sahil parçalarının her biri için birer alay kâfi görülmüş ve On Dokuzuncu Tümen bir alayı ile Sarafim Çiftliği'nde ve geri kalan kısımlarıyla Maydos'ta bulundurulmuştur.

Maydos Mıntıkası Kumandanlığım sırasında önemli ve hatırlanmaya değer olarak cereyan eden hadise, düşman kuvvetlerinin Kumkale'ye olduğu gibi, Seddülbahir'e de çıkmaya teşebbüs etmesidir.

O günkü Müstahkem Mevki Kumandanı Cevat Paşa, kendisiyle Kilidülbahir'de görüşmemizi emir ve arzu eylemiş ve işbu görüşmeden sonra da Cevat Paşa ile birlikte gelmiş olan Sahiller Müfettişi Usedom Paşa da beraber olduğu halde Rumeli sahil bataryalarını gezmek ve kullanıma yeni konulacak bir sahra bataryası için mevzi seçmek üzere benim de refakatim arzu edilmiş ve hep birlikte bulunulmuştur. Bu vazifenin bitmesiyle Cevat Paşa'dan Kilidülbahir'de ayrıldıktan sonra Maydos'a dönüşüm sırasında düşmanın Seddülbahir'e bir kısım asker çıkardığı ve asker dolu birçok mavnanın aynı noktaya yanaşmakta bulunduğu haberini aldım. Bunun üzerine zaten Kurmayım tarafından haberdar edilmiş olan On Dokuzuncu Tümen Alayları harekete hazırlanmış ve Seddülbahir mıntıkasında bulunan 26. Alay Kumandanı'na "Bizzat şimdi yanınıza hareket ediyorum. Benim oraya gelişime kadar sahile çıkmış olan düşman mutlaka denize dökülecektir" emri telefonla bildirilmiştir. Ve dörtnal yürüyüşle alay karargâhı olan Kirte'ye ve oradan da doğrudan doğruya Seddülbahir'e gittim. Hakikaten, benim oraya varışımda düşmanın karaya ayak basmış bulunan küçük bir kuvveti orada bulunan kuvvetimizin süngü ile düşman üzerine atılması suretiyle tümüyle mahvedilmiş ve çıkarma noktasının bu suretle ciddi müdafaa edilmekte olduğunun düşman tarafından anlaşılması üzerine, dolu olarak Seddülbahir'e yönelmiş olan sandal ve mavnalar Kumkale'ye doğru yön değiştirmişlerdir.

Gece karanlıkta yaralıları dolaştığım sırada Mehmet Çavuş adında birinin düşmana hücum sırasında elindeki silahının kullanılmaz hale gelmesi üzerine hücuma taşla devam ettiğini anladığımdan, özendirmeye örnek olacağı düşüncesiyle, derhal adı geçenin orada nişanla ödüllendirilmesini arz ve istirham ettim. (Sonradan pek ziyade şöhret alan Mehmet Çavuş budur.)

***

Düşmanın bu çıkarma teşebbüsünde takip ettiği maksadın, Boğaz girişinin iki yanında, Seddülbahir ve Kumkale'de çıkarmayı başardığı kuvvetlerle karada birer dayanak noktasına sahip olmak ve bu sayede donanmasıyla Boğaz'ı zorlamak için yapacağı deniz harekâtını kolaylaştırmak olduğunu kabul ediyorum. Düşman, bu gayeye ulaşamaması halinde de, Seddülbahir ve Kumkale'de Boğaz girişini savunan vasıtaların kıymet ve mahiyetini tamamen ortaya çıkarmak ve keşfetmek gibi tali bir maksadı da gerçekleştirmiş oluyordu.

***

5.1.1331 (18 Mart 1915) günü sabahı karargâhım olan Maydos'a gelmiş bulunan Müstahkem Mevki Kumandanı Tuğgeneral Cevat Paşa ile birlikte kendilerine Seddül-

bahir sahil mıntıkasını korumak için aldığım tertip ve tedbirleri arazi üzerinde göstermek maksadıyla Kirte'ye hareket ettik. Oraya varışımızda, açıklama ve ayrıntıları konuyla ilgili belgelerde belirtilmiş olduğu gibi, düşman donanmasının özel bir maksatla Boğaz'a yaklaşıp girişi bombardımana başladığını gördük. Ve bizzat düşman donanmasının Kirte ve Alçıtepe istikametlerine yönelttiği atışlarının altında kaldık. Bunun üzerine ben söz konusu mıntıkanın muhafazasına memur olan 26. Alay Kumandanı'na tetikte bulunması için bazı sözlü talimatlar verdikten sonra Cevat Paşa'nın vazifesi başında bulunabilmesi için Maydos'a döndük. Düşmanın mağlubiyetiyle neticelenen bugünkü muharebe yalnız denizde cereyan etmiş, kara mıntıkasında düşmanın bazı gemileriyle sahili ateş altında bulundurmuş olduğundan başka hatırlanmaya değer bir hadise olmamıştır.

***

Bu deniz hadisesinden sonra düşmanın Boğaz'ı yalnız donanmasıyla zorlayarak maksadına ulaşmaktan ümidi kestiğine hükmediyor ve sahile asker çıkarmak suretiyle teşebbüslerine devam edeceğine ihtimal veriyordum. Buna dayanarak, muhafazasını üstlendiğim mıntıkanın çıkarmaya daha müsait olan noktalarında tel örgüleri yapmak, mitralyözler yerleştirmek, Müstahkem Mevki'den alınan nordenfeld'lerden istifade etmek suretiyle müdafaa tedbirleri artırılmakta, genel olarak kıtaları ve ihtiyat kuvvetlerini teyakkuz halinde bulundurmak için gerekli bütün tedbirler alınmaktaydı.

Düşmanın İmroz, Mondros limanlarında gözle görülen deniz faaliyetlerinden ve çeşitli kaynaklardan elde edilen bilgilerden, düşmanın büyük kuvvetlerle ciddi olarak çıkarma teşebbüsünde bulunacağına kati olarak hüküm vermiştim. Benim incelemelerime ve tasavvurlarıma göre, düşmanın çıkarma harekâtına saha olarak seçeceği sahil, muhafazasını üstlendiğim Maydos mıntıkasında Seddülbahir ve Kabatepe ile kuzeyi ve güneyi idi. Bu tarafa önem verdiğimden, düşmanın teşebbüsünde bütün kıtaların kumandanlarına hareket şekillerini öğretmiş olmak maksadıyla, sonradan hakikat sahasına çıkan zemin üzerinde birkaç gün harp oyunu yaptırmakla meşgul oldum.

Hakikaten düşman Seddülbahir mıntıkasını kuzeyden güneye ve boydan boya ateş altında bulundurabilmek imkânına sahipti. Buna karşı tamamen sahilde bulunan kıtalarımızı takviye için hareket edecek olan kuvvetler Alçıtepe'den sonra gözden ve ateşten saklanma imkânı olmayan düz bir mıntıkayı geçmek mecburiyetinde bulunacaklardı. Düşman bu mıntıkaya çıkmaya ve Alçıtepe'yi elde etmeye muvaffak olduğu takdirde Boğaz'ın girişinden itibaren mühim bir kısmına sahip olmak üstünlüğünü elde edebilecekti. Alçıtepe'ye yerleştireceği bataryalarla, söz konusu tepe hizasına kadar olan Boğaz kısmının her iki tarafındaki bataryalarımıza etkili olacak ve bilhassa Rumeli sahilindeki bataryaları tahrip edecek ve donanmasını da Boğaz'ın içine sokarak ortaklaşa maksatlarını gerçekleştirmenin vasıtalarını sağlamış olacaktı. Düşmanı Seddülbahir'e çıkmaktan men edebilecek kuvvet, doğrudan doğruya sahilde müdafaa mevzilerine yerleştirilmiş olan kuvvetten ibaret bulunacaktı.

Bu kuvvet, önemli düşman teşebbüsüyle orantılı kuvvetten ve kendisini donanma ateşinin yıkıcı tesirlerine karşı koruyacak ve ancak düşman piyadesinin sahile yaklaşması ve saldırmaya başlaması anında faaliyete geçebilecek tedbir ve tertiplerden mahrum bulunursa, tehlikenin bertaraf edilmesini zor görüyordum. Bu görüşlerimi 5.1.31 (18

Mart 1915) günü birlikte Kirte'ye hareket ettiğimiz sırada Müstahkem Mevki Kumandanı Cevat Paşa'ya da izah etmiştim. Kendileri Seddülbahir mıntıkasının pek dar olmasından düşmanın büyük kuvvetleri için harp sahası olamayacağı kanaatinde bulunduğunu söylemişti.

Kabatepe ve civarı sahili hakkında da düşündüğüm noktalar şunlardı: Bu sahil kısmı Boğaz'ın hakikaten kilidi olan Kilidülbahir'e pek yakın bulunuyor. Düşman baskın tarzında söz konusu sahile çıkarma yaptığı ve kendisini durduracak kadar kâfi kuvvetlere tesadüf etmediği takdirde, doğrudan doğruya Maydos ve Kilidülbahir'e tesir etmek suretiyle en seri olarak maksadına ulaşabilirdi. Bu gayeye ulaşmaktan kendini men edebilecek kuvvetler, Seddülbahir mıntıkasındaki kuvvetler olabilecekti. Düşman bu gayeye Seddülbahir mıntıkasına çıkardığı kuvvetlerle ulaşabilirdi. Herhalde her iki yönde aynı zamanda birer kuvvetli işgal müfrezesi ile işe başlamak ve başarılı olunan yönde ihtiyat kuvvetlerini kullanmak, düşman için denemeye değer bir hareketti. Dolayısıyla, Seddülbahir mıntıkası için düşündüğüm gibi, söz konusu mıntıkanın da sahil üzerinde kâfi miktarda kuvvetle doğrudan doğruya müdafaasını gerekli görüyordum.

***

Düşmanın Anadolu tarafında Menderes mıntıkasına kuvvet çıkarmasını muhtemel ve tehlikeli görmüyordum. Hakikaten Balkan muharebesinin son safhasında Çanakkale'nin söz konusu ihtimale karşı muhafaza ve müdafaa şeklini araştırma ve müdafaa tertiplerini tayin ve tatbik ettirmeye memur olmuştum. Bu memuriyetim dolayısıyla yaptığım incelemelerden anlamıştım ki, düşmanın Menderes sahiline çıkaracağı kuvvetler, çıkarma safhasında mühim mukavemete tesadüf etmeyebilirler. Ancak çıkarmadan sonra Boğaz'a tesir edecek hatta gelinceye kadar uzunca bir mesafe dahilinde muhtelif arazi engellerinden istifade edebilecek kuvvetlerce durdurulacak ve en nihayet Çanakkale'nin güney cephesinde müdafaa değeri yüksek bir müdafaa hattıyla karşılaşacaktır. Düşman bu tarafta en çok güvendiği donanmasından da Seddülbahir ve Kabatepe sahillerinde olduğu gibi istifade edemeyecekti. Düşmanı daha ileride olmasa bile söz konusu müdafaa hattında durdurabilecek kadar ihtiyat kuvvetinin yerleştirilmesine imkân görüyordum.

Düşmanın Bolayır tarafında bir kuvvet çıkarmasını Bolayır Kolordusu Kurmay Başkanı sıfatıyla Gelibolu ve Bolayır'da bulunduğum sıralardaki incelemelerime dayanarak ihtimal dışında görmüyordum. Ancak bu tarafa geçekleşecek çıkarma; Seddülbahir ve Kabatepe civarında çıkarılacak kuvvetlerin güvenliği ve maksadın kolaylaştırılması için tali bir bakış açısına bağlı kalabilecekti. Halbuki böyle bir tali maksadı tatmin, hakiki maksada ayrılan kuvvetlerin israfına yol açacaktı.

İzah ettiğim anlayış ve bakış noktalarına göre memur olduğum vazifenin emniyetle yapılması için sahip olduğum kuvvetleri –ki 19. Tümenin üç alayı ile 9. Tümenin iki alayından ibaret idi– yetersiz gördüm. Hakikaten sonradan Maydos tarafında kuvvetin artırılması önemli meselesi Başkumandanlık Vekâleti yüksek katınca göz önüne alınarak, başlangıçta 9. Tümenin geri kalan kısımlarının da Anadolu tarafından Maydos mıntıkasına geçirilmesine başlanmıştı. 10.1.31 (23 Mart 1915) tarihinde Müstahkem Mevki Kumandanlığı'ndan gelen emirde, 9. Tümenin Maydos mıntıkasında bulunan Yirmi Altıncı ve Yirmi Yedinci Alaylarından başka, geri kalan kuvvetlerinin de söz konusu

mıntıkaya nakledileceği ve Müstahkem Mevki mıntıkasının Rumeli Mıntıkası Kumandanlığı'na Dokuzuncu Tümen Kumandanı Albay Halil Sami Bey'in tayin edildiği ve Sazlimanı'ndan Tenkerderesi'nin döküldüğü yere kadar olan Rumeli sahil mıntıkasının muhafazasına ayrılan kuvvetin Dokuzuncu Tümen harp düzenine dahil kuvvetten ibaret bulunduğu ve kumandanı bulunduğum On Dokuzuncu Tümenin Maydos'ta toplu olarak genel ihtiyat olacağı ve bu tümenin gerektiğinde Üçüncü Kolordu'ca da çağrılabileceği gibi, Müstahkem Mevki'nin Anadolu ve Rumeli mıntıkaları için de istihdam olunacağı bildirilmişti.

***

Söz konusu emir alındığı gün, On Dokuzuncu Tümenin 72. ve 77. Alayları ile Dokuzuncu Tümenin 26. ve 37. Alayları öteden beri bulundukları sahil mıntıkalarını gözetlemek ve korumakla meşgul bulunduklarından 10.1.1331 (23 Mart 1915) saat 9.40 öğleden sonrada verdiğim tümen emriyle 11.1.1331 (24 Mart 1915) akşamına kadar 26. ve 27. Alaylar evvelce bulundukları sahil mıntıkalarını 11/12.1.1331 (24/25 Mart 1915) gecesi teslim almışlar ve 72. ve 77. Alaylar Sarafim çiftliğine ve Maydos'taki ordugâhlarına dönmüşlerdir.

11.1.1331 (24 Mart 1915) günü Dokuzuncu Tümen Kumandanı Albay Sami Bey Maydos'a vardıklarından, mıntıkayı ve mıntıkada kendine ait kuvvetleri adı geçen kumandana teslim ettim. O günden sonra tümenin talim ve terbiyesiyle meşgul olunmuş ve aynı zamanda Kilidülbahir etrafında oluşturmaya başladığım Çamburnu tabyası (100 rakımlı tepe-230) ve bunların kuzeydoğu sırtlarındaki kati müdafaa hattının tahkimatının tamamlanmasına devam edilmiştir.

Halil Sami Bey memur olduğu mıntıkanın muhafaza ve müdafaa şekli hakkında görüşlerimi sordu. Kendisine düşmanı karaya çıkartmamak suretiyle vazife yapmanın mümkün olduğu hakkındaki bakış açımı ve bunun için bence düşmanın çıkması büyük ihtimal olan sınırlı ve belirli iki sahil mıntıkasının, yani Kabatepe civarı ve Seddülbahir sahil kısımlarının düşmanın çıkarma teşebbüsü halinde derhal müdafaa hattı sahilde kurulacak şekilde kuvvetli tertibat almak lüzumunu belirttim. Adı geçen kumandan aynı bakış açısıyla gerekli tedbirleri almıştır.

Ben Maydos mıntıkasının muhafazasında, düşmanın teşebbüsü anında, doğrudan doğruya sahili müdafaaya ayrılması lazım gelen bir tümenin, Maydos civarında bulundurulacak ihtiyat kuvvetlerinin takviyesine kadar maksadı gerçekleştireceğini ve fakat herhalde doğrudan doğruya söz konusu mıntıkaya tahsis edilmiş ve mıntıka kumandanının emri altında hiç olmazsa bir tümenin daha Maydos ve civarında bulunmasını zaruri görüyordum.

Gerçi 19. Tümen Maydos ve civarında toplu olarak bırakılmıştı. Fakat bu, mıntıka ihtiyatı ve mıntıka kumandanının doğrudan doğruya emri altında olmayıp bir ordu ihtiyatı idi. Ve hadiselerin gelişmesine göre, söz konusu tümen 3. Kolordu Kumandanlığı ve Müstahkem Mevki Kumandanlığı gibi muhtelif mercilerin takdirlerine göre istihdam edilebilecek ve Maydos Mıntıkası Kumandanı'nın 19. Tümene emir verme yetkisi bulunmayacaktı.

Hakikaten On Dokuzuncu Tümenin Dokuzuncu Tümen emri altına girmesi lüzumunu tabii görerek o yolda hareket edilmiş olduğunun bildirilmesine cevap olarak Üçüncü

Kolordu Kumandanlığı'nın 12/13.1.1331 (25/26 Mart 1915) tarihli gizli emrinin ikinci maddesinde "Dokuzuncu Tümen Kumandanlığı'nın emri altına girilmesi doğru değildir" denilmekteydi.

***

Dokuzuncu Tümen Kumandanı Halil Sami Bey'i Selanik'te Nümune Taburu Kumandanı olarak bulunduğu 1323 (1907-1908) tarihlerinden beri pek güzel tanımakta idim. Temiz kalpliliği saygıya değer olan bu arkadaşımızın Çanakkale Boğazı'nın en önemli bir kara mıntıkasını muhafaza gibi önemli bir vazifede sevk ve idarece zor bir vaziyette kalabilmesi ihtimalini pek kuvvetli görüyordum. Bununla beraber bugünlerde bu emir ve kumanda ve kuvvet meselesinin Başkumandanlık Vekâleti yüksek katınca ciddi bir şekilde dikkate alındığı ve Beşinci Ordu'nun kurulmasıyla bu önemli husus için uygun görülen tedbirlerin alınmakta olduğu görülmekteydi.

Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'nın 16/17.1.1331 (29/30 Mart 1915) saat 1.45 sonra'da şifreli telgrafında On Dokuzuncu Tümenden bir alayın 18.1.1331'de (31 Mart 1915) Çanakkale'ye gönderilmesinin Ordu Kumandanlığı'nın emri gereği olduğu ve genel karargâhtan vapur istenildiği, şayet gelmez ise oradaki vasıtalardan istifade ederek ve Müstahkem Mevki Kumandanlığı'yla da haberleşerek alayın mümkün olabildiği kadar süratle nakli ve artık Sarafim çiftliğinde bir alayın bulundurulmasına lüzum kalmadığı bildirilmekteydi. Müstahkem Mevki Kumandanlığı'yla yapılan haberleşmede söz konusu kumandanlık bu hususta bilgisi olmadığını beyan ederek meseleye müdahale etmekten çekinmiştir.

Bunun üzerine Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'na aşağıdaki müracaat yapılmıştır:

Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'na

Maydos
17.1.1331 (30 Mart 1915)

16/17.1.1331 (29/30 Mart 1915) ve 318 numaralı şifreye cevaptır:

Tümenden bir alayın Çanakkale'ye nakli hususunda Müstahkem Mevki Kumandanlığı'yla yapılan haberleşmede bir alayın Çanakkale'ye nakli hakkında Müstahkem Mevki Kumandanlığı'nca hiçbir bilginin mevcut olmadığı, dolayısıyla nakliyatın yapılması için Beşinci Ordu Kumandanlığı'na ve alay karşıya geçtikten sonra emir ve kumanda irtibatının düzenlenmesi için de yüksek katlarına müracaat lüzumu bildirilmiştir. İstanbul'dan vapur geldiği takdirde Çanakkale ve Maydos sevkıyatları vasıtasıyla nakliyatın yapılması mümkün ise de, gelmediği takdirde ne yapılacağının ve alay geçtikten sonra emir ve kumanda ve idarece yine tümene mi bağlı bulunacak veyahut Menderes civarında bulunan On Birinci Tümene mi, yoksa Müstahkem Mevki Kumandanı'nın mı emrine tabi bulunacak ve alay karşı tarafta Çanakkale'de mi kalacak, yoksa Menderes mıntıkasının herhangi bir noktasına mı sevk edilecektir? Alaya ona göre tebligatta bulunulmak üzere emirlerin

bildirilmesi ve tümen bir alayını karşıya göndererek parçalandıktan sonra yine icabında Gelibolu'ya çağrılmak üzere genel ihtiyat olmaktan ibaret bulunan vazife ile mi vazifeli bulunacağı, yoksa Maydos mıntıkasının bir ihtiyatı gibi mi görüleceği ve böyle olduğu takdirde söz konusu mıntıka kumandanıyla emir-kumanda irtibatının ne yolda tesis edilmesi lazım geleceğinin belirtilmesi istirham olunur.

19. Tümen Kumandanı
Yarbay
M. Kemal

Buna alınan cevap da şuydu:

19. Tümen Kumandanlığı'na

Gelibolu'dan
17.1.1331 (30 Mart 1915)

C: 17.1.1331 telefona.

18 Mart'ta (31 Mart 1915) Çanakkale'ye geçirilecek olan alayınız yeni kumanda irtibatı belirleninceye kadar eskisi gibi emir ve idareniz altında bulunacaktır. Adı geçen günde vapur gelmese dahi, gerek Maydos'ta ve gerek Çanakkale sevkıyatında mevcut vasıtalardan istifade edilerek alayın ne olursa olsun nakline çalışılması lazımdır. Tümenin vazifesi değişmemiş olup doğrudan doğruya Kolordu'ya bağlıdır.

3. Kolordu Kumandanı
Tuğgeneral
Esat

Tümence 77. Alay seçilmiş ve Tümen Kurmayı nezareti altında 18.1.1331 (31 Mart 1915) öğleden evvel saat 8'den itibaren nakline başlanmış ve alay 18/19.1.1331 (31 Mart/1 Nisan 1915) gecesi tümüyle ordugâhlara yerleştirilmiş ve şehrin güvenliği için gerekli tedbirler alınmıştı. 18.1.1331 (31 Mart 1915) günü Maydos'u, refakatlerinde Üçüncü Kolordu Kumandanı olduğu halde teşrif eden Beşinci Ordu Kumandanı Liman Paşa hazretlerinin bizzat şifahen verdikleri emre göre Çanakkale'ye geçirilmiş bulunan alayın vazifesi orada askeri güvenliği kurmaktan ibaret olacaktı. Bu bakış açısıyla Alay Kumandanlığı'na gerekli emir ve talimatlar verilmiş ve tatbik ettirilmiştir.

Söz konusu günde Ordu Kumandanı, Dokuzuncu Tümen Kumandanı tarafından sahilin muhafazası konusunda alınmış olan tertibatı teftiş etmek üzere evvela Kabatepe'ye, ardından Alçıtepe'ye gittiler. Benim de refakatim emir buyurulmuş olduğundan beraber bulundum.

Liman Paşa hazretleri Dokuzuncu Tümen tarafından doğrudan doğruya sahilin müdafaası bakış açısıyla alınmış olan tertibatı tasvip etmediler. Adı geçen, sahili zayıf

kıtalarla gözetlettirerek büyük kısımları geride bulundurmak ve düşman karaya çıktıktan sonra gerideki ihtiyatlarla ve süngü hücumuyla karaya çıkacak olan düşmanı denize dökmek görüşünü tavsiye ediyordu. Buna dayanarak yeniden alınmasını emrettikleri tertibat bu bakış açısına göre olacaktı.

Adı geçenin bu konudaki emirleri Üçüncü Kolordu ve Dokuzuncu Tümen Kumandanlarına arazi üzerinde ve yerinde uygulama ve düzenleme ile yapılmıştı.

Karargâhlarımıza dönüşte Dokuzuncu Tümen Kumandanı yanıma gelerek alınması emredilmiş olan yeni tertibat şeklinin kendisine güven vermediğini söyleyerek bu konudaki görüşümü sordu. Ben de sahilin yalnız gözetlenmesiyle yetinilmesi fikrine öteden beri karşı olduğumdan adı geçen kumandana o yolda fikir ve mütalaalarımı açıkladım. Bunun üzerine Dokuzuncu Tümen Kumandanı tarafından Kolordu'ya raporla istirhamlarda bulunulmuştur.

77. Alay 24.1.1331 (6 Nisan 1915) tarihinden itibaren tekrar Maydos'a nakledilerek Kilya civarında ordugâha yerleştirildi.

Üçüncü Kolordu Kumandanı'nın 26.1.1331'de (8 Nisan 1915) gelen dokuz numaralı Kolordu emrinde Beşinci Ordu'nun kurulması ve Gelibolu Yarımadası'nda bulunan Üçüncü Kolordu'nun Bolayır hattından itibaren yarımadayı muhafazaya memur olduğu ve Yedinci Tümenin Bolayır hattında Deliyani limanına kadar ve Dokuzuncu Tümenin Ağıldere'den itibaren yarımadanın bütün kapalı körfezine yönelik güney kısmına tahsis edildiği ve Deliyani limanı ile Ağıldere arasında jandarma kıtaları bulunduğu bildiriliyor ve söz konusu emrin dokuzuncu maddesinde "On Dokuzuncu Tümen genel ihtiyattır. Düşmanın hakiki çıkarma harekâtına göre Gelibolu, Maydos mıntıkalarında veya Anadolu tarafında istihdam edilecektir. Tümenin bir alayıyla dağ taburunun Bigalı havalisinde, diğer alayının Maltepe civarında ve geri kalan kuvvetlerinin Maydos'ta bulunması münasiptir" denilmekteydi.

İşbu emirden evvel 26.1.1331'de (8 Nisan 1915) Tümenin konuşlanması şöyleydi: 77. Alay Kilya iskelesi batısında ordugâhta, 57. Alay Birinci ve İkinci Taburlarıyla ve Dokuzuncu tümenden verilmiş olan seri sahra bataryası ve istihkâm bölüğü Çamburnu'nda ordugâhta, tümenin öteki kuvvetleri Maydos'ta konaklarda yerleştirilmiş idi. Bigalı köyü ile Bigalı kışlasında birer cephane kışlası kolu bulunmakta idi. Dokuz numaralı kolordu emri gereğince tümenin konuşlanması 28.1.1331 (10 Nisan 1915) tarihli tümen emri ile değiştirilerek 57. Alay ve dağ taburu Bigalı'ya, 77. Alay ve sahra topu 39. Alay 1. Tabur (On Beşinci Tümenden yeni gelen) Maltepe'ye nakledilmiş ve Maydos'ta yalnız 72. Alay ile süvari bölüğü ve bazı kuvvetler bırakılmıştır.

Tümenin büyük kısmının Bigalı taraflarında toplanması sebebiyle tümen karargâhının da o tarafa nakli kararlaştırılarak 28.1.1331'de (10 Nisan 1915) Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'na bildirilmişti. Hakikaten 6.2.1331'de (19 Nisan 1915) Tümen ile Bigalı-Turşun köyü ve Maltepe-Anafartalar-Turşun köyü istikametlerinde yaptırılan bir tatbikattan sonra tümen karargâhı Bigalı köyünde kuruldu. Daha sonra 10.2.1331 (23 Nisan 1915) günü düşman tayyare filosu tarafından Maydos'un bombardıman edilmesi üzerine 72. Alay da Kilya limanı kuzeyindeki sırtlara ordugâha çıkarıldı.

11.2.1331 (24 Nisan 1915) günü Maydos'a gelip yine Gelibolu'ya dönen Üçüncü Kolordu Kumandanı'yla görüşmek üzere Maydos'a gittiğimde sözlü olarak aldığım emir

üzerine Turşun'da bulunan Bursa seyyar jandarma taburunu değiştirmek üzere 77. Alayın Üçüncü Taburunu gönderdim. Bu Tabur, Bursa seyyar jandarma taburunun gözetlemeye memur olduğu sahil mıntıkasını teslim almıştır.

6.2.1331'den (19 Nisan 1915) 12.2.1331 (25 Nisan 1915) günü sabahına kadar Kolordu'dan yapılan tebligatta verilmiş olan bilgi aşağıda özetlenmiştir:

5.2.1331'de (18 Nisan 1915) bir düşman zırhlısının Enez'i bombardıman ettiği ve aynı günde Çanakkale'den uçurulan bir tayyaremizin Bozcaada'ya bombalar attığı ve düşmanın piyade mitralyöz ve topçu ateşlerine maruz kaldığı ve Kepez önünde batırılan denizaltıyı götürmek üzere ve tarafımızca yapılan teşebbüsü önlemek için düşmanın bazı savaş gemilerinin girişe gelerek söz konusu denizaltı üzerine ateş açtıkları ve fakat bataryalarımızın ateşleriyle geri püskürtüldükleri ve 5.2.1331'de (18 Nisan 1915) kalede tayyare hangarımıza düşman tarafından altı bomba atıldığı ve düşman torpidolarının gece karaya oturan denizaltıya iki torpil attıkları ve tarafımızdan edilen ateşlerle iki torpidonun hasara uğratıldığı ve bu iki torpido arasında dört torpil arama gemisinin de bulunduğu ve bataryamızın ateşiyle iki düşman gemisinin Boğaz dahilinde tamamıyla batırıldığının sonradan belirlendiği;

Timurhisar torpidomuzun Nisan'ın dördünde (17 Nisan 1915) Adalar Denizi'nde Mannu adındaki İngiliz nakliye vapuruna büyük bir başarıyla taarruz ettiği ve İngiliz kruvazör ve torpido muhripleri tarafından Sakız'a kadar takip edildiğinden düşman eline düşmemek için kendi mürettebatı tarafından havaya uçurulduğu;

8.2.1331 (21 Nisan 1915) tarihinde Çanakkale karşısında düşmanın iki nöbetçi zırhlısının büyük mesafeden muhtelif fasılalarla bataryalarımıza karşı yüzden fazla tesirsiz mermi attığı ve karşılık vermeye lüzum görülmediği;

Maydos'ta bulunan 72. Alay Kumandanı'yla Maydos Kaymakamlığından alınan bilgiden de, 10.2.1331'de (23 Nisan 1915) düşmanın bir tayyare filosunun Maydos'u bombardıman ettiği ve 72. Alaydan 3 şehit, 6 yaralı ve ahaliden 14 ölü, 10 yaralı olduğu anlaşılmıştır. Ve geçici olarak Dokuzuncu Tümenin emri altında Kabatepe'de tel örgüsü yapmakla meşgul olan tümenin istihkâm bölüğünden 6.2.1331 (19 Nisan 1915) saat 8.15 evvel'de Kabatepe önünde bulunan iki harp gemisinin attığı mermilerin kendi ordugâhı civarına düştüğü bildirilmiştir.

Söz konusu günlerde başka dikkate değer bir bilgi ve rapor alınmamıştır.

***

Tümen 6.2.1331'de (19 Nisan 1915) tatbikattan sonra iki gün ara vermiş ve 9.2.1331'de (22 Nisan 1915) Uzun Hıdırlı-Sivli arasında bir manevra yapmıştır. Bundan iki gün ara ile 12.2.1331'de (25 Nisan 1915) de bir manevra yapılması tümence tasarlanıyordu.

Çin'de bütün devletlerin ticaret serbestisinin ilanı dikkate değer bir nokta teşkil eder. Bununla Avrupa devletlerinin Uzakdoğu'da şimdiye kadar takip ettikleri nüfuz bölgesi ve arazi istilası siyasetlerinden vazgeçtikleri anlaşılıyor. Yakındoğu'da dahi aynı siyaseti takibe karar vermekten daha doğru bir yol olamaz.

Kan'da[1] yapılan konferans Avrupa'nın tamir ve canlandırılması namını verdikleri meselenin hallini ve İngiltere ile Fransa arasında mevcut bazı meselelerin bertaraf edilmesini hedefliyordu. Fakat, Fransa Cumhuriyeti Başvekili Mösyö Briyan'ın istifaya mecbur olmasıyla Konferans sona ermeden dağıldı. Bu tamir ve canlandırma meselesinin ortaya atılmasında İngiltere'de mevcut milyonlarca işsiz amelenin büyük tesiri muhakkaktır. Bu işsizliğin doğurduğu buhran sebebiyle İngiltere açık pazarlar temini mecburiyetindedir. Bunun için İngiltere'nin derhal düşündüğü, Almanya ve Rusya sahaları olmuştur. Dolayısıyla, Almanya'nın ve Rusya'nın iktisadi vaziyetleri ve bu vaziyetlerle İngiltere'nin tesis edebileceği alakalar ve bu alakaların doğurabileceği siyasi münasebetler başlı başına değerlendirmeye değer meselelerdir.

İngiltere'nin Almanya'dan istifade mecburiyeti, Almanlar lehinde borçların tecili meselesini doğurdu. Bundan da "İngiliz, Fransız teminat antlaşmasının" yapılması lazım geldi. Borçların tecili meselesi tamamen kati neticeye bağlanmış sayılamayacağından Cenova Konferansı'na bırakılmıştır. Cenova Konferansı'nı zaten Kan Konferansı doğurmuştur.

Mart başında toplanmak üzere davet olunacağı söylenmiş olan bu konferansa –Türkiya hariç olmak üzere– bütün Avrupa devletleri davet olunmuştur... Türkiya'nın iştirak ettirilmesi için Paris Temsilcimiz vasıtasıyla teşebbüslerde bulunduğumuz gibi, dostumuz Rus Şûralar Cumhuriyeti'nin de bu konuda teşebbüsü vuku bulmuştur... Amerikalılar iştiraki kabul etmemiştir.

Alabildiğimiz malumata göre, İngiltere-Fransa teminat antlaşması esası, Almanya tarafından Fransa arazisine tahrik olmaksızın bir taarruz vaki olursa İngiltere'nin deniz ve kara kuvvetleriyle Fransa'ya yardım etmesinden ibarettir.

Efendiler, bu antlaşma metnindeki "tahrik olmaksızın" kaydı hakikaten mevcut ise, pek ziyade tahlil ve incelemeye muhtaçtır. Çünkü dünyada tahrik sebepleri ve şekilleri, sınırlandırılmamış ve tanımlanmamıştır. Herhangi bir muamele, anlayışa göre olumlu ve olumsuz yorumlamaya maruz kalabilir.

Efendiler, son zamanlarda bir "Doğu meselesi konferansı"ndan da bahsolundu ve olunmaktadır. Bu konferansın ne dereceye kadar ciddi maksatlarla ve ne vakit vuku bulacağı hakkında henüz inanmaya değer emare yoktur. Doğu meselesi konferansının, ordularımızın harekât alanında yapılmasının beklendiğini kabul etmek en ihtiyatkâr bir telakki olur.[2] *(Bravo sesleri.)* "Hazır ol cenge eğer ister isen sulhü salâh"[3] hakikatini bir an hatırdan çıkarmamak, milli davamızın talep ettiği icaplardandır. Bu bakımdan müteyakkız ve hazır bulunmaktan ibaret olan prensibimize riayete devam edeceğiz, arkadaşlar.

1 Cannes. (Y.N.)

2 Bu cümle *Vakit*'te şöyledir: "Şark meselesi konferansının akdine ordu [silik, okunamadı] söylemiştir. Gunaris vaziyeti tetkik ve hükümet erkânı sairesinin dahi mütalaasını istifsarlarımızın dârü-l-harekâtından intizâr olunduğunu kabul etmek en ihtiyâtkâr bir telakki olur." (Y.N.)

3 Sulhü salâh: Barış ve kurtuluş. (Y.N.)

Bu anda tümen zaten hareket emrine hazırdı. Dikkate değerdir ki, bu ana kadar düşmanın Seddülbahir tarafındaki teşebbüsünden hiç bahsedilmemekte, Arıburnu çıkarmasına karşı koymak için bir tabur kuvvetle yetinilmekte idi. Artık çıkarma kesin olduğuna ve düşmanın isterse az sayıda olsun sahile yerleşmesine meydan vermemek lüzumu da aşikâr olduğuna göre, daha vakit geçirerek Gelibolu'dan tümenin hareket şekline dair kesin emri beklemek savaş durumuyla bağdaşmazdı. Tümenin genel maksat haricinde ve lüzumsuz yere kullanılmaması için öncelikle bir alay piyade ve bir dağ bataryasıyla Arıburnu'na yetişerek çıkan düşmana taarruz etmeye ve tümenin ana kısmını yine Bigalı civarında hareket emrine hazır bulundurmaya karar verdim.

Karargâhımın bulunduğu Bigalı köyüne en yakın, tümenin Elli Yedinci Alayıyla dağ bataryası bulunuyordu. Derhal bu iki birlik kumandanına harekete hazırlıklarını tamamlamalarını ve emir almak için yanıma gelmelerini yaver ve emir subaylarıyla sözlü olarak bildirdim. Adı geçenlerin karargâhları karargâhımın hemen yakınında idi. Bu sırada kıtalara tebliğ edilmek ve bir sureti Dokuzuncu Tümen Kumandanı'na gönderilmek üzere Kurmayıma aşağıdaki emri not ettirdim:

"1- Düşmanın Arıburnu civarındaki çıkarma teşebbüsü diğer noktalardaki teşebbüslerinden ciddidir. 2- Süvari bölüğü (emir almıştır), 57. Alay ve dağ bataryası, bir sıhhiye müfrezesi Kocadere batısındaki sırtlara hareket edecektir (Bunlara ben şimdi sözlü olarak emir vereceğim). 3- Tümenin ana kısmı ordugâhlarında harekete hazır bir halde bulunacaklardır. 4- Ben başlangıçta düşmana hareket eden müfreze ile beraber bulunacağım. Gerekirse ana kısma döneceğim. 5- Tümen karargâhında kalan tümen kurmayıyla irtibatta bulununuz. 6- Karargâh Bigalı köyünün doğusundaki sırtta ve değirmenin yakınındadır."

Ayrıca telefonla arz edilmek üzere aşağıdaki raporu not ettirdim:

Gelibolu'da Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'na

"Kabatepe ile Arıburnu arasında çıktığı haber verilen düşmanın cins ve miktarı hakkında henüz bir bilgi alınamadı. Süvari bölüğünü Kocadere'nin batı sırtlarına gönderdim. Düşmanın Kocadere'nin batısındaki sırtları işgaline meydan vermemek maksadıyla 57. Alay ve dağ bataryasını da şimdi Kocadere'nin batı sırtlarına kaydırıyorum. Düşmanın kuvvet ve vaziyetini anlamak ve ona göre taarruz tedbirleri almak üzere tümen karargâhında Tümen Kurmayını bırakarak bizzat oraya gidiyorum. Tümenin ana kısmının kullanılmasını icap ettirecek bir durum olduğunda tümenimin başına geleceğimi arz ederim."

Bundan sonra kıtalarını yürüyüşe hazır olarak içtima ettirmiş bulunan 57. Alay ve dağ bataryası kumandanları ve baştabip ve bir yaverimle bir emir subayım beraber olduğu halde içtima yerine geldim. Ve işi çabuklaştırmak için alay ve dağ bataryasını basit bir tertiple Bigalı deresi boyunca giden yol üzerinde bizzat yürüyüşe geçirerek Kocaçimen tepesine yöneldim. Ve sıhhiye müfrezesinin arkadan katılması için emir vermesini baştabibe söyledim.

Yolda giderken piyade alayı ve dağ bataryası ve bize katılan topçu taburu kumandanı ve baştabibe gerekli açıklamayı yaptım.

Takip ettiğimiz dereden bizi Kocaçimen'e götürecek belirli bir yol olmadıktan başka, Kocaçimen'e ulaşmak için atlamaya mecbur olduğumuz pek ziyade fundalık ve geçilmesi zor kayalıklı derelerle doluydu. Bir yol bulup kıtayı sevke rehberlik etmesi için Topçu Taburu Kumandanı'nı görevlendirdim. Bu zat kayboldu. Ondan sonra Batarya Kumandanı'nı memur ettim. Bu da başını alıp Kocaçimen tepesine kadar gitmiş. Rehberliğinden istifade edilemedi. Bizzat yol bulmak ve müfrezeyi oradan sevk etmek suretiyle Kocaçimen tepesine varıldı. Orada denizdeki gemilerden ve zırhlılardan başka bir şey görmedim. Düşmanın piyadesinin henüz oradan uzak olduğunu anladım. Erler de o zor araziyi durmaksızın yürüyerek kat etmek yüzünden yorulmuş ve yürüyüş yavaşlamıştı.

Alay ve batarya kumandanlarına erleri tamamen toplamak ve küçük bir istirahat vermek üzere 10 dakika denizden gizlenerek durmalarını, sonra beni takip etmelerini ve kendimin Abdal geçidinden Conkbayırı'na gideceğimi anlattım. Ve yanımda yaverim ve emir subayı ve baştabip ile oralarda tekrar bulduğumuz Tümen Topçu Dağ Taburu Kumandanı olduğu halde evvela atlı olarak yürümeye teşebbüs ettik. Fakat arazi müsait olmadığından hayvanları bırakarak yaya olarak Conkbayırı'na vardık. Bu sırada Conkbayırı'nın güneyindeki 261 rakımlı tepeden Conkbayırı'na doğru 27. Alaydan sahilin gözetlenmesi ve kollanması göreviyle oralarda bulunan bir müfrezenin erlerinin Conkbayırı'na doğru kaçmakta olduklarını gördüm. Bizzat bu erlerin önüne çıkarak "Niçin kaçıyorsunuz?" dedim. "Efendim düşman!" dediler. "Nerede?" dedim. "İşte!" diye 261 rakımlı tepeyi gösterdiler. Hakikaten düşmanın bir avcı hattı 261 rakımlı tepeye yaklaşmış ve tam bir serbestlikle ileri doğru yürüyordu. O zaman bu kaçan erlere bağırarak "Düşmandan kaçılmaz" dedim. "Cephanemiz kalmadı" dediler. "Cephaneniz yoksa süngünüz var" dedim. Ve bağırarak süngü taktırdım ve yere yatırdım. Aynı zamanda Conkbayırı'na doğru gelmekte olan piyade alayı ile dağ bataryasının yetişebilen erlerinin marş marş ile benim bulunduğum yere gelmeleri için yanımdaki subayları geriye saldım. Kolun başında bulunan bir bölük yetişti. Cephanesiz erleri takviye ederek düşmana ateş açmalarını emrettim. Ve yanıma gelmiş olan 57. Alay 2. Tabur Kumandanı'na (Yüzbaşı Atâ Efendi) bütün taburuyla bir bölüğünü takviye ederek 261 rakımlı tepe üzerinden düşmana taarruz etmesini emrettim. Dağ bataryasına Suyatağı'nda mevzi aldırarak düşman piyadesi üzerine ateş açtırdım.

Dereye saptığından biraz geciken alayın diğer bir taburu (kumandanı, Yüzbaşı Zeki Efendi idi) adı geçene bizzat muharebeye giden taburun solundan düşmana taarruz etmesini emrettim ve bu tabur Suyatağı üzerinden açılarak taarruza katıldı. Bundan sonra idi ki, Alay Kumandanı'na bütün alayı ile benim gösterdiğim istikametlerde düşmana taarruz etmesini ve benim bataryanın yanında bulunacağımı emrettim.

57. Alayın taarruza başlaması saat 10 evvel sıralarında idi. Bu sırada Dokuzuncu Tümene mensup süvari subaylarından Üsteğmen Mehmet Salih Efendi Conkbayırı'nda yanıma geldi ve Yirmi Yedinci Alayın Kocadere batısındaki sırtlardan "Kemalyeri" üzerinden düşmanla muharebeye başladığını haber verdi. Adı geçenle (ki Yirmi Yedinci Alay Kumandanı'nın bulunduğu yeri en iyi o biliyordu) söz konusu Alay Kumandanı'na düşmanın 261 rakımlı tepeye kadar ilerlemiş olan kuvvetlerine (sol kanadına) 57. Alay ve bir dağ bataryasıyla taarruza başladığımı, 27. Alayın da karşısındaki düşmana taarruz etmesini ve henüz Bigalı civarında bulunan 19. Tümen ana kısmını Kocadere is-

tikametine çağırabileceğimi ve bu emrimi kendisine getiren Süvari Teğmeni Salih Efendi'yi tekrar benim yanıma göndermekle beraber benimle daima irtibatı muhafaza etmesini ve benim Conkbayırı'ndan muharebeyi idare edeceğimi bildirdim. Bigalı'da bulunan Tümen Kurmayına emir atlısıyla şu emri gönderdim:

"İzzettin Bey'e : 72. Alay Maltepe'ye yaklaşsın. Sıhhiye bölüğü Kocadere'ye gelsin (hepsi). 73. Alay Kocadere doğusuna yaklaşsın. Ve bu raporu Üçüncü Kolordu Kumandanı'na veriniz.

Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'na

Arıburnu kuzeyindeki sırtlardan
12 Nisan 1331 (25 Nisan 1915)
Saat 10.24 evvel

Düşmanın karaya çıkmış bulunan piyadesi Arıburnu ile Kabatepe arasında bir buçuk kilometre kadar bir cephedeki sırtları işgal etmiştir. 27. Alay düşmanı doğu cephesinde sekiz yüz metrede işgal ediyor. Düşmanın tamamen sol kanadından altı yüz metreden taarruza başladım. Yalnız piyadeden ibaret olan düşmanı bir alay tahmin ediyorum."

Bir saat kadar ateş muharebesinden sonra düşmanın sol kanadından 261 rakımlı tepeye kadar ilerlemiş kıtaları geri çekilmeye mecbur edildi. 57. Alay düşmanı şiddetle takip ediyordu. Bu sıralarda idi, 27. Alay Kumandanı'ndan aşağıdaki raporu aldım:

19. Tümen Kumandanlığı'na

Arıburnu'ndaki sırtlardan
12 Nisan 1331 (25 Nisan 1915)
Saat 11.30 evvel

"1- Düşmanın Kabatepe'nin 2 000 metre kuzeyinden itibaren Ağıldere batısındaki sırtlara kadar tahminen 1 500 ilâ 2 000 metre cepheyi işgal ettiği tahmin ediliyor.
2- Arıburnu sırtlarına iki taburla taarruz ediyorum.
3- Avcılarımız Arıburnu sırtlarına en yakın sırtlara kadar ilerlemiştir.
4- Taarruzun birlikte yapılması için ilerlemeniz istirham edilir."

Daha evvel düşmanı şiddet ve süratle takip emrini vermiş olduğum 57. Alay ve 27. Alay kumandanlarından 57. Alay Kumandanı'nın cevaben gönderdiği ve saat 11.35 evvel'de alınan aşağıdaki raporu gelmişti:

Tümen Kumandanlığı'na

"Emriniz alındı. Taarruzun süratlendirilmesi emri taburlara verildi."

Yirmi Yedinci Alay Kumandanı'ndan emirlerimin alınıp alınmadığına dair bir haber gelmemekle beraber gerek bizzat ve gerek yanımdaki subaylardan gözetleme için ileri gönderdiklerimin gözetleme neticesinden söz konusu alayın da taarruz etmekte ve iler-

lemekte olduğunu anladım. Saat 11.30 evvel'den sonra bence ortaya çıkan vaziyet şuydu: Düşmanın karaya çıkmış olan kuvveti sekiz taburdan fazlaydı. Bu kuvvet kendisiyle orantısız gayet geniş bir cephe üzerinde 261'e kadar kuzeyde ve Kemalyeri'nin bulunduğu sırtların batı yamaçlarına kadar doğuda ilerleyebilmişti. Ve fakat bu uzun cephe hattı fazla engelli birtakım derelerle kesik bulunuyordu. Bu sebeple düşman, cephesinin hemen her noktasında zayıftı. Conkbayırı kuzeyinde mevzi alan On Dokuzuncu Tümenin seri dağ bataryası, Arıburnu çıkarma noktasını ateş altına aldığı için, düşmanın henüz çıkarmaya devam ettiği kıtalarının çıkarılması zorluk ve gecikmelere uğradı. 57. Alayın Conkbayırı ve Suyatağı hattından 261 istikametinde ve dar cephede yoğun olarak düşmanın pek nazik ve mühim olan sol kanadına yüklenmesi ve iki taburdan ibaret olan 27. Alayın da Merkeztepe umumi istikametinde düşmana atılması düşmanı geri çekilmeye mecbur etmişti.

Fakat akşama kadar daha çok zaman vardı. Her durumda On Dokuzuncu Tümenin diğer iki alayının işe girişmesine lüzum hissedilmişti. Hakikaten bu alaylar da aynı maksatla Kocadere istikametinde muharebe meydanına yürümek emrini almış bulunuyorlardı. Bu sıralarda idi ki, Dokuzuncu Tümen Kumandanı'ndan haber getiren bir subay "düşmanın Kumtepe'ye kuvvet çıkarmaya başladığını ve orada kuvvetimiz bulunmadığını, On Dokuzuncu Tümence bu tarafın göz önüne alınmasını, Dokuzuncu Tümen Kumandanı'nın bütün kuvvetleriyle Kirte'ye gittiğini" bildirdi. Bunun üzerine 57. Alay, 27. Alay ve On Dokuzuncu Tümenin dağ bataryası kumandanlıklarına "muharebe etmekte olduğumuz düşmanın çekilmekte olduğunu ve taarruza devam edilmesi lüzumunu ve 57. Alay Kumandanı'nın 27. Alay Kumandanı'yla ve dağ bataryasının 57. Alay Kumandanı'yla irtibatta bulunmasını ve düşmanın Kumtepe'ye de asker çıkarmakta olduğu haber alındığından tümenin ana kısmıyla o tarafa gideceğimi ve benimle Eğertepe'de irtibat kurulmasını" bildirdim. Ve bana Dokuzuncu Tümenden haber getiren subayla da Kumtepe ve güneyinde bulunan birlik kumandanlarına tebliğ edilmek üzere aşağıdaki emri not ettirdim:

> "Arıburnu ile Kabatepe arasına çıkan düşman, 57. Alay, 27. Alay ve bir dağ bataryası tarafından vuku bulan taarruz üzerine sahile çekilmektedir. Burada taarruz devam edecektir. Düşmanın Kumtepe, Sığındere ve Kirte mıntıkasında da karaya çıktığı haber alınmıştır. Dokuzuncu Tümenin Yirmi Beşinci Alayı Kirte'ye hareket etmiştir. Ben On Dokuzuncu Tümenin ana kısmını Kayaltepe'ye yaklaştırarak bizzat oraya gideceğim. Kumtepe dahil Sarıburun dahil arasındaki bütün birlik kumandanları benimle Eğertepe'de irtibat kursunlar."

Daha sonra Kocadere istikametinde gelmekte olan tümenin ana kısmıyla buluşmak üzere Conkbayırı'ndan Kocadere üzerine hareket ettim. Takriben öğleden sonra saat 12.30'da 77. Alaya baş tarafında Alay Kumandanı Saip Bey olduğu halde Kocadere köyünün batı kapısından çıkmakta iken tesadüf ettim. Kendisine sözlü olarak aşağıdaki emri verdim:

> "Burada düşman çekiliyor. Düşmanın Kumtepe'ye kuvvet çıkarmakta olduğu bildirildi. Tümen, ana kısmıyla söz konusu düşman üzerine hareket edecektir. Siz alayınızla Palamutluk istikametinde yürüyünüz. 27. Alayla irtibat kurunuz. Ben daha gerideki 72. Alay ile kestirme yoldan Eğertepe istikametinde yürüyeceğim. Eğertepe üzerinden benimle irtibat kurarsınız."

Bu alayı terk ettikten sonra 72. Alayla bir an evvel buluşmak üzere dörtnal Maltepe istikametinde hareket ettim. Öğleden sonra saat 1 sıralarında Maltepe'ye yaklaştığım zaman tepeden birtakım seslerin beni çağırmakta olduğunu işittim. Ve oraya gittiğimde Üçüncü Kolordu Kumandanı Esat Paşa hazretleri ve maiyetindeki kurmayla buluştum. Adı geçene Dokuzuncu Tümen Kumandanı'ndan aldığım bilgiyi arz etmekle beraber bu konuda kendilerinde ne gibi bilgi bulunduğunu sordum. Adı geçen, en son Dokuzuncu Tümenden almış olduğu aşağıdaki raporu verdi. Okudum. Gördüm ki, bu rapor aynı zamanda bana da ait idi. Ve buna göre düşmanın Kumtepe'ye çıkmış olduğu haberi doğru değildi. Ve hakikaten Kolordu Kumandanı Paşa hazretlerinin de müşahedelerine göre bu haber yanlıştı. Okuduğum rapor şuydu:

Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'na
On Dokuzuncu Tümen Kumandanlığı'na

Düşmanın Seddülbahir ve Tekekoyu taraflarından çıkarmayı sürdürmekle beraber Sığındere tarafından bir alay kuvvet çıkardığı ve Kirte'ye yaklaştığı, şimdi 26. Alay Kumandanlığından bildirildi. Sarafim'de bulunan 25. Alay ile hep birlikte Kirte istikametinde hareket ediyoruz. Elde hiç ihtiyat kalmamıştır. 19. Tümence bu cephenin gerisine bir alay gönderilmesi rica olunur. Kabatepe ve Kumtepe mıntıkasındaki kuvvetlerimize, ben Kirte mıntıkasında bulundukça, On Dokuzuncu Tümen tarafından kumanda edilmesi rica olunur.

9. Tümen Kumandanı
Albay
Halil

İş bu şekilde anlaşıldıktan sonra Kolordu Kumandanı Paşa hazretleri kararımı sordular. Bütün kuvvetle düşmana taarruza devam edeceğimi arz ettim. Kabul ettiler ve derhal yanından ayrıldım. Bir atlı ile dörtnal 77. Alay Kumandanı Saip Bey'e şu haberi gönderdim:

"Palamutluk istikametinde hareketten vazgeçiniz. 27. Alayı düşmana sol kanadından taarruz etmek üzere hazırlayınız. Ben 72. Alay ve sahra bataryasını da Kocadere istikametinde yürütüyorum. Kendim de şimdi oraya geleceğim. Emir almak üzere beni karşılayınız."

Bu emrimin adı geçene ulaştığını, Kocadere'ye giderken emri götürmüş olan atlıdan dönerken anladım. Kendisi de Kocadere'nin batısında beni görmüş olduğu zaman emrimin alınması üzerine alayını durdurduğunu söylemiştir. Ama sonradan anladım ki, 77. Alay Kumandanı Saip Bey, Palamutluk sırtının nerede olduğunu bilmiyordu. Kemalyeri olarak adlandırılmış olan noktanın güneye doğru uzanan sırtlarına, adı geçen, Palamutluk sırtı demekteydi.

72. Alaydan bir bölük piyade yardımcı ile beraber sahra bataryası ve Maltepe yakınında duran 72. Alay Kocadere'ye hareket ettirilmiş ve bizzat 77. Alay Kumandanı ile görüşmek üzere söz konusu kuvvetin önüne geçilerek Kocadere batısına varıldı. Saat 2 sonra idi ki, 77. Alay Kumandanı'na sözlü olarak "düşmanın Kumtepe'ye çıktığı

hakkındaki haberin doğru olmadığı anlaşılmıştır. On Dokuzuncu Tümen bütün kuvvetiyle 27. Alayla beraber karşımızda geri çekilmeye başlayan düşmana taarruza devam edecektir. Siz alayınızla 27. Alayın sol kanadını uzatmak suretiyle muharebeye katılarak düşmana taarruz ediniz. Ben 72. Alayı da sağ kanada götüreceğim ve düşmanın sol kanadına karşı taarruzda başarılı olan 57. Alayı takviye edeceğim. Kendim de söz konusu alayla beraber gideceğim. Bu emrimi 27. Alay Kumandanı'na da bildiriniz. Raporlarınızı Conbayırı'na gönderin."

Ve muharebenin başından beri benimle beraber bulunan Topçu Dağ Taburu Kumandanı'nı (söz konusu dağ taburunun bir bataryası seri ateşli dağ topu idi ki, Conkbayırı'nda harbediyordu. Başka bataryası yoktu. Bu sebeple tabur kumandanı serbest idi) sahra topçu taburunu Kocadere'nin batısındaki sırtlara yerleştirmek hususunda söz konusu taburla beraber terk ettikten sonra 72. Alay ile sağ kanatta Conkbayırı'na geldik. Düşman çekilmeye devam ediyordu. Ve kısmen sandallara dahi binmekle meşguldü. Buraya varışımı ve bütün On Dokuzuncu Tümenin muharebe meydanına geldiğini aşağıdaki emirle bütün birlik kumandanlarına bildirdim:

> "Düşmanın henüz Kumtepe civarına asker çıkarmamış olduğunu anladım. Karşınızda bulunan düşmanı bir an evvel püskürtmek için bütün On Dokuzuncu Tümeni buraya getirdim. Ben sağ kanattayım."

Saat 4 sonra ve saat 5 sonra'ya kadar 77. Alay sol kanatta muharebeye girmiş (bu alayın birçok yanlış harekâtı vardır. Bunları başlangıçta benden gizlediler. Bu konuda 77. Alay 1. Tabur ve 2. Tabur Kumandanlarının raporları hakikati aydınlatması için ilave edilmiştir) ve 72. Alaydan bir taburla 57. Alay takviye edilmiş bulunuyordu. Düşman gecenin gelip çatmasına kadar sahile doğru sürülmüş ve sandallarla dahi kaçmakta idi ve bu müddet zarfında birlik kumandanları çeşitli emirlerle hücuma sevk edilmiştir ve gece olduğu halde dahi hücum edilmesi ayrıca yeniden bildirilmiştir.

Gerçi bazı kısımlar başarılı hücumlar yapmış iseler de, düşmanı tümüyle sürmenin mümkün olamadığı görülmüştür. Ve gecenin başlamasından sonra muharebe tabii olarak kesintiye uğramış ve düşman yeniden asker çıkarmaya devam etmiştir. Bu konuda gelen çeşitli haberleri tümenin emir subayı olup özel olarak Conkbayırı'ndan ileri gönderdiğim Üsteğmen Enver Efendi'nin gönderdiği haberler de doğruluyordu.

Gece karanlığından dolayı harp manzarasını görüşümden kaybetmiş ve alay kumandanları da açık bilgi verememekte bulunmuş olduklarından Conkbayırı'nda iki taburuyla henüz ihtiyatta bulunan 72. Alay Kumandanı'nı adıma gelecek haber ve raporları almak ve bana süratle ulaştırmak üzere kendi yerimde bırakarak, kendim, kurmay, yaver ve emir subayımla beraber 57. Alayın ateş hattına kadar gittim. Gördüğüm hale göre, alaya ilerlemiş bulunduğu Yükseksırt ve Korkuderesi'nin menbalarındaki yamaçlar hattında durmasını ve tedbir almasını emrettim. Esir edilmiş olan bir yüzbaşı, bir teğmen ve bir küçük subayı orada yanıma getirdiler. Pek kısa yaptığım sorguda Arıburnu'na beş tugayın ayrıldığını ve bugün üç tugay kuvvetin karaya çıktığını ve onun zannına göre ikisinin tümüyle mahvolup kayıklarla firar ettiğini, karşımızda ancak bir tugay işe yarar asker kaldığını ifade etmiştir. Daha sonra geriye bataryanın yanına geldim. Henüz 27. Alaydan, 77. Alaydan ve sahra bataryasından hiçbir haber yoktu. Sabaha kadar her durumda hiçbir tehlikeyi muhtemel görmediğim gibi, söz konusu alay-

ların vaziyetine de, yarınki tedbirlerim için, vakıf olmayı lazım gördüğümden bizzat söz konusu alayların kumandanlarını bulmak üzere keza 72. Alay Kumandanı'nı yerimde bırakarak ve 27. Alay Kumandanı ile beraber bulunmuş olup yollarını da gayet iyi tanıdığını iddia eden bir süvari jandarmasının rehberliğinde yola çıktım. Gerek 27. Alayın cephesinde ve gerek bu alayın solunda muharebe etmekte olduğu bildirilmiş olan 77. Alayın cephesinde birkaç noktada düşman piyade ateşlerine maruz kalıncaya kadar aramalarda bulunmuşsam da, yazık ki söz konusu alay kumandanlarını bulmak mümkün olamamış ve sabah da yaklaştığından telefon merkezi olan Kocadere köyüne gelmeye mecbur olmuştum.

Kocadere telefon merkezinin kurulduğu eve henüz girmiştim. (13 Nisan –26 Nisan 1915– sabaha karşı) yanımda Kurmay Başkanı da bulunuyordu. 77. Alay Birinci Tabur Kumandanı Binbaşı Mehmet Emin Efendi yanıma geldi. Aşağıdaki açıklamada bulundu:

> "Efendim! Yüce huzurunuza çıkmaktan utanıyorum. Yazık ki bütün alayımız çil yavrusu gibi dağılarak muharebe meydanından firar etmişler ve bir ucu Maltepe'ye kadar gitmiştir. Alay Kumandanı'nı bulamadım. Sizin Kocadere'ye gelmekte olduğunuzu haber aldığımdan bilgi sunmak için buraya koşup geldim."

Adı geçen Mehmet Emin Efendi'ye (Hacı Emin Efendi İtalya muharebesinde Derne kuvvetleri kumandanı bulunduğum bir sene zarfında refakatimde bir kol kumandanı idi) şu şekilde emir verdim:

> "Hacı Emin Efendi! Bu manzara benim için ve senin için ilk defa görülmüş değildir. Hatırlayınız ki, Derne'de İtalyanlarla yaptığımız birçok muharebede cephemizin bazı kısımlarındaki Araplar bugün gördüğünüz gibi kaçmışlardır. Fakat bu kaçışlar bizim neticede başarılı olmamızı önleyememiştir. Müsterih olunuz, diğer kuvvetlerimiz tam bir metanetle düşman karşısında durmaktadırlar. Şimdi bize düşen bu kaçanlara lanet etmek değil, onları tekrar toplayıp muharebeye sevk etmektir. Bunun için derhal tabancanızı çıkarınız ve maiyetinizde ve temasınızda bulunan bütün subaylara aynı yetkiyi verdiğimi tebliğ ediniz. Kaçanları vurunuz ve kuvvetlerinizi Kocadere'nin batısındaki derede toplayınız. Şimdi maiyetimde bulunan süvarileri de bu işe memur edeceğim, ben de bizzat sizin yanınıza geleceğim."

Hacı Emin Efendi gitti. Ben 57. Alay ve 27. Alay hakkında bilgi aldıktan ve onlara yerlerinde durmalarına ve iaşe ve saireye dair icap eden tebligatta bulunduktan ve 72. Alay Kumandanlığı'na "topçunun himayesi için sağ kanatta bir bölük bırakarak cephenin merkezi gerisine ve 27. Alayın arkasına gelip bekleme vaziyeti alınız. Hareketinizi Kocadere'ye bildiriniz, ben 27. Alayın yanına gidiyorum" emrini ve Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'na:

> "1- Gece cephe ve sol kanattan yapılan hücumlarda başarılı olunamadı. Düşman takviye kuvvetleri aldı. Sol kanatta 77. Alay kendiliğinden çekildi. İhtiyatı (72. Alay 1. Tabur ve 2. Tabur) merkeze çekiyorum.
> 2- Vaziyet memnuniyet verici değildir. Çekilen askeri Kocadere batı sırtlarında durdurmaya çalışıyorum.
> 3- Ben 27. Alayın yanına gidiyorum"

raporunu gönderdikten sonra Kocadere'den hareket ettim. Evvela 77. Alayın durdurulup toplanmasını emrettiğim yere uğradım ki, zaten yolumun üzerindeydi. Hacı Emin Efendi ve arkadaşları emrim doğrultusunda gayret ediyorlardı. O sırada 77. Alay Kumandanı Saip Bey de yanıma geldi. Alayındaki erlerin geceden firar etmiş olduğunu bildirdi. Fakat bu çekilmenin asıl sebebinin adı geçenin kuruntular üzerine ve zayıf kalpli bir iki subayın verdiği haberler üzerine rastgele, taburların daha geride münasip bir mevziye çekilmeleri gibi şüpheli, belirsiz, manasız ve uygulanması imkânsız bir emir vermiş olmasından kaynaklanmış olduğunu söylemedi. Bütün kusuru askere yükledi. Kendisine askerini toplamasını ve bu hususta gereken şiddet ve faaliyetin yapılmasını emrettim ve kendim de bir müddet orada kaldım ve hakikaten asker toplandı ve tertip ve tanzimle uğraşılmaya başlandı.

***

Yetmiş Yedinci Alayın muharebesi ve çekilme şekli hakkında Birinci ve İkinci Tabur kumandanlarının raporları aşağıda yazılmıştır:

77. Alay 1. Tabur Kumandanlığı'nın Rapor Sureti:

Muharebe Raporu

1-12 Nisan 1331 (25 Nisan 1915) sabahtan evvel günün ağarmasıyla beraber Seddülbahir tarafında gayet şiddetli Kabatepe ve Arıburnu'nda alelade düşman donanması tarafından açılan bombardıman üzerine her zamankinden evvel uyandım. Subay ve erlerden de bu gürültü üzerine uyananlar vardı. Saat 4.30 evvel.

2- Yarım saat sonra Arıburnu tarafında oldukça şiddetli piyade ateşi başlamıştı. Saat 5 evvel.

3- Ordugâhımız Maltepe'nin altında bulunduğu için dürbünümü alarak tepeye çıktım. Seddülbahir'de şiddetli top ateşi devam ediyor, Arıburnu'nda piyade ateşi şiddetini gittikçe artırıyor ve yaklaşıyordu. Saat 5 evvel.

4- Alay Kumandanı uyandı, kendisiyle görüştüm ve birlikte gözetlemeye başladık. Henüz hiçbir taraftan hareket yok. Yalnız tümenden durumu anlamak ve gözetlemede bulunmak üzere bir emir subayı geldi. Ve telefon başında Tümen Kumandanı'yla haberleşmeye başladı. O sırada Arıburnu önlerinde sekiz dokuz parça kadar büyükçe nakliye gemisi ve beş altı parça harp gemisi ile nakliye gemileri etrafında mavnalar, kayıklar ve romorkörler, istimbotlar görünmeye başladı. Bu gözlem Arıburnu tarafına düşmanın asker çıkarmakta olduğunu gösteriyordu. Gördüklerimiz emir subayı vasıtasıyla tümene telefonla bildiriliyordu. Saat 6.30 evvel.

5- Tümenden verilen emir üzerine Alay (bir tabur eksik; Anafartalar-Turşunköy mıntıkasına memuren bir gün evvel hareket etmişti) silah başı etti ve silah çatarak harekete hazır bir hale geldi. Saat 7 evvel.

6- Henüz hiçbir taraftan hakiki duruma dair bir bilgi alınamıyordu. Yalnız Kabatepe'nin gerisindeki palamutluklardan Arıburnu istikametine iki tabur kadar tahmin edilen bir kuvvet evvela yürüyüş kolunda, sonradan açılarak sırtlara doğru ilerliyor ve ilk hattaki bölükleri yayıyordu. Saat 7.30 evvel.

7- Bu sırada Arıburnu tarafından bir topçu eri geldi. Gayet heyecanlı haberler verdi. Korkusuna, telaşına yorduk, inanmadık. Neferi Tümen Kumandanı'na gönderdik. Bunun ardından, hayvan üzerinde ağır yaralı bir er geldi. Taburumun tabibi vasıtasıyla ilk tedavisi yapılarak teskerecilerle Dokuzuncu Tümen sıhhiye bölüğüne gönderildi. Hemen o sırada Yirmi Yedinci Alayın Üçüncü Taburunun Arıburnu mıntıkasına memur olan Bölük Kumandanı Yüzbaşı Asaf kalçasından yaralı olarak alay merkezine geldi. Vaziyeti ancak Yüzbaşı'dan anlayabildik. Hem Tümen Kumandanı'na, hem de Dokuzuncu Tümen Kumandanı'na doğru olarak o zaman haber verildi. Saat 8 evvel. Alay Kumandanı tarafından her ne kadar bir haber alabilmek için ileriye emir erleri gönderilmiş ise de, Yüzbaşı'nın verdiği bilgi üzerine artık buna hacet kalmamıştı. Bu haberden evvel tümenimize mensup 57. Alay Kocaçimen dağlarına doğru hareket etmiş ve alayımıza bekleme emri verilmişti. Saat 8 evvel.

8- Bu sırada bir düşman tayyaresi Arıburnu'ndan itibaren Kocaçimen dağları üzerinde pek alçaktan keşif uçuşu yapıyor ve balon gemisinden uçurduğu balonla da bu keşfini tamamlıyordu.

9- 27. Alay harp hattına dahil olmuş ve düşmanla ateş teatisine başlamıştı. Ateşlerin her iki taraftan şiddetle yapıldığı Maltepe'den anlaşılıyordu. Bu sırada 57. Alay Kocaçimen dağlarının tepe çizgisine varmış, taburlar açılmış, bölükler yayılmak üzere bulunuyor ve bütün bu harekât Maltepe'den tamamıyla gözleniyordu. Saat 9.30 evvel.

10- 57. Alay da harp hattına girmiş ve bütün cephede şiddetli ateş başlamıştı. Alayımız henüz ordugâhında verilecek emri bekliyordu. Saat 10 evvel.

11- 27. ve 57. Alaylar Kocaçimen dağlarının tepe çizgisini aşmış, sahil üzerine doğru yürümüşlerdi. Artık alaylar Maltepe'den görülmez oldu. Saat 11 evvel.

12- Tam öğle üzeri Tümen Kumandanı'ndan Alay şu emri aldı:

"Alayınızla Kocadere köyünün batısındaki sırtlara doğru hareket ediniz. Alayı o istikamete doğru yürüyüş koluna koyduktan sonra beni gelip görünüz. Ben söz konusu sırtlar üzerinde 57. Alaydayım." Saat öğle 12.

13- Alay bu emri alır almaz derhal yürüyüş koluna girdi ve söz konusu sırtlara yaklaşmak üzereyken Alay Kumandanı'yla ben Tümen Kumandanı Bey'e ulaşmak için ileriye yürüdük. Tümen Kumandanı'na sırtlar üzerinde inmekteyken ulaştık. Alay Kumandanı vaziyet hakkında Tümen Kumandanı'ndan bilgi aldıktan sonra Kabatepe ve Palamutluk istikametine doğru hareket emrini aldı. Çünkü sağ kanadı düşman denize doğru sürmüş ve kaçmaya mecbur etmiş olduğundan sol kanadı tehlikeden kurtarmak üzere alayın bu tarafa kaydırılması emredilmiştir. Aynı za-

manda solda Kirte mıntıkasında bulunan 26. Alayla irtibat kurmakla beraber icabında sağdan da 27. Alaya yardımda bulunmak emri verilmişti. Alay bu emirle yürüyüş kolunu Kocadere'yi takiben Kabatepe ve Palamutluk istikametine doğru yöneltmişti. Saat 1 sonra.

14- Alay Kumandanı harp cephesinden gelen pek yakın tüfek sesleri üzerine vaziyeti görebilmek için ileriye ve sağ kanattaki sırtlar üzerine doğru hayvan sürdü. Ve başta benim taburum bulunduğundan kendisini takiben yürüyüşe devam etmemi emir buyurdu. Saat 1.30 sonra.

15- Bu sırada idi ki, iki süvari eriyle 27. Alay Kumandanlığı'ndan bir rapor geldi. Neferler Alay Kumandanı'nı arıyorlardı. Raporu aldım. Okudum, şu mealde idi: "Düşmanı sağ kanattan denize doğru sürdük. Perişan bir halde kaçıyorlar. Fakat merkezle sol kanadımızda üstün düşman kuvvetleri şiddetli taarruz ediyorlar. Başarının tamamlanması için Allah aşkına bana bir tabur yetiştiriniz." Ve sözlü olarak, gelecek tabura takip edeceği yolu göstermek üzere ayrıca bir atlı gönderdiğini raporu getiren er söyledi. Bunun üzerine süvari ile raporu ileride bulunan Alay Kumandanı'nı göstererek, götürüp kendisine vermesini söyledim. Ve Yirmi Yedinci Alaya doğru gitmek için takip edeceğimiz yol sağımızda kaldığı için, Alay Kumandanı'ndan gelecek emri beklemek üzere taburumu durdurdum. Taburun durduğunu gören Alay Kumandanı ileri hareketimiz için eliyle işaret ediyor; ben de durmadan "Efendim! Yirmi Yedinci Alaydan size hitaben rapor vardır. Bir kere okuyunuz" diye bağırarak yine duruyordum. Süvari raporu verdi. Alay Kumandanı durmadan beni yine kendi yanına doğru çağırıyordu. Emrine itaatle ileriye yürüdüm. Bulunduğu sırtların üzerinden düşman mermileri aşmakta idi. "İşte karşınızda düşman var, hemen taburunu aç ve taarruza başla" emrini verdi. Tabur henüz yürüyüş kolunda olduğu halde açtım. Ve sırtlar üzerine çıkarak cepheyi gördükten sonra Birinci Bölük Kumandanı'na yeşil tarlanın sağ kanadını istikamet olarak verip sağımda bulunan Yirmi Yedinci Alayla irtibat kurmak üzere yayılmasını emrettim. Saat 2 sonra.

16- Birinci Bölüğün arkasından onun sol kanadına Üçüncü Bölüğü yayarak diğer İkinci ve Dördüncü Bölükleri ikinci hatta ve ihtiyatta bıraktım. Bu suretle hemen yürüyüş kolundan bir çeyrek zarfında açılıp yayılarak Kanlıdere'ye doğru sarkmakta olan düşmana karşı akşam taarruza başladık. İkinci Tabur bizim solumuzda olarak açılmaya başlamıştı. Saat 2.30 sonra.

17- Daha ilk taarruzda Birinci Bölükten Üsteğmen Sadık, Üçüncü Bölükten Cemal Efendi gibi cidden değerli iki subayım yaralandı. Bunlardan Cemal Efendi sonradan şehitlik mertebesine yükseldi. Taarruz sırasında sol kanadımız denize karşı açık olduğundan düşman donanmasının büyük çaptaki toplarıyla şiddetli ateş altına alındık. Aramızda patlayan tahrip mermileri erleri toprak altına gömüyor; dolayısıyla ne düşman piyadesinin şiddetli ateşi, ne donanmanın cehennemi ateşleri taarruzumuzun şiddetini sekteye uğratamıyordu. Taburun bütün kademeleri küçük ve büyük bu mermi sağanakları altında Kanlıdere'ye doğru iniyor; sol kanat yeşil tarlaya ve sağ kanat Kanlısırt'a doğru tırmanıyordu. Saat 3 sonra.

18- Taarruza başladığımız sırada Alay Kumandanı Tümen Kumandanı'nın yanına gitmişti. Tümenden şu emir gelmişti: "On Dokuzuncu Tümen bütün kuvvetiyle 27. Alayla beraber karşıdaki düşmana taarruz edecektir. Gece oluncaya kadar düşman püskürtülemediği takdirde istinat ve ihtiyatla birinci hatlar sıklaştırılarak gece hücumu yapılacaktır. Bunun için alaylar tamamen hazırlandıktan sonra bana bilgi verecekler; birlikte hücum emrini ben vereceğim. 72. Alay sağ geride ihtiyattadır. Ben sağ kanatta dağ topçu taburunun yanındayım. Umumi sargı yeri Kocadere köyünün içindedir. Cephane kolları Kocadere'ye çekilmiştir." Zaten bu fikirle taarruza başlanmış olunduğu için taarruza bir kat daha şiddet verildi. Saat 3.30 sonra taburun son kademeleri Kanlıdere'ye indiği zaman henüz 27. Alayın birçok kıtası Kanlıdere'nin batı yamaçlarında piyade ve deniz ateşlerinden korunmuş olarak güvenli yerlerde grup grup duruyorlardı. Bunlardan 27. Alayın sol kanadının nereye kadar uzandığını anlamak istedim. Yalnız sorularıma bir kelimeyle cevap veriyorlar. O da "Bizim askerimiz daha çok ileride." Siz burada ne için duruyorsunuz şeklindeki soruma, "Daha şimdi buraya geldik, toplanıyoruz" diyorlardı. Halbuki taburumun ilk kademeleri kısmen yeşil tarlanın doğusundaki derecikleri geçerek sırtları aşıyor; fakat 27. Alayla irtibat kurmayı düşünemiyorlardı. Saat 5 sonra.

19- Güneş batmaya başlamıştı. 27. Alayla aramızın açılmış olduğunu anlayarak bu aralığı kapatmak üzere elimin altında toplu olarak (Kanlıdere'de bu bölüğü düzene sokmuştum) bulunan Dördüncü Bölüğü taburun sağ kanadında yayarak Kanlısırt'a doğru ilerlettim. Bu sırtı çıkarken ara sıra 27. Alaya mensup erlere rastgeliyor; alaylarının sağ kanadını soruyorum. İlerde, fakat nerede olduğu hakkında doğru bir cevap veren yoktu. Nihayet birçok düşman cesedini çiğneyerek Kanlısırt'ı döndüm. O zaman sağ kanadımızda Yirmi Yedinci Alayın piyade ve mitralyöz atışlarını duymaya başladım. Ve hemen irtibat kurmak için yanımdaki emir erlerini göndererek sol kanadı buldum. Fakat aramız birkaç yüz metre kadar yine açıktı. Saat 7 sonra.

20- Son açtığım Dördüncü Bölüğü ilerletiyor, fakat kendilerine bir cephe veremiyordum. Zira sırtın üzerine kadar çıkılmadıkça ilerisini görmek ve önümüzdeki düşman mıdır, yoksa 27. Alay mıdır, layıkıyla fark edilmezse büyük bir yanlışlığa sebebiyet verileceğini hissediyordum. Bunun için bölüğün ilerleyerek beni takip etmesini emredip emir erleriyle beraber cephenin ilerisine çıktım. Yüz metre kadar ilerledikten sonra, henüz geriye doğru çekilmekte olan düşman avcı hatlarının hışırtılarını ve İngiliz subaylarının İngilizce vermekte oldukları kumandaları kulağımla pek yakından işittim. Hemen, ilerlemekte olan bölüğü, dönerek, düşmanın istikamet ve yakınlığını göstererek, süngü taktırıp ileriye sürdüm. Erler kararlı bir şekilde düşmanı takibe koyuldu. Ve elli metre kadar düşmana yaklaşarak ani Allah Allah sesleriyle bir süngü hücumu yaptılar. Bu süngü hücumunda düşmanın bir hattı tamamen kırıldı. Belki pek azı kurtulabilmiştir. Erler bu sırada kucak kucak düşman tüfeği getiriyor. Ben ellerinden attırarak yine kendilerini ileriye sevk ediyordum. Ardından sağ ve sol kanadımız ilerisinden piyade ve mitralyöz ateşi başladı. Erler o zaman yere yatarak ateş etmeye mecbur oldu. Saat 8.

21- Sol kanatta diğer bölüklerle irtibatı kaybetmemek için dördüncü bölüğe emir verdim. Söz konusu bölük diğer bölüklerle irtibatı kurdu. Fakat arazi sol kanattaki bölüklere müsait olmadığı için bunlar tuttukları mevkiden ilerleyemiyor; hatta düşman bunlara baş bile kaldırtmıyordu. Alayımızın İkinci Taburu da bunların solunda aynı vaziyette kalmış ve hatta atışlarını bile işitmez olmuştum. Sol kanadımda bir taburun bulunduğuna delil olacak hiçbir şey göremiyor ve işitemiyordum. Saat 10.00 sonra.

22- Sol kanadım pek sola açıldığı için Yirmi Yedinci Alayla irtibat kuramıyordum. İhtiyat olarak geride bir bölüğüm daha kalmıştı. Haber gönderdim. Bulunduğum yere çağırmak istedim. Alay Kumandanı Bey bunları düzene girmeleri için aşağıda, dere içinde durdurmuş, orada duruyorlarmış. Bu haber bana ulaşınca kuvvete olan ihtiyacımdan dolayı, canım sıkılarak tekrar söz konusu bölüğün yetişmesi için, Alay Kumandanı Bey'e de haber gönderdim. Fakat Kanlıdere'den bulunduğum sırta söz konusu bölük ancak bir saatte gelebildi. Saat 11 sonra.

23- Söz konusu bölüğe sağ kanatta cephe vererek Yirmi Yedinci Alayla taburum arasındaki boşlukta yaydım. Bu şekilde Yirmi Yedinci Alayla mükemmel bir irtibat kurabildim. Söz konusu bölüğün kumandanı Üsteğmen Vasıf Efendi, Alay Kumandanı'nın beni aramakta olduğunu ve Kanlıdere'nin içinde bulunduğunu söyledi. Yanımdan bir emir eri göndererek vaziyetten ve kendi bulunduğum mevkiden kendisine bilgi verdim. Ve yeni açtığım bölükle onun solundaki Dördüncü Bölüğü sıçramalarla ilerleterek düşmanın pek yakın olan hatları üzerine ikinci bir süngü hücumu daha yaptım. Her süngü hücumunda sağ ve sol kanadımızdan daima etkilenerek şiddetli ateş altında asker tekrar yere yatarak ateş açmaya mecbur oluyor. İkinci süngü hücumunda İkinci Bölükten Üsteğmen Fevzi Efendi şehit oldu. Erlerden çok şehit ve yaralı veriyordum. Saat 12 gece yarısı.

24- Taburun sol kanadında bulunan İkinci Bölüğümle, onların solunda bulunması lazım gelen İkinci Taburun taarruzu gece olunca durmuş, hatta bu taraftan ateş bile kesilmişti. Bütün bu taarruzlar arazinin hâkimiyetinden istifade edilerek Dördüncü ve İkinci Bölüklerle yapılıyordu. Bu sırada Alay Kumandanı'nın emir eri gelerek beni Alay Kumandanı'nın çağırmakta olduğunu söyledi. "Nerededir?" dedim. "Bu tarafa doğru geliyor" dedi. Bulunduğum yerden kalktım. Geriye Kanlıdere'ye doğru yürüdüm. Alay yaveri Kâmil Efendi'nin sesi geliyor. Fakat daha çok aşağıda bulunuyordu. Ben onlara, onlar bana seslenerek ancak yarım saatte benim bulunduğum yere kadar gelebildiler. Vaziyeti Alay Kumandanı'na tamamen anlattım ve kendisini bir miktar ileriye getirdim. Bana İkinci Taburun nerede olduğunu soruyor. Ben de kendisinden şimdiye kadar bir haber alamadığımı, herhalde sol kanadımda bulunuyorsa da, atışlarını duymadığım için yerlerini tayin edemediğimi söyledim ve daha sonra kendisini orada bırakarak ileriye taburumun başına gittim. Saat 1 evvel.

25- Tam bu sırada Yirmi Yedinci Alayın mitralyözüyle şiddetli bir piyade ateşi başladı. Taburumun cephesinde ateş şiddetle devam ediyordu. Düşmanın cepheme karşı olan ateşi kırıla kırıla sönmeye başladı. Yalnız pek yakından ve sol

sırtların gerisinden kazma, kürek sesleri geliyordu. Düşmanın burada tutunmak için siperler kazmakta olduğunu anladım. Buna meydan vermeden bir süngü hücumu yapılması için bölüklere emir verdim ve arkadan ben de erleri teşvik ederek bütün hattı hücuma kaldırdım. Fakat yazık ki sağ ve sol kanadımız bize gayet hâkim ve yoğun düşman kuvvetleriyle tutulmuş olduğundan avcı hatlarımız üzerine şiddetli piyade ve mitralyöz ateşleri üzerine erler hücumu daha ileriye vardıramayarak tekrar yere yatıp mevzi alarak düşmana ateşle karşılık vermeye mecbur kaldılar. Bunun üzerine Alay Kumandanı Bey'e haber gönderdim. Üç defadır taburumu süngü hücumuna kaldırdığım halde, ne sağımdaki Yirmi Yedinci Alaydan ve ne de solumdaki İkinci Taburdan mukabil bir yardım göremediğimi anlattım. Zaten kendisi de son hücumumuzu duyuyor ve işitiyordu. Bunun üzerine beni kendi yanına çağırdı ve tekrar İkinci Taburu benden sordu. Tabur yaverini gönderdim. Kendi yanında kimse kalmamış, hepsini İkinci Taburu aramaya göndermiş olduğundan tabur yaverini de İkinci Taburu aramaya gönderdi. Bu sırada pek fazla ilerlemiş olduğumuzdan sağ ve sol kanadımızdan gelen etkili düşman ateşiyle birçok kayıp veriyorduk. Bölük kumandanları vaziyetimizin gayet tehlikeli olduğunu ve burada dayanmanın pek zor ve helâk edici olduğunu defalarca gelip bana söylüyorlar, ben onları yatıştırarak fikirlerini değiştirip dayanmaya teşvik için ne lazımsa yapıyordum. Alay Kumandanı Bey, bölük kumandanlarının bana bağırarak yaptıkları müracaatları işitiyordu. Bunun üzerine beni yanına çağırdı. Bu vaziyete karşı ne yapmak lazım geleceğini benden soruyordu. Ben de İkinci Taburumuzun sol kanadımızdan bize yardım etmesini ve aynı zamanda hücumumuza katılmasını söylüyordum. Bunun üzerine İkinci Tabura, Birinci Tabur şimdiye kadar birçok hücum yaptığı halde kendilerinin bu hücuma niçin katılmadıklarını sordu ve onların da cephelerine karşı hücuma kalkmalarını emretti. Saat 2 evvel.

26- Aradan yarım saat kadar geçtikten sonra, yine beni yanına çağırdı. Bu sefer kendisini birkaç emir eriyle birlikte derin bir avcı siperinin içine girmiş oturuyor gördüm. İkinci Taburdan henüz bir hareket görülemediğinden ne yapacağımızı soruyordu. Bu sırada öteden beri bana müracaatlarından bir netice elde edemeyen İkinci ve Dördüncü Bölük Kumandanları Üsteğmen Vâsıf ve Yüzbaşı Halil Efendi'ler vaziyet hakkında Alay Kumandanı Bey'e izahatta bulunmaya başladılar. Bana tekrar sordu. "Ne yapalım?" dedi. Ben de "Siz alayın kumandanısınız. Vaziyeti görüp anlar, ona göre karar verirsiniz. Ben sizin kararınıza karışmam. Bana dayan derseniz, zaten dayanıyorum. Tek bir neferim kalmayıncaya kadar yine dayanırım. Eğer harp vaziyetinin icabı olarak başka bir mevziye çekilmek için emir verirseniz, onu da siz bilirsiniz" dedim (Alayın harp zabıtlarında bu görüşme kaydedilmiştir). Bunun üzerine geri çekilmek için emir verdi. Ve İkinci Tabura da o yolda emir gönderdi. Fakat belirli bir hat tayin etmediği için, münasip göreceğimiz hatta kadar çekilmekte bizi serbest bıraktı. Saat 3 evvel.

27- Bunun üzerine İkinci Bölük Kumandanı zaten orada mevcut olduğundan onlara kademe kademe geri çekilmeleri ve telaş göstermemeleri hakkında emir verdim ve sol kanatlarında bulunan Üçüncü ve Birinci Bölüklere de bu şekilde haber göndermelerini söyledim. Hareket başladı. Arazinin sık ormanlık ve birçok dere

ve yardan oluşuyor olması avcı hatlarını düzenli olarak çekmeye mani oluyor, erler bazı yerlerden teker teker geçmeye mecbur kalıyordu. Bu suretle bölüklerin idaresi bölük kumandanlarının elinden çıkıyor, düzen ve disiplin de tabiatıyla eriyordu. Esasen ben bu tepeleri bölüklere tutturuncaya kadar pek çok zorluk içerisinde kalmıştım. Taarruzda erler birçok düşman cesedi üzerine basarak ilerledikleri için kendilerinde büyük bir gurur ve şevk vardı. Bunun sayesindedir ki bu zor ve dik sırtları, erlerin çantaları omzunda olduğu halde her adım başında ağaçlar devirmek şartıyla bu ormanlıkları yararak Kanlısırt'ı hemen bir takımla yalnız başıma tutmuş, geriye kalan kuvvetleri peyderpey arkadan yetiştirerek sağa ve sola yaymış ve icabında takviye ederek buradaki vaziyeti sağlamlaştırmıştım. Hatta ilk takımı ileriye sürerken Dördüncü Bölük Üsteğmeni Ali Rıza Efendi kendi bölük kumandanlarının burada olmadığından ve kendisine cephe verilmediğinden ne şekilde hareket edeceğini bilemediğini söyleyerek bir tereddütte bulundu. Bölüğün kumandanı diğer takımlarını sırttan yukarı sürmek ve geride kalan erleri toplamak üzere bölüğünün gerisinden geliyordu. Vaziyet gayet nazik olduğu için kaybedecek zaman yoktu. Ben askerin önüne düşerek düşmanı aramaya başladım. İşbu raporun yirminci maddesine müracaat edilirse, düşmanı ne şekilde bulup söz konusu takıma cephe verdiğim anlaşılır. Bütün bu duruma söz konusu takım kumandanı Ali Rıza Efendi (halen yaralı olarak İstanbul'a gitmiş ve iki ay hava değişimi almıştır) ile maiyetimde bulunan tabur yaveri, boru ve trampet onbaşıları ve emir erleri tamamıyla şahittir. Velhasıl bölüklerin geride bulunan kademelere çekilmeye başladıkları bir sırada idi ki, henüz ilerde bulunan hatlarımız çekilmeye başlamıştı. Sol kanadımızda olduklarını ancak o zaman anlayabildiğim İkinci Taburdan karmakarışık hücum sesleri işitiliyordu. Bu hücumu, düşmanın derhal açtığı dehşetli piyade ve mitralyöz ateşi karşıladı. Yarım saniye zarfında hücum kırıldı ve hiçbir ses ve seda kalmadı. Söz konusu hücumu duyduğumuz zaman erlerimiz arasında da bir karışıklık oldu. Derhal bunun önünü aldık. Düşmanın şiddetli ateşi devam ediyor, pek nadir diğer taraftan ateş edildiği görülüyordu. Alay Kumandanı bu hale şahitti. Bu neticesiz hücum, yirmi beşinci maddede açıkladığım şekilde, Alay Kumandanı'nın İkinci Tabura evvelce gönderdiği emir üzerine yapılmış, fakat pek geç kalmıştı. Ondan sonra zaten geri çekilmek üzere emir gönderilmiş olduğundan tabiatıyla neticesiz bir hücumla birçok zayiata uğrayan söz konusu tabur da bu emri alarak düşman ateşi altında geri çekilmeye başlamıştır. Zaten bu emir kendilerine gitmezden evvel İkinci Tabur Kumandanı'yla orada bulunan bölük kumandanları vaziyetlerinin fenalığından dolayı geri çekilmek üzere müzakerede bulunmuşlar ve buna karar vermişler imiş (kendi ifadeleri). Saat 3.20 evvel.

28- Bölükler oldukça düzensiz olarak sırttan aşağı iniyorlardı. Bu halden ürktüm. Bunun bir bozguna dönüşeceğini hissettim. Zira, bu ormanlıklı sırt ve çeşitli vadiler içerisindeki arazi engelleriyle birlikte gece karanlığı subaylar için idareyi zorlaştırıyor ve hemen her subay kendi muhitine yakın yerlerdeki yirmi otuz erden fazlasına hüküm ve nüfuzunu geçiremiyordu. Bu şekilde Kanlıdere'ye kadar indim. Orada Dördüncü Bölük Kumandanı Yüzbaşı Halil ve Üsteğmen Ali Rıza Efen-

di'yle elli altmış eri durdurdum. Ve askerin geri kalanını toplayarak düzenli olarak Kanlıdere'nin doğusundaki sırtlar üzerine çıkarak orada bir mevzi almalarını emrettim. Ve erleri toplamak için sağa ve sola erler göndermelerini ve erlere seslenmelerini tenbih ettim. Ben de diğer bölükleri aramak üzere Kanlıdere'nin evvela güneyine, ardından kuzeyine doğru giderek saatlerce orada dolaştım. Hiç kimseyi görmek nasip olmadı. Alay yaverini gördüm. Tümene emir götürüyordu. Alay Kumandanı'nı sordum. İkinci Bölükle beraber olduğunu söyledi. Bir saatten fazla oralarda adam dolaştırdım ve ben de dolaştım. Artık Kanlısırt'lardan hiçbir insan sesi gelmiyor, ancak düşman mermisi cevap veriyordu. Tekrar, derenin içinde durdurduğum bölüğün yanına geldim. Burada Yirmi Yedinci Alay tarafından atılmış cephane sandıkları buldum. Açtırdım. Dördüncü Bölükten orada mevcut olan erlerin cephanelerini ikmal ettirdim. Ve Bölük Kumandanı'na gerideki sırtları tutmak üzere hareket emrini verdim. Saat 5 evvel.

29- Bölükler Kanlıdere'nin doğusundaki sırtlara çekilmek için her bölük arazinin tabiatına boyun eğerek, kendilerini düşman ateşinden muhafaza etmek suretiyle dağınık bir halde çekilmişler. İrtibat tamamıyla kaybolmuş ve birçok er de geride kalmış ve kısmen fazla ileri gitmek suretiyle bölüklerinden ayrılmışlar.
Taburun sağ kanadıyla sol kanadı kilometrelerce uzamış ve bölük kumandanlarının maiyetlerinde bölüklerinden kırk elli er elleri altında kalmış; kalanlar kısmen diğer alaylara karışmış, kısmen şuraya buraya dağılmıştı. Bu vaziyet karşısında bir tabur kumandanının alabileceği tedbirler her ne ise cümlesine başvurulmuş; ancak çeşitli alaylara mensup erler de dahil olmak şartıyla üç yüz er kadar Kocadere'nin ufak sırtları üzerinde durdurulmuştur. Gün ağarmaya başladığından ve Alay Kumandanı'ndan o zamana kadar bir haber alınamadığından ve Tümen Kumandanı'nın Kocadere köyüne doğru gitmekte olduğunu haber aldığımdan derhal koşarak Kocadere köyünde vaziyet hakkında Tümen Kumandanı'na bilgi verdim. Ve tutabileceğim kuvvetle Kocadere'nin batısındaki sırtları işgal ve kendisine raporla neticeden bilgi vermemi emir buyurdular. Emirlerini derhal infaz ettim. Fakat topladığım erlerin yılgın bir halde bulunmasından ve subay olarak başlarında bir yüzbaşıyla bir üsteğmenden başka idare edecek subay olmamasından tutulan mevzi üzerine düşman donanması tarafından büyük çaptaki toplarla açılan bombardımanın tesirli ateşi ve o sırada uçmakta olan tayyarenin üzerine sol tarafımızdaki kuvvetler tarafından açılan piyade ateşinin erler tarafından düşman ateşi sanılmasıyla sol kanadımızın düşman tarafından kuşatılmakta olduğuna inanmışlar ve tekrar dağılarak geriye doğru kaçmaları üzerine rovelverle ve yanımdaki beş on ere süngü taktırarak ve silah doldurtarak yaptığım tehditle tekrar hepsini durdurmaya, fakat daha gerideki sırtlarda mevzi aldırmaya muvaffak oldum. Ve keyfiyeti Tümen Kumandanı'nın emri gereğince bir raporla telefon ettim. Saat 7 evvel.

30- Bunun üzerine Alay Kumandanı Bey geldi. Keyfiyeti anlattım. Sol kanadımızda bir miktar askerle durmakta olan taburumun Birinci ve İkinci Bölükleriyle İkinci Taburdan bulunan iki bölükle irtibat kuruldu. Ve bundan sonra Tümen Kumandanı Bey'le Tümen Kurmay Başkanı Bey geldiler. Ve ondan sonra orada gerçekleşen

olaylara şahit oldular. O sırada idi ki, yine düşman donanması tarafından bulunduğumuz mevziler ateş altına alınmıştı. Donanmadan atılan şarapnellerden bir misket tanesiyle kolumdan yaralandım. Misket kolumda kaldı. Yaralandıktan sonra iki saat kadar daha orada Alay Kumandanı Bey'le mevcut askerin mangalara taksimi ve bölüklerin düzenlenmesiyle uğraştık.
Misket kemiğe çarptığı ve kolumun içinde kaldığı için yaram fazla acı veriyordu. Alay Kumandanı Bey yaramın bu halde kalmasına razı olmadı. Gidip baktırmamı söyledi. Sıhhiye bölüğüne gittim. Bigalı'ya sevk etti. Buraya gittim. Onlar da Maydos'a sevk ettiler. Maydos'ta ameliyat ile kolumdan kurşunu çıkardılar. Yaram sarıldıktan sonra tabura dönmek istedim. Müsaade etmediler. Diğer yaralılar arasında o gece Biga hastanesine sevk edildim.
Muharebenin başından ertesi günü öğle vaktinde alaydan ayrıldığım için ondan sonraki harp harekâtını takip edemedim. Yalnız harp tutanağının değerlendirilmesiyle tabur subaylarının ifadelerinden yaptığım özete göre, alay Kabatepe mıntıkasına çekilinceye kadar düzene girmekte pek büyük bir zorluk devri geçirmiş olduğunu anladığımı arz etmek üzere işbu harp raporum düzenlendi.

77. Alay, 1. Tabur Kumandanı
Binbaşı
Mehmet Emin

İşbu raporun Tümene takdim tarihi: 14.5.1331 (27 Temmuz 1915)

***

77. Alay 2. Tabur Kumandanlığı'nın Rapor Sureti:

Muharebe Raporu

[Yetmiş Yedinci Alayın İkinci Taburunun Katıldığı 12,13,14,15 Nisan 1331 (25, 26, 27, 28 Nisan 1915) Harplerine Ait Harp Raporu]

Seferberliğin 261. gününe tesadüf eden 12.2.1331 (25 Nisan 1915) saat 5.25 evvel'de alınan emirler ektedir. İşbu emirlerden sonra saat 12 öğlede alınan Tümen emri:

"Düşmanın karaya çıkmış bulunan piyadesi Arıburnu ile Kabatepe arasındaki sırtı işgal etmiştir. 27. Alay düşmanın doğu cephesinde 800 metre mesafe işgal ediyor. 57. Alay tamamen Tümen Kumandanı'nın idaresinde olarak 600 metreden düşmana taarruz edecektir.
77. Alay şimdi Kocadere doğusuna yaklaşacaktır. 72. Alay Maltepe'ye, sıhhiye bölüğü de Kocadere'ye gidecektir"

19. Tümen Kumandanı Emriyle
Kurmay Binbaşı
İzzettin

üzerine Alayın verdiği sözlü emir gereğince İkinci Tabur, Birinci Taburu takiben yürüyüş kolunda Maltepe'deki ordugâhından Kocadere istikametinde hareket etmiştir. Taburun 966 tüfeği, on beş subayı ile 66 silahsız eri mevcut ve küçük ağırlığı beraber idi. Saat 12 öğle.
Alay Kocadere'nin kuzeydoğusundan geçerek Örenardı vadisini takiben güneye doğru Palamutluk istikametinde hareketle Kocadere'den geçen köy deresiyle Örenardı'nın birleştiği yerde 15 dakika durmuş ve oradan istikamet değiştirerek güneye yönelmiş olarak 105 rakımlı tepe istikametinde Kavaklıdere'ye inmiştir.
Alay Kumandanı'nın emriyle:

"1- Düşman karşımızdan ilerlemektedir.
2- Birinci Tabur sağda, 27. Alayın solunda, İkinci Tabur Birinci Taburun solunda, İkinci Taburdan iki bölük ihtiyatta benim emrim altında bulunmak üzere, düşmana taarruz edecektir.
3- Sargı yeri Palamutluk sırtının gerisindeki derede kurulacaktır."

77. Alay Kumandanı
Saip

İşbu emir üzerine bölük kumandanlarını yanıma çağırarak şu emri sözlü olarak verdim. Saat 3.30 sonra:

1-Düşman karşımızdaki sırtlardadır.
2- Alay düşmana taarruz edecektir.
3- 5., 6. Bölükler Birinci Taburun solunda, yüzer adım cephe ile sola açılacaktır.
4- İrtibat bölüğü Beşinci Bölüktür. Birinci Tabur ile irtibatı muhafaza edecektir. 7., 8. Bölükler Alayın ihtiyatı olarak taburun sol gerisinde bulunacaktır.
5- Sargı yeri Palamutluk sırtının gerisindeki deredir.

105 rakımlı tepe istikametinde Kavakderesi'nin batısına cephe alarak açılan alayın solunda bulunan tabur 122/5 rakımlı tepenin soluna doğru ilerleyerek düşmanla ateş teatisine başladı. Saat 4.15 sonra.
Bu sıralarda alaydan aynen tebliğ edilen:

"19. Tümen bütün kuvvetiyle, 27. Alayla beraber karşımızdaki düşmana taarruza devam edecektir. Gece oluncaya kadar düşman püskürtülemediği takdirde istinat ve ihtiyatlarla birinci hatlar sıklaştırılarak gece hücumu yapılacaktır.
Bunun için alaylar tamamen hazırlandıktan sonra bana bilgi verecekler ve birlikte hücum emrini ben vereceğim.
72. Alay sağ kanat gerisinde ihtiyattadır.
Ben sağ kanatta dağ topçu taburunun yanındayım.
Umumi sargı yeri Kocadere köyünün içindedir.
Cephane kolları Kocadere'ye çekilmiştir"

işbu Tümen emri üzerine ilerlendi. Düşman ateşinden etkilenilmemekteydi. Bu sırada düşman geri çekilmekteydi. Takiben Karaderesi'ne inildi. Karayörük dere'nin batısındaki sırtlarda –Albayrak sırtları– küçük bir mukavemet gösteren düşman

Yeşil tarla istikametinde düzenli olarak çekilmeye devam ediyordu. Albayrak sırtları'na tırmanırken Beşinci Bölük Yüzbaşısı Hamdi ve Üsteğmen İsmail Efendi'ler yaralandılar. Sırta çıkıldığı zaman saat 7 sonra'yı bulmuştu. Alay yaveri ile alınan sözlü emir üzerine ihtiyat bölükleri birinci hattın solunu uzatmak suretiyle takviye ettiler. İki taburun bölükleri ve bölüklerde mangalar karışmış olduğundan yeniden düzenleme yapıldı. Ve her bölüğe elli adımlık bir cephe vermek suretiyle avcı hatları sıklaştırıldı ve taburun cephesi 200 adımı buldu. Düşman istikametine keşif kolları gönderilerek düşmanın bir kısım kuvvetinin henüz çekilmekte ve diğer kısmının yeşil tarlada siper kazmakla meşgul olduğu haber alındı. Beşinci Bölüğümüzün iki subayı yaralı olduğundan 27. Alaydan otuz kadar erle orada görülen Üsteğmen İsmail Hakkı Efendi'ye askeriyle Beşinci Bölüğe katılması ve bölüğün kumandasını ele alması emredildi ve kendisine bu konuda yazılı emir verildi.

Saat 11 sonra. Emrimle taarruza devam edilmesi emredildi ve Birinci Tabur hücum ettiği vakit, katılmamız bildirildi. Bu emir üzerine taburuma ilerlemek için emrettim. Evvelce gönderilen keşif kollarının rehberliğiyle düşman istikametine ilerlenmeye başlandı. Düşmanla aradaki mesafe 700-800 metreydi. Bu sırada Birinci Taburdan Allah Allah sesleri ve bu kere kumanda sesleri işitildi. Taburun cephesinde, karanlık ve sık çalılık ve ormanlık sebebiyle düşman görünmemekteydi. İrtibat korunduğundan, Birinci Taburun bir kısım kuvvetiyle hücum ettiği anlaşıldı. Bölüklere şiddetle ilerlemeleri emrini verdim. Albayrak sırtlarının batısındaki Semertepe'ye kadar ilerlenerek taburun oldukça karışmış olduğunu gördüm. Buralarda düşmanın birçok yaralı ve ölülerine tesadüf edilmekteydi. Alaydan hücum edilmesi hakkında sözlü emir aldım ve Birinci Taburun hücuma hemen katılması emredilmekteydi. Geri çekilen ve çekilmesini düzenli olarak yapan düşmanla aradaki mesafe de 700 metreden aşağı olmadığından ve görülmeyen düşmana hücum edilemeyeceğinden hemen şiddetle ilerlemeyi emrettim. Birinci Taburdan yine bu sırada Allah Allah sesleri yükseliyordu. Taburum Yeşildere'nin doğu sırtlarına tırmanarak hücuma kalktı. Yeşiltarla'nın kenarında mevzi alan bir kısım düşmana hücum emri verdim. Düşman geri çekilmekte gecikmedi. Yeşiltarla'nın kenarları tutuldu. Taburun sağında Birinci Taburun Birinci Bölüğüyle irtibat vardı. Burada Yeşiltarla'nın üst kenarından şiddetle ateşe başladık ve Birinci Taburun tekrar ettiği hücuma iştirak edildiyse de, başarı ve ilerleme iki tabur için de mümkün olamadı. Taburun sol kanadındaki Sekizinci Bölüğü düşmana elli adım kadar yaklaşmıştı. Bölük hücuma başladı. Diğer bölüklerin de hücum etmelerini ve düşmana atılmalarını emrettim. On adımdan fazla gidilemedi. Düşmanın şiddetli ateşiyle önemli zayiat verildi. Bu vaziyet ve muharebe iki saat sürdü. Sağ kanadımız ilerisinden düşmanın makineli tüfek ve piyade ateşi de tesir yapmaktaydı. Saat 3.45 evvel. Bölük kumandanları sağ kanadımızın düşman tarafından hemen kuşatıldığı kanaatinde olduklarını ve Birinci Taburun çekildiğini ifade ile emir talep ettiler. Birinci Taburla irtibat korunduğundan Birinci Taburun çekilmediğini söyledimse de, sağımızdaki Birinci Bölük ve onun sağındaki Üçüncü Bölüğü ve taburlarının diğer bölükleriyle irtibatları olmadığını ve hemen epeyce bir mesafede irtibatsız bulunduklarını anladım. Bölük kumandanlarına tabur tek başına harp et-

mediğinden, gönderdiğim emir erleriyle alaydan alacağım emre göre hareketin zaruri olduğunu ve bununla beraber bulunulan mevkide dayanmayı ve mukavemet edilmesini tebliğ ettim. Taburumun Yedinci, Sekizinci Bölükleri harp hattının biraz gerisine çekilerek ateşten az etkilendiklerinden gece tertibatı almışlar ve tahkimatla uğraşmaya başlamışlardı. Ancak saat dörtte tam dağdan düşmanın makineli tüfeği ve piyade ateşi gelmeye başladı. Düşmanın pek yakınımıza geldiği anlaşılıyordu. Gönderdiğim emir erleri henüz gelmediler. Bu sırada alayın geri çekileceği hakkındaki emri emir erinden aldım. Emirde nereye çekileceği ve hareket şekli yoktu. Vaziyetin zorluğu fevkaladeleşti. Bölüklere –yakındaki– emri tebliğ ettim ve düzenli olarak düşmana hissettirmeksizin arkadaki sırtlara çekileceğini bizzat diğer bölüklere de yaver ve emir eriyle tebliğ ettirdim. Düşman ateşini fevkalade şiddetlendirmiş ve yanaşmış idi. Düzenli çekilme mümkün olamadı. Albayrak sırtlarında istediğim halde erleri durduramadım. Karanlık, yağmur ve ormanlık buna mani oldu. Düşman ateşle takip etmekteydi. Düştüğüm bir çukurdan fedakâr bir çavuş ve onbaşı tarafından kurtarılarak muhakkak bir esaretten yakamı kurtardım. Karayörük deresinin doğusundaki tepeye varışımda (123 rakımlı) 13.2.1331 (26 Nisan 1915) saat 8 evvel güneş çıkmış bulunuyordu. Görebildiğim erleri durdurarak bir kısım erlerle Üsteğmen Abdülhadi Efendi'ye söz konusu tepede münasip bir yeri işgal ve müdafaa etmesini emrettim. Sekizinci Bölük Kumandanı Üsteğmen Ömer Efendi (Yüzbaşı olmuştur), Teğmen Emin Efendi (kıdemine bir sene eklenmiştir) ve yaver Teğmen Abdürrezak Efendi de beraberlerindeki erlerle Abdülhadi Efendi'ye katıldılar ve sırt müdafaa edildi. Sağda Birinci Taburun bulunacağını umduğumuzdan sağımıza gönderdiğim emir erleri kimsenin olmadığını ve Birinci Taburun Kocadere'ye çekildiğini ve ancak sağ ilerimizde bir onbaşının kumandasında (Reşit Onbaşı) bir takım kadar erin mevzi alarak düşmana ateş etmekte olduklarını haber verdiler. Altıncı Bölük Kumandanı Abdülvahit ve Üsteğmen Behçet Efendi'leri oradan Kocadere'de olması muhtemel dağılan erlerimizi toplayarak getirmek üzere Kocadere'ye gönderdim. 13 Nisan 1331 (26 Nisan 1915) saat 11 evvel'de Alay Kumandanı'na bilgi vererek emir almak üzere Kocadere'ye gittim ve bilgi sundum. Ve taburun parçalarını toplama emrini aldım. Ve bölük kumandanlarına gerekli emirleri verdim (13 Nisan 1331'de –26 Nisan 1915– geri çekilmenin Birinci Taburun Yirmi Yedinci Alayla irtibat kuramamasından düşmanın istifade ederek Birinci Taburun sağına girerek şiddetli ateşe maruz kalmasından, Bölük ve Tabur Kumandanı'nın Alay Kumandanına müracaatları üzerine "Pekiyi, o halde geri çekiliniz" emrini verdiği bilgisini (?) aldım).

12.2.1331 (25 Nisan 1915) günü ve 13/14.2.1331 (26/27 Nisan 1915) Kocadere'de Birinci Tabur Kumandanı'nın yaralanması nedeniyle tabur kumandanlığını üzerime alarak tertibat ve taksimata geçirildi.

12 ve 12/13.2.1331 (25 ve 25/26 Nisan 1915) harbinde taburumun bir yüzbaşı ve bir teğmen yaralı, kırk üç şehit, iki yüz yirmi bir yaralı ve altmış dokuz kayıptan ibaret zayiatı olduğu daha sonra ortaya çıkmıştır.

14.2.1331 (27 Nisan 1915) saat 9'da alaydan bildirilen tümen emri:

"1- 12 Nisan'da (25 Nisan 1915) yapılan taarruzla gemilerine çekilmeye mecbur edilip tekrar karaya çıkan düşmanın dünkü başarılı ateşlerimizle de ziyade sarsılıp manevi kuvvetinin eksildiğini gördüm.

2- Tümen aldığı iki alay piyade, bir dağ topçu taburundan ibaret yardım kuvvetiyle düşmanı Cenabı Hakkın yardımıyla tümüyle püskürtüp yok etmek üzere bu kere yeniden taarruza geçecektir.

3- 64. Alay sağ kanatta 57. Alayın mevzisinden düşmanın sol kanadı aleyhine taarruz edecektir. 57. Alay gece katılan 77. Alay 3. Taburdan iki bölükle beraber 64. Alayın taarruza geçmesinden sonra sağ kanadımızın ihtiyatını oluşturacak ve 64. Alayın harekâtını takip edecektir. 19. Tümen dağ topçu bataryası bu sağ kanattan taarruz edecek piyadelerimizin ileri hareketini sağlayacak ve bilhassa düşmanın çıkarma noktasını ateş altına alacaktır.

4- 27. Alay halen sağ kanatta bulunan 72. Alayın 3. Taburuyla beraber cepheden ve sağ kanadımızın taarruzuna iştirak edecektir. 27. Alay Kumandanı bu alay, 72. Alay 3. Tabur eli altında açıkta.

5- 72. Alay, 27. Alayın sol kanadını uzatarak düşmanın sağ kanadına taarruz edecektir. 77. Alayın birinci hattaki bölükleri 27. Alay taarruzuna katılacak ve gerideki kuvvet de birinci hatta yaklaşarak 72. Alayın harekâtını takip ve takviye edecektir.

6- 33. Alay, Tümen ihtiyatı olmak üzere emrim altında merkez gerisinde bulunacaktır. 19. Tümen ve 7. Tümen dağ bataryaları düşmanın cephe ve sağ kanadını şiddetle ateş altına alarak piyademizin ileri hareketini sağlayacaktır.

7- Tümen karargâhı merkezde dağ bataryası mevkisi civarında bulunacaktır.

Not: Tümen sıhhiye bölüğü, sargı merkezi ve cephane kolları Kocadere'dedir."

19. Tümen Kumandanı
M. Kemal

Bu emir üzerine alay, mürettep tabur haline dönüştürülmüş kuvvetiyle, Alay Kumandanı'nın sözlü emriyle saat 10 evvel hareket etti. Kanlısırt'ın doğu yamaçlarına gelindiği vakit alaydan şu emir alındı.

"Tabur, taarruzdan çok, Yetmiş İkinci Alayın sol kanadını muhafaza ile yükümlüdür. Bundan dolayı sol kanada dikkat ediniz."

Bu nedenle 72. Alayın solunu takviye etmek üzere ve o taraftan ilerleyecek düşmanı durdurmak üzere mürettep iki bölüğü solunu takviye etmek üzere sevk ettim. Bu suretle çekilmek üzere olan 72. Alayın sol kanadı muhafaza edildi.

Takriben saat 3'te Alay Kumandanı tümenin işbu emrini tebliğ etti:

"33. Alaydan iki taburu sol kanada gönderiyorum. Karşınızdaki düşman çekilmiştir. Sol kanattan korkmayın; gece olmadan evvel düşmana hücum ediniz. Sağ kanat hücum etti. Düşmanı tümüyle denize döktü."

19. Tümen Kumandanı
Yarbay
M. Kemal

Bunun üzerine mürettep tabur 72. Alayın solunda ve Kanlısırt üzerinde olmak üzere iki bölüğü 72'yi uzattı ve diğer iki bölüğü takviye etti. Gerek 72. Alay ve gerek bizim alaydan oluşan tabur düşmanla şiddetli bir şekilde çarpışıyordu. Avcı hatlarımız düşmanın sol tarafa çıkarmış olduğu iki topla denizden ateş altındaydı. Cephemiz gayet açık ve düz olduğundan tepe çizgisine çıkılır çıkılmaz düşmanın makineli tüfeği de avcı hattımıza kayıplar verdiriyordu. İhtiyatta kuvvetimiz kalmamıştı. Bu sırada bölüklerimiz fasılalı sıçramalarla düşmana yaklaşmaya çalıştı. Eldeki mevcut kuvvet iki takım kadar kalmıştı. Düşmana 250 ile 300 metre kadar yaklaşılınca tekrar mevzi alındı ve ateş açıldı. Burada Alay Kumandanı'yla beraber avcı hatlarını yüreklendirmeye ve ileri sürmeye çalışıyorduk. Fakat bu ateş bir çeyrek saat kadar devam edemedi. 8. Bölük Kumandanı Üsteğmen Ömer Efendi ve Teğmen Emin Efendi ile 6. Bölük Teğmeni Mehmet Efendi'ler yaralandılar. Bunun ardından, yaralı olmayan erler de sola sola sürünerek çam ormanlıklarının yardımıyla kendilerini gerideki vadiye attılar. Kanlısırt'ın sağından 72. Alayın hareket eden 6. Bölük cephesi ilerisinde düşmandan alınan 3-4 mangalık siperde ve 72'den bazı erlerle 6. Bölük Üsteğmeni Behçet Efendi kumandasında mukavemet ederek sebat ettiler.

Bölüğün geri kalan kısmı durmaya mecbur olarak taarruza devam edemedi. 72. Alayın solundaki mevziyi muhafaza eden Üsteğmen Behçet Efendi maiyetindeki erlerle geceye kadar düşmana mukavemet etti ve geceleyin söz konusu alayı takviyeye gelen 33. Alayla taarruz ve hücuma katıldı. 8. Bölüğün solundan hareket eden bölüklerle ilerlemekte başarılı olamadılar.

Tahminen saat dörtte ihtiyatta bulunan 33. Alay sol kanadın takviyesine geldi. Söz konusu alayın harekâtı da az bir zaman zarfında aynı sonuca mahkûm kalarak taarruzu ilerletemedi. 14/15'te (27/28 Nisan 1915) birkaç defa teşebbüs edilen hücumda başarı görülemedi.

15.2.31'de (28 Nisan 1915) kıtalara bulundukları yerlerde müdafaada kalmaları emredildi. Ve ilerlemek isteyen düşman durduruldu.

Tahminen saat öğle 12'de 125. Alayın ikinci taburu mıntıkamızı takviye etti ve taburumuz Sol Kanat Kumandanı Yarbay Şevki Bey'in emriyle geri çekildi. Mürettep taburumuz saat 6.30'da sağ kanat gerisinde 27. Alayın ihtiyatı olmak üzere geriye çekildi. Mürettep taburu Kanlısırt'ın gerisinde içtima ettirdim.

16.2.31'de (29 Nisan 1915) ihtiyat mevzisinde kalındı. 17.2.31 de (30 Nisan 1915) keza ihtiyat mevzisinde geçti.

17.2.31 (30 Nisan 1915) saat 2.30 alınan emir gereğince Kabatepe mevkisine hareket edilmiştir.

14/15.2.31 (27/28 Nisan 1915) harplerinde de taburun üç subay, 127 nefer yaralısıyla 26 şehidi bulunduğu ve tahminen üç yüz kadar erin 57., 27., 33. Alaylara karışarak harp ettiği anlaşılmıştır.

Ek:

Saat 4 evvel 12.2.31 (25 Nisan 1915): Öğleden evvel saat 4'te Kabatepe istikametinden şiddetli top ve tüfek sesleri gelmeye başladı.

77. Alay Kumandanlığı'na

Bigalı Tümen Karargâhından
12.2.31 (25 Nisan 1915)
Saat 5.25 evvel

Maltepe Tümen 19 12 t. saat 5.25
Telefon

Düşmanın Arıburnu ile Kabatepe arasında birçok harp gemisi ve nakliye vasıtası yanaştırmakla çıkarma teşebbüsüne başladığı ve şimdi Arıburnu'na az sayıda asker çıkardığı haber alındı. Bilgi için tebliğ olunur.

19. Tümen Kumandanı Yarbay
Kemal

19. Tümen 77. Alay Kumandanlığı'na

12.2.31 (25 Nisan 1915)
Saat 6.30

Bugün talime çıkmayıp ordugâhta bekleme halinde bulunmanız kumandanlık emri gereğidir.

19. Tümen Yaveri
Vahit

Alay Emri

12 t. Maltepe saat 6.10

1. Tabur, 2. Tabur Kumandanlıklarına

1- Taburlar hemen şimdi harekete hazır bir vaziyette bulunacaktır.
2- Teçhizatı küçük ağırlık ve saire yükler yanında bulunacaktır.

77. Alay 2. Tabur Kumandanı
Binbaşı
Rifat

77. Alay Kumandanı
Sâip

Bu sırada idi ki 27. Alayın gerisinde bulunmak üzere emir almış bulunan 72. Alay oraya ulaştı. Ve saat 8 evvel sıralarında Alay Kumandanı'na bizzat ve sözlü olarak arazi gösterilerek sol kanatta bir bekleme vaziyeti aldırıldı ve ardından 27. Alayın merkezi gerisi olan ve halen Kemalyeri denilen noktaya gidildi ve bütün gece ve bugün cereyan eden olaylar ve en son ortaya çıkan vaziyet ve düşmana karşı maksadı gerçekleştirmek için yeterli kuvvetin yetiştirilmesi lüzumunu arz etmek üzere Tümen Kurmayı Binbaşı İzzettin Bey, Bigalı civarında bulunan Kolordu Kumandanı'nın yanına gönderildi. Kemalyeri'nde 27. Alay Kumandanı'yla görüştüm. Söz konusu alayın kıtalarının Kırmızısırt ve Kanlısırt doğu yamaçlarının en yüksek hattında bulunduğunu anladım. Alay Kumandanı'na genel vaziyeti anlattım ve bulunduğu hatta sebat etmesini emrettim ve kendisini alayına yakın olarak bulunmak üzere gönderdim ve ben de orada kaldım. Düşman geceden beri çıkarmaya devam ettiği kuvvetlerle birinci hatlarını takviye ettikten sonra, evvela sağ kanadımızda bulunan 57. Alay ve sonra sol kanadımıza ve merkezde bulunan 27. Alaya, üstün kuvvetlerle taarruza kalkışmıştır. 57. Alay pek büyük fedakârlık göstererek inatla sebat etmiş ise de, üstün düşman kuvvetinin süngü hücumundan kaçınarak Düztepe hizasına kadar çekilmiştir. 27. Alay Karayörük tepesinin doğusundaki yamaçlara atılmıştır.

72. Alay Kanlısırt'tan ilerlemek isteyen düşmanı Karayörük deresinin doğusuna geçirtmemiştir. Ve bu suretle 13 Nisan (26 Nisan 1915) günü kazanılabilmiştir.

Arıburnu muharebelerinde bizim en buhranlı günümüz ve en müsait olmayan vaziyetimiz 13 Nisan (26 Nisan 1915) günüdür. Beş İngiliz tugayına karşı duran ve dünkü şiddetli ve şanlı taarruzlarla mühim zayiatlara uğrayan kuvvetimiz, 57. Alay ve 72. Alay ve iki taburlu 27. Alay ile iki taburlu ve malum olan geri çekilme ve hezimeti sebebiyle bugün istifade edilmesi mümkün olmayan 77. Alaydan, yani kuvvetinin üçte ikisini kaybeden toplam on taburdan ibarettir. 12 Nisan (25 Nisan 1915) muharebesiyle Arıburnu cephesi başarısının temelini kuran ve İngilizlerin bu cephede azmini kıran, planını imha eden bu kuvvet olup, bilhassa Conkbayırı üzerinden düşmanın kanadına hareket ve taarruz ettirilmekten dolayı çok tesirli olan ve askerinin yiğitçe saldırısıyla bu taktik tesirini harikulade bir başarıya ulaştıran, 57. ve sonra 27. Alayların fevkalade hizmet ve fedakârlıklarıdır. Milli harp tarihimizde yer almaya hakikaten layıktırlar.

Takviye kıtalarının gelmesi büyük bir sabırsızlıkla bekleniyordu. 7. Topçu Alayının 3. Taburu bugün Arıburnu cephesine dahil oldu. Derhal Kemalyeri civarında mevziye konuldu. Ece'de kalmış olan 77. Alayın 3. Taburu da oradan çağrıldı. Bugün yalnız iki bölüğüyle gelen bu taburla sağ kanatta 57. Alay takviye edildi. Çünkü 57. Alay 12 Nisan'da (25 Nisan 1915) hem pek çok kayıp vermişti ve hem de Kocaçimen'i muhafaza eden cephede bulunmaktaydı.

64. Alayın kumandam altına girmek üzere kaydırılacağı Kolordu Kumandanlığı'ndan vaat edilmişti. Söz konusu alay 14.2.31 (27 Nisan 1915) sabahı günün ağarmasıyla beraber Kocadere batısına ulaşmıştı. Saat 7 sonra'da Kemalyeri'nde aşağıdaki emri verdikten sonra Kocadere köyüne gittim:

Tümen Emri

1- İki günden beri üstün düşman karşısında yaptığınız başarılı taarruz ve muharebelerde gösterilen kahramanlık cidden takdire değerdir. Cümlenizi tebrik ederim.

2- Düşmanın henüz karşımızda kalmış olması vazifemizin son bulmamış olduğunu gösterir. Vazifemizi olumlu neticeye ulaştıracağımızdan emin olarak bu gece için aşağıdaki tertibat ve tedbirleri emrederim.

3- Piyade 57. Alayı, 27. Alay, 72. Alay ve topçular şimdi bulundukları mevzilerde gerek avcı hatları ve gerek istinat ve ihtiyatlarında bulunan erlere, muharebe icabı ortaya çıkan dağınıklığı katiyen bertaraf ederek, tam intizam verilmesini bütün kumandanlar ve subaylardan özellikle talep ederim. Civardaki kıtalar arasında bozulmuş olan irtibatlar derhal kurulacaktır. Bu gece mehtaptan istifade edilerek elde bulunan hatlar sağlamlaştırılacaktır.

4- Cephane mutlaka tamamlanacak, erlerin karnı doyurulacaktır.

5- Tümenimizi bugüne kadar takviye eden 64. Alay, bir taburu 27. Alay gerisinde ve diğer iki taburu sol kanat gerisinde tümen ihtiyatını oluşturacaktır.

6- Piyade, topçu, cephane kolları, sıhhiye bölüğü, sargı merkezi Kocadere köyündedir.

7- 77. Alay yarın sabah emredeceğim her hareketi yapmaya hazır olarak bulunacaktır.

8- Ben bu geceyi Kocadere köyünde geçireceğim. Bütün birlikler emredilen hususları ve yapmış oldukları tertibatı bana bu gece gün doğumundan evvel bildireceklerdir.

19. Tümen Kumandanı
Yarbay
M. Kemal

13/14 Nisan (26/27 Nisan 1915) gecesi gece yarısından sonra 33. Piyade Alayının da kumandam altına girmek üzere Bigalı'dan kaydırıldığının anlaşılması üzerine düşmana tekrar taarruza karar verdim. Tan vakti yaklaşmış ve düşman Kabatepe istikametinden Kocadere köyünü donanmasıyla ateş altına almıştı. Bu sırada not ettirdiğim taarruz emri aşağıdadır:

Kocadere
13.2.1331 (26 Nisan 1915)
Saat 5 evvel

Taarruz Emri

1- 12 Nisan'da (25 Nisan 1915) yapılan taarruzla gemilerine çekilmeye mecbur edilip tekrar karaya çıkan düşmanın dünkü başarılı ateşlerimizle pek ziyade sarsılıp manevi kuvvetinin azaldığını gördüm.

2- Tümen aldığı iki alay piyade, bir dağ taburundan ibaret yardım kuvvetiyle düşmanı Allahü taalanın yardımıyla tümüyle püskürtüp yok etmek üzere bugün yeniden taarruza geçecektir.

3- 64. Alay sağ kanattan ve 57. Alayın mevzisinden düşmanın sol kanadı aleyhine taarruz edecektir. 57. Alay (gece katılan 77. Alay 3. Taburdan iki bölükle beraber) 64. Alayın taarruza geçmesinden sonra sağ kanadımızın ihtiyatını oluşturacak ve 64. Alayın harekâtını takip edecektir.

19. Tümen dağ topçu bataryası bu sağ kanattan taarruz edecek piyadelerimizin ileri harekâtını temin edecek ve bilhassa düşmanın çıkarma noktasını ateş altına alacaktır.

4- 27. Alay halen sağ kanatta bulunan 72. Alay 3. Tabur ile beraber cepheden sağ ve sol kanadımızın taarruzuna katılacaktır. 27. Alay Kumandanı bu 72. Alay 3. Taburu emri altına alacaktır.

5- 72. Alay, 27'nin sol kanadını uzatarak düşmanın sağ kanadına taarruz edecektir. 77. Alayın birinci hattaki bölükleri[1] 27. Alayın taarruzuna katılacak ve gerideki kuvveti de birinci hatta yaklaştırarak 72. Alayın harekâtını takip ve takviye edecektir.

6- 33. Alay, tümen ihtiyatı olmak üzere emrim altında merkez gerisinde bulunacaktır. 9. Tümen ve 7. Tümen dağ bataryaları düşmanın cephe ve sağ kanadını şiddetle ateş altına alarak piyademizin ileri harekâtını sağlayacaktır.

7- Tümen karargâhı merkezde dağ bataryaları mevzisi civarında bulunacaktır.

19. Tümen Kumandanı
Yarbay
Mustafa Kemal

Bu emir, emir atlıları ile ulaştırıldıktan sonra bizzat Kemalyeri'ne gitmek üzere hareket edildi. Kocadere batısında bulunan 64. Alay, Tümen Kurmayı İzzettin Bey'in refakatiyle sağ kanada gönderildi. 33. Alay daha evvel gelmemişti. Saat 7 evvel ve saat 8 evvel arasında sol kanat ve cephede hızla taarruza geçildi. Ve bundan sonra idi, sağ kanatta da kıtalarımızın taarruz harekâtını görüyordum.

1 Bu alayın 12/13 (25/26 Nisan 1915) gecesi gerçekleşen geri çekilmesinde, iki bölüğü, ilerde düşman ile temasta ve 27. Alayın irtibatında kalmıştı. Bu bölükler çekilme lüzumu gördüklerinden çekilmişlerdir.

Taarruz bütün cephe üzerinde başarıyla devam ediyordu. 72. Alay ve bunu kısmen takviye etmiş bulunan 77. Alaydan bazı kısımlar karşısında düşman, Kanlısırt'ta kaçış şeklinde çekilmeye başlamıştı. 27. Alayın cephesine tesadüf eden Kırmızısırt'ta da düşman çekilmeye başladı. Saat 10 evvel'den sonraydı. Sağ kanadımız da düşmana baskıya başlayarak çekilmeye mecbur etmiş ve takibe başlamıştır.

Öğle sıralarındaydı ki, düşmanın Kanlısırt'ta çekilen kısımlarından artanlar ve Kırmızısırt'ta da en son çekildikleri avcı hendekleri mevzisinde tüfeklerini bırakarak hemen tamamı siperlerinin önüne çıkmış, şapka, beyaz mendil, bayrak sallayarak teslim olmak istiyorlardı. Bütün bu manzarayı Kemalyeri'nden ben ve bütün maiyetim dürbünsüz olarak seyrediyorduk. Fakat cephede birinci hatta bulunan asker ve subaylarımızın bu vaziyet karşısında vakit geçirdiklerini gördüğümden bilhassa Kırmızısırt'ta teslim olmak isteyenleri teslim almak üzere bir bölük göndermesini yanıma gelmiş olan 33. Alay Kumandanı'na emrettim ve söz konusu Alay Kumandanı'nın yaveri olup kendisine bizzat manzarayı gösterdiğim Üsteğmen Remzi Efendi'yi söz konusu bölüğün yanına kattım.

Bu saate kadar sağ kanatta gerek 64. ve gerek 57. Alaylar Kumandanı'ndan ve gerek memuren o kanada gönderdiğim Tümen Kurmayı Binbaşı İzzettin Bey'den aldığım raporlardan ve gerek bizzat müşahedelerimden, düşmanın Arıburnu'nun doğusundaki sırtlarda hiçbir faaliyet eseri kalmadığı ve sağ kanadımız karşısında düşman erlerinin sahile kaçtıkları ve düşman sandal ve gemilerinin Arıburnu civarında kuvvetini kaçırmakla meşgul oldukları, yalnız çekilme noktasına uzak kalan düşmanın Kanlısırt ile deniz arasında kalan kısımlarının ve Merkeztepe'de de bir kısmının kalmış olduğu anlaşılıyordu. Kanlısırt ile deniz arasında kalmış olan düşman kısımları, askerimizin Kanlısırt ve Kırmızısırt'taki vaziyetlerinden ve Merkeztepe'de kalmış olan kısımları da sağ kanadımızın Kömürkapı deresi ve Bomba sırtlarına kadar ilerleyerek bilhassa Yükseksırt'ta aldıkları hâkim vaziyetten dolayı çekilemiyorlardı. Ve mecburen yerlerinde sebat ediyorlardı. Düşmanın asıl sebatı, Yükseksırt'ın batısında ve Haintepe'de görülüyordu. Bundan sonra akşama kadar geçen zaman zarfında sağ kanat kıtalarımız Arıburnu'nun kuzeyindeki sahile kadar inmişler ve Haintepe karşısında Yüksektepe'den ileri geçememişler, kömürkapı deresini de aşamamışlardır. Cephede ise Merkeztepe'nin zorlanmadığı Kırmızı ve Kanlısırt'larda bulunan kıtalarımızın teslim olmak veya firar etmek suretiyle faaliyetten kaçınan düşmana karşı ciddi hareket etmeyip tepe çizgisine yaklaşmadıkları görülüyordu (Teslim olan düşmanın bazı kümelerinin üzerine askerimiz tarafından ateş edildiği ve bunu gören diğerlerinin teslimden vazgeçtikleri görülmüş ve anlaşılmıştır).

Sol kanattaki 72. ve 77. Alay kumandanlarından daima feryat eden raporlar alıyordum. Bu raporlara göre sol kanadımızın büyük bir tehlike içinde olduğu sanılabilirdi. Halbuki ben bizzat görüyordum ki, büyük tehlike içinde olan, bunların karşısındaki düşmandı. Ve bunun için kendilerine, gayretlenmeleri ve vaziyeti takdir etmeleri, gönderdiğim çeşitli subaylarla sözlü ve yazılı olarak bildirilmiştir. Adı geçenlerin bu şekilde etkilenmelerinin, kumanda ettikleri askerin 12 (25 Nisan 1915) taarruzundan sonra firarlarına sebebiyet verilmiş olan askerle karışık olmasından ileri geldiğini takdir ediyordum. Ve bu sebepleydi ki, tümenin ihtiyatı olmak üzere cephe gerisinde bulunması tayin edilen 33. Alayın büyük kısmıyla benim emrettiğim Kemalyeri güneyine varıp ora-

dan hareket edebilecek hale geldiği zaman –ki, saat 3.2 sonra idi– sol kanat kuvvetlerimizi takviye etmek üzere muharebeye sokulmuştur. Ve saat 7.00 sonra umumi olarak aşağıdaki tümen emri verildi:

Tümen Emri

Topçu Merkez mevzisinden
14.2.1331 (27 Nisan 1915)

1- Düşman tümüyle sahile dökülmüştür. Bindirme vasıtaları yetmediğinden tamamen kaçırılamıyor.

2- Gecenin karanlığından istifade ederek düşmanın yeniden kuvvet çıkararak döküntülerini takviye etmesi ihtimali vardır.
Bunun için:

3- Bütün kıtaların hiçbir düşman faaliyeti kalmayıncaya kadar taarruza gece de devam ederek sahilin hâkimiyetimiz altına alınmasını katiyen talep ederim.

4- Topçular gecenin karanlığına kadar tam faaliyetle ateşlerine devam etmekle beraber, gece de istikametlerini tespit ederek sahile ateş edeceklerdir. Topçu ateşlerinin kesilmesi ancak düşman piyadesinin tüfek sesleri tamamen kesildikten sonra olacaktır.

5- Her kıta kumandanı bana vaziyet hakkında sık sık rapor gönderecektir.

6- Ben düşmanın tamamen imhasına kadar merkezde topçu mevzisinde bulunacağım.

19. Tümen Kumandanı
Yarbay
M. Kemal

Bu emri ulaştırdıktan sonraydı ki, 77., 72. Alayların kumandanlarından saat 7.05 sonra'da yazılmış olan aşağıdaki raporu almıştım:

19. Tümen Kumandanlığı'na

İleri hattan
14.2.1331 (27 Nisan 1915)
Saat 7.05 sonra

33. Alaydan iki tabur Alay Kumandanı ile geldiler. Kıtaları takviye ettiler. İlerliyoruz. Cenab-ı Hakkın yardımıyla düşman püskürtülecektir. Peyderpey bilgi sunulacaktır.

72. Alay K.
Binbaşı
Münir

77. Alay K.
Binbaşı
Saip

Saat 9 sonra'da sağ kanattan gelen raporlardan düşmanın bazı cephelerde denize kadar döküldüğü, muzafferiyetin parlak devam ettiği, bir mitralyöz alındığı, düşmanın sol kanadından çevrildiği, hücuma aralıksız devam edildiği bildirilmekteydi. Ve gece yarısına kadar cepheden gelen haberlerde de Kırmızısırt'ın zapt olunduğu ve sahile karşı olan sırt kenarının da işgal edildiği anlaşılmaktaydı. Fakat gece yarısından sonra saat 1.10 evvel'de 33. Alay Kumandanı Yarbay Şevki, 77. Alay Kumandanı Binbaşı Saip, 72. Alay Kumandanı Binbaşı Münir Bey'lerin ortak imzayla gönderdikleri yazıda "düşmanın tahkimata ehemmiyet vermesi nedeniyle, yapılan hücumlarda istenilen başarının bir türlü elde edilemediği, subaylardan birçok yaralı olduğu, her durumda daha fazla kuvvete lüzum olduğu" ileri sürülüyordu. Bundan sonra 27. Alay Kumandanı'nın saat 1.40 evvel'de (15.2.1331 –28 Nisan 1915–) Arıburnu sırtlarından aşağıdaki raporu alınmıştı:

19. Tümen Kumandanlığı'na

1- Cephemize gelen sırtı zapt ettik. Sahile doğru yapılan hücumumuz düşmanın tesirli yan ateşlerine maruz kaldığından sahile karşı olan sırt kenarını işgal etmiş iken barınamadık.

2- Öteki kıtalar da aynı akıbete uğradı sanırım.

3- Zapt ettiğimiz sırtı 27. Alaydan mürettep ve 33. Alaydan birer bölükle işgal ediyorum. Ve siperlerle tahkim ettirmekteyim, arz olunur.

27. Alay K.
Yarbay
Mehmet Şefik

Sağ kanattan ve sol kanattan da aşağıdaki raporlar geliyor:

19. Tümen Kumandanlığı'na

Saat 2.30 evvel
15.2.1331 (28 Nisan 1915)

Akşamdan beri sarf olunan bunca çabalara, verilen bunca zayiata karşılık, maalesef bütün harp hattındaki asker zayıf düşmüş, kıtalar birbirine karışmış, hiçbir vasıtayla erleri yerinden oynatamayacak bir hale gelmişlerdir. Bu duruma da verilen nispetsiz şehitler ve yaralılar sebep olmaktadır.

Erlerin maalesef umumiyetle manevi kuvveti kırılmış gibidir. Bütün kıtalar istinat ve ihtiyat kuvvetlerini sarf etmişlerdir. Düşmanı buradan püskürtmek için küçük fakat muntazam bir taburun bile kâfi olacağı hissedilmektedir. Sabah olmadan evvel bütün hatlardan ateşi kestirip ve bir tabur kadar harbe girmemiş kuvvet ileriye sürülürse, maksadın gerçekleşeceğine ümitvarız. Yoksa birbirine bu derece karışmış bir askeri bu gece karanlığında ayırmak ve ileriye sevk etmek mümkün olmuyor.

Düşman üç taraftan tamamıyla sarılmıştır. Arkası denizdir. Cephemizde bulunduğu mevki gayet sarp ve muhafazalıdır. Sağ kanattan akşamdan beri yapılan ilerleme sayesinde ancak bir istihkâmını zapt edebildik. Arz edilen zorluğa acil bir çare bulunması büyük bir önemle arz olunur.

64. Alay K.
Servet

57. Alay K.
Binbaşı
Avni

Tümen Kumandanlığı'na

15.2.1331 (28 Nisan 1915)
Saat 3 evvel

77. Alayın dört bölükten ibaret alayımıza ihtiyat olarak verilen kuvvetinin dört neferinden bile istifade edilemedi. Akşama kadar vaki olan harpte zaten altı bölükten ibaret olan alayda beş subay ve iki taburdan 6 manga asker kalmıştır. Geriye kalanı şehit, yaralı ve ne olduğu belli olmayan kısımdır. 33. Alay ise akşamüstü saat 6.30 sonra'da harp mevkisine geldi. Ve küçük bir saldırıda bulundu. Dolayısıyla, bütün alay kumandanları ne yapmak lazım geldiyse yaptığımız halde, ateş kestirmek ve emir dinletmek ve mevkilerinde tutmak mümkün değildir. Manevi kuvvetleri son derece bozuktur. Kilometrelerce uzayan ormanlığın içerisine dalmıştır. Toplamanın ihtimali yoktur. Bunların da ileriye sevkine ihtimal yoktur. Şu hal devam ettiği takdirde felaket yüzde yüz muhakkaktır. Başka asker mi gönderilecek, yoksa buraca bir tertibat mı yapılacak, bu konudaki emirlerinizi şiddetle beklemekteyim. Süratle yapacaklarınıza hazır bulunduğum vatanın selameti adına arz olunur.

72. Alay K.
Binbaşı
Münir

19. Tümen Kumandanlığı'na

15.2.1331 (28 Nisan 1915)
Saat 3 evvel

Taburumdan 3 manga bir kuvvetle bir subay, 33. Alay harp etmiyor firar ediyor. Emir tanımıyor. Düşman sol kanattan hat siperlere de gitmediler. Yalnız kıtamı 3 defa hücum ettirdim. Kimse takip etmiyor. Burası fena hezimete uğrayacaktır. 27. Alay, yani sağ kanat istikametinde döndüm.

2. Tabur Kumandanı
Hüseyin Rıza

19. Tümen Kumandanlığı'na

15.2.1331 (28 Nisan 1915)
Saat 5.20 evvel

Düşman sol kanadımızdan ilerleyip avcılarımızı yerlerinde durdurmak için en son şiddet kullanıldığı halde yine firarın arkası alınamıyor. Durum dikkat çekicidir.

33. Alay K.
Yarbay Şevki

Adı geçen Alay Kumandanı'na düşmanın her durumda durdurulması lüzumunu ve sol kanada yeni gelen bir alayı sevk edeceğimi bildirdim.

Bunlar ve bunlar gibi yazılı ve sözlü rapor ve haberler saat 5 sonra'ya kadar ardı arkası kesilmeden geldi.

Ben gecenin karanlığına eklenen yorgunlukla emir kumanda ve sevk ve idaredeki eksiklik ve bazı kıtaların düzensizliği yüzünden 14 Nisan (27 Nisan 1915) günü kazanılmış olan başarıyı neticeye ulaştırmak için gerektiği gibi şiddetli davranılmamış olduğunu ve bunun neticesi olarak asıl mevzilerinden denize doğru atılmış olan düşmanın takip edilememiş olduğunu ve bir taraftan da daha başka düşman kuvvetinin çıkarılarak bozgun düşman kıtalarını canlandırdığını ve terk ettikleri halde, kıtalarımız tarafından, bazı istikametlerden gelen ateşten kaçınarak, muhafaza edilmemiş olan mevzilerinin tekrar işgal ve müdafaa edilmeye başlandığını anlıyordum. Bunun üzerine kazanılan hatta durmaya ve sebat etmeye karar verdim.

Aşağıdaki emirler verilmiştir:

72. Alay Kumandanlığı'na

Merkez gerisinde topçu mevzisinden
15.2.1331 (28 Nisan 1915)
Saat 5.20 evvel

Sağ kanat ve merkezde vaziyetimiz pek mükemmeldir. Sol kanat kıtaları da bulunduğu vaziyeti düzeltecek ve her durumda işgal ettikleri mevkileri muhafaza edecektir. İcap eden takviye kıtaları Kolordu'dan istenmiştir. 77. Alay ve 33. Alay kumandanlarıyla irtibatta bulununuz ve bu emrin kendilerine tebliğiyle her üç alayın kısımlarının vaziyetini, emir ve kumandasını siz yerine getiriniz. Ben doğrudan doğruya sizinle haberleşeceğim ve bana en evvel vaziyeti bildiriniz. Karşınızdaki düşman kuvveti takriben ne kadardır?

19. Tümen Kumandanı
Yarbay
M. Kemal

57. Alay ve 64. Alay Kumandanlıklarına

15.2.1331 (28 Nisan 1915)
Saat 6 evvel

Gösterilen fedakârlık takdire değerdir. Düşmanın bir adım ilerlemesine meydan verilmeyerek kazanılan mevzilerin muhafazası elzemdir. Orada emir ve kumandayı birleştirin ve 64. Alay Kumandanı'yla beraber bulunarak siz (57. Alay Kumandanı) benimle irtibatı muhafaza ediniz.

19. Tümen Kumandanı
Yarbay
M. Kemal

Merkezde bulunan 27. Alay Kumandanı'nın zapt ettiği sırtı siperlerle tahkim ettiğini bildirmiş ve adı geçenin karar ve icraatı uygun bulunmuştu.

Durum telefonla peyderpey Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'na bildirilmiş ve Maltepe'de muhafaza edilmekte olduğunu zannettiğim kolordu ihtiyatından kuvvet gönderilmesini de arz etmiştim.

Adı geçen kolordunun gönderecek kuvveti olmadığını, elinde bulunan bir makineli tüfek bölüğünün gönderildiğini, bulunan hatta kıtaları toplayarak ve tahkimat yaparak sebat etmek lüzumunu ve kumandam altında önemli kuvvetler olduğunu, bunların bir kısmının ihtiyat olarak toplanabileceğini, düşmanın kolay kolay ilerlemeyeceğini emir buyurmuşlar ve Başkumandan Vekili Paşa hazretlerinden alınan telgrafta, bugün İstanbul'dan takviye kıtaları gönderilmeye başlanılacağı, bir adım bile çekilmenin doğru olmadığı, karşımızdaki düşmanın herhalde bizden daha iyi vaziyette bulunmadığının emredilmekte olduğu ve sebat için her ne yapmak gerekiyorsa bu gece mutlaka yapılması ve kıtalara yalnız emir vermekle yetinilmeyerek şiddetli takibat yapılması lüzumu bildirilmekteydi.

Kolordu Kumandanı Paşa hazretleri gece yarısından sonra haber subayı olarak kurmayından Yüzbaşı Burhaneddin Efendi'yi de Kemalyeri'ne yanıma göndermişti. Adı geçen, "Kumandan Paşa'nın, bugün akşama kadar gayet iyi haberler verdiğim halde, gece vaziyetin yeni kuvvetler talep edecek kadar değişmesini anlayamadığını ve benim vaziyeti nasıl gördüğümü ve ne karar verdiğimi" adı geçen Kolordu Kumandanı adına soruyordu. Ben adı geçene yeniden ayrıntılı bilgi vermeye lüzum görmedim. Çünkü 14 (27 Nisan 1915) meydan muharebesinin safhalarını ve her safha için kararlarımı ve yaptıklarımı Kolordu Kumandanı'na arz etmiştim ve netice olarak kazanılan mevzilerde durmaya da karar vermiştim. Fakat asıl maksadım neticeyi almak üzere taarruza devam etmek olduğundan, ortaya çıkan duruma göre yeterli kuvvet istiyordum.

14 Nisan (27 Nisan 1915) meydan muharebesinde yanımda bulunan ve gece de kısmen vaziyetin şahidi olan Almanyalı Kurmay Binbaşı Raymond'u[1] vaziyeti izah ve kuvvet talebi için geriye göndermiştim.

Adı geçen saat 5.45 evvel'de aşağıdaki raporu veriyordu:

19. Tümen Kumandanlığı'na

"İskeleye çıkmış olan bir alay şimdi Kocadere istikametinde size gelecektir. Bir tümenin süratle gönderilmesi Ordu Kumandanlığı'na yazılmıştır. Yardım kuvvetinin gelmesine değin daima mevzilere hâkim bulunmanız istenmektedir ve zorunludur. Yeni bir topçu kumandanının tayini ve eskisinin değiştirilmesi hakkında yazılmıştır. Eğer isterseniz şimdiden eski kumandanı geriye gönderirsiniz. Kumandan Paşa'ya yapılan maruzatım üzerine aldığım emir bundan ibarettir."

***

15 Nisan (28 Nisan 1915) günü sabahı görülen vaziyet şuydu: Düşman sağ kanadımız karşısında Yükseksırt'ın sahile ve güneye bakan kısmında Kömürkapı deresi içinde yamaçlara tutunmuş bir halde. Buna karşılık kıtalarımız Cesarettepesi'nde ve Karayörük deresine hâkim sağrılarda bulunuyordu. Merkeztepe'deki düşman tepe çizgisinde, bunun karşısındaki kıtalarımız söz konusu tepe çizgisinin doğusunda ve karşısında bulunuyordu. 33. Alay iki taburuyla sol kanadı ve bir taburuyla merkezdeki 27. Alayı takviye ediyordu.

Düşman gündüz de çıkarmaya devam ediyordu. Ve çıkarılan düşman kıtaları ileri sevk edilerek birinci hatları takviye ediyordu. Düşman takviye edildikçe, umumi vaziyetini düzeltmek için cephenin bazı noktalarında ufak ufak taarruzlarla kendince münasip mevzilere kadar ilerliyordu. Bu arada Kanlısırt tarafından sol kanadımıza sabahtan beri baskı yapıyordu. Kıtalarımız bütün cephede düzenin sağlanmasıyla ve tahkimatla meşgul oluyorlardı.

1 Almanyalı Binbaşı Raymond, Ordu Kumandanı'nın emir ve onayıyla 19. Tümen Kurmayı olarak gönderilmişti. Adı geçenin gönderileceği hakkında 3. Kolordu Kumandanlığı'nın telefonla gerçekleşen sözlü açıklamasına karşı, Tümen Kurmayı'nın İzzettin Bey olduğu, Raymond Bey'in gelmesi halinde İzzettin Bey'in mevkisinin dikkate alınması icap edeceği hususunda dikkatlerini çektim. Fakat Ordu Kumandanı'nın arzusu sebebiyle yanımda bulundurulması lüzumu tekrar edildi. Bu şekilde, adı geçen, 14 Nisan (27 Nisan 1915) günü Kemalyeri'ne gelmişti ve seyirci ve misafir sıfatıyla bulunuyordu. Gündüzleri Kemalyeri'ne gelir, geceleri Bigalı'ya giderdi. Tümen Kurmay Başkanı İzzettin Bey'i tanıdığım, iktidarı, yeterliliği, emniyeti ve itimat ettiğim ahlak ve ciddiyeti sebebiyle Tümen Kurmay Başkanlığı'na getirmiş olduğumdan kurmay vazifesini tabii ki başka birisine veremezdim. Bununla beraber, bir defa gönderilmiş olduğundan Raymond Bey'den de istifade etmeyi düşündüm.

Adı geçene 18 Nisan (1 Mayıs 1915) taarruzundan sonra cepheye giderek kıtaların düzeninin sağlanması hususunda kumandanlara yardım ve rehberlik etmesini teklif ettimse de böyle bir işi yapmaktan kaçınır göründü. Kıtalarımızın ve düşmanın vaziyetini gösterir bir kroki düzenlemesini emrettim. Bir kroki üzerinde baştan sona yanlış bir durum çizdi. Askeri görüşü 1 500 metre önümüzde bulunan iki tarafın vaziyetini tayin edemeyecek kadar sınırlıydı. Bir defasında da Kanlısırt'a giderek orada münasip bir yerde bir dağ topunun yeri için bir mevzi seçmesini söyledim. Topçu subayı olmadığı için böyle bir vazifeyi yapamayacağını ileri sürdü. Bir kurmay subayının üç sınıfın taktiklerine vakıf olacağını belirterek söz konusu vazifeyi yapması lazım geleceğini söyledimse de, vakıf olmadığını söyledi.

En nihayet adı geçenin hiçbir işe yaramayacağını ve kendisine başka bir vazife verilmesi lüzumunu Kolordu Kumandanı'na arz ettim. Cevaben "Raymond Bey kendiliğinden ordu subayıdır" dediler. Bu sıfatla da bir müddet daha gündüzleri birkaç saat gelip geceleri gitmek suretiyle kaldıktan sonra bilahare orduca kendisine Asya grubunda bir vazife verilerek o taraflara gönderilmiştir.

Kumandam altına verilmek üzere gönderileceği bildirilmiş olan alay, 125. Alay idi. Söz konusu alay öğleden sonra saat 1-2 arasında Kemalyeri civarına varmıştı. Bundan bir tabur derhal sol kanadımızı takviye ederek, düşmanın o taraftan taarruz eden kısımlarını karşı taarruzla püskürtmek üzere hareket ettirilmiştir. Bu taburun öğleden sonra ancak saat 4'ten sonra istenen yere vardığı ve işe başladığı görülmüştür. Ve saat 1.20 sonra Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'na aşağıdaki maruzatta bulunulmuştur:

"Düşmanın gelen 9 nakliye gemisinden çıkarmaya başlayan kuvvetlerin birinci hatlarını sıklaştırmak üzere ileri gönderildiklerini görüyorum. Bundan başka 8 nakliye gemisi daha yaklaşmaktadır. Düşmanın önemli kuvvetlerini bu sahaya çıkaracağını tahmin ediyorum. Sol kanadımıza devam eden taarruzu durdurmaya yeni gelen alaydan bir taburu memur ettim. Diğer iki tabur ihtiyattadır. Bizim birinci hattımız düşmanın 200-300 metre karşısındadır. Bu vaziyette yoğunlaşan düşman karşısında beklemek tehlikelidir. Kati neticeyi kazanmaya yetecek taze kuvvetin süratle gönderilmesi arz olunur."

19. Tümen Kumandanı
Yarbay
M. Kemal

15 Nisan (28 Nisan 1915) günü yukarda izah olunan tarzda geçmiştir. Ve 15/16 (28/29 Nisan 1915) için verilen tümen emri aşağıdadır:

Tümen Emri

1- Düşman bugün sol kanadımız aleyhine dün gece aldığı takviye kıtalarıyla taarruza kalkışmışsa da, 125. Alay 2. Tabur tarafından bu taarruz def edilmiştir.

2- Tümen bulunduğu mevzide düşmanın bütün taarruz teşebbüslerini önleyecektir. Dolayısıyla, kıtalar halen işgal ettikleri mevzileri kati surette elde bulundurarak her an karşı taarruzla vazifeyi tamamlamaya hazır bulunacaktır.

3- Bugün 125. Alay ile takviye olduğumuz gibi, bu geceden itibaren dört taraftan başka kuvvetler de nakledilmeye başlayacaktır. Bu kuvvetlerin gelişine kadar vaziyetin muhafazası vatanın selameti adına elzemdir.

4- Tümenin işgal ettiği mevzi üzerindeki birliklerin çeşitliliği sebebiyle emir ve kumandanın düzenlenmesi aşağıdaki gibi yapılmıştır:

Sağ kanat kuvveti (57. Alay, 64. Alay, 72. Alay 3. Tabur) 57. Alay Kumandanı Binbaşı Avni Bey'in emir ve kumandası altındadır.
Merkez kuvveti (27. Alay, 32. Alaydan bir tabur) 27. Alay Kumandanı Yarbay Şefik Bey'in emir ve kumandası altındadır.
Sol kanat kuvveti (72. Alay ve 77. Alay kısımları, 33. Alay, 125. Alay 1. Tabur) 33. Alay Kumandanı Yarbay Şevki Bey'in emir ve kumandası altındadır.

5- Kıtalar işgal ettikleri mevzileri bu gece de tahkim ederek takviye edecekler ve istinat ve ihtiyatları yaklaştırarak taktik tertibatları mutlaka alacaklar, düşmanı

yakından keşfedeceklerdir. Bu tertibatta subaylar, eksik yerleri küçük subaylarla, münasip erlerle tamamlayarak kumanda düzenini mutlaka sağlayacaklardır.

6- Sağ kanat ve merkez esas kuvvetleri ve bütün kıtalar birbirleriyle temas ve irtibatı derhal kuracak ve daima muhafaza edeceklerdir.

7- Topçu bataryaları düşmanın piyade kıtalarımıza karşı olan tesirini azaltmak ve piyademizin taarruz kabiliyetini artırmak hususunu göz önünde bulundurarak bilhassa düşman siperlerini ve mitralyözlerini tahrip mermisi ile tahribe çalışacaklardır.

8- 125. Alay mitralyöz (2. Taburu eksik) genel ihtiyat olarak şimdi bulunduğu sol kanat gerisinde kalacaktır.

9- Ben merkezdeki topçu mevzisindeyim.

19. Tümen Kumandanı
Yarbay
M. Kemal

Not: Her gün erlerin karınları mutlaka doyurulacak, cephane noksanı giderilecektir. Cephane kolları Kocadere köyünde, erzak ambarı ve fırınlar Bigalı köyünde ve Maydos'tadır. Sıhhiye bölüğü, sargı merkezi Kocadere köyü civarındadır.

16 NİSAN GÜNÜ (29 NİSAN 1915)

Söz konusu günde düşman bazı çıkarmalar yapmış, genel olarak bütün cephesinde topçu ve piyade ateşi faaliyeti göstermiş ve tahkimatla meşgul olmuş ve en önemlisi sağ kanadımız aleyhine taarruz teşebbüsünde bulunmuşsa da, durdurulmuştur.

16 Nisan (29 Nisan 1915) akşamı verilen tümen emri:

Tümen Emri

1- Düşman bugün önemli yardım kuvveti çıkaramamıştır. Sağ kanadımız aleyhine öğleden sonra yapmaya teşebbüs ettiği taarruz sağ kanat kuvvetlerimizin fedakârlığı sayesinde iki saat zarfında karşı taarruzla def edilmiştir.

Cephede göstermek istediği faaliyet topçu ve piyadelerimizin gayretiyle derhal iptal edilmiştir.

Sol kanadımıza koyduğu top, mitralyöz ve az sayıdaki piyadesini tamamen ezmek için gerekli tedbirleri bu gece aldıracağım. Topçumuzun bugünkü atışlarının tesirinden, düşman, avcı siperlerini katiyen takviye edememiş, hatta ateşin devamı müddetince bazı kısımlarında siperlerden geriye kaçanlar olduğu özel olarak yaptırdığım keşif ve gözetleme neticesinde ortaya çıkmıştır. Topçularımıza teşekkür ederim. Yalnız düşmanın bu tesirimizden kurtulmak için bayrak sallamak hilekârlığında bulunduğu, bugün kahraman piyadelerimizin böyle bir bayrağı sallayanların üzerine atılarak tepelemeleri ve bayrağı almalarıyla sabit olmuştur. Topçular bu hususa dikkat etmelidir.

2- Kuvvetlerimize gayet mükemmel yeni çıkmakta bulunan daha beş tabur piyade, mitralyöz ve topçu katılmak üzeredir. Bu kuvvetlerin katılmasıyla inşallah karşımızdaki düşmana son kati darbeyi vuracağız. Beş gün ve beş geceden beri takdire değer kahramanlıklarınızın mükâfatını almak için bulunduğunuz mevzilerin bu gece tahkimatını artırarak ve kıtalarınızın irtibat, intizam, emir ve kumandasını bir kat daha temin edip istinat ve ihtiyat kuvvetinizi lüzumunda hemen kullanılacak bir halde bulundurmak hususunda şimdiye kadar gösterdiğiniz gayrette devam etmenizi ve askerinizi mümkün olduğu kadar çok istirahat ettirip uyutmayı göz önünde tutmanızı tavsiye ederim.

Bu hususların gerçekleşmesinin, kıtaların kumandan ve subaylarının bizzat kıtaları bu gece gözden geçirmesiyle inandırıcı bir şekilde gerçekleşmesiyle olabileceğini unutmayınız.

3- Topçuların atış yaparken bizim piyadelerimizi daima gözetmelerini, zarar vermemek için fevkalade dikkatli bulunmalarını katiyen talep ederim.

4- Kolordu Süvari Bölüğü Kabatepe kuzeydoğusunda bulunarak düşmanın sağ kanattaki her türlü faaliyetini daimi gözetim altında bulunduracaktır.

Bu bölüğün bundan başka en mühim vazifesi, topçu mevzilerimizle Kocadere köyü arasında kuzeyden güneye inen vadilerde devriyeler gezdirerek harp hattından hiçbir erin kendi kendine çekilmiş olmasına imkân bırakmayacaktır.

5- Ben hepinizce bilinen merkezdeyim.

19. Tümen Kumandanı
Yarbay
M. Kemal

17 NİSAN GÜNÜ (30 NİSAN 1915)

Bugüne kadar geçmiş hizmetlerim Kolordu Kumandanlığı'nca aşağıdaki telgrafla takdir edilmiştir:

19. Tümen Kumandanı Mustafa Kemal Bey'e

Çalışkan ve fedakârca hizmetlerinize bir mükâfat olmak üzere yüce padişah hazretleri adına, yüksek kişiliğinize bir gümüş imtiyaz harp madalyası gönderildi. Geceli gündüzlü devam eden harbi başarıyla idare ederek her an bir başka şekilde ortaya çıkmakta olan fedakârca hizmetlerinizin devamını bekler ve kalpten tebrik ederim. Maiyetinizdeki subay ve erlerden harp imtiyaz ve liyakat madalyasına layık olanları da bildiriniz.

Üçüncü Kolordu Kumandanı
Tuğgeneral
Esat

Söz konusu günde bütün cephede ateş muharebesi oldu. Önemli olarak sağ kanadımızda siperlerimize taarruz eden düşman 57. Alay 3. Tabur ve 64. Alay 1. Taburun karşı süngü hücumuyla püskürtülüp firara mecbur edilmiştir.

Henüz kullanılmamış kuvvetim, 125. Alayın iki taburuydu. Bundan başka 5. Tümenin 14. Alayı saat 5 evvel'de Kocadere'nin batısına gelmişti. 5. Tümenin diğer kıtaları da gelecekti.

Düşmanın takviye kıtaları alarak tamamen yerleşmesini veya yeniden taarruza geçmesini muhtemel görüyordum. Bu sebeple kumandam altına verilen yeni kuvvetlerin gelmesinden istifade ederek 18 Nisan (1 Mayıs 1915) günü düşmana taarruz etmeye karar verdim.

Mıntıka kumandanlarını aşağıdaki emrimle Kemalyeri'ne yanıma çağırdım ve kendilerine sözlü talimat ve gerekli emirleri verdim:

Emir Sureti

Düşmanın, 6 günden beri iki defa taarruz ederek denize döktüğümüz ve arazinin engellerinden dolayı neticeye kadar şiddetli takip edememek yüzünden barınabilen kısımları himayesinde, kuvvet çıkarmak suretiyle vakit geçirdiği ve fakat mahvettiğimiz kuvvetlerinin iki tümenden fazla olduğu esirlerin ifadesi ve elde edilen kesin vesikalarla anlaşılmaktadır. Seddülbahir ve Kumkale tarafında da hal hemen aynı olmuştur. Dolayısıyla, düşmanın Boğaz istihkâmlarını düşürmek için bunca gemilerle getirdiği kuvvet, karşımızdaki kılıç artığından ibaret kalmıştır. Düşmanın harekât haline göre yerleştiği mevzilerde günlerce bizi işgal ve iğfal ederek yeniden uzaklardan kuvvet getirmek niyetinde olduğunu tahmin ediyorum. Bu sebeple karşımızda bulunan düşmanı bire kadar hepimiz ölerek mutlaka denize dökmemiz gerektiği vicdani kanaatindeyim. Vaziyetimiz düşmana göre zayıf değildir. Düşmanın manevi kuvveti tamamen mahvolmuştur. Devamlı siper yapmakla kendisine sığınacak bir yer aramaktadır. Siperleri civarına birkaç mermi düşmekle derhal kaçtığını kendi gözlerinizle gördüğünüz düşmanı kaçırmak için daha çok düşünmeye gerek yoktur. İçimizde ve kumanda ettiğimiz askerlerde Balkan utancının ikinci bir safhasını görmektense burada ölmeyi tercih etmeyenlerin bulunacağını katiyen kabul etmem. Şayet böyleleri olduğunu hissediyorsanız, derhal onları kendi ellerimizle kurşuna dizelim. Şimdiye kadarki başarılarınızı tamamlamak için taze ve mükemmel erlerden mürekkep yeni bir alay kumandam altına verilmiş ve bu alay harp hattına varmıştır. Henüz harp etmemiş mükemmel daha iki taburumuz vardır. Bu gece iki taburun daha gelmesini bekliyorum. Bundan başka, kuvvetlerin gelmesini beklemek, geçecek müddet zarfında düşman da aynı derecede ve belki daha fazla kuvvet alabileceğinden, doğru değildir. Dolayısıyla, bu taze kuvvetle Cenab-ı Hakkın yardımına sığınarak yarın düşmana taarruz etmek niyetindeyim. Bu taarruz şimdiden aşağıdaki gibi hazırlanacaktır:

Piyadelerimiz düşmanın siperlerinde bulunan avcılarına bugün akşama kadar ateş muharebesi yapacaktır. Topçumuz bataryalarına benim tarif ettiğim cephelerde ateşe devam ile onu zedeleyecek ve piyademizin serbest ateşini sağlayacaktır. Bilhassa düşman mitralyözlerini susturacaktır.

Mıntıka kumandanları yarınki hareket şekli hakkında talimat almak üzere öğleden sonra saat ikide bizzat benim yanıma geleceklerdir.

Mıntıka Kumandanlarına Tebliğ Edilen Maddelerde Bazı Değişiklik ve Tertibata Ait Hususlar

Mevcut tertibatta aşağıdaki değişiklikler yapılacaktır:

"Merkez ve sol kanat adı altında bulunan gruplar Yarbay Şefik Bey'in kumandasında birleşecektir.

Kanlısırt'ta denize nazır olan tepecik sağlam şekilde kuvvetli olarak tutulacaktır. Bu sırtta güneye doğru uzanmış olan hatlar kaldırılacaktır. Buna karşılık Kanlısırt'ın güneyinde zaten hazır olan avcı hendeklerini işgal edecektir.

77. Alayın oradaki kuvvetleri Kabatepe'ye gidecek, orada 27. Alayın kuvvetlerini değiştirecektir. Tabur alayına katılacaktır. 27. Alay düşmanın tamamen merkezi karşısında bulunan kuvvetlerinin bulunduğu mevziyi yeni gelmiş bulunan 14. Alaya sükûnetle teslim ettikten sonra bu kuvvetler toplanarak 27. Alayın ihtiyatını oluşturur. 125. Alayın sağ kanat topçu mevzisi civarında bulunan taburu eski yerine (Kemalyeri'ne) gelecektir.

Topçu dağ taburundan ayrılan iki top bataryasına katılacaktır. Bu değişiklik ve tertibat hazırlığına şimdiden başlanacak, fakat icraat gece ve tam bir sükûnet ve dikkatle olacaktır.

Bu hususlar gece yarısına kadar yapılıp bitmiş ve bana bilgi verilmiş olacaktır. 5. Tümenden katılacak taburlar 125. Alayın bulunduğu yere gelecektir. Yarın yapılmasını düşündüğüm taarruza dair emirlerimi alaylardan tertibatın tamamlandığı hakkında bilgi aldıktan sonra bildireceğim."

18 Nisan 1331 (1 Mayıs 1915) Günü İçin Taarruz Emri

1- Bugün sağ kanadımızda bulunan 57. Alay 3. Tabur ve 64. Alay 1. Tabur kendiliklerinden süngü hücumuna kalkarak karşılarındaki düşmanı derelere dökmüşlerdir. Düşman bugünkü piyade ve topçu ateşlerimizle fevkalade zedelenmiştir.

2- Kuvvetlerimiz yarın aşağıda belirtildiği gibi taarruz edecektir.

3- Topçu grupları kendilerine bizzat gösterilen düşman cephelerine sabah saat 5 evvel'de ateş açacaktır.

4- Aynı saatte 14. Alay düşmanın merkezinde kendisine bugün gösterilen cepheye ve Sol Kanat Kuvvetleri kendi önlerindeki düşman cephesine taarruz edip düşmanı püskürtecekler ve tamamen sahile hâkim ve nazır olan tepe çizgisini zapt ve işgal edeceklerdir.

5- Sağ Kanat Kuvveti, karşısındaki düşmanı ateşleriyle sarsarak güç duruma düşürecektir.

6- Beşinci Tümen istihkâm bölüğü 14. Alay ve 19. Tümen istihkâm bölüğü 27. Alayla beraber bulunacak ve taarruz ve hücum sırasında düşmanın müdafaa vasıtalarını tahrip edip patlayıcı madde kullanacak ve işgal edilecek mevzileri tahkim maksadıyla piyadeye yardım edecektir.

7- Süvari bölüğü sol kanatta bulunacak ve düşmanın sağ kanadını icabında yaya keşif yaparak keşfedecektir.

8- 125. Alay 1. Tabur, 3. Tabur ve mitralyöz ve 5. Tümenden gelecek olan taburlar genel ihtiyat olmak üzere başlangıçta merkez gerisinde benim emrim altında bulunacaktır.

9- Ben başlangıçta merkezde topçu mevzisinde bulunacağım.

19. Tümen Kumandanı
Yarbay
M. Kemal

18.2.1331 (1 Mayıs 1915) Arıburnu Muharebesinde
19. Tümenin Harp Düzeni

Sağ Kanat Kuvvetleri	57. Alay 3. Tabur, mitralyöz (57. Alay 1. Tabur, 2. Tabur, 3. Tabur artanından mürekkep) 64. Alay 1. Tabur, 2. Tabur 20. Alay 3. Tabur 72. Alay 3. Tabur 77. Alay 3. Tabur	64. alay
Merkez Kuvveti	14. Alay 15. Alay (1. Tabur, 3. Tabur) 125. Alay (1. Tabur, 3. Tabur)	
Sol Kanat Kuvvetleri	27. Alay 1. Tabur, 3. Tabur mitralyöz 33. Alay 1. Tabur 33. Alay 2. Tabur, 3. Tabur 72. Alay 1. Tabur, 2. Tabur 125. Alay 2. Tabur 13. Alay (üç bölüklü iki tabur)	
Topçu Kuvveti:		
	39. Alay 3. Tabur Sahra (4. Bölük, 5. Bölük) 39. Alay 3. Tabur Dağ Topçusu 7. Bölük	

9. Alay 3. Tabur Dağ Topçusu 7. Bölük, 8. Bölük
7. Alay 3. Tabur Dağ Topçusu 7. Bölük, 8. Bölük
5. Alay 3. Tabur bir batarya ve bir takım
İstihkâm 3. Tabur 4. Bölük

(2. Tabur 9. Bölük 4. Bölük olacak)

Yukarda açıklanan kararlar ve tertibat aşağıda belirtildiği üzere Kolordu Kumandanlığı'na arz edilmiş ve muvafakat cevabı alınmıştır.

Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'na

Düşmana karşı yarın yapmayı tasarladığım kati taarruz hakkında bugün kıtalara bildirdiğim tümen emrinin bir suretini takdim ediyorum. Vaziyet başka tedbirlerin alınmasına lüzum gösterecek şekilde değişmediği takdirde inşallah fikir ve kararımı tatbike muvaffak olacağımı ümit ile bilginize arz ederim.

19. Tümen Kumandanı
Yarbay
M. Kemal

Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'na

Muharebe vaziyetinde bir değişiklik yoktur. Yarın yapmayı tasarladığım taarruz için yanıma çağırdığım birlik kumandanlarına hazırlıklarla ilgili olarak verdiğim sözlü talimat ilişikte takdim edilmiştir. Maksadım evvela düşmanın merkezinde en kuvvetli ve müstahkem olan noktayı düşürmektir. Buna muvaffak olduktan sonra bütün gücümle düşmanın üzerine atılıp denize dökmeyi uygun görüyorum.

19. Tümen Kumandanı
Yarbay
M. Kemal

19. Tümen Kumandanlığı'na

Yarın sabah düşmana taarruz etmek üzere aldığınız tertibatı münasip görüyorum. Cenab-ı Hak muvaffakiyet ihsan buyursun.

Üçüncü Kolordu Kumandanı
Tuğgeneral
Esat

18.2.1331 (1 MAYIS 1915)
GÜNÜ MUHAREBESİ

Tarafların vaziyeti: Düşman Keltepe, Yeşiltarla, Şehitlertepesi, Sivritepe, Merkeztepe, Boyun, Korku deresinin menbaları arasındaki sırt ve Yükseksırt hattında ve tahkim ettiği mevzilerinde. Düşmanın tahmin edilen kuvveti 12.2.1331'de (25 Nisan 1915) çıkardığı beş Avustralya tugayından başka bir Zeland tugayı ve ayrıca deniz askerinden 23-28 taburdan ibaretti.[1] Buna karşı sağ kanat grubumuz Cesarettepe'siyle Kesikdere batısındaki sırtlarda, merkez grubu (başlangıçta 14. Alay) Edirne Orta sırtında, sol kanat grubumuz, Kırmızı ve Kanlısırt'larda, iki dağ bataryasından ibaret bir topçu grubu Suyatağı'nda, iki dağ bataryası olan bir diğer topçu grubu Sancaktepe'de, üçüncü bir dağ topçu grubu Kemalyeri güneyinde, bir sahra grubu da Köktepe taraflarında idi. Topçularımız bir gün evvel bizzat gösterdiğim düşman mevzilerine (Suyatağı grubu, Yükseksırt ve düşmanın çıkarma iskelelerine, Sancaktepe grubu Sivritepe ve Kanlısırt, Kemalyeri güneyindeki grup Merkeztepe ve Boyun, sahra grubu da asgari mesafe meselesinden dolayı genel olarak düşman mevzilerinin gerilerine) karşı saat 5 evvel'den itibaren ateş açmışlardır. Bunun ardından 14. Alay Boyun ve Merkeztepe'ye karşı ilerlemeye başladı. Bu şekilde bütün cephe piyade muharebesi de başlamış oluyordu. Düşman bu günlere kadar karaya kâfi miktarda topçı çıkarmamakla beraber mevcut olan iki üç bataryası gerek mesafenin yakınlığı, gerek arazi durumu sebebiyle piyadelerimiz üzerine bir tesir yapamamaktaydı. Yalnız düşmanın harp gemileri bilhassa Kabatepe tarafından muharebe hattımızın gerisini şiddetli ve devamlı ateş altında bulundurmaktan bir an geri kalmıyordu. Bu şekilde başlayan muharebeyi Kemalyeri'nden idare ediyordum. Buradan bütün düşman mevzilerini, sağ kanattakiler hariç olmak üzere bütün kıtalarımızın harekâtını görmek mümkündü. Düşmanın şiddetli piyade, mitralyöz ateşleri karşısında 14. Alayın taarruzu ağır yürümekteydi. Yalnız dağ topçusundan ibaret olan topçumuz düşman siperleri üzerine mermi ve şarapnel atışıyla piyadelerimizin ilerlemesini himaye hususunda pek ziyade çalışmaktaydı. Bilhassa yakınımda bulunan Sancaktepe ve Kemalyeri grupları muharebe durumuna ve tarafımdan aldıkları emirlere göre taarruz ediyor ve esas hücum cepheleri olan Merkeztepe ve Şehitlertepesi'ni ve Sivritepe'yi tam isabetlerle ateş altında bulunduruyordu. Sol kanat grubunun taarruzu da sağ kanadıyla Kırmızısırt ile Şehitlertepesi arasında görülmeye başladı. Saat 6.25 evvel'de On Dördüncü Alay gerisinde ve Uzundere'nin döküldüğü yer taraflarında emrim altında bulundurulan 125. Alayın 1. ve 3. Taburları, Merkeztepe istikametinde ve 14. Alaya yaklaştırılmış ve alay mitralyözü de daha evvel 14. Alaya katılarak Edirne sırtında yerleştirilmişti. 125. Alay Kumandanı taburlarını biri birinin gerisinde olmak üzere 14. Alayın soluna yanaştırmış bulunuyordu. 14. Alay Kumandanı taarruzun cereyan şeklini aşağıdaki yazısıyla bildirmekteydi:

1 24 Nisan'da (7 Mayıs 1915) ele geçen esirlerin ifadesine göre, Arıburnu'ndaki düşman kuvvetleri 5 Avustralya, 2 Zeland ve bir deniz tugayından ibaret 33 bin asker olup ilk çıkarmada Avustralyalılar, 14 Nisan (27 Nisan 1915) tarihinde Zeland askeri ve 18'den (1 Mayıs 1915'ten) sonra deniz askeri çıkarılmıştır.

19. Tümen Kumandanlığı'na

"1- Merkez grubuna iki taburla taarruz edilmektedir. Alayın sol kanadındaki üçüncü tabur düşman siperlerine 200-300 metre yaklaşmıştır.

2- Sağ kanadımızda bulunan ikinci tabur, düşmanın Boyun noktası karşısına koyduğu mitralyöz ve kuvvetli düşman piyadesiyle fazla ilerleyememektedir. Taburlar birbiriyle hareket birliği içindeler. İkinci tabur da düşmana iyice yaklaşmıştır."

Diğer bir raporunda düşmanın Boyun noktasına doğru ilerleyen askerlerimizi pek ziyade sıkıştırmakta olduğunu bildirmekteydi.

Sol kanat grubunun taarruzu hemen hiç tesir etmiyordu. Alayların hareket birliğine ve muharebelerin idaresine müdahale etmek ve bu maksatla çeşitli emirler vermek lüzumu ortaya çıkıyordu. Şimdiye kadar nispeten en faal taarruz yapan 14. Alayın ileri harekâtını sağlamak üzere düşmanı yalnız uğraştırmak vazifesini alan sağ kanat kuvvetlerimizin de daha çok faaliyet göstererek düşmanın merkezine taarruz eden 14. Alaya yardım etmesi emredildiği gibi, saat 8 evvel'de de Sol Kanat Kumandanı Şefik Bey'e aşağıdaki emirleri verdim:

"On Dördüncü Alayın taarruzunun başarıyla ilerlemesinin ancak sizin faaliyetinizi artırmanızla olabileceğini görüyorum. Bugün başarılı olmamız sizin cephenize tesadüf eden iki tepeyi işgal ederek sağ kanadınızda bulunan 14. Alaya yardım etmenize bağlıdır."

Sağ kanat grubumuz da 14. Alayın sağ kanadında bulunan 72. Alayın 3. Taburuyla taarruza başladı. Ve gerek 57. Alaydan ve gerek 64. Alaydan söz konusu taburu takviye ederek söz konusu kanadımız da ciddi bir şekilde taarruza katılmış bulunuyordu.

Saat 10.30 evvel'ine kadar devam eden yukarda belirtilen muharebe safhasının düşmana pek tesir etmediği görüldüğünden aşağıdaki tümen emriyle birinci hattı takviye etmek, daha şiddetli ve kati taarruz için gerideki toplu kuvvetleri yanaştırmak lüzumu ortaya çıktı ve şu emir verildi:

Tümen Emri

"1- Her kıta cephesi ilerisindeki düşmana karşı olan taarruzuna faaliyet vermelidir.

2- 125. Alay bir taburuyla mitralyöz bölüğü, Alay Kumandanı Abdürrazzak Bey'in emri altında bulunacak ve 14. Alayın ihtiyatını oluşturacak ve diğer taburu 14. Alayın solundaki 27. Alaya yanaşacaktır. 14. Alay ihtiyatlarını kullanarak taarruzu şiddetlendirmelidir. 15. Alay ileriye, 125. Alayın bulunduğu yere ve yeni gelen 13. Alay, 15. Alayın şimdi bulunduğu topçu mevzisi civarına gelecektir."

Bundan başka Kabatepe'de bulunan ve o sahili kapatıp korumaya memur olan 77. Alaya katılmış bulunan 15 santimetrelik (kısa) batarya ile 5. Sahra Alayının İkinci Taburu da düşmanın sağ kanat ve gerilerini şiddetle ateş altında bulundurarak sol kanadımızın harekâtının kolaylaştırılması sağlanmıştı.

Yukardaki emrimin kumandanlara varması anına ve geriden ilerletilen takviye kıtalarının muharebe cephesine varışına değin geçen zaman zarfında taarruzumuzda geçici bir duraklama ve durgunluk ortaya çıkıyordu. Sol Kanat Kumandanı, vaziyetini aşağıdaki raporla anlatmaktaydı:

On Dokuzuncu Tümen Kumandanlığı'na

"1- Faaliyetin daha fazla artırılması için verilen emirlere alınan cevaplar, gözle görülmeyen mitralyöz ateşlerinin yan tesirlerinin askere verdirdiği kayıplar manevi kuvvetlerini ve şevklerini kırıp kendilerini durduruyor.

2- 33. Alayın kazandığı takriben 300 metrelik mesafenin muhafazası için tahkimat yaptırılmakta olduğu ve bununla beraber ilerlemeye devam etmesi söz konusu alaya emredilmiştir.

3- Makineli tüfeklerimizin bugün ileriye sürülerek faaliyetlerini artırmaları üzerine hepsinin yaylarının kırılması, taarruzu bir kat daha yarım bıraktı. Söz konusu yayların süratle sağlanması için gerekenin yapıldığı.

4- 27. Alay 2. Tabur henüz Kabatepe'den gelmedi. Süratle gelmesi için süvari gönderildiği arz olunur. Tekrar ilerlemek için 1. Tabur Kumandan Vekili'ne kati emir verilmiştir."

Söz konusu kanat kumandanı 33. Alayın ilerlemesini kolaylaştırmak için bir makineli tüfek takımının gönderilmesini talep ediyordu. Bu sırada zaten Keklik deresi üzerinden cepheye yanaşmakta olan 15. Alayın nezdindeki makineli tüfek bölüğünün sol kanada gönderilmesi emredildi. Ve Kabatepe'den henüz gelmeyen 27. Alayın 2. Taburunun getirilmesine yeniden girişilerek hareketinin süratlendirilmesi ve alayına katılması sağlanmıştı. Bununla beraber merkezde yavaş giden saldırımız, sol kanatta da, Sol Kanat Kuvvetleri Kumandanlığı'nın aşağıdaki raporundan anlaşıldığı gibi başarıyla neticelenmiyordu.

On Dokuzuncu Tümen Kumandanlığı'na

"Gündüz ilerlemenin sonucu olan kayıplar askerin son derece gözünü yıldırmış olduğundan Kabatepe'den gelecek olan tabur da iştirak ettirilmek suretiyle hava kararıktan sonra ilerlemenin yapılmasına müsaade buyrulması istirham olunur."

Kendisine Kabatepe'den gelecek olan tabura karşılık 125. Alaydan bir tabur verildiğini ve bu taburu alır almaz derhal düşmana hücum etmesi, akşama kadar beklendiği halde düşmanın yardım kuvveti talep etmesinden dolayı hücum fırsatının kaybolacağı, evvela gerideki ihtiyatlarının ileri sürülerek birinci hattı takviye etmesi tavsiye edildi. Hakikaten karşımdaki düşman kumandanının "Buraya imdat yetiştiriniz" tarzında bir telsiz telgrafı müstahkem mevkiden çalınarak bilgi olarak ulaştırılmıştı. Başlanılan taarruzun devamı ve düşmanın hakikaten yardım kuvvetleri yetiştirmeden evvel kati neticenin alınması lüzumu aşikârdı. Vatani vazife, düşmanı bir an evvel sahillerimizden atmak lüzumunu emrediyordu. Maksadımı, harekâtın süratlendirilmesini aşağıdaki emirle kumandanlara yeniden tebliğ ettim:

"Karşımızdaki düşman kumandanının telsiz telgrafla 'Buraya imdat gönderiniz, yetiştiriniz' diye müracaat ettiği müstahkem mevkiden çalınan telgraftan anlaşılmıştır. Dolayısıyla, düşmanın takviye kıtaları almasına meydan vermeyerek taarruz harekâtına devam edecek ve düşmanı mevzilerinden atacaksınız. Bunun için bundan evvelki emrimle tebliğ ettiğim gibi, 125. Alay bir taburunu 27. Alaya (bu alay sol kanat kuvvetlerinin sağında ve merkez sırtta idi) gönderecek ve diğer kuvvetiyle 14. Alayın ihtiyatını oluşturacaktır. 14. ve 27. Alaylarla sol kanadımızdaki diğer kuvvetler hemen gerideki ihtiyatlarını yaklaştırarak düşmana seri ve kati darbeyi vurmak üzere ileriye atılacaktır. 15. Alay harp hattı gerisinde hareket ettiği için 13. Alay da harekete hazırdır. Bütün topçu grupları piyademizin ileri harekâtını devamlı olarak takip ve himaye edeceklerdir."

Sol Kanat Kuvvetleri Kumandanı, aşağıdaki raporuyla taarruzun geceye bırakılmasını tekrar istirham etmekteydi:

On Dokuzuncu Tümen Kumandanlığı'na

"1- 27. Alay 2. Tabur geldi. Vadide örtülü mahaldedir.

2- Takviye kıtalarının gönderildiği ve taarruzun şiddetlendirilmesi hakkındaki yüksek emirleriniz geldi.

3- Taarruza devam için verdiğim şiddetli emirleri en ileride bulunan erlere ve subaylara tebliğ ettiğimde, düşman baş çıkartmadığından akşam hava kararıktan sonra ilerleyeceklerini söyleyerek istirham etmekte olduklarına dair ileri mevzide bulunan Makineli Tüfek Takım Kumandanı Halil Efendi'nin gönderdiği rapor bendenize uygun gelmiştir. 2. Tabur arazimizin durumuna vakıf olduğundan akşam karardıktan sonra tabur arkadaşlarının intikamını almak üzere şiddetle hücum ettirilmesi yüksek komutanlığın görüşüne bağlıdır."

Yukarda verdiğim emirlerle ve sol kanat kuvvetleri 125. Alayın iki taburuyla ve 15. Alayla takviye olunmaları sayesinde 14. ve 33. Alaylar Boyun noktasına, Kırmızısırt'ın batısında kazandıkları mesafelerle zaten yakın olan düşman mevzilerine kısmen daha çok yaklaşmış bulunuyordu. Dağ bataryalarından ibaret topçularımızın düşman siperlerini tahrip edebilmeleri imkânı olmadığından, bunu beklemeye de lüzum görülmemişti. Muharebeyi kazanmak, düşman mevzilerine girmek için taze askerimizin süngüsünden başka çare yoktu. Bu nedenle mevcut kuvvetler (Kemalyeri civarında bulunan 13. Alayın iki taburu hariç) tümüyle ileriye yaklaştırılmış olduğundan bir hücum taarruzuyla düşman mevzisine girmek üzere ve borazanlarla saat 4 sonra sıralarında geriden hücum emrini verdim. Bu emir üzerine cephede ileri hareket canlanmış ve bilhassa merkez grubu şiddetli taarruzla ilerlemeye başlamıştı. Gerek Boyun noktası cephesine ilerleyen 14. Alay ve gerekse bunun solundan Merkeztepe cephesine doğru açılıp ilerleyen 15. Alayla 125. Alay kısımları takdire değer bir şekilde ilerleyerek birçok erin bazı yerlerde düşman siperlerine kadar gitmeye muvaffak oldukları ve bunların gerisindeki daha sık avcı hatlarının düşman siperlerine 20-30 metreye kadar yaklaştıkları görülüyordu. Fakat ilerdeki kumandanlar gerideki ihtiyat ve istinatları süratle ileriye yanaştırarak tak-

dire değer bir ölümü göze almayla kısmen düşman siperleri üzerine ve kısmen pek yakın mesafelere kadar atılan ileri hatları vaktinde himaye ve takviye edemiyorlardı. Bu anda cephedeki vaziyeti 14. ve 15. Alay kumandanları ve Sol Kanat Kuvvetleri Kumandanı aşağıdaki raporlarıyla bildiriyordu:

19. Tümen Kumandanlığı'na

18.2.1331 (1 Mayıs 1915)
Saat 6 sonra

Sol ve sağ kanat kuvvetlerinin ataletlerinden ve cephe istikametine gönderilen ihtiyatlarının vaktiyle ilerlememesinden ve düşmanın merkez tarafına yerleştirdiği makineli tüfeklerin pek ziyade faaliyet göstermesinden ve düşmanın siper gerisinde nişansız dumdum kurşunu atmasından dolayı taarruz harekâtı arzu edilen nispette ilerleyemedi. Şimdilik duraklama halindedir. Defalarca verilen emirler ve boru işaretleri hakkıyla icra edilemedi. Sağ ve sol kanatların ne halde olduğunu bilemiyorum. Şimdi taze bir kuvvetle bir dağ bataryasının sağ kanadımıza sevk edilmesinin taarruzu sona erdireceğini ümit ederim. Bu konudaki emrinize hazırım.

14. Alay Kumandanı
Ali Rifat

19. Tümen Kumandanlığı'na

18.2.1331 (1 Mayıs 1915)
Saat 6.55 sonra

Alayımla hücumu teşvik etmek ve icra etmek üzere ilerledim. Fakat birinci hatta bulunanlar düşmanın şiddetli tüfek ve makineli tüfek ateşi altında ilerleyemediklerinden, alay, miktarı önemli denecek derecede zayiata uğramıştır. Kıtalar birbirine karışmış olduğundan bunların tertip ve tanzimi ve ardından gizlice ilerleyip hücum etmeleri için tabur kumandanlarına emir verilmiştir. Yaverim baldırından vuruldu. Hastaneye sevk ettim. 3. Bölük Yüzbaşısı Faik Efendi de yaralanmıştır.

15. Alay Kumandanı
İbrahim Şükrü

19. Tümen Kumandanlığı'na

18.2.1331 (1 Mayıs 1915)
Saat 6.30 sonra'da

1- Sol kanattan gelen düşmanın tesirli makineli tüfek ateşi düşmanın en önemli olan mevzisini hücum ederek zapt etmeyi önlemektedir. Çok kayıp veriliyor.

2- 27. Alay 2. Tabur tümüyle elden çıktığı gibi, esasen 125. Alay taburları karmakarışık bir haldedir. 33. Alay harbe girmiş olduğundan intizamdan çıkmıştır. Sol kanadı korumak için alıkoyduğum 27. Alaydan oluşturulan taburdan kuvvet çağırıyorum.

3- Düşman iyice zedelenmiş olduğundan taze bir kıta gelir de karanlıktan istifadeyle hücum edersek başarılı olunacağı Tanrı'nın lütfundan ümit edilir.

Sol Kanat Kuvvetleri Kumandanı
Mehmet Şefik

Zayiatı genel olarak önemli gösteren bu raporlar taarruz harekâtının durdurulmasını gerektirecek bir mahiyette görülmüyordu. 14. Alay Kumandanı taze bir kuvvetin gönderilmesi halinde taarruzu nihayete erdireceğini ümit ettiğini, Sol Kanat Kuvvetleri Kumandanı taze bir kıta geldiği halde karanlıktan istifadeyle yapacağı hücumda başarılı olacağını ümit ettiğini bildirmekteydiler. Merkez kuvvetlerini oluşturan 14. ve 15. Alaylar daha o gün muharebeye girmiş taze kuvvetlerden ibaret ve hücum edecekleri Boyun ve Merkeztepe cephesindeki düşman kuvvetlerine üstün olduğundan ve zaten son ihtiyat olarak elimde (dördüncü bölükleri eksik ve iki taburlu) yalnız 13. Alay kalmış bulunduğundan merkezin takviyesinden ziyade, 12-14 Nisan (25-27 Nisan 1915) taarruzlarında hakikaten zayiata uğramış olan sol kanat kuvvetlerinin takviyesi icap etmekteydi.

15. Alay Kumandanı'nın yukardaki raporundan kıtaların iyi sevk ve idare edilmediği ve Alay Kumandanı'nın hücuma geçmek için gizli yerler aramakla vakit geçirmekte olduğu anlaşılmakla beraber 14. Alay Kumandanı Yarbay Ali Bey'in 15. Alayın ciddi bir şekilde yardım etmediği hakkındaki şikâyeti üzerine merkezdeki kıtaların emir ve kumandasında birliği sağlamak üzere 15. Alayı 14. Alay Kumandanı'nın emri altına verdiğim gibi, 15. Alay Kumandanı Binbaşı İbrahim Şükrü Bey'i Kemalyeri'nde süratle yanıma çağırarak kendisine alayının başına geçerek düşmanın Merkeztepe mevkilerini mutlaka zapt ve işgal etmesi hususunda lüzumlu tenbihleri şiddetlice bildirdim.

Sol kanat kuvvetlerini de 13. Alaydan bir taburla takviye ederek söz konusu kuvvetler kumandanına, 14. ve 15. Alaylar bu gece taarruza devam edeceklerinden hareketin kati surette neticelenmesi için sol kanat kuvvetlerinin karşılarındaki düşmanı ne olursa olsun kovarak Sivritepe-Şehitlertepesi tepe çizgisini işgal ve şu şekilde düşmanın 14. Alay cephesine tesadüf eden kısmına (Merkeztepe ve Boyun noktası) yandan tesir ederek merkezdeki taarruz ve hücumun da neticelenmesine yardım etmesi emri verilmiştir.

Alay kumandanlarının yukardaki raporlarında belirtildiği gibi saat 6 sonra'dan itibaren duraklamaya uğrayan umumi hücum geceleyin yeniden yapılmış olacaktı. Gecenin olmasını takiben kıtalara mümkün düzeni vermek ve cepheye yeni sevk edilen takviye kıtalarının gerekli mahalle gitmesi için sarf olunan zaman sebebiyle hücum 18/19 (1/2 Mayıs 1915) gece yarısı başlayabilmiştir. Saat 11.10 sonra'da yazdığım aşağıdaki raporla vaziyeti Kolordu'ya da bildirdim:

Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'na

"Sağ kanat kuvvetlerimiz vazifelerini yapmaya devam etmektedir. Sol kanat kuvvetlerimizin hücumu başarıyla yapmaları için ihtiyat kuvvetlerimden bir taburla daha takviyeye ihtiyaç gördüm. Merkez cephesinde taarruza ayrılan 5. Tümen kıtalarının hücumları bazı sebeplerden dolayı gecikmiştir. Bu hususta lüzumlu tedbirleri aldım. Hücuma devam edeceğim. Elimde ihtiyat olarak üç bölüklü bir taburla bir makineli takım mevcuttur."

Gece yarısı yapılmaya başlanan hücum merkezde 15. Alay kıtalarının düşmana pek yakın mesafelere sokulmalarına rağmen ateş eden düşman keşif kollarına ve gözcülerine, en öndeki kıtalarımızın ateşle karşılık vermelerinden dolayı düşman makineli tüfekleri tümüyle faaliyet haline geçtiği gibi, her tarafta tüfek ateşleri de başlamıştır. Düşmanın açtığı bu ateşler, sükûnetle yapılması gereken gece hücumunu da duraklamaya mecbur ediyordu. Sol kanatta Kanlısırt'taki kuvvetlerimizi takviyeyle görevlendirilen 13. Alayın taburu da başlangıçta başarıyla ilerlemişti.

Gece yarısından sonra 19.2.1331 (2 Mayıs 1915) saat 1.20 evvel'de 13. Alay Kumandanı'ndan aynen aşağıdaki rapor alınmıştır.

19. Tümen Kumandanlığı'na

"Avcılarımız ilerledi. Düşmanın son siperleri bile sol kanattan işgal edildi. 27. Alay yok hükmündedir. Teşvik edilmekte, fakat istifade umudu yoktur. Taburun son bir takımı ihtiyatta kalmıştır. Tabur şimdi işgal ettiği tepede düşmanı deniz tarafına püskürttüğü bilgi için arz olunur."

Gece münasebetiyle muharebe meydanı görülmediğinden harekâtın idaresi mecburen tamamen kıta kumandanlarının elinde kalmıştı. Kıta kumandanlarının raporları bekleniyordu. 14. Alay Kumandanı 19.2.1331 (2 Mayıs 1915) saat 2 evvel'de yazdığı raporda aşağıdaki görüşleri ileri sürüyordu:

"Ve mevcut dağınık taburların biraz toplanarak düşmana atılmak için taze bir kuvvetin, yani bir taburun gönderileceği emir buyurulmuştu. Henüz gelmedi. Mevcut taburlara ve kıtalara her kıtanın kendi ilerisindeki düşmana süngü hücumuyla taarruz ederek düşman siperlerinin işgali emredildi. Gerideki evvelki siperlerde 125. Alaydan bir bölük ve civarda toplanan erlerden bir bölük kadar ki, toplam iki bölükle muhafazası için çalışılacağı aşikârsa da herhalde bulunduğumuz hattı muhafaza ve düşman siperlerinin işgali için taze kuvvete ihtiyaç bulunduğundan bir an evvel gönderilmesine ve bu konuda yapılacak harekâtın emrine müsaade buyurulması arz olunur. Telefonla muhabere mümkün olamıyor. İki saat evvel çıkarılan muhabereciler muhabereyi henüz sağlayamadılar. Evvelki hattın sol kanadı ilerisinde bulunan siperlerin 33. Alay tarafından terk edildiği anlaşılıyor. Yarım saat evvel o taraftan yoğun bir piyade ateşi açıldı. Gönderilen keşif kollarından henüz bilgi alınamadı. Alınacak bilgi arz edilecektir. Kuvvet gönderilmediği halde vaziyetimizin fenalaşacağı arz olunur."

Kendisine gönderilecek kuvvetin kalmadığını, düşmanın üstün olmadığını, herhalde hücumun neticesini beklediğimi bildirdim.

Sabaha kadar cereyan eden gelişmelere ve ortaya çıkan vaziyete göre, düşmanın esas mevzilerine girmek imkânı kalmadığı anlaşılmıştı. Kanlısırt'ta 13. Alayın Birinci Taburuyla atılan başarılı adımlar Sol Kanat Kumandanı'nın emrinde bulunan diğer kuvvetler tarafından takip edilemediği için semeresiz kaldı.[1] Yalnız Boyun noktasıyla Merkeztepe'de ve Kırmızısırt ile Cemalderesi menbaları tarafında düşman mevzisine pek ziyade yaklaşılarak bu noktalarda arazi kazanılmıştı.

Yirmi dört saatten beri devam eden muharebe askeri çok yorduğu ve kıtaların birbirine karıştığı, kumandanların kıtalar üzerindeki emir, kumanda ve nüfuzlarının sarsıntıya uğradığı için yeni taarruz hazırlıkları yapmak üzere muharebeyi aşağıdaki emirle kestim:

Tümen Emri

19.2.1331 (2 Mayıs 1915)

1- Bize göre zayıf olan düşmana karşı yapılan taarruz bazı noktalarda arazi engellerinden dolayı hücumla takip edilemediğinden kati netice elde edilememiştir.

2- Bugün kıtalar düşman mevzisi yakınında işgal ettikleri yerleri tahkim ve birinci hatları takviye ederek yerleşecek ve istinat ve ihtiyatlar ile mıntıka ihtiyatları da devam edecek olan taarruza ve hücuma göre düşmana seri ve şiddetli bir tesir yapacak şekilde yerleştirilip tertip edilecektir.

3- Taarruz ve hücumda kıtaların sevk ve idaresinin güvenlik altına alınması bütün kıta kumandanlarının emir ve nüfuzunun yukardan aşağı tesirli olmasıyla ve bu da askerin her an elde tutulmasıyla mümkün olduğundan birliklerde taktik durumunun müsaadesi oranında bölüklerin bile karışmamasına fevkalade dikkat edilecektir.

4- Her kıta karşısındaki düşman mevzisinin vaziyet ve kanatlarını değerlendirecek ve oraya en uygun şekilde civar kıtalarla irtibatı muhafaza ederek ne şekilde yaklaşabileceğini tayin edecektir.

5- Düşmanın durumu daima takip edilecek ve yakından keşfedilecektir.

6- Taarruz ve hücum sırasında her kıta yakınındaki kıtaların harekâtına bakarak birbirlerinin ilerlemelerini sağlayıp himaye etmeye ve ortak tesir yapmaya fevkalade dikkat edecektir.

1 Sol kanat kuvvetlerini idare eden 27. Alay Kumandanı Yarbay Şefik Bey'in taarruz fikrinden çok müdafaaya olan meyil ve hevesi de söz konusu kuvvetlerin 18 Nisan (1 Mayıs 1915) muharebesinde ciddi ve istenen derecede taarruz etmemelerine tesir etmişti. Arıburnu'nda takdire değer hizmetleri görülen Yarbay Şefik Bey, taarruz hususunda aşırı derecede ihtiyatlı idi. Bu sebepten kendisinden müdafaa muharebelerinde azami derecede istifade edilebilmişti. Alay kumandanları 17 Nisan'da (30 Nisan 1915) Kemalyeri'ne talimat almak üzere geldikleri zaman adı geçen Şefik Bey ancak taze kuvvetle taarruz edilebileceğini öne sürmüş ve taarruzda başarıdan ümitli olmadığını daha o günden ima etmişti. Bununla beraber kendisine taze kuvvet de verilmemiş değildi. Kabatepe'den alınan 27. Alay 2. Tabur taze bir kuvvet olduğu gibi, 13. Alay 1. Tabur da mükemmel ve taze bir kıta idi. Bu kumandanda taarruz azminin zayıf olması başarıya ulaşmaya tesir etmekten geri kalmamıştır.

7- Her kıta kati azimle yürümeli, hücum mesafesine yaklaşınca süngü takacak ve süngü tak işareti üzerine istinat ve ihtiyatlar da kayıtsız şartsız ve kayıplara bakmayarak yanaşacak ve umum borazan ve trampetlerin hücum işaretleriyle ve ilahi yardımdan medet umarak herkes düşman mevzisine atılacaktır. Hücum vaziyetine gelir gelmez hücum edilmelidir.

8- Bu hazırlıklar tamamen bitinceye kadar taarruza devam edilmeyecektir. Hazırlıklarınızın tamamen bittiğini bana haber verdikten sonra taarruz için ayrıca emir vereceğim.

9- Düşman askerinin ekserisi filinta ile donatılmış olup süngüsüz olduğundan bizim süngü hücumumuza karşılık vermeleri imkânsızdır.

19. Tümen Kumandanı
Yarbay
M. Kemal

19.2.1331 (2 MAYIS 1915) GÜNÜ

Dünkü ve bu geceki muharebe, kıtaların karışmasıyla sonuçlanmıştı. Cephe gerisindeki derelerde dağılmış birçok erin ötede beride dolaştıkları görülüyordu. Bu sebeple bugün en çok kıtaların intizamının sağlanmasıyla meşgul olmaya önem verildi. Üçüncü Kolordu Kumandanı Paşa hazretleri de durumu yakından görmek üzere ilk defa olarak bugün bulunduğum Kemalyeri'ne gelmişlerdi. Kumanda ettiğim kuvvetler arasında bütün 5. Tümen de mevcut olduğundan, söz konusu Tümen Kumandanı Albay Kaninkiser Bey de mevcut bulunuyordu.

Adı geçen kumandan dünkü 18. günü (1 Mayıs 1915) kıtaların taarruza kalkmasından sonra Kemalyeri'ne gelmiş ve rütbesi albay olması sebebiyle tümeninin emir ve kumandasını üstlenmemiş veya Kolordu Kumandanı'nın bizzat gelip muharebeyi idare etmesi veyahut kendisinin bütün Arıburnu kuvvetlerinin kumandanlığını yapması suretiyle kumandanın düzenlenmesi lazım geldiğini söz konusu etmişse de, Kolordu Kumandanı'nı davete yetkili olmadığımı ve doğrudan doğruya vatanın çok önemli bir hayati meselesini teşkil etmekte bulunan ve tarafımdan başlanıp bugüne kadar idare edilmekte olan muharebelerin ve bilhassa bugün başlamış olan taarruzun sorumluluğunu kendiliğimden henüz askeri iktidarını tanımadığım yeni gelmiş bir zata veremeyeceğimi ve kendisinin bir seyirci olarak yanımda bulunmasından başka bir şeye müsaade edemeyeceğimi söyleyerek yüklendiğim vazifeye devam edilmiştir. Adı geçen 18 (1 Mayıs 1915) günü cereyan eden muharebe safhalarını ve tarafımdan idare tarzını gördükten sonra, ortaya koyduğu bir emniyet ve itimat zorlamasıyla 18/19.2.1331 (1/2 Mayıs 1915) gecesi rütbesinin büyük olmasından vazgeçerek her türlü emri yerine getirmeye hazır bulunduğunu söylemiştir.

19.2.1331 (2 Mayıs 1915) günü düşmanın bir karşı taarruzu halinde mağlup olacağımızı ve dolayısıyla bugünkü vaziyetin pek tehlikeli olduğunu görerek, adı geçen kumandan, geriye, "Conkbayırı-Kemalyeri" umumi hattına çekilmenin münasip olacağı fikrini ileriye sürmüştü. Halbuki düşmanın taarruzu kati olmayıp ve fakat bizim geriye çekilmeye kalkışmamız düşmanı taarruz etmeye teşvik ve karışık bir halde bu-

lunan kıtalarımızın kısa bir mesafe geri çekilerek tavsiye olunan hatta durmasının mümkün olamayacağı ve bilakis böyle bir hareketin umumi bozguna sebebiyet verebileceği bence muhakkak görüldüğünden bu tavsiyenin katiyen bir daha tekrar edilmemesini kendisinden rica ettim.

Kolordu Kumandanı Paşa hazretleri vaziyeti müşahede ettikten sonra bundan sonraki kararımın ne olacağını sordu. Bulunulan hattı muhafaza ve tahkim ve kıtaların yeniden tertip ve tanziminden ibaret olduğunu ve çünkü 12 Nisan'dan (25 Nisan 1915) beri düşmanı denize atmak azim ve niyetiyle harp eden ve on metreden yüz elli metreye kadar bir mesafe dahilinde düşmanla yakın ve sıkı bir temas kuran ve düşmanın işgal ettiği mevziler önünde adeta bir kuşatma hattı teşkil eden kıtalarımızı geri almayı asla münasip görmediğimi bildirdim. Adı geçen, görüşlerime ve kararıma hiçbir itirazda bulunmadılar. Ancak Kaninkiser Bey'in geri çekilmek hususundaki tavsiyesinden başka ileri gidip kıtaların tertip ve tanziminde yardım etmesi için refakatine gerekli subayları vermek suretiyle her türlü yardımda da bulunulduğu halde, adı geçenin vakit geçirmekte olduğunu gördüğümden infiale kapılmış olarak Kolordu Kumandanı Paşa hazretlerine: "12 Nisan'dan (25 Nisan 1915) beri bu kuvvetlerin başında ve her türlü sorumluluğu büyük bir şerefle üzerime aldığım bu cephede bir erin bir adım geri alınmasına katiyen razı olmam. Burada bu şart dahilinde sorumluluğu üzerine alacak yalnız bir kumandan bulunmalıdır. Danışmakla kumandanlık olamaz" dedim. Bunun üzerine adı geçen: "Bugüne kadar sorumluluğu üzerine alan sizsiniz. Bundan sonra da sorumluluk sizin üzerinizde kalacaktır. Ve Allah muvaffakiyetinizi daim etsin" duasıyla karargâhlarına döndüler.

Albay Kaninkiser Bey'in tümeninin kıtalarını bizzat toplayıp tanzim için ileriye gitmesi de bir aralık söz konusu olmuş ise de, her ne sebepten ise bundan da vazgeçtiler. Ve burada bir işi olamayacağı anlaşılan Albay Kaninkiser Bey de yaveri Ziya Bey'le birlikte geriye çağrıldılar.

Kıtalar intizamın sağlanmasıyla meşgul olmuşlardır. Düşmanın karşı bir taarruzu ve faaliyeti görülmedi. Yalnız Arıburnu'na asker çıkarmakta olduğu ve bir taraftan yaralılarını gemilerine naklettiği görüldü. Ve sağ kanadımızın karşısındaki siperlerini takviye ettiği anlaşıldı. O taraftan bir karşı harekette bulunması ihtimaline karşı merkezden bir kısım kuvvet sevk edildi. Hakikaten öğleden sonra saat 9 sıralarında düşmanın sağ kanadımıza taarruz etmekte olduğu bildiriliyordu. Buna karşılık merkez ve sol kanat gruplarına düşmanın dikkatini çekmek maksadıyla cephelerinde düşmana karşı ateş açmalarını emrettim. Ve düşmanın sağ kanadımıza yaptığı bu taarruz sebebiyle sol kanadımızda 125. Alay tarafından karşısındaki düşman mevzilerine karşı 19/20 (2/3 Mayıs 1915) gece yarısından üç saat sonra yapılması kararlaştırılan münferit bir baskın hareketi, eldeki ihtiyat kuvvetlerini icabında daha mühim görülen sağ kanat muharebesinde kullanmak için durdurulmuş ve durum 3. Kolordu Kumandanlığı'na da 20.2.1331 (3 Mayıs 1915) saat 7.25 evvel'de raporla bildirilmiştir.

Daha sonra düşmanın sağ kanadımızdaki taarruzu başarıyla püskürtülmüştür. İlerlediği yerlerden dereler içerisine kadar atılmıştır (Korku deresi). Sağ Kanat Kumandanı'nın bu konuda verdiği raporu aynen aşağıya koydum:

19. Tümen Kumandanlığı'na

Bir tabur geldi, vaziyetim iyidir. İhtiyat kuvveti kullanmaya hacet kalmadan taarruz tamamıyla def olunmuş, sağ kanadımda düşman bu gece ilerlediği yerlerden dere içine kadar püskürtülmüştür. Düşman dere içindedir. İnşallah bombalarla beyinlerini patlatacağım. Yalnız sahile yerleştirilmiş olan düşman topçuları sağ kanadımızı epeyce hırpalamaktadır.

Sağ Kanat Kumandanı
Binbaşı
Avni

Düşman taarruzunun def edildiği hakkında Kolordu Kumandanı'na verilen rapora aşağıdaki cevapla karşılık verilmiştir:

19. Tümen Kumandanlığı'na

"Başarınızdan memnunum. Koca Çimen Dağı yaylasının elde bulundurulması katiyen lazımdır. Düşmanın bir adım bile ilerlemesine müsaade etmeyin."

Aynı günde düşmanın Küçük Kemikli burnu yanındaki sırtlarda birer ikişer görülmekte olduğu, Büyük Anafarta'nın güneybatısı istikametinde sahilde beraberinde üç istimbot olan bir zırhlı ve bir kruvazörün durmakta olduğu Sağ Kanat Kumandanlığı'ndan bildiriliyordu. Düşmanın kendi çekilme hattını ve çıkarma noktalarını en fazla tehdit eden sağ kanadımıza karşı başından beri daha fazla faaliyet göstermekte olduğu tecrübeyle sabit olduğundan, yukardaki haberler üzerine Sağ Kanat Kumandanı'nın aşağıdaki emrimle dikkatini çekmeyi münasip gördüm:

Sağ Kanat Kumandanı Binbaşı Avni Bey'e

19.2.1331 (2 Mayıs 1915)
Saat 9 sonra

"Düşmanın sağ gerinizde ufak tefek teşebbüslerde bulunması beklenmektedir. Elinizdeki ihtiyat kuvvetlerinizi başka maksatla sarf etmeyerek sağ kanat gerisinde bulundurulması ve o tarafların piyade keşif kollarıyla yakından ve daimi surette keşfettirilmesi lazımdır."

Arıburnu mıntıkasını çıkarma gününden beri anlatılamaz derecede gemileriyle ateş altında bulunduran düşman, 19. (2 Mayıs 1915) günü de cidden kayda ve anmaya değer bir derecede gemileriyle mıntıkamızı saatlerce cehennemi bir ateş altına almıştı.

***

20 NİSAN (3 MAYIS 1915) GÜNÜ

Bugün düşman tam bir faaliyetle siper kazmakla meşgul olmuştur. Bir taraftan sağ kanadını uzatarak Yeşiltarla ve güneyinde siperler yapmaya ve sağ kanat cephemizin karşısında da bilhassa Korku deresi menbaları taraflarında devamlı olarak siperler yapmaya çalıştığı görülüyordu. Topçularımızla düşman tahkimatı taciz de edilmeye çalışılmakta ve bilhassa Kabatepe'de yerleştirilen 5. Alayın sahra taburu ile düşmanın sağ kanadına ve Arıburnu'na tesirli ateşler yapılmaktaydı. Düşmanın bu geceki taarruzu cephedeki siper ve ateş faaliyeti 18 (1 Mayıs 1915) muharebesi sebebiyle karışmış olan birliklerin toplanıp düzenlenmesine çok fazla önem verilmesi lüzumunu anlatıyordu. Bu nedenle kumandanlara aşağıdaki emir verilerek bu hususa şiddetli surette dikkatleri çekilmiştir:

Tümen Emri

20.2.1331 (3 Mayıs 1915)
Saat 10.50 evvel

"Bazı kıtaların henüz düzene girmedikleri anlaşılıyor. Bir kıtanın tamamen kumandanının eli altında bulunmamasının harp durumu ve taktik bakış açısından ne kadar zararlı olduğunu her kıta kumandanı takdir etmelidir. Karşımızdaki düşmanı kırıp ezmek, maddi ve manevi kuvvetimizin tamamını harcayıp kullanmakla mümkün olacaktır. Bu kuvvet de el altında bulundurulan düzenli kıtadır. Kıtası tamamen eli ve nüfuzu altında bulunmayan kıta kumandanı hizmet etmiyor demektir. Dolayısıyla, bir an evvel her tabur ve alay kumandanı kendi tabur ve alayının erlerini tümüyle toplayıp düzene soksun. Yapacağım teftiş neticesinde taburunu ve alayını intizama sokmayan ve harp durumunun akışına göre iyi kullanmaya ve istihdam etmeye kadir olmayan tabur ve alay kumandanı görülürse, akıbetini kendisi düşünsün. Bugün gece yarısına kadar her tabur ve alay kumandanı kendi imzasıyla kıtasına hâkim ve nüfuzlu olduğunu bana bildirecektir. İntizamın kurulmasına engel olup muhalefet eden perakendeleri her kıta kumandanı ve her subay vurmaya yetkilidir."

19. Tümen Kumandanı
M. Kemal

Bu emrim kıta kumandanlarına gerektiği gibi tesir etmiş ve hakikaten harp zabıtlarında kayıtlı olan cevaplarıyla kıtalarını emir ve nüfuzları altında emre hazır bulundurduklarını bildiriyorlardı.

Bugüne kadar karşımızdaki düşmanın, açık arazide dağılmış kuvvetlerini mağlup ettiğimiz İngilizlerin, siper muharebesinde özel bir yetenekleri olduğu, İngiliz erlerinin tüfeklerini büyük bir itidal ile kullandıkları anlaşılmıştır. 18 Nisan (1 Mayıs 1915) taarruzunda harikulade cesaretleriyle milli gururumuzu hakkıyla yükselten yiğit subaylarımızın, cidden atalarımızın dünya çapındaki askeri övünçlerini ve savaş destanlarını temsil edecek ve canlandıracak şekilde yalınkılıç düşman siperleri üzerine

atılarak, onları aynı kahramanlık ve dindarlık hissiyle takip eden cesur erlerimize örnek oldukları görülüyordu. Kıtalarımızın bu fedakârlık ve kahramanlıkları gelecekteki başarılarımız için açık bir delildi. Ancak düşmanın tahkimata vermiş olduğu büyük önem ve bu hususta gösterdiği kabiliyet ve maharet sebebiyle, usul ve ihtiyatlılık kurallarına bağlılık ve tarafımızdan da toprağın bahşettiği üstünlüklerden istifade ederek, gittikçe kuvvetlenen düşman mevzilerine toprağın koruması altında mümkün olduğu kadar çok yanaşarak mesafe kazandıktan sonra teşebbüsü yenilemek uygun görüldü. Bunun üzerine tam faaliyetle bu tarz üzere çalışmak için kıtalara aşağıdaki tümen emriyle lüzumlu emirler ve talimatlar verildi:

Tümen Emri

20.2.1331 (3 Mayıs 1915)
Saat 7.06 sonra

1- On günden beri yaptığımız muharebelerle düşman ancak kendi donanmasının himayesinde sahilde ve dar bir mevkide sığınmaya mecbur edilmiştir.

2- Bütün muharebelerde gerek subayların ve gerekse erlerin gösterdiği yiğitlik ve yüreklilik cidden şanlı bir namus misali olacaktır.

3- Subayların ve askerin karşımızdaki düşmanı bire kadar denize atabileceğine tam kanaatim vardır. Ancak askerin biraz dinlenmesi için bundan sonra siper içinde sığınan düşmana siperle ilerlemek ve ancak müsait an ve vaziyetlerde icap eden noktalara kısa atılmalarla yanaşmak şeklini tatbik edeceğim. Bunun için:

Evvela düşmanın her türlü taarruz teşebbüsünü az kuvvet ve kolaylıkla def edecek şekilde yerleşmiş bulunan hatların tahkimatı artırılacaktır.

İkinci olarak, her mıntıkada düşman cephesinde mühim ve sözlü olarak açıklayıp gösterdiğim noktalara yaklaştırılmış hatlar inşa ederek yanaşılacaktır. Buna sol kanat kuvvetleri hemen bu geceden itibaren başlayacaktır.

Yaklaştırılmış hatlarla düşman mevzisini yok etmek için sarf edeceğimiz zamanın, düşmanın mühim yardım kuvvetleri alarak taarruza geçmesine müsaade edecek kadar olmaması lazım geldiğinden mıntıka kumandanları bu hususta bütün gayretlerini sarf edeceklerdir. Yaklaştırılmış hatların inşasında yardım etmek üzere 19. Tümen İstihkâm Bölüğü sol kanat mıntıkasına verilmiştir.

4- Bununla beraber her mıntıkaya büyük, küçük her cephe kumandanı karşısında bulunan düşman siperlerine atılıp orada yerleşmek için ortaya çıkan birçok fırsatı katiyen kaçırmayacaktır.

5- Karşımızdaki düşmanı tamamen mahvetmekten ibaret olan vazifemizi yerine getirmek için sahip olduğumuz kuvvetlerden başka kuvvet talep etmek, Kirte mıntıkasında ve vatanın diğer hudutlarında cereyan eden muharebeleri hatırlamamaktan ileri gelebilir. Benimle beraber burada harp eden bütün as-

kerler katiyen bilmelidir ki, bize verilen vatanın namusu vazifesini tamamen yerine getirmek için bir adım geri gitmek yoktur. Bu sırada istirahat uykusu aramanın bu istirahatten yalnız bizim değil, bütün milletimizin ebediyen mahrum kalmasına sebebiyet verebileceğini hepinize hatırlatırım. Bütün arkadaşlarımın benimle hemfikir olduklarına ve düşmanı tamamen denize dökmedikçe bozgunluk belirtileri göstermeyeceklerine şüphe yoktur."

19. Tümen Kumandanı
M. Kemal

Bir taraftan kıtaların düzeninin sağlanması, diğer taraftan tahkimatın tamamlanması için gerekli tedbirler alınmakla beraber, harp hattımız üzerinde düşman elinde durdukça pek çok zararları olduğu anlaşılan bazı mevkilerin ele geçirilmesine ve cephenin iyileştirilmesine gayret sarf edilmekteydi. 18 Nisan (1 Mayıs 1915) taarruzunda 14. Alay cephesinde Boyun noktasına karşı elde edilen yeni vaziyette düşman bu alayın sağ kanadı karşısında muhafaza etmekte olduğu bir siperinden alayın cephesine yandan ateş ediyor ve bombayla zarar veriyordu. Bu mahzurun bertaraf edilmesi lazım görüldüğünden 14. Alayca öncelikle bu düşman siperine dikey olarak hazırlanan siperin koruması altında ve bombalarla düşmana kayıp verdirilmeye başlanılmış ve oradaki makineli tüfek susturularak siper kısmen boşalttırılmıştır. Bununla beraber söz konusu siperi tamamen ele geçirmek gerektiğinden alaya yaptırılan hazırlıklar bugün bitmiş ve saat 4.20 sonra'da Üsteğmen Nail Efendi'nin kumandasında hazırlanan bir fedai müfrezesi bomba ile bir süngü hücumu yaparak düşmanın o siperlerine girilmiştir. Maalesef bu başarı sırasında alayın en güzide subaylarından olan Nail Efendi şehit olmuştur.

20/21 (3/4 Mayıs 1915) gecesi düşman sağ kanadımıza karşı tekrar taarruza kalkıştı. Fakat çok kayıp verdirilerek taarruzu yarım bırakıldı. Sağ kanat kuvvetlerimizin vaziyeti hakkında Korku deresi tarafında mahkûm bir mevkide kalan düşman bu vaziyeti düzeltmek için teşebbüslerden geri durmuyordu. Fakat 12 Nisan (25 Nisan 1915) günü aslanca atılışıyla düşmanın azim ve kuvvetini kıran 57. Alayın mukavemet ve metaneti sayesinde düşmanın teşebbüsleri imha edilmekteydi.

21 NİSAN (4 MAYIS 1915) GÜNÜ

Düşmanın Kabatepe'ye Asker Çıkarması

Kabatepe mıntıkası Binbaşı Saip Bey'in kumandasındaki 77. Alay tarafından doğuya karşı korunuyordu.[1]

1 Bu alay, Alay Kumandanı'nın sevk ve idaredeki hatası olarak 12/13 Nisan (25/26 Nisan 1915) gecesi Arıburnu'nun sol kanadından Kanlısırt ve güneyinden düşmanın yalnız ateşlerine karşı Saip Bey'in emriyle belirlenemeyen bir istikamet ve mevziye doğru geri çektirildiği zaman kumandanlarının ellerinden çıkarak karmakarışık bir surette harp hattını terk ederek gerilere Maltepe ve Kilya sırtlarına kadar gitmelerinden dolayı disiplin ve düzenleri tamamen altüst olmuş ve faal Arıburnu cephesinden alınarak aynı zamanda düzenin ve disiplinin sağlanması için Kabatepe mıntıkasına gönderilmişti. Bu alay hakkında bazı şiddetli tedbirler uygulanmasına da lüzum görüldü ve içlerinden birkaç kişi tesirli ibret olmak üzere kurşuna dizildi. Bu tedbir hakikaten tesirli oldu. O zamandan itibaren başka kıtalardan olmadığı gibi söz konusu alaydan dahi, askeri şan ve namusla bağdaşmayan cepheden firar olayı hemen hiç olmadı.

Düşman bugün sabahleyin saat 5 sıralarında, iki zırhlı, üç torpido ile bir taraftan Palamutluk'taki bataryamızı, bir taraftan Kabatepe'deki siperleri ateş altına alarak söz konusu gemilerin himayesinde sahile sandallar yanaştırmaya ve asker çıkarmaya başlamıştı. Bu olay hakkında saat 5.30 evvel'de Kabatepe'deki 77. Alay Kumandanı'ndan aşağıdaki rapor geldi:

"Kabatepe tarafında karakolunda sağda ve ilerisinde tel örgülerini kesmek üzere iki zırhlı üç torpido himayesinde sandal gönderilerek erler çıkıyor. Oradaki erlerimiz siperlerde mukavemet ediyor. Topçular kaçmışlar. Subayı aratıyorum. Henüz bulduramadım. Arıburnu tarafından da karadan taarruz ediyorlar. Şimdilik mukavemet ve sebat ediliyor."

Derhal keyfiyetten Kolordu Kumandanı'nı haberdar ederek aynı zamanda 77. Alay Kumandanı'na da herhalde düşmanın hangi noktada asker çıkarmakta olduğunu anlayarak kesin olarak önlemesini saat 5.30 evvel'de emrettim.

Kabatepe kumandanından saat 6.55 evvel'de yazılmış iki rapor daha aldım. Bu raporların birisinde düşman gemilerinin devamlı olarak Kabatepe'yi bombardıman ettiğini, asker dolu on kayık ilerlettiğini, oradaki bölüğümüzün şimdilik mukavemet ettiğini, diğer raporunda da Kabatepe'ye ilerlemekte olan düşmanın şimdiki halde 200'den fazla olduğunu, oradaki bölüğün sebat ettiğini ve şimdilik piyade ateşi yok ise de, zırhlı ve torpidoların bombardımana aralıksız devam ettiğini, geri gittiğini bildirdiği topçu subayı ve erlerinin döndüğünü, bu topçuların toplarını kullanamayacaklarsa da, manevi kuvvetin artırılması için korkutarak yerlerine gönderdiğini yazıyordu. Saip Bey'in kendiliğinden hiçbir tedbir almadığını ve kendine güveni ve soğukkanlılığı olmadığını şu raporlarından ve bilhassa "Bölüğümüz şimdilik mukavemet ediyor" tabirini tekrar edip durmasından anlıyordum. Saat 6.45 evvel'de kendisine şu emri gönderdim:

"Kuvvetiniz karaya çıkan düşmanı def etmeye kâfidir. Taarruz edip püskürtünüz."

Aynı zamanda Sol Kanat Kumandanı'na sol kanat ihtiyatlarının lüzum ortaya çıkarsa derhal 77. Alaya yardım etmek üzere hareket edeceğinden ihtiyatlarını şimdiden harekete hazırlamasını ve Kabatepe ile daimi irtibatta bulunarak oradaki durumun akışını gözlem altında bulundurmasını bildirdim.

Karaya çıkan düşmanın biraz zayiat vererek saat 7.50 evvel'de tekrar sandallarına çekilmiş olduğu anlaşılmıştı. Düşmanın Kabatepe'ye karşı olan bu teşebbüsünden maksadı, Kabatepe'nin tarafımızdan işgal edilip edilmediğini ve işgal edilmediği veyahut pek zayıf tutulduğu halinde orasını tutarak hem Arıburnu cephesinin sağ kanadını oraya dayandırmak ve hem de bizim Arıburnu cephemizin sol cephesini tehdit etmek ihtimali vardır. Bununla beraber başından beri Arıburnu cephesinde gösterdiğimiz faaliyet ve 18 Nisan'da (1 Mayıs 1915) cepheye dahil ettiğimiz yeni kuvvetlerle yapılan taarruz düşmanı birtakım tali tedbirler almaya sevk etmiş ve dikkatimizi kanatlara çekmek ve bir kısım kuvvetlerimizi o tarafa çekmek maksadıyla Kemikliler ve Kabatepe'ye birtakım gösteri harekâtı yapmış olabilir. Düşmanın bugün asıl Arıburnu cephesinde tahkimat faaliyeti yoğunlaşmıştır. Tarafımızdan da tahkimata büyük önem verilmiş olduğu gibi, düşmanın 19/20 (2/3 Mayıs 1915) gecesi sağ kanatta def ettiğimiz taarruzlarını uzatmaya imkân bırakmamak ve Korku deresi yamaçlarında tu-

tunmaya çalışan kısımlarını tamamıyla dereye atmak maksadıyla tedbirler alınmış ve Sağ Kanat Kumandanlığı'na da oradaki düşman kuvvetlerini atması emredilmiştir. Bu emrimiz üzerine 21/22 (4/5 Mayıs 1915) gecesi yapılan hareket başarılı sayılabilir olmuştur. Sağ Kanat Kumandanı 22. günü (5 Mayıs 1915) bu konuda aşağıdaki bilgiyi veriyordu:

"Bugünkü vaziyetimizde hamdolsun memnuniyet verici değişiklik vardır.

Gece karanlık basar basmaz sağ kanattan itibaren 20. Alay 3. Taburun Haintepe'nin kuzeydoğusunda münferit siperlerde[1] bulunan müfrezesi düşmanı arka ateşine almış, aynı zamanda 64. Alay 1. Tabur ve 57. Alay 3. Tabur erleri önlerinde bombalı erler olduğu halde ilerleyerek düşman siperlerine evvela bomba atmışlar ve ardından süngü ile siperlere girmişlerdir. Düşmandan pek çok telefat vardır. Hayli tüfek ve harp malzemesi elde edilmiş, bununla beraber zapt edilen siperlerin takviyesiyle uğraşıldığından pek çoğu şu anda derede kalmıştır. Hamdolsun askerimizden nispeten zayiat azdır."

22 NİSAN (5 MAYIS 1915) HAREKÂTI

Düşmanın karaya asker çıkardığı ve bu kuvvetten bir taburunu sağ kanada sevk ettiği, bundan başka bir sahra bataryası da çıkararak ileri hatta sevk etmekte olduğu, Kabatepe kumandanından saat 7.05 ve saat 9.05 evvel'de alınan raporlardan anlaşılmıştı.

Düşman, topçu ateşlerimizin verdiği hasarlardan etkilenmiş olacak ki, Arıburnu'nun güneyinde Kabatepe tarafında evvelce kurduğu iskeleyi oradan kaldırarak Arıburnu'nun kuzey tarafına nakletmişti. Düşmanın çıkarmasını tesir altına almak için Kabatepe'deki sahra topçusunun sürekli olarak iskeleyi ateş altına alması hususunda lüzumlu emirler verildi. Aynı zamanda yeni çıkardığı ve ileri hatta sevk ettiği bataryanın da harekâtını takip etmesi ve ne tarafta mevziye gireceğini dikkatle gözetleyip keşfederek imha etmeye çalışması bildirildi. Sağ kanattan verilen bilgiye göre saat 8.30 evvel'de düşmanın Arıburnu'na yanaşan bir nakliye vapurundan asker çıkarmakta olduğu bildirilmekteydi. Düşmanın bugün çıkardığı kuvvetler iki taburdan fazla tahmin ediliyordu. Karşısındaki düşmana karşı faal harekâtına devam eden sağ kanat kıtalarımızdan 57. Alayın ikinci taburu bu gece de (22/23 –5/6 Mayıs 1915–) mevzîî bir hücumla cephesindeki düşman siperlerinden bir siper zapt etmiş ve düşmandan bir mitralyöz ele geçirmiş bulunuyordu. Düşmandan iki yüz tüfek de ele geçirilmişti.

23 NİSAN (6 MAYIS 1915) GÜNÜ HAREKÂTI

Bugün düşman bir taraftan tahkimata gayret sarf etmekte ve birçok noktada yerleştirdiği makineli tüfekleriyle harp hattımız gerisindeki dereleri ve sahra olduğunu hissettiği birçok yeri zaman zaman ateş altına alarak bizi daha fazla gizlenme tedbirlerine müracaata mecbur ediyordu.

Kum torbalarıyla gayet ustaca mazgallar gerisine yerleşen bu makineli tüfekleri bulmakta bu ilk günlerde çok zorluk çekiliyordu. Kum torbası gibi korunma vasıtalarından

1 Cesarettepesi'nde Mehmet Çavuş siperidir. Bu siperler bugünkü sağ kanat kuvvetleri merkezine göre ileride bulunuyordu.

mahrum olan tahkimatımızı düşman taciz etmekten geri kalmadığından şimdiye kadar teçhizatımız arasına alınmamış olan, düşmanın pek ziyade istifade ettiği görülen kum torbalarının sağlanması zaruret halini almıştı. Bunun önemi bir taraftan üst makama arz edilmekle beraber, tümenler idaresindeki ve kıtalardaki mevcut çuvallardan istifade ederek kum torbaları yapmaya teşebbüs edildi.

Düşman karaya yeni çıkardığı bataryalarıyla bugün de bilhassa sol kanadımızı, Kanlısırt'taki kıtalarımızın mevzilerini devamlı olarak dövmeye başlamıştı. Kanlısırt, cephemiz için mühim bir dayanak noktası oluşturuyordu. Bunun karşısındaki Şehitler tepesi de düşman için aynı derecede ve belki daha fazla önemliydi. Bunun önemini takdir eden düşman, söz konusu noktadaki tahkimatını sıklaştırıp takviye etmekten bir an geri durmuyordu. Düşmanın Kanlısırt'ı, sağ kanada yerleştirdiği toplarıyla (Bu toplar Yeşiltarla civarında yerleştirilmişti. 72. Alaydan bu tarafa düşmana yaklaşan keşif kollarımız düşmanın Yeşiltarla civarında beş top yerleştirdiğini bildirmişlerdi) önemli bir şekilde ateş altına alması bir taarruz hazırlığı yaptığını gösteriyordu. Bu bakış açısıyla, çok önemli gördüğüm Kanlısırt için aşağıdaki emrimle Sol Kanat Kumandanı'nın ciddi şekilde dikkatini çektim:

Sol Kanat Kuvvetleri Kumandanlığı'na

23.2.1331 (6 Mayıs 1915)
Saat 8 evvel

Karaya çıkan ve cephenizin ilerisinde yerleşen düşman topçusunun bugün mıntıkanızın merkezine ve Sarısırt[1] tarafına ateş açmasından düşmanın sol kanadımıza önem verdiği anlaşılmakta ve ihtimal bir taarruz hazırlığı yapmaktadır. Sol kanat kuvvetlerinin bilhassa Sarısırt'taki kuvvetin daima tetikte bulunarak düşmanın taarruz teşebbüslerini katiyen önlemesi ve mevzisinde bire kadar telef etmesi katiyen talep edilir. Bizzat tahkikat yaparak mevzinin hiçbir zayıf kısmı kalmaması ve sol kanat kuvvetleri kısımlarının birbirini himaye edebilecek vaziyetin sağlanması ve bu konuda hemen bir raporun gönderilmesi aralıksız çalışmanızdan beklenir.

Mustafa Kemal

Bununla beraber bu tedbirle de yetinilmeyerek bu kanatta da sağ kanadımızda olduğu gibi düşmanı mahkûm vaziyette bırakacak bir vaziyet elde ederek faaliyetimizi sürdürmek maksadıyla Şehitler tepesini bir baskınla zapt ve işgal etmek tedbiri düşünülerek bu maksat için kıtalardan bir fedai müfrezesi toluşturulmasına girişilmiş ve 125. Alayın 3. Taburundan gönüllü olarak talip olan cesur ve fedakâr subaylarımızdan Üsteğmen Saffet Efendi kumandasında 140 kişilik bir müfreze toplanmış ve oluşturulmuştu. Bu müfrezenin 24/25 (7/8 Mayıs 1915) gecesi tasarlanan hareketi yapması kararlaştırıldı.

Bugün saat 4 sonra'da düşmanın asker yüklü iki gemisinin Arıburnu'na Hain tepenin batı tarafındaki iskeleye yanaştığı da görülmüştü.

1 Sarısırt tabir ettiğimiz yer, Kanlısırt'ın güneydoğusuna tesadüf eder ve Kanlısırt'a bağlıdır.

Harp durumu icaplarından olarak 12 Nisan'dan (25 Nisan 1915) beri Arıburnu cephesine sevk edilen on alay piyade, üç bölük süvari, on iki bataryaya ulaşan ve bu miktarla bir kolordudan fazla olduğu anlaşılan bütün kuvvetleri 19. Tümen adı altında sevk ve idare etmek tabii uygun olmazdı. Bir tümenin harp düzenine giremeyecek olan bu kadar kuvveti şartların müsait olduğu şu günlerde münasip bir emir ve kumanda ve teşkilata tabi tutmak lüzumu aşikârdı. Arıburnu cephesinde bulunan bütün bu kuvvetlere 19. Tümen demektense Arıburnu Kuvvetleri adı altında anmak icap ederdi. Bu nedenle bu bakış açısıyla emir ve kumanda tespit edilmiş ve aşağıdaki harp düzeni oluşturulmuştu:

Arıburnu Kuvvetleri
(5. ve 19. Tümenlerle Bunlara Katılan Diğer Kuvvetlerin)
Harp Düzeni

Kumandan: Yarbay Mustafa Kemal Bey
Kurmay Başkanı: Binbaşı İzzettin Bey
Kurmay Subayı: Yüzbaşı Arif Bey

Sağ Kanat Kuvvetleri:
Kumandanı: Binbaşı Avni Bey (57. Alay, 61. Alay ikişer tabur halinde. 20/1, 72/4, 77/3, 125/3. Kuvvet: 3290).

Merkez Kuvvetleri:
Kumandanı: Yarbay Ali Bey (14. Alay, 15. Alay 1., 3. Tabur. Kuvvet: 2441).

Sol Kanat Kuvvetleri:
Kumandanı: Yarbay Şefik Bey (33. Alay, 125. Alay 1., 2. Tabur, 27. Alay iki tabur halinde, 72 Alay bir tabur halinde. 13/1, kuvvet: 4404).

İhtiyat:
13. Alay, 2., 3. Tabur. Kuvvet: 2000.
3. Alay 2. Bölük, 4. Alay 2. Bölük, 4. Alay 5. Bölük.

Topçu Kumandanı:
Binbaşı Ali Galip Bey (5. Alay, 7. Alay, 4. Alay, 39. Alay).

Kabatepe Müfrezesi Kumandanı:
Binbaşı Saip Bey (77. Alay 1., 2. Tabur. Kuvvet: 1175).

Yukarıdaki harp düzeni Kolordu'ya da arz edilmişti. Onaylanıp onaylanmadığına dair bir cevap verilmedi. Bugün ilk defa olarak kumanda ettiğim kuvvetlerin vaziyet ve vazifesini belirtir bir şekilde 3. Kolordu Kumandanlığı'ndan emir alıyorum. Öğleden sonra saat 10.55'te bu emirde: "5. Tümen ile takviye edilen 19. Tümenin va-

zifesi Arıburnu civarındaki düşmanı uzaklaştırıp atmak ve Kabatepe, Kumtepe hattını kapatmaktır" emir buyuruluyordu.. Kumtepe'den sonraki güneye doğru olan mıntıka Güney Grubu'na ait olduğu ve bugünden itibaren Kuzey Grubu adı verilen 3. Kolordu'nun Bigalı batısında bulunan 16. Tümeni ile Ağıldere, Kemikli arasındaki sahilin korunacağı anlaşılmıştı.

Ağıldere'den itibaren Arıburnu'ndaki düşmanın sol kanadının tesadüf ettiği Serçetepe hizasına kadar bir sahil kısmı mevcuttur ki, bu sahilin kapatılıp korunmasının kime ait olduğu dikkate alınmamıştı. Hatta Ağılderesi'nin de 16. Tümenin kapatma mıntıkası dahilinde olup olmadığı da belirlenmiş değildi. Ağıldere güneyindeki sahil mıntıkasının genişlik ve uzunluğuna, Arıburnu kuvvetlerine verilen vazifeye göre, o mıntıkanın Arıburnu kuvvetlerine ait olmadığı anlaşılmıştı. Bu nedenle tayin ve tespit edilen vazife dahilinde ve Arıburnu'ndaki düşmanın sol kanadının uzandığı yerden Kumtepe dahil olan saha dahilinde vazife yapmaya devam ettim.

İşbu sahil kısmının dikkate alınmayıp önem verilmemiş ve kimin tarafından kapatılıp muhafaza edileceği emirde açıklanmamış ve belirlenmemiş olmasından zararlar doğabileceği, daha sonra düşmanın Ağıldere ile Sazlıdere arasında Mahmuztepe denilen noktaya kimsenin haberi olmaksızın çıkıp yerleşmesi ve buradan daha geniş harekâta teşebbüs etmesiyle fiil mevkisine çıkıp sabit olacak ve bu durum gelecek günlerdeki safhalarda görülecektir.

23/24 (6/7 Mayıs 1915) gecesi düşman sağ kanadımızda bir faaliyet göstermiş ve 57. Alay 3. Tabur cephesine hücum teşebbüsünde bulunmuş ise de ateşle püskürtülmüştür.

24 NİSAN (7 MAYIS 1915) HAREKÂTI

Bugün gündüzün düşmanın kayda değer bir faaliyeti görülmedi. Yalnız topçusu ile sağ kanadımızı fazlaca ateş altına almış, topçularımızla karşılık verilerek susmaya mecbur bırakılmıştı. Aynı zamanda Kabatepe mıntıkasındaki sahra bataryalarımızla da gerek Arıburnu tarafları ve gerekse düşmanın sağ kanadında bulunan topçusuyla siperleri şiddetli bir ateş altına alındı. Bu bataryalarımıza düşman donanması tarafından şiddetle karşılık verilmişti. Düşman mitralyözlerinin çokluğu, devamlı faaliyeti, bunlara karşı hususi tedbirlerin alınmasını gerekli kılıyordu. Pek güç bulunabilen bu makineli tüfekleri, Suyatağı-Kemalyeri hattında bulunan topçularımız istenildiği zaman ve şekilde ateş altına alamıyordu. Düşman makineli tüfeklerinin faaliyet halinde bulundukları bir anda yakından görerek derhal ateş altına almak için piyade mevzilerimizin yakınında dağ toplarına mahsus mevziler hazırlanarak bir dağ topu sol kanatta Kanlısırt'ın Cemalderesi tarafında, iki dağ topu Edirne sırtında yerleştirilmiş ve maksadın sağlanmasına çalışılmıştı. Kanlısırt'taki top düşmanın Boyun noktası ve Korku deresi taraflarındaki siperlerini yan ateşine alacak şekilde yerleştirildiğinden bu sayede düşmana telefat verdirilmek suretiyle hayli istifade edilmişti. Sağ kanatta 180 rakımlı tepenin güneyindeki sırtta da aynı maksat için iki dağ topu yerleştirildi.

Dün hazırlanan fedai müfrezesini Kemalyeri'ne yanıma çağırıp durumu tetkik ettim. Bu erler, manevi kuvvetin anıtlaşmış timsali cesur erlerdendi. Her birisi kalbinde bir itimat hissi beslediğini ve verilen vazifeyi yerine getirmeye çalışacaklarını sözleriyle ve davranışlarıyla bildiriyordu.

Müfreze subayı Safvet Efendi'ye arazi üzerinde vazifesini tarif ettim ve işgali istenen noktayı göstererek ve hareket şeklini izah ederek maiyetiyle birlikte Kanlısırt'ta Sol Kanat Kumandanı'nın yanına gönderdim. Ve müfrezenin hareket şekli hakkında aşağıdaki umumi emri kumandanlara tebliğ ettim. Bir suretini Kolordu Kumandanı'na takdim ettiğim emir şuydu:

"a) Teğmen Safvet Efendi kumandasında tertip edilen 140 kişilik bir fedai müfrezesi bu gece sol kanadımız karşısında Kanlısırt üzerindeki düşman mevzisine hücum edecektir. Bu fedai müfrezesi kumandanına hareket şekli hakkında bizzat tarafımdan sözlü talimat verilmiştir. Kendisi bağımsız olarak hareket edecektir. Fedai müfrezesinin hücumu aşağıdaki gibi himaye edilecek ve hazırlanacaktır.

b) Topçularımız saat 6 öğleden sonradan itibaren söz konusu hücum noktasına ateşleri yoğunlaştırarak düşman siperlerinde tahribat yapacaklardır.

c) Fedai müfrezesi kendisine gösterilen düşman mevzisine dahil olur olmaz, cephe ve yan taraflara ateş açarak orada yerleşecek ve sol kanat kıtaları derhal söz konusu müfrezeyi takviye ederek orada yerleşmesini sağlayacaktır.

ç) Söz konusu düşman mevzisinde yerleştiği anda istihkâm bölüğü ileriye sürülerek düşman siperlerinde gerekli değişiklikler yapılacaktır.

d) Zapt olunacak düşman mevzisinde tamamen yerleşmek ve söz konusu mevkiye yakın olan düşmanın diğer siperlerini düşürmek için işbu mevziye sol kanattan derhal makineli tüfek yerleştirilecektir.

e) Fedai hücum kolu ateş etmeksizin sükûnetle hareket emrini aldığından ve fakat düşmanın söz konusu kola ateş açması beklendiğinden söz konusu cephelerimizde bulunan kıtaların hücum istikametinde atış yaparak hücum kolumuza zarar vermemeleri için gerekenler uyarılmalı ve özel talimatlar verilmelidir. Sol Kanat Kumandanı fedai hücum kolunun harekete başladığı andan itibaren bana telefonla her safhasını derhal bildirecektir."

M. Kemal

Fedai hücum kolunun hareket zamanı öğleden sonra saat 10 olarak tayin edilmiş ve öğleden sonra saat 9'da da düşmanın dikkatini çekmek ve zaten birkaç geceden beri düşmanın başarısızlığına karşılık bizim tarafın tam bir başarıyla sonuç alıcı gece teşebbüsleri ile yeni bir başarı hazırlayarak düşmanı tamamen mağlup etmekten ibaret olan gayemize yaklaşmak üzere sağ kanat kuvvetleriyle de bir taarruz yapılması kararlaştırılarak gerekli emirler verilmiştir. 24/25 (7/8 Mayıs 1915) gecesi yukarda belirtilen harekât yapıldı. Sağ kanat kuvvetlerimizin icra ettikleri taarruz 57. Alayın 3. ve 2. Taburları cepheleriyle 72. Alayın 3. Taburu cephesi ilerisindeki düşman siperlerine ve emredilen saatte, yani saat 9 sonra'da yapılmış olan bomba ve ardından süngü hücumuyla saldıran askerlerimiz düşmanı atmışlar ve siperlerini zapt ve işgal etmişlerdir. Düşmandan 50 tüfek, 600 kazma ve kürek ele geçirilmiştir. Yalnız 72. Alayın 3. Taburu hareketinde tamamıyla başarılı olamamış ve yalnız bir esir yakalanmıştır.

Bu hareket sırasında düşmanın karşı bir taarruzu Cesarettepesi'ndeki Mehmet Çavuş müfrezesi tarafından def olunmuştur. Fedai kolunun hareketine gelince: İstenilen zamanda tam bir sükûnetle sürünerek düşman mevzisine ilerlediler. Düşmanın ateşlerine önem vermediler. Fakat düşmanın atılan bombaları bazı erlerimizin yaralanmaları ve bundan dolayı ses çıkarmaları neticesine yol açtığından, düşman bu hareketimizi tamamen fark ederek askerimizi şiddetli ateşle karşıladı. Buna rağmen taarruza devam edilmiş ve askerimizin bir kısmı siperlerin üstüne yürümek, bir kısmı da siperlerin arkasını çevirmek suretiyle hareketin tamamlanmasına çalışılmış ve fakat zayiatın çoğalması, bilhassa kumandanları Safvet Efendi'nin omzundan yaralanması neticesi olarak düşman mevzisini zapta muvaffakiyet hasıl olmamıştır.

Bu konuda Sol Kanat Kumandanı Yarbay Mehmet Şefik Bey tarafından verilen raporda, fedai müfrezesinin takviye edildiğinden bahsedilmekte ise de, bu takviyelerin fedai müfrezesinin dahil olduğu hatta kadar gitmemiş olduklarına hüküm veriyorum. Eğer gönderildiği bildirilen takviyeler fedai müfrezesini cidden takviye etmiş olsalardı, başarı beklenirdi. Pek cesur ve namuslu olan fedai müfrezesi kumandanı Üsteğmen Safvet Efendi'nin aşağıda aynen yazılan raporu, düşmanın siperlerinden denize doğru kaçmaya başladığını, fedai erlerin bozulmadığını ve takviye lüzumunun geridekilere bildirildiğini belirtmektedir:

19. Tümen Kumandanlığı'na

13. Alay sağ kanadından
24/25.2.1331 (7/8 Mayıs 1915)

Efendim! Yüksek emriniz gereğince düşmanın siperlerine taarruz ettik. Askerimin yarısı siperlerin üstüne, bir kısmı da bendenizle siperlerin arkasını çevirdik. Bombaları attık. Düşman siperden denize doğru kaçmaya başladı. On kişi şehidimiz, altı kişi yaralımız vardı. Fakat bendeniz sol omzumdan vuruldum. Kurşun arkamdan çıktı. Askerim siperlerin önünde içeriye girmek üzereydi. Beni geriye sargı yerine getirdiler. Gelirken ihtiyatlara, diğer fedai subaylarına bilgi verdim. Asker bozulmadı. Hücuma devamla ileridekileri takviye ediniz diye söyledim. İngilizler kaçıyorlardı. Aman efendim! İleri harekâta devam etsinler. Siperin içinde ölmediğime teessüf ediyorum. Aldığım yara ikinci kurşun yarasıdır. Vaktim yok ellerinizden öperim sevgili cesur kumandanım.

125. Alay 10. Bölük Kumandanı
Üsteğmen
Safvet

Elde ettiğimiz esirlerden düşmanın uykularını terk ederek bütün gece uyanık ve tetikte bulunduğu, bütün kuvvetlerinin birinci hatta yakın tutulduğu anlaşılmıştı.

25 NİSAN (8 MAYIS 1915) GÜNÜ

Kanlısırt'ta baskın yapan müfrezenin geri kalanını asıl kıtalarına iade etmek ve durumlarını tetkik etmek üzere Kemalyeri'ne çağırdım. Teşebbüslerini neticeye kadar erdiremeyen bu kahramanlar teessüf etmekte ve bununla beraber daima düşman üzerine atılmaya hazır bulunduklarını ve ikinci defasında inşallah başarılı olacaklarını tam bir saflık ve emniyetle ve dindarca bir tevekkülle söylüyorlardı. Yiğit subaylarının yaralanmasına üzülmüşlerdi. Kendilerine yaptıkları hizmet ve gösterdikleri fedakârlıktan dolayı takdirlerimi söyleyerek Kemalyeri'nde karınlarını doyurup özel olarak teşekkür ettikten sonra kıtalarına iade ettim.

Bugün Arıburnu cephesinde düşmanın bir faaliyeti görülmedi. Yalnız Kumtepe kuzeyinde sahile yakın uçurulan sabit balonun akşama doğru o mıntıkalara keşif yaptığı ve gözetlediği ve söz konusu sahile üç düşman zırhlısının iyice yaklaştığı ve bazı nakliye gemilerinin de Arıburnu'ndan uzaklaşarak söz konusu sahile yaklaştıkları saat 7 sonra'da bildirilmişti. Bu bilgiye göre, düşmanın Kumtepe tarafına bir teşebbüste bulunması ihtimalden uzak görülmediğinden Kabatepe Mıntıkası Kumandanlığı'na derhal aşağıdaki emri verdim:

Kabatepe Mıntıkası Kumandanlığı'na

"Düşmanın Kumtepe, Kabatepe arasındaki teşebbüslerinin bu gece tam bir uyanıklıkla takibi ve karaya asker çıkarmaya teşebbüs ettiği takdirde derhal bütün kuvvetinizle üzerine atılarak denize dökülmesi katiyen talep edilir."

Bu husus hakkında saat 9 sonra'da Kuzey ve Güney Grupları kumandanlarına bilgi sundum ve Kirte Mıntıkası'nca da Kumtepe istikametinin dikkat altında bulundurulmasını rica ettim.

Saat 11 sonra'da Kolordu'dan Kumtepe civarında bir çıkarma teşebbüsüne karşı Maydos zeytinliğinde bulunan bir alayla 16. Tümen Kumandanı'nın Çamtepe'ye kaydırıldığı ve Kabatepe'deki kuvvetlerin de çıkarma teşebbüsü halinde söz konusu Tümen Kumandanlığı'ndan emir alacağı bildiriliyordu.

Arıburnu cephesinde dün gece taarruz hareketini tamamlamayı başaramayan 72. Alayın 3. Taburuna, merkez kuvvetlerinin sağ kanadındaki kıtaların da katılmasıyla, düşmanın Boyun noktasının kuzey kısmı ve bunun kuzeyindeki siperlerine karşı tekrar taarruz ettirilmiştir. Fakat başarı sağlanamamıştır.

26 NİSAN (9 MAYIS 1915) GÜNÜ

Bugün düşmanın bir faaliyeti görülmedi. Yalnız tahkimatımızı zorlaştırmak için her zamanki ateşlerine devam ediyordu. Kolordu'dan 16. Tümenin verdiği bilgiye dayanılarak asker dolu üç nakliye gemisinin Arıburnu'na gönderildiği ve çıkarmanın bittiği saat 3 sonra'da bildiriliyordu. Arıburnu cephesinden ve Kabatepe'den böyle bir çıkarma hareketi görülmemişti.

Sağ kanadımızın dün ve bu geceki (24/25, 25/26) (7/8 Mayıs, 8/9 Mayıs 1915) taarruzunda 72. Alayın 3. Taburunun başarısızlığının tabur kumandanlarının ruhsal du-

rumundan kaynaklandığını, Sağ Kanat Kumandanı şikâyet makamında bildiriyordu. Dikkat çekici olan bu durumun araştırılması lüzumu aşikârdı. Söz konusu tabur kumandanı Binbaşı Mahmut Efendi'yi derhal yanıma çağırdım. Taburundan biraz şikâyetçi oldu. Başından beri pek çok telefat verdiklerinden ve gece gündüz düşmanın pek yakınında ve siperler içerisinde muharebe ile meşgul olduklarından erlerin yorgun düştüklerini söylemek istedi. Kendisine şu tarzda cevap verdim:

> "Dün yapılması emredilen taarruzu bitinceye kadar tamamlayacak ve karşındaki düşman siperlerini zapt edeceksin. Göndereceğim taze asker sizi ancak bu şartla değiştirecek. Askerinizi düşman siperlerini zapt ve işgal etmek üzere sevk edip göndermeye başarısızlığınız veyahut askerinizin bir münasebetsizliği halinde yerinize konulacak yeni kuvvet evvela sizi bertaraf edecek ve ondan sonra yerinize geçecektir."

Şiddetli fakat lüzumlu saydığım bu ihtarlarıma karşılık Mahmut Efendi emrimi her durumda yapacağını vaat etti. Kendisine taburu başına gitmesine müsaade ettim.

DÜŞMANIN 26/27'DE (9/10 MAYIS 1915)
SAĞ KANADIMIZA HÜCUMU

Düşman gece yarısından bir saat evvel sağ kanadımızla merkez kuvvetlerin arasına taarruz etmeye başlamıştı. Bazı kısımları siperlerimize hücum etmekte ve fakat bu hücum eden kısımlar süngüyle püskürtülmekteydi. Siperlerimize girmeyi başaran düşman telef ediliyordu. Düşman bu şiddetli teşebbüsünü daima taze kuvvetlerle beş defa tekrar etmiştir. Bu tekrarlanan hücumlar, sağ kanat kuvvetlerimizin sol kanadını teşkil eden 72. Alayın kumandanı tarafından ruhsal ve maddi durumundan şikâyet edildiğini ve kumandanını yanıma çağırıp ihtarlarda bulunduğumu yukarıda izah ettiğim 3. Taburu cephesine yöneliyordu. Hücum edenlerin hepsi askerimizin süngüsünden geçirilmekte ve cansız yere serilmekteydiler. Düşman ısrarla yaptığı bu hücumlarında 14. Alayın sağ kanadındaki siperlerden birisine girmiş ve orayı işgal etmeyi başarmışsa da karşı hücumumuzun ve söz konusu siperi yan ateşine alan kıtalarımızın açtığı ateşlerin tesirine mukavemet edemeyerek sabaha doğru büyük telefatla söz konusu siperi de terke mecbur bırakılmış, bu siper işgal edilmişti. Düşmanın siperlerimizin önünde ve içinde tahmin edilen ceset sayısı altı yüze yakın bir miktara ulaşmıştı. Birkaç misli olması lazım gelen yaralılar da hesap edildiğinde düşmanın herhalde iki bini aşan bir zayiata uğradığı anlaşılmıştır. Düşmanın bu sürekli ve ısrarlı hücumlarını yirmi altıncı (9 Mayıs 1915) günü karaya çıkardığı üç taburdan ibaret tahmin edilen taze kuvvetleriyle yaptığı muhakkaktır. Dolayısıyla, zayiata göre, söz konusu düşman askerinin tamamen imha edilmiş olduğu kabul edilir. Bu muharebede 72. Alayın 3. Taburunun cidden büyük yararlık ve fedakârlığı oldu. Her neferi süngüsüyle dört İngilizi telef etti. Bu şekilde söz konusu tabur kumandanı Binbaşı Mahmut Efendi'ye yaptığım şiddetli ihtarların olumlu neticesi görüldü. Düşmanın 26/27 (9/10 Mayıs 1915) gecesi Bombasırtı denilen yere yaptığı ısrarlı hücumlarda takip ettiği maksada gelince: 18 Nisan (1 Mayıs 1915) muharebesinden beri Bombasırtı'nda düşmana iyice yaklaşılmıştı. On metreden 30-40 metreye kadar bir

mesafede kurduğumuz hat, arkasını Korku dereye veren düşman için bir tehlike oluşturduğu ve bu vaziyet devam ettikçe serbest kalamayacağı tabii idi. Dolayısıyla, bu tehlikeyi bertaraf etmekle beraber, cephemizi söz konusu noktada yararak Bomba sırtı-180 rakımlı tepe hattını tutmak sayesinde daha emniyetli bir vaziyete geçecek ve bizi Edirne sırtı-Kılıç bayırı hattına atacaktı. Düşman böyle bir vaziyet kazandıktan sonra Kırmızı ve Kanlısırt'taki cephemiz de zayıflayacak ve Merkez tepedeki siperlerimiz derhal düşecekti. Bu sebeplerle düşman kendisi için pek faydalı olan Bombasırtı-180 rakımlı tepe hattına yerleştikten sonra Arıburnu çıkarmasında ilk hamlede tatbik etmek istediği plana (Kocaçimen, Suyatağı, Kemalyeri hattını tutmak) yaklaşmış bulunacak ve ondan sonra daha serbest olarak Conkbayırı istikametinde teşebbüslerine devam edebilecekti.

İşte 26 ve 27 (9 ve 10 Mayıs 1915) gecesi düşmanın hücumunda tarafımızdan kazanılan başarı sayesinde düşmanın böyle önemli bir maksadı imha edilmiş oldu.

27 NİSAN (10 MAYIS 1915) GÜNÜ

Bugün düşman tarafında cephede bir faaliyet yoktur. Arıburnu'nda birçok yaralı nakliyatı yaptığı görüldü. Kabatepe'de bulunan süvari bölüğünün öğleden sonra saat 1 dakika 15'te düşmanın Arıburnu iskelesine bir tabur kadar asker çıkardığı bildiriliyordu. Sağ Kanat Kumandanlığı'ndan saat 2 sonra'da alınan rapor bu çıkarma hakkındaki bilgiyi doğrulamaktaydı. Düşmanın yine taze bir kuvvetle bu geceki taarruzu yenilemesi muhtemel görüldüğünden sağ kanat ve merkez mıntıkalarının ihtiyat kuvvetlerinin Bomba sırtına yaklaştırılmaları lüzumunu bildirdim. Ve vuku bulan düşman hücumlarının reddi ve düşmanın geri çekilmesi halinde kumandanlarının derhal istifade ederek karşı taarruza geçmek ve düşmanın asıl mevzisine girmek hususunda tedbirler almaları ve dolayısıyla her zaman muharebenin cereyan tarzını yakından takip etmek usulünü esas almalarını tenbih ettim. Düşmanın sağ kanadımıza yakın olan sahil kısmında dikkat çekici bazı teşebbüsleri olduğu, Sağ Kanat Kumandanlığı tarafından 7.33 sonra'da yazılan aşağıdaki rapordan anlaşılıyordu:

> "Sazlı derenin sağında ve sahil yakınında bulunan Sivritepe üzerinden cephemize doğru düşmanın bir yarık kazmış olduğu görülmüş, buraya top veyahut mitralyöz koyması muhtemeldir. Bu tepenin gerisinde ve sahil boyunca bir manga kadar düşman erinin siper kazmakta oldukları sağ kanat ihtiyat taburu kumandanlığından aldığım raporda bildirilmiş, düşmanın bugün Sazlı ve Ağıl dereler ortalarına doğru keşif kolları çıkardığı arz olunur."

Bu konuda düşmanın söz konusu hareketine karşı tedbirler alması için Sağ Kanat Kuvvetleri Kumandanlığı'na saat 8 sonra'da aşağıdaki emri gönderdim:

> "C. Düşmanın Sazlıdere yakınındaki teşebbüslerini katiyen meydana çıkarmak lazımdır. Bunun için bir piyade takımı mutlaka düşmanın yarık yaptığı noktaya kadar gidecek ve orada düşmana ait ufak ve büyük bir kuvvet mevcut ise ona baskın yaparak mahiyetini meydana çıkaracaktır. Bu hususdaki icraata hemen başlayınız ve neticesini süratle bana bildiriniz."

Bahsedilen sivri tepenin neresi olduğu elde harita olmadığından kestirilemiyordu. Bu mevkinin sonradan Çataltepe adını alan, dört tarafı yardan ibaret, Sazlıdere güneyinde ve sahile yakın bir nokta olduğu anlaşılmıştır. Sağ kanadımızla ilgili olan Sazlıdere etrafında düşmanın keşif kolları ve başka ufak kuvvetlerle yapacağı teşebbüsleri daima göz önünde tutuluyordu. Daha 21 Nisan'da (4 Mayıs 1915) buralarda tümence tedbir alınmasına lüzum gösteren Sağ Kanat Kumandanlığı'na söz konusu günde saat 6.30 sonra'da aşağıdaki talimatı göndermiştim:

> "Sağ kanat gerinizdeki sarp arazi emniyetinin sağlanması şöyle olur: Geceleyin tamamen sahile kadar gitmek üzere iki üç kişilik çeşitli keşif ve devriye kolları çıkarırsınız. Düşmanın orada sessiz sedasız ilerlemesi halinde sizin keşif ve devriye kollarınız onlara çatarak ateş ederler. Ve size de haber getirirler. Hakikaten düşmanın o istikamette teşebbüsü anlaşıldığı takdirde ihtiyat kuvvetinizden bir miktarını derelere düşmemek şartıyla sağ kanada gönderir, düşmanın hareketine mani olursunuz. Bu şekilden başka bir tedbir mevcut değildir ki, tümence tedbirler alınmasına lüzum gösteriyorsunuz. Herhalde gerekenin mıntıkanızca yapılması lazımdır."

Daimi olarak düşman torpido ve harp gemileri tarafından gözetilen sahile yakın ve düşman gemileri tarafından görülen arazi üzerinde hareket, daima düşman donanma ateşlerine maruz kalıyordu. Bu ilk çıkarma günlerinde arazi üzerinde bir tek insan gören düşman gemileri yüzlerce mermi sarf etmekten geri durmazdı. Bu hal kıtalarımızı gündüzün açıkta ve sahilden görülen yerlerde hareket etmekten kaçınmaya mecbur ediyordu. 13 Nisan'da (26 Nisan 1915) sahil tarafında kalan 57. Alayın iki bölüğü Kabasırt tarafında düşmanın müthiş gemi ateşlerine tutularak topraklar altında boğulmuştu. Bundan kurtulan subay ve erler, uzun müddet tedavi altında kalacak derecede muhakeme kuvvetlerini ve hatta işitme kuvvetlerini kaybetmişlerdi. Bu olay 57. Alayın ve sağ kanadımızdaki kıtaların sahile karşı cesaretle keşif ve harekette bulunmasına mani oluyordu. Gündüz ise düşman sahile yakın olan yerde, ateşlerimizin haricinde ve gemilerinin himayesinde serbest hareket edebiliyordu. Açıklanan sebepler nedeniyle bir engellemeyle karşılaşmayan düşman, Arıburnu çıkarma iskelelerini Sazlıdere istikametinde herhangi bir gece baskını teşebbüsümüze karşı himaye etmek maksadıyla bir kartal yuvasına benzeyen ve vaziyeti itibariyle ancak düşman tarafından işgal olunabilen Çataltepe'yi ufak bir kuvvetle işgal etmişti.

27/28 Nisan (10/11 Mayıs 1915) gecesi düşman Bomba sırtıyla Kırmızısırt'a karşı keşif kollarıyla faaliyette bulunmuş ise de, Bomba sırtında 14. Alayın sağ kanadına karşı keşif yapmak isteyen düşman erleri telef edilmiş, Kırmızısırt'a karşı olan faaliyet de neticesiz bırakılmıştı.

28 NİSAN (11 MAYIS 1915) GÜNÜ

Cephede önemli faaliyet olmadı. Kabatepe'deki topçularımız vasıtasıyla düşmanın Arıburnu iskelelerine başarılı ateşler açıldığı, düşmanın yaralı nakliyatından anlaşılmıştı. Bugün Kuzey Grubu Kumandanlığı'ndan alınan emre göre Kabatepe, Kumtepe mıntıkasının oradaki kuvvetlerle birlikte bağımsız bir mıntıka haline dönüştürüldüğü ve

kumandanlığına da Yarbay İrfan Bey'in tayin edildiği bildiriliyordu. Arıburnu kuvvetlerinin sağ kanat gerilerinin korunması da bir alayla Kanlıkapı'da, diğer alayla Kocadere kuzeyinde bulunması emredilen 16. Tümene havale edilmiş ve söz konusu tümen Kanlıkapı'daki alayından bir taburu Kocaçimen dağında bulundurarak Ağıldere istikametinde 19. Tümenin sağ kanat gerilerini koruyacak ve Kocaçimen dağının batı yamaçlarında yerleştirilecek tümen topçusuyla da Arıburnu iskele ve civarıyla düşman müdafaa hattı ateş altına alınacaktı. Kolordu'nun bu konudaki emri gereği sağ kanat kuvvetleri arasında bulunan 77. Alayın 3. Taburu Kabatepe'ye ve sol kanatta bulundurulan Kolordu Süvari Bölüğü de Kolordu Karargâhına iade ediliyordu.

Öğleden sonra Başkumandan Vekili Paşa hazretleri maiyetiyle ve refakatlerinde Kolordu Kumandanı, Ordu ve Kolordu Kurmay Başkanları olduğu halde Kemalyeri'ne gelerek ve muharebe vaziyetini incelediler. Bugün başlangıçtan itibaren Arıburnu cephesinde cereyan eden durumu ve bu cephede bundan sonra tatbiki gereken hareket hakkındaki görüşlerimi aşağıdaki ayrıntılı raporumla Kolordu Kumandanlığı'na bildirmiştim:

Kuzey Grubu Kumandanlığı'na

1- Rütbesi albay olduğundan dolayı Maydos mıntıkası kumandanlığına tayin buyurulan 9. Tümen Kumandanı Sami Bey'in 12.2.1331 (25 Nisan 1915) saat 6.30 evvel'de ve saat 12.25 sonra'da gönderdiği iki tümen emir sureti ektedir (12.2.1331 harp zabıtlarında bu raporlar yazılıdır). Bu emirlerin geldiği zaman ise düşmanın dokuzuncu, onuncu ve on birinci tugaylarının Arıburnu'nda tamamen karaya çıkmış ve Kocaçimen dağının Kocadere'ye bakan yamacıyla kuzeydeki en yüksek noktasına yaklaşmış bulunduğu ortaya çıkmıştır. Saat 7.30 evvel'de yazılıp benim düşman sol kanadına varışımda aldığım örneği ilişikteki keşif kolu raporu da bu hususu doğrulamaktadır. Sami Bey'in tavsiyesi doğrultusundaki hatası işlenmeyerek bütün tümeni Arıburnu istikametinde harekete hazırlayarak ve bir alay ve bir dağ bataryasıyla bizzat Arıburnu'na çıkan düşmanın sol kanadı aleyhine hareket edilerek düşmanın üstünlüğüne bakmaksızın üzerine taarruz edilmiş olduğu arz edilir.

2- Arıburnu'na çıkarılan düşman kuvvetlerine 12.2.1331'de (25 Nisan 1915) taarruz ve büyük zayiatla düşmanı geri çekilmeye mecbur eden 19. Tümen, sonradan katılan kıtalarla yaptığı 14 ve 19 Nisan 1331'de (27 Nisan ve 2 Mayıs 1915) gündüz ve gece umumi taarruz ve hücumlarıyla düşmanı ciddi bir şekilde sarsarak maksadını tamamen neticesiz bırakmış ve sahilden azami sekiz yüz metre mesafede bulunan tek bir tepe çizgisine sıkıştırmıştır. Bundan başka düşmanın 19 ve 21 Nisan 1331'de (2 ve 4 Mayıs 1915) sağ kanadımıza karşı yaptığı taarruz ve 26 ve 27 (9 ve 10 Mayıs 1915) gecesi taze kuvvetlerle sağ kanat ve merkezimizin arasına yönelttiği beş hücumu büyük telefat verdirilerek def edilmiştir.

3- Düşmanın bugün beş tugay olduğu anlaşılan karşımızdaki kuvveti devamlı tahkimat ile takviye ettiği mevzinin doğal açıdan müdafaaya olan fevkalade kıymetinden istifade ederek bu dar mıntıkada kanatları donanmasına dayandırmakla mevkisini muhafaza etmektedir.

4- Başka kuvvetlerle de takviye edilmiş olan 19. Tümen, karşısındaki düşmanı tamamen kovmaktan ibaret olan vazifesine devam etmekte ve her gün bu şekilde duruma göre tedbirler alarak ve daha çok geceleri kısım kısım taarruzlarla düşman mevzisine girmeye çalışmaktadır.

5- Kıtalarımızın işgal etmekte bulundukları mevzilerin düşman mevzisine en yakın kısımları 10 metre ve en uzak kısımları 300 metredir. Bu mesafe hücum mesafesidir. Fakat düşman ateşlerinin çok tesirli olması, şimdiye kadar yaptıkları taarruz ve hücumlarda verdikleri zayiatla bilhassa en kıymetli ve cesur subaylarından mahrum kalarak ilerlemek hususunda imkânsızlığı fikrine saplanmış olan askerimizin düşmanla aramızda bulunan bu ufak mesafeyi aşarak düşman mevzilerine dahil olmasını geciktirmektedir. Bu nedenle düşman siperlerine karşı siper yaparak gizlice ve yavaş yavaş ilerlemek ve aynı zamanda geçecek zaman zarfında büyük fedakârlıklarla (takriben yirmi bin zayiat) kazanılabilen mevkimizi düşmanın her türlü hareketlerine karşı elde bulundurmak tedbirlerine başvurulmuştur.

6- Zaman kaybını gerektiren bu harekât durumu düşmanın yardım kuvveti çağırmasına müsait olduğundan hareketin süratlendirilmesi arzu olunmakta ise de, taarruz ve hücumu hazırlamak için topçumuzun düşman siperlerini tahrip edecek kuvvet ve iktidara sahip bulunmaması, düşmandan sayıca üstün olmayışımız buna mani olmaktadır. Çünkü çok fazla kuvvetle tahkim edilmiş olan düşman siperleri tahrip edilmediği halde bugün elimizde bulunan topçumuzun ateşleriyle hiçbir tesir görmeyen ve siper arkasında dar mahallerde saklanan düşman piyadesinin ve mitralyözlerinin ateş üstünlüğünü kırıp yok etme imkânı yoktur.

Ve bu imkân bulunmadıkça piyademizin tekrarlanacak ve her durumda emrettiğim takdirde yapacaklarından emin olduğum hücumları emniyetli netice veremez. Dolayısıyla, iki kilometrelik bir cephe dahilinde yoğun olarak yerleşen ve kuvveti hiçbir vakit beş tugaydan eksik bırakılmayan düşmanın müstahkem mevzisini sürekli fedakârlıklarla yorulmuş olan on sekiz bin tüfekle zapt etmek için kati bir taarruz ve hücuma girişmek yerinde bir hareket olarak kabul edilemez.

7- Her durumda düşmanı yenip kovmak için Arıburnu kuvvetlerine evvela müstahkem mevzileri tahrip edecek ağır topçu kullandırmak, ikinci olarak iyi yetiştirilmiş, cesaret ve maneviyatı yüksek olan erlerden oluşan bir tümenlik bir kuvvet daha tahsis etmek lazımdır.

Bu kuvvet aşağıdaki gibi kullanılarak başarı sağlanabilir:

a) Ağır topçu ile düşman cephe ve sağ kanat mevzilerini döverek tahribat yapmak.

b) Bundan sonra bütün cephede taarruz ve fakat en yeni kuvveti düşmanın Kanlısırt ve kuzeyindeki bir kısım cephesine yöneltmek.

8- Düşmanın asıl maksadı olan Boğaz istihkâmlarını düşürme harekâtına Arıburnu ve civarında karaya çıkarması muhtemel bulunan kuvvetlerle teşebbüs etmesi, Seddülbahir'e çıkmış olan kuvvetlerle teşebbüs etmesinden daha mümkün ve muh-

temeldir. Çünkü Seddülbahir mıntıkasında bizim düşmana taarruzumuz zor olduğu gibi, düşmanın harekâtı sırf cephe taarruzuyla sınırlı kalacağından zordur. Fakat Arıburnu ve civarında başarılı olacak bir düşman kuvveti, her türlü manevrayı yapmaya müsait vaziyette bulunacak ve Kilya, Akbaş limanlarını tamamen faydalanılamaz bir hale koyacak ve Gelibolu istikametini kapatacak, Kirte civarındaki kuvvetlerimizin de arkasına düşecek ve doğrudan doğruya Kilidülbahir'e yürüyecektir. Dolayısıyla, Kirte mıntıkasında mevcut kuvvetlerimiz düşmanın o taraftan yapacağı taarruz harekâtını önleyebilir inancındayım. Lakin Arıburnu ve civarında vaziyet böyle değildir. Düşman burada Arıburnu kuvvetlerimizin kanatları açığında çıkaracağı yeni kuvvetlerle tesirli teşebbüslerine devam edebilir. Bunun için düşmanın yardım kuvveti gelmesini beklemek maksadıyla işgal ettiği mevzilerde sebat ettiği kabul edilirse –ki bence bunu kabul etmek aklın gereğidir ve memleketin selameti için uygundur– bizim de bugün düşman kuvvetleriyle ancak denge kurabilen kuvvetlerimizle yetinmemiz katiyen gaflet olur.

9- Arıburnu kuvvetlerimizin bugün kazandığı mevzilerden bir adım geri çekilmesi doğru değildir. Çünkü bugünkü vaziyetimizle düşmanın gemi toplarını piyademize karşı kullanmaktan alıkoymuş ve karaya bataryalarını çıkarıp yerleştirmesine meydan bırakmamış ve çıkarabilmiş olduğu bir iki bataryası mevziden mahrum edilmiş bulunuyor. Halbuki kulağıma gelen bazı görüşlere göre, kuvvetlerimizi biraz geriye çekmek prensibi kabul edilirse, düşman Kanlısırt ve bunun kuzeyinde uzayan sırtlarda piyade ve henüz gemiden çıkaramadığı bataryalarıyla pek serbest bir şekilde yerleşerek nispeten geniş bir hareket alanına sahip bulunmuş olacak ve buna karşılık benim işgal edeceğim bilhassa cephede mahkûm olan araziyi bataryalarıyla ve Kabatepe istikametinden ve Cesarettepesi tarafından gemi toplarıyla zedeleyecek, herhalde bizi müsait olmayan bir hal ve vaziyet içerisinde bırakacaktır. Bundan başka böyle bir vaziyet aldıktan sonra bizim düşmana taarruzumuz şimdiye kadar sarf ettiğimiz ve kullandığımız kuvvetlerin iki misli kadar kuvvete ve ondan sonra çok fedakârlığa ihtiyaç duyacaktır.

Özet olarak netice:

1- Arıburnu'ndaki düşmanı bir an evvel denize dökmek lazımdır. Bunun için:

2- Arıburnu kuvvetlerini ağır topçu ile ve bir tümen taze kuvvetle takviye etmek icap eder.

3- Boğaz'ın emniyetle muhafazasından emin olmak için düşmanın çağırabileceği tahmin edilen yardım kuvvetlerine karşılık Maydos mıntıkasında kuvvetli ordu umumi ihtiyatı bulundurmak elzemdir.

Arz ettiğim üzere hareket edilmediği takdirde başarı gelecekteki tecelliye bağlı kalır:

1- Yakın mesafeden geceli gündüzlü tek tek bazı kısımlarla yapılan hücumlardan birinin başarılı olmasıyla düşman harp hattında büyük karışıklık ve firara yol açtırılıp bundan hep birlikte istifade olunarak düşman üzerine atılmak.

2- Düşman kumandanının, askerinin manevi kuvvetinin kırılmasından ürkerek kendiliğinden çekilmeye karar vermesi.

Arıburnu Kuvvetleri Kumandanı
ve 19. Tümen Kumandanı
Mustafa Kemal

Bu raporun birini de bilgi için Başkumandan Vekili Paşa hazretlerinin kurmayına verdim. Bugün Çanakkale'deki başarılarımızdan dolayı sevgili padişahımızın ve büyük başkumandanımızın memnuniyet ve selamları bildirilince, hepimiz eriştiğimiz bu iltifatlardan dolayı sevinçlere gömüldük.

28/29 (11/12 Mayıs 1915) gecesi cephede şiddetli ateş faaliyeti oldu, bu ateşin yoğunluğu merkez kuvvetleriyle sağ kanat kuvvetlerinin arasına tesadüf eden Bombasırtı ve Boyun noktası civarında idi.

Düşman bu tarafta bulunan 72. Alay 3. Tabur cephesine karşı ilerlemek teşebbüsünde bulunmuşsa da men edilmiştir.

29 NİSAN (12 MAYIS 1915) GÜNÜ

Cephede topçu mücadelesi ve piyade ateşi oldu. Düşmanın Arıburnu'na asker çıkarmakta olduğu, Sağ Kanat Kumandanlığı'nın saat 10.50 evvel'de yazdığı raporundan anlaşılmaktaydı. Bu keyfiyet Kabatepe Kumandanlığı'ndan saat 7 sonra'da alınan raporda da bildirilmekte ve bu takviye kıtalarının üç tabur kadar olduğu yazılmaktaydı. Düşmanın büyük önem verdiği tahkimat faaliyeti devam ediyordu. Tarafımızdan da tahkimata çalışılmakta ve bütün ihtimaller dahilinde cephemizi takviye için çalışılmaktaydı. Bu konuda ufak çapta olsun ihmal ve kusur görüldükçe kıta kumandanlarının dikkati önemle çekilmekteydi. Bu bakış açısıyla ve bugün yeni çıkarılan kuvvetler sebebiyle kumandanlara yaptığım tebligatı aynen aşağıya almayı münasip gördüm:

"1- Düşmanın yaptığı her türlü teşebbüsün metin erlerimiz ve subayla-rımız tarafından derhal ateş ve süngü ile karşılanarak iptal edildiğini görmekle iftihar ediyorum.

Düşmanın, yapacağımız hücumları zorlaştırmak için siperlerinin önüne tel örgüsü yapmak istediğini anlıyorum. Buna hiçbir cephede katiyen müsaade edilmeyecektir. Cephesi önünde düşmanın tel örgüsü yapmasına müsaade edecek olan kumandan ve subaylar gafletle itham edilecektir.

2- Her mıntıkada kuvvetlerimizle dengeli uzunluk ve ebatta avcı hendeklerinin henüz yapılmamış olduğunu görüyorum. Halbuki düşman gözlerimizin önünde durmadan toprak kazıp siperlerini takviye ettikten başka, topçu ateşlerimize karşı korunaklar yapmakla meşgul oluyor. Buna karşılık bizim tarafımızdan henüz bazı cephelerde yapılması katiyen elzem olan siperlerin bile yapılmamış olmasındaki sebebi kumandanların açıklamasını isterim.

3- Düşmanın ufak tefek takviye kıtaları aldığına şüphe yoktur. Bu takviye kıtalarıyla bizim cephemizde herhangi bir noktaya yüklenmesi ihtimalden uzak

değildir. Böyle bir halde askerimizin vuku bulacak düşman hücumunu def edeceğine katiyen eminim. Ancak yalnız düşman hücumlarını def etmek, maksat ve vazifemizin tam yapılması için kâfi olmayıp bilakis düşman hücumu reddedildiği anda derhal mıntıka kumandanları o noktadaki istinat ve ihtiyatlarını birinci hatta sürerek karşı taarruz ve hücumla düşman mevzilerine girmeleri lazımdır. Bundan böyle düşman hücumunun reddi haberini değil, karşı hücumla düşman mevzisine girilmiş olduğu haberini beklerim."

Arıburnu cephesinin vaziyet ve geleceği hakkında Kuzey Grubu Kumandanlığı'na 28 Nisan'da (11 Mayıs 1915) arz ettiğim görüşlerin uygun bulunduğu aşağıdaki cevapla bildiriliyordu:

19. Tümen Kumandanlığı'na

Maltepe'de Kolordu Karargâhından
29.2.1331 (12 Mayıs 1915)

1- Düşmanın ilk karaya çıkması üzerine tümence aldığınız tedbirler ve gösterilen fedakârlık ve faaliyet zaten takdir olunmaktadır. Dokuzuncu Tümen Kumandanı'nın bildirdikleri vakti geldiğinde değerlendirilir.

2- Kolordu bütün görüşlerinize katılır. Ve öteden beri bu fikri besler.

Yalnız karşınızdaki kuvveti iki Avustralya, bir Zeland ki toplam üç tugay ile birkaç bin deniz erinden mürekkep ve on beş bin kadar tahmin eder.

Bununla beraber, düşman takviye kıtalarının daima gelmekte olduğu da şüphesizdir. Bu takviye kıtaları, zayiatını telafi için olabileceği gibi, bu sahada yayılabilmek için mevcudunu artırmakta olması da muhtemeldir.

3- Kolordu, bulunan hattan geri çekilmek fikrini hiçbir vakit hatıra getirmemiş ve getirmez. Öteden beri sebat ve metanetle düşmanı kovmayı emretmektedir.

Kanat gerilerinde yapılacak istinat noktalarından maksat, ilerdeki hattın geri alınması değildir. Dolayısıyla, açıkladığınız "kuvvetlerimizi biraz geri almak prensibi" katiyen söz konusu değildir. Kolordu sizden görüşünüz doğrultusunda düşmanı Arıburnu'ndan atmanızı talep eder. Bunun yapılabilmesi için her türlü arzunuzu yapmaya çalışır.

4- Gönderilen ikmal erlerinin miktarı 4 500 olduğu gibi bugün gönderilecek 3 000 er daha elde hazırdır. Bu miktar epeyce takviyedir.

Elde umumi ihtiyat olarak 16. Tümenin iki alayı vardır. Kabatepe'deki alay da gerektiğinde sizin sol kanadınızdan harbe katılabilir.

Ordudan bu mıntıkaya bir tümen taze askerin daha gönderilmesi istirham edilmiştir.

5- Bu kuvvet gelinceye kadar ikmal erleriyle takviye edilen alaylar teşkilatça tanzim ve işgal edilen hattaki tahkimat esaslı bir şekilde takviye edilir ve

sağlam dayanak noktaları oluşturulursa, her türlü ihtimale karşı elde bulunması lazım gelen ilk ihtiyat kıtası ordudan gelir gelmez eldeki 16. Tümenin iki alayı da harp hattına sevk edilerek umumi bir hücum yapılması düşünülmektedir. Bu vakte kadar düşman tarafından taarruz yapılırsa, şimdiye kadar olduğu gibi hakkın yardımıyla ve yüksek hizmetlerinizle bu taarruzun defiyle beraber fırsattan istifade ederek karşı hücuma kalkışılacağına eminim. Böyle bir halde On Altıncı Tümen kıtalarının da yardıma koşturulacağı tabiidir.

6- Ordunun onayıyla Müstahkem Mevki bize 3 tane 26'lık havan verecektir. Fakat bunların her topunun kırk yedi mermisi vardır. Her mermi doksan kilodur. Bunlar Boğaz'ın esaslı müdafaa vasıtalarından olmakla beraber, buraya verilmesi fedakârlığına katlanılmıştır. Bugün bir tanesi nakliediliyor. Bunların cephanesinin azlığı dolayısıyla düşman tahkimatını tahrip edecek öteki lüzumlu vasıtalar ordudan talep edilmiştir.

Üçüncü Kolordu ve Kuzey Grubu
Kumandanı
Tuğgeneral
Esat

Bu cevaba göre fikirlerimin ve maksadımın bazı noktaları tamamıyla anlaşılamamış. Az çok bir yanlış anlaşılmayı doğurmuş olduğunu anladığımdan meselenin aydınlanması maksadıyla Kuzey Grubu Kumandanlığı'na aşağıdaki raporu takdim ettim:

Kuzey Grubu Kumandanlığı'na

Kemalyeri'nden
30.2.1331 (13 Mayıs 1915)

29.2.1331 (12 Mayıs 1915) tarih ve 909 emre cevaptır:

1- 12.2.1331 (25 Nisan 1915) 9. Tümen Kumandanı Sami Bey'in Arıburnu'na çıkan düşman hakkında gönderdiği emir suretlerini takdim etmekten maksadım, bazı yüksek makamların ileri sürdüğü ve yaydığı "düşmanın Maydos kuvvetlerinin gafletinden istifade ederek baskın yapmış olduğu" fikir ve görüşünün 19. Tümeni de kapsamasına yer bırakmamaktır.

Hakikaten düşman baskın yapmış ve büyük kuvvet çıkarmayı başarmıştır.

Ancak bu baskın hareketinin umumi ihtiyat olarak Bigalı civarında bulunan 19. Tümen tarafından engellenmesi, hadiseler hakkında vaktinde ve lüzumlu derecede doğru ve açık bilgi verilmiş olmasıyla mümkün olabilirdi.

2- Düşmanın şimdiki kuvveti hakkında Kolordu'ca tahmin edilen miktarın, 21.2.1331'de (4 Mayıs 1915) çıkardığı bin iki yüz ve 23.2.1331'de (6 Mayıs 1915) çıkardığı üç taburluk ve bugün çıkardığı bazı kuvvetlerle yirmi bine ulaştığı kanaatindeyim.

Birlik sayısına gelince: Birkaç gün evvel tutulan iki esirden birinin on altıncı ve diğerinin dördüncü taburdan olmasından birinci ve dördüncü tugayların karşımızda bulunduğu ve telef olmuş bir İngiliz yüzbaşısının elde edilen evrakından kendisinin üçüncü tugaya mensup olduğu anlaşılmakla, Zeland ve deniz askerinden başka dört Avustralya tugayının varlığına hükmetmekteyim.

3- Gelen ikmal erleriyle Arıburnu kuvvetlerimizin miktarı yirmi bine ulaşmışsa da, düşmanın tahmin edilen kuvvetiyle mukayese edilirse hemen hemen eşittir, bundan başka düşman mevzisi biri mazgal diğeri siper üzerinden olmak üzere iki sıra ateş hattına sahiptir ve hemen kum çuvallarıyla insan yüksekliğinde duvar halinde yükseltilip sağlamlaştırılmaktadır. Bize gelen ikmal erlerinin talim ve terbiyelerinin noksanlığı sebebiyle taarruz ve hücumdan ziyade siperlerde müdafaa iktidarına sahip olabilecekleri görüşündeyim.

4- Kolordu'nun emir ve talebi doğrultusunda karşımdaki düşmanı Arıburnu'ndan atmak için varlığımı feda etmede bir an tereddüt etmem. Kumanda ettiğim kıtaları da son ere kadar ölüme sevk edeceğime eminim. Ancak talep edilen ve amaçlanan kati neticenin tecellisinden tamamen emin olabilmek için evvelki raporumla da arz ettiğim gibi ağır topçunun tesir yapabilmesi ve hakiki hücum cephesine taze bir tümenin ayrılması lüzumunu arz ederim.

Arıburnu Kuvvetleri ve 19. Tümen
Kumandanı
Yarbay
M. Kemal

29/30 (12/13 Mayıs 1915) gecesi düşman, cephenin çeşitli noktalarında kıtalarımızı tüfek ve bomba ateşleriyle rahatsız etmiş ve ufak tefek bazı faaliyetlere teşebbüs etmiş ise de, kıtalarımızın tesirli karşılıklarıyla düşman faaliyetleri durdurulup iptal edilmiştir. Hatta Cesarettepe siperimize karşı kullanmakta olduğu mitralyöz tüfeği bir keşif kolumuz tarafından mevzisinden geri alınmaya mecbur edilerek yerinde bırakılan cephanesinin içinde olduğu şeritler ve sandıklar ele geçirilmiştir.

30 NİSAN (13 MAYIS 1915) HAREKÂTI

Düşman bugün sabahleyin yine Arıburnu'na kuvvet çıkarmaya devam etmiştir. Bundan başka bugüne kadar miktarı kırkı aşan büyük nakliye gemilerinin sahilden uzaklaştıkları ve Arıburnu açıklarında yalnız on altı büyük nakliye gemisi kaldığı ve bu arada her gün görülmekte olan harp gemilerinin de azaldığı görülmüştür. Düşman nakliye gemilerinin azalması iki şekilde yorumlanıyordu: Birincisi, karşımızdaki düşman, bugüne kadar karada barınabileceğine itimat etmeyerek, icabında binmek üzere nakliye gemileri hazır bulunduruyordu. İkincisi, birinci hususa düşmanca emniyet hasıl olduğu ve önemli takviye kıtaları getirmek üzere hareket ettirildiği.

Tarafımızdan da düşmanın çıkarma iskeleleri ateş altına alınarak hasar verdirilmiş ve kendi mevzilerimizin tahkim ve sağlamlaştırılmasıyla meşgul olmakla beraber toprak altındaki teşebbüslere esas olmak üzere öncelikle Kırmızısırt'ta lağım kazılmasına da devam edilmeye başlanmıştı.

Arıburnu cephesi hakkında yukarda belirttiğimiz görüşlerimiz ve bu konuda üst makamdan gelen tebligatın esas ve gayesi ve Arıburnu kuvvetlerine verilen asıl vazife; düşmanı bugünkü çember altında tutmaktan ibaret kalmayarak gerekli hazırlıkların tamamlanıp takviye kıtalarının gelmesiyle yeniden ciddi teşebbüslere girişmek lüzumunu ihtar etmekte olduğundan, cidden muharebenin ilk gününden beri vatani vazifelerini yerine getirme hususunda harikulade fedakârlıklar göstermekten geri kalmayan subaylarımızı ve askerimizi maddeten ve manen hep olduğu gibi tetikte ve emirlerimize amade bulundurmak maksadıyla kendilerine aşağıdaki tebligatı yaptım:

"1- Karşımızdaki düşmanı mutlaka denize dökmek için hakkın yardımıyla ve kıtalarımızın kahramanlığına güvenerek yakında son ve kati bir taarruz yapacağım.

Kolordumuz bu taarruzu kolaylaştırmak ve sağlamak için düşman mevzilerini tahrip edebilecek havan ve obüslerle ve her türlü vasıtayla mevcut kuvvetlerimizi takviye etmektedir. Ağır toplarımız kısmen mevziye dahil olmuştur.

2- Mıntıka kumandanları mevcut kuvvetlerini verilen ikmal erleriyle yeniden sıraya koyup tertip edecek ve cephelerindeki düşmanın zayıf ve kuvvetli noktalarını özel olarak ve icap ettiği kadar fedakârlık göstererek keşfettirecek ve hücum için arazi, erlere varıncaya kadar, herkes tarafından özel olarak araştırılıp incelenecek.

Dolayısıyla ya son erimize kadar ölmek veyahut karşımızdaki düşmanı bire kadar denize dökmek maksadıyla taarruz ve hücuma hazırlanacaktır.

Kumandanlar bu bakışla her türlü hazırlık ve incelemelerinin bittiğini ve hücuma hazır olduklarını bana bildireceklerdir.

3- Siperlerinden düşmanı avlayan erlerimizin soğukkanlılıklarını muhafaza ederek her mermi ile en aşağı bir düşman neferini ortadan kaldırmak suretiyle atış yaptıklarını anlıyorum ve memnun oluyorum.

a) Bu hareket tarzlarının takdire değer olduğunu ve ancak bu suretle tüfeklerini kullanmalarını,

b) Bazen düşmanın geceleri korku ve telaştan yaptığı sürekli ateşlere karşılık vermeye lüzum olmadığını,

c) Ve fakat bu gibi zamanlarda düşmanı dikkatle gözetleyip keşif altında bulundurarak ancak siperinden kımıldadığı zaman üzerine yoğun ve tesirli atışlar yaparak yok etmek tedbirlerinin alınmış bulunması lüzumunu,

d) Ve her türlü vasıta ve kuvvetimizi kendi arzumuzla harekette sarf etmenin takdir ve alkışa değer olacağını bir daha bütün subay ve erlere tebliğ ediniz."

1 MAYIS (14 MAYIS 1915) GÜNÜ

Düşmanın Arıburnu'na yeniden asker çıkardığı ve öğleden sonra saat 7.30'da birçok piyade kuvvetinin düşmanın sağ kanadına doğru yanaşmış olduğu görülmüştür. Düşman gece yarısından sonra saat 1.30'da Bombasırtı'na ve sağ kanat kuvvetlerinin sol kanadıyla merkez kuvvetlerinin sağ kanadına karşı birbirini izleyen üç hücum yapmıştır. Düşman en ilerde kazma, kürek ve kum torbalarını taşıyan bir sıra er ve onların gerisinde ikinci bir sıra ve bunların da gerisinde yanaşık düzende iki kol olduğu halde hücum etmişlerdir. Hücum eden düşmanın bir kısmı siperlerimize girmeyi başarmışsa da, siperlerimize girenler süngü ve diğerleri ateşle hemen tümüyle telef edilmiştir. Siperlerimizin önünde 300 kadar ölü sayılmış ve toplam düşman zayiatı 1 500 tahmin edilmiştir. Siperlerimize giren düşmandan 200'den fazla silah ve birçok kürek ve başka teçhizat ele geçirilmiştir. Bu düşman hücumunun yöneldiği siperler 14. Alayın 2. Taburuyla 125. Alayın 3. Taburu tarafından işgal ve müdafaa ediliyordu.

2 MAYIS (15 MAYIS 1915) HAREKÂTI

Bugün düşmanın hezimetle neticelenen geceki teşebbüsünden başka önemli bir hareketi olmadı. Yalnız saat 4.55 sonra'da düşmanın Ağıldere sırtlarına çıkıp tahkimatla meşgul olduğu hakkında Kolordu'dan aşağıdaki raporla bilgi veriliyordu:

> "1- Ağıldere sırtlarına düşman piyadesinin çıkıp tahkimatla meşgul olduğu 47. Alay kıtalarından gelen raporda bildirilmektedir. Fakat belirli bir mevki gösterilmemektedir.
>
> 2- 16. Tümenin Kocaçimen dağındaki taburu ve bağlı olduğu 47. Alay tarafından icap eden keşif ve kovma tedbirlerinin alınması emredilmiştir.
>
> 3- Tarafınızdan da keşifler yapılması ve lüzumlu tedbirlerin alınması ve neticesinin bildirilmesi talep olunur."

Arıburnu kuvvetleri sağ kanattaki kıtalarıyla ancak Sazlıdere'ye kadar olan sahil kısmını keşif ve gözetleme altında bulundurabilirdi. Sazlıdere'den itibaren Ağıldaresi'ne kadar olan faal cephe sahasında ve düşmanın çeşitli hücum ve baskınlarını tekrar etmekte olduğu bugünlerde bütün manasıyla meşgul ve kuvvetlerini bu bakışla siperlere yakın bulundurduğundan, Kolordu Kumandanlığı'nın söylediği doğrultuda Ağıldere taraflarının korunması ve orada görüldüğü bildirilen düşmanın kovulması 16. Tümen kıtalarına ait bulunuyordu. Sağ kanat kuvvetlerimiz Sazlıdere tarafında bulundurduğu keşif kollarıyla 16. Tümen kıtalarıyla irtibat kurmuştu. Burada Ağıldere sırtlarına çıktığı bildirilen düşmanın, gelecekteki safhalarda düşman için önemli bir rol oynadığı anlaşılan Mahmuzsırt'ı işgal etmiş olduğu sonradan anlaşılmış ve düşmanın bu hareketi 5. Ordu Kurmayınca 19. Tümenin bir ihmal hatası olarak ve fakat tümene resmi olarak bildirilerek değil, meselenin ciddiyeti anlaşıldığında mesul bir taraf aramak lüzumu ve hevesiyle söylenmiştir. Fakat olayın geçtiği yer ve burada belirtilen vaziyet dikkate alınınca, bu meselede 19. Tümenin alakası olmadığı ortaya çıkar. 2/3 (15/16 Mayıs 1915) gecesi düşman sağ kanat ve merkez cephesinde gerek bomba ve gerek piyade ateşiyle

fevkalade faaliyet göstermiş ve söz konusu her iki cephede hücum teşebbüsünde de bulunmuş ise de, kıtalarımızın uyanık davranmaları ve karşı ateşleri sayesinde engellenmiştir. Düşmanın merkez kuvvetlerine karşı ateş faaliyeti hemen bütün gece dokuz saat kadar devam etmiştir.

3 MAYIS (16 MAYIS 1915) HAREKÂTI

Bugün cephede düşmanın büyük bir faaliyeti olmadı. Cemaldere menbaına doğru yeniden yerleştirdiği makineli tüfek ve bomba toplarıyla sol kanadımızı taciz etmiştir. Düşmanın bu tesirli makinelerine tarafımızdan topçuyla yaptığımız ateşlerimiz pek tesirli olmuyordu. Bu hal piyadelerimizin her zaman şikâyetlerine yol açıyordu. Bu sebeple topçularımıza aşağıdaki şiddetli uyarılarda bulundum:

> "Sol kanatta, merkezde ve sağ kanatta birinci hatta yaklaştırılmış olan topçu takımlarından piyademizi rahatsız eden düşman mitralyözlerini ve düşman piyade hattına yakın bulunan topçusunu zedelemek hususunu katiyen talep ederim. Bunun için söz konusu topçu takımları icap ederse avcılarımızın bulunduğu siperlere gelerek kum çuvallarıyla mazgal ve perde yapacaklar ve lüzum görülürse büsbütün açığa çıkarak mahvolacaklar ve fakat talep ettiğim vazifeyi katiyen yerine getireceklerdir. Kemalyeri kuzey ve güneyinde bulunan bataryalarımızla sağ kanat gerisinde Suyatağı sırtında bulunan bataryalarımız kendilerine ayrılan belirli mıntıkalarındaki hedefleri icabında emin olarak ateş altına alabilmek için ileri gönderdikleri topçu gözetleme subaylarını icap eden noktalarda avcı hatlarına kadar ileri göndereceklerdir. Her batarya kumandanı her an bataryasına süratle ateş açtırabilecek şekilde hazır ve tetikte bulunacak ve kendisine verilen cepheyi daimi surette gözetim altında bulunduracaktır. Düşman tarafında görülen önemli hedeflere ateş açılması için her defasında benim dikkat çekmemi veyahut Topçu Alay Kumandanı'nın emir vermesini beklemek doğru değildir. Sol kanatta bulunan sahra bataryalarından ateşçe daha çok faaliyet talep ederim."

Hakikaten düşmanın makineli tüfekleri ve bizce şimdiye kadar meçhul olan bomba toplarıyla atmakta olduğu muhtelif cinsten yıkıcı mermiler, düşmanla burun buruna duran istinat ve ihtiyatlara, harp vaziyetinin mecbur etmesiyle cepheye pek yakın ve gayet dar bir sahada bulunan piyademize önemli zayiat verdirmeye sebep oluyordu. Muharebenin ruhu olan piyadenin maneviyatını daima yüksek tutmak için toplardan fedakârlık da etmek lazımdı.

Sağ kanattaki keşiflerimize göre düşmanın Sazlıdere'nin kuzeyindeki sırtlarda bir miktar askeri olduğu ve bu düşmanın 2/3 (15/16 Mayıs 1915) gecesi o tarafa gönderilen keşif kollarımızla temas kurup ateş teati edildiği ve bu düşmanın bulunduğu mıntıkanın kapatılıp korunmasıyla görevli 16. Tümenin 47. Alayı tarafından hiçbir teşebbüs yapılmadığı, Sağ Kanat Kuvvetleri Kumandanlığı'ndan saat 6.40 sonra'da bildiriliyordu. Balıkçı damlarından itibaren kuzeye doğru sahili gözetlemesi ve düşmanın çıkarmasını engellemesi, evvelce söz konusu 16. Tümen kıtalarına ve bugünden itibaren Süvari 4. Alay Kumandanı Yarbay Hamdi Bey'in sorumluluğu altına ve-

rilen Anafartalar Mıntıkası'na ait bir keyfiyet olmakla beraber, Sağ Kanat Kuvvetleri Kumandanı'na söz konusu düşmanın bertaraf edilmesine çalışmak için bugün saat 6.55 sonra'da aşağıdaki emri verdim:

"Gayet aceledir.

Sazlıdere'nin kuzeyindeki sırtlarda mevcudiyeti bildirilen düşmana karşı keşif yapmak için gecenin beklenmesi esef verici bir gaflet ve yavaşlıktır. Bu düşmanın orada durması, mevcudiyetinden ilk haberdar olan kıta kumandanı için utanç sebebidir. Bu emrimi aldığınız dakikada bahsettiğiniz düşman kuvveti ve mahallini derhal keşfettirerek icabı kadar kuvvetle denize atılmasını ve neticesinin bildirilmesini kati surette emrederim."

Düşmanın Arıburnu'ndan def edilip kovulması hakkında görüşlerimi arz etmiştim. Bu görüşlerim 28 Nisan'da (11 Mayıs 1915) üstlerimin yüksek bilgisine sunulmuştu. Söz konusu tarihten sonra düşmanın cephede faaliyeti devam etmekle beraber hemen her gün asker çıkarmaktan geri kalmıyordu. Düşmana vakit kazandırmamak, başarı gayesini hızlandırmak, tabii ve lazım idi. Bu maksat için verilmesini uygun gördüğüm takviye kıtaları hakkında Ordu Kumandanı'ndan gönderilen haberde, bir tümen verilirse düşmanın hemen denize dökülebileceğini taahhüt edip etmediğimizi soruyorlardı. Düşmanın kati surette denize atılmasını taahhüt etmek için bir kehanete ihtiyaç vardı. Buna karşı bu cephede son ve kati bir hareket icrasına karar verilmesi zamanının geldiğini, bütün Kuzey Grubu'nun bir an evvel bu işe girişmesini, geçen her anın düşman için büyük bir fırsat ve ganimet olduğunu, düşmanın gerek tahkimatını ve gerekse kuvvetlerini takviye etmekten bir an geri durmadığını bildirerek, lüzumlu kararın verilmesini üstlerime bıraktım. İşte bugünden itibaren Kuzey Grubu bu bakışla Arıburnu cephesinde tertibat almaya başlamış ve bu maksat için aşağıdaki emri vermişti:

Kemalyeri'nde 19. Tümen Kumandanlığı'na

1- Düşmanın evvelsi gece Arıburnu'nda bir kısım cephemize iki defa yaptığı hücum tam bir başarıyla def edilerek düşmana 1 500 kadar zayiat verdirilmiştir. İsmailtepe ve Palamutluk'taki bataryalar düşmanın gerilerini ve iskelesini daimi surette ateş altında bulundurmaktadır.

2- Harp hattında bulunan kıtalar tahkimatı daima ilerleterek düşman siperlerine yaklaşmaya devamla düşman tarafından gelecek her bir hücumu şimdiye kadar olduğu gibi başarıyla def edecek ve fırsat ortaya çıktıkça karşı taarruza geçerek düşman siperlerini zapt etmeye çalışacaktır. Harbin zorlamasıyla birbirine karışmış olan taburlar fırsat ortaya çıktıkça peyderpey düzenlenecek ve alayların taburları bir araya getirilecektir.

72. Alayın sağ kanatta, 13. Alayın merkezde ve 125. Alayın sol kanatta toplanması arzu edilmektedir.

3- 16. Tümen Kocadere'nin iki kilometre kadar güneybatısında Kavakdere vadisine gidecektir. Fakat düşmana katiyen görünmeyecek ve donanma ateşinden korunmuş olacaktır. Tümenin İsmailtepe'de bulunan bataryası ve muhafız piyadesi yerinde kalacaktır.

4- Kabatepe müfrezesinden iki tabur Hacı Andon'un çiftliği kuzeyinde gizli bir şekilde ihtiyat olarak daima emre hazır bulunacaktır.

5- Süvari 4. Alay Kumandanı Yarbay Hamdi Bey Anafartalar Mıntıkası Kumandanlığı'nı yerine getirecek ve o havalideki süvari bölükleri, topçu bataryası, muhafız ve Gelibolu seyyar jandarma taburu, adı geçenin emri altında bulunacaktır. Bu müfreze 19. Tümen ile irtibat kuracak ve Arıburnu kuzeyinde Balıkçı damlarından itibaren kuzeye doğru sahili gözetleyip düşmanın çıkarmasını önleyecektir.

Üçüncü Kolordu ve Kuzey Grubu
Kumandanı
Esat

Dağıtım:
19, 16, Kabatepe Mıntıkası Kumandanlıklarına
Anafartalar Mıntıkası Kumandanlığı'na
Gelibolu Seyyar Jandarma Taburu Kumandanlığı'na
Nakliye Taburu, Telgraf, Süvari Bölüğü Kumandanlığı'na
Topçu Kumandanlığına ve Şubelere.

Bu emre göre emrim altındaki kıtalara ait olan hususları yapmaya derhal başladım. Sağ kanattaki 125. Alayın 3. Taburunun sol kanada, sol kanattaki 72. Alayın sağ kanada harekete hazırlanmalarını emrettim. Ve bugüne kadar Arıburnu kuvvetlerinin umumi ihtiyatını oluşturan ve Kemalyeri güneydoğusunda bulunan 13. Alayın da bu geceden (3/4) (16/17 Mayıs 1915) merkez mıntıkası doğusundaki Çataldere'ye naklini sağladım. Bu alaydan sol kanat kuvvetlerimiz arasında kalan tabur da bu gece Çataldere'de alayına katıldı. Bu icraatımı Kuzey Grubu Kumandanlığı'na da bildirerek kıtaların değiştirilmesinin fevkalade bir hadise olmadığı takdirde yarın akşama kadar biteceğini ve 13. Alayın Çataldere'ye sürülmesindeki maksat ve sebebin, söz konusu mevkiden doğrudan doğruya merkez mıntıkası takviye edileceği gibi, kuvvetleri ile sağ kanat kuvvetlerimizin arasında düşmanın taarruzunda göz koyduğu Bomba sırtı cephesine süratle ve kolayca yetişmek ve yapılan gizli yollarla gece ve gündüz sağ kanada ve sol kanada gizlenerek yetişebilme imkânının genel olarak sağlanmış olmasından ibaret olduğunu arz ettim. Bu şekilde, Kuzey Grubu'nun emir ve arzusu doğrultusunda 19. Tümeni teşkil edecek olan kıtalar Arıburnu cephesinin sağ kanadına, 5. Tümen kıtaları merkezine ve 16. Tümen sol kanada toplanıp düzenlenmiş oluyordu. Tümen kadroları haricinde 12 Nisan'dan (25 Nisan 1915) beri peyderpey bu cepheye gelen kıtalar çeşitli taarruzlar sebebiyle birkaç defa karışmış olmalarına ve erlerin bilhassa subay zayiatı sebebiyle birçok tabur ve alayın esas teşkilatlarını kaybedecek derecedeki dağınıklıklarına rağmen, Arıburnu kuvvetlerinin her

fırsattan istifade daima şekil ve düzenlerinin sağlanması ve birliklerin muhafazaları hususunda devamlı olarak gösterilen dikkat ve önem sayesinde bugünkü konum ve tertibin büyük bir disiplin içinde ve kolaylıkla yapılması başarılabilmişti.

3/4 (16/17 Mayıs 1915) gecesi düşmanın kayda ve anmaya değer bir teşebbüsü olmamıştır.

4 MAYIS (17 MAYIS 1915) GÜNÜ

Bugün gerek sağ kanattan, gerekse Kabatepe'den sabahleyin alınan raporlar düşmanın büyücek ölçekte çıkarma yapmakta olduğunu bildiriyordu. Bu konudaki raporlar aynen aşağıya alınmıştır:

Kabatepe'den
4.3.1331 (17 Mayıs 1915)
Saat 8 evvel

"İki bacalı bir harp nakliye gemisi Arıburnu'nun bir kilometre kadar batısında durarak içinde bulunan bir tabur kadar kuvveti çatanalar vasıtasıyla çıkarmaktadır. Bu vapur adi nakliye gemisi olmayıp, boyası harp gemisi rengindedir. Ve söz konusu vapura şimdi asker yüklü iki torpido da katılmıştır."

Kabatepe 77. Alay K.
Binbaşı
Saib

Diğeri:

Sağ kanattan
4.3.1331 (17 Mayıs 1915)
Saat 9,5 evvel

"1- Düşmanın üç nakliye gemisiyle üç çeyrek saatten beri asker çıkarmakla meşgul olduğu,

2- Bataryalarımızın atışa başlaması ve bir iki merminin iskele tarafına isabetiyle sahile yanaşan nakliye gemileri uzaklaşmışsa da, halen kayıklarla çıkarmaya devam ettiği, sağdaki tabur kumandanlığından aldığım raporda bildirildiği arz edilir."

Sağ Kanat Kumandanı
Yarbay
Hamdi

Diğeri:

Sağ kanattan
4.3.1331 (17 Mayıs 1915)
Saat 10.15 evvel

"Düşmanın dört vapuru kül renginde, birisi iki bacalı, vapurların büyüklüğü orta derecede olup karaya asker çıkarmaktadır. Vapurların ikisi boşalıp boş olarak açıldığı, diğer birisi de taşıdığı askerin büyük kısmını çıkardığı ve kalanın vapurun güvertesinde ayak üzeri durdukları, dağdaki tabur kumandanlığından raporla bildirilmekte olduğu arz edilir."

Sağ Kanat K.
Yarbay
Avni

10.30 evvel'de de Kabatepe'den alınan diğer bir raporda düşmanın asker çıkarmaya devam ettiği bildiriliyordu. Keyfiyeti raporla Kuzey Grubu Kumandanlığı'na arz ettim. Arıburnu sahilinin düşmandan temizlenmesi için fikir ve kanaatime uygun gördüğüm vasıtalar ve umumi hareketi yapma tarzıyla bu konuda her durumda süratle davranılması hakkındaki görüşlerimi 28 Nisan'da (11 Mayıs 1915) arz etmiştim. Bugüne kadar geçen altı yedi gün bir müddet düşmana cephesini tahkim etmesi ve yeni kuvvetler çıkarması için büyük fırsatlar vermiş olmakla beraber, bizim tarafta ağır topçu olarak mermisi sınırlı ve sağlıklı atışı emin olmayan bir havan ve iki obüs yerleştirilebilmişti. Taarruz hakkındaki ilk tedbirlere ise ancak 3 Mayıs'ta (16 Mayıs 1915) başlanılmış oluyordu. Düşman tarafından durumun değişmesi bir hafta evvel başarı hakkındaki emniyet derecesine tesirden uzak değildi. Bu konudaki en son kanaatimi de bugün saat 11.20 evvel'de Kuzey Grubu Kumandanlığı'na takdim ettiğim son raporumla aşağıdaki gibi arz etmiştim:

"1- Gelen çeşitli bilgilere ve yapılan müşahedelere göre düşman bugün bu dakikaya kadar üç torpido ve altı nakliye vapuru askeri kısmen çıkarmıştır ve çıkarmaya devam etmiştir. Nakliye gemilerinin boşalıp gittikçe diğerlerinin birer ikişer adalar istikametinden gelmesi bundan sonra da nakliye gemilerinin geleceğine ihtimal verdirmektedir. Düşmanın gündüz yaptığı bu hareketinden ciddi olarak müsamaha edilemeyecek derecede yardım kuvveti almakta olduğuna hükmediyorum.

2- Kuzey Grubu'nu teşkil eden mevcut kuvvetlerin hepsine 2. Tümenin de katılmasıyla teşebbüs edilecek bir taarruz fırsatının yarından sonra kaçırılmış olmasının ihtimal dahilinde bulunduğunu ve havan ile obüslerden önemli tesir beklenmesinin lüzumsuz olduğunu önemle arz ederim."

Bugün dünkü tebligat gereğince sol kanattaki 72. Alay sağ kanada alınarak Çataldere'nin menbaı tarafında ve 180 rakımlı sırtın doğusunda yerleştirilmiş ve aynı zamanda sağ kanattaki 125. Alayın 3. Taburu da sol kanada Kırmızı sırttaki alayına

katılmıştır. 19. Tümen harp düzenine katılan 45. Alayın 3. Taburu da gecenin olmasıyla 180 rakımlı tepenin güneyindeki dereye ve sağ kanat mıntıkasının sol kanadı gerisine yerleştirilmiştir. Dün Kavakderesi'ne yaklaşan 16. Tümen bu akşam grup ile beraber Kanlısırt'a cepheye yaklaştırılmakta ve o cepheyi teslim almaktaydı. Bugün cephenin 16. Tümen tarafından teslim alınmasının ardından Kanlısırt'taki 27. Alay sağ kanat gerisine, Çataldere'ye toplanmak emrini aldı. Bir taraftan 5. Tümen Kumandanı Yarbay Hasan Basri Bey de tümeninin kumandasını yerine getirmek üzere Arıburnu'na gelmişti. Kuzey Grubu Kumandanı Esat Paşa hazretleri de aşağıdaki umumi emri verdikten sonra akşama doğru karargâhıyla birlikte Kemalyeri'ni teşrif ederek emir ve kumandayı almışlar ve bu cephedeki başarılarımın bir iftihar nişanı ve Arıburnu muharebeleri hatırası olmak üzere padişah adına olarak acizlerine bir altın liyakat muharebe madalyası ve kurmayım İzzettin Bey'e de gümüş muharebe imtiyaz madalyası vermişlerdir.

Kolordu Emri Numara 14

Maltepe Karargâhından
4.3.1331 (17 Mayıs 1915)

1- Düşmanın Arıburnu'nda karaya çıkmaktaki maksadının, bizi burada gafil zannederek kolaylıkla Kocaçimen dağını ele geçirmek ve orada yerleşip Boğaz istihkâmlarını arkadan dövmek olduğu bugün tamamen meydana çıkmıştır.

Allah'ın yardımına dayanarak başlangıçta 19. Tümen ile 27. Alayın ve ardından bunları takviye eden 20. Alayın 3. Taburu ve 33. ve 64. ve 125. Alaylarla 5. Tümen kıtalarının kumandanlarından en nihayet erine varıncaya kadar bütün silah arkadaşlarımın fedakârca, faal ve kahramanca taarruzlarıyla düşman geriye sürülerek bu emeli kırılmış ve pek çok zayiat verdikten başka bugün sahilin sarp ve daracık bir kısmında donanmasının himayesi altında sıkışıp kalmış ve bu suretle harbin bu birinci safhası sona ermiştir. Bütün kıtalara ve bu kıtaların başında bulunan 19. Tümen Kumandanı Mustafa Kemal Bey'e bilhassa teşekkürler ederek bütün kıtaların temsilcisi sıfatıyla kendisine Arıburnu muharebeleri hatırası olmak üzere bir tane altın liyakat muharebe madalyası ve kurmayı İzzettin Bey'e de gümüş muharebe imtiyaz madalyası Ordu Kumandanlığı'nın müsaadesiyle padişah adına verilmiştir ve bütün silah arkadaşlarımı, şehitlerimizin mübarek ruhlarına bir kere daha fatiha okumaya davet ediyorum.

2- Bu birinci devir muharebelerin doğal akışı dolayısıyla mevcutları azalan taburlar mecburen birbirine karışmış ve tabur sayısının fazlalığına rağmen silah mevcudu pek azalmıştı. Sonradan ikmal erleri ve diğer subayların gelmesi bugün kuvvetimizi artırmış ve alay ve tümenlerin asıl şekillerini sağlamaya imkân vermiştir. Bundan başka Kuzey Grubu'na diğer takviye kıtaları da gelmiştir.

3- Yüce rabbin koruyuculuğuyla düşmanı tümüyle denize atıp mübarek vatanımızı onun kirli ayaklarından temizleyerek Müslümanların ruhunu şadetmekten ibaret olacak muharebenin ikinci safhasına bir hazırlık olmak üzere Kuzey Grubu'mu

(Kolordu'mu) yeniden dizip teşkilatını düzenliyorum. İşbu teşkilatı gösterir harp düzeni ektedir.

4- Şimdiye kadar üç kıtaya ayrılmış olan harp cephesi kıtaları bu kere takviye edilmiş olduğundan bunlardan sağ kanat müfrezesi 19., merkez müfrezesi 5. ve sol kanat müfrezesi 16. Tümen adını alacaktır.

5- Düşman mevzisine atılmak ve onu siperlerin içinde imha veyahut teslime mecbur etmek için her türlü hazırlık büyük bir süratle yapılıp taarruz emri beklenecektir. Bu esnada düşmanın bir hücumu vaki olursa şimdiye kadar olduğu gibi, bu taarruzun büyük bir başarıyla def edileceğine emin olmakla beraber, doğacak fırsattan istifadeyle tümen kumandanlarından karşı taarruzla düşman mevzisine girmeye ve birbirine yardım etmeye çalışmalarını talep ederim.

6- 16. Tümen bir alayını ileri sürerek münasip görülen taburlarıyla 27. Alayı değiştirecektir. Diğer alayını da tümen ihtiyatı olarak Karaburun vadisinde yerleştirecektir. Değişikliği düşmana sezdirmemek lazım olduğundan bunun bugünden hazırlanması ve güneşin batışıyla beraber yapılması uygundur.

27. Alay değiştirildikten sonra, geride toplanacak ve şimdilik Kolordu ihtiyatı olmak üzere Çataldere'de gizlenerek bekleyecektir.

7- Nakliye kolları Kolordu Katar Kumandanlığı'nın, cephane kolları Kolordu Topçu Kumandanlığı'nın ve seyyar hastaneler Kolordu Baştabipliği'nin emri altında bulunacaktır.

8- Telefon şebekesine katiyen dokunulmayacaktır.

9- Bütün kumandanlardan kendi kıtalarına yakından nüfuz etmelerini ve harekâtı bizzat idareye muktedir olunacak şekilde ileride bulunmalarını ve gerektiğinde fedakârlıkta maiyetlerine örnek olmalarını beklerim.

10- Ben harp harekâtını Kemalyeri'nden idare edeceğim.

Üçüncü Kolordu ve Kuzey Grubu
Kumandanı
Esat

Dağıtım:
19., 5., 16. Tümen Kumandanlıklarına
Kabatepe Mıntıkası Kumandanlığı'na
Anafartalar Mıntıkası Kumandanlığı'na
Kolordu Topçu Kumandanlığı'na
Kolordu Nakliye Katarı Kumandanlığı'na
Kolordu Karargâh Şubelerine (Kurmay, Levazım, Baştabiplik, Başveterinerlik, Telgraf, Karargâh)
5. Ordu Kumandanlığı'na bilgi için
5. Menzil Müfettişliği'ne bilgi için

Bu andan itibaren, 12 Nisan'dan (25 Nisan 1915) beri bulunduğum Arıburnu kuvvetleri kumandanlığım son bulmakla, saat 9.30 sonra'da karargâhımla birlikte 19. Tümen karargâhı olarak seçtirdiğim 180 rakımlı tepenin güneyine gittim. Ve 19. Tümen Kumandanlığı'nı üzerime aldım. Bu münasebetle Arıburnu kuvvetlerini oluşturan kıtalara verdiğim aşağıdaki veda mektubunu da bu rapora ilave etmeyi münasip gördüm:

Muhterem Asker Arkadaşlarıma Kumanda Vedamdır

Kemalyeri'nden
4.3.1331 (17 Mayıs 1915)
Saat 7 sonra

Bugüne kadar kumandası bende bulunan Arıburnu kuvvetlerinin yeni birliklerle büyüyen bugünkü vaziyeti, 3. Kolordu ve Kuzey Grubu Kumandanı Muhterem Paşa hazretlerinin emir ve kumandayı bizzat üstlenmelerini gerektirmiştir. 12.2.1331'den (25 Nisan 1915) bugüne kadar geçen yirmi üç gün zarfında hilafet ve saltanat makamının anahtarı olan Çanakkale Boğazı'nı düşürmek maksadıyla vatanımıza ayak basan düşmanı kumandam altında yaptıkları aralıksız ve kahramanca hücumlarıyla Osmanlı tarihimizde bir şan ve namus sayfası oluşturan 19. Tümenimden başka 27., 64., 33., 125. ve 5. Tümenin 13., 14., 15. Piyade ve 5., 7., 9. Topçu Alaylarının muhtelif süvari, istihkâm bölükleriyle öteki kıtaların kumandan, subay ve erlerine bu dakikada kumanda vedası ederken takdir ve hürmetlerimi belirtmeyi borç sayarım. 23 gün sevk ve idare etmek bahtiyarlığıyla övündüğüm siz demirden kitlenin hüdaya yaraşır saldırıları sayesindedir ki, düşmanın yirmi bini aşan kuvveti Arıburnu'nda mahvedildi. Kılıç artıkları, sahilden ancak birkaç yüz metre mesafede donanmasının himayesine sığındırıldı. Bir adım ileri atmak isteyenleri süngülerimizden geçirildi. Köhnemiş bir hale konuldu. Sizi tebrik ederim. Bütün milletin sizi tebrik etmekte olduğundan emin olabilirsiniz.

23 günlük ateşli ve kanlı ortak çalışmamızın hatırasının samimi ve nezih bir hisle muhafaza edileceğinden eminim. Bugünden sonra 19. Tümenimle sağ kanatta bulunarak zafer neticesinin elde edilmesinde sizinle ve yeni gelen kuvvetlerimizle omuz omuza düşmanı çiğneyeceğimize dair olan kanaatimi size açıklamakla mesudum.

Adı büyük Allah koruyuculuğuna bizi mazhar buyursun.

On Dokuzuncu Tümen Kumandanı
Yarbay
M. Kemal

12 Nisan'dan (25 Nisan 1915) 4 Mayıs (17 Mayıs 1915) tarihine kadar Arıburnu cephesinde kendi başıma idare ettiğim harekâtın cereyan şekli ve durumu yukarda arz edilmiştir. Bu müddet zarfında söz konusu cephede emir ve kumandam altında toplanmış olan kıtaların beslenme ve sağlık işleri hakkında bilgi sunulması ve aşağıdaki görüşlerin ilavesi de münasip görülmüştür.

Erlere bilhassa sıcak yemek yedirilmesi hususuna çok fazla önem verilmiş ve yalnız düşmana çok yakın olmaktan doğan zorluklar bir yana, bu müddet zarfında devamlı ve kanlı muharebelerin sürmesi ve bu sırada birçok buhranlı anın ortaya çıkışı sebebiyle olması tabii olan daha büyük zorluklar içinde dahi iaşemiz hiçbir sekteye uğramayarak, asker mükemmel ve düzenli olarak beslenmiştir. Bu hususla bizzat meşgul olarak kıta kumandanlıklarından günlük iaşe raporları istemek suretiyle iaşe vaziyeti her gün teftiş ve gözetim altında bulundurulmaktaydı.

Sağlık işlerine gelince: Hamdolsun pek dar bir saha dahilinde pek çok kıtanın toplanmasına ve bu saha dahilinde birçok cesedin varlığına rağmen hiçbir bulaşıcı hastalık vuku bulmamış ve bilhassa en çok yaralımızın bulunduğu ilk günler, yalnız 19. Tümenin bir tek sıhhiye bölüğü vasıtasıyla alınan tedbirler ve sarf edilen çalışma sayesinde sıhhi tedavi teşekküre değer bir şekilde devam etmiştir. Harp mıntıkasında kâfi miktarda suyun olmayışına karşı çeşitli yerlerde kuyular açılarak ve tulumba tedariki ve kullanımı sayesinde sıhhi bir şekilde gerek hayvanların ve gerek erlerin su ihtiyaçları temin edilebilmişti. Cephanenin ikmal eksikliği de, en buhranlı muharebeler ve düşman donanmasının en cehennemi ateşleri zamanında bile iyi bir şekilde sağlanıp yerine getirilmiştir. 12 Nisan (25 Nisan 1915) gününden itibaren Kemalyeri'nden ayrılış zamanı olan 4 Mayıs'a (17 Mayıs 1915) kadar ve önemli hadiselere sahne olan yirmi üç günlük bir zaman içinde tahkimat hususunda da düşmanla yarışırcasına çalışılmış ve her ne kadar çeşitli istihkâm hatları ve gizli yollar henüz yapılmamışsa da, yine düşmanın hücumlarını başarıyla karşılayacak derecede bir müstahkem cephe meydana getirilmiştir. Bütün bu işlerin netice veren bir başarı olması hususunda gerek kıta kumandanlarının ve gerek doğrudan doğruya maiyetimin takdire değer hizmet ve faaliyetleri görülmüştür.

III

ARIBURNU SAĞ KANADINDA 19. TÜMENİN 5 MAYIS'TAN 26 TEMMUZ'A KADAR OLAN (18 MAYIS-8 AĞUSTOS 1915) HAREKÂTINA DAİR MUHAREBE YAZISIDIR

Arıburnu kuvvetleri kumandanlığından ayrılarak 4 Mayıs (17 Mayıs 1915) saat 9.20 sonra'da Kemalyeri'ni terk ettikten sonra Kesikdere menbaı yakınında bulunan 57. Alay karargâhına gidilerek orada bugün doğrudan doğruya emrim altında bulunan 57., 64. ve 72. Alay kumandanlarını çağırarak gerek mevcut vaziyetleri ve gerek malum olan 6 Mayıs (19 Mayıs 1915) hücumu için hazırlıklar vesaire hakkında gece yarısına kadar görüştüm ve kendilerine hemen şimdiden kıtalarını, subay ve erlerini bu bakışla hazırlamaları hakkında sözlü talimat verdim. Bu gece 57. Alayın 3. Taburu cephesi ilerisinde bir keşif müfrezesi bir baskınla düşmanın mukavemet ve müdafaa edemediği bir ileri siperini işgal etmiş ve bazı eşyaları ele geçirmişti.

5 MAYIS (18 MAYIS 1915) HAREKÂTI

Tümen harp düzenine dahil edilen ve ancak başlangıçta kolordu ihtiyatı olarak Çataldere'de bulundurulmuş olan 27. Alay da doğrudan doğruya tümenin emrine verilmişti.

Sağ kanattan itibaren tümenin siperlerini gezerek askerin halini, düşmanın vaziyetini, düşmanla kendi siperlerimiz arasındaki sahayı yakından tetkik ettim ve yanımda bulundurduğum alay ve tabur kumandanlarına ve birinci hatta bulunan subaylara kendi siperlerine ve ilerilerindeki araziye göre hücum için sözlü talimat verdim ve erlere teşvik edici nasihatlerde bulundum. Öğleden sonra Tümen Kurmayı da kolordu karargâhına gönderilerek tümenin vaziyeti ve hazırlık derecesi hakkında lüzumlu izahat verildi.

Saat 8.10 sonra'da Kolordu Kumandanlığı'ndan telefonla aşağıdaki emir alınmıştı:

> "Dün akşam, bugün sabah, öğle ve akşam düşman mevzileri topçumuz tarafından tesirli şekilde dövülmüştür. Yüce Allah'ın yardımıyla 6.3.1331 (19 Mayıs 1915) öğleden evvel saat 3.30'da kolordu bütün cephede sessiz ve sedasız baskın suretiyle süngü ile şiddetle hücum edecektir. Her tümen, hücumu, bugün kurmayına sözlü olarak gösterildiği üzere, kendi cephesi karşısındaki düşman mevzisine yöneltecektir. Bu konudaki 15 numaralı kolordu emri gönderilmek üzeredir. Tümenler şimdiden lüzumlu tedbirleri almalıdır. Bu gece asker güzelce doyurulmalıdır ve manevi kuvveti artırılmalıdır."

Saat 8.45 sonra'da bahsedilen 15 numaralı kolordu emri de alınmıştı. Söz konusu emir de aynen aşağıya alınmıştır:

Numara
15

19. Tümen Kumandanlığı'na
Kolordu Emri

Kocadere batısındaki Kemalyeri'nden
5.3.1331 (18 Mayıs 1915)
Saat 8.45 sonra

1- Düşman Arıburnu'nun bir kilometre doğusunda yirmi üç günden beri işgal ettiği mevzidedir. Bu mevzi Çatalderesi'nin üç yüz metre kadar güneyindeki küçük tepeden başlayarak kuzeye doğru Kanlısırt, Kırmızısırt, Merkeztepesi, Korkuderesi'nin menba kısmını geçerek 122 rakımlı Sarıyar'larda son bulur.

2- Kuzey Grubu (3. Kolordu) Tanrının yardımına ve peygamberin ruhundan gelen imdada dayanarak yarın (6.3.1331) (19 Mayıs 1915) öğleden evvel saat 3.30'da baskın suretiyle düşmana şiddetle hücum ve işgal ettiği mevzileri zapt ile düşmanı denize dökecektir.

3- Baskın büyük bir sessizlikle, sessiz sedasız ve yalnız süngü kullanarak yapılacaktır. Gafleten bir baskın ancak bu şekilde mümkün olabilir. Erlere varıncaya kadar bütün vazifelilerin dikkati çekilmiş olmalıdır.

4- 19. Tümen düşmanın sol kanadına, 5. Tümen düşmanın merkezine, 2. Tümen Kırmızısırt, Kanlısırt'ın üzerinde Yeşiltarla istikametinden düşmanın merkeziyle sağ kanadı arasına, 16. Tümen de Kanlısırt ve güneyindeki düşmanın sağ kanadına olmak üzere her tümen kendi karşısındaki düşman mevzisine hücum edecektir. En önemli noktalar en evvel elde edilmeye çalışılmalıdır. Tümenler daima birbiriyle irtibatta bulunmalıdır.

5- Kabatepe Müfrezesi bir taburuyla 16. Tümenin sol kanadından düşmanın Çatalderesi güneyindeki mevzisine karşı hücuma katılacak ve işbu tümenin emri altına girecektir.

6- Kıtalar hücum sırasında büyük ağırlık ve çantalarını ordugâhlarında bırakacaklardır.

7- Belirlenmiş hücum saatinden evvel düşman tarafından bir hücum yapılırsa, düşman püskürtüldükten sonra bundan istifadeyle karşı taarruza geçilecektir.

8- Kıtalarımız düşman siperlerine girdikten sonra topçu ateşi İsmailtepe, Kabatepe mıntıkasındaki bataryalar da düşmanın gerilerdeki ve denize yakın tahkimatı üzerine yöneltilecektir. Bundan başka düşmanın takviye kıtaları getirmek üzere teşebbüs edeceği çıkarma da her durumda topçu ateşiyle önlenecektir.

9- Tümenler gerilerinde kademelenmiş olan kıtaları (6.3.1331) (19 Mayıs 1915) öğleden evvel saat 2'ye kadar tümüyle ileriye sürmüş olacaklardır.

10- Bütün bu tedbirler ve hazırlıklar gayet gizli tutulmalıdır.

11- 33. Alay (siperlerde bıraktığı erler ve makineli tüfekleri hariç) kolordu karargâhı civarında gösterilecek yerde kolordu ihtiyatı olarak kalacaktır.

12- Ben Kemalyeri'ndeyim. Ve yüce Allah'ın yardımıyla.

Kuzey Grubu ve Üçüncü Kolordu
Kumandanı
Esat

Dağıtım: Dört tümene, Anafarta ve Kabatepe mıntıkalarına, şubelere.

Taarruz için hazırlanmış olan tümen şu vaziyette bulunuyordu: Sağ kanat 64. Alay (20. Alayın 3. Taburu, söz konusu alayın Çanakkale Boğazı Müstahkem Mevkisi emrinde bulunan 2. Taburu yerine 64. Alay emrinde bulunuyordu) Cesarettepesi'yle Cesarettepesi'nin batısındaki derenin batı yamaçlarında, sağda 20. Alayın 3. Taburu, solda 64. Alay 1. Tabur, bu hattın gerisinde Kabaksırt ile Cesarettepesi arasında Alayın Üçüncü Taburu bulunuyordu. 64. Alayın sol kanadından itibaren Boyun noktasında 5. Tümenin sağ kanadına kadar 57. Alay bulunuyordu. Sağdan itibaren 3., 2., 1. Taburlarıyla yer almışlardı. Birinci hattaki asker siperlerinde, istinatlar bunların yakın gerisindeki bunlara mahsus yapılmış yerlerle kısmen gizli yollarda, ihtiyatları daha geride, Kesikdere menba taraflarında, derenin batı yamaçlarına bitişik ve örtünün müsaadesi kadar ileriki hatlara yakın, 72. Alay 64. Alayın gerisinde Çataldere'nin menba taraflarında, 27. Alayla 45. Alayın 3. Taburu Kesikdere'de 57. Alayın gerisinde.

Yarın için 5/6 (18/19 Mayıs 1915) gece yarısından yarım saat sonra aşağıdaki tümen emri de tebliğ edilmiştir. Tümen emrinin maddelerinin içeriği hakkında zaten gündüzden alay cepheleri dolaşıldığı zaman sözlü olarak arazi üzerinde lüzumlu talimat verilmişti. Maksat ve hareket şekli bütün kumandanlarca öğrenilmişti. Tümen emrinin geceye kalması kolordu umumi emrinin gelmesini beklemekten ileri gelmişti.

Tümen Emri

1- Mensup olduğumuz Kuzey Grubu (19., 5., 2., 16. Tümenler) Arıburnu'nun doğusundan (6.3.1331) (19 Mayıs 1915) öğleden evvel saat 3.30'da baskın suretiyle hücum edecektir.

Boyun noktasıyla Merkeztepe'ye sol kanadımızda bulunan 5. Tümen hücum edecektir.

2- 19. Tümen, Haintepe (dahil) ile Merkeztepe, Gültepe (Keltepe) kuzeyindeki Boyun mıntıkası (hariç) arasındaki düşmana öğleden evvel 3.30'da aşağıdaki gibi hücum edecektir:

a) 64. Alay 122 rakımlı tepe ile Kömürkapı deresinin Cesarettepesi'nden başlayıp güneye inen kolu arasında Hain tepe'ye doğru uzanan sırt üzerinde bulunup, cepheleri kuzeye ve doğuya yönelmiş bulunan düşman mevzilerine baskın yapacak ve bu mevzileri tamamen işgal ettikten sonra, Haintepe üzerinden düşmanın geri

çekilme hattına ilerleyecektir. Söz konusu alay tertip ettiği fedai hücum kolunu kendi sağ kanadı açığından ve tamamen sahilden ilerleterek düşmanın Arıburnu'ndaki iskelesini zapt edecektir.

b) 57. Alay, 64. Alayın sol kanadını uzatan Kömürkapı deresi ile Boyun noktası arasındaki düşmana hücum edecek ve söz konusu düşmanı Kömürkapı deresine dökecektir.

57. Alay Boyun noktasındaki düşmanın imhası için 5. Tümenin söz konusu düşmana taarruz eden kuvvetlerine yardımda bulunacaktır. Söz konusu alayın fedai müfrezesi 64. Alayın sol kanadını uzatan dereden ilerleyerek 57. ve 64. Alayların cepheden püskürtecekleri düşmanın geri çekilme hatlarına düşecektir.

c) 72. Alay 64. Alayın, 27. Alayla 45. Alayın 3. Taburu 57. Alayın gerisinde, şimdi bulundukları yerlerde umumi ihtiyat olarak kalacaklardır.

d) Cesarettepesi'nin güneydoğusundaki sırtta bulunan batarya ile Cesarettepesi'nde bulunan topçu takımı ateşiyle düşmanı takip edecek ve bilhassa Kömürkapı deresinin güney sırtlarındaki düşman topçusunu piyademiz üzerine atış yaptırmayacak şekilde ateş altına alacaktır.

e) 4. İstihkâm Taburunun 2. Bölüğü bir takımı 57. Alaya verecek ve kalan kuvvetiyle 64. Alayın harekâtına iştirak edecektir. İstihkâm erleri en ilerideki hatta ilerleyecek ve düşmanın tuzak mevzilerini tahrip ve piyadeye yardım edecektir.

f) Sıhhiye bölüğü araba durma yeri suyatağı sırtında bulunan eski topçu mevzisinin gerisinde ve sargı merkezi Kocadere ile Bigalı arasındadır.

3- Ben başlangıçta Cesarettepesi'nin güneydoğusundaki sırtta bulunan topçu mevzisinde bulunacağım.

19. Tümen Kumandanı
Yarbay
Mustafa Kemal

Ek:

1- Belirlenen hücum saatinden evvel düşman tarafından bir hücum vaki olursa, düşman püskürtüldükten sonra bundan istifadeyle karşı taarruza geçilecektir.

2- Baskın büyük bir sükûnetle, sessiz sedasız ve yalnız süngü kullanarak yapılacaktır. Erlerin donanımındaki bomba ancak düşman mevzileri zapt olunduktan sonra takipte kullanılacaktır.

3- Kıtalar hücum sırasında çanta ve fazla ağırlıklarını geride bırakacaklardır.

4- Bütün kıtalar birbiriyle irtibatı muhafaza edecek ve ilk başarı haberini derhal bildirecektir.

5- Tabur imamları birinci hatta bulunacak ve erlerin manevi kuvvetini artırarak nihayete kadar cesaretlendirip teşvik edeceklerdir.

6- Alay ve müstakil tabur kumandanları ileriye doğru yer değiştirdikçe telefonlarını da uzatarak benimle telefonla süratli bir muhabere kuracaklardır.

7- Kıta sargı yerleri kıtalar ilerledikçe ileriye yanaşacak ve sıhhiye bölüğü teskerecileri de kıta sargı yerlerini takip edecektir. Bu hususu Tümen Baştabibi düzenlemiştir.

Dağıtım: 64., 57., 27., 72., 45/2. Alay Kumandan ve Yaverlerine, İstihkâm Bölüğü Kumandanı'na, Topçu Taburu Kumandanı'na, Baştabipliğe not ettirilmiştir.

Kuzey Grubu Kumandanlığı'na, 5. Tümen Kumandanlığı'na bilgi için emir atlısıyla gönderilmiştir.

Tümenin kuvveti şuydu:
57. Alay: 23 subay, 2970 er, iki makineli tüfek
64. Alay: 19 subay, 2334 er
27. Alay: 19 subay, 2724 er, dört makineli tüfek
72. Alay: 13 subay, 1540 er
45/2. Alay: 10 subay, 1046 er
19. Tümen İstihkâm Bölüğü: 5 subay, 243 er
13 dağ topu

6 MAYIS (19 MAYIS 1915) GÜNÜ

6 Mayıs (19 Mayıs 1915) Hücumu

Cephede bulunan 64. ve 57. Alaylar belirlenen vakitte yani saat 3.30 evvel'de sükûnetle siperlerden çıkarak karşılarındaki düşmana baskın şeklinde hücum etmişlerdir. Bu hücumda 64. Alayın 20. Alayın 3. Taburuyla düşmanın Cesarettepe'deki ilk siperleri ve 57. Alayın 3. ve 2. Taburlarıyla cephelerinde bulunan düşman siperlerini zapt ve işgal etmişlerdir. Bu konudaki başarı haberleri 64. Alayda bulunan tümen haber subayının ve 57. Alay Kumandanı'nın aşağıdaki raporlarıyla anlaşılmıştı:

Saat 5.20 evvel:

"122 rakımlı tepenin gerisindeki siperin 64. Alayın 3. Taburu tarafından işgal edildiği, gelen yaralılardan ve Alay Kumandanı'nın haberleri gereklerindendir."

Saat 5.40 evvel:

"3. Tabur ve 2. Tabur cepheden ilerlemiştir. Karşısındaki düşman siperlerini zapt etmiştir. 1. Tabur solundaki 14. Alay ilerleyemediğinden dolayı o da ilerleyememiştir. Sağdan Haintepe sırtlarının kuzeydoğu sırtları henüz zapt olunamadığından askerimiz daha ilerleyemiyor. Merkez mıntıkasının Boyun noktasına ilerlemesinin bizim de 1. Taburun ilerlemesini kolaylaştıracağı arz olunur."

Bu keyfiyet saat 5.45 evvel'de Kuzey Grubu Kumandanlığı'na arz edilmiş ve bu zamana kadar henüz Boyun noktasındaki düşman mevzilerine hücum edemeyen 5. Tümenin dikkatinin çekilmesi ve kuvvete ihtiyacı varsa doğruca tarafıma bildirilmesi adı geçen kumandandan rica edilmişti.

57. Alayın sol kanadında bulunan 1. Taburu baskın hareketine teşebbüs ettiği sırada cephesinden başka Merkeztepe ve Boyun tarafındaki düşmandan da piyade ve mitralyözün yan ateşine maruz kalması yüzünden ileri atılıp mahvolanlardan başkaları siperlerinde kalmaya mecbur olmuşlardı. Tümenin ilk başarısının ardından tamamen aydınlık oluyordu ki, sol kanadımızda bulunup 5. Tümenin zapt ve işgale memur olduğu Merkeztepe ve Boyun noktası henüz söz konusu tümen tarafından zapt ve işgal edilememiş bulunduğundan 19. Tümenin birinci hattı Merkez ve Haintepe'lerden yan ve bu iki tepe arasında Korkuderesi güneyindeki sırtlardan cepheden ve denizden arka ateşleri altında kalmış bulunuyordu. Saat 6.30 evvel'de 64. Alay Kumandanı'nın verdiği bilgiye göre, Cesarettepesi'nde başarılı olan kıtalarımız düşmanın taze kuvvetler olduğu tahmin edilen kuvvetli kıtalarının taarruzu karşısında ve verdiği pek çok zayiat nedeniyle elde ettiği düşman siperlerini terke ve asıl mevzilerini işgale mecbur olmuşlardır. Düşman bundan sonra karşı taarruzunu kendi asıl siperlerimize yöneltmiş ve uzatmış ise de, telefat verdirilerek aynı kuvvetler tarafından önlenmiştir.

Saat 6 evvel'deki vaziyetimiz Kolordu Kumandanlığı'na yazılan aşağıdaki raporda belirtildiği gibiydi:

> "Düşman sağ kanadımızda bulunan 64. Alaya kuvvetli kıtalarla karşı taarruza geçmiştir. 57. Alay sağ kanat ve merkezinde bulunan 3. ve 2. Taburları düşmandan zapt ve işgal ettikleri siperlerden daha ileri hareket kudretine sahiptir. Ancak sol kanattaki 1. Tabur ve 5. Tümen harekâtının ilerlememesi nedeniyle şimdilik bulunduğu hatta kalıyor. Zaten daha ilerisi Kömürkapı deresidir."

Düşman, sol kanadına tabii ki çok fazla önem vermekteydi. Yükseksırt, Haintepe düşmanın geri çekilme hattı ve ruhu derecesinde olan çıkarma iskelelerini ancak muhafaza edebiliyordu. Bunların ele geçmesi düşmanı pek öldürücü bir duruma sokacaktı. Bu nedenledir ki, düşman, karşı taarruzlarını bizim sağ kanadımıza ve Cesarettepesi'ndeki kıtalarımıza yöneltiyordu. Düşmanın uzaklaştırılan karşı taarruzundan sonra sağ kanadımızla tekrar bir taze hücum yapılmasına karar verildi. Tabii ki yapılması gündüz olması sebebiyle düşmanın sayıca üstünlük gösterdiği bir sırada zor olmakla beraber başlamasında ısrar edildi. Çünkü tümen cephesinde kazanılacak en büyük başarı Yükseksırt'ın işgali olabilirdi. Düşmanın orada yeniden kuvvetli yerleşmesiyle 57. Alayın 3. Taburu tarafından zapt ve işgal edilen siperleri yandan ve hâkim bir şekilde ateş altına alınıyordu. Hatta bu ateşler tesiriyleydi ki, saat 8 evvel'den sonra söz konusu 57. Alay 3. Taburu fevkalade etkilenerek orada barınamamış ve siperleri terke mecbur olmuştu. Şu kadar ki, saat 9 sıralarında Kolordu Kurmayı'ndan telefonla taarruzun durdurulması lüzumuna dair Grup Kumandanı'nın emirleri bildirilmişti. Bunun üzerine 64. Alay Kumandanlığı'na vaziyeti taarruza müsait değilse şimdilik bulunduğu siperleri kati olarak muhafaza etmekle yetinmesi emri verilmişti. Bu anda bütün grup cephesinde taarruz son bulmuş oluyordu. Tümenin kazandığı başarıdan yalnız 57. Alayın 2. Taburunun zapt ve işgal ettiği siperler elimizde kalmıştı.

Düşman öğleden sonra saat 4'e doğru tümen cephesinde bulunan hatlarını takviye ederek şiddetli mitralyöz ve topçu ateşiyle taarruz hazırlığı yapmaktaydı. Düşmanın bu teşebbüsleri alınan karşı tedbirlerle önlenmişti. Bugünkü muharebede 19. Tümen

cephesinde birinci hatta faaliyet yürüten düşman kuvveti iki tugay tahmin edilmişti. Düşmanın zayiatı bizimkilere göre fazlaydı. Bizim zayiatımız ilk hareketin sükûnetle ve baskın şeklinde yapılması sayesinde nispeten daha az olmuştur. Akşama kadar ortaya çıkan durum eski vaziyetten ibaret olup yalnız 57. Alayın 2. Taburu tarafından zapt ve işgal ve muhafaza edilen siperler tümenin sol kanadında hattın daha ileride kalmasını gerektirmişti. Tümen bugünkü muharebede aşağıdaki zayiatı vermişti:

6 subay şehit, 7 subay yaralı.

333 er şehit, 748 er yaralı.

Bugünkü muharebeden sonra takip olunacak maksat hakkında Kuzey Grubu Kumandanlığı'nın aşağıdaki emri alındı:

> "Bu sabahki hücumdan maksat, düşmanın mevzilerine baskın tarzında girmekti. Bu başarı sağlanamayınca zayiat miktarını azaltmak için baskın tarzındaki hücum harbinin değiştirilmesi lazım gelmiştir. Dolayısıyla, elde edilen mevzileri tahkim ile düşmana karşı koymak ve bunu piyade ve topçu ateşiyle ezerek adım adım ilerlemek, her kazanılan siperde kuvvetlice yerleşmek ve karşı taarruzlara karşı tedbirli bulunmak ve fırsattan istifade etmek icap eder. Bu maksatla tümenler muharebenin akışına ve karşılarındaki düşmanın haline göre düşman mevzisine hâkim bir vaziyette bulunmak ve düşman hattının bazı kısımlarını olsun eline geçirmek hususuna gayret etmelidir."

Tümen zaten düşmana hâkim olan vaziyetinin bu bakış açısı dahilinde tahkimi ve sağlamlaşması vasıtalarına yönelmiş ve yapılacak işler hakkında icap eden ve harp zabıtlarında kayıtlı olan talimat ve emirleri bugün vermişti.

6/7 (19/20 Mayıs 1915) gecesi düşman 57. Alay cephesine hücumda bulunmuş ve karşı taarruzlarla Türkçe olarak "Türkler geliyor" diyerek firar etmeleri üzerine bugün zapt edilen düşman siperindeki kuvvetimizden üç mangalık bir kuvvetimiz düşmanı takibe koyulmuş ve fakat söz konusu kuvvetimiz gecenin olması, arazinin arızalığı sebebiyle irtibatı kaybederek bir daha meydana çıkmamıştır. Büyük ihtimal Kömürkapı deresine atılmış ve orada ya esir veya şehit olmuştu.

7 MAYIS (20 MAYIS 1915) GÜNÜ

Düşmanın bugün Arıburnu'na kuvvetler çıkardığı ve bu kuvvetlerden bir tabur kadar bir kısmının tümen sağ kanadına Çataltepe'ye doğru gittiği görülmüştür. Yapılan keşif ve gözetlemeye göre de düşmanın balıkçı damları kuzeydoğusundaki sırtlarda 400 metrelik bir cephe üzerinde tahkimatı ve askeri görülmüştü. Düşmanın Sazlıdere kuzeyindeki bu teşebbüslerinden sağ kanadımıza karşı kuvvetli yerleşmeye devam ettiği kesin olarak anlaşılıyordu. Bu husus hakkında Kuzey Grubu Kumandanlığı'na takdim edilen raporda aşağıdaki görüşlerimi arz etmiştim:

> "1- Bizzat yaptığım müşahede ve keşiflere göre, düşmanın asker dolu dört nakliye gemisiyle bir harp gemisinden çıkarma yaptığı ve çıkarılan kuvvetin Arıburnu kuzeyine sevk edildiği anlaşıldı. Bundan başka, düşmanın içinde ne olduğu anlaşılamayan beş nakliye gemisi görülmüştür ki, bunların geceden boşaltılmış olması da hatıra gelebilir. Küçük taşıtlar büyük bir faaliyetle çalışıyordu.

2- Balıkçı damlarının 500 metre güneydoğusundaki Çataltepe denilen pek sarp bir tepede düşmanın bir istinat noktası yaptığı görülmüştür. Sazlıdere kuzeyinde ve balıkçı damlarının 500 metre kuzeydoğusunda 100 metrelik bir cephe üzerinde siyah ve haki elbiseli bir miktar asker görülmüştür. Anafarta Mıntıkası Kumandanı Hamdi Bey'in telefonla verdiği bilgiye göre, söz konusu sırtta 10 kişilik bir yaya süvari postamızın bulunduğu anlaşılmışsa da, sağ kanadımızda bulunan siperlerdeki askerimiz söz konusu sırttaki kuvvetin düşman askeri olduğunu ve kendilerine ateş ettiklerini ifade ettiklerinden bu şüpheyi gidermek ve hakikati anlamak üzere bir subay keşif kolu söz konusu tepeye gönderilmiştir.

3- Umumi vaziyete ve arz edilen duruma göre, düşmanın Arıburnu kuzeyine ve sağ kanadımıza karşı kuvvetli yerleşmeye devam ettiği muhakkaktır. Bunun sebebi, Arıburnu istikametini her ihtimale karşı gayet emin bir şekilde kapatıp korumak olabileceği gibi, sağ kanadımıza karşı gittikçe genişleyerek Kocaçimen'e doğru ciddi bir taarruz hareketi yapması da ihtimalden uzak değildir.

4- İkinci bir ihtimali dikkate alarak Kocaçimen istikametinin yüksek makamlarınca da kabul edilen önemi sebebiyle subay ve er bakımından her durumda istifade edilebilecek olan 45. Alayın 3. Taburunun tümenin emin bir ihtiyatı olmak üzere Düztepe civarında bulundurulması uygun görüldüğünden söz konusu taburun tümen harp düzeninde bırakılmasına müsaade buyurulması arz olunur."

Esasen 19. Tümenin emrine verilmiş olan söz konusu tabur bugün tümen harp düzeninden çıkarılarak Kemalyeri'nin doğusundaki vadiye geriye çekiliyordu. Bununla beraber, bu raporumuz üzerine söz konusu tabur emrimize bırakılmış ve Düztepe'ye yerleştirilmişti. Düşmanın çıkarmaya devam etmesi önemli yardım kuvveti aldığını gösteriyor ve sağ kanadımız aleyhine kuvvet sevk etmesi ve Sazlıdere havzasındaki sırtlarda dikkat çeken faaliyet göstermesi o tarafta süratle tedbirler alınmasını icap ettirmekteydi. Bizzat Düztepe'ye gittim ve 45. Alayın 3. Taburuna lüzumlu talimat verildi. Düşmanın Sazlıdere kuzeyindeki faaliyetinin Mahmuzsırt'tan Halid ve Rıza tepesi taraflarına kaymış olduğu anlaşılıyordu. Gönderilen subay keşif kolları ve gözcüler, Anafartalar Mıntıkası Kumandanı'nın söz konusu sırtlarda kuvveti bulunduğuna dair olan bildirimlerine rağmen, düşman tarafından işgal edildiğini keşif ve tayin etmişlerdi. Bu nazik vaziyeti Kuzey Grubu'na aşağıdaki yazımla arz ve izah etmiştim:

"Anafartalar Mıntıkası Kumandanı, Sazlıderesi Balıkçı damları ile Çatlakderesi arasında ve Çatlakderesi yazısının (y) harfinin tamamen güney uzantısında bulunan sırtta kendisinin postası olduğunu ısrarla beyan etmektedir. Bizzat sağ kanadımızın sonuna giderek gözümün önünde söz konusu sırta gönderdiğim bir küçük subay keşif kolu bu sırtın düşman elinde bulunduğunu bildirdiği gibi, tekrar Anafartalar Mıntıkası Kumandanı'nın aksini iddiası üzerine 72. Alaydan bir subay keşif kolu gönderdim. Bu da işbu sırtın düşman elinde bulunduğunu söylüyor. Ya benim gönderdiğim keşif kolları korkarak tamamen söz konusu sırta yaklaşamıyor veyahut Anafartalar Mıntıkası Kumandanı postasının bulunduğu sırt hakkında yanlış bilgi almıştır. Her durumda meseleyi açıklığa

kavuşturmak için dün telefonla kendisine söylediğim gibi, Anafartalar Mıntıkası Kumandanı söz konusu sırtta bulunduğunu iddia ettiği postasından birisinin söz konusu sırtın güneydoğusunda ve Sazlıderesi yazısının (si) harfi civarında bulunan postamız üzerinden 180 rakımlı tepeye kadar benim yanıma gelmesini emretsin. Zira söz konusu tepe düşman elindeyse 19. Tümenin vaziyetine çok önemli tesir edeceği yüksek bilgilerinizdendir."

Kolordu'dan verilen cevapta Anafartalar Mıntıkası Kumandanlığı'nca söylenenlerin herhalde yanlış olacağı ve kendisine lüzumlu tebligat verildiği bildirilmekteydi. İşte evvela Balıktepe, ardından Halid ve Rıza tepesi adını alan söz konusu sırtlarda bugün görülen vaziyet, gelecek safhalarda görüleceği üzere, Ağıldere muharebesine sebep olmuştu.

8, 9, 10 ve 11 Mayıs (21, 22, 23 ve 24 Mayıs 1915) günleri tümen cephesinde önemli hadiseler olmadı. 11. günü (24 Mayıs 1915) imzalanan mütareke gereğince genel olarak ölülerin defnedilmesiyle meşgul olunmuştur. 12, 13, 14 (25, 26, 27 Mayıs 1915) günleri önemli bir olay olmadı. 12. günü (25 Mayıs 1915) 57. Alayın cephesi 27. Alaya teslim edilerek bu alay tümen ihtiyatında bulunmak üzere Top bayırı ile İncebayır arasındaki derede yerleştirilmişti. 15 Mayıs günü (28 Mayıs 1915) tümen cephesinde bir şey yoktu. 16. günü (29 Mayıs 1915) sol kanadımızda bulunan 5. Tümene mensup 14. Alay tarafından hazırlanan lağımların patlamasıyla düşmanın Boyun noktasındaki siperlerine bir baskın hücumu yapıldığından, buna sol kanadıyla ilişkili olan 27. Alay iştirak ettirilmiş ve bundan başka 5. Tümenin söz konusu teşebbüslerini daha fazla korumak maksadıyla 64. Alaydan seçilen bir müfrezeyle de düşmanın Yükseksırt'taki siperlerine bir gösteri hareketi yapılmıştır.

Sabah saat 3.30 evvel'de yapılan bu harekette bir netice alınamamış ve vaziyet eskisi gibi kalmıştır. Bugün düşmanın Sazlıdere kuzeyindeki kuvvet ve mevzilerine karşı Kuzey Grubu'nca yapılması uygun görülüp emir buyurulan hareket hakkında aşağıdaki emir tebliğ edilmişti:

16.3.1331 (29 Mayıs 1915)
Saat 1.45 sonra

"1- Düşmanın Çatlakderesi'yle Balıkçı damları arasında Uzuncasırt'ı başlangıçta bir bölük kadar bir kuvvetle işgal ettiği anlaşılmıştır. Çatlakdere yazısının 300 metre kadar güneyindeki Yuvarlaktepe süvarimiz tarafından işgal edilmektedir.

2- Kolordu'ca Sazlıderesi'nin kuzeyindeki mıntıkanın tamamen düşmandan temizlenmesi ve düşmanın bu tarafa yönelmesine meydan verilmemesi talep edilir.

3- Kolordu ihtiyat alayından Kurt geçidinde bulunan tabur öncelikle Ağılderesi'yle Çatlakderesi arasındaki sırtları işgal etmek üzere ileri sürülecek, mıntıka topçusundaki seri dağ bataryası bu tarafa sürülerek düşman mevzilerini dövebilecek surette münasip bir mevziye katılacaktır.

4- Anafartalar Mıntıkası Kumandanı mevzi ve durumu yakından keşfettikten sonra bu kuvvetle Çatlakdere ile Sazlıdere arasındaki düşmanı püskürtecektir.

5- 19. Tümen Düztepe civarında ihtiyatta bulunan taburu derhal Sazlıdere ile süvarinin işgal ettiği tepe arasındaki sırtları işgal edecek şekilde ileri sürecek, tümen topçusunun bir kısmıyla düşmanın tuttuğu sırtları ve Çataltepe'yi (Balıkçı damlarının 500 metre güneydoğusundadır) ateş altında bulunduracak şekilde mevziye katılacaktır.

6- 19. Tümen Kumandanı Ağıldere'den ilerleyecek kıtaların taarruzunu gözetleyip takip edecek, lüzum ve ihtiyaç görüldüğü takdirde ilerideki taburu da taarruza katacak ve topçusuyla düşman mevzilerini dövecektir."

Bu emre göre, 19. Tümen, Anafartalar Mıntıkası'nın yapacağı taarruz hareketine icabında yardım etmekle vazifelendirilmiş bulunuyordu. Buna göre hazırlanması lüzumunu Düztepe'de bulunan ve Anafartalar Mıntıkası kuvvetleriyle temas ve irtibatta bulunan 45. Alayın 3. Taburuna şu emir verilmişti:

"1- Çatlakdere güneyinde bulunan ve oradaki süvari postalarımıza taarruz eden düşmana karşı Sazlıdere kuzeyindeki sırtta bulunan takımımız şimdi bir bölüğe çıkarılarak takviye edilecektir. Söz konusu bölük, takımın siperlerini genişletecektir (kendisi için).

2- Sazlıdere güneyinde Düztepe kuzeybatısında bulunan postanızın iki mangadan daha az olmaması ve bu kuvvetle bunun kuzeyine sevk edeceğiniz bölük arasında keşif koluyla daimi irtibat kurulması lazımdır.

3- Bölük sağ kanadında bulunan Anafartalar kuvvetiyle sıkı bir şekilde irtibat kurulup muhafaza edilecektir.

4- Anafartalar kuvveti Çatlakderesi güneyindeki düşmanı kovmak emrini almıştır. Söz konusu kuvvete yardım edip icap ederse taarruzlarına katılacağınızdan bütün taburunuzla Sazlıdere kuzeyindeki sırtlara gündüz de emniyetle gidilebilecek yolun şimdiden kararlaştırılması münasiptir.

5- Anafartalar kuvvetlerinin söz konusu düşmana Çatlakderesi kuzeyindeki sırtlardan taarruz etmesi beklendiğinden sizin de söz konusu kuvvetin sol kanadından ve doğudan batıya doğru Çatlakderesi güney sırtlarından ilerlemeniz ihtimaline karşı yarın ilk fırsatta icap eden maiyet kumandanlarıyla beraber araziyi gözden geçirmeniz ve fakat göndereceğim icraat emirlerinin gecikmesine sebebiyet verecek kadar uzaklaşmamanız tavsiye edilir.

6- Taburunuzun bulunduğu yerin kuzeyindeki Boyun noktasına bir dağ bataryası gelecek ve söz konusu düşmana karşı ateş etmek üzere mevzi alacaktır. Ona icap eden yardımda ve onunla irtibatta bulununuz."

17 MAYIS (30 MAYIS 1915) GÜNÜ

Halit ve Rıza Tepesi Muharebesi

Ağıldere Mıntıkasında Cereyan Eden Harekete Dair Rapordur

Düztepe'den
1 Haziran 1331 (14 Haziran 1915)

1- Balıksırt'ta (Halid Rıza tepesi) meydana gelen muharebeye dair:

Mahmuzsırt'a yerleşen ve kuzeye doğru yayılan düşmanın kovulması hakkında Anafartalar Mıntıkası Kumandanlığı'na verilip bir sureti de acizane tarafıma gönderilen 16.3.1331 (29 Mayıs 1915) tarihli telgrafla taarruz emri, talep edilen taarruzun yapılma zamanını kati olarak tayin etmeyip bu hususta Anafartalar Mıntıkası Kumandanlığı'nı serbest bırakıyordu. 19. Tümen söz konusu taarruzda Anafartalar kuvvetlerine yardım etmekle vazifelendirilmiş olduğundan taarruz şeklini bilmek mecburiyetindeydi. Bu konudaki bilgiyi beklerken, 19. Tümen Conkbayırı'nda bulunan sahra ve dağ bataryalarına ve Düztepe civarında bulunan 45. Alay 3. Tabur, Anafartalar Mıntıkası Kumandanlığı tarafından yapılacak taarruza yardım ettirilmek üzere daha 16/17 Mayıs (29/30 Mayıs 1915) gecesi lüzumlu tertibatlar alınmıştı. Talep edilen taarruzun ne zaman yapılmasının kararlaştırıldığına dair 17 Mayıs 1331 (30 Mayıs 1915) günü öğleden evvel saat 10.30'a kadar ne Kolordu'dan ve ne de Anafartalar Mıntıkası Kumandanlığı'ndan açık hiçbir bilgi alınamamıştır. Anafartalar Mıntıkası Kumandanı'yla ne telefonla ve ne de gönderilen subay vasıtasıyla irtibat kurmak mümkün olmamıştı. Yalnız söz konusu saatten evvel telefonla Kuzey Grubu Kumandanı Paşa hazretlerinden, Sazlıdere kuzeyinde muharebe olmakta ve Anafartalar Mıntıkası Kumandanı'yla irtibat kurulamamakta olduğu söylenmiş ve muharebe yerine bizzat gitmem arzu ve emir buyurulmuştu.

2- 45. Alay 3. Tabur Kumandanı taburun büyük kısmıyla beraber alınarak Conkbayırı'na gidilmiştir. Oradan bizzat gördüğüm manzara, Balıktepe kuzey yamacında Anafartalar kuvveti avcı hatları ve Çatlakdere içinde düzensiz bir halde birtakım asker kümeleri. Düşman, Mahmuztepe ve Pilâvtepe ve bunun biraz kuzeyindeki siperlerinde bulunuyordu. 45. Alay 3. Tabur Kumandanı'na bizzat vaziyeti ve araziyi göstererek düşmanın doğu cephesine taarruz etmesi emrini verdim. Bu anda asıl mıntıka kumandanı Yarbay İrfan Bey'in nerede olduğu belli olmadığından kuvvetiyle beraber bulunduğunu anladığım Süvari 4. Alay Kumandanı Yarbay Hamdi Bey'e saat 10.30'da zarf içinde 1 numaralı emri gönderdim. Takriben saat 12 sıralarında Anafartalar Mıntıka Kumandanlığı Kurmayı Yüzbaşı Şemsettin Efendi yanıma gelerek, Abdurrahman bayırı civarında bulunan Mıntıka Kumandanı tarafından bilgi almak üzere gönderildiğini söyledi. Adı geçenin verdiği bilgilerden, Kolordu'nun Balıksırt'ı civarında düşmana taarruz hakkında verdiği emrin pek de bilinmediğini ve yapılmasına teşebbüs edilen taarruz hareketi ehemmiyetsiz ve küçük bir hareket görüldüğünden 19. Tümene bilgi verilmeye lüzum görülmediği ve bizzat kendisinin de 16/17 Mayıs (29/30 Mayıs 1915) gecesi yaptıkları taarruzda hazır bulunduğu ve neticede başarılı olunamadığı görüldükten sonra

kumandanının yanına döndüğü anlaşıldı. Adı geçene, Mıntıka Kumandanı'nın ya benim bulunduğum Conkbayırı'na gelmesinin veyahut Yaylatepe'ye gitmesinin münasip olacağı bildirilmiştir.

3- Ve Kolordu'dan söz konusu Mıntıka Kumandanlığı'na emirlerime uymasının bildirildiği anlaşıldıktan sonra saat 12.45'te örneği zarf içinde olan dört numaralı emir gönderilmiştir. Aynı zamanda gönderilmiş olan kolordu telgraf bölüğü müfrezesi vasıtasıyla Yaylatepe'ye ve oradan doğrudan doğruya Hamdi Bey'in bulunduğu muharebe hattına telefon uzatılarak muharebenin idaresi bizzat yerine getirilmiştir.

Anafartalar Mıntıkası Kumandanlığı'na dört numaralı emrimde düşmana daha büyük ciddiyetle taarruz ve hücum edilmesini bildirdiğim halde 16/17 Mayıs (29/30 Mayıs 1915) gecesinden beri taarruz ettirilmekte bulunan Anafartalar kuvvetinin emir ve kumandadan çıkmış ve sevk ve kullanılması mümkün olmayan bir kuvvet haline gelmiş olduğunu görerek, telefonla taarruz hareketini akşama kadar uzatmak ve fakat dere içlerinde ve şurada burada kalmış olan kuvvetleri kumanda altında toplamak ve taarruza devam için, benim hazırlığın bittiğini bildirdikten sonra vereceğim emri beklemesi lüzumunu telefonla Anafartalar Mıntıkası Kumandanlığı'na bildirdim. 45. Alay 3. Taburun iki bölüğünü doğrudan doğruya emir vermek suretiyle Conkbayırı'nın kuzeyinden dolaştırarak ihtiyat olarak kullanılmak üzere söz konusu mıntıka kumandanının yanına gönderdim. Mıntıka Kumandanı'nın kendiliğinden çağırdığı 33. Alayın diğer taburlarının geride bırakılarak işe karıştırılmaması lüzumunu bildirdim.

4- Öğleden sonra saat 10'a kadar arzu ettiğim hazırlıkların tamamlanmasını ve söz konusu saatte hücum hakkındaki emrimi vereceğimi telefonla söyledim. Ve mıntıka kurmayını yanıma çağırarak kendisine bizzat arazi üzerinde gösterip açıklamak üzere maksadımın yalnız Balıksırt'ı işgal olmayıp aynı zamanda Mahmuzsırt'tan da düşmanı kovmak olduğunu ve mevcut kuvvetlerimizin buna kâfi geleceğini ve taarruz tertibinin ona göre yapılmasını izah edip yazdığım taarruz emrinin bir suretini vererek kumandanının yanına iade ettim. Hakikaten tam belirlenen saatte asker hücum ederek Balıksırt'taki düşmanı püskürttü ve orasını işgal etti. Ancak Mahmuzsırt'ta henüz düşman ateşi görüldüğünden taarruz kuvvetinin bu tarafa sevk edilmemiş olduğuna hükmederek Anafartalar Mıntıkası Kumandanlığı'nın telefonla bu hususa dikkati çekildikten başka, kendisinin istirhamı üzerine ve fakat doğruca Mahmuztepe'ye sevk edilmek üzere 33. Alayın geride bulunan taburlarından iki bölüğünün daha harp hattına girmesine müsaade ettim. Bir müddet sonra muharebe hattında bulunan kumandan ve subayların Mahmuztepe'nin de zapt olunmuş ve askerin deniz sahiline kadar gitmiş olduğu haberi verildi. Hakikaten bu haberler alındığı sırada Mahmuztepe'de düşmanın ne ateşi, ne de bir hareketi görülüyordu. Fakat ardından Süvari Yarbayı Hamdi Bey tarafından, sözü edilen Mahmuztepe'de henüz düşman olduğu bildiriliyordu. Bunun üzerine taarruzun başında Mahmuztepe'ye gerekli kuvvetlerin gönderilmemiş olduğuna ve sonradan Anafartalar Mıntıka Kumandanı'nın harp hattına soktuğu bölüklerin de talep edilen istikamette yürütülmediğinden ve tan vakti yaklaşmak üzere olduğundan kazanılan başarının dahi gerçekleşmemesinin ihtimal dahilinde bulunduğuna hükmederek 18 Mayıs 1331 (31 Mayıs 1915) saat 3'te hemen Hamdi Bey'e ardından İrfan Bey'e telefonla her şeyden evvel zapt edilen düşman mevzilerini elde bulunduracak ve hücum edip dağılmış bulunan askerimizi tan vaktiyle beraber düşmanın piyade ve topçu ateşine maruz bırakmaktan ko-

ruyacak tedbirlerin süratle alınması ve bu hususta kanaat oluştuğu takdirde bir taraftan da taze kuvvetini Mahmuztepe'ye yöneltmesinin arzu edildiği bildirilmiş ve 18 Mayıs 1331 (31 Mayıs 1915) öğleden evvel saat 3'te örneği zarf içinde olan on numaralı emir verilmiştir.

"Gündüz olduktan sonra zapt edilen düşman mevzisinde ve başka kuvvetlerin toplanmasında gerekli tedbirler alındıktan ve kumandanlığınıza arz edilip onay buyurulduktan sonra düşmandan zapt edilen mevzinin kapsadığı mıntıka tekrar Anafartalar Mıntıkası Kumandanlığı'na verilerek 19. Tümen karargâhına dönmüştür."

***

17 Mayıs (30 Mayıs 1915) günü düşman aynı zamanda 19. Tümenin sol kanadında bulunan 27. Alay cephesine öğleden sonra saat 1.15'te topçu ve kuvvetli bomba ateşleriyle en ileri hattaki siperlerimizi tahrip ettikten sonra taarruz etmişti. Alayın merkezine taarruz etmek isteyen ve bir tabur kadar tahmin edilen düşmanın en ilerdeki erlerinin büyük telefata uğraması üzerine geri çekilmeye mecbur olmuş ve alayın sol kanadına taarruza teşebbüs eden düşmanın da siperlerinden dışarı çıkanların telef edilmesi üzerine hareketleri neticesiz bırakılmıştı. Düşmanın bu taarruzu Ağıldere mıntıkasında cereyan eden muharebe ile alakalı olması ve düşmanın dikkatimizi Arıburnu cephemize çekerek ihtiyat kuvvetlerimizi bu cephede tespit etmesi niyet ve meramından ibaretti.

18. ve 19. günler (31 Mayıs ve 1 Haziran 1915 günleri) tümen cephesinde önemli bir olay olmamıştır. 20 Mayıs'ta (2 Haziran 1915) 5. Tümenin Arıburnu cephesinden geriye çekilmesi hakkında Kuzey Grubu'nca alınan karar gereğince 19. Tümenin cephesi genişletilmiş ve sol kanadı Gediktepe'ye kadar uzatılmıştı. Aynı zamanda Anafartalar Mıntıkası'nın emrinde bulunan Sazlıdere ve Anafartalar ırmağı arasındaki mıntıka da ilaveten tümene verilmiş ve bu maksatla söz konusu mıntıkada bulunan 45. Alay 3. Tabur ile bir süvari bölüğü tümenin emrine verilmişti.

21. günü (3 Haziran 1915) yeni cepheye göre tertibat alınmış ve 57. Alayla 5. Tümenin cephesi teslim alınmıştır.

Ağıldere mıntıkasında da 45. Alay 3. Tabura ve süvari bölüğüne lüzumlu tertibat aldırılmıştır. Bu tertibata göre Irmak'la Ağıldere arasındaki sahayı süvari bölüğü gözetleyip koruyacak ve Ağıldere ile Sazlıdere arasındaki kısım da adı geçen tabur tarafından korunacaktı. Taburun işgal ettiği mıntıkada bir bölükle Halid ve Rıza tepesi Mahmuztepe'ye karşı tutulmuş, buna istinat olmak üzere bir bölük Çatlakderesi'nde yerleştirilmiş, taburun diğer iki bölüğü Yaylatepe kuzeyinde yerleştirilmişti. Bir taraftan tabur erleri ve bir taraftan bu tabura verilen başlangıçta 11. Tümen, ardından Edirne Kale İstihkâm Bölüğü tarafından Halit ve Rıza tepesinde, Pilâv ve Yayla tepelerde muntazam istinat noktaları yapılmış, Şahinsırt, Damakcılık bayırı taraflarında da icap eden tahkimat yapılmıştı.

Alınan yeni tertibat bilhassa Ağıldere mıntıkasının emrim altına verilmesi sebebiyle 22 Mayıs (4 Haziran 1915) günü tümen karargâhını Düztepe'ye naklettim. Tümen, mıntıkasının işbu yeni tertibatla aldığı şekle göre emir ve kumanda ve taktik açılarından iki önemli parçaya ayrılmıştı. Bu kısımlardan birisi Arıburnu'ndaki faal cephe olup bütün kuvvetleriyle bu cepheye bağlı bulunuyordu. Diğeri Ağıldere kısmı olup halen burada düşman kuvvetleri bulunmamakla beraber, düşmanın Mahmuztepe'ye yerleşmesi sa-

yesinde gerek Arıburnu'ndan geceleyin gizlice gelmesi ve gerek doğrudan doğruya sahile çıkması daima mümkün olan düşman kuvvetlerinin tesiri ve tehdidi altında bulunmaktan uzak değildi. Zaten arızalı görülen bu mıntıka 17 ve 18 (30 ve 31 Mayıs 1915) Ağıldere muharebesinde de görüldüğü gibi harp ve harekete bir engel oluşturmamakta ve Arıburnu cephesi için özel bir değer taşıyan Conkbayırı'na temas etmekteydi. İşte bu sebeplere dayanarak Arıburnu faal cephesinde icabında önemli bir şekilde ortaya çıkacak bir hareketin Ağılderesi'ne de sıçraması çok fazla muhtemeldi ve buna göre her iki kısmın başına güvenilir birer kumandan bulmak lüzumu ortaya çıkmaktaydı. Bu münasebetle burada Kuzey Grubu cephesinin emir ve kumanda bakımından bölünmesi hakkında 19 Mayıs'ta (1 Haziran 1915) 180 rakımlı tepe güneyindeki tümen karargâhına gelen Ordu Kurmay Başkanı Kâzım Bey'e soruları üzerine yaptığım açıklamaları belirtmeyi münasip gördüm:

Kumtepe'den Anafartalar'a kadar olan saha dahilinde öncelikle düşmanın karada bulunan kuvvetleriyle temas hali ve faaliyette bulunan Arıburnu kuvvetlerinin karargâhı Kemalyeri'nde bulunacak olan bağımsız ve sorumlu bir kumandanın emri altında bulunmak ve düşmanın yeni kuvvetlerini çıkarmasına mümkün ve müsait olan gerek Kabatepe ve gerekse Ağıldere ve Anafartalar mıntıkalarını keza emin ve bağımsız bir kumanda heyeti eline vermek ve bu üç mühim noktanın başında karargâhı Bigalı yahut Maltepe'de bulunacak olan Kuzey Grubu Kumandanı'nın bulunmasını bütün Kuzey Grubu cephesinin en emin ve en salim bir tarzda idaresi bakımından lüzumlu gördüğümü ve bundan başka bir şekil ve irtibatın gevşek ve mahzurlu olacağını açıklamıştım. Ordu Kurmay Başkanı bu görüşlerimi ordunun bakış açısına göre de uygun bulduğunu ve emir kumandanın bu tarz ve şekilde tespit edileceğini söylemişti. Fakat buna rağmen benimsenip uygulanan şekil ve vaziyet, arz ettiğim görüşlerime aykırı olmuş ve yukarda anlatıldığı gibi yalnız bir taburun ilavesiyle Anafartalar Azmağına kadar olan saha 19. Tümene verilmişti.

22. günü (4 Haziran 1915) Kuzey Grubu Kumandanlığı'ndan verilen bilgiye göre düşman Kirte mıntıkasına şiddetle taarruz etmekte olduğundan, cephemizde de ciddi veyahut gösteri tarzında bir düşman taarruzunu beklemekteydik. Hakikaten öğleden sonra saat 11.15'te bütün tümen cephesi düşmanın tüfek, mitralyöz ve top ateşlerine maruz kalmış ve 64., 27. ve 57. Alaylar cephelerine taarruz etmişti. 57. Alayın Merkeztepe'deki sol kanadına 64. ve 27. Alaya karşı taarruz etmek isteyen düşman tamamen başarısızlığa uğramışsa da, 57. Alayın cephesinde Bomba sırtında yaptığı baskın taarruzunda başarılı olmuş ve bu gece 30 ve 31 numaralı siperlerimizi zapt ve işgal etmiştir.

23 MAYIS (5 HAZİRAN 1915) GÜNÜ

30 ve 31 Numaralı Siperler Muharebesi

Düşman geceden işgale muvaffak olduğu bu siperlerdeki kuvvetini sabaha kadar sıklaştırmış ve aleyhimize kullanılacak bir hale getirmişti. Ancak kendi siperleriyle

gizli yolla birleştiremediğinden günün ağarmasıyla beraber bu imkânı civardaki siperlerimizin ateşleriyle tamamen ortadan kaldırılmış ve işgal ettiği siperleri de takviye edemeyecek bir hale gelmişti. Geceden 57. Alayca kaybedilen söz konusu siperlerin geri alınmasına çalışılmışsa da başarılı olunamamıştı. Sabah saat 5 evvel sıralarında 57. Alayın cephesine koştum ve söz konusu cepheye derhal Çataldere menbalarında bulunan 27. Alayın ihtiyatlarından bir tabur gönderdim. Düşman gerek cephesinden ve gerekse yan taraflardan yapılan bilhassa bomba ateşlerine rağmen zapt ettiği siperlerde inatla direniyordu. Fakat 27. Alayın sol kanadına bitişik olan 31 numaralı sipere girmiş olan düşmana adı geçen alay tarafından yandan baskı yapılarak ve 32 numaralı siperin sol kanadından da 57. Alay tarafından aynı tarzda hareket tatbik edilerek düşmanın işgali altında bulunan siperler kısım kısım ve içinde bulunan düşman tümüyle telef edilmek ve bombalarla parça parça havaya uçurulmak suretiyle düşman cesetleriyle dolu oldukları halde söz konusu siperler geri alınmıştı. Bu muvaffakiyetin ardından zaten daha evvel muvaffakiyet halinde karşı taarruzla düşman siperlerine girmeye teşebbüs etmeleri hakkında verilen emir nedeniyle, her iki alay harekete karşılık vermeye teşebbüs etmişlerse de düşman, geri aldığımız siperlerin karşısında bulunan kendi siperlerini fazla kuvvetlerle işgal etmiş ve istinat ve ihtiyatlarını sıklaştırıp yaklaştırmış, bir taraftan da Yükseksırt ve Merkeztepe'den yoğun yan ateşler açmış olduğundan kazanılacak neticenin yapacağımız taarruzun fedakârlığı değerinde olamayacağı görülerek tasarlanan karşı hareketten vazgeçilmişti. Düşmanın bu gece ve bugünkü muharebede zayiatı üç binden fazla tahmin edilmiştir. Düşmanın burada bahsedilen taarruz ve hücumundan maksadı Güney Grubu'nda yapmakta olduğu büyük ölçekli taarruzlarıyla alakalı olduğu gibi, öteden beri Arıburnu cephesinde göz koyduğu Bombasırtları'nı ele geçirmek maksadına da dayandığı sanılmaktadır.

24 Mayıs'ta (6 Haziran 1915) bir hadise olmadı. 25 Mayıs'ta (7 Haziran 1915) öğleden sonra saat 11'de düşman 57. Alayın sağ kanadında Bombasırtı'ndaki siperlerimize taarruz etmiştir. Düşmanın bir kısmı iki mangalık bir siperimize girmeye muvaffak olmuş ve fakat gerek bunlar ve gerekse diğer kısımları neticede telef ve imha edilmiş ve işgal ettikleri siper geri alınmıştır.

26 ve 27 Mayıs'ta (8 ve 9 Haziran 1915) anmaya değer bir olay olmadı.

Sazlıdere ve Anafarta Azmağı arasındaki mıntıkanın emir ve sorumluluğum altına verilmesi tümen karargâhının 180 rakımlı tepeden Düztepe'ye naklini gerektirmişti. Düztepe bir tümen karargâhına göre tümenin Arıburnu cephesinden uzak bir mevki olmamakla beraber cephede bir hareket olduğunda muharebeyi görmek ve idare etmek bakımından uygun olmayan bir mevkiydi.

Düztepe'de yapılacak bir gözetleme mevkisinden tümen cephesini görmek mümkün olmuyordu. Halbuki tümen cephesinde düşmanın vaziyeti daima önemliydi ve faaliyeti eksik olmuyordu. 22/23 (4/5 Haziran 1915) gecesi düşman bazı siperlerimize girmeyi başarmıştı. Karşı hareketleri tanzim ve idare etmek için yine tümen cephesine gitmek zarureti ortaya çıktı. Birkaç gün sonra düşmanın hücumları tekrarlandı. Bu hal dahilinde Ağıldere mıntıkasına doğrudan doğruya emir ve kumanda etmek imkânsız olmamakla beraber, beni tümen cephesinde bağlı bulunduracak bir düşman hareketi zamanında Ağıldere mıntıkasında ortaya çıkacak hadiseleri tam bir

emniyetle takip ve idare etmek mümkün olamazdı. Bu görüşlerimi Kuzey Grubu Kumandanlığı'na arz ederek Sazlıdere'den Azmak mıntıkasına kadar sahil mıntıkasının tümenle irtibatının kesilmesini istirham ettim. Adı geçenin buna verdiği cevap şuydu:

> "Azmak dökülüş yerine kadar sahil kısmının kapatılıp gözetlenmesi vazifesinin de 19. Tümene verilmesi Ordu Kumandanlığı'nın yazısı üzerine olmuştur. Tümenin bu işle de uğraşmasında belirtilen zorluklar dikkate alındı. Ordu Kumandanlığı'nın görüşü ve onayı alınırsa, söz konusu mıntıka sizden ayrılacaktır. Şimdilik eskiden olduğu gibi vazifeye devam edilmesi lazımdır. Sazlıdere'deki tabura kumanda etmenin, asıl cephedeki düşmana karşı faal bulunmaya bir engel oluşturmayacağımı zannederim."

Bu emre göre, maruzatımın dikkate alınacağı anlaşılmıştı. Sazlıdere tarafının irtibatının kesilmesi meselesinde söz konusu mıntıkaya memur olan 45. Alayın 3. Taburuna kumanda etmek veya edememek tarafı tabii ki önem taşımıyordu. 22, 23 gün Arıburnu cephesinde ve en önemli safhalar içinde bir kolordudan fazla bir kuvvet kumanda ve idare edildikten sonra, başında bir kumandanı olan ve kumandası binbaşısına ait olan bir taburun kumandası gayet basit bir meseleydi. Ve esas maksat yalnız bir tabura kumanda etmek olunca, hiçbir mahzuru olmayacağı tabii idi. Bu sebepten dolayı söz konusu Ağıldere mıntıkasına verdiğim önemi tekrar etmek üzere, Kuzey Grubu Kurmay Başkanı'nın şu şekilde dikkatini çektim:

> "Sazlıdere ile Azmak arasındaki mıntıkanın bendenizce görülen önemi ve buna göre kapatılıp korunması hakkında 26.3.1331 (8 Haziran 1915) tarih ve 1914 numaralı yazıda maksadımı tamamen arz ve izah edememiş olduğuma hükmederek tekrar ederim ki, düşman ilk sahip olacağı fazla kuvvetlerini buraya çıkaracak ve Kocaçimen silsilesini tutmaya teşebbüs edecektir!
>
> Bu inançta bulunulduktan sonra, bir tabura kumanda etmekle burasının teminat altında bulundurulduğuna iman etmek ve yalnız 19. Tümen cephesindeki faaliyetle meşgul olmak bilmem ne dereceye kadar mümkün olabilir. Bu sebeple mevcut şartlar dahilinde Sazlıdere dahil olmak üzere Azmak'a kadar olan mıntıkanın korunması sorumluluğunu kabul etmekte mazur olduğumu ve buna göre gereğinin yapılmasını lütfen müsaade buyurmalarını Kumandan Paşa hazretlerinden istirham etmenizi hassaten rica ederim."

Belirtilen görüşler doğru bulunarak Sazlıdere ile Anafarta arasındaki mıntıka ve söz konusu mıntıkadaki kuvvetler 28 Mayıs günü tümenden ayrılmış ve Ağıldere Mıntıkası adıyla doğrudan doğruya Kolordu'ya bağlanmıştı.

28. günü (10 Haziran 1915) tümen cephesinde bir hadise yoktur.

29. (11 Haziran 1915) günü öğleden evvel saat 2'de düşman Bombasırtı'nda bulunan 57. Alayın 2. Taburu tarafından işgal ve muhafaza edilen 31, 32, 34 numaralı siperlerimize hücum etmişse de, edilen mukavemet üzerine çok zayiat verdirilerek maksatları neticesiz bırakılmıştı.

Bombasırtı'nda Boyun noktasına komşu olarak 14 Nisan (27 Nisan 1915) taarruzundan sonra 5. Tümenin 14. Alayı tarafından oluşturulan ve 30, 31, 32, 33, 34 numaralarla anılan bu siperler Arıburnu cephesinde 7-8 metreden 10-12 metreye kadar

düşmana yakın olan siperlerdir. Bu yakınlık ve bu siperler üzerindeki hadiseler kendilerine özel bir mevki ve tarihi şöhret kazandırmıştır diyebiliriz. Arıburnu cephesinde düşmana bunlardan daha yakın siperlerimiz yoktur. Bunların karşısında olan ve s, g harfleriyle anılan düşman siperleriyle de gerileri Korkuderesi'ne inen bir yarın kenarında inşa edilmiş olmak itibariyle özel bir mahiyete sahipti. Söz konusu siperlerdeki düşman daima ürkek bir haldeydi. Bu sebepten dolayı numaralarını zikrettiğimiz siperlere karşı faaliyet ve saldırıları hemen hiçbir gün ve gece eksik olmazdı. Üstten bombalar ve yeraltından lağımlar infilakıyla bu siperlerimiz bütün manasıyla bir cehenneme çevrilmekteydi. Tabii ki düşmanın da karşı siperleri hemen aynı haldeydi. Düşmanın bombalarından telefatın azaltılması maksadıyla üzerleri kalaslarla örtülmüş olan bu siperlerde düşman yanıcı sıvı şişeleriyle ikide birde yangına yol açmakta, yoğun alevler ve dumanlar ortaya çıkmaktaydı. Hakikaten bu siperlerde pek çok telefat vermekteydik. Buna rağmen yiğit ve mütevekkil askerlerimiz bütün bu yangın ve bomba ve yeraltı lağım infilaklarına göğüs gererek kayda ve iftihara değer bir dirençle siperleri muhafaza etmekte ve düşmana karşı koymaktaydılar.

30, 31 Mayıs ve 1 Haziran'dan 16 Haziran'a (12, 13, 14 Haziran'dan 29 Haziran 1915'e) kadar önemli hadiseler yoktur. 30 Mayıs'ta (12 Haziran 1915) 64. Alay –ki, 14 Nisan'dan itibaren bugüne kadar Arıburnu cephesinin sağ kanadında ve Cesarettepesi'nde bulunarak takdire değer fedakârlıklarla mevkisini muhafaza etmiş ve düşmanın kendisine yönelttiği bütün hücumları ve harekâtı neticesiz bırakmıştı– 18. Alayla değiştirilerek Kayalıtepe taraflarında bulunan 9. Tümene gönderilmişti.

16 HAZİRAN (29 HAZİRAN 1915) GÜNÜ

Bir iki günden beri düşmanın Arıburnu cephesinde gösteri niteliğinde birtakım ateş baskınları tekrarlanmaktaydı. Düşman 15 Haziran'da (28 Haziran 1915) sol kanattaki 16. Tümenin sol kanadına zayiatla neticesiz bıraktırılan bir taarruz yapmıştı. Bugün 16 Haziran akşamı da saat 9.30 sıralarında tümen cephesine tekrar bir ateş baskını yaptı. Bu sıradaydı ki, 57. Alay Kumandanlığı'ndan, söz konusu alayın Merkeztepe'deki 1. Tabur Kumandanı Mümtaz[1] Binbaşı Zeki Efendi'nin raporuna atfen, düşmanın Merkeztepe üzerinden söz konusu tabura taarruza kalkıştığı bildiriliyordu. Tabii ki bu haber, kaynağı itibariyle gayet açık görülmüş ve dün 16. Tümene başarısızlıkla yaptığı ve hakiki maksadı gösteriden ibaret olan taarruzlarını bugün de tümen cephesine tekrar etmekte olduğu kanısını doğurmuştu. Siperlerimizin düşman mevzilerine gayet yakın olması, cephenin önemi, harp mıntıkasının büyük kıymeti, her durumda süratle tedbirler alınmasını gerektiriyordu. Düşmanın Güney Grubu'nda yapmakta olduğu ciddi ve büyük ölçekteki taarruzlarını dolaylı olarak himaye etmek maksadıyla Arıburnu'nda bir iki gündür dikkatimizi çekip bizi bulunduğumuz yerde tutarak aldatmakta olduğu tamamen anlaşıldığından, karşı bir hareket herhalde bir başarı kazandırabilecekti. 57. Alaya düşmanın taarruz ettiği cephedeki kuvvetini takviye ederek karşı taarruza geçmesi emredildiği gibi, ihtiyatta bulunan 72. Alaydan iki tabur da aynı maksat için tümenin sol kanadına kaydırılmış ve aynı zamanda Cesarettepesi'nde bulunan 18. Alayla Yükseksırt'a taarruza karar verilmişti. Bu maksat için verilen emirler aynen şudur:

1 Mümtaz subay: Harp Akademisi'ni bitirmiş, ancak kurmaylığı onanmamış subay. (Y.N.)

57. Alay K.

Saat 9.55 sonra

"Düşmanın taarruz ettiği cephedeki kuvvetinizi takviye ederek karşı taarruza geçiniz."

72. Alay K.

"Alayın merkezi ağırlığını Edirne bayırına yaklaştırınız. Orada emrimi bekleyiniz ve bu emrimin icra edildiğini bana bildiriniz."

Bu sırada düşmanın Merkeztepe'den yapmak istediği taarruzun neticesiz kaldığı (böyle bir taarruzun olmadığı sonradan anlaşılmıştı) 57. Alay Kumandanlığı'ndan bildiriliyordu. Düşmanın sahte ve gösteri amaçlı harekâtına kati bir delil olan bu durum, karşı taarruz yapmak hakkındaki kararımı ortadan kaldıramamıştı. Kirte'de büyük çaptaki düşman taarruzlarının devamı bize karşı yapmakta olduğu sahte hareketlerin perdesi altında Arıburnu'ndan Seddülbahir'e kuvvet göndermekte olduğu ihtimalini kuvvetlendirmekteydi. Düşmanı böyle bir hareketten alıkoymak veyahut cephemizde zayıf olduğu halde Seddülbahir'den getireceği takviye kuvvetleriyle Güney Grubu'nun yükünü hafifletmiş olmak faydasız değildi. Bu sebeplere ve görüşlere dayanarak saat 10.10 sonra'da şu emirleri verdim:

72. Alay K.

"Hemen bütün kuvvetinizle 57. Alayın Merkeztepe'de bulunan sol kanadını takviye ederek taarruz ediniz."

18. Alay K.

"Düşman Merkeztepe'den 57. Alayın sol kanadına taarruz ediyor. Bu alaya söz konusu kanadı takviye ederek karşı taarruza geçmesini emrettim. 18. Alay karşısında bulunan düşmana taarruz edecektir."

Durumu aşağıdaki raporumla saat 10.20 sonra'da Kuzey Grubu Kumandanlığı'na arz ettim. Başkumandan Vekili Paşa hazretleri de Kuzey Grubu karargâhında bulunuyorlardı.

"Düşmanın sol kanadımız aleyhine vuku bulan taarruzu def edilmiştir. Düşmana söz konusu kanattan ve Yükseksırt'tan karşı taarruz yapılmasını emrettim."

Bu geceki karşı taarruz harekâtımın Kolordu'ca uygun bulunduğu anlaşılıyordu. Karşı taarruzun yapılma zamanı olan gece yarısına (saat 12) kadar geçen zaman zarfında, hareketin yapılmaması hakkında Kolordu'dan hiçbir tebligat yapılmamış ve fikir ve kararımda tamamıyla serbest bırakılmıştım. Bu hareket tasvip edilmekte ve fakat sorumluluk bana bırakılmaktaydı. Gece yarısından biraz sonra, yani saat 12.20'de

72. Alay 1. ve 2. Taburlarıyla Cesarettepesi'ndeki Mehmet Çavuş ve 18 numaralı siperlerden çıkarak düşman siperlerine atılmış ve düşman siperlerini kolaylıkla zapt etmişti. Bu bilgi saat 12.50'de alayda bulunan tümen haber subayı tarafından bildiriliyordu. Alay Kumandanlığı'ndan bu başarıyla ilgili olarak ancak saat 1 evvel'de aşağıdaki rapor alınmıştır:

> "Sağdan taarruz eden 2. Tabur düşmanın birinci ve ikinci hat siperlerini zapt etmiştir. Soldan taarruz eden 1. Tabur üç bölüğüyle düşman siperlerine girmiştir. Düşmandan bir mitralyöz alınmıştır. Üçüncü tabur da takviyeye başlamıştır."

Aynı zamanda bu bilgiyi Kuzey Grubu Kumandanlığı'na bildirdim. Kolordu'ca bu ilk başarıya fevkalade önem verilmiş ve başarının devamı için 5. Tümenden bir alayın tümen emrine gönderilmesi için söz konusu tümen kumandanlığına emir verilmişti. 5. Tümen 15. Alayı tümene katılmak üzere Conkbayırı'na gönderdiğini saat 1.30 evvel'de bilgi veriyordu. Bu zamana kadar cephesi karşısındaki düşmana hücum etmesi emrini alan 57. Alay tarafından henüz bir hareket gösterilemiyordu. Saat 12.50 evvel'de söz konusu alayın vaziyetini Alay Kumandanı aşağıdaki raporuyla bildirmişti:

> "Cephede bulunan 3. Tabur hücuma kalkacaktır. Bu taburla işbirliği yapmak üzere 72. Alayın 2. Taburu gönderilmiştir. Kendi ihtiyat taburumun iki bölüğü 1. Taburu takviye etmiştir. Diğer iki bölüğün biri 42, 43, 44 numaralı siperleri işgal etmiştir. Biri de ihtiyattadır. 72. Alayın 1. Taburu da alay karargâhında ihtiyattadır."

Bu rapora rağmen geçen zaman zarfında 57. Alay taarruza geçememekteydi. Gerçi askerin bir kısmı 31 ve 32 numaralı siperlerden ileriye atılmak emeliyle siperlerden kalkmışlarsa da, 70 yaralı ve bir miktar şehit vermekle ve 3. Tabur Kumandanı Binbaşı Hayri Bey'in hafif yaralanmasından başka bir netice alınamamıştır. Diğer taraftan 18. Alayın başarısının sürdürülmesi ve Yükseksırt'ın Arıburnu cephesinde düşman için taktik bakımdan taşıdığı önem sebebiyle bu taraftaki hareketin şiddetlendirilmesi ve neticeye yaklaşılması pek ziyade lazım olduğu gibi, düşmanın Yükseksırt'tan karşı taarruzu ihtimali de aynı derecede kuvvetliydi. Bu nedenle saat 1.30'da 57. Alayın hareketi durdurulmuş ve söz konusu alaya 72. Alaydan gönderilen taburların sağ kanada gönderilmesi emredilmişti. 18. Alayın ilk başarılı baskını üzerine düşmanın gerek Çataltepe ve gerek 27. Alayın cephesi karşısında bulunan siperindeki mitralyözleri harekât sahasını yandan yoğun ateş altına almaya başlamışlar ve telefat verdiriyorlardı. Bu hal düşman siperlerine giren askerlerimizin geriden kolayca takviye edilmesini zorlaştırıyordu. Düşman siperlerine giren kısımların başarıyı ne derece muhafaza ettikleri anlaşılamıyordu. Saat 2.35 evvel'de alaydaki tümen haber subayı alayın ikinci taburunun kısmen evvelki vaziyetini muhafaza ettiğini, diğer kıtaların takviye edemediğini, askerin siperlerden fırlaması için gayret edilmekte olduğunu bildiriyordu. İleri atılmış olan bölükleri hemen takviye etmesi lüzumunu saat 3 evvel'de yazdığım emirle Alay Kumandanı'na bildirdim. Alay Kumandanı'ndan belirli ve kati hiçbir cevap alamıyordum. Tümen Kurmayı da vaziyeti anlamak üzere olay yeri olan Cesarettepesi'ndeki siperlere gönderilerek kazanılan mevkinin her durumda muhafazası ile beraber başarının uzatılması fırsatlarının aranmasından geri kalmaması ve tümen ihtiyatlarıyla da lüzumu ha-

linde takviye edileceği hakkındaki görüşe dair lüzumlu talimat verilmiştir. Her iki tabur kumandanıyla Alay Kumandanı'nın muharebeyi idare edememekte oldukları anlaşılmakta, ancak zapt edilen düşman hatlarının gerilerinin ikinci mevkilerle kapalı bulunması başarının uzatılmasını zorlaştırdığı gibi, düşmanın şimdiye kadar pek zayıf olan cephe ateşlerinin yandan yapılmakta olan ateşler gibi şiddet kazanmasından, kıta kumandanlarında tükenen sevk ve idare ile nüfuz ve iktidarı yeniden sağlamaya ve geriden giden takviye kıtalarının iyi idaresinde başarı sağlanamamaktaydı. Bu vaziyet saat 4 evvel'e kadar devam etti. Bundan sonra zamanında takviye edilemeyen ve düşmanın şiddetli ateşleri altında kalan ilerdeki erler de mevzilerinde barınamamış olmakla peyderpey geri çekilerek zapt edilen mevzinin boşaltılmasına mecburiyet ortaya çıkmıştır.

Günün de ağarmaya başlaması harekâtın verimsizliğini büsbütün artırıyordu. Arz edilen sebeplerden dolayı muharebe kendiliğinden kesilmiş bir hal kazandığından bizzat 18. Alayın Cesarettepesi'ndeki siperlerine gittim. Neticeyi ve askerimizin durumunu gözlerimle gördüm. Ve bu andan sonra yeniden teşebbüsün yapılmasının, bozulmuş bulunan idare düzeninin sağlanmasıyla mümkün olduğu anlaşıldığından ve bu ise saatler alacağından 18. Alayın eski vaziyetini muhafaza etmesi tercih edilerek muharebeye ara verilmesi mecburen kabul edilmişti. Bu muharebede sekiz yüzden fazla zayiatımız olmuştur.

Netice olarak muharebenin başarısızlığa uğraması ve zayiatın önemlice olması sebepleri üzerine, bu muharebenin maksatsız olarak yapıldığına hükmedilmişti. Hakikaten Kuzey Grubu Kumandanlığı'ndan aşağıdaki uyarı geldi:

Suret

Ordu'da insan ve cephanece bazı israflar dikkatimi çekti. Mesela 16/17 Haziran 1331 (29/30 Haziran 1915) gecesi 19. Tümen cephesine düşmanın yaptığı taarruz ve tarafımızdan yapılan karşı taarruzun bize takriben bin kişiye mal olduğunu işittim. Düşman sırf bir ateş baskını yapmış ve ciddiyetle taarruza da kalkmamış iken hazırlanmadan ve bir maksada dayanmadan tarafımızdan yapılan karşı taarruz beyhude telefata mal olmuştur. Fırsatlardan istifade tabiidir. Fakat önemli telefata mal olan maksatsız taarruzlar yapılmasın.

Kuzey Grubu Kumandanlığı'na

Başkumandanlık Vekâleti katından 20 Haziran 1331 (3 Temmuz 1915) tarihiyle gelen telgraf emri maddelerinden bazısı yukarıya çıkarılmıştır. Zaten ben de emredilen yukarıdaki maddeleri esas kabul edegelmekte olduğumdan gerek insan ve gerek mühimmatça israfa yol açabilecek maksatsız teşebbüslere meydan verilmemesi hususunda icap edenlere açık ve kati emirlerin verilmesini rica ederim.

Beşinci Ordu Kumandanı
Liman von Sanders

19. Tümen Kumandanlığı'na

1675 Kuzey Grubu Karargâhından
Özeldir 1.5.1331 (14 Temmuz 1915)

İnsan ve cephanece lüzumsuz israftan sakınılması hakkında Başkumandan Vekili Paşa hazretlerinin, 5. Ordu Kumandanlığı'nın ek mektubuyla alınan emirlerin sureti ektedir. 16/17 Haziran 1331 (29/30 Haziran 1915) gecesi vakasında Kumandan hazretleri Kemalyeri'nde gözetleme yerinde bizzat bulunarak olayın şahidi olmuşlardı. Düşmanın Merkeztepe üzerinden 57. Alay cephesine taarruza kalkıştığını haber aldıkları vakit o cephede düşman siperlerinden ateş edilmekte olduğunu da görüyorlar ve böyle yakın bir mesafede düşmanın hem hücum ve hem de ateş etmesinin nasıl mümkün olabileceğini soruyorlardı.

Yükseksırt'ın zapt olunması hakkındaki arzu ve emelin gerçekleşmesi için ancak kâfi miktar mühimmat sarfıyla topçu tarafından önceden taarruzun hazırlanmasının lazım geleceği ve bunun için de kolordunun emrinin beklenmekte olduğu tarafınızdan evvelce bildirilmiş ve bu bildirim uygun görülerek, buraca mühimmatın ikmaline çalışılmakta bulunulmuştu.

Karşı taarruza gelince: En ileride bulunan kıtaların düşmanın küçük bir hareketini hissetmeleri üzerine geriye mübalağalı bildirimlerde bulunmakta oldukları maalesef ekseriyetle görülmekte ve tabii ki bu gibi yanlışlıklara sebep olmaktadır. İki tarafın siperleri birbirine o kadar yakındır ki, artık burada yapılacak ileri hareket bir taarruz olmaktan çok bir baskın, bir hücumdur. Böyle bir hareket ancak kâfi kuvvetlerle yapılabilir. Karşı hücum yapılması da düşman tarafından bu şekilde vaki olacak hücumun geriye püskürtülmesine bağlıdır. Asıl hücuma maruz kaldığı bildirilen 57. Alay cephesinde ise o kadar yoğun ateşe karşılık ertesi sabah düşmandan tek bir ceset bile görülmemiş, dolayısıyla düşman hücumunun en ileride bulunan herhangi bir kıtanın hayal mahsulü olduğu ortaya çıkmıştır. Bu gibi mübalağalı haberlerle kumandanların fikirlerini karıştıranların ve yanlış yola sevk edenlerin uyarılması lazımdır. Geceleyin gayet şiddetli bir ateş muharebesinin ardından 18. Alayın hücumu ne bir karşı hücum ve ne de bir baskındır. Bu sebeple Başkumandan Vekili Paşa hazretlerinin emir buyurdukları gibi insan ve cephanece lüzumsuz israftan sayılmasını tasdik etmek gerekir. Bütün bu açıklamalarımla sizde varlığını büyük bir iftihar ve memnuniyetle gördüğüm fedakârlık ve taarruz hissinin eksilmesini arzu etmem. Ancak her fırsattan istifadeye daima hazır olmakta devamınızı görmek isterim. Şu kadar ki maiyetinizdeki kumandanlara, mübalağalı ve yanlış haberler vermekten sakınmalarını özel olarak emir ve tebliğ etmenizi rica ederim.

Kuzey Grubu Kumandanı
Esat

Bu uyarının olay tarihinden on dört gün sonra yapılmış olması, Başkumandanlık Vekâleti katının sorduğu sorumluluğun yükünü benim omzuma atmak tedbirine girişmekten başka bir anlamı içermediğini göstermektedir. Ben bu hususta müdafaa sebepleri aramaya tenezzül etmektense, hakikaten pek ağır olan bu sorumluluğu üzerime almakta cidden büyük derecede vicdani hazla duygulanmıştım. Ve bu haz bütün askeri hayatımda daima ve tatlı bir hatıra bırakacaktır.

Hakikaten böyle bir taarruzun ordu veyahut kolordu kumandanlarınca emir ve takdir olunabileceği hatırlardadır. Çünkü taarruza karar verdiren sebeplerin ve tesirlerin (Güney Grubu'nda düşmanın kati taarruzları, Arıburnu cephesindeki düşman kuvvetlerinin muhtemel değişikliği) derecesi ordu ve kolordu kumandanlarınca takdir olunabilir...

Ancak düşmanla temasta bulunan bir kumandanın düşmanın durumunda gördüğü şüpheli ve istifade edilebilecek vaziyetlerden istifade etmek üzere hareket edeceği herkesçe bilinmektedir. Ve esasen taarruza karar verildiği bildirilmek suretiyle hareket hakkında Kolordu Kumandanlığı'na bilgi arz edilmişti. Böyle bir hareketin maksatsız olması halinde daha büyük karargâhlarca derhal telefonla verilecek bir emirle dikkat çekilir ve hareketin yapılmasından vazgeçirtilirdi. Üst kumandanlarca böyle bir uyarıya lüzum görülmemesi görüşlerimin ve kararımın uygun görüldüğünü gösterdiğinden, tabii ki kendim verdiğim bir kararı geriye almayarak icrasına giriştim. Taarruzu Yükseksırt'a yöneltişim, söz konusu noktanın düşman için can alacak bir mevki olduğu ve burada kazanılacak mevzî bir başarının düşmanın Arıburnu'nda hal ve vaziyetini tehlikeye düşürüp bizi nihai zafere ulaştırabileceğindendi.

Kolordu'nun da zaten evvelce söz konusu Yükseksırt aleyhinde bir taarruz yapılması kararı olduğu bilindiği gibi, bu maksat için dahi taze bir halde olan 18. Alay ile bir havan bataryası verilmişti. Ve hazırlık yapılması emredilmişti. Ne derece hazırlandığımız ve Yükseksırt'a taarruz şekli hakkında Kolordu Kumandanı'na 17.4.1331 (30 Haziran 1915) tarihinde aşağıdaki raporumu takdim etmiştim:

Kuzey Grubu Kumandanlığı'na

Dün gece (16.4.1331) (29 Haziran 1915) saat 10 (sonra)'da takdim ettiğim raporumda arz ettiğim gibi dün öğleden sonra saat 9.30'da düşman bütün tümen cephesinde yoğun bir piyade ve mitralyöz ateşiyle faaliyete geçmişti. Düşmanın bir gün evvel öğle vaktinde aynı şekilde mevzilerimizi şiddetli bir ateş altına aldığı sırada, sağ kanadıyla Kanlısırt güneyinden taarruza kalkışması sebebiyle bu gece de aynı bir harekette bulunabileceği ihtimali dikkate alındı. Bunun üzerine alaylara gerideki ihtiyatlarının cephelere yanaştırılması emri verilmiş ve bir bakıma tümen ihtiyatını oluşturan 72. Alay 1., 2. Taburun Merkeztepe'den bir taarruza maruz kaldığı haberi verilmiş ve mevzinin nezaketi sebebiyle dikkate alınması icap eden 57. Alay cephesi gerisine yanaştırılmış ve sonra düşmanın bir saat kadar devam eden şiddetli ateşi ardından umumi bir taarruz görülmemiş olmakla beraber bu cephede düşman teşebbüsünün neticesiz kaldığı ve dolayısıyla ciddi olmadığı anlaşılmıştır. Düşmanın hareketi Güney Grubu'nda daha gündüzden bilinen ısrarlı taarruzunu takviye etmek üzere bu cepheden kuvvet nakletmesi veyahut kuvvet nakledilmiş olduğunu gizlemek için olduğuna ihtimal verilmiştir. Ve aynı za-

manda bu sıralarda gündüz ve gece muhtelif zamanlarda tekrarlanan ateş baskınları ve gösteri hareketlerine karşı atıl bir vaziyette kalarak düşmanın manevi kuvvetini yükseltmemek, bilakis kahramanca hareketle çoktan beri gösterilen yeni bir atılımla felakete uğratılması uygun görülmüştür.

Buna dayanarak bu maksatla bir karşı taarruza karar verilmiştir. Yapılacak karşı taarruzun düşmanın önemli bir noktasına yöneltilmesi lüzumuna dayanılarak, taarruz, öteden beri önemi bilinen Yükseksırt'a karşı yöneltilmiştir. Bu vazife de, kuvveti henüz yıpranmamış olması itibariyle, söz konusu mevziye karşı bulunan 18. Alaya verilmiştir. Zaten alayın tümene verilmesinin bu maksatla olduğunu da dikkate alarak yüksek taraflarınca da öteden beri arzu buyurulan taarruzun yapılması emredilmiştir.

Alaya öğleden sonra saat 10.10'da taarruz emri verilmiştir. Bundan evvel de saat 9.55 (sonra)'da 57. Alaya da düşmanın taarruza kalkıştığı haberi üzerine karşı taarruza geçmesi emri verilmişti. Fakat biraz önce arz edildiği gibi 57. Alay gerisinde 72. Alay 1. ve 2. Tabur yanaştırıldığı ve ardından işbu alayın bir taburla da Boyun noktasındaki cephesi takviye edildiği halde, taarruz ve hücuma kalkmak imkânı ortaya çıkmamıştır. Bu alay saat 12.55 (evvel)'de hücuma kalkacağını bildirmişse de, ciddi bir hareket görülmeyince (gerçi askerin bir kısmı 31 ve 32 numaralı siperlerden ileriye atılmak emeliyle siperlerden kalkmışlarsa da, yetmiş yaralı ve bir miktar şehit vermekle ve 3. Tabur Kumandanı'nın hafif şekilde üç yerinden yaralanmasından başka bir netice vermemiştir) saat 1.35 (evvel)'de hücumdan vazgeçmesi ve takviye için gönderdiğim 72. Alay taburlarını sağ kanada iade etmesi için Alay Kumandanlığı'na emir verdim.

18. Alayın taarruzunun yapılma tarzına gelince: Alay saat 12.20 (evvel)'de Mehmet Çavuş ve 18 numaralı siperlerden ve Cesarettepesi'nin kuzeyindeki dere ile doğusundaki Korkuderesi arasından olmak üzere taarruza başladı. Taarruzun başladığı, bir aydınlatma tabancasıyla gösterildi. Conkbayırı'ndaki sahra topçusuyla 180 rakımlı tepenin güneydoğusunda bulunan dağ bataryaları Yükseksırt'ı ateş altında tutuyordu. Alayın İkinci Taburu sağdan, Birinci Taburu soldan olmak üzere hareket edilerek kolayca düşmanın siperlerine yaklaşılarak ilk hamlede düşmanın (H) siperlerine girilmiştir. Ve söz konusu siperlerin birinci ve ikinci hatlarını zapt ve işgal etmişlerdir.

Düşmanın söz konusu siperlerdeki erlerinden kaçamayanlar telef edilmiş ve erlerimiz orada yerleşmiştir. İşbu başarı üzerine kazanılan düşman mevzisinin elde bulundurulması lüzumu Alay Kumandanlığı'na bildirilmiş ve Tümen Kurmayı da Cesarettepesi'ne Alay Kumandanı yanına gönderilerek kazanılan mevkinin her durumda muhafazasıyla beraber başarının yenilenmesine fırsat aramaktan geri durmaması ve tümen ihtiyatlarıyla da lüzumu halinde takviye edilebileceği hakkındaki noktayla ilgili lüzumlu talimat da verilmiştir. Ancak zapt olunan düşman hatlarının gerilerinin ikinci derecede engellerle kapalı bulunması başarının yenilenmesini zorlaştırdığı gibi, düşmanın gerideki hatlardan açtığı şiddetli makineli tüfek ve piyade ateşleriyle bombalardan dolayı erler çok fazla etkilenmeye

başlamıştır. Bununla beraber geriden giden takviye kıtalarının iyi idare edilmemiş olması ve zapt edilen siperlere girinceye kadar bir kısım erin ateşten etkilenip ilerleyememesi, vaziyeti nazik bir hale sokmuş bulunuyordu. Bu vaziyet saat 4 (evvel)'e kadar devam etti.

Bundan sonra zamanında takviye edilemeyen ve düşmanın şiddetli ateşleri altında kalan ilerideki erler de mevzilerinde barınamamış olmakla peyderpey geri çekilerek zapt edilen mevzilerin boşaltılmasına mecburiyet ortaya çıkmıştır.

Daha sonra gündüz olması ve alayın taarruz ve hücumdan dolayı ortaya çıkan düzensizliği ile zayiatı taarruzun yenilenmesine yer bırakmadığından eski vaziyet alınarak muharebe kesilmiştir.

Erler cesaretle harp etmiştir. Maneviyat bozulmamıştır. Bu muharebede alayca zayiat miktarı ortaya çıkmamışsa da, sıhhiye bölüğü sargı yerindeki yaralı miktarı üç yüz kırk üç ere ulaşmıştır. Şehitlerin sayısı henüz anlaşılmamıştır. Düşmanın zayiatının çok büyük olduğu tahmin edilmektedir.

İkinci taburdan bir yüzbaşı, bir üsteğmen şehit, bir teğmen yaralı, bir subay vekili ile bir teğmen kayıp, birinci taburdan bir yüzbaşı yaralı, üçüncü taburdan bir yüzbaşı ve bir subay adayı yaralı olduğu anlaşılmıştır. Şimdi alay düzenini sağlamış, öteden beri işgali altında bulundurduğu siperleri emniyetli bir şekilde muhafaza etmekte bulunduğu arz edilir.

19. Tümen Kumandanı
Albay
M. Kemal

Bu raporda Yükseksırt'a taarruzun zamanı ve imkân şekli hakkındaki görüşlerimle 16/17 Haziran (29/30 Haziran 1915) gecesi olan hal ve vaziyet ve hareket şekli arasında bazı farklar olabilir. Ancak bir hareketin yapılması için zamanın seçilmesinde ve karar verilmesinde düşmanın hal ve tavrındaki yeni değişikliklerin, araştırmaların ve uzmanlığın da tesiri bilindiğinden hareketin yapılmasına bu sebeplere dayanarak 16/17 (29/30 Haziran 1915) gecesi karar verildi.

Bu gece bir başarıdan emindim. Nitekim ilk taarruzda başarı kazanıldı. Yükseksırt'taki düşman için çok önemli bir mevzinin birinci ve ikinci hat siperlerine kadar girmek bir başarıydı.

Maalesef başarının yenilenmesi veyahut muhafazası hususunda alay ve tabur kumandanlarının idaresi kâfi gelmedi.

Bu konuda 18. Alay Kumandanı Binbaşı Mustafa Bey, 18. Alay 1. Tabur Kumandanı Binbaşı Mustafa ve 2. Tabur Kumandanı Yüzbaşı Celâl Efendi'leri şahit gösterebilirim. Bu kişiler, Yükseksırt'taki başarının yenilenmesini veya muhafazasını ne sebepten dolayı başaramadıklarını itiraf ederler.

Bugünden itibaren 24 Temmuz'a (6 Ağustos 1915) kadar tümen cephesinde önemli hadise olmamıştır. Yalnız 29 Haziran'da (12 Temmuz 1915) bir kısım düşman Merkeztepe'deki 47 ve 48 numaralı siperlerimizde bundan evvel kuvvetli yeraltı lağımlarıy-

la oluşan büyük hendekler içine kısmen tepe üzerinden ve kısmen yeraltındaki lağım dehlizinden söz konusu çukurlara ve siperlerimizin kenarlarına kadar ilerlemişlerse de, siperleri işgal ve müdafaa eden 57. Alayın Birinci Taburundan Teğmen Fahreddin Efendi'nin bir kısım erlerle bunların üzerine atılması neticesi düşmanın kısmen telef edilmesi ve kısmen lağım dehlizlerinden geriye kaçmalarıyla başarı elde edilmiştir.

12 Temmuz'da (25 Temmuz 1915) düşmanın büyük ölçekte umumi taarruz yapmaya hazırlandığı ve bu hareketi ihtimalen Saros körfezinde veya Asya tarafında yapacağı bir çıkarma hareketiyle birleştireceği ve buna göre cephede tetikte bulunulması Kuzey Grubu Kumandanlığı'ndan bildirilmekteydi.

Tümence bu konuda alınan tedbirleri kapsayan, söz konusu günde kıtalara tebliğ edilen aşağıdaki tümen emriyle hakikaten tümen cephesi ve kıtalar böyle bir umumi düşman taarruzuna karşı hazırlanmış ve 25 Temmuz (7 Ağustos 1915) sabahı tümen cephesine yönelen düşman taarruzlarının büyük telefatla neticesiz kalması sağlanmıştı.

Tümen Emri

12.5.1331 (25 Temmuz 1915)
Saat 7.50 (sonra)

1- Miladi Ağustos başlarına doğru düşmanın umumi bir taarruz yapacağı ve bu taarruzu ihtimalen Saros körfezine veya Asya tarafında yapacağı bir çıkarmayla birleştireceği, Ordu Kumandanlığı'nın emir ve yazısına atfen Kuzey Grubu Kumandanlığı'ndan bildirilmiştir.

2- Bundan böyle bu nokta göz önünde tutularak keşif ve gözetlemeye pek ziyade dikkat edilecektir. Her alay cephesi ilerisine geceleri hemen zeki ve mahir keşif kolları çıkaracak, düşmanın durumu ve harekâtı hakkında zamanında bilgi almaya çalışacaktır. Birinci hatta bulunan subaylar pek dikkatli ve uyanık davranacaktır.

3- Kıtalar bilhassa gece yarısından sonra ve tan vaktine yakın muharebeye hazır tutulacaktır (Bundan maksat ihtiyattaki askerin uykusuz kalması demek olmayıp hazırlık derecesinin mükemmel ve emin bir halde bulundurulmasıdır).

4- Düşman gece baskın tarzında veyahut gündüz evvela topçu ile mevzilerimizi ateş altına aldıktan sonra taarruz edebilir. Gece de topçu ve piyade ile mevzilerimizi ateş altına aldıktan sonra taarruza geçmesi ihtimalden uzak değildir. Böyle bir durumda dikkate alınmak üzere aşağıdaki maddeleri emrederim:

a) Her ne vakit olursa olsun düşman topçusu faaliyete geçerek bilhassa siperlerimizle ihtiyatlarımızın bulunduğu mevzileri şiddetli ateş altına aldığı anda bataryalarımız düşman topçusunu susturacak ve ateşlerini üzerlerine yöneltecekler, kısmen de düşman piyade mevzilerini döveceklerdir. Düşmanın taarruza başlaması halinde ise topçu en büyük şiddetini düşman piyade mevzilerine karşı gösterecek ve tabii ki görülecek hedefler süratle imha edilmek üzere fevkalade cesaretle harp edecektir.

b) Her alay işgal ettiği cephesi önünde muhtemel düşman taarruzunu kıracak, düşmanın bir adım ileri gitmesine meydan vermeyecektir. Alaylar ve taburlar ateşle birbirini himaye etmeyi daima göz önünde tutmalıdırlar.

c) Alaylar derhal ve fakat açık olmak üzere bana bilgi yetiştireceklerdir.

d) Düşmanın yoğunlaştırması muhtemel olan topçu ateşlerine ve tayyare keşiflerine karşı bugünlerde korunmaya da çok önem verilecektir.

Emre ektir:

1- Edirnesırtı ve Çatalsırt'ta yapılmış olan tahkimat şimdilik kâfidir.

2- Kabasırt'ta dün gece işaretlenen mıntıkada 4. İstihkâm Bölüğü marifetiyle iki gece zarfında siperler kazılacaktır. Bu tahkimata 72. Alay bütün tahkim aletleriyle bir bölük tahsis edecek ve İstihkâm Teğmeni Haydar Efendi'nin nezareti altında büyük bir faaliyetle çalışılacaktır.

24 TEMMUZ (6 AĞUSTOS 1915) GÜNÜ

Bugün tümen cephesine topçu ateşi başlamıştı. Bu ateş henüz alışılmış derecedeydi. Ancak öğleden sonra şiddetini peyderpey artırmış ve bilhassa 16. Tümen cephesinde ve 19. Tümenin sol kanadında Merkeztepe'ye bir taarruz hazırlığı ima eder şekilde obüs topçusuyla şiddetli ateş açılmıştı. Bunun ardından düşman Kanlısırt'a taarruza geçmiş ve bu teşebbüsünde kolayca başarı sağlamışsa da, tümen cephesinde ateş faaliyetinden başka henüz bir taarruz ve hücum göstermemişti. Tümen topçusuyla Kanlısırt yandan ateş altına aldırıldığı gibi, 27. Alay cephesinde 22 numaralı siperde Merkeztepe ve Kanlısırt taraflarına gerekince ateş edecek şekilde hazırlanan makineli tüfeklerle Kanlısırt'tan siperlerimize taarruz ve hücum eden düşman ateş altına alınmış ve telefat verdirilmiştir. Düşmanın Kanlısırt'taki siperlerimizi işgal etmesi sebebiyle Kolordu'ca verilen emir gereğince 57. Alaydan bir tabur (1. Tabur) söz konusu Kanlısırt'a sevk edilerek 16. Tümenin emrine verilmiş ve bu suretle 16. Tümene süratle yardım edilmiştir. Kanlısırt vaziyetini düzeltmek üzere Kolordu'ca 57. Alay ile Merkeztepe'ye bir hücum yapılması uygun görülerek emredilmiş ve alaya emir verilerek lüzumlu tedbirler aldırılmış ise de, gece olmasıyla beraber esasen bütün cephede tetikte ve hücum hazırlığında bulunan düşman tarafından sürekli olarak açılan şiddetli ateşler, askerin siperlerden çıkmasına mani olmuş ve netice olarak hücum edilememişti. Topçu ateşine devam etmekte olan düşman 57. Alay sol kanadında Merkeztepe'deki siperleri şiddetli bombardıman etmekteydi. Ve söz konusu tepedeki 47 ve 48 numaralı siperlerimizi sürekli ve büyük lağımlarla da attıktan sonra düşman hücuma kalkmışsa da, başarılı olamamış ve 72. Alay 2. Tabur tarafından telefatla püskürtülmüştür (Söz konusu 72. Alay 2. Tabur, 57. Alayı takviye etmek üzere söz konusu alayın emrinde ve Merkeztepe siperlerinde idi). Bütün gece tümen cephesini şiddetli topçu ateşi altında bulunduran düşmanın, tümenin sağ kanadındaki Ağıldere mıntıkasına taarruza geçtiği o taraftan işitilen sürekli piyade ateşinden anlaşılmaktaydı. Tümen cephesinde top ateşi şiddeti düşmanın gece veyahut şafakla beraber bir taarruza geçeceğine tamamen apaçık bir belirti şeklindeydi.

Bu münasebetle bütün kıtalar tetikte ve kumandanlarla subaylar muharebe mevkilerinde ve istinat ve ihtiyatlar uyanık ve cepheye yanaşık olarak bulundurulmuş, ben de maiyetimle topçu gözetleme mevzisinde ve telefon başında geceyi geçirmekteydim.

Düşmanın gece yarısından yarım saat sonra Merkeztepe'den tümenin sol kanadına taarruza geçtiği bildiriliyordu. Düşman bütün siperlerimize ve gerilere doğru bütün vasıtalarını kullanmaya devam etmekteydi. Yağlı paçavralar, yeraltı lağım infilakları, çeşitli bombalar, kara ve deniz topçuları tümenin cephesini sarsmaktaydı. Saat 1.10 evvel, kıtalara şu kısa emri verdim:

> "Umumi vaziyet çok önemlidir. Kumandanlar ve subaylardan her zamankinden fazla fevkalade uyanıklık ve fedakârca çalışma talep ederim."

Saat 3.30 evvel'de de aşağıdaki emirle kıtaların uyanıklığını artırdım:

> "Düşmanın sabahleyin cephemize bir hücuma kalkması muhtemeldir. Mesafenin yakınlığı bakımından ani olan hücumlara derhal karşılık vermek için kıtaların uyanık ve erlerin silahını kullanmaya hazır bulunması lazımdır. Buna göre subayların erleri uykularını yenmeye sevk ve teşvik ve taktik durumun nezaketiyle oranlı hazırlık derecesinin her an ve zaman mükemmel tutulması hususunu rica ederim."

Tümenin cephesinde geçen bu çok önemli anlar sağ kanatta Ağıldere mıntıkasındaki durum ve harekât ile büsbütün nazikleşiyordu. Kuzey Grubu Kumandanlığı'ndan gelen bilgide, Ağıldere mıntıkasında düşmanın taarruzunda şiddetle ısrar ettiği ve takviye kıtaları almakta olduğu bildiriliyordu. Hakikaten Ağıldere'de bulunan 14. Alaydan bazı erler ile bir subay süngüyle yaralanmış oldukları halde tümenin karargâhına kadar gelmişlerdi. Bunların durumu ve söyledikleriyle söz konusu mıntıkada kuvvetli düşman kıtalarının baskın yaptığı ve 14. Alayı kısmen esir alıp kısmen geriye attığı anlaşılmıştı.

Tümeni en çok ilgilendiren Sazlıdere dahilinde düşmanın bir hareketi görülmemekteydi. 24 Temmuz (6 Ağustos 1915) günü 16. Tümene takviye için gönderilen bir taburumuza karşılık Kuzey Grubu 14. Alayın 1. Taburunu tümenin emrine vermiş ve söz konusu tabur da o zamana kadar tümene katılmıştı. Ancak Ağıldere'deki vaziyetin dikkat çekici görülmesi üzerine söz konusu taburun tekrar iadesi emredilmiş ve başlangıçta iki bölüğü Conkbayırı'nı tutmak üzere oraya sevk edilmiş ve diğer iki bölüğü Düztepe'ye yakın tutulmuştu.

25 TEMMUZ (7 AĞUSTOS 1915) GÜNÜ

Saat 4 evvel'den itibaren düşman topçusu azami faaliyetiyle ateş ediyordu. Siperlerimiz ve gizli yollarımız önemli bir şekilde yıkılmaya devam ediyordu. Saat 4.45 evvel'de düşman Yükseksırt'taki siperlerinden ve Korkuderesi dahilinden bütün 18. Alay cephesine ve aynı zamanda 27. Alay cephesiyle Boyun noktasındaki 34 ve 35 numaralı siperlere hücuma kalkmıştır. Her üç alay cephesindeki hücumları askerlerin metaneti sayesinde tümüyle ve büyük telefatla az zaman içinde imha edilmişti. Düşmanın bir kısmı gerek 18., gerekse 27. Alaylar siperlerinin bazılarına girmeyi başarmışsa da, onlar da siperler içinde imha edilmişti. Saat 5'e doğru düşman Ce-

sarettepesi'nde 18. Alaya karşı ikinci bir hücum yöneltmiş ve bu da pek çok telefatla püskürtülmüştür. Düşman hücumlarını ısrarla yapmakta ve hatta subayları sopalarla erlere baskı yaparak birçok defa siperlerden çıkarmaya çalışmakta oldukları görülüyordu. Bu ısrarlı teşebbüsleri de ateşlerimizle kendi siperleri üzerinde erimekteydi.

Düşmanın 19. Tümen cephesine bugün yaptığı hücumlardan maksadının, yeni bir gösteri hareketinden veyahut bu taraftaki kuvvetlerimizi tespit edip Ağıldere tarafına sevk ve istihdam edilmelerini önlemekten ibaret olduğu söylenemez. Düşmanın asıl maksadı, umumi harekâtında kati hedef gördüğü Kocaçimen silsilesine, aynı zamanda 19. Tümeni de geriye atmak suretiyle ulaşmaktan ibaretti. Bu hakikat, tümen cephesinin umumi vaziyete göre olan münasebeti ve doğrudan doğruya Arıburnu-Kocaçimen istikametini kapatması sebeplerinden anlaşılmakta olduğu gibi, düşmanın yaptığı ısrarlı hücumlardan da ortaya çıkmaktadır.

Düşmanın bugünkü hücumunda 3-4 tugaydan aşağı bir kuvvet ayırmadığı, ilk hatta iki tugay kadar bir kuvvetini kullanmasından anlaşılmış olup, ilk hücumda verdiği büyük zayiatı göze aldırarak hücumu yenilemesi ve bunun da neticesiz kalmasına rağmen aralıksız olarak erlerini siperlerden fırlatmak için çaba göstermesi, tümen cephesinde takip ettiği gayenin ciddiyetine açık bir delil oluşturmaktadır. Her üç alayın siperleri önünde ve içinde bine yakın ceset görülmüş olduğuna göre toplam zayiatının üç binden aşağı olmadığı meydandadır. Düşmanın başarısızlığa uğramasının sebebi, kıtalarımızın 14-15 santimetrelik sahra obüs bataryalarının Sazlıdere ile Arıburnu arasındaki iki harp gemisinden yapılan sürekli bir bombardıman altında metanet ve mevkilerini muhafaza etmelerinden ve netice olarak zaten günlerden beri tahkim edilip gözetleme yapılan siperlerimizin sağladığı istifadeden ileri gelmiştir. Bizim tarafın zayiatı da bine yakındı.

Bu zayiat da en fazla düşman topçu ateşlerinden olmuştur. Tabii ki düşmanın her an beklenen hücumunu anında kâfi miktarda ateşle karşılamak için siperler yoğun bir şekilde işgal edilmekte olduğu gibi, istinat ve ihtiyatlar da birinci hatta yaklaştırılmış bulunuyordu. Bu vaziyet, düşmanın topçu tesirinin biraz fazla olmasına yol açıyordu. Tümen cephesine yöneltilen hücumlar izah edildiği gibi püskürtülmüşse de, ancak tümen için daha büyük bir tehlike mevcut idi ki, o da Ağıldere mıntıkasından Şahinsırt ve Conkbayırı'na ilerlemekte olan düşmandı.

Tümenin sağ kanat ve gerileri tesirli bir tehdit altında bulunduğu gibi, belirtilen vaziyet bütün Arıburnu cephesinin düşmesiyle neticelenebilecek bir mahiyette bulunuyordu. Tümen cephesindeki düşmanın eksik olmayan ateş faaliyeti daima ancak bu cepheye kâfi gelmekte olan tümenin kuvvetlerini buraya bağladığından, elde, tümenin sağ kanadına ve Conkbayırı'na yetiştirilecek kâfi kuvvetler yoktu. Bununla beraber 14. Alayın 1. Taburu iki bölüğüyle Düztepe ve diğer iki bölüğüyle Conkbayırı'nı tutması için süratle o tarafa gönderilmişti. Aynı zamanda Kabaksırt ve Sazlıdere güney yamaçlarında bulunan 72. Alayın 1. Taburundan iki bölüğe de Şahinsırt istikametinde yürüyerek söz konusu istikametten ve Sazlıdere menbaı taraflarından Conkbayırı'nı düşmana karşı kapatması emredilmişti. Saat 6 evvel'de Düztepe'den 14. Alayın 1. Tabur Kumandanı Binbaşı Reşit Efendi'nin yazdığı raporda, iki bölüğü ile Şahinsırt'a gitmekte iken düşman tarafından söz konusu sırtın işgal edildiği ve Düztepe'deki siperlerimizden Conkbayırı'na

ilerlemekte olan düşmanın yanına tesirli ateş etmek mümkün olduğundan iki bölükle söz konusu siperlerden düşmana yan ateşi açtığını ve 72. Alaydan gönderilen iki bölüğün kendi sağ kanadında aynı düşmana ateş etmekte olduğu bildirilmekteydi. Bu raporda adı geçen binbaşının vaziyet ve vazifesini anlayamadığı ve istenmeyen bir yerde vakit geçirdiği, Şahinsırt istikametinden gönderilen 72. Alayın iki bölüğünün ise istenen cephede muharebe ettiği anlaşılmakta olduğundan, kendisine iki bölüğünü bırakıp diğer iki bölüğü bizzat kumandası altına alarak süratle Conkbayırı'na gitmesi ve düşmanın hiçbir ateş tesirine bakmaksızın en kısa yoldan hareket edip Conkbayırı'nı tutması emrini verdim. Ve kendisine de yolu göstermesi için tümen karargâhından Mülhak[1] Teğmen Hayri Efendi'yi gönderdim. Daha sonra, söz konusu 14. Alayın 1. Taburunun tümen cephesi için ihtiyat olarak Düztepe'de alıkonulan diğer iki bölüğü de Conkbayırı istikametinde gönderildi. Bu kuvvetler Kuzey Grubu tarafından Conkbayırı'na sevk edilip gönderilmiş bulunan 9. Tümen kıtalarının gelişine değin Conkbayırı ile Şahinsırt'ta düşmanı mümkün mertebe durdurmayı başarmışlardı. Saat 8.05 evvel'de 14. Alayın 1. Tabur Kumandanı tarafından alınan raporda, taburuyla Kurt geçidi dahil olmak üzere Conkbayırı'nı seyrek avcı hattıyla işgal ettiği, 72. Alaydan giden bölüklerin de bunun solunda bulunduğu ve söz konusu bölüklerin 9. Tümen Kurmayı'nın emriyle kendi kumandasına verildiği ve 19. Tümen ile Conkbayırı arasında irtibat kurmakla görevlendirildiği bildiriliyordu. Bu andan itibaren Conkbayırı'nda 9. Tümenin emir ve kumandayı yürüttüğü anlaşılmıştı. Hakikaten saat 9 evvel'de Conkbayırı'na gönderilmiş olan Tümen Mülhakı Hayri Efendi'den aldığım aşağıdaki rapor, söz konusu saatten itibaren Conkbayırı ve Kocaçimen hattına 9. Tümenin yanaşmakta olduğunu anlatmaktaydı. Rapor şudur:

"1- Tahkimatla meşgul olan düşman Conkbayırı'na 2,5 kilometre mesafededir.

2- 14. Alay 1. Taburu buraya (Conkbayırı'na) getirdim.

3- 25. Alaydan iki tabur da Conkbayırı'nı tutmak üzere geliyor. Aynı zamanda burada bulunan 64. Alay, 9. Tümen Kumandanı'nın emriyle Kocaçimen'i tutmak üzere yaklaştırılıyor."

Sağ kanadın önemi sebebiyle tümende bulunan iki istihkâm bölüğü de Düztepe tarafına alınmış ve bunlardan biri daha başında 14. Alay 1. Tabura yardım etmek üzere Conkbayırı'na gönderilmiştir. Her suretle mümkün olabilen kuvvetler Conkbayırı'na gönderildiği gibi, Sazlıdere güney yamaçlarında bulunan 72. Alayın 3. Taburu da Sazlıdere dahilinden ve Keskinsırt ile Şahinsırt'ın güney yamaçlarından ilerlemek isteyen düşman kısımlarını tüfek ve mitralyöz ateşleri altında tutarak bu taraftan hareketlerini neticesiz bırakmaktaydı. Öğleye doğru, düşmanın topçu ateşlerine devam etmesinden başka, tümen cephesi karşısında bazı yerlerde tel örgülerini kaldırdığı ve bazı yerlerde gevşetmeye başladığı bildiriliyordu.

Bu hazırlık yeni bir taarruzu ima etmekteydi. Bir taraftan tümen cephesine dikkat edilirken, diğer taraftan Sazlıdere ve Conkbayırı cephesiyle de tümene olan alakası itibariyle uğraşmaktan geri kalınmıyordu. Conkbayırı'ndaki 9. Tümenle irtibat kurmak ve gördüğüm vaziyeti bildirmek üzere aşağıdaki raporumu göndermiştim:

1 Mülhak: Emir subayı yardımcısı. (Y.N.)

"Conkbayırı-Sazlıdere cephesi düşündüğünüz gibi önemlidir. Bizim cephemizdeki düşmanın belirtilerinden söz konusu cepheye taarruz sonucu çıkmaktadır. 19. Tümenin elinde ihtiyat kuvveti yoktur. Düşmanın Şahinsırt'tan atılması cidden çok önemlidir."

Öğleden sonra 9. Tümen kıtalarının Conkbayırı cephesini 64. ve 25. Alaylarla ve 14. Alay kısımlarıyla tuttukları anlaşılmaktaydı.

25. Alay sol kanadıyla Düztepe'ye kadar yaklaşmıştı. Evvelce gönderilmiş olan 72. Alayın iki bölüğü ve istihkâm bölüğü tarafımıza iade edilmişti.

25/26 (7/8 Ağustos 1915) gecesi düşman cephede saat 1.40 sonra'dan itibaren şiddetli piyade ve mitralyöz ateşi açmış, Bombasırtı cephesinde taarruz teşebbüsleri de hazırlamışsa da, tetikte olan askerlerimizin ateşleri karşısında teşebbüsleri neticesiz bırakılmıştır.

25/26 (7/8 Ağustos 1915) gecesi vaziyeti şudur: Sağ kanatta Düztepe'de Kale İstihkâm Bölüğü, bunun solunda Sazlıdere güney yamaçlarında ve Kabaksırt'ta 72. Alayın 3. Taburuyla 1. Taburundan iki bölük, bu alay cephesinin gerisinde Çataldere menbaları nihayetlerinde Birinci Taburun diğer iki bölüğü, Kabaksırt'ın güney siperleri, Cesarettepe siperleri ve bunun solundaki 15, 16, 17 numaralı siperler sağdan itibaren 18. Alayın 3. ve 2. Taburları tarafından işgal edildi. Bu Alayın 1. Taburu iki bölükle 3. Tabur gerisinde, diğer iki bölüğü ile diğer tabur gerisinde bulunuyordu. 18. Alayın solundan, yani 20 numaralı siperden itibaren 29 numaralı sipere kadar olan cephede 27. Alay iki taburuyla siperlerde, bir taburuyla ihtiyatta, 31 numaralı siperden itibaren Boyun noktasında 57. Alayın 2. Taburu, bunun gerisinde 3. Taburdan iki bölük, taburun diğer iki bölüğü Edirnesırtı'nda, alay ihtiyatında Merkeztepe'de 72. Alay 2. Tabur bulunuyordu. 57. Alayın 1. Taburu Kanlısırt'ta, 16. Tümen emrindeydi. 11. Alaydan oluşturulan bir tabur tümenin emrinde olarak ve Düztepe'de duruyordu. Düşman topçu ateşi bütün yoğunluğuyla gerek tümen cephesi siperlerini ve Düztepe'ye kadar bütün gizli yollarıyla gerilerini ateş altında tutuyordu. Gerek tümen cephesindeki vaziyet ve gerek Sazlıdere ve Conkbayırı cephesi pek kritik bir haldeydi. 24. gününden (6 Ağustos 1915) beri devam eden muharebe sebebiyle sayılacak derecede telefat verilmiş ve tüfek adedi azalmış bulunuyordu. Bu sebeple her ihtimale karşı icabında tümen cephesinde kullanılmak, lüzum ortaya çıkmazsa Conkbayırı'na sevk etmek şartıyla Kuzey Grubu'ndan takviye kıtaları talep edildi.

26 TEMMUZ (8 AĞUSTOS 1915) GÜNÜ

Düşman daha pek erkenden anlatılması mümkün olmayan bir şiddetle gerek Arıburnu cephesindeki sahra ve obüs toplarıyla ve gerekse Ağıldere sahili açıklarındaki harp gemileriyle Düztepe'den itibaren Conkbayırı'nı ateş altında bulunduruyordu. Bu sırada Conkbayırı vaziyetini pek memnuniyet verici olarak anlatmayan bazı raporlar gelmeye başlamıştı. Bunlardan 25. Alay 2. Tabur Kumandanı'nın dikkate değer iki raporunu aynen buraya aldım:

19. Tümen Kumandanlığı'na

"Conkbayırı'na taarruz emredilmiş, bu emri kime vereyim? Taburların kumandanlarını arıyorum, bulamıyorum. İş karışıktır. Vaziyet fenadır. Evvelki raporumda arz ettiğim gibi herhalde araziyi bilen bir kişinin tayini lazımdır. Raporuma cevap gelinceye kadar tabur kumandanlarını arayacağım. Verilmesine çalışacağım. Bu konuda en kıdemli 64. Alay Kumandanı'na da emir verdirilebilir. Olursa işbirliği edelim. Mesela sonra imdat istiyorsunuz deniyor, kimi istiyor (bu kelimeler anlaşılamadı) belli değil, Rapor yok, haber yok ben de ne yapacağımı şaşırdım."[1]

Alay 25/2
Binbaşı
Mehmet Rüştü

19. Tümen Kumandanlığı'na

"Cephede 14. Alaydan, 64. Alaydan, 25. Alaydan, özetle çeşitli taburlardan asker vardır. Hepsi birbirine karışmıştır. 2 taburundan da subaylardan kimseye rastlanmıyor. Yalnız 11. Alaydan üç bölük gizli yoldadır. Eski alay kumandanının vurulduğu yerde bulunuyorum. Durum hakkında hiçbir bilgi alamadım. Subayların büyük kısmı şehit ve yaralıdır. Hatta bulunduğum mevkinin ismini bile bilmiyorum. Şu hale göre bu vazifeye mıntıkayı iyi bilen bir kişinin tayinini vatanın selameti namına rica ederim. Çünkü bendeniz de bu mıntıkaya henüz dün gece geldim. Öğrenecek kadar bile olmamıştır. Hatta bilgi alacak kimseye de tesadüf edemiyorum. Gözetlemeyle bir şey göremiyorum. Emrinize hazırım. Dolayısıyla yaratanın yardımıyla elden gelen ... eylerim."

Alay 25/2
Binbaşı
Mehmet

Bu iki rapordan başka saat 5.15 evvel'de Düztepe'deki 11. Alayın 1. Taburu Kumandanı belirtilen talep üzerine (15. Bölük 9. Tabur) bir bölük verdiğini, cephane gönderdiğini bildirmekte olduğu gibi, İstihkâm Bölükleri Kumandanı da saat 5.40 evvel'de şöyle bir rapor göndermişti:

"1- Tan vaktiyle Şahinsırt'tan doğuya doğru (Conkbayırı'na doğru) bir askerin çekilmekte olduğu görülmüştür. Düşman cephemizde bize karşı dört makineli tüfek yerleştirmiştir. Bunlar sürekli olarak bize ve 72. Alaya ateş ediyorlar, biz de ateş ediyoruz.

2- Sağımızda bulunan 25. Alaya birçok defa müracaat ettik, kendileri vaziyetten haberdar olmadıklarını subay adayı efendiye memur kumandan söyledi.

3- Conkbayırı'nda bir tahkimat yapılmakta olduğu görülüyorsa da dost veya düşman olduğu belli olmadığı arz edilir."

1 Bu rapor, Mustafa Kemal'in "Anafartalar Muharebelerine Ait Tarihçe" adlı eserinde de yer almıştır. İki metin karşılaştırılmıştır. (Y.N.)

Bütün bu raporlar vaziyette bir vahamet olduğunu anlatmaktan başka bir şeye yaramamıştı. Vaziyeti iyi incelemek ve kendisine verdiğim talimata göre Düztepe'deki 11. Alayın 1. Taburuyla tümen emrine yine Düztepe istikametinde yeni gelmekte olan 10. Alayı kullanmak üzere Tümen Kurmayı'nı Düztepe'ye gönderdim. Adı geçenin verdiği bilgiden düşmanın en yüksek noktasına kadar Şahinsırt'ı işgal ettiği ve 161'in kuzeybatısındaki sahada yerleşmiş olduğu, bizzat Conkbayırı vaziyetinin pek kritik bulunduğu, düşmanın Conkbayırı tepesini yakından yoğun bir şekilde sarmış olduğu anlaşılmaktaydı. Bu durum, Düztepe'deki kuvvetlerin 161 ve Conkbayırı tarafında istihdamını icap ettirmekte olduğundan, bakış açımı bilen Tümen Kurmayı saat 6 evvel'de 11. Alay 1. Taburu Şahinsırt'a karşı, 25. Alayı takviye edecek şekilde kullanmış ve saat 7.30 evvel sıralarında Düztepe'ye gelen 10. Alayı da her ihtimale karşı tümen cephesi için bir tabur Düztepe'de bırakarak diğer iki taburu Alay Kumandanı Kurmay Yarbay Kemal Bey'in kumandasında olarak 184 üzerinden Conkbayırı istikametine göndermiştir.

Lüzumundan fazla toplanan kuvvetleri düzenlemek ve maksat dahilinde sevk ve idare etmek meselesi önemliydi. Saat 10 evvel sıralarında bazı kıtalarımızın Conkbayırı'ndan düşmana taarruz ederek düşmanla süngü süngüye geldikleri, bazı düşman erlerinin firar ettikleri görülmekle beraber, düşmanın doğuya doğru karşı hücumlarda bulunduğu, takviye kıtaları aldığı da görülmekteydi. Fakat yaptırdığım gözetleme ve araştırmadan, tarafımızdan yapılan bu taarruzun düşmanı Conktepesi önünde tuttuğu mevzilerinden çıkaramadığı, harekâtımızın durakladığı ve kararsızlık içinde olduğu anlaşılıyordu. Conktepesi'nin bu vaziyeti, düşmanın Anafartalar'da büyük miktarda çıkarma harekâtının devam etmesi, vatanın selameti bakımından herkesin azami derecede kabiliyet ve faaliyetle zihnini yormasını farz kılmıştı. Bütün safhaları Kolordu Kumandanı'na raporla bildirmekle beraber sözlü olarak da arz ediyordum. Bugün emir ve kumandada bir değişiklik yapıldığı, Saros Grubu Kumandanı Albay Fevzi Bey'in Conkbayırı ve Kocaçimen'deki kıtaları da kumandası altına alarak Anafartalar Grubu adıyla bir grubun oluşturulduğu, Ordu Kumandanlığı'ndan bildirilmişti. Conkbayırı'ndaki büyük tehlikeyi bu kadar yakından görmekten doğan üzüntüm dolayısıyla Kuzey Grubu Kumandanlığı'na şu tarzda maruzatta bulundum:

> "Conkbayırı'ndaki vaziyetin henüz dikkat çekici ve nazik olduğu anlaşılıyor. Bu hususta Ordu Kumandanı'nın ciddi surette dikkatlerini çekmeye yardım buyurmanızı memleketin selameti adına istirham ederim."

Bu anda bütün kumandanlarda büyük bir asabiyetin hüküm sürdüğü anlaşılmaktaydı. Tümenin 10. Alayla kanadının Conktepesi'ne doğru uzaması, orada birçok kıtaların birliklerinin birbirine karışmış bir halde bulunması, tümen ile Conkbayırı'ndaki grup arasında emir ve kumanda bakımından ayırıcı bir sınır tayinini gerektirirdi. Kuzey Grubu Kumandanlığı'ndan bu maksat için saat 5 sonra'da telefonla aşağıdaki emir veriliyordu:

> "Tümeninizin sağ kanadı size katılan 10. Alayın sağ kanadıdır. Bu alayın solunda 25. Alaydan kalan gruplar sizin tümeninize bağlıdır."

Bu kanat hududu meselesi Kuzey Grubu Kumandanı'yla aşağıdaki muhabereye neden olmuştu:

19. Tümen Kumandanlığı'na

26.5.1331 (8 Ağustos 1915)
Saat 1 sonra

Telefon:

Tümeninizin sağ kanadı size katılan 10. Alayın sağ kanadıdır.
Bu alayın solunda 25. Alaydan kalan gruplar sizin tümeninize bağlıdır.

Kuzey Grubu Kumandanı
Esat

Kuzey Grubu Kumandanlığı'na

26.5.1331 (8 Ağustos 1915)

Telefon:

Bu anda uzatılan 19. Tümenin sağ kanat noktası meçhuldür. Bunun sınırlandırılmasını rica ederim.

19. Tümen Kumandanı
Albay
M. Kemal

10. Alay Kumandanlığı'na

26.5.1331 (8 Ağustos 1915)

1- 3. Kolordu Kumandanlığı'ndan şimdi aldığım emir aynen şudur:

Tümeninizin sağ kanadı size katılan 10. Alayın sağ kanadıdır.

Bu alayın solunda 25. Alaydan kalan gruplar sizin tümeninize bağlıdır.

2- Bu emre göre, alayınızın solunda kalan 25. Alay gruplarını da kumandanız altına alacaksınız. Vazifeniz 19. Tümenin sol kanadını, Conkbayırı ve 161 rakımlı tepe hattına taarruz eden düşmana karşı koruyup kollamaktadır.

3- Solunuzda Düztepe kuzeyindeki siperlerde bir istihkâm bölüğü vardır. Ve onun solunda da 72. Alay bulunmaktadır.

4- Tümen umumi ihtiyatı olarak Düztepe doğusundaki derede benim emrime bıraktığınız taburu acil ve önemli bir vaziyet karşısında izin istemeden icap eden noktaya sevk edebilirsiniz.

5- Düztepe doğusunda Kemaldere'de cephane kolu vardır. Sıhhiye bölüğü sargı yeri Çataldere'dedir.

6- Ben 190 rakımlı tepe güneyinde topçu mevzisindeyim. Mühim değişikliği derhal bana bildirmelisiniz. Conkbayırı'ndaki kuvvetlerin kumandanıyla irtibat kurunuz.

19. Tümen Kumandanı
Albay
M. Kemal

10. Alay Kumandanlığı'na

Alay yaveriyle gönderilen emirden sonra 19. Tümenin sağ kanadını uzatma hususunda Kolordu Kumandanlığı'ndan gelen cevabi emir aynen aşağıda tebliğ olunur:

19. Tümen Kumandanı
Albay
M. Kemal

19. Tümen Kumandanlığı'na

C- Kanadınızın uzatılması meselesi söz konusu değildir. Ancak sizin emrinize verilmiş olan bir kıtanın işgal ettiği yer tabii ki size aittir. Alayın sağ kanadını herhalde siz oradan daha seri tahkik ve tayin edebilirsiniz. Bununla beraber sağ kanadınızın, haritada 261 rakımlı yerin 200 metre kadar güneybatısındaki kalın eğrinin noktalı yolu kestiği yerde sınırlandırılmasını münasip görürüm. 10. Alayın buradan kuzeyde kalan kısımları varsa, sonradan size iade edilmek üzere bunlar Conkbayırı'nda bulunacak olan 8. Tümen Kumandanlığı'nın emri altına gireceklerdir. Conkbayırı'nın korunması ve oradaki kıtaların emir kumandası şimdi bir alayla hareket halinde olan söz konusu 8. Tümen Kumandanlığı'na verilmiştir.

Kuzey Grubu Kumandanı
Esat

Kuzey Grubu Kumandanlığı'na

26.5.1331 (8 Ağustos 1915)
Saat 5.10 sonra

26.5.1331 (8 Ağustos 1915) tarih öğleden sonra saat 5.10'da alınan yüksek emirleriniz üzerine 10. Alay Kumandanlığı'na verdiğim emir bilgi için aşağıda aynen arz olunur.

19. Tümen Kumandanı
Albay
M. Kemal

***

Bence, her şey olup bittikten sonra 19. Tümenin sağ kanadını karmakarışık birtakım kıtaları içeren kısımla uzatmak ve zaten düşman tarafından tedbirsizlik yüzünden zapt edilmek üzere bulunan Conkbayırı'na karşı korunması hususunun emredilmesi, sorumluluğu başkasına yüklemek için bulunmuş bir çareden başka bir şey değildi. Bu fikrimi telefonla ve açıkça Üçüncü Kolordu Kurmay Başkanı vasıtasıyla Kolordu Kumandanı'na söyledim ve yalnız böyle bir emir vermekle sorumluluktan kurtulmuş olunacağı sanılıyorsa, benim de söz konusu emre dayanarak ve onu örnek alarak 10. Alay Kumandanı'na verdiğim emirle yetinmem lazım gelebilir. Fakat bu gibi adi tedbirler vatanı kurtaramaz, ciddi tedbir almak lüzumu vardır görüşünü ilave ettim.

Saat 5.30 sonra'da Conkbayırı'nda bulundurduğum yaverim Üsteğmen Kâzım Efendi'nin verdiği bilgiye göre, düşmanın 25-30 metre mesafede karşı karşıya bulunduğu 64. Alayın 2. Taburunun yaptığı hücumda başarılı olunamadığı, 32. Alaydan gelen 3. Taburun ilerletilemediği bildiriliyordu. Vaziyetin nezaketi devam etmekte olduğundan Conkbayırı emir kumandası için üst karargâhların dikkatini çekmekten geri duramadım. Ordu Kurmay Başkanı Kâzım Bey, Ordu Kumandanı Liman Paşa hazretleri tarafından telefon başına çağırarak adı geçenin durumu nasıl gördüğümü ve görüşümü sorduğunu bildirdi. Buna da Conkbayırı vaziyetinin nezaketini, bunun için daha bir anın mevcut olduğunu, bu an da kaybedilirse bir felaket karşısında kalmamızın pek muhtemel olduğunu söyledim. Vaziyet umumileşmiş, Anafartalar'a çıkmış ve çıkmakta olan büyük düşman kuvvetlerini dikkate almak ve ona göre umumi tedbirler alarak sevk ve idareyi birleştirmek ve sağlamak lazım geldiğinden, kendisinin *"Çare kalmadı mı?"* sorusuna verdiğim cevapta, *"Bütün mevcut kuvvetlerin kumandam altına verilmesinden başka çare kalmadığını"* söyledim. Adı geçen, *"Çok gelmez mi?"* sözüyle karşılık verdi. *"Az gelir"* dedim. Bu şekilde telefon görüşmesi kesildi. Ancak gece yarısına yakındı ki, aşağıdaki emri aldım:

19. Tümen Kumandanlığı'na

26.5.1331 (8 Ağustos 1915)
Saat 9.50 sonra

Sureti aşağıda yazılı ordu emri gereğince hemen hareketiniz lazımdır. 19. Tümen Kumandanlığı'na 27. Alay Kumandanı Şefik Bey vekillik edecek, onun yerine münasip biri tayin olunacaktır.

Kuzey Grubu Kumandanı
Esat

Kuzey Grubu Kumandanlığı'na

1- Anafartalar Grubu emir ve kumandasını almak üzere 19. Tümen Kumandanı Mustafa Kemal Bey'in hemen şimdi Çamlıtekkesi'ne hareketi için emir buyurulması; adı geçen, 7. Tümen ve 12. Tümen tarafından yapılması emredilmiş olan ta-

arruzu yarın şafakla yapacaktır. Taarruzun ne şekilde yapılacağı hakkındaki bilgiyi Anafartalar Grubu Kurmay Başkanı Hayri Bey'den alacaktır. 19. Tümen Kumandanlığı vekaletine birinin tayini rica olunur.

Liman von Sanders

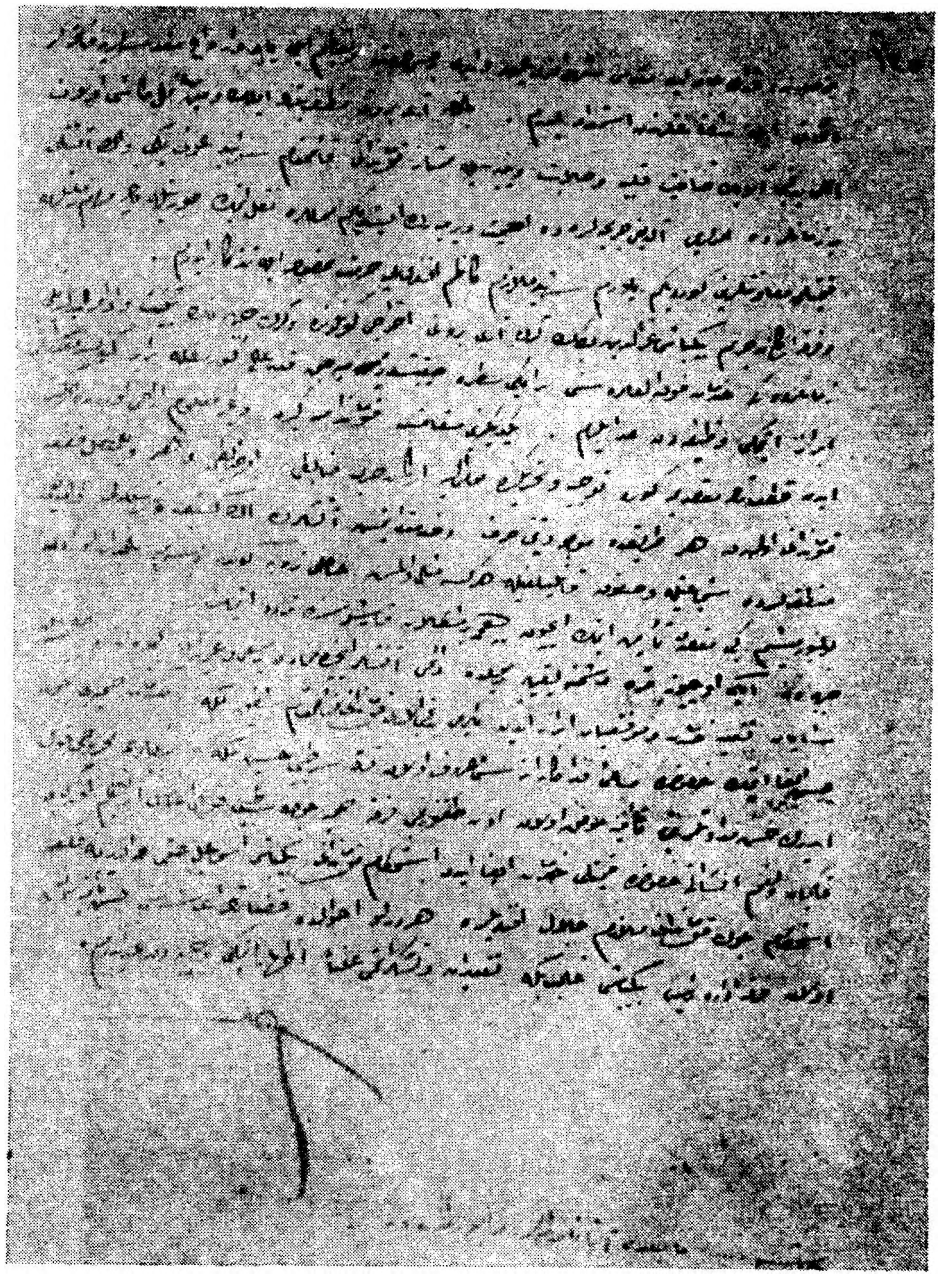
İngilizler Arıburnu çıkarmasında ve bu cephedeki muharebelerde kumandanlarının ve askerlerinin gösterdikleri cesaret ve metanet ile cengâverlik meziyetlerini ve vasıflarını fevkalade bir takdir lisanıyla anıp ilan etmektedirler. Bütün muharebe vasıtalarıyla mükemmel şekilde cihazlanmış ve büyük bir inat ve azimle Arıburnu sahillerine ayak basan düşmanımız, yine o sahil kenarlarında kalmaya mecbur kalmıştır. Dolayısıyla, subaylarımız ve askerimiz vatanseverlik ve dindarlık hisleriyle, milli özelliklerinden gelen yiğitlikleriyle ve böyle kuvvetli bir düşmana karşı hilafet ve saltanat kapılarını muhafaza ederek iftihara layık bir yüce mevkiye erişmişlerdir. Kumanda ettiğim bütün kıtaların subay ve erlerini tek tek takdir ederim. Bu yüce maksat uğrunda kahramanca bir şekilde canlarını feda eden mukaddes şehitlerimizi derin ve sonsuz bir hürmet hissi ve tazimle anar, mukaddes ruhlarına fatihalar ithaf ile şefaatlerinden medet umarım. Bilhassa Arıburnu muzafferiyetinin ilk ve metin temel taşı olan 57. Alayın saf kalpli ve sağlam inançlı seçkin kumandanı şehit Yarbay Avni Bey'i ve en ateşli zamanlarda emirlerimi, aldığı yaralara da önem vermeyerek, istediğim yerlere nakletmek suretiyle çok önemli zamanlarda kıymetli yardımlarını gördüğüm yaverim şehit Teğmen Kâzım Efendi'yi özel hürmetle anarım.

Tümen Kurmayım Binbaşı İzzeddin Bey'in gerek Arıburnu çıkarması günlerinde ve gerek cephenin tespit edilip sürdürüldüğü zamanlardaki fevkalade hizmetlerini bir iki satıra sığdıramayacak kadar yüce görmekle beraber kendisine takdirlerimi belirtmeyi vazifem sayarım. Birbirinin ardından kumandama giren ve bilinmeyen arazi üzerinde hareket eden kıtaların maksadıma göre yönlendirilip yerleştirilmesinde adı geçen kurmay subayı, emir subayı ve rehber ile bilfiil kıta kumandanı olarak her yolda varlığını harcayıp hizmet etmiş, ateşlerin en yoğun ve tehlikeli olduğu mıntıkalarda yiğitliğiyle ve soğukkanlılığıyla herkese örnek olmuş, hasılı nereye gönderdiysem, bizzat orada bulunuyormuşum gibi maksadı sağlamak için hiçbir zorluk karşısında tereddüt etmemiştir.

Cephede iki üç yüz metre düşmana yakın bir yerde daimi ateşler içinde sürekli bir gayret sarf ederek, gece gündüz çalışarak takdire layık hizmet ve başarı gösteren 27. Alay Kumandanı Yarbay Şefik Bey'e, sıhhiye hizmetlerini hakkıyla yerine getirmek hususunda fedakârca mesai sarf eden Tümen Baştabibi Hüseyin Bey'e, binlerce yaralıyı kabul ederek iyi tedavi edilmelerini sağlamayı başaran 19. Tümen Sıhhiye Bölük Baştabibi Kıdemli Yüzbaşı İbrahim Efendi'ye, tahkimat ve lağım inşaatı hususunda kıymetli hizmetler yapan İstihkâm Kumandanı Binbaşı İsmail Hakkı ve Edirnekale İstihkâm Bölük Kumandanı Teğmen Celâl Efendi'lere, her türlü şart altında kıtaların iaşesini sağlamayı başaran Tümen İdare Reisi Binbaşı Galip Bey'e takdir ve teşekkürlerimi alenen belirtmeyi vecibeden sayarım.

M. Kemal

Not: Devamı Anafartalar raporundadır.

Arıburnu Muharebeleri Raporu nun son sayfası.

ANAFARTALAR MUHAREBELERİ'NE AİT TARİHÇE*

* Uluğ İğdemir, "Atatürk'ün Anafartalar Muharebelerine Ait Hatıraları", *Belleten*, Sayı: 28 (Özel Sayı), 1943 içinde; Mustafa Kemal, *Anafartalar Muharebatı'na Ait Tarihçe*, Yayınlayan: Uluğ İğdemir, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI. Dizi, Sa. 4, Ankara, Birinci Basım: 1962, İkinci Basım: 1990; Mustafa Kemal, *Anafartalar Hatıraları*, Sel Yayınları, Atatürk Kütüphanesi: 3, İstanbul, 1955 içinde; "Anafartalar Muhaberatına Dair Tarihçe", Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi, XIII. Dosya (Bir kopyası *Aydınlık* dergisi arşivinde); "Anafartalar Savaşlarıyla İlgili Tarihçe", *Mustafa Kemal Atatürk'ün Söyleyip Yazdıkları*, 1. Kitap, M. Sunullah Arısoy, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XXIII. Dizi, Sa. 6, İkinci Basım, Ankara, 1989 içinde.

GİRİŞ

Anafartalar hadiseleri, Arıburnu cephesindeki muharebelerle ilgilidir. Bu sebeple, Anafartalar mıntıkasının güneyinde ve Arıburnu muharebe cephesinin sağ kanadında bulunan 19. Tümenin (doğrudan doğruya Anafartalar muharebeleriyle ilişkili) bazı tedbir ve tertiplerden bahsedeceğim. Söz konusu tümenin kumandanlığı 26/27 Temmuz 1331 (8/9 Ağustos 1915) gecesine kadar üzerimdeydi.

Bahsedeceğim hususlar 19. Tümen ve Arıburnu kuvvetleri kumandanı sıfatıyla Arıburnu cephesinde cereyan eden muharebelere dair yazdığım ve Harbiye Nezareti'ne[1] takdim ettiğim raporda da anlatılmıştır.[2]

20 Mayıs 1331 (2 Haziran 1915) günü 19. Tümenin cephesi genişletilmişti. Bunun sebebi, tümenin sol kanadında bulunan 5. Tümen Arıburnu cephesinden geriye alınmıştı. 19. Tümenin sol kanadı Gedikdere'ye kadar uzatıldı. Bundan başka Anafartalar Mıntıkası'na ait olan (Sazlıdere ile Anafartalar Azmağı arasındaki) mıntıka da 19. Tümenin emri altına verildi. Bu münasebetle söz konusu mıntıkada bulunan 45. Alayın 3. Taburu ile bir süvari bölüğü de tümenin emrine geçti.

21 Mayıs (3 Haziran 1915) günü yeni cepheye göre 19. Tümence alınan tertiplerde, 5. Tümenin cephesini 57. Alaya teslim ettirdim. Ağıldere mıntıkasında da 45. Alayın 3. Taburuna ve süvari bölüğüne aldırdığım tertibat şuydu: Azmak'la Ağıldere arasındaki sahayı süvari bölüğü gözetleyip koruyacak ve Ağıldere ile Sazlıdere arasındaki kısmı da piyade taburu koruyacaktı.

Taburun işgal ettiği mıntıkada, bir bölük ve Halit ve Rıza tepesi, Mahmuztepe'ye karşı tutulmuş, buna istinat olmak üzere de bir bölük Çatlakderesi'nde yerleştirilmiş, taburun diğer iki bölüğü de Yaylatepe kuzeyine gönderilmişti.

Tabur erleri ve bu tabura verilen (başlangıçta 11. Tümen ve sonra Edirne kale) istihkâm bölüğü tarafından Halit ve Rıza tepesi'nde, Pilav ve Yayla tepelerde muntazam istinat noktaları oluşturuldu. Şahinsırt, Damakçılık bayırı taraflarında da icap eden tahkimat yapıldı.

Alınan yeni tertiplere göre ve bilhassa Ağıldere mıntıkasının emir ve sorumluluğum altına verilmiş olması sebebiyle, 22 Mayıs günü 19. Tümen karargâhını Düztepe'ye naklettim.

• İşbu cephe genişlemesi ve cephe genişlemesinin gerektirdiği yeni tertibat neticesinde ortaya çıkan şekle göre, tümen mıntıkası, emir ve kumanda ve taktik bakımından iki mühim parçaya ayrılmış bulunuyordu. Bu kısımlardan biri, Arıburnu mıntıkasındaki faal cephe olup, tümen, bütün kuvvetleriyle söz konusu cepheye bağlı bulunuyordu. Diğeri, Ağıldere kısmıydı. Halen burada mühim düşman kuvvetleri yoktu. Fakat bu

1 Savunma Bakanlığı. (Y.N.)
2 Bkz. "Arıburnu Muharebeleri Raporu". (Y.N.)

kısımda düşman Mahmuztepe'ye yerleşmiş bulunuyordu. Dolayısıyla söz konusu kısım gerek Arıburnu'ndan geceleyin gizlice gelmesi ve gerek doğrudan doğruya sahile çıkması daima mümkün olan düşman kuvvetlerinin tesir ve tehdidi altında bulunmaktaydı.

Bu kıta zaten arızalı görülüyordu. Fakat 17 ve 18 Mayıs günleri (30 ve 31 Mayıs 1915) cereyan eden Ağıldere muharebesi, burasının muharebe ve harekete engel oluşturmadığını gösterdi. Bu mıntıka bilhassa Conkbayırı'na temas etmesi dolayısıyla Arıburnu cephesi için özel bir kıymete sahipti. Anafartalar Mıntıkası Kumandanı tarafından başlanan bu Ağıldere muharebesinin idaresi ve neticelendirilmesi bana verildi.

İşte bu sepeplere dayanarak Arıburnu faal cephesinde olabilecek önemli ve geniş bir hareketin Ağılderesi'ni de içine alması çok fazla muhtemeldi. Buna göre, her iki kısmın, yani Arıburnu ve Anafartalar kısımlarının başında ayrı ayrı güvenilir kumandan bulundurmak lüzumuna inanıyordum.

Bu münasebetle, 19 Mayıs 1331 (1 Haziran 1915) günü 180 rakımlı tepe civarındaki karargâhıma gelen Ordu Kurmay Başkanı'na, Kuzey Grubu cephesinin, emir ve kumanda bakımından bölünmesine dair açıkladığım görüşü belirteceğim:

Benim incelemelerime göre, Kumtepe'den Anafartalar'a kadar olan sahada:

İlk olarak, düşmanın karadaki kuvvetleriyle temas ve faaliyet halinde bulunan Arıburnu kuvvetlerinin, karargâhı Kemalyeri'nde bulunacak bağımsız ve sorumlu bir kumandanın emri altında bulunması,

İkincisi, düşmanın yeni kuvvetler çıkarması mümkün ve buna müsait olan Kabatepe mıntıkası ile,

Üçüncüsü, keza düşmanın yeni kuvvetler çıkarması pek muhtemel ve mümkün olan Ağıldere ve Anafartalar mıntıkasını emin ve bağımsız birer kumanda heyetinin sorumluluğu altına vermek;

Bu üç mıntıkanın hepsi bir grup meydana getirir ki, bunun da başına (karargâhı Bigalı veyahut Maltepe'de bulunacak) Kuzey Grubu Kumandanı'nın geçmesi lazımdı. Bence bütün Kuzey Grubu cephesinin en emin ve en sağlam bir tarzda idaresi, ancak izah ettiğim gibi olabilirdi. Başka türlü bir şekil ve irtibat gevşek ve sakıncalı olurdu.

Ordu Kurmay Başkanı, bu görüşümü uygun bulduğunu ve Ordu Kumandanı'na da arz ederek emir ve kumandanın bu şekilde tespit edileceğini söylemişti. Fakat buna rağmen maalesef kabul edilip alınan şekil ve vaziyet, açıkladığım görüşlere aykırı olmuş ve izah etmeye çalıştığım meselenin ruhunu kavramaktan uzak kalmıştı.

Ordunun kabul ve tatbikini emrettiği vaziyet, 20 Mayıs (2 Haziran 1915) gününe ait icraat sırasında açıkladığım gibi, bir piyade taburuyla bir süvari bölüğüne sahip olan Ağıldere Mıntıkası'nı 19. Tümen Mıntıkası'na ilave etmekten ibaret olmuştur.

Diğer taraftan Ordu Kurmay Başkanı'nın telefonla verdiği bazı bilgi ve açıklamaya göre, Kuzey Grubu Kumandanlığı vasıtasıyla tatbiki emredilen işbu yeni vaziyetin şimdilik benimsenmesini ve tertibatın benim açıkladığım görüşlere göre düzeltilip tamamlanacağını ve her durumda Anafartalar mıntıkasına lüzumu kadar kuvvet de ayrılacağını bildirdi. Bunun üzerine mümkün mertebe beklemeyi münasip gördüm. Lakin günler geçmekte ve vaziyetin nezaketi canımı sıkmaktaydı.

• Sazlıdere ile Anafarta azmağı arasındaki Ağıldere mıntıkasının da emir ve sorumluluğum altına verilmesi, tümen karargâhının 180 rakımlı tepeden Düztepe'ye naklini gerektirmişti.

Düztepe, bir tümen karargâhına göre, tümenin Arıburnu cephesinden uzak bir mevki sayılamazdı. Fakat Arıburnu cephesinde ortaya çıkacak önemli bir durum ve harekette muharebe meydanını görmek ve muharebeyi idare etmek bakımından uygun değildi. Hakikaten Düztepe'de yapılacak bir gözetleme yerinden tümen cephesini görmek mümkün olmuyordu. Halbuki tümenin Arıburnu cephesinde, düşmanın vaziyeti daima önemli ve faaliyeti sürekli idi.

Söz konusu tepede düşman 22/23 Mayıs (4/5 Haziran 1915) gecesi bazı siperlerimize girmeyi başarmıştı. Karşı hareketleri düzenlemek ve idare etmek için yine bizzat tümen cephesine gitmek zarureti ortaya çıktı. Siperler geri alındıktan sonra tekrar yeni karargâha döndüm. Birkaç gün sonra düşmanın hücumları tekrarlandı.

Bu şartlar dahilinde Ağıldere mıntıkasına da emir ve kumanda etmek tabii ki imkânsız değildi. Fakat beni, tümenin Arıburnu cephesinde bağlı bulundurabilecek önemli bir düşman hareketi olursa, Ağıldere mıntıkasında aynı zamanda olacak hadiseleri, doğrudan doğruya, bizzat emniyetle takip ve idare etmem mümkün olmazdı. Söz konusu mıntıkanın da kaderini herhangi bir kıta kumandanına terk etmekle de müsterih olamıyordum. Çünkü Conkbayırı'nı içine alan bu mıntıkayı herhalde bütün taktik gereklerini kavramış ve tatbik edebilecek, kuvvetli askeri görüş ve karar sahibi bir kumandanın sorumluluğu ve özenli çalışması altında bulundurmak kati lüzumuna inanıyordum. Bundan başka, bu mıntıkanın korunmasına ayrılan kuvveti de hiçbir vakit kâfi bulamıyordum.

Arıburnu ve Seddülbahir mıntıkalarındaki ilk çıkarma hareketinden sonra, düşmanın asıl maksadını elde etmek için yeni harekâtını düşündüğüm zaman bana kanaat gelmişti ki, düşmanın yeni teşebbüsleri ancak Arıburnu cephesini kuzeye doğru uzatmak suretiyle Kocaçimen silsilesine hâkim olmak gayesine yönelik olacaktır. Anadolu tarafından veya Bolayır taraflarından hiçbir hareket beklemiyordum. Buna dair görüşlerim Arıburnu muharebeleri hakkındaki raporumda vardır. Bu fikir ve anlayışımı, 19. Tümenin alay kumandanlarına da, kurmayıma da bildirmiştim. Hatta muharebesiz geçen bazı sakin gecelerde, bu bakışla, harita üzerinde, alay kumandanlarıyla kısa harp oyunları da yapardım. Dolayısıyla bu derece büyük bir önem verdiğim söz konusu mıntıkayı bir piyade taburu ve bir süvari bölüğü gibi zayıf bir kuvvetle sorumluluğum altında emin göstermeyi uygun bulmuyordum. Ordu Kurmay Başkanlığı'nın sözlü vaatlerinin yerine getirilmemekte olduğunu da gördüğüm için Kuzey Grubu Kumandanlığı'na görüşlerimi bildirerek Sazlıdere-Azmak mıntıkasının tümenle irtibatının kesilmesini rica ettim.

Bu konudaki yazılarıma adı geçenin verdiği cevap aynen şudur:

"C 26.3.331 (8 Haziran 1915) tarih ve 1914 numaralı yazıya:

"Azmak dökülüş yerine kadar sahil kısmının kapatılıp gözetlenmesi vazifesinin de 19. Tümene verilmesi Ordu Kumandanlığı'nın yazısı üzerine olmuştur. Tümenin bu işle de uğraşmasında belirtilen zorluklar dikkate alındı. Ordu Kumandan-

lığı'nın görüşü ve onayı alınırsa, söz konusu mıntıka sizden ayrılacaktır. Şimdilik eskiden olduğu gibi vazifeye devam edilmesi lazımdır. Sazlıdere'deki tabura kumanda etmenin, asıl cephedeki düşmana karşı faal bulunmaya bir engel oluşturmayacağını zannederim."

Kuzey Grubu Kumandanı
Esat

Bu emre göre, Kuzey Grubu Kumandanlığı'nca, söz konusu mıntıkaya benim verdiğim önem derecesinin takdir edilmemekte olduğu fikrine kapıldım. Çünkü Sazlıdere tarafının irtibatının kesilmesi meselesinde söz konusu mıntıkaya memur olan 45. Alayın 3. Taburuna kumanda etmek veya edememek tarafı tabii ki mühim değildi. 23 gün bütün Arıburnu cephesinde ve en mühim safhalar içinde bir kolordudan fazla bir kuvvet muvaffakiyetle kumanda ve idare olunduktan sonra, başında bir kumandanı bulunan ve kumandası adı geçene ait olan bir taburun kumandası gayet basit bir mesele idi. Esas maksat yalnız bir tabura kumanda etmek olunca, bunda hiçbir zorluk ve sakınca olmayacağı tabii idi. Herhalde Grup Kumandanı ile aramızda görüş ve anlayış ayrılığı büyüktü. Bu sebeple, söz konusu Ağıldere mıntıkasına verdiğim önemi tekrar etmeye ve pekiştirmeye lüzum gördüm ve Kuzey Grubu Kurmay Başkanlığı'nın şu şekilde dikkatini çektim:

Düztepe'den
27.3.331 (9 Haziran 1915)

Kuzey Grubu Kurmay Başkanlığı'na

Bu konudaki maruzatıma cevaben Kumandan Paşa hazretlerinin 27.3.331 (9 Haziran 1915) tarih ve 1179 numaralı emirnamelerinde 19. Tümenin Azmak dökülüş yerine kadar olan sahil kısmının kapatılıp gözetlenmesi vazifesiyle de ilgilenmesinde arz edilen zorluğun dikkate alındığı belirtilmekle beraber, emirnamenin sonunda "Sazlıdere'deki tabura kumanda etmenin, asıl cephedeki düşmana karşı faal bulunmaya bir engel oluşturmayacağını zannederim" buyuruyorlar. Gerçekten mesele bir tabura kumanda etmek derecesinde basit olsa, bunun hiçbir mahzuru olmayacağı tabiidir.

Sazlıdere ile Azmak arasındaki mıntıkanın bendenizce görülen önemi ve buna göre kapatılıp korunması hakkında 26.3.1331 (8 Haziran 1915) tarih ve 1914 numaralı yazıda maksadımı tamamen arz ve izah edememiş olduğuma hükmederek tekrar ederim ki, düşman ilk sahip olacağı fazla kuvvetlerini buraya çıkaracak ve Kocaçimen silsilesini tutmaya teşebbüs edecektir!

Bu inançta bulunulduktan sonra, bir tabura kumanda etmekle burasının teminat altında bulundurulduğuna iman etmek ve yalnız 19. Tümen cephesindeki faaliyetle meşgul olmak bilmem ne dereceye kadar mümkün olabilir. Bu sebeple mevcut şartlar dahilinde Sazlıdere dahil olmak üzere Azmak'a kadar olan

mıntıkanın korunması sorumluluğunu kabul etmekte mazur olduğumu ve buna göre gereğinin yapılmasını lütfen müsaade buyurmalarını Kumandan Paşa hazretlerinden istirham etmenizi hassaten rica ederim.

19. Tümen Kumandanı
Albay
M. Kemal

Bunun üzerine söz konusu mıntıka 19. Tümenden alındı ve "Ağıldere Mıntıkası" adıyla doğrudan doğruya Kolordu'ya bağlandı. Bu yeni tertibe göre Ağıldere Mıntıkası'ndaki tabura kumanda etmek vazifesi 19. Tümen Kumandanı'ndan Kolordu Kumandanı'na geçmiş oluyordu.

Bu yarım ve yetersiz tedbirin Almanya'dan gelmesi beklenen bir Alman kumandanının gelişine kadar geçici olduğu beş on gün sonra ortaya çıktı.

19. TÜMEN MINTIKASI İLE ANAFARTALAR MINTIKASI HUDUDU HAKKINDA TARTIŞMALAR

Aşağıya aynen aldığım emrin içeriğine göre, Arıburnu Mıntıkası'nın kuzeyindeki sahaya verilen önemin söz konusu mıntıkaya, Almanya ordusunda süvari binbaşısı olan Vilmer'in ordumuzda yarbay olmak üzere kumandanlığa getirilmesini gerektirdiği anlaşılıyordu.

Bahsettiğim emir şudur:

5.4.331 (18 Haziran 1915)

19. Tümen Kumandanlığı'na

Anafartalar mıntıkası Ece Limanı'ndan Sazlıdere ve Şahinsırt'a kadar uzatılmış ve kumandanlığına Yarbay Vilmer ve kurmay başkanlığına Binbaşı Haydar Bey'ler tayin edilmiştir. Sizinle irtibatta bulunacak ve bir kısım topçusuyla Arıburnu'ndan münasip hedefleri ateş altında bulunduracağı gibi, siz de önceki yazıdaki gibi söz konusu mıntıka ile irtibatı muhafaza ve gerektiğinde topçunuzla onlara yardım edeceksiniz.

Sazlıdere'deki istihkâm bölüğünü alabilirsiniz.

Kuzey Grubu Kumandanı
Esat

Bu emirde iki mıntıka hududu açık ve kati olarak gösterilmemektedir. Halbuki söz konusu hududu oluşturan Sazlıdere'ye tarafımdan verilen önem o derece büyüktü ki, söz konusu derenin kati sahibinin belirsiz bırakılmasına sessiz kalmayı doğru bulmadım. Bunu münasip surette hatırlatmak maksadıyla aşağıdaki müracaatta bulundum:

Düztepe'den
5.4.331 (18 Haziran 1915)

Kuzey Grubu Kumandanlığı'na

Anafartalar mıntıkasının güney hududunun Sazlıdere (dahil) olarak uzatıldığı buyrulmuş olduğu tümence biliniyorsa da, Anafartalar Mıntıkası Kumandanlığı'na yeni tayin edilen Yarbay Vilmer Bey tarafından malum olup olmadığı bilinemediğinden, söz konusu mıntıka ile aramızda yanlış anlamaya yer bırakılmaması ve ona göre gerekli tedbirlerin alınabilmesi için keyfiyetin açık olarak emir buyurulması istirham olunur.

19. Tümen Kumandanı
Albay
M. Kemal

Kullanılması gereğini ima etmek istediğim "dahil" tabirinin anlamının ve burada kullanılması sebebinin grupça önemli görülmemekte olduğu aşağıdaki cevaptan açıkça anlaşıldı:

5.4.331 (18 Haziran 1915)

19. Tümen Kumandanlığı'na

İki mıntıka arasında hudut evvelce Sazlıdere olarak gösterilmiş ve tümeninizden bir irtibat postasının Sazlıdere kuzeyindeki Şahinsırt'ta bulundurulması bildirilmişti. Bu gibi küçük dereler bir tarafa dahil veyahut hariç olamaz. Derenin kuzey tarafı 19. Tümenin, güney tarafı Anafarta mıntıkasınındır. Sazlıdere'nin menba tarafları doğrudan doğruya sizin işgaliniz altındaki mıntıka dahilindedir. Dökülüş yeri tarafı ise düşmanın elindedir. Bu dere her iki mıntıkayı ayıran çizgidir ve derenin yatağı istikametini her iki taraf gözetler. Birbiriyle irtibat kurarlar. Eğer Sazlıdere'ye dahil demekle başka bir mana murat olunuyorsa izahı istenir.

Kuzey Grubu Kumandanı
Esat

Kuzey Grubu Kumandanlığı'na Sazlıdere ve bunun doğu ve güneyindeki mıntıkaya verilmesi gereken önem ve bu hususta alınması icap eden tedbirlere harcanması gereken dikkat ve işin takdiri için ihtiyaç görülen kavrayış ve nüfuz derecesini anlatamamanın üzüntüsü içinde aşağıdaki yazıyı yazdım:

Düztepe'den
5.4.331 (18 Haziran 1915)

Kuzey Grubu Kumandanlığı'na

5.4.331 (18 Haziran 1915) tarihli emirnameleriyle ilgili cevaptır:

Sazlıderesi, düşman tarafında bulunan 500 metrelik dökülüş kısmı hariç olduğu halde, menbaı Conkbayırı'ndan başlayan, takriben iki kilometre uzunluğunda bir deredir.

Conkbayırı-Şahinsırtı-Keskintepe ve bunun batısındaki tepecik söz konusu derenin basamaklarını oluşturur.

Ve sonradan Ağıldere Mıntıkası adı verilmiş olan mıntıka ile taktik açıdan ilişkilidir.

Suyatağı, 161, Düztepe, Kabaksırtı, Sazlıdere'nin güneyinden başlayan mailedir.[1] Ve 19. Tümen kuvvetlerinin bulunduğu mıntıka ile ilgilidir.

Düşman, Sazlıdere içinden yürüteceği bir baskın koluyla (bizim bu gece düşman mevzisine karşı yürüttüğümüz baskın kolu gibi) Keskintepe'ye, Şahinsırt'a ve onun daha doğusundaki Conkbayırı'na gece hücum teşebbüsünde bulunabilir. Veyahut 19. Tümen bütün kuvvetiyle Arıburnu cephesinde ciddi bir şekilde meşgul olduğu herhangi bir sırada, düşman Sazlıdere asıl istikametinden Conkbayırı'na önemli bir harekete kalkışabilir.

Düşmanın böyle bir hareketinin Conkbayırı, Ağıl ve Pilavtepe kuzeyinde bulunacak olan yakın ihtiyatlarla karşılanması gerekir. Düşmanın böyle bir hareketine maruz kalacak olan Şahinsırt ve batısındaki gözetleme ve irtibat küçük müfrezeleri Düztepe güneyindeki derelerde bulunan 19. Tümen ihtiyatlarının yardımını alamaz. Bu ihtiyatlar ancak Kabaksırt ve Düztepe'ye Çataltepe istikametinden yöneltilecek düşman teşebbüslerini durdurabilir. Ve buna göre 19. Tümen Sazlıderesi'nin güneyini tamamen emniyet altında bulundurduğu halde, Sazlıderesi'ni emniyet altında bulundurmuş olmuyor. Bu konudaki yüksek emirleriniz doğrultusunda, Şahinsırt'ta bulundurmakta olduğu bir irtibat postasının irtibat vazifesini yerine getireceğine şüphe yok ise de, bu postanın Sazlıdere'yi ve Şahinsırtı'nı emniyet altında bulundurmuş olacağını kabul etmek uygun ve yerinde olamaz.

Dolayısıyla Sazlıderesi'ni sanki bir ayırıcı çizgi gibi kabul etmeyip, içinde küçük ve fakat cesur keşif kollarından itibaren esaslı bir maksada ulaşılması için gece karanlıktan istifade ederek ilerleyebilecek bir hücum kolunun hareketine müsait bir dere olarak göz önüne almayı ve bunu, önemle, sorumlu olacağı açıklığıyla, bir kumandanın üzerine vermeyi gerekli görürüm. Bu derenin korunmasını üstlenecek kumandandır ki, Conkbayırı, Ağıl ve Çatlakdere menbaında kâfi ihtiyat kuvvetleri bulunduracaktır. Söz konusu derenin sahibi belirlenmezse, arz ettiğim noktalarda ihtiyat kuvveti bulundurmak lüzumu da belirlenemez. "Anafartalar mıntıkası Ece limanından Sazlıdere ve Şahinsırt'a kadar uzatılmıştır" ifadesinden Sazlıdere'yi, –bendenizin kabul ettiğim şekilde– emniyet altında, hangi mıntıka kumandanının bulunduracağı anlaşılamaz. Sazlıdere'ye dahil demekle bendenizin murat ettiğim mana, söz konusu derenin arz ettiğim noktalar bakımından korunması için gerekli bütün tertiplerin ve tedbirlerin kimin tarafından alınacağının anlaşılmış olabileceğidir. Ve bu noktayı tekrar arz etmeye cüret etmemin sebepleri aşağıdadır:

1. Muhtelif kumanda altında bulunan kıtaların kapatma ve korumaya ve müdafaa ve muhafazaya memur oldukları mıntıkaların hudutları tayin edilirken, o hudutları

1 Eğimli arazi, tepenin bir yanı. (Y.N.)

pek büyük dikkat ve açıklıkla ayırıp sınırlamanın ve hiçbir vakit iki hükümet hududu gibi tarafsız bir çizgi olarak görmeyip mutlaka kıtalardan birisine vermenin gerekli olduğuna ilmen ve tecrübeyle inanıyorum.

2. Anafartalar mıntıkasıyla tümen mıntıkası ilk defa ayrılırken de adı geçen Sazlıdere'nin hangi mıntıkaya dahil veya hariç olduğu açıklığa kavuşturulmamış olduğundan idi ki, düşman kolayca Mahmuzsırt ve Çataltepe'yi işgal etmiş ve maalesef varlığının derecesinden birçok zamanlar haberdar bile olunamamıştı. Sazlıdere'nin korunması için bugün alınmış bulunan tertiplere göre, Anafartalar mıntıkasıyla 19. Tümen mıntıkasını ayıran çizgi Sazlıderesi değildir; Göksu ve bunun Pilavtepe güneyinden geçen koludur. Bunu açıkça ifade etmek gerekirse, 19. Tümen mıntıkasının sağ kanadı Şahinsırtı-Keskintepe tepe çizgisi (dahil) demek lazımdır. Bu tepe çizgisinin kapsadığı sırtı ve umumi istikametini doğrudan doğruya Conkbayırı ve Ağıl'da bulundurulacak bir kuvvetle korumak lazımdır. Halbuki bendenizce 19. Tümenin mevcut ihtiyat kuvvetlerinden oraya kuvvet ayırması ve göndermesi doğru değildir. Acizane anlayış ve görüşlerime göre gerekenin yapılması yüksek oyunuza bağlıdır.

19. Tümen Kumandanı
Albay
M. Kemal

• Bu lüzumundan fazla izahatlı yazımla da hakikati göstermede başarılı olamadım. Fazla olarak, düşüncelerimde isabet olmadığı kanaatine sapılmış ve beni de bu yanlış gördükleri anlayışlardan vazgeçirmek üzere Kolordu Kumandanı, Kurmay Başkanı'yla birlikte karargâhıma geldiler ve yazılarımla anlatmak istediğim hususların bilfiil arazi üzerinde gösterilip açıklanmasını istediler.

Hep birlikte Düztepe'ye çıktık. Buradan Sazlıdere ve bunun kuzey ve güneyindeki arazi ve daha ilerde deniz sahili ve kuzeye doğru Suvla limanı ve orada biten düz ova içinde Tuzla gölü ve oradan doğuya doğru yükselen tepeler ve en yüksekte Kocaçimen tepesi bir panorama gibi görülüyordu. Bütün bu saha, bulunduğumuz yüksek Düztepe'den kartal bakışıyla gözün görebildiği küçük bir yere sığdırılabiliyordu. Hakikaten bütün sahil ve orada biten ova kısmı tamamen hâkim bakışımız altında küçülmüş ve bize doğru olduğu gibi kuzeydoğuya doğru da kademe kademe yükselen engebeli arazinin ayrıntıları gölgelere karışıyor, bütünüyle çıkılmaz bir yamaç halinde görülüyordu.

Bu manzara karşısında, Kolordu Kurmay Başkanı: "Bu arazide ancak çeteler yürüyebilir" dedi. Kolordu Kumandanı bana hitaben dedi ki:

- Düşman nereden gelecek?

- (Elimle Arıburnu tarafını ve Suvla'ya kadar bütün sahili göstererek) buradan dedim.

- Peki, farz edelim ki, oralardan gelsin! Nereden hareket edebilecek?

- (Tekrar elimle Arıburnu tarafından başlayarak Kocaçimen tepesine doğru bir yarım daire işaret ettim) buradan hareket edecek! dedim.

Kolordu Kumandanı gülerek omzumu okşadı ve:

- Merak etme Beyefendi, gelemez! dedi.

Meram anlatmanın mümkün olmadığını görünce tartışmayı uzatmaya lüzum görmedim. Yalnız "İnşallah efendim, sizin takdir ettiğiniz gibi olur" demekle yetindim.

[Düşündüğüm ve anlatmaya çalıştığım düşman teşebbüsleri 24 Temmuz' dan (6 Ağustos 1915) itibaren aynen gerçekleşmeye başladığı zaman, iki ay evvel maruzatımı takdir etmemekte ısrar edenlerin neler hissettiğini bilemem. Yalnız fikren hazırlanmamış oldukları düşman harekâtı karşısında pek eksik tedbirlerle umumi vaziyeti ve vatanı pek büyük tehlikeye maruz bıraktıklarına olaylar şahit oldu.][1]

• 24 Temmuz 331 (6 Ağustos 1915) tarihine kadar 19. Tümen cephesinde mühim hadise olmamıştır. Bu müddet zarfında Anafartalar mıntıkasıyla da doğrudan doğruya ilgili bulunmuyordum.

Kuzey Grubu Kumandanlığı'na bağlı olan Anafartalar Mıntıkası Kumandanı Vilmer Bey'in sahip olduğu kuvvetten, aldığı tedbir ve tertiplerin ayrıntılarından da haberdar değildim.

Komşuluk dolayısıyla edindiğim bilgiye göre:

Ağıldere mıntıkasında 5. Tümene mensup 14. Alay vardı. Mestantepe ve Kireçtepe mıntıkalarında bir iki jandarma taburu bulunuyordu.

ÖNEMLİ HABER

Düşmanın, Temmuz ayının sonlarına doğru, yani miladi Ağustos başlarında büyük ölçekte umumi bir taarruz hareketi yapmaya hazırlandığı haber alındı. Ordu ve Kolordu Kumandanlıkları'nca, bu hareketin Saros körfezi veya Asya tarafında yapılacak bir çıkarma hareketiyle birleştirileceği muhtemel görülüyordu.

Tümen cephesinde olması muhtemel düşman taarruzuna karşı gerekli tedbirleri aldırdım. Kıtalar günlerce hep tetikte ve muharebeye hazır bulunduruldu. Bu sayede, sonradan, tümen cephesine yöneltilen düşman taarruzlarının büyük telefatla sonuçsuz kalması sağlandı.

ARIBURNU-ANAFARTALAR MUHAREBELERİ

24 Temmuz 1331 (6 Ağustos 1915)

• 24 Temmuz 1331 (6 Ağustos 1915) günü, düşman, Arıburnu cephesine topçu ateşine başladı. Öğleden sonra ateşin şiddeti giderek arttı. 19. Tümenin solunda 16. Tümen bulunuyordu. Düşman bilhassa bu tümen cephesine ve 19. Tümenin sol kanadına bir taarruzu ima eder şekilde, obüs topçusuyla ateş ediyordu. Hakikaten, ardından Kanlısırt'a taarruza geçti. Düşman bu teşebbüste kolayca başarı sağladı. Bu manzaraya 19. Tümenin gözetleme yerinden bizzat şahit oluyordum. Tümen topçusuyla ve mümkün olan mitralyözlerle Kanlısırt'ı derhal yandan ateş altına aldırdım. 57. Alaydan bir tabur göndermek suretiyle 16. Tümene yardıma koştum.

Düşman, 19. Tümenin sol kanadındaki siperlere de türlü türlü ve iri lağımlar attıktan sonra hücuma kalkmış ise de, telefatla püskürtülmüştür.

Düşmanın 16. Tümen cephesinde, Kanlısırt'ı kolayca zapt etmesinin sebebini sonradan öğrendim. Oradaki kumandanlar, düşmanın topçu ateşi icra ettiği zamanlar siperlerde yalnız gözcüler bırakıp, askeri, zayiattan korumak maksadıyla, geriye almışlar. Bugün de düşman topçu ateşi sırasında, ilk siperler adeta boş bulunuyordu. Düşmanın ilk hücuma kalkan ve onu takviye için arkadan sevk edilen avcı hatlarının cepheden hemen ateşe maruz kalmaksızın ileri atıldıklarını gördüm. İki taraf siperleri

1 Köşeli parantez içindeki kısımlar sonradan kırmızı kurşunkalemle çizilmiştir. (Uluğ İğdemir'in notu.)

arasındaki mesafe o kadar azdı ki, açıktan koşarak gelen saldıran tarafın, geride bulunup birtakım gizli yollardan gelmeye çalışan savunma tarafından evvel Kanlısırt siperlerine ulaşacakları tabii idi.

16. Tümen cephesinde cereyan eden bu muharebelerin safhaları adı geçen tümen ve Kuzey Grubu kumandanlıklarınca bilinmektedir.

24/25 Temmuz 1331 (6/7 Ağustos 1915) Gecesi

• Tümen cephesi bütün gece şiddetli düşman topçu ateşi altına alındı. Anafartalar mıntıkasına ait Ağıldere taraflarında da sürekli piyade ateşi işitiliyordu. Düşmanın işbu mıntıkaya taarruza geçtiği anlaşılıyordu. Gece vakti veya günün ağarmasıyla beraber düşmanın 19. Tümen cephesine taarruza geçeceğine katiyen hüküm verdim.

Bu sebeple, bütün kıtalar tetikte ve kumandanlar, subaylar muharebe mevzilerinde, istinat ve ihtiyatlar uyanık ve cepheye yanaşmış olarak bulunduruluyordu. Ben de maiyetimle beraber gözetleme yerinde ve telefon başında geçirmekteydim.

Düşman, gece yarısından yarım saat sonra tümenin sol kanadına taarruza geçti. Bütün cephemize ve gerilere doğru da vasıtalarının azami derecesini kullanıyordu. Yağlı paçavralar, yeraltı lağım infilakları, çeşitli bombalar, kara ve deniz topları tümenin cephesini sarsmaktaydı.

Gece yarısından sonra saat 1.10'da şu kısa emri verdim:

"Umumi vaziyet pek mühimdir. Kumandanlar ve subaylardan her zamankinden fazla uyanıklık ve fedakârca çalışma talep ederim."

Gece yarısından sonra saat 3.30'da da aşağıdaki emirle kıtaların uyanıklığını artırdım:

"Düşmanın sabahleyin cephemize bir hücuma kalkması muhtemeldir. Mesafenin yakınlığı bakımından ani olan hücumlara derhal karşılık vermek için kıtaların uyanık ve erlerin silahını kullanmaya hazır bulunması lazımdır. Buna göre subayların erleri uykularını yenmeye sevk ve teşvik ve taktik durumun nezaketiyle oranlı hazırlık derecesinin her an ve zaman mükemmel tutulması hususunu rica ederim."

• Tümen cephesinde geçen bu anlar çok önemliydi. Kuzey Grubu Kumandanlığı'ndan verilen bilgide, Ağıldere Mıntıkası'nda düşmanın takviye kıtaları almakta ve taarruzlarında şiddetle ısrar etmekte olduğu bildiriliyordu. 14. Alaydan bazı erlerle bir subay karargâhıma kadar gelmişlerdi. Hepsi süngüyle yaralanmıştı. Bunların ifadelerine göre, Ağıldere mıntıkasında, kuvvetli düşman kıtaları baskın yapmış ve 14. Alayı kısmen esir almış ve kısmen geriye püskürtmüştü.

Herhalde, tümenin ve bütün Arıburnu kuvvetlerinin vaziyeti çok fazla nezaket kazanıyordu. 24 Temmuz (6 Ağustos 1915) günü 16. Tümene verilen bir tabura karşılık, Kuzey Grubu Kumandanı, 14. Alayın 1. Taburunu tümenin emrine vermişti. Bu tabur tümene katıldı. Ancak, Ağıldere mıntıkasındaki vaziyet dikkate değer görülmediğinden, bu taburun tekrar iadesi emredilmişti. İşbu taburun, başlangıçta iki bölüğü Conbayırı'nı tutmak üzere oraya sevk edilmiş ve diğer iki bölüğü Düztepe'ye yakın tutulmuştu.

Düşmanın, 19. Tümen Cephesinden,
Conkbayırı İstikametinde Taarruzu

25 Temmuz 1331 (7 Ağustos 1915) günü saat 4 evvel'den itibaren düşman topçusu azami faaliyetle ateşe başladı. Siperlerimiz ve gizli yollarımız önemli bir şekilde yıkılıyordu. 45 dakika sonra, düşman bütün tümen cephesine hücuma kalktı. Bu şiddetli ve kati hücumlar, askerimizin metaneti sayesinde tümüyle ve pek büyük telefatla derhal bertaraf edildi. Düşmanın bir kısmı, sağ kanat ve merkezdeki alaylarımızın bazı siperlerine girmeyi başarmışlarsa da, onlar da siperler içinde imha edildi.

Saat 5'e doğru, düşman tümenin sağ kanadına, Cesarettepesi'ne, ikinci bir hücum yöneltti. Bu da pek çok telefatla püskürtüldü. Bundan sonra da düşman, siperlerinden bize atılmak üzere ısrarlı teşebbüslerde devam ediyordu. Fakat bütün bu teşebbüsler, ateşlerimizle, kendi siperleri üzerinde erimekteydi.

• Düşmanın tümen cephesine yaptığı bu hücumlardan maksadı, bu taraftaki kuvvetlerimizi tespit edip Ağıldere mıntıkasına yardımdan alıkoymak gibi bir gösteri hareketinden ibaret değildi. Düşmanın asıl maksadı, bütün harekâtının kati hedefi olarak gördüğü Kocaçimen silsilesi'ne 19. Tümeni de ezerek ulaşmaktan ibaretti. Bu hakikat, tümen cephesinin, umumi vaziyete göre Arıburnu-Kocaçimen istikametini doğrudan doğruya kapatmasından, zaten öteden beri tümence tahmin edilmekteydi. Bugün, düşmanın yaptığı ısrarlı hücumlar da bu tahmini doğruladı.

***

Tümen cephesine yöneltilen hücumlar, izah edildiği gibi, püskürtüldü. Ancak, tümen için daha büyük bir tehlike vardı. Düşman, Ağıldere ve Şahinsırt üzerinden Conkbayırı'na, tümenin tamamen arkasına ilerliyordu. Bu vaziyet, bütün Arıburnu cephesinin düşmesiyle sonuçlanabilecek mahiyetteydi.

Tümen cephesinde, düşmanın eksik olmayan ateş faaliyeti, zaten ancak bu cepheye kâfi gelebilen tümen kuvvetlerini tümüyle bağlamıştı. Conkbayırı'na yetiştirilecek tümende kuvvet yoktu. Yalnız, 72. Alayın 1. Taburundan iki bölük Sazlıdere'nin menba tarafına sevk edilebilmiştir.

Emrim altına verilmişken tekrar alındığını söylediğim 14. Alayın 1. Taburu Kumandanı Binbaşı Reşit Efendi'den en son, saat 8.5 evvel'de alınan raporda, taburuyla Conkbayırı'nı işgal ettiği, 72. Alaydan giden bölüklerin de bunun solunda bulunduğu bildirilmişti. Tümenden, istihkâm bölüğünü de bu tabura katmıştım.

Bu kuvvetler, Kuzey Grubu Kumandanlığı'nca sevk edilip kaydırılan 9. Tümenin gelmesine kadar, Conkbayırı ile Şahinsırt'ta mümkün mertebe düşmanı durdurmada başarılı olmuşlardır. Sazlıdere güney yamaçlarında bulunan 72. Alayın 3. Taburu da Sazlıdere içinden ve Keskinsırt ile Şahinsırt'ın güney yamaçlarından ilerlemek isteyen düşman kuvvetlerini tüfek ve mitralyöz ateşi altında tutarak hareketlerini sonuçsuz bırakmaktaydı.

• Conkbayırı'na göndermiş olduğum tümen emir subayı yardımcısı Teğmen Hayri Efendi'den saat 9 evvel'de aşağıdaki raporu aldım:

"1- Tahkimatla meşgul olan düşman Conkbayırı'na 2,5 kilometre mesafededir.
2- 14. Alay 1. Taburu buraya (Conkbayırı'na) getirdim.
3- 25. Alaydan iki tabur da Conkbayırı'nı tutmak üzere geliyor. Aynı zamanda burada bulunan 64. Alay, 9. Tümen Kumandanı'nın emriyle Kocaçimen'i tutmak üzere yaklaştırılıyor."

Artık Conkbayırı ve Kocaçimen'de kumandayı 9. Tümenin üstlendiğini anlıyordum. Bu tümenin kumandanı, Albay Kaninkiser Bey idi. Adı geçen, daha sonraları kolordu kumandanı olarak maiyetimde bulundu. Kendisi, ordumuzda bulunan Alman subaylarının en muktedirlerindendi. Conkbayırı muharebelerinde yaralanıp geriye gitmeye mecbur olmuştur.

• Öğleye doğru idi ki, düşmanın devam ettiği topçu ateşlerinden başka, tümen cephesi karşısında, bazı yerlerde tel örgülerini kaldırdığı bildiriliyordu. Bu hazırlık, yeni bir taarruzun işaretiydi. Bu sebeple tümen cephesine çok dikkat sarf etmeye mecbur bulunuyordum. Bununla beraber, tümenle kati ilişkisi itibariyle Conkbayırı tarafıyla da uğraşmaktan geri kalamıyordum.

Conkbayırı'nda 9. Tümen Kumandanı'na:

"Conkbayırı-Sazlıdere cephesinin önemli olduğunu, 19. Tümen cephesindeki düşmanın taarruz ihtimalini ve tümenin ihtiyat kuvveti kalmadığını, düşmanın Şahinsırt'tan atılmasının cidden çok önemli olduğunu" bildirdim.

25/26 Temmuz (7/8 Ağustos 1915) gecesi düşman, tümen cephesinde saat 8.40 sonra'dan itibaren şiddetli piyade ve mitralyöz ateşi açtı. Sol kanadımıza karşı taarruz teşebbüsleri de ortaya çıktı. Tetikteki askerlerimizin ateşleri karşısında, her düşman teşebbüsü başarısızlığa uğruyordu. Düşman topçusu ise bütün yoğunluğuyla cephedeki siperlerimizle gizli yolları ve gerileri ateş altında bulunduruyordu. İki günden beri devam eden muharebe sebebiyle önemli zayiat verdik. Tümende tüfek sayısı azaldı. Dolayısıyla gerek 19. Tümen ve gerek Conkbayırı cephesi, üzerinde önemle durulacak bir halde bulunuyordu. Buna dayanarak, tümen cephesinde, kullanılmasına lüzum ortaya çıkmazsa Conkbayırı'na sevk edilmek üzere, 25 Temmuz günü (7 Ağustos 1915) günü saat 7.10 sonra'da Kuzey Grubu Kumandanlığı'na yazılan bir raporda, "Sağ kanattaki vaziyeti önemli gördüğümden tümene ihtiyat olarak münasip kuvvetin gönderilmesi arz olunur" dedim.

26 Temmuz 1331 (8 Ağustos 1915) Günü

Düşman, bugün pek erkenden, anlatılması mümkün olmayan bir şiddetle Arıburnu mıntıkasındaki obüs ve sahra toplarıyla ve Ağıldere sahili açıklarındaki harp gemileriyle Düztepe'den itibaren Conkbayırı'nı ateş altına aldı.

Bu sırada 9. Tümen Kumandanı'nın emrindeki bazı kıta kumandanlarının, raporlarını bana göndermekte olmaları dikkatimi çekti. Bundan başka, bu raporların içeriği Conkbayırı vaziyetini, oradaki emir ve kumandayı memnuniyet verici olarak göstermiyordu. Mesela:

1) "Conkbayırı'na taarruz emredilmiş, bu emri kime vereyim? Tabur kumandanlarını arıyorum, bulamıyorum. İş karışıktır. Vaziyet fenadır. Herhalde araziyi bilen bir kişinin tayini lazımdır. Rapor yok, haber yok. Ben de ne yapacağımı şaşırdım. Bu konuda en kıdemli 64. Alay Kumandanı'na da emir verilebilir. Olursa işbirliği edelim."

2) "Cephede 14. Alaydan, 64. Alaydan, 25. Alaydan, özetle çeşitli taburlardan asker vardır. Hepsi birbirine karışmıştır. Subaylardan kimseye rastlanmıyor. Eski alay kumandanının vurulduğu yerde bulunuyorum. Durum hakkında hiçbir bilgi alamadım. Subayların büyük kısmı şehit ve yaralıdır. Hatta bulunduğum mevkinin ismini bile bilmiyorum. Gözetlemeyle bir şey göremiyorum. Mıntıkayı iyi bilen bir kişinin tayinini vatanın selameti adına rica ederim."

Bu gibi raporlardan başka, Düztepe'de bulunan tümen istihkâm taburu kumandanı tarafından saat 5.40 evvel'de gelen bir raporda "tan vaktiyle Şahinsırt'tan Conkbayırı'na doğru bir askerin çekildiği ve Conkbayırı'nda bir tahkimat yapılmakta ise de, bunu yapanların dost veya düşman olduğunun belli olmadığı" belirtiliyordu.

Tahkimat yapanların düşman olmasına daha fazla ihtimal veriyordum. Conkbayırı'ndaki vaziyeti yakından incelemek ve bana bildirmek üzere tümen emir subayı yardımcısı Teğmen Hayri Efendi'den başka, yaverim Teğmen Kâzım Efendi'yi de göndermiştim. Bu kahraman subay, avcı hatlarına kadar girerek şehit olmuştu. Tümen Kurmayı İzzettin Bey'i de Düztepe taraflarına göndermiştim. İzzettin Bey, hem vaziyeti inceleyecek ve hem de orada gerekli tedbirleri bizzat aldıracaktı. Adı geçenin verdiği bilgi de Conkbayırı'ndaki durumun memnuniyet verici olmadığını doğruluyordu.

Ben de bizzat, 180 rakımlı tepe civarında bulunan karargâhımdan Conkbayırı ve civarında iki tarafın karıştığını görüyordum. Conkbayırı istikametinden, benim karargâhım istikametinde piyade mermileri geliyordu. Hatta karargâh mensuplarından vurulanlar olduğu haber verildi.

Kuzey Grubu Kumandanlığı'ndan 25 Temmuz (7 Ağustos 1915) günü ihtiyat kuvveti istemiştim. Bunun üzerine emrime verilen 10. Alay, bugün saat 7.30 evvel'de Düztepe'ye geldi. Tümen Kurmayı İzzettin Bey'in rehberliğinde, bu alayın iki taburu, Alay Kumandanı Kurmay Yarbay Kemal Bey'in kumandasında olarak Conkbayırı istikametinde gönderildi. Bazı telefon muhaberelerinden, Güney Grubu'ndan ve Gelibolu'dan kuvvetler getirilmekte olduğu anlaşılıyordu.

Bir aralık, Kuzey Grubu Kumandanlığı karargâhından telefon başına çağrıldım. Güney Grubu'ndan çağrılan 8. Tümenin 24. Alayı Kumandanı Nuri Bey[1]:

"Grup Kumandanı'ndan Conkbayırı'na hareket ve orada düşmana taarruz emrini aldım. Anladığıma göre orada çeşitli kıtalar varmış. Buna ve bilhassa kumanda hususuna dair bilgi rica ettim. Asabi bir halde bulunan Kumandan Paşa ve Kurmay Başkanı, fazla söze lüzum yok dediler. Oradaki vaziyet hakkında beni aydınlat! Ortada kumandan yok!" dedi.

Nuri Bey, çok eski bir arkadaşımdır. Kendisine: "Süratle Conkbayırı'na hareket et. Hadiseler kumandanı tayin edecektir" dedim.

1 Nuri Conker. (Uluğ İğdemir'in notu.)

Hakikaten Conkbayırı'nda emir ve kumandanın yokluğunu ben de anlıyordum. Conkbayırı'na, 9., 4. ve 8. Tümenlere mensup alaylar gönderildi. Her taraftan mümkün olan kuvvetler yetiştirildi. Bir müddet, Kocaçimen ve Conkbayırı mıntıkası, Anafartalar Mıntıkası Kumandanı Vilmer Bey'den alınarak, doğrudan doğruya Arıburnu cephesinde Kemalyeri'ndeki karargâhında bulunan Kuzey Grubu Kumandanı tarafından üstlenilmiş. Sonra 9. Tümen Kumandanı, Kocaçimen Mıntıkası Kumandanı sıfatıyla muharebe meydanında kumandaya başlamış. Bu vurulmuş, bir zaman bunun kurmayı Hulusi Bey ona vekâleten vazife yapmış. O da vurulmuş, 4. Tümen Kumandanı Cemil Bey vazifeyi üstlenmiş. 8. Tümen Kumandanı'nın gelişiyle kumanda ona verilmiş. Tesadüfen genel karargâh demiryolu şubesi müdürü Yarbay Potrih ve kurmayı Refik Bey İstanbul'dan Akbaş'a gelmişler. Liman Paşa bunları 9. Tümen kumandan ve kurmaylığına tayin ederek Kocaçimen'e göndermiş, bu defa da Potrih Bey daha büyük rütbelileri emri altına almak suretiyle kumandanlığa kalkışmış.

Bir taraftan da Gelibolu'dan gelen 16. Kolordu Kumandanı Albay Fevzi Bey'e "Anafartalar Grubu Kumandanı" unvanıyla bütün Anafartalar ve Kocaçimen mıntıkaları kumandanlığı verilmiş; Conkbayırı, 8. Tümen Kumandanı'na ait olarak Güney Grubu'na bağlı bırakılmış.

• Herhalde Conkbayırı'na lüzumundan fazla kuvvetler yığılmıştı. Fakat, toplanan kuvvetler, disiplin ve maksat dahilinde sevk ve idare edilmemek yüzünden hepsi mağlup ve perişan olmuşlardı.

Muharebede kuvvetten ziyade, kuvveti maksada uygun sevk ve idare etmenin önemli olduğu düşünülmüyordu.

Ben, aldığım bilgiyi ve gördüğüm manzarayı, usul gereği, raporlarımla Kuzey Grubu Kumandanı'na bildiriyordum. Bir aralık Grup Kurmay Başkanı'yla bizzat telefonla görüşerek kumanda hususunun düzenlenmesine dikkat çekmek istedim. İmkânın müsaade ettiği her şeyin yapıldığını söyledi.

Kuzey Grubu Kumandanı'na da resmen aşağıdaki istirhamda bulundum:

> "Conkbayırı'ndaki vaziyetin henüz dikkat çekici ve nazik olduğu anlaşılıyor. Bu hususta Ordu Kumandanı'nın ciddi surette dikkatlerini çekmeye yardım buyurmanızı memleketin selameti adına istirham ederim."

• Bütün telefon muhaberelerinden ve hatta yazılı emir ve raporlardan, artık bütün kumandanlarda büyük bir asabiyetin hüküm sürdüğü anlaşılıyordu. Bazı kumandanlarca sorumluluğun yükünü başkalarına yükletmek yoluna sapılmaya başlandığı zehabına bile düşüldü. Hakikaten sorumluluk yükü her şeyden, ölümden de ağırdır.

Saat 5 sonra'da Kuzey Grubu Kumandanlığı'ndan aşağıdaki emri aldım:

> "Tümeninizin sağ kanadı size katılan 10. Alayın sağ kanadıdır. Bu alayın solunda 25. Alaydan kalan gruplar sizin tümeninize bağlıdır."

Gerçekten 10. Alay benim emrim altına verilmişti; fakat Conkbayırı'ndaki hadiseler alayı oraya göndertmişti. Ve orada bulunan kıtalarla muharebeye girmişti. Conkbayırı'nda 10. Alayla beraber birçok kıtanın muharebesini idareyle görevli kumandanlar tayin ediliyordu. Conkbayırı'nda boğaz boğaza yapılan hücum ve karşı hücumlarla ve parça parça gönderilen takviye kıtalarının kendinden evvelkilerin ara-

larına girmesinden, oradaki kıtaların karmakarışık olduğuna şüphe yoktu. Bu sebeple, Kuzey Grubu Kumandanı'na aşağıdaki cevabı vermeye lüzum ve mecburiyet hissettim:

"Bu anda uzatılan 19. Tümenin sağ kanat noktası meçhuldür. Bunun sınırlandırılmasını rica ederim."

Kuzey Grubu Kumandanı'nın verdiği cevap aynen şudur:

19. Tümen Kumandanlığı'na

"C- Kanadınızın uzatılması meselesi söz konusu değildir. Ancak sizin emrinize verilmiş olan bir kıtanın işgal ettiği yer tabii ki size aittir. Alayın sağ kanadını herhalde siz oradan daha seri tahkik ve tayin edebilirsiniz. Bununla beraber sağ kanadınızın, haritada 261 rakımlı yerin 200 metre kadar güneybatısındaki kalın eğrinin noktalı yolu kestiği yerde sınırlandırılmasını münasip görürüm."

Bu cevabi emrin ilk cümlesi pek doğrudur. Hakikaten Arıburnu cephesinin sağ kanadında bulunan 19. Tümene yardım amacıyla gelen 10. Alayın Conkbayırı'na gönderilmiş olması nedeniyle, kanadın oraya kadar uzatılması söz konusu olamazdı. İkinci cümlede ise, mademki 10. Alay Conkbayırı'na gitmeden evvel 19. Tümen emrine verilmiştir ve Conkbayırı'na bu tümen tarafından imdada koşturulmuştur, öyle ise onun işgal ettiği yer 19. Tümene aittir denilmek isteniyor. Fakat unutuluyor ki, Conkbayırı'nda doğrudan doğruya Kuzey Grubu Kumandanlığı'na bağlı bağımsız bir kumanda vardır. Dördüncü cümlesinde, tümenin sağ kanadı, haritada 261 rakımlı yerin 200 metre kadar güneybatısında kalın eğrinin noktalı yolu kestiği yer olarak münasip görülüyor. Bu ne demektir?! Bu ifadenin ortaya koyduğu zihniyet ve muharebe idare etmek sıfatıyla olan ilişkisi hakkında fazla açıklama yapmaya lüzum görmüyorum. Yalnız burada şunu ilave etmeden geçemeyeceğim ki, bu emrin içeriği o zaman beni cidden üzdü ve hayrete düşürdü.

[19. Tümenin sağ kanadını karmakarışık birtakım kıtaları toplayan kısımla böyle gelişigüzel uzatmak ve zaten tedbirsizlik ve kumandansızlık yüzünden zapt edilmek üzere bulunan Conkbayırı'na karşı tümenin vaziyetini koruması hususunu emretmek, bence sorumluluğu başkasına yükletmek için düşünülmüş bir çareden başka bir şey değildi. Bu fikrimi telefonla açıkça 3. Kolordu Kurmay Başkanı'na söyledim. Ve ilave ettim ki, böyle bir emir vermekle sorumluluktan kurtulmuş olunacağı sanılıyorsa, benim de söz konusu emre dayanarak ve onu örnek alarak 20. Alay[1] Kumandanı'na verdiğim emirle yetinmem lazım gelebilir; fakat bu gibi adi tedbirler vatanı kurtaramaz. Ciddi tedbir almak lazımdır.][2]

• 26 Temmuz (8 Ağustos 1915) günü sabahtan akşama kadar aldığım çeşitli bilgilerden ve 180 rakımlı tepe civarındaki karargâhımdan bizzat yaptığım müşahedelerden, Conkbayırı'nın tehlikeli vaziyette olduğu anlaşılmakla beraber, Conkbayırı tepesinin hakikaten düşman eline geçip geçmediğinde tereddüt devam ediyordu. Söz konusu gün saat 4 sonra'da 3. İstihkâm Taburu Kumandanı Binbaşı İsmail Hakkı Bey'den gelen raporda "düşman Conkbayırı'nda siper kazmaya devam etmektedir. Siperlerin içinde düşman erleri gezmekte ve kum torbaları yerleştirmektedir... vb." denilmekteydi.

1 10. Alay olmalı. Bkz. s.407. (Y.N.)
2 Köşeli parantez içindeki kısımlar sonradan kırmızı kurşunkalemle çizilmiştir. (Uluğ İğdemir'in notu.)

Conkbayırı'nda bulundurduğum yaverim Üsteğmen Kâzım Efendi'nin saat 5.30 sonra'da verdiği bilgiyle de, düşmanın askerimizle 25-30 metre mesafede karşı karşıya bulunduğu, 64. Alayın 2. Taburunun yaptığı hücumda başarılı olamadığı, 32. Alaydan gelen 3. Taburun ilerletilemediği bildiriliyordu.

Vaziyetin önemi ve nezaketi büyük olduğundan, Conkbayırı emir ve kumandası için üst karargâhların dikkatlerini çekmekten geri kalamıyordum.

Ordu Kurmay Başkanı,[1] Ordu Kumandanı Liman von Sanders Paşa hazretleri tarafından beni telefon başına çağırdı. Adı geçenin durumu nasıl gördüğümü ve görüşümü sorduğunu bildirdi. Kendisine, Cokbayırı vaziyetinin nezaketini izah ettim ve vaziyetin düzeltilmesi için daha bir an kaldığını ve bu anın kaybı halinde felaketin pek muhtemel olduğunu söyledim.

Vaziyet umumileşmiş, Anafartalar'a çıkmış ve çıkmakta olan büyük düşman kuvvetlerini dikkate almak ve ona göre umumi tedbirler alarak sevk ve idareyi birleştirmek ve sağlamak lazımdı. Bu sebeple Kurmay Başkanı'nın "Çare kalmadı mı?" sorusuna verdiğim cevapta, bütün mevcut kuvvetlerin kumandam altına verilmesinden başka çare kalmadığını söyledim.

- Çok gelmez mi? dedi.

- Az gelir! dedim.

[Tarih ne güzel aynadır. İnsanlar, özellikle ahlakta gelişmemiş kavimler, en büyük mukaddesat karşısında bile alçakça hislere bağlı olmaktan kendini alamıyor. Tarihin sinesine geçen büyük hadiselerde, bu hadiseleri yaratanların ve yapanların tavırları, hareketleri ve davranışları onların ahlaki karakterlerini ne açık gösterir.][2]

• Kocaçimen mıntıkasında toplanan kuvvetler Anafartalar mıntıkasının çeşitli kısımlarındaki kıtalar ve Saros mıntıkasından gelmiş olan 7. ve 12. Tümenler, Anafartalar Grubu adı altında, Saros Grubu Kumandanı Albay Feyzi Bey'in emri altına verilmişti. Bu, Ordu Kumandanı'nın genelgesinden anlaşılmıştı. Ordu Kumandanı, genelgesinde, Conkbayırı'na hareketi için Feyzi Bey'e gerekli emir ve talimatı verdiğini de belirtiyordu.

26 Temmuz 331 (8 Ağustos 1915) saat 5.55 sıralarında Kuzey Grubu Kumandanı Esat Paşa hazretleri, "7. Tümenin şimdi Anafarta güneyinden Damakçılık istikametine taarruz edeceğini" Ordu Kumandanlığı'nın yazısına atfen tebliğ ediyordu.

Böyle bir taarruz olmadı. Bunun sebebi hakkında çeşitli rivayetler işittik. Bazı kaynakların verdiği bilgiye göre, Anafartalar Grubu Kumandanı olan Feyzi Bey, Ordu Kumandanı Liman von Sanders Paşa'dan Gelibolu'dan gelmekte olan kolordusuyla düşmana taarruz etmek emrini almış ve tümenlerine taarruz emri dahi vermiştir. Fakat muharebe sahnesine giden tümen kumandanları, vaziyeti gördükten sonra, Grup Kumandanı Feyzi Bey'e "taarruz edilemez" demişler, Feyzi Bey de telefonla Ordu Kumandanı'na, "tümen kumandanları 'taarruz edilemez' diyor" diye maruzatta bulunmuş. Liman Paşa, cevaben, "Grup kumandanı sizsiniz. Siz ne diyorsunuz?" demiş. Feyzi Bey, "Ben de bu görüşteyim" cevabında bulunmuş. Bunun üzerine, derhal kumandadan alınmış.

1 Eski Samsun Valisi Kâzım Paşa. (Uluğ İğdemir'in notu.)

2 Köşeli parantez içindeki kısımlar sonradan kırmızı kurşunkalemle çizilmiştir. (Uluğ İğdemir'in notu.)

Diğer bazılarının açıklamasına göre, Liman Paşa taarruzun 26/27 gecesinde (8/9 Ağustos 1915 gecesi) yapılmasını istemiş. Feyzi Bey, taarruzun ertesi güne ertelenmesini münasip görmüş ve bunun için askerin yorgunluğu ve araziyi tanımadığı sebeplerini öne sürmüş. Bu görüş ayrılığından dolayı kumandadan alınmış.

Hakikat, ordu karargâhınca bilinmekte olan bir keyfiyettir. Benim, bunu araştırmaya ve doğrulatmaya zamanım olmadı. Daha sonra, merak edip Liman Paşa'ya da sormadım. Bu konuda görüş belirtebilmek için, buna dair, ordudaki ve Feyzi Bey'deki belgelere ulaşmak lazımdır.

***

• 26/27 Temmuz 1331'de (8/9 Ağustos 1915) gece yarısından takriben bir iki saat evvel Kuzey Grubu Kumandanlığı vasıtasıyla aldığım ordu emrinde, Anafartalar Grubu kumandasını üzerime almak üzere hemen Çamlıtekke'ye hareketim ve 27 Temmuz (9 Ağustos 1915) günü tan vaktiyle beraber taarruz etmem lüzumu bildiriliyordu. Bu taarruz hakkındaki bilginin Anafartalar Grubu Kurmay Başkanlığı'ndan alınacağı ilave ediliyordu.

• Böyle karanlık ve belirsizlik içinde, tanımadığınız kuvvetlerle yeni bir işin –üç günden beri göreve gelen her kumandan ve kıtanın mağlubiyet ve perişanlığıyla sonuçlanan [ve vatanın ya hayat veya ölümüne sebep olunabilecek mühim bir işin– başkaları tarafından başlanmış kanlı ve kaybedilmiş][1] bir savaş meydanının sorumluluğunu üstlenmek o kadar basit bir keyfiyet olmasa gerek. Fakat, ben, büyük bir iftiharla bu sorumluluğu kabul ettim.

27. Alay Kumandanı Yarbay Şefik Bey'i yerime vekil bıraktım. Ona tümen cephesine ait icap eden görüşlerimi söyledim. 24 Temmuz'dan (6 Ağustos 1915) beri devam eden muharebeler, beni üç gün ve üç gece uykusuzluğa ve durmadan çalışmaya mecbur etmişti. Adeta hasta bir haldeydim. Zaten üç dört aydan beri Arıburnu cephesinin kanlı muharebeleri beni o kadar yormuş, o kadar zayıf düşürmüştü ki, bu son günlerin yorgunluğu olmasaydı da gene hasta denecek bir halde idim. Bunun için, fakat bundan daha önemli bir sebep için, Tümen Baştabibi Hüseyin Bey'i almak istedim. Bu sebep şuydu: Hüseyin Bey gayet metin, muktedir, vazifesini seven, emsalsiz gayretli ve takipçi bir asker doktorudur. Pekâlâ tahmin ediyordum ki, Anafartalar Grubu'nda cereyan eden ve edecek olan muharebelerde fevkalade yaralılarımız muharebe meydanlarında yığılmış ve yığılacaktır. İşte, bu kahraman yaralıların hayatını kurtarmak ve onların gösterdikleri kahramanlıklardan pişmanlık duymamaları için fevkalade bir sıhhiye başkanına ihtiyacım açıktı. Bu zat da bence Hüseyin Bey olabilirdi.

Dolayısıyla Hüseyin Bey'i ve bir de o gün şehit olan kahraman yaverim Teğmen Kâzım Efendi'nin yerine bir süvari subayı alarak gece yarısından yarım saat evvel 19. Tümen karargâhından Çamlıtekke'ye hareket ettim. Hareketimi Anafartalar Grubu Kurmay Başkanlığı'na telefonla bildirdim.

1 Köşeli parantez içindeki kısımlar sonradan kırmızı kurşunkalemle çizilmiştir. (Uluğ İğdemir'in notu.)

Hareketimden evvel 19. Tümene aşağıdaki veda genelgesini yayınladım.

"Anafartalar Grubu Kumandanlığı'nı üstlenmek üzere şimdi hareket ediyorum. 27. Alay Kumandanı Şefik Bey tümen kumandanlık vekâletine tayin edilmiştir.

Bugüne kadar bana gayret ve fedakârlığınızla kazandırdığınız başarıları, işbu yeni üstlendiğim vazifede de bana olan sevgi ve itimadınızla tamamlayacağım büyük inancıyla size veda ediyorum."

İKİNCİ BÖLÜM

ANAFARTALAR MUHAREBELERİ

Bu bölüme "Anafartalar Muharebeleri" başlığıyla başlıyorum. Gerçi, 24 Temmuz'dan (6 Ağustos 1915) beri Anafartalar mıntıkasında muharebe olmaktaydı. Fakat bu muharebeler, Arıburnu ve Anafartalar yekpare bir cephe imiş gibi birleşik düşman taarruz ve hücumlarından ibarettir. Bu sebeple, bugüne kadar cereyan eden muharebelere Arıburnu-Anafartalar Muharebeleri adını verdim.

24 Temmuz (6 Ağustos 1915) gününden başlayan muharebe silsilesini bu şekilde iki bölüme ayırmak için, bence başka sebepler de vardır. 24 Temmuz'dan 26/27 Temmuz'a (6 Ağustos'tan 8/9 Ağustos 1915'e) kadar ben, bizzat Arıburnu cephesinde vazifeliydim. Anafartalar cephesinde bir kumanda karmaşası devam edip duruyordu. Bu sahada cereyan eden hadiselerden sorumlu değildim. Durum hakkındaki bilgim komşuluk münasebetiyle olabilecek dereceyi geçemez. Dolayısıyla, Anafartalar muharebelerini anlatmaya, ancak kumandayı üstlendiğim 26/27 Temmuz (8/9 Ağustos 1915) saat 9.50 sonra'dan itibaren başlamak yetkisine sahibim.

Arıburnu Cephesinden Anafartalar Grubu Karargâhına Hareketim

Bu hareketimi ve grup karargâhına varışımı belirtmeden geçemeyeceğim. Çünkü bende, buna dair kalan hatıranın ruhi, ahlaki ve vatani bakımlardan, yalnız Osmanlı tarihi için değil, bütün tarih için de ibret verici tarafları vardır.

• 26/27 Temmuz (8/9 Ağustos 1915) gece yarısından evvel saat 11.30'da, gecenin karanlıkları içinde, 19. Tümen karargâhından hareket ettim. Kemalyeri civarından Kocadereköy kuzeyine çıktım. Dört aydan beri ilk defa bir dereceye kadar saf hava teneffüs ediyordum. Hakikaten, Arıburnu mıntıkasının ateş hattında ve o hattaki karargâhlarda yaşayanların teneffüs ettiği hava, insan cesetlerinin kokuşmasıyla kimyasal özelliğini kaybetmiş bir hava idi.

Güzergâhımda evvela Matik deresinde 5. Tümen karargâhına rastladım. Bu tümenin 14. Alayı Ağıldere mıntıkasında yalnız başına baskına uğrayan alaydı. Diğer kıtaları, düşmanın Kanlısırt'ta yaptığı gösteri hareketinin tesiriyle oraya çağrılmıştı.

Tümenin kumandanı, kurmayı ve bütün karargâhı burada ne yapıyordu? Vatanın bağrına hançer saplandığı bu sırada, öteden beri kendisine verilmiş tümeniyle harp meydanında bulunması lazım gelen bu kumanda heyeti burada nasıl işsiz bırakılmıştı? Sonradan bu karargâhı Anafartalar sağ kanadına getirerek faaliyet haline koydum.

Bu karargâhta kısa bir beklemeden sonra yoluma devam ettim. Ordu Kumandanlığı emrinde, Anafartalar Grubu karargâhı diye tayin edilen Çamlıtekke'ye vardım. Karanlıkların koyu bir yoğunluk kazandığı bir dere... Hayata eser olacak ne bir ışık, ne bir ses... Herkes derin uykuda! Etrafa seslendik! Gecelik entarisi ile çadırından çıkmış bir şahıs seslenerek cevap verdi. Burasının ne olduğunu sordum. Vilmer Bey'in karargâhı olduğunu söyledi, fazla bir şey bilmiyordu. Beni kumandanın yanına götürmesini istedim. Benim kim olduğumu bilmeyen bu şahıs bu işi zahmetli gördü. Eliyle karanlıkları göstererek işaretle yetinmek istedi. Zorladım. Bizi Vilmer Bey'in yattığı barakamsı bir odanın yanına götürdü.

Vilmer Bey uyuyordu. Kurmayı Haydar Bey'le görüştüm. Anafartalar Grubu Kumandanı karargâhının nerede olduğunu sordum. Cevaben:

- Bugün burada idi, fakat sonra –eliyle kuzeyi göstererek- şu istikamette naklettiler, Gümbürdekbayırı civarında bir dere...

Bu ismi ilk defa işitiyordum. Fazla beklemeye zamanım yoktu. Hemen gösterilen istikamette yürüdük. Karanlığın müsaade ettiği derecede hayvanlarımızı sürüyorduk.

Gece yarısından sonra saat 1.30'da Gümbürdekbayırı'nın bir buçuk kilometre güneyindeki bir yerde Anafartalar Grubu karargâhını bulabildim.

Grup Kurmay Başkanı, Hayri Bey ve bütün kurmaylar gelişimi bekliyordu.

Derhal Hayri Bey'den: 1) Düşman nerede, kuvvetini anlayabildiniz mi? 2) 7. ve 12. Tümenler şimdi nerelerde ve ne vaziyette bulunuyorlar? 3) Grupça tümenlere verilen en son emir nedir? dedim.

Hayri Bey, sorduğum şeylerin hiçbirinde beni kati bir şekilde aydınlatamadı.

Eski kumandan Feyzi Bey'in nerede olduğunu sordum. Çadırında uyuyor dediler. Uyandırılıp kendisinden, verdiği en son emrin alınmasını söyledim. Biraz sonra Kurmay Başkanı o anda yazmış olduğu imzasız bir notu gösterdi. Verdiği emir bu ise Feyzi Bey imza etsin, dedim. Kurmay Başkanı gitti, geldi. Feyzi Bey, emir diye gösterilen notu imza etmiyordu.

Bunun üzerine ben de, Kurmay Başkanı'nın bana Grup Kumandanı'nın emri diye verdiği notu bir tarafa bıraktım. Derhal bütün kurmay subayları yanıma çağırdım ve hepsinden, tümenlerin nerelerde ve nerelere taarruz etmek için emir almış olduklarını bilip bilmediklerini sordum. Her biri bir dereceye kadar bilgi verdi. Bilhassa, ordu karargâhından haber subayı sıfatıyla grup karargâhında bulunan Kurmay Yüzbaşı Neşet Efendi aşağıdaki bilgiyi verdi:

> "Efendim, haber subayı sıfatıyla bulunuyorum. Bu münasebetle vaziyeti takip ettim. Benim bildiğime göre, 12. Piyade Tümeni Turşunköyü'ne gelmişti. Şimdi onun batısındaki sırtlarda olacaktır. Anafartalar müfrezesini oluşturan kuvvetler de geçici olarak bu tümenin emrine verildi. Bugün saat 5 sonra'da söz konusu Tümen Kumandanı, Grup Kumandanı'yla görüştüğü zaman Mestantepe istikametinde taarruz emri almıştı."

7. Tümenin Büyük Anafarta istikametinde yürüdüğünü ve Kocaçimen'e taarruz eden düşman kuvvetlerinin sol kanadına taarruz etmesinin emredildiğini söyledi. Bu istikamet Damakçılıkbayırı'nda son bulur.

"Kocaçimen mıntıkasındaki kuvvetlerimizin miktarını tamamen bilmiyorum. Yalnız 4., 9., 8. Tümen karargâhları söz konusu mıntıkada bulunmaktadırlar."

Bu bilgiden kıtalarımızın vaziyetlerini açık olarak öğrenmek mümkün olmadığı gibi, düşman hakkında da hiç bilgi verilmiyordu.

Neşet Efendi'nin düşman hakkında verdiği bilgi de şuydu:

"Düşman zayıf kıtalarla Kireçtepe-Kükürtlü-Mestantepe hattında ve bütün kuvvetiyle Kocaçimen dağı eteklerinde bulunuyor. Mestantepe düşman tarafından takviye edilmiştir. Bununla beraber düşman piyade kuvveti henüz tahmin edilemedi."

• İşte, 27 Temmuz (9 Ağustos 1915) günü yapılan taarruzu idare etmek için saat 1.30 zarfında edinebildiğim bilgi bundan ibaret kalmıştır. Saat dörde geliyor, güneşin doğması yaklaşıyordu. Daha fazla araştırmaya zaman ve imkân kalmamıştı. 27 Temmuz (9 Ağustos 1915) sabah saat 4 evvel'de kıtalara aşağıdaki emri verdim:

Gümbürdekbayırı güneyinden
26/27 Temmuz 331 (8/9 Ağustos 1915)
Saat 4 evvel

Telefonla	Beşinci Ordu Kumandanlığı'na Kuzey Grubu Kumandanlığı'na	Bilgi için

Kocaçimen Dağında 4., 8., 9. Tümen (telefonla)
7., 12. Tümen (yazıyla; henüz telefon irtibatı yapılmamıştı.)

1. Anafartalar Grubu Kumandanlığı'na tayin edildim. Şimdi kumandayı üzerime aldım.

2. On İkinci Tümenin Mestantepe ve Yedinci Tümenin Damakçılıkbayırı istikametlerinden taarruzuna dair 26 Temmuz 331 (8 Ağustos 1915) öğleden sonra saat 5'te eski Grup Kumandanlığı tarafından taarruz emri verilmiş olduğuna göre, Kocaçimen-Conkbayırı hattında bulunan tümenler ilk olarak söz konusu taarruzu sağlayıp kolaylaştıracaklardır.

3. Kumandanlar bu emrin geldiği andaki vaziyetlerini ve tertibatlarıyla bulundukları mıntıkaları bana bildireceklerdir.

4. Raporlar Anafartai kebir kasabasının iki kilometre kadar kuzeydoğusundaki Çamlıtekke'ye gönderilecektir.

Anafartalar Grubu Kumandanı
M. Kemal

• Bu yazdığım emrin suretlerini birer subayla 7. ve 12. Tümen kumandanlarına gönderdim. Bu subayları söz konusu tümenler yanında bir müddet haber subayı sıfatıyla kalarak doğrudan doğruya bana vaziyet hakkında bilgi vermekle görevlendirmiştim. 7. Tümen yanına giden, Üsteğmen Cevat Efendi idi.[1]

1 Cevat Abbas Gürer. (Uluğ İğdemir'in notu.)

Adı geçen o günkü vazifesini cansiperane yerine getirmiş ve o günden sonra da sonuna kadar refakatimde kalmıştır. Bugün de yüzbaşı olarak yaverimdir.

12. Tümen yanına gönderilen Kurmay Yüzbaşı Hidayet Efendi idi. Adı geçen gerek bugün ve gerek bundan sonra, büyük tehlikeler içinde, emirlerimi tatbik ettirmek hususunda fedakârca vazifeler yapmıştır.

• Yapılacak taarruz sırasında sıhhiye hizmetleri, iaşe ve muhabere bakımından da acil tedbirler almak lazımdı.

Beraber getirdiğim 19. Tümen Baştabibi Hüseyin Bey'i Grup Sıhhiye Başkanlığı ile görevlendirdim. Kendisine gerekli talimatı verip hemen işe başlattım.

Grubun henüz bir iaşe heyeti yoktu. Feyzi Bey'in beraber getirdiği 16. Kolordu'nun iaşe heyeti de Gelibolu'dan henüz gelmemişti. Bu kolordunun yalnız İdare Başkanı Arif Bey vardı. Adı geçene, mümkün olan şeyleri bizzat yapmasını ve icabında Kuzey Grubu ve Ordu'ya müracaat etmesini emrettim. İaşe hususunda yardım etmesini Kuzey Grup Kumandanı'ndan rica ettim.

Taarruz edecek tümenlerle henüz telefon muhaberesi de kurulmamıştı. Kâfi miktarda telefon malzemesi yokmuş. Derhal orduya müracaatla icap eden malzemeyi istedim ve süratle gruba göndermesini rica ettim. Grup telgraf subayına da hemen 7. ve 12. Tümenlerle telefon irtibatı kurması için emir verdim.

Bu kadar dar ve mühim bir zamanda bu gibi işlerle de bizzat uğraşmaya lüzum ve mecburiyet görmekten cidden üzülüyordum. Nihayet saat 4.30'da, muharebeyi bizzat idare etmek üzere Çamlıtekke kuzeyinde Anafartalar mıntıkasının gözetleme yeri olan bir tepeye hareket ettim. Karargâhtan icap edenler refakatimde bulunuyordu. Anafartalar Müfrezesi Kumandanı da orada yanıma geldi.

27 Temmuz 1331 (9 Ağustos 1915) Günü

• 12., 7. Tümenlerle Anafartalar Müfrezesi'nin 27 Temmuz (9 Ağustos 1915) günkü harp düzenleriyle taarruza geçmeden evvel ve taarruz neticesinde aldıkları vaziyeti gösterir kroki ektedir.[1]

Muharebeyi idare etmek üzere geldiğim gözetleme yerinden saat 6 evvel sıralarında gördüğüm manzara şuydu:

Küçük Anafarta'nın doğu ve güney sırtlarındaki bataryalarımız, düşmanın ilerleyen kolları üzerine ateş etmekte.

12. Tümen kıtaları Tekketepe ve Kavaktepe sırtlarında düşmanla muharebeye başlamış. Tekketepe üzerinde ileri geri binlerce dalgalar oluyor. Kendi askerlerimizi gördüğüm gibi düşman erlerini görüyorum.

Bir aralık, gördüğüm bütün askerlerin düşman erleri olduğuna ve kuzeye doğru tepenin doruk çizgisini aştıklarına hükmettim, bu vaziyetin devamlı olarak dürbünle takibini kurmayıma emrettim. Tümenin tamamını görmeye arazi müsaade etmiyordu.

Küçük Anafarta'nın batısında, çukur arazide kalan düşman kısımlarını da göremiyordum.

1 Bu kroki defterin içinde bulunamamıştır. (Uluğ İğdemir'in notu.)

7. Tümeni, iki alayı yan yana açılmış ve yayılmış olduğu halde, Büyük Anafarta güneybatısından Damakçılık sırtlarına doğru taarruza geçmiş gördüm.

Kocaçimen mıntıkasındaki kuvvetlerimiz, karşılarındaki düşmanla ateş teati ediyor. Ve bu mıntıkadaki topçularımız, bilhassa 7. Tümenin karşısındaki düşmanı ateş altında bulunduruyor.

• 7. Tümen Kumandanı'nın saat 5.50 evvel'de yazılıp emir atlısıyla gönderdiği ilk raporunu aldım. Bu raporda, taarruza saat 4.30'da başladığı ve taarruzun başarıyla ilerlemekte olduğu bildiriliyordu. Tertibatından da bahsederek, 20. Alay sağda, 21. Alay solda olarak Kayacıkderesi'ne doğru ilerlemekte oldukları, ihtiyat olarak bir taburun Asmadere'de bulundurulduğu ve tümen karargâhının Dağçeşmesi civarındaki 91 rakımlı tepenin batısında topçu gözetleme mevkisinde olduğu belirtiliyordu.

Saat 6.30 evvel'de yazılan 7. Tümenin diğer bir raporunda, düşmanın Lâlebaba civarında karaya çıkardığı tahminen 2-3 tabur kadar piyadesinin Lâlebaba tepesi'nin güneyinde toplanmış bir halde durduğu haber verildi.

7. Tümen yanına göndermiş olduğum Cevat Efendi 7 evvel'de yanıma döndü. Adı geçen bizzat müşahedelerini ve tümenin tertibatını arazi üzerinde göstererek raporlarla aldığım bilgiyi doğruladı. Tekrar vaziyetin takibiyle görevlendirerek tümenin yanına iade ettim. Bir müddet sonra tekrar dönerek tümen taarruzunun başarıyla ilerlemekte olduğunu haber verdi ve artık yanımda kaldı.

Yalnız saat 7.55 evvel'de tümene aşağıdaki emri vermeye lüzum gördüm:

> "Tümenin ve karşınızdaki düşmanın vaziyet ve kuvveti hakkında son bilgiyi veriniz ve bundan sonra uzun müddet aynı vaziyette kalındığı halde değişiklik olmadığını dahi bildirmeli."

Tümenlerle henüz doğrudan doğruya telefon irtibatı kurulamamıştı. Emirler ve raporlar yerlerine pek geç ulaştırılabiliyordu. Bu sebeple muharebenin idaresi zor oluyordu.

7. Tümenden saat 8.15'te aldığım bir raporda, Lâletepe güneyinde toplanmış bulunduğu evvelce bildirilen düşman kuvvetinin Mestantepe ve Damakçılık sırtları arasına doğru ilerlediği haber veriliyordu. Bu rapor saat 7.5 evvel'de yazılmıştı.

Bu konuda 12. Tümen Kumandanı'na bilgi verilip dikkati çekildiği gibi, yanımda bulunan Anafartalar Müfrezesi Kumandanı'na da bilgi verildi. Bu müfrezenin İsmailoğlu tepesi civarındaki kıtalarının 12. Tümence etkili bir şekilde kullanılamamakta olduğunu gördüğümden, İsmailoğlu tepesinin mutlak surette elde tutulması lüzumunu doğrudan doğruya söz konusu müfreze kumandanına emrettim.

12. Tümen Kumandanı'ndan aldığım ilk raporda kıtalara vermiş olduğu taarruz emri suretini iliştirdiği ve fakat bu emrin alaylarca nasıl tatbik edilmekte olduğunu henüz bilmediği belirtiliyordu.

Söz konusu Tümen Kumandanı tarafından saat 5.15 evvel'de yazılmış olan bir raporda da:

> "Düşmanın dün akşam Ece limanındaki harp gemileri ile Turşunköyü ve civarını bombardıman etmesi, balon ve tayyarelerinin durmadan keşif yapması sebebiyle gruptan evvel hareket mümkün olamamış ve bununla beraber bugün saat 4 evvel'den itibaren kıtalar açılarak taarruza başlanmıştır.

Düşmanın bazı küçük kıtalarının Tekketepe ve Anafarta sırtları eteklerine doğru ilerledikleri görülmüştür. Düşmanın İsmailoğlu tepesi'ni ve Küçük Anafartalar civarını topçusuyla dövmekte olduğu"

denilmekte idi.

12. Tümen yanına gönderdiğim haber subayı Kurmay Yüzbaşı Hidayet Efendi'den de saat 9.15 evvel'de aldığım bir raporda, kıtaların ilerlemekte olduğu ve fakat ileriden henüz haber alınmadığı bildiriliyordu.

12. Tümenin 26 Temmuz'da (8 Ağustos 1915) aldığı tertibatın, Ece limanını ve Kireçtepe'yi göz önüne almak yüzünden biraz dağınık olduğunu anladım. Tümen Kumandanı'nın da bizzat kıtalarını görecek yerde bulunup bulunmadığında tereddüt ettim. Bu sebeple kendisine verdiğim emirde:

"Kıtalarınızın icraatıyla ilgili ayrıntılar hakkında bilgi vermeyi alacağınız raporlara bırakarak, şimdiden düşman ve kendi kıtalarınızla ilgili bilgi veriniz. Ne görüyorsanız ve taarruzunuzun ne dereceye kadar ilerlemekte olduğunu ve nasıl bir şekil aldığını süratle bildiriniz. Bulunduğunuz yerden bu bilgilerin görerek toplanması mümkün değilse, münasip bir nokta bulunmasını rica ederim" dedim.

• Düşman, denizden gemi topları vasıtasıyla ve karaya çıkardığı bataryalarıyla Küçük Anafarta civarını ve Büyük Anafarta gerilerini ve Ağıldere mıntıkasına yerleştirdiği bataryalarla da 7. Tümen cephesinin yan ve gerilerini şiddetli ateş altına aldı.

12. Tümenden henüz bilgi alamadığımdan, Hidayet Efendi'den başka bir subay daha gönderdim.

Nihayet 12. Tümen yanındaki haber subayı Yüzbaşı Hidayet Efendi'nin saat 8.40 evvel'de yazdığı bir raporu saat 9.43 evvel'de aldım. Bu raporda 12. Tümenin vaziyeti aşağıdaki gibi anlatılıyordu:

"34. Alayın bir taburu 12. Tümen ile 7. Tümen arasındaki irtibatı muhafaza etmek üzere İsmailoğlu tepesi'nin güneyinde; bu alayın ana kısmı 2 tabur, Mestantepe'nin doğusundaki İbrikçe tepelerini zapt etmiş.

(Gerek haber subayının bu raporunda ve gerek ondan sonra Tümen Kumandanı'nın verdiği bilgide yanlış olarak Mestantepe'nin zaptı bildirilmiş ve bunda ısrar edilmiştir. Daha sonra 31. Alayın 2. Taburu Kumandanı'nın verdiği raporla hakikat anlaşılmıştır.)

35. Alay kıtaları Kanlıköprü deresini geçmekte.
36. Alaydan yalnız iki bölük Kanlıdere köprüsünün kuzeyinde Bakababa tepelerinin 500 metre batısında.
36. Alaydan diğer iki bölük Tekketepe sırtlarında.
36. Alayın bir taburu Tekketepe-Kapanca arasında.
Bu alayın 1. Taburu henüz tümene katılmamış."

(Bu taburun Kireçtepe civarında Anafartalar Müfrezesi Kumandanı'nın emrine evvelce bırakılmış olduğu da ayrıca bildirildi. Tümence bu taburun getirilmesine çalışılmış.)

Bu raporda düşmandan alınan 35 esirin grup karargâhına gönderildiği ve Büyük Kemikli ile Küçük Kemikli arasında 30 kadar muhtelif düşman gemisi bulunduğu da belirtiliyordu. 7. Tümenin saat 8.55 evvel'de yazılıp saat 9.55 evvel'de gelen bir raporuna göre, söz konusu tümenin vaziyeti de şuydu:

"20. Alay Kayacıkderesi kuzeydoğu eteklerine kadar ilerlemiş. Sağ kanadı takriben Kabakkuyusu civarında bulunuyor.

21. Alay Kayacıkderesi kuzeybatısındaki yamaçlarda."

Bu raporda, Damakçılık sırtlarının düşman tarafından iyice tahkim edildiği ve mitralyözlerle donatıldığı bildiriliyor. Ve düşman piyadesi hakkında henüz esaslı bilgi alınamadığı ilave ediliyordu.

7. Tümenden saat 10.15 evvel'de alınan diğer bir raporda da düşmanın Damakçılık'taki tahkimatı ve birçok mitralyöz yerleştirdiği ve fazla olarak bir ganbotla yandan ateş ettiği ve birçok subayın şehit olması yüzünden taarruzun yavaş devam edebildiği bildiriliyordu.

***

Öğlenden evvel saat 10 sıralarında bence görülen vaziyet şuydu:

Kireçtepe'de, düşmanın özel bir baskısı yoktur. Kükürtlüpınar-Sülecek-Mestantepe umumi hattına ve bilhassa Mestantepe mevzisine taarruz eden 12. Tümenin henüz bütün kuvveti kullanılmadığı halde Küçük Anafarta'yı geçip Tekketepe sırtlarına kadar ilerlemeyi başaran düşman kuvvetleri mağlup ve geri çekilmeye mecbur edilmiştir.

İsmailoğlu tepesi'nde bulunan Anafartalar Müfrezesi kıtaları, 12. Tümen ile aktif ve fedakârca bir şekilde çalışma ve işbirliği edebilmektedir.

7. Tümene gelince: Zaten iki alaydan ibaret olan bu tümenin Damakçılık sırtlarında önemli direnmeyle karşılaştığı anlaşılıyordu. Dolayısıyla bu tümene yardım lüzumu açıktı. Bu sebeple 12. Tümen Kumandanı'na:

"Damakçılık'taki düşmanın kati olarak sarsılmasının, tümeninizin söz konusu istikamette taarruz ederek gayret göstermesine bağlı bulunduğu anlaşılıyor. Sağ kanadınızın Kireçtepe istikametine karşı korunması, Anafartalar Mıntıkası Kumandanlığı'na emredilmiştir. Bununla beraber gerek bu istikamete karşı ve gerek Lâletepe'de mevcut olduğu bildirilen bazı düşman kıtalarına karşı tedbir almanız münasip olur."

12. Tümen Kumandanı, "34. Alayın, düşmanın takviye kıtaları alması üzerine, sıkı bir vaziyette olduğunu ve 35. Alayın 1. Taburu henüz katılmadığından ve 36. Alay Tekketepe-Kireçtepe arasında açılmış olduğundan, tümenin elinde ihtiyat kuvveti bulunmadığını ve dolayısıyla şimdilik 7. Tümene doğrudan doğruya yardımın mümkün olamayacağını" bildirdi. Bunun üzerine 4. ve 9. Tümen kumandanlarına: "Mıntıkalarında bulunan bütün topçularla 7. Tümenin hücum cephesine rastlayan Damakçılık bayırını şiddetle ateş altına alarak söz konusu tümenin taarruzunu korumalarını ve kolaylaştırmalarını" emrettim.

7. Tümen Kumandanı'na, taarruzun yavaşlık kazanmasına mani olacağını ümit ettiğimi ve kendisine yardım için icap edenlere verdiğim emirleri bildirdim. Manevi

kuvvetine olumlu tesir edeceği için "Güney Grubu'ndan gelmekte olan üç bataryayı emrine vereceğimi ve grup emrine bugün verilen obüs bataryalarını da tümeni ateşle korumak üzere Çamlıtekke civarında mevziye yerleştireceğimi" haber verdim.

• Öğlenden sonra saat 3'e kadar gelen raporlardan ve müşahede edilen durumdan, vaziyetin aşağıdaki gibi olduğu anlaşıldı:

12. Tümen, 34. Alay tümüyle Azmak'tan itibaren İsmailoğlu tepesi-Yusufçuk tepesi hattını işgal etmiş. Anafartalar Müfrezesi'nin İsmailoğlu tepesindeki kıtaları da bunlar arasında bulunuyor.

35. Alay, 2. ve 3. Taburlarıyla takriben Yusufçuktepe-Sülecek hattında. Bu alayın 1. Taburu kısmen Kireçtepe'de muharebeye katılmış ve tabur oradaki kumandanın emrine girmiş.

36. Alay: Bu alayın yalnız birinci taburundan iki bölük 35. Alayın sağında muharebeye katılmış. Bu taburun diğer iki bölüğünden biri, tümen istihkâm bölüğüyle beraber 34. Alayın takviyesine gönderilmiş. Diğer bölüğü de Tekketepe'de.

Alayın ikinci taburu Ece limanında bırakılmış. 3. Taburu öğlenden sonra saat 1 sıralarında 3 bölüğüyle Kavaktepe'de toplanmak emrini almış. Bu taburun bir bölüğü Kireçtepe mıntıkasında kalıyor. Tabur, Kavaktepe-Kapancalar-Kireçtepe hattında bulunuyormuş.

Bu vaziyete göre 12. Tümenin taarruz eden kuvveti 5-6 tabur kadar olup, kalan 3-4 taburu taarruza katılamamış bulunuyor. Tümenin o günkü silah kuvveti 7 000 kadardı. Tümen, 5 kilometreden aşağı olmayan bir cephe üzerinde yayılmaya ve taarruz etmeye mecbur olmuştu. Bu cephe üzerindeki taarruz kuvveti 4 000'i geçmiyordu. Makineli tüfek de dört adet idi.

Kireçtepe ve İsmailoğlu civarında bulunan Anafartalar Müfrezesi zaten pek zayıf olduktan başka, düşmanın çıkarmasında yalnız başlarına yaptıkları mukavemet yüzünden büsbütün erimişlerdi.

O halde Kireçtepe-İsmailoğlutepe, her ikisi dahil olmak üzere, 9-10 kilometrelik bir cephe üzerinde muharebe eden bütün piyade kuvvetimiz azami 8 000 tüfeği geçmiyordu. Bu sahada iş gören topçu kuvveti de 7 sahra bataryasından ibaretti.

***

Tümenin Kireçtepe'de muharebeye giren kuvvetlerini tabiatıyla elden çıkmış kabul etmek lazımdı. Alayların bu ana kadar uzakta kalmış kıtalarının muharebe hattına girebilmelerini akşama kadar mümkün görmüyordum. Bundan başka, düşmanın büyüyen kuvvetine karşı zayıf kıtalarımızın kazandığı başarıyı pek parlak ve kâfi buluyor ve erlerimizin ve subaylarımızın ileri atılmadaki cesaret ve kahramanlığını takdir ediyordum.

• 7. Tümenin vaziyetinde daha fazla zorluk görülüyordu. 20. Alaydan bir kısım kuvvet Kabakkuyusu'nun ilerisine geçmiş ise de, üstün düşman kuvvetleri karşısında söz konusu kuyunun kuzeyindeki sırtlarda kalmaya mecburiyet görülmüş.

Düşman, Damakçılıkbayırı sırtlarında kuvvetli tahkimata sahip olduktan başka, piyade ve çok miktarda mitralyöz ateşleriyle, 7. Tümenin daha ileri taarruzunu engelliyordu.

Tümen her iki alayı ile Kayacıkağılı sırtlarını işgal ettikten sonra ilerleyememekteydi.

• Düşmanın taarruzumuzla yenilen ve geri çekilen kuvvetleri, öğlenden sonra Tuzla gölü doğusunda tutunarak müdafaaya başlamışlardı. Suvla limanından gelen kıtalarla, bozgun kıtalar takviye ediliyordu. Lâlebaba taraflarında yeni düşman bataryalarının varlığı haber veriliyordu.

7. Tümenin cephesindeki düşman da durmadan takviye ediliyordu.

Kıtalarımız Anafartalar ovası'na ve Azmak güneyine indikten sonra, düşmanın denizden ve karadan durmadan icra ettiği büyük çaplı vesair top ateşlerinden daha fazla etkileniyordu.

• Elde edilen esirlerin ifadesinden, yalnız Suvla limanına çıkarılmış 10. ve 11. Tümenlerden oluşan bir kolordu olduğu ve 7. Tümen ile Kocaçimen mıntıkasındaki diğer tümenlerimizin karşısındaki kuvvetin başkaca Avustralya ve Yeni Zeland kıtaları bulunduğu anlaşıldı.

Düşmanın fevkalade sayı üstünlüğü ve muharebe vasıtalarının bizimkilerle kıyaslanamayacak derecede çokluğu ve mükemmelliği karşısında bugün kazandığım başarı, maksadımı tamamen gerçekleştirmişti.

Hakikaten düşmanın bir kolordusunu zayıf bir tümenimle, Kireçtepe-Azmak arasında yenmiş ve Tuzla gölüne kadar takip edip orada durdurmuştum.

7. Tümen de Damakçılık istikametindeki taarruzuyla düşmanın ilerlemiş bazı kısımlarını geriye attıktan başka, Conkbayırı ve Kocaçimen sırtlarına yönelen düşman kuvvetlerini üzerine çekerek orada durdurmuş bulunuyordu.

Bu şekilde, düşmanın asıl hedefi olduğuna şüphe kalmayan Conkbayırı ve Kocaçimen silsilesine sahip olması ertelenmiş oldu. Conkbayırı elinde bulunan düşman bugün orada faaliyetine devam edebilseydi, şüphesiz bizim için vaziyetin düzeltilmesi zor bir şekil alırdı.

Fakat bugünkü başarıyla, Conkbayırı düşman elinde kaldıkça, bu tehlike bertaraf edilmiş sayılamazdı. Dolayısıyla 12. ve 7. Tümenlerle başladığım taarruzu durdurmaya ve Conkbayırı tarafında ciddi tedbir almaya karar verdim.

• 12. ve 7. Tümenlere kazandıkları hattı tahkim ederek elden çıkarmamaları lüzumu bildirildi ve daha sonra verilen grup emriyle de bu husus kuvvetlendirildi.

Kireçtepe'de muharebe devam etmekte ve bazı düşman nakliye gemileri Ece limanı civarında görüldüğü için, 12. Tümenin sağ kanat ve gerisinde bulunan bu mıntıkanın daha ciddi olarak korunması için o zamana kadar İsmailoğlu tepesi civarındaki kuvvetleriyle ilgili olan Anafartalar Müfrezesi Kumandanı'nı yalnız söz konusu mıntıkanın muhafaza ve müdafaasıyla görevlendirdim.

***

Yeni kuvvet: Güney Grubu'na (Seddülbahir mıntıkası) mensup 28. ve 41. piyade alaylarının emrim altına verildiği ve iki topçu bataryasının da söz konusu mıntıkadan gönderileceği ordudan haber verilmişti. Bu kuvvetler Conkbayırı istikametinde hareket ettirildi.

Conkbayırı'nda yapılmasını düşündüğüm harekette bu yeni gelecek olan iki piyade alayına güveniyordum. Bu alayların yorgunluğunu gidermek ve zindeliğini mu-

hafaza etmek çok önemliydi. Bunun için Kocaçimen ve Conkbayırı mıntıkasında bulunan 8. ve 9. Tümen kumandanlarına aşağıdaki emri verdim. Bu iki tümen kumandanından hangisinin Kocaçimen mıntıkası kumandanlığını üstlendiğini kati olarak henüz anlayamamıştım. 8. Tümen Kumandanı Albay Ali Rıza Bey, 9. Tümen Kumandanı Yarbay Potrih Bey idi. Buna göre, Ali Rıza Bey'in mıntıkanın kumandasını üstlenmiş olması tabii görülür. Fakat Yarbay Potrih Bey, bir raporunda, "Kurtgeçidi'nden grubun sol kanadına kadar olan mıntıkayı kumandam altına aldım", "Mıntıkamın emir ve kumandası için bugün sabahleyin (27 Temmuz) (9 Ağustos 1915) 8. Tümen Kumandanı'yla anlaşma sağladım" diyordu.

Bu kumanda hususunu bizzat yerinde halledecektim, fakat istediğim şeyin her durumda yapılmasını sağlamak için aynı emri iki tümen kumandanına verdim:

Çamlıtekke gözetleme yerinden
27.5.331 (9 Ağustos 1915)
Saat 3 sonra (telefonla)

"Bu gece Conkbayırı'nda kendilerinden büyük faaliyet talep edeceğim iki piyade alayı için orada bulunan kıtalar vasıtasıyla hiç olmazsa sıcak bir çorba hazırlatmaya imkân bulmanız çok uygun olur."

Anafartalar Grubu Kumandanı
M. Kemal

CONKBAYIRI MINTIKASINA HAREKETİM

12. ve 7. Tümenlerin taarruzunu durdurduktan sonra Conkbayırı mıntıkasına gitmek üzere, bulunduğum gözetleme yerini terk ettim. Evvela yolumuz üzerinde bulunan Çamlıtekke'ye uğradım.

Yeni Taarruz Hakkında Fikir Alışverişi

Ordu Kumandanı Liman von Sanders Paşa da oraya gelmişti. Kendisiyle kısa bir fikir alışverişinde bulunduk. Adı geçen, bu yeni gelecek alaylarla iki şekilde hareket edilebileceğini düşünüyordu:

1) 7. Tümeni takviye ederek Ağıl ve Conkbayırı, Kocaçimen mıntıkalarında bulunan düşman kuvvetlerinin yan ve gerisine olacak şekilde taarruz etmek.

2) Conkbayırı'ndan taarruz etmek.

Ben, birinci şekilde hareketin başarıyla sonuçlanmasına ihtimal vermiyordum. Çünkü, 7. Tümenin karşısındaki düşman Damakçılık sırtlarında sağlam bir şekilde yerleşmişti. Ve bu mevzi düşman tarafından kolayca takviye edilebilirdi. Bundan başka, bu taarruzumuz adeta denize, düşman donanmasına karşı yanını vermiş olurdu. Bir de Mestantepe, düşmanın kuvvetli piyade ve topçusu tarafından tutulmuş olduğuna göre, bu taraftan da taarruzumuz yan ve geriden tesir altında kalacaktı. Bu taarruzda muvaffak olunmadığı takdirde elimizdeki son kuvvet de harcandığı halde, Conkbayırı'ndan gelecek tehlikeli ve telafisi imkânsız darbenin önüne geçilmiş olmayacaktı.

Conkbayırı'ndan taarruzda, gerçi düşmanın cephesine karşı hareket edilecekti. Ve bunun neticesinde Kocaçimen mıntıkasında bulunan bütün düşman kuvvetlerini tümüyle denize dökmek veya imha etmek zordu. Fakat böyle bir neticeden evvel vaziyetimizin emniyet altına alınması söz konusuydu. Kocaçimen mıntıkasındaki kuvvetlerimizin yok oluşu ve perişanlığı ve bunların karşısındaki düşman kuvvet ve vasıtalarının kesin üstünlüğü artık malumumuz olmuştu. Dolayısıyla bu taarruzda düşmanı mağlup etme başarısı ortaya çıkmadığı takdirde de en önemli olan bu cephe yeni kuvvetlerimizle takviye edilmiş olacaktı. Başarı halinde hâkim sırtlar elimize geçecek ve Ağıldere sahasında bulunan düşman kuvvetleri tamamen mahkûm bir vaziyete düşecekti.

Dolayısıyla taarruzun Conkbayırı'ndan yapılmasını elzem buluyordum. Bu taarruza çok fazla önem verdiğim için ve benden evvel çeşitli kumandanların burada yaptıkları taarruzlarla netice alamadıklarını bildiğim için, işbu yeni taarruzu bizzat başında bulunarak kendim idare etmeye karar vermiştim.

Liman Paşa, "Harekâtın sorumluluğunu kabul eden sizsiniz. Katiyen kararlarınız üzerinde tesir yapmak istemem. Aklıma gelen hususları görüş olarak söyledim" sözleriyle nezaket gösterdi.

Çamlıtekke ile Conkbayırı Arasında

Saat 5.30 sonra'da bütün kurmayımla Çamlıtekke'den atlı olarak hareket edildi. Dikkat çekici küçük bir kol halinde idik. Büyük Anafarta kasabasının doğu hizalarında idi, bir düşman tayyaresi tepemizde uçmaya başladı. Kurmay heyetim yolun sağ ve soluna açılıp dağılmak suretiyle, düşman tayyaresine hedef olmamaya mecbur oldular. Ben, yol üzerinde kaldım. Süvari subay vekili Zeki Efendi[1] adında kıymetli bir genç yanımdan ayrılmamıştı.

Düşman tayyaresinin takibi altında hayvanlarımızı dörtnal sürerek Kocaçimentepesi yolunu takip ettik. Kocaçimentepesi'nin güney yamaçlarından, Kurtgeçidi'ni geçerek Conkbayırı tepesine gitmek istiyordum. Kurtgeçidi'ne yaklaştığımız zaman, Conkbayırı tepesinden ve onun daha kuzeyindeki Boyunnoktası civarından düşmanın piyade ateşiyle karşılandık. Düşman, buraları işgali altında bulunduruyordu. Kocaçimentepesi'nde bize bağlı hiçbir düzenli kıta yoktu. Derelerde, şurada burada birtakım perakende, bozgun erler görüyordum.

Kurtderesi'ne güneye saptım. Besimsırt'ı doğudan dolaştıktan sonra Kördere boyunca batıya yürüyerek Conkbayırı ile Suyatağı arasında 8. Tümen karargâhına vardım. Kurmaylarımdan ve yaverlerimden hiçbiri gelememişti. Yolların yokluğu, arazinin fevkalade arızası, düşmanın topçu ateşi ve tayyare takibi yüzünden ancak kısmen gece yarısına doğru, kısmen de ertesi gün bulunduğum yere gelebilmişlerdi.

1 Hava Orgenerali Zeki Doğan. (Uluğ İğdemir'in notu.)

8. Tümen Karargâhında Vaziyetin İncelenmesi

Conkbayırı ve Kocaçimen mıntıkalarında 27 Temmuz (9 Ağustos 1915) akşam üzeri bulduğum vaziyet şuydu:

Düşman Vaziyeti:

Düşman, Şahinsırt'ı, en yüksek zirvesi dahil olmak üzere ve Sazlıdere menba taraflarını tümüyle ve Conkbayırı platosunun en yüksek kısmını işgal etmişti. Düşmanın Conkbayırı'ndaki muharebe hattı, platonun doğu yamacını ateş altında bulundurabilecek kadar ileri sürülmemişti. Dolayısıyla, Conkbayırı ile Suyatağı arasındaki derecikler atış alanı dışında kalmıştı. 8. Tümenin muharebe karargâhı da burada bulunuyordu.

Düşman ateş hattı, Conkbayırı tepesinden sonra Kurtgeçidi'ne doğru Boyun noktası'nı takip ediyordu. Burada da düşman avcı hatları Kördere umumi istikametini etkili ateş altına alacak şekilde değildi.

Kurtgeçidi'nden sonra düşman hattı Çamcıkpınarı sırtlarından bir miktar kuzeybatı istikametini takip ediyor, sonra da, Karaağılderesi kuzeyindeki sırtlardan Damakçılıkbayırı'na doğru batıya gidiyordu.

Bu mıntıkadaki düşman kuvvetinin toplamı iki tümenden fazla tahmin ediliyordu.

Bizim Vaziyetimiz:

Düşmanın ilk taarruzunda bu mıntıkada yalnız 14. Alay varmış. Bu alay birçok esir ve şehit verdiğinden enkaz halinde kalmış. 25 ve 26 Temmuz (7 ve 8 Ağustos 1915) günlerinde çeşitli alaylar gelmiş. Alayların bazısı Şahinsırt'a, bazısı Kurtgeçidi güneyindeki Boyun noktası'na, 25. ve 64. Alaylar 9. Tümen Kumandanı'nın emrinde Conkbayırı'na taarruz etmişler. Bu tümen evvela başarılı olmuş, sonra düşmanın karşı taarruzuyla büyük zayiata uğrayarak tamamen dağılmış ve Conkbayırı düşmanın elinde kalmış.

8. Tümen, 24. Alayıyla, 26/27 Temmuz (8/9 Ağustos 1915) gecesi Conkbayırı'ndaki düşmana taarruz etmişse de başarılı olamamış. Bununla beraber diğer alaylardan bazı kalıntılarla Conkbayırı ve Şahinsırt'ta bulunan düşmana karşı bir cephe muhafaza edebilmiş olduğu halde duruyordu.

23. Alay, 24. Alayın gerisinde henüz muharebeye girmemiş olduğu halde duruyordu.

Bütün bu taarruzlarla düşmanı tamamen Conkbayırı'ndan atma başarısı ortaya çıkmamakla beraber, düşmana da kayıp verdirilmiş ve düşmanın Conkbayırı platosunu tümüyle ve doğu istikametine tamamen hâkim olacak şekilde işgalinin engellenmiş olduğu anlaşılıyordu.

Benim varışımda, bu saydığım alaylar aşağıdaki vaziyette bulunuyorlardı.

23. ve 24. Alaylar, 8. Tümen Kumandanı'nın emri altında olarak, Conkbayırı-Şahinsırt hattında bulunan düşmanın yirmi otuz adım karşısında muharebe etmekte.

Sahra topçu 14. Alaydan gelmesi beklenen iki batarya da bu tümenin emrine verildi. Henüz gelmemişlerdi. Yalnız Besimsırt'ta iki top vardı. (Y. 5 T. 1. Batar. 2)

8. Tümenin sol kanadında 261 rakımlı tepe civarında 10. Alay bulunuyordu.

9. Tümen harp düzenine dahil olan 64., iki tabur halinde 33., bir tabur halinde 25. Alaylar tümüyle Kocaçimen ile Suyatağı arasındaki derelerde dağılmış, kumandadan

çıkmış bir halde. Alay kumandanları tek başına kalmışlar. Tümen Kumandanı olan Yarbay Potrih Bey ve Kurmayı, karargâhlarının topçu ateşi ile tarumar edilmesi yüzünden geride bir tarafa gitmiş. Adı geçeni ertesi gün muharebeden sonra buldurup yanıma çağırabildim.

4. Tümen Kumandanı, 14. ve 11. Alayların ikişer tabur kalıntısıyla ve 33. Alaydan bir tabur ve 32. Alaydan bir bölük halindeki bir taburu emri altına almış. Bu kuvvet Kurtgeçidi'nden itibaren 7. Tümenin sağ kanadına kadar Abdurrahmanbayırı ile Asmaderesi güneyindeki sırtlarda bulunuyordu. Sağda 11., solda 14. Alay kıtaları birinci hatta idi. Topçu dağ 5. ve 7. Alaylardan birer ve bir de adi dağ bataryası, bu tümenin emrinde olarak Abdurrahmanbayırı sırtlarında yerleştirilmişti.

• Kıtaların çoğu Conkbayırı civarında birbiri ardınca ve birbirini takviye edecek şekilde muharebeye girmiş oldukları için, üç muhtelif tümenin harp düzeninde gösterilen alayların erleri karmakarışık bir halde bulunuyordu. Conkbayırı'nda, cephe muhafaza eden ve kumandanları başında bulunan kıtalar, en son taarruz eden 8. Tümenin 23. ve 24. Alayları idi. Bu alaylar arasında 11. Alayın buradaki perakendelerinden oluşan bir tabur ile bu alayın iki mitralyöz tüfeği vardı. 23. Alay iki ve 24. Alay üç tüfekli birer mitralyöz bölüğüne sahipti.

• İşte taarruzu tasarladığım Conkbayırı cephesinde bulunan kuvvet, 23. ve 24. Alaylardan ibaret idi. Taarruz için güvendiğim iki alay da henüz gelmemişti.

Gece olmuştu. Bu alayların yollarını şaşırıp hiç gelmemeleri, ihtimal dahilindeydi.

• Yanında bulunduğum Tümen Kumandanı'nın yeri ateş hattına o kadar yakındı ki, münasebetleri olan alay ve hatta tabur kumandanları için de orası tabii olarak durabilecekleri bir yerdi. Dolayısıyla bu kumandanlarla da görüşüyordum.

Gerçekte, kıta adına elde henüz muharebeye girmemiş olan 23. Alaydan başka sağlam bir şey yoktu. Fakat temasa geldiğim büyük küçük kumandan ve subaylarda fevkalade yüksek bir manevi kuvvet, sarsılmaz bir metanet eseri görüyordum. (Herkes, uğradıkları felaketin kumandadaki disiplinsizlikten geldiğine inanıyordu.)

Öğlenden sonra saat 10'a geliyordu. 28. Alayın gelmekte olduğu bildirildi. 41. Alaydan haber yoktu. Başka kuvvet gelmediği takdirde de başarılı olabileceğime karar vermiştim.

Tümen Kumandanı'nın benim için gösterilmesini emrettiği bir asker çadırının içine girdim. O zamana kadar kıta kumandanlarının dağılmış olan kıtalarını toplamak ve kullanılabilir bir hale getirmek için her türlü tedbiri almalarını ve en son gayret ve fedakârlıklarını sarf etmeleri lüzumunu bildirdim. Her rütbe sahibi, cidden bütün varlığıyla çalıştı. Fakat arazinin insanları yutan ve kolayca hareket etmeye engel olan sert kayalıklı, dik yamaçlı dere ve tepeleri ve buna eklenen düşman topçu ateşi ve daha sonra gecenin karanlığı her türlü çalışmayı verimsiz bırakıyordu.

8. Tümen Kumandanı Albay Ali Rıza Bey'e (şimdi Kolordu Kumandanı Ali Rıza Paşa): "Yarın tan vaktiyle beraber Conkbayırı-Şahinsırt hattında bulunan düşmana taarruz edeceğimi ve bu maksat için gelmesini beklediğim 28. ve 41. Alaylarla 8. Tümeni takviye edeceğimi ve bu bakımdan icap eden tertibatın alınmasını ve bunun için sabaha kadar bütün gece ilgililerin ciddiyet ve fedakârlıkla çalışması lazım olduğunu ve benim de bizzat burada kalacağımı" söyledim. Bir aralık Tümen Ku-

mandanı, Kurmayı Galip Bey'le[1] beraber yanıma geldiler. Tümen Kurmayı'nın bazı görüşleri olduğunu ve bu görüşlerini bana da söylemeye müsaade edilmesini beyan etti.

Bu tarzdan memnun olmamakla beraber Galip Bey'in görüşünü de anlamak istedim. Galip Bey iki günden beri Conkbayırı'nda durmadan ve birbiri ardına taarruz edildiği halde başarılı olunamadığını ve bu yüzden kıtaların büyük kayba uğradıklarını ve halen istifade edilemeyen, perişan bir halde bulunduklarını, yeni bir taarruzda mevcut kuvvetlerin hesaba dahil edilemeyeceğini, yeni gelmekte olan yalnız iki alayın, bugüne kadar daha çok alayların başaramadığı bir taarruzda başarılı olacağına hükmedilemeyeceğini ve zaten bu iki alaydan biri meydanda yoktur, o halde yalnız bir alayla bu taarruza kalkışmanın neticesini vahim gördüğünü beyan ve izah etti.

Galip Bey, en kıymetli kurmaylarımızdandır. Cesaretine ve dayanma gücüne ateş altında bizzat şahit oldum. Görüşleri de hesap ve mantığa göre reddedilemezdi. Bu sebepleydi ki, kumandanı da bu görüşü dinlemiş ve bizzat bir kere de bana söyletmeyi uygun bulmuştu.

• Bazı kanaatler vardır ki, onların hesap ve mantıkla izahı çok zordur. Özellikle muharebenin kanlı ve ateşli safhasındaki duygulardan doğan kanaatler... Tabii ki her kanaat ve karar, içinde bulunulan durumu ve şartları incelemek ve bu incelemenin neticelerini sezmek ve değerlendirmek sayesinde doğar.

Galip Bey'in açıkladığı görüş, hakikaten vaziyeti ve kıtaların halini olduğu gibi anlatıyordu. Fakat bu görüşü, kararımı değiştirtecek mahiyette bulmadım. Çünkü ben düşmanı şiddetli ve seri bir baskınla mağlup edebileceğimize kanaat getirmiştim. Bunun için çok kuvvetten ziyade, çok dikkatli ve fedakârca bir sevk ve idarenin maksadı sağlayacağına hükmetmiştim. Bu kanaatimi ispat için bu işin bizzat başında bulunmayı da zaruri gördüğüm içindi ki, geceyi 8. Tümen karargâhında geçiriyordum.

• Tümen Kumandanı ve Kurmayı'na kararımın kati olduğunu ve hatta 41. Alay gelmediği takdirde dahi yine tatbik edeceğimi söyledim. Zaman geçirmeksizin kıtaları taarruz için hazırlamaktan ve tertip etmekten başka düşünecek ve yapacak bir şeyimiz olmadığını söyledim.

Bence, yapılacak iş gayet basitti. Şöyle ki: Hücum cephesinde 24. Alayla bazı perakende erlerden bir avcı hattı vardı. Bu hattın düşmana mesafesi azami 20-30 adımdı. İhtiyatta bulunan 23. Alay Conkbayırı'na karşı ve yeni gelmekte olan 28. Alay bunun solunda olarak, Şahinsırt'a karşı karanlıkta fevkalade sükûnet ve disiplinle, avcı hattının 20-30 adım kadar gerisinde taarruz cephesi boyunca harp safı düzeninde bir vaziyet alacaktı. Gecikmiş olan 41. Alay da gelişindeki vaziyete göre kullanılacaktı. Düşmana katiyen tüfek ve tabii ki top ateşi yapılmayacaktı. Erler süngü takacaklardı. Kararlaştırılacak anda, harp saf düzenindeki asker hücum yürüyüşüyle düşmana atılacak ve önündeki avcı hattı da ona katılacaktı.

Bir dakika sonra mesele halledilmiş olacaktı. Ondan sonraki safha için şimdiden bir karar veremezdim.

• Tümen Kumandanı'na, tertibatın tamamlandığını haber vermesini bekleyeceğimi söyledim.

***

1 Korgeneral Galip Türker. (Uluğ İğdemir'in notu.)

Tümen Kumandanı, Kurmayı ve bütün kumandan ve subaylar takdire değer bir gayret ve çalışmayla hücum tertibatı ve hazırlığıyla bütün gece uğraştılar.

Taarruz için verdiğim grup emri şuydu:

Conkbayırı'nda
8. Tümen taarruzundan
27.5.331 (9 Ağustos 1915)

1. Sekizinci Tümen, kendine katılan taze kuvvetlerle yarın tan vaktiyle beraber Conkbayırı-Şahinsırt'taki düşmanı püskürtüp sürecektir.
Diğer tümenler, başlangıçta, piyade ve topçularıyla ateş etmeyip, 8. Tümenin hücumundan sonraki taarruzunu kolaylaştıracaklardır.

2. Yedinci ve On İkinci Tümenler bugün ilerledikleri hatları tahkim ve muhafaza edeceklerdir.
12. Tümenin Kireçtepesi istikametinde kanadının korunması hususunu hatırlatırım.

3. Ben bu geceyi Conkbayırı'nda ve 8. Tümen karargâhında geçireceğim. 7. ve 12. Tümenlerle Anafartalar Mıntıkası Kumandanı raporlarını eskiden olduğu gibi Çamlıtekke'ye, diğer tümenler Conkbayırı'na göndereceklerdir.

Anafartalar Grubu Kumandanı
M. Kemal

Saat 10.20 sonra'da aşağıdaki genelgeyle tebliğ edilmişti:

4.	Tümen	Kumandanlığı'na	(telefonla)
7.	"	"	(emir atlısıyla)
8.	"	"	(not ettirilmiştir)
12.	"	"	(telefonla)
9.	"	"	(telefonla)
Anafartalar Mıntıkası		"	(telefonla)

Anafartalar Tarafına Bir Bakış

Anafartalar tarafındaki kumandanlardan gelen raporlarda: Düşmanın Suvla limanında üç noktadan çıkarmaya devam ettiği ve düşman kuvvetlerinin büyük kısmının Kireç ve Karakol tepelerin güney yamaçlarının ovaya dayandığı yerde, denizden 1 000 - 1 500 metre kadar mesafede bulunduğu bildiriliyordu. Düşman, Kireçtepe ve Damakçılıkbayırı'ndaki kıtalarını takviye ediyordu.

4. Tümenin, 7. Tümenin taarruzunu kolaylaştırmak maksadıyla Asmadere batı sırtlarından teşebbüs ettiği taarruz ileri gidemedi.

Conkbayırı tarafına yaklaşmak isteyen düşman kıtaları, 4. Tümenin bataryaları tarafından etkili ateş altına alınarak büyük telefat verdirilmişti.

Yanlış bilgi: Saat 12.30'da 12. Tümenden gelen bir raporda, Düşmanın Ece limanına asker çıkarmakta olduğundan bahsediliyordu.

Anafartalar Mıntıkası Kumandanı'yla bizzat telefonla görüşerek, düşmanın boş nakliye gemilerinin limana geldiğini ve tekrar gittiklerini anladım. Söz konusu Tümen Kumandanı'na, Ece limanının önemli bir şekilde dikkate alınmasını ve bu konuda sık sık bilgi vermesini emir ve talep ettim. 12. Tümen Kumandanı'na da gönderilen bilginin açık olmadığını bildirdim.

27/28 (9/10 Ağustos 1915) gecesi bütün grup mıntıkasında hadisesiz geçti.

28 TEMMUZ 1331 (10 AĞUSTOS 1915)
CONKBAYIRI TAARRUZU

Bütün geceyi pek rahatsız ve uykusuz geçirdim. Bir taraftan Anafartalar mıntıkasından gelen raporlar ve özellikle yanlış fakat mühim haberler beni bizzat uğraştırdığı gibi, bir taraftan da evvelki günlerin talihsiz neticelerinde kıtasını, amirini kaybetmiş ve hâlâ bulamamış birtakım kumandanların doğrudan doğruya bana müracaatı, bir dakika bile istirahate imkân bırakmadı. Karargâhımdan bana ulaşabilen bazı subayları 8. Tümenin çalışmalarını ve tertibatını anlamak üzere gönderdim. Bu subaylardan bilhassa Kurmay Yüzbaşı Hidayet Efendi, hücum hazırlığını tetkik için fedakârca hizmet etti.

41. Alay hücum anına kadar gelmedi. Yanlış yere gitmiş. Daha sonra gelebildi. 8. Tümen tertibatını almıştı: 23. Alay iki taburu birinci hatta harp düzeninde, bir taburu da bu hattın gerisinde olmak üzere Conkbayırı'na taarruza hazırlanmıştı. 28. Alay da aynı hizada Şahinsırt'a hücum tertibatını tamamlamıştı. Gün doğmak üzereydi.

Çadırımın önüne çıktım. Hücum edecek askeri görüyordum. Oradan hücumun yapılmasını bekleyecektim.

Endişe Verici Bir An

Gecenin karanlık perdesi tamamen kalkmıştı. Artık hücum anıydı. Saatime baktım. Dört buçuğa geliyordu. Birkaç dakika sonra ortalık tamamen ağaracak ve düşman askerlerimizi görebilecekti.

Düşmanın piyade, mitralyöz ateşi başlarsa ve kara ve deniz toplarının mermileri bu sıkı düzende duran askerimiz üzerinde bir defa patlarsa, hücumun imkânsızlığına şüphe etmiyordum. Hemen ileri koştum. Tümen Kumandanı'na rastladım. O da ve her ikimizin refakatimizde bulunanlar beraber olduğu halde hücum safının önüne geçtik. Gayet seri ve kısa bir teftiş yaptım. Önünden geçerek yüksek sesle askerlere selam verdim ve dedim ki:

> "Askerler! Karşımızdaki düşmanı mağlup edeceğimize hiç şüphe yoktur. Fakat siz acele etmeyin. Evvela ben ileri gideyim. Siz, ben kırbacımla işaret verdiğim zaman hep birden atılırsınız."

Kumandan ve subaylara da işaretime askerlerin dikkatini çekmelerini emrettim.

Ondan sonra hücum safının önünde bir yere kadar gidildi ve oradan kırbacımı havaya kaldırarak hücum işaretini verdim.

Bütün askerler, subaylar, artık her şeyi unutmuşlar, bakışlarını, kalplerini, verilecek işarete yöneltmiş bulunuyorlardı. Süngüleri ve bir ayakları ileri uzatılmış olan askerlerimiz ve onların önünde tabancaları, kılıçları ellerinde subaylarımız, kırbacımın aşağı inmesiyle demirden bir kitle halinde aslanca bir saldırıyla ileri atıldılar. Bir saniye sonra düşman siperleri içinde gökyüzüne yükselen bir sesten başka bir şey işitilmiyordu: Allah Allah Allah!..

Düşman, silah kullanmaya vakit bulamadı. Boğaz boğaza kahramanca mücadele neticesinde, ilk hatta bulunan düşman tümüyle imha edildi.

Dört saat mücadeleden sonra 23. ve 24. Alaylarımız Conkbayırı'nı tümüyle düşmandan temizlemiş ve 28. Alay da Şahinsırt'ın en yüksek sırtını geri aldıktan sonra Sarıtarla, Ağıl üzerine batıya saldırdılar. Önüne çıkan düşman kıtalarını mağlup ediyor ve hezimete uğratıyordu.

28. Alayın bir kısmı, Şahinsırt'ın Boyun noktası'nda yerleştirilmiş olan düşman mitralyözlerinin etkili ateşinden daha ileri gidememişti.

Conkbayırı tepesi askerlerimizin eline geçtikten sonra düşman karadan ve denizden yönelttiği seri ve yoğun topçu ateşiyle Conkbayırı'nı cehenneme çevirmişti.

Gökyüzünden şarapnel, demir parçaları yağmuru yağıyordu. Büyük çaplı deniz toplarının tam isabetli mermileri yerin içine girdikten sonra patlıyor, yanımızda, kenarımızda büyük lağımlar açıyordu. Bütün Conkbayırı yoğun dumanlar ve ateşler içinde kaldı. Herkes kaderine razı, akıbetini bekliyordu. Etrafımız şehitler ve yaralılarla doldu.

Muharebe meydanında cereyan eden hali izlerken bir şarapnel parçası göğsümün sağ tarafına çarptı. Cebimde bulunan saati parça parça etti. Vücuduma giremedi. Yalnız derince bir kan lekesi bıraktı. (Bu saat enkazını daha sonra, bugünün hatırası olmak üzere, Liman Paşa'ya verdim. O da üzerinde aile asalet arması olan kendi saatini bana verdi.)

• Büyük Anafarta civarında mevzi alan obüslerimizden lüzumu kadar istifade edilemedi. 8. Tümen emrine verilen iki sahra bataryasından biri Suyatağı civarında faaliyete geçebildi. Hücumdan sonra Kocaçimen mıntıkasında bulunan topçularımız düşmana ateş ediyorlardı.

Pek geç gelen 41. Alaydan küçük bir kuvvetle Conkbayırı ile Boyun noktası arasını takviyeye lüzum gördüm.

Düşman Mestantepe tarafını takviye ediyordu. 12. Tümence buna karşı tedbir alınıyordu.

Kireçtepe civarında da üstün düşman kuvvetleri faaliyet gösteriyordu.

8. Tümenin taarruzunu kolaylaştırmak maksadıyla 4. Tümenden 14. Alay erleriyle 7. Tümenden 21. Alayın 2. Taburu birlikte karşılarındaki Kayacıkderesi güneybatı sırtlarına taarruz ederek kısmen söz konusu derenin güney yamaçlarına çıkmışlardır.

Son Karar

Düşmanın, Ağıldere mıntıkasında, Pilavtepe, Yaylatepe, Damakçılıkbayırı mevzileriyle deniz arasındaki kuvvetleri, bizim hücum eden askerimizden pek çoktu.

Düşmanın denizden ve karadan yaptığı topçu ateşi üstünlüğü, bizim az sayıdaki topçumuzla kıyaslanmayacak derecedeydi. Düşmanın Şahinsırt'ın batı dilinde tutunabilen mitralyözlerinin hücum eden erlerimize yaptıkları yan ateşleri çok etkiliydi.

Gerçi, aslanlar gibi köpürmüş olan askerlerimizi durdurmak zordu. Kısım kısım deniz sahiline kadar ilerleyenler bile vardı. Fakat muharebenin uzaması halinde askerlerimiz tümüyle düşman kıtalarına karışacak ve o yoğun üstünlük içinde kaybolacaklardı.

Saat öğleye yaklaşıyordu. Askerlerimiz sekiz saatten beri ölümle pençeleşmekten tabii ki yorulmuşlardı. Arazinin vaziyeti, düşmanın göz açtırmayan yoğun ateşleri, boğuşan askerlerimize geriden her türlü yardımı imkânsız kılıyordu. Kayıplarımız da önemliydi.

Düşmanı mağlup edenin, üstünlüğümüz olmayıp, müthiş ve seri bir darbe halinde gerçekleşen saldırımız olduğunu takdir ediyordum. Dolayısıyla, saat 12.15'te 8. Tümen Kumandanı'na aşağıdaki emri verdim:

> "Taarruzu durdurunuz. Conkbayırı ve Şahinsırt'ın batıya en hâkim noktası daima elde bulundurulacak şekilde, kıtalarınızla işgal ettiğiniz hattı tahkim ediniz."
>
> Anafartalar Grubu Kumandanı
> M. Kemal

8. Tümen Kumandanı derhal cephesini mıntıkalara ayırdı. Cephede sağdan itibaren 23., 24., 28. Alayları birinci hatta ve 41. Alayı sağ ve sol kanat gerilerinde ihtiyatta bulundurdu.

Conkbayırı'nda ve 261 rakımlı tepede birer istinat noktası inşasına teşebbüs etti.

Her tarafa ateş ve demir yağdığı ve mermilerin iğne gibi etrafa saplandığı bir hengâmede arzu edildiği gibi tahkimat yapmak elbette mümkün değildi. Mevzinin asıl tahkimatı gece olacaktı.

Bundan sonraki umumi tedbirleri almak ve değerlendirmek için, grup karargâhına gitmek üzere 8. Tümene veda ettim. Dönüşüm sırasında 28. Alay Kumandanı Hunker Bey'i pek geride gördüğüm için memnun olmadığımı söyledim. Adı geçen mıntıka kumandanı tayin edildiğinden oraya geldiğini ve bu yerin, söz konusu kumanda mevkisiyle uyumlu olduğunu söyledi.

Adı geçene, teori ile pratik arasındaki ve bilhassa olağanüstü durumlardaki farkı açıklamaya mecbur oldum.

Uyarı: 3 Ağustos (16 Ağustos 1915) gününe kadar olan hadiseleri açıklamaya şimdilik vakit bulamadım. Zaten bu günlerde, önemli bir hadise de olmadığından takdim ettiğim harp zabıtlarının mütalaası yeterli bilgi verebilir. 3 Ağustos'tan (16 Ağustos 1915) itibaren yazılmış kısa bir rapor da eklenmiştir.[1]

1 Yukardaki "Uyarı: ..." notu, Uluğ İğdemir'in yayımladığı eserde yoktur. Not, Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde bulunan ve bir kopyası *Aydınlık* dergisi arşivinde bulunan XIII. Dosya'dan alınmıştır.

3 Ağustos (16 Ağustos 1915) Muharebesi

Düşman, 2 Ağustos (15 Ağustos 1915) günü akşam saat 6.30 sonra'da bir tugay kadar bir kuvvetle grubun sağ kanadına taarruz ve Kireçtepe'nin bazı kısımlarını zapt etmişti. Fakat aynı gece 5. Tümeni takviye eden kıtaların karşı taarruzlarıyla bizzat Kireçtepe mevzisi geri alınmış bulunuyordu. Düşman 3 Ağustos (16 Ağustos 1915) günü daha üstün kuvvetlerle tekrar Kireçtepe'ye baskı yapmaya başlamıştı. Düşmanın pek ciddi olduğu anlaşılan bu tarruzlarına karşı tedbirler almak üzere Turşun'daki 5. Tümen karargâhına gittim. Ordu Kumandanı da buraya gelmiş bulunuyordu. Kireçtepe ile Turşun arasında telefon hattı olmadığından, irtibat ve haberlerin ulaştırılması emir atlılarıyla yapılmaktaydı.

127. Alay Kumandanı Kireçtepe muharebesini idare etmekte ve 5. Tümen Kumandanı Yarbay Vilmer Bey Turşun'da durmaktaydı. Pek geç gelen haberler, düşmanın Kireçtepe'ye ciddi taarruzlar yapmakta olduğundan ve takviye kıtalarının yetiştirilmesi lüzumundan bahsediyordu. Grup cephesinin diğer kısımlarında bir değişiklik ve düşmanın taarruz hazırlığını gösterecek bir durum görülmüyordu. Tümen Kumandanı'nı, hemen ileriye giderek kıtalarını doğrudan doğruya idare için muharebe meydanına göndermekle beraber, eldeki ihtiyat kuvvetlerini de Turşun istikametine kaydırdım. Bir kısım kıtalarıyla Kurtgeçidi cephesinde ve iki alayıyla Kördere'de bulunan 9. Tümene saat 7.20 evvel'de telefonla aşağıdaki emri gönderdim:

> "Düşman Kireçtepe'ye kuvvetli taarruz ediyor. Birinci hatta bulunmayan bütün kuvvetlerinizi alarak en kısa yoldan Turşun'a hareket ve oradan 5. Tümen Kumandalığı'yla irtibat kurarak onun gösterdiği istikamette hareket ediniz. Bundan 8. Tümen Kumandanı'nı haberdar ediniz. Ve cephenizin sorumluluğunu 8. Tümene veriniz. Ve hareket zamanınızı Turşun'a bildiriniz."

Aynı zamanda 7., 12., 4., 8. Tümenlere de tümen topçularının ve bilhassa obüslerin Kireçtepe istikametinde ateş ettirilerek yardım etmeleri emredildi. Kireçtepe'de cereyan etmekte olan muharebe mühimdi. Bilhassa Kireçtepe mevzisi, grubun umumi vaziyetini etkileyebilecek mahiyette bir esas noktaydı. Bu sebepten, Kireçtepe muharebe meydanına kâfi kuvvetin süratle toplanmasına önem vererek, en yakın olması itibariyle Ece limanında gözetleme vazifesi yapan 127. Alayın 1. Taburundan ihtiyatta bulunan iki bölüğün, 5. Tümen karargâhında bulunan bir istihkâm takımının derhal sevki 5. Tümen Kumandanlığı'na emredildiği gibi, grup karargâh süvari bölüğü, Yedinci ve On İkinci Tümen karargâh süvari takımları, süratle getirildi. Aynı zamanda 6. Tümenden Sivli'ye gelmiş olan 17. Alayın 1. Taburu da Kireçtepe istikametine sevk edildiği gibi, Asya Grubu'ndan saat 4.30'da Akbaş'a geçmiş olan 1. Alayın 2. ve 3. Taburlarının süratlendirilmesi ve yürüyüş kabiliyetlerinin artırılması için çantaların geride bırakılması emredildi. Bu iki tabur saat 10 evvel'de kolbaşısıyla Turşun'a yaklaşmış bulunuyordu. Bu kuvvetlerden başka, Ordu Kumandanı'na da Kuzey Grubu'ndan 126. Alayın getirilmesi lüzumu arz ve teklif edildi. Bu şekilde grubun sağ kanadına Kireçtepe cephesinde mevcut olan 127. Alayın Birinci, İkinci, Üçüncü; 39. Alayın Birinci ve Gelibolu jandarma taburlarından başka yukarda belirtilen kıtalar, yani 64. ve 125. Alaylardan ibaret altı taburlu do-

kuzuncu, 17. Alaydan bir tabur, 1. Alaydan iki tabur, 3 taburlu 126. Alay ki, toplam 12 taburdan ibaret bir kuvvet getirilerek düşmanın muhtemel bir harekâtına karşı, bu şekilde kâfi kuvvet hazırlanmış bulunuyordu.

Alınan haberler, düşmanın çıkarmayla meşgul olduğu ve bir taraftan Büyük Kemikli ve doğusunda ve Tuzgölü kuzeyinde görülen kıtalarının parça parça Kireçtepe eteklerine doğru çıktığı, Büyük Kemikli'de toplu kıtaları bulunduğu haberlerinden ibaretti. Yukardaki hususlar sağlandıktan sonra, saat 10.30 evvel'de Kireçtepe vaziyetini yakından görmek üzere Küçük Masırlık güneydoğusundaki 161 rakımlı tepeye gidildi. 190 rakımlı tepenin kuzeybatısından itibaren 161'e kadar olan saha tamamıyla açık ve Masırlıklar'da bulunan düşman torpidolarının ateşi altında bulunduğundan, buralardan yaya ve koşar adımla geçmek mecburiyeti ortaya çıktı. 161'den görülen vaziyet, Kireçtepe'de hâkim noktaların gerek kuzeye sahilden çıkan yamaçlara karşı ve gerek batıya Sivritepe'ye karşı elimizde bulunmakta, muharebe bilhassa sahil tarafı ile Sivritepe istikametinde şiddetle devam etmekteydi. Burada harp eden kıtalarımız 39. Alayın 1. Taburu ve Gelibolu seyyar jandarma taburu ile 127. Alayın kısımlarıydı. Vaziyetimizde tehlikeli bir durum görülmemekte, kıtalarımızın cesur ve metin olarak harp etmekte oldukları anlaşılmakla beraber, evvelden mevcut kuvvetlere öğleye kadar 17. Alayın Birinci ve 1. Alayın İkinci ve Üçüncü Taburları ve Ece'deki 127. Alayın Birinci Taburundan iki bölük muharebe meydanına gelmiş bulunuyordu.

Öğleden sonra saat 1.30'a kadar muharebe mevkisinde yanımda 5. Tümen Kumandanı da olduğu halde, kendisine tertibat ve hareket şekli hakkında gerekli emir ve talimatları verdikten ve geri ile haberleşmeyi kurmak için Turşun'dan itibaren Masırlık çeşmesine kadar telefon hattı uzattırdıktan sonra Turşun'da bulunan Ordu Kumandanı ile vaziyet hakkında görüşmek ve gelen öteki takviye kıtalarını karşılamak üzere maiyetimle beraber Turşun'a dönüldü. Saat 3'ten sonra Turşun'a varılmıştı. Bu ana kadar gelen haberler çok müsait bulunuyordu. Bu saate kadar 9. Tümen Kumandanı da Turşun'a gelmişti. 9. Tümen kıtaları ve 126. Alay saat 6 sonra'ya kadar ancak tümüyle gelebilmişti. Bunun üzerine saat 3.40 sonra'da şu emri verdim:

> "Büyük Masırlık dahil Kireçtepe ve Kireçtepe'nin güney mailesinin Azmak'a kadar olan mıntıka 5. Tümene verilmiştir. Beşinci Tümen karargâhı 161 rakımlı tepe civarında Büyük Masırlık çeşmesi yanındadır. 9. Tümen, grup umumi ihtiyatı olarak Turşun'un kuzeybatısında 112 ile 67 rakımlılar arasındaki mıntıkada bulunacak ve Ece limanını koruyup kollayacaktır. Ece limanının tümene katılan 126. Alaydan şimdilik bir taburla muhafazası münasiptir. Halen Ece limanını koruyan iki bölük, mıntıkanın 127. Alayın taburu tarafından teslim edildiği mevziler iyice öğrenildikten sonra 5. Tümene gönderilecektir. 9. Tümen 241 rakımlı tepede sabit bir gözetleme postası bulunduracak, söz konusu tepede istihkâm bölüğü marifetiyle bir taburluk tahkimat yapacaktır."

Saat 7 sonra'ya kadar muharebe meydanına getirilen yeni kıtaların iaşe emri hakkında gerekli tedbirleri aldıktan sonra Çamlıtekke'ye dönmüştüm. Bu saate kadar alınan bilgilerden düşmanın Kireçtepe'deki bütün taarruzlarının büyük zayiatla püskürtüldüğü, düşmanın buradaki kuvvetinin tahminen üç tugaydan ibaret olduğu (10. İngiliz Tümeni) anlaşılmıştı.

Grup mıntıkası, Ece mıntıkası hariç olduğu halde dahi 15-16 kilometreden ibaret geniş bir cephe olduğundan, emir ve kumandayı kolaylaştırmak maksadıyla Anafarta Azmağı'nın güneyindeki cephe Kocaçimen Mıntıkası adıyla birleştirilerek 8. Tümen Kumandanı Albay Ali Bey'in emrine verilmişti. Bu muharebede düşmanın telefatı pek çoktu. Tarafımızdan kazanılan başarı da o nispette büyüktü. Çünkü, düşmanın maksadı, Kireçtepe'yi tamamen elde ederek Kapancalar istikametine Kavaktepe silsilesine sahip olmaktan ibaret olup, Kireçtepe'lerin düşman tarafından elde edilmesi Beşinci ve On İkinci Tümenlerin cephelerinin düşmesine sebebiyet verebilirdi. Bugünkü muharebede bizim zayiatımız 1636 askerden ibaret oldu.

***

4 Ağustos (17 Ağustos 1915) günü düşmanın hazırlık yapmakla meşgul olduğu görüldü. 5 Ağustos'ta (18 Ağustos 1915) düşmanın 7. Tümen sağ kanadına öğleden sonra bazı piyadelerinin ileri hareketi görülmüş, bir alay kadar piyadesinin de 5. Tümen cephesinde 17. Alayın 1. Taburuyla 127. Alay arasındaki boyun noktası istikametinde ilerlediği görülmüştü. Düşman faaliyet göstermekte olduğundan bizim tarafça da tetikte bulunulmaktaydı. Bununla beraber, 5. Tümen cephesine ilerleyen alayın açılan ateşlerle geriye atıldığı anlaşılmıştı. Ve düşmanın Mestantepe ile Kayacıkağılı arasındaki kısımda faaliyetine karşı da bir tedbir olmak üzere 4. Tümen cephesinde bulunan 33. Alay, 7. Tümenin sağ kanadına, Dervişali kuyusu'na doğru ilerletilmişti. 6. Tümen de bugün öteki kısımlarıyla (18. Alay dışında) Sivli'ye gelmiş ve grup emrinde olarak orada kalmıştı. Bugün Anafarta Grubu kuvvetleri 35 bin savaşçıdan ibaret oluyordu.

Buna karşılık düşman kuvvetleri 10., 11., 13., 53., 54. Kiçner tümenleriyle Avustralya ve Zeland kolordusundan ibaret olmak üzere bugüne kadar vermiş oldukları zayiat itibariyle 60 binden aşağı değildi. Tabii ki, elimizde bulunan hâkim noktalarda kuvvetli istinat noktaları yapmak ve bütün cephe üzerinde tahkimat ve yollar yapmak hususunda azami bir faaliyetle çalışılıyordu. 5/6 (18/19 Ağustos 1915) gecesi öğleden sonra saat 8-9 sıralarında kuvveti tamamıyla bilinmeyen bir düşman müfrezesi, grup cephesinin sol kanadı mıntıkasında Şahinsırt'taki siperimize taarruz etmiş ve pek çok bomba atarak üç eri de söz konusu sipere girebilmiş ise de, karşı bir süngü hücumu ve bombalarımızla girenler telef edilmiş ve diğerleri firar etmişlerdir. Taarruz eden düşman kuvvetinde iki subay görülmüş olmasından, taarruz edenin takımdan küçük bir kuvvet olmadığı anlaşılmıştı. Taarruz cephesinin darlığı, karşı süngü hücumu yapan erlerin yoğunluğu yüzünden tarafımızdan da 13 şehit ile 89 yaralı verilmişti.

6 Ağustos (19 Ağustos 1915) Günü

Düşman, 12. Tümen cephesinde sabahleyin 34. Alayın 2. Bölük mıntıkasına iki bölük kadar bir kuvvetiyle hücum etmişse de, bu hücumu başarıyla püskürtülmüş ve düşmana ikisi subay olmak üzere yüzden fazla ölü bıraktırılmıştır.

Bugün Despot limanından Koyun limanına kadar ve 4. Süvari Alayı tarafından gözetlenip korunan Tayfur mıntıkası da Anafartalar Grubu emrine verilmişti. Bu şekilde grup cephesi Sazlıdere'den Despot limanına kadar uzamış bulunuyordu ki, sol kanattan

Kireçtepe'ye kadar olan cephe faal cepheyi ve Masırlıklar'dan Despot limanına kadar olan kısım da sahil mıntıkasını oluşturuyordu. Yedinci günü (20 Ağustos 1915) düşmanın faaliyeti yalnız topçusundaydı. Öğleden evvel Abdurrahmanbayırı'na, öğleden sonra Kavaktepe kuzeyindeki gözetleme yerine giderek cepheyi yakından bir daha incelemiş ve bazı tedbirler aldırıp değişiklikler yaptırmıştım. Bu sırada, 4. Tümen cephesindeki hâkimiyet dikkate alınarak 6. Tümene mensup bir sahra şinayder bataryasının söz konusu mıntıkaya verilmesi ve yerleştirilmesi emredilmiş ve oradaki topçuların belirlenen hedefe karşı ateş etmeleri hususu da sağlanmıştı. Bu arada, kuvvetine oranla cephesini geniş gördüğüm (3,5 kilometre) 12. Tümeni daha toplu bir cephe içine almak hususunu kararlaştırdım. Hakikaten bu tümenin cephesi, Küçük Azmak kuzeyinden itibaren Büyük Anafarta Azmağı (dahil) olan cephe idi. Tümenin her üç alayı mecburen cephede bulunduğundan, bu cephenin yakın gerisinde kâfi derecede ihtiyat kuvveti bulunmuyordu. Hatta bugünlerde söz konusu tümenin alayları üçer taburluydu. Dördüncü taburları henüz gelmemişti. Yalnız burada 31. Alayın 2. Taburu ve Bursa seyyar jandarma taburu bulunuyordu ki, bunlar da tümenin sol kanadında, ova kısmındaydı. 12. Tümen ile 6. Tümen arasındaki saha biraz zayıf tutulmuştu. Halbuki Anafarta ovası dahilinden cepheyi yarmak üzere İsmailoğlu tepesi-Kayacıkağılı hattından düşmanın bir taarruzu daima mümkün olabilirdi. Bu sebepten dolayı 4. Tümenden 33. Alay, 7. Tümenin sağ kanadına yaklaştırılmış bulunmakla beraber 9. Tümeni de cepheye katmayı göz önüne aldım. Ve bu hususu bizzat ve daha yakından tetkik ve tespit etmek üzere sekizinci (23 Ağustos 1915) günü sabahı 12. Tümen cephesine gittim.

8 Ağustos (21 Ağustos 1915) Günü ve Muharebesi

Bugün sabahtan itibaren düşmanın bir taraftan diğer tarafa asker sevk etmekte ve gemilerden bazı kıtalar çıkarmakta olduğu haber alınmaktaydı. Cephede umumi olarak bir sükûnet mevcuttu. Dünkü kararım doğrultusunda, öğleden evvel 12. Tümen cephesine gittim. İnceleme neticesinde 5. Tümenin sol kanadından Kanlıköprü deresine kadar olan kısmı 9. Tümen Kumandanı'nın idaresi altında 25. ve 64. Alaylara vermeye ve 6. Tümeni Sivli'den Turşun'a getirmeye karar vermiştim.

Karargâhıma dönüşte, oraya gelen Ordu Kumandanı Liman Paşa hazretlerine bu konuyu teklif ettim. Tasvip ettiler. Bu değişikliğe hazırlık olmak üzere öğleden sonra saat 1'e doğru 9. ve 6. Tümenlere telefonla silah başına etmeleri emredildi. Bunun için gerekli emirler hazırlanırken gittikçe artan top sesleri işitiliyordu. Tam saat 2.30 sonra'da birdenbire başlayan bu şiddetli top sesleri üzerine düşmanın taarruza geçtiği, telefonla yapılan soruşturmadan anlaşılmıştı.

Bu taarruz 12. ve 7. Tümenler cephesine karşı yapılıyordu. Taarruz istikametleri, 12. Tümen cephesinden Yusufçuk ve İsmailoğlu tepesi, 7. Tümen cephesinden tümenin sağ kanadını oluşturan 20. Alay cephesi (Azmak ile Kayacıkağılı arasında) idi. Taarruz edilen cepheye sevk edilebilecek kuvvetler, Turşun kuzeybatısındaki 9. Tümen ile Sivli civarında bulunan 5 taburlu 6. Tümen ve 8. Tümen ile 4. Tümenlerin ihtiyat taburları idi. 9. Tümen İsmailoğlu tepesi'ni, 4. ve 8. Tümenlerin ihtiyatları 7. Tümeni en seri ve en münasip olarak takviye edebiliyordu. 6. Tümen uzaktaydı. Düşmanın biraz sonra

Kireçtepe mıntıkasından da taarruza kalkışması muhtemeldi. Böyle bir durumda Ece limanı muhafazasında bulunan 126. Alay gönderilebilirse de, bunun yerine başka kıta koymak gerekecekti. Bu düşüncelere dayanarak, 6. Tümene evvela Turşun istikameti verildi. Bunun üzerine saat 2.50 sonra'da 9. Tümenin 25. ve 64. Alaylarla 12. Tümeni Sülecik ve İsmailoğlu tepesi mıntıkalarında takviye etmek üzere hemen Küçük Anafarta ve 6. Tümenin Turşun istikametinde hareket etmesi ve 5. Tümen ile Kocaçimen Mıntıkası Kumandanlığı'na topçularla bilhassa İsmailoğlu tepesi ve Kayacıkağılı istikametinde bu taarruzun def edilmesine yardım etmeleri, ihtiyatların birinci hatta yanaştırılması emredildi. Sivli'de bulunan 11. Süvari Alayı da saat 3.37 sonra'da mümkün olduğu süratle İsmailoğlu tepesi istikametinde hareket ve piyade takviye kıtaları yetişinceye kadar en hafif noktayı işgal emrini aldı. Her ihtimale karşı Ece limanı muhafazasıyla görevli olan 126. Alayın ileride bulunan taburundan başka diğer iki taburunun da harekete hazırlanması emredildi. Düşmanın deniz ve kara topçuları İsmailoğlu tepesi'yle Azmak'ın kuzey ve güneyindeki mevzilerimizi şiddetle ateş altına alıyor ve henüz tamamlanmamış olan siperlerimizi barınılmaz bir hale getiriyordu. Pek çok düşman bataryası, ateşlerini bilhassa Yusufçuktepesi'ne yöneltmişlerdi. Bu şekilde bir saat kadar şiddetli bir top ateşinden sonra, düşman 12. Tümenin sol kanadı karşısındaki muharebe hattını Mestantepe'nin batısından ilerlettiği ihtiyatlarla takviye ederek, 12. Tümen cephesinde Yusufçuktepesi'nden Azmak'a kadar ve 7. Tümen mıntıkasında da 20. Alay cephesine taarruza başladı. Bunun üzerine topçularımız da ilerleyen düşman piyadesini şiddetle ateş altına alarak piyade ateşinin de katılmasıyla, bütün belirtilen cephelerde düşmanın bu ilk taarruzu büyük telefatla püskürtülmüştür.

Bunun üzerine öğleden sonra dört ile dört buçuk arasında tahminen bir tümen kadar kuvvetin birbirini takip eden birkaç kademe olarak açılmış olduğu halde Lâletepe'den ilerlediği görülmüş ve her taraftan şiddetli topçu ateşi altına alınmıştır. Düşmana, açıktan Mestantepe ve 7. Tümen cephesine doğru yetişinceye kadar cepheden ve yandan, Kocaçimen'den topçu ateşlerimizle pek çok telefat verdirilmiş ve pek çok defa durmaya mecbur olmuş ve bazı düşman kıtalarının darmadağınık olduğu görülmüştür.

Düşman bu şekilde takviye kıtaları alarak aynı cephelere karşı taarruzunu ikinci defa olarak tekrar etmiştir. Bu defa da Yusufçuktepesi'ne karşı yapılan hücum def edilmiş ve yalnız 34. Alay cephesinde bir jandarma bölüğü geri çekilmeye mecbur olmuş ise de, yapılan bir süngü hücumuyla geri alınmıştır. 6. Tümen saat 5.10 sonra'da Turşun civarına yaklaşmıştı. Bu zamana kadar Kireçtepe mıntıkasında düşmanın bir taarruz teşebbüsü olmadığından, icabında İsmailtepe veya 7. Tümeni takviye edebilmek üzere söz konusu tümen ile Küçük Anafarta'ya doğru istikamet değiştirildi.

Düşman, altıya doğru bu tarafa olan taarruzunu üstün kuvvetlerle –erleri İngiliz asilzadelerinden oluşan 2. Süvari Tümeniyle– üçüncü defa tekrar ederek 34. Alayın sağ kanadından iki bölüğü geriye püskürtmüş ve Yusufçuktepesi'ne girmişti. 35. Alayın ihtiyatı ve bu sırada henüz gelen 64. Alaydan bir bölükle karşı taarruza geçilmiş ve düşman ikinci defa olarak girdiği bu siperlerimizden yediye doğru def edilip püskürtülmüştür. 9. Tümenin 25. Alayı İsmailoğlu tepesi gerisinde ihtiyatta bırakılmıştır. Gerek 12. ve gerekse 7. Tümen cephesinde düşmanın esas taarruzu kırılmış olduğundan Küçük Anafarta doğusuna ulaşan 6. Tümen burada durdurulmuştur. Dörtten sonra gerçekleşen ikinci

düşman taarruzunda Azmak'ın güneyinde 20. Alay cephesinde yapılan taarruz püskürtülmüş, fakat 21. Alayın 3. Taburu mıntıkasında Kayacıkağılı tepesi'nin yamaçlarında bir kısım siperlerimize girmeyi başarmıştır.

Düşmanın ilk taarruzunda 7. Tümenin sol kanadında ihtiyatta bulunan 33. Alayın 2. ve 3. Taburları tümenin sağ kanadına 20. Alay emrine gönderilmiş olduğundan, ikinci taarruzda bu taburlar 21. Alay mıntıkasına vakit ve zamanıyla yetişememiştir. Saat 4.30 sonra'da hareket emrini alan 11. Süvari Alayı[1] da saat 5.15 sonra'da 34. Alay mıntıkasına varmış ve bu sırada düşmanın iki hücumu da gerçekleşmiş olduğundan, alaya cephede lüzum görülmeyerek ihtiyatta bırakılmıştır. 7. Tümen Kumandanı ilk taarruzda iki ihtiyat taburunu sağ kanada sevk etmiş olduğundan Kocaçimen mıntıkası ihtiyatından bu tümene sevki emredilen iki tabur da (1/22, 4/44) ancak saat 6.30 sonra'da tümen karargâhı civarına varmışlardı. Gece 11'e doğru 21. Alay mıntıkasına gelen ihtiyat kuvvetleriyle yapılan karşı taarruzla siperlerin geri alınması mümkün olamamıştır. Bu sırada düşman erleri teslim olmak arzusunu göstererek vakit kazanmak hilesine müracaat etmiş ve takviye kıtaları alır almaz ateş etmişlerdir. Aynı siperi geri almak için ikinci defa hücum edilmiş ise de yine geri alınamamıştır.

Bu şekilde 8 Ağustos'ta (21 Ağustos 1915) düşmanın en az biri taze olmak üzere üç tümen ile yaptığı taarruz neticesinde beş bin ölü ve bir buçuk misli yaralıya karşılık, yalnız 7. Tümen cephesinde 40-50 metrelik bir siper hattına girmeye muvaffak olmuştur. Buna karşılık zayiatımız iki bin beş yüz miktarındadır. Düşmanın maksadı, Kayacıkağılı, İsmailoğlu tepelerini, Yusufçuk tepesi'ni zapt ederek grubun cephesini yarmak ve bu hat içinden doğuya ilerlemekti. Düşman büyük bir azimle ve çok inatçı taarruzlar yaptı. İngiliz asilzadelerinden oluşan süvari alayını bu uğurda feda etti. Düşmanın en kalabalık bir şekilde hücumlar yaptığı cephe, 12. Tümen cephesiydi. Bu tümen kıtaları ve bilhassa 34. Alay ile bunu süratle yetişerek tam zamanında takviye eden 9. Tümenin 64. Alayının kısımları, yaya süvari tümeninin son ve inatla yaptığı hücumları göğüs göğüse, süngü süngüye karşılayarak imha etmiş ve başarı neticesini göstermişlerdi.

***

9 Ağustos (22 Ağustos 1915) günü düşmanın durumunda bir faaliyet görülüyordu. Öğleden evvel saat 6 sıralarında Küçük Kemikli'den mavnalarla bir tabur kadar asker çıkardığı görüldü. Ve bu taburun Damakçılıkbayırı istikametinde 7. Tümen cephesine gittiği anlaşıldı. Topçusu ile bilhassa Kayacıkağılı siperlerini bombardıman etti ve dikkate değer zayiata sebebiyet verdi.

Ayrı ayrı düşman kuvvetlerinin gruba yakın Mestantepe'ye doğru ilerledikleri görüldü.

Grup cephesinde Yusufçuk tepesi (dahil) Azmak (dahil) arasındaki mıntıka, 12. Tümenden alınarak, 9. Tümen bu cepheye verildi. 126. Alay da 9. Tümene katıldı. Ece limanının muhafazası şimdiye kadar Kireçtepe'de bulunan Gelibolu ve Büyük Anafarta

1 Yarbay Esat Bey kumandasında bulunan 11. Süvari Alayı cidden büyük bir sürat ve çeviklikle Sivli'den Çamlıtekke üzerinden ve düşman donanma ateşleri altından Büyük Anafarta'yı geçerek 12. ve 17. Tümenlerin arasına yetişmiş ve bir süvari kıtasından istenen sürat ve manevra özelliğini takdire değer bir şekilde göstermiştir.

Azmağı taraflarında bulunan Bursa seyyar jandarma taburlarıyla yine bu mevkide bulunan 31. Alayın 2. Taburundan oluşan müfrezeye verilmiş ve kumandanlığına Bursa taburu kumandanı Binbaşı Tahsin Bey tayin edilmiştir.

10, 11, 12, 13 Ağustos (23, 24, 25, 26 Ağustos 1915) günlerinde önemli hadiseler yoktur. Bununla beraber düşmanın durumunda faaliyet ve fevkaladelikler görülmekteydi.

14 Ağustos (27 Ağustos 1915)
Kayacıkağılı Muharebesi

On dördüncü (27 Ağustos 1915) günü düşman yoğun topçu ateşiyle 7. Tümen cephesini bilhassa Kayacıkağılı siperlerimizi şiddetle dövmeye başladı. Bu ateş, öğleden sonra saat 4'te büsbütün şiddetlenmiş ve buna gemi topçuları da katılmıştı. Düşmanın bir taarruz hazırlamakta olduğu kati bir şekilde ortaya çıkıyordu. Saat 4.40 sonra'da düşman piyadesinin taarruza geçmiş olduğu haberi alındı. Saat 4.45'te 7. Tümen Kumandanlığı'na şu emri verdim:

> "Avcı hatları sıklaştırılsın; istinat ve ihtiyatlar takviye edilsin; icap ederse Tümen Kumandanı'nın taarruz cephesinde muharebeyi bizzat idare etmesi uygundur."

Aynı zamanda Kayacıkağılı tarafını en fazla tesir altına alabilen 12. Tümen topçularına düşmanın Damakçılık ve Kayacıkağılı'ndaki topçularını ateş altına alması emri verildi. Bir taraftan Küçük Anafarta doğusunda bulunan 6. Tümene de hazırlık emri verildi. Düşmanın taarruzu bütün 7. Tümen cephesine yönelikti. 20. Alay cephesindeki düşman taarruzu büyük telefatla püskürtüldü. Fakat saat 5.20 sonra'da gelen haberlerden, düşmanın Kayacıkağılı ile bunun kuzeyindeki siperlerimize ve takriben üç bölüklük kadar bir cepheye girmeyi başardığı anlaşılıyordu. Bu haber, 9. Tümen tarafından yapılan gözetlemeye göre söz konusu tümen tarafından veriliyordu. 7. Tümen Kumandanı'ndan açık haberler alınamıyordu. Düşmanın kısa bir zaman içinde böyle bir kısım siperlerimize girmeyi başarması dikkat çekici görüldü. 7. Tümen Kumandanı'nın aşağıdaki emirle dikkati çekildi:

Saat 5.20 sonra

> "İlerideki kuvvetleri kullanacak kimsenin orada bulunmadığını anlayarak üzülüyorum. Herhalde birinci hatlar sıklaştırılmalı ve düşmanın hücumu halinde derhal süngüyle karşılanacak şekilde ihtiyat taburları birinci hatta yaklaştırılmalı ve bunun yapıldığından ben emin olmalıyım. Rica ederim icraatınızı hemen bana bildiriniz."

Bunun ardından aynı saatte 6. Tümen Kumandanlığı'na en ileride bulunan 17. Alayın Anafartai sagir üzerinden ilerleyerek en kestirme yolla 7. Tümen merkezine doğru hareket etmesi ve hareketinin gruba bildirilmesi ve diğer alayın şimdilik yerinde kalarak beklemesi ve giden alayın kumandanının 7. Tümen karargâhında benimle telefonla irtibat kurması ve alay hakkında emir alması emredildi.

Bu alay saat 5.30'da Anafartai sagir doğusundan hareket etmiş bulunuyordu. Aynı zamanda 6. Tümenden bir dağ bataryası da derhal Kayacıkağılı muharebesine katıl-

mak üzere İsmailoğlu tepesi'ne, 9. Tümen Kumandanı'nın emrine gönderilmişti. Düşman, bütün cephedeki kuvvetlerini de takviye ederek, dikkatimizi her tarafa çekmeye çalışıyordu. 7. Tümen Kumandanı'ndan vaziyet hakkında açık bir bilgi alınamıyordu. Gerçi karargâhımdan Kurmay Yüzbaşı Pertev Efendi'yi muharebe mevkisine koşturdum ise de, o da bu saate kadar yetişememişti. 7. Tümen emir subayı yardımcısı saat 5.55 sonra'da şöyle bir bilgi veriyordu:

"Düşman Kayacıkağılı'ndaki tepeyi bombardıman etti. Beş dakika evvel piyadelerini ilerletti. Orada bizden evvelce zapt ettiği siperin önündeki bir iki mangalık sipere girdi ve orada kaldı. Şimdi gerileri bombardıman ediyor. Tümen Kumandanı, Şemseddin Bey'e emir verdi. 33. Alay ile düşmanın 21. Alaydan zapt ettiği siper kısmını geri alacak ve 8 Ağustos'ta (21 Ağustos 1915) bizden aldığı birkaç siperin de geri alınmasına çalışacak."

Biraz sonra, yani saat 6'da 21. Alay Kumandanı'nın verdiği haberlere atfen 7. Tümenden şu sözlü bilgi gelmişti:

"Bizim takviye kıtaları siperlere yaklaştı. Bu siperlere hücum eden düşman serilmiştir. 41. Alayın 4. Taburunun işgal ettiği siperler, ki düşmanın geçende bizden işgal ettiği, yani Kayacıkağılı tepesinin batısındaki sipere hücum eden düşmanın püskürtülmekte olduğu."

Bu bilgiler vaziyeti aydınlatmıyordu. Vaziyet şüpheli kalıyordu. Saat 6.15 sonra'da Tümen Kumandanı'na şu emri verdim:

"Ben şu haberi bekliyorum: Siperlere giren düşman mahvedilmiş, düşman siperlerine askerimiz girmiştir. Bundan başka hiçbir haber bence önem taşımamaktadır.."

Saat 6.30 sonra'da tümen kurmayından gelen bilgi yine vaziyetin şüpheli kalmasına neden olmaktaydı. Söz konusu saatte verdikleri raporda düşmanın taarruzunun durduğunun zannedildiği, düşmanın takriben 20 dakika evvel bazı erlerinin geriye gittiği görülmüş ise de tamamıyla çekildiğinin zannedilmediği, herhalde 21. Alayın düşman elinde kalan siperlerini hava kararıktan sonra ihtiyat kuvveti ve bombalarla almak istenildiği, şimdi topçu ateşinin şiddetli olmasından başarının mümkün olmayıp havanın kararmasının beklendiği hususlarından bahsediliyordu. Bunun üzerine saat 6.40'ta 7. Tümen Kumandanı'na şu emri verdim:

"Düşmanın püskürtülmesi için gecenin olmasını bekleyerek bir an bile kaybetmek doğru değildir. Düşman da karanlıktan istifade ederek takviye kıtaları alır. Siperlerimizde bulunan düşmanı çabuk hareket ederek hemen püskürtmeniz istenir. 6. Tümenden yanınıza gönderilen iki taburla ilişki kurdunuz mu? Bu taburları yapacağınız taarruzları himaye etmek üzere cephe gerisine yaklaştırınız ve bana bildiriniz."

Tümence 33. Alayın katılmasıyla bir karşı taarruz yapılmış ise de, düşman bu zamana kadar işgal ettiği siperlerde iyice yerleşmiş olduğundan, yaptığı makineli tüfek ve bomba ateşleri nedeniyle taarruzda başarılı olunamadı. Bunun ardından zapt

ettiği siperlerin sağ ve solundan baskı yapılarak kısmen geri alınmış ve yalnız merkezde bir bölüklük kısım düşman elinde kalmıştır. Her ne kadar tümene katılan 17. Alaydan iki bölüğün katılmasıyla üçüncü defa olarak saat 9.30 sonra'da bir karşı taarruz daha yapılmışsa da, düşmanın elindeki bir bölüklük siper geri alınamamıştı.

Düşman bugünkü muharebede hedef aldığı Kayacıkağılı tepesi'ni ve buradaki istinat noktamızı elde etmeyi başaramamış ve yalnız istinat noktası ilerisinde bulunan adı geçen bir bölüklük siperimizde tamamen yerleşmeyi başarmıştı.

Düşmanın zapt ve işgal etmeyi başardığı siperler 41. Alayın 4. Taburu tarafından muhafaza ediliyordu. Bu taburun talim ve terbiye ve disiplin hususunda askeri kıymeti azdı. Esasen jandarmadan düzenli birliğe çevrilmişti ve yaşlı askerlerden oluşuyordu. Bununla beraber tümenin elindeki ihtiyat kuvvetleri vakit ve zamanıyla siperlere yetiştirilmiş veyahut düşmanın işgal ettiği siperlere iyice yerleşmeden karşı taarruz yaptırılmış olsaydı, düşmanın hiçbir başarısı görülmeyecekti. Bugünkü muharebenin 7. Tümence tedbirli bir şekilde idare edilemediği ve tümen karargâhında vaziyetin daima şüpheli ve meçhul bulunduğu, Tümen Kumandanı'na yukarıda verdiğim emirlerden açıkça anlaşılmaktadır.

***

14/15 (27/28 Ağustos 1915) gece yarısından sonra düşman Mestantepe'den Yusufçuktepesi'ne doğru taarruza teşebbüs etmiş ise de, piyade ateşiyle durdurulmuştu. Bu hareket münasebetiyle 6. Tümenin 16. Alayı başlangıçta 9. Tümen cephesine yaklaştırılmış ve fakat düşmanın Yusufçuktepesi'ne doğru hareketinin sonuçsuz bıraktırılması üzerine söz konusu alay, tümen karargâhıyla beraber 7. Tümen cephesine kaydırılmıştı. Kayacıkağılı muharebesinde verdiğimiz zayiat miktarı 576 nefere ulaşıyordu. Bu muharebenin ardından zaten başından beri yorulmuş olan 7. Tümen kıtalarının geriye alınması uygun görülerek cephe 6. Tümene verilmiş ve 7. Tümen 21. Alayla Büyük Anafarta doğusuna alınmıştır. Bugün 26. Tümen de grup cephesine nakledilmiş ve ilk olarak Sivli'ye yerleştirilmiştir. Yalnız tümenin başında bulunan 59. Alay cepheye daha yakın olmak üzere Turşun köyü'ne nakledilmiştir. 16. günü (29 Ağustos 1915) 3. Tümen grup cephesine nakledilmiş ve bu tümen sol kanat gerisinde Matik deresi'ne yerleştirilmiştir. Grup cephesi de Masırlıklar'dan Büyük Anafarta Azmağı'na kadar olan cephede 5., 12., 9. Tümenlerden oluşmuş olarak 2. Kolordu'ya (bu kolordu kumandanlığı vekâletine 3. Tümen Kumandanı Albay Nikolas Bey tayin edilmişti, kolordu karargâhı da esas 2. Kolordu karargâhından ibaretti) [?] Büyük Anafarta Azmağı'ndan Sazlıdere'ye kadar olan cephe de 6., 4., 8. Tümenlerden ibaret olmak üzere 15. Kolordu'ya (kolordu kumandanlığına 8. Tümen Kumandanı Albay Ali Rıza Bey tayin olunmuştu) verilmiş ve grubun doğrudan doğruya emri altında olarak Sivli ve Turşun'da 26. Tümen, Büyük Anafarta doğusunda 7. Tümen ve Matik deresi'nde de 3. Tümen bulundurulmuştu.

Yukarıdaki Kayacıkağılı muharebesinden sonra fiilen Anafartalar Grubu Kumandanlığı'nda bulunduğum 27 Teşrinisani (10 Aralık 1915) tarihine kadar hiçbir muharebe olmamıştır. Bu uzun müddet zarfında gerek biz ve gerekse düşman durmadan istihkâm hatları ve istinat noktaları ve batarya mevzileri yapmak suretiyle geceli gündüzlü devam eden bir faaliyetle çalışılmış ve düşmanı artık tamamen ümitsizliğe sürükleyecek sağ-

lam ve müstahkem bir cephe meydana getirilmişti. Tabii ki bu müddet zarfında ayrıntıları günü gününe harp zabıtlarında bulunan keşif kuvvetleri çatışmaları, lağımlar muharebeleri, ateş baskınları yapılmıştı.

Keza harp zabıtlarında kayıtlı olduğu üzere, harp düzeni değişikliği olmuş, ağır topçu teşkilatı yapılmıştı.

14 Teşrinievvel'de (27 Ekim 1915) 2. Kolordu karargâhının geriye alınması üzerine söz konusu kolordu cephesi vekâleten Albay Kaninkiser Bey'in kumanda ettiği 16. Kolordu adını almıştı.

14 Teşrinisani (27 Kasım 1915) tarihinde düşmanın çekilmekte olduğu ve bu bakış açısıyla cephede araştırma ve keşif yapılması ve ateş baskınları yapılması hakkında Ordu Kumandanı'ndan emirler ve talimat verilmişti. Her tümen cephesi üzerinde bu bakışla keşiflere devam edildi. Fakat düşmanın cephede zaafa uğradığına dair bir kanaat ortaya çıkmıyordu. Bu hususun aydınlanması için her iki kolordu cephesinde birer taburdan ibaret bir kuvvetle düşmanın belirli iki noktasına ciddi bir keşif taarruzu yapılması uygun görülmüş ve bunun gerektirdiği tertibatlar da tamamlanmış ise de, Ordu Kumandanı uygun görmediğinden neticesiz kalmış ve netice olarak düşmanın hal ve vaziyeti hakkındaki fikirlerimiz aydınlanmadığı gibi, kanaatimiz de düşmanın Anafartalar cephesinde kâfi kuvvet bulundurmakta olduğu zemininden ibaret kalmıştı.

27 Teşrinisani'de (10 Aralık 1915) sağlık durumum nedeniyle grubun emir ve kumandasını 5. Kolordu Kumandanı Tuğgeneral Fevzi Paşa'ya[1] bırakarak ayrıldım. Ayrılma tarihimden on gün sonra düşmanın umumi geri çekilme zamanında kumanda başında bulunmadığımdan, orada mevcut olan Grup Kurmay Başkanı tarafından yazılan kısa rapor eklenmiştir.

İZZETTİN BEY'İN RAPORU

Çamlıtekke'den
14.10.31 (27 Aralık 1915)

7.10.31'de (20 Aralık 1915) düşmanın Anafartalar Grubu cephesinden geri çekilmesine ve grubun hareket tarzına dair rapordur:

6.10.31 (19 Aralık 1915) öğleden sonra İmroz limanında 25 nakliye, 4-5 harp gemisi bulunduğu 16. Kolordu'dan bildirilmiş ve saat 5 sonra'da diğer tümenlerden de araştırılması neticesinde hakikaten İmroz limanında yukarıda belirtilen miktarda gemi bulunduğu anlaşılmış ise de, cinslerinin ayırt edilemediği ve 4 geminin Suvla limanına doğru gelmeye başladıkları bildirilmiştir. Durum telefonla Ordu Kurmay Başkanlığı'na bildirildi. Düşmandan ne şekilde bir hareketin beklendiği, yeni kuvvetler getirmek veyahut kuvvet almak gibi orduca umumi bir istihbarat veya araştırmanın mevcut olup olmadığı soruldu. Düşmanın evvelce Anafarta cephesinden Selanik'e kuvvet naklettiği gibi, aynı şekilde Selanik'ten alarak tekrar sahillerimize getirmesinin mümkün olacağı söylendi. Bunun üzerine her bir ihtimale karşı düşmanın deniz ve karadaki durumunun dikkatle takip edilmesi, uyanık davranılması ve keşif yapmaya özen gösterilmesi hakkında Grup Kumandan Vekili tarafından aşağıdaki emir verilmişti:

1 Mareşal Fevzi Çakmak. (Y.N.)

15. Kolordu Kumandanlığı'na
16. Kolordu Kumandanlığı'na
Tayfur'da 4. Süvari Alayı Kumandanlığı'na

Telefon
Aceledir

Çamlıtekke'den
6.10.31 (19 Aralık 1915)
Saat 5.5 sonra

"16. Kolordu gözetlemelerinden, bu defa İmroz önünde 25 nakliye gemisi ile dört beş harp gemisi görülmüş ve akşama doğru dört nakliye gemisinin Suvla istikametine hareketleri anlaşılmıştır. Düşman gemilerinin ve karadaki durumunun gayet dikkatli olarak takibi ve geceleyin keşif ve gözetleme ve uyanıklığa özen gösterilmesi ve elde edilecek bilginin süratle bildirilmesi."

Gece durum sakindi. Tüfek ve bomba sesleri de çok değildi.

7.10.31 (20 Aralık 1915) saat 3 evvel'de 16. Kolordudan (9. Tümenden) düşmanın Tuzla gölünün ayağı ile Azmak arasında sahile birer büyük fener diktiği ve bu hatta düşmanın büyük küçük otuz kadar harp gemisiyle, gerisinde miktarı belli olmayan gemileri bulunduğu ve sahil ile nakliye gemileri arasında şalopelerin faaliyeti görüldüğü haber verildi.[1] Bu bilgi diğer tümenden soruldu. Hepsi, sisten dolayı hiçbir şey ayırt edilemediğini beyan etmişlerdir. 9. Tümen de evvelce verdiği bilgiyi kati olarak doğrulayamamıştı. Düşmanın bir gün evvel Güney Grubu'nda bir taarruz yapmasından, dikkatleri o tarafa çekerek, cephemizde yeni bazı kuvvetler çıkararak bir taarruza teşebbüs etmesi ihtimal dışı görülmedi. Düşmanın Çanakkale cephelerini tahliye edeceği kanaati mevcut değildi. Bunun üzerine, birinci hatların sıklaştırılması, ihtiyatların ileriye yanaştırılması ve düşmanın çıkarma noktalarının ve gemilerin ağır topçularla ateş altına alınması emredilmiştir. (Hakikatte, söz konusu saatte sahilde görülen bu faaliyet, düşmanın son kısımlarının bindirilmesinden ibaretti.)

Son günlerde düşmanın hal ve faaliyetinde dikkat çekici bir değişiklik görülmüyordu. Daha evvelki günlere oranla tayyare faaliyeti artmıştı. Gece ve gündüz cephede alışılan durum aynı şekilde tekrar ediyordu. Gözetlemeyle olsun veyahut duşardan bir istihbaratla olsun, cephemizden kuvvet çekmekte olduğu hakkında bir bilgi olmadığından, başlangıçta kıyıda görülen bu faaliyet, düşmanın çekildiği kanaatini vermiyordu. Esasen doğrudan doğruya cepheden yapılan keşifle ve gözetlemeyle düşmanın bu gibi teşebbüslerini kati olarak görmek mümkün değildi. Çünkü keşif kollarının hareket sahası sınırlı olduğu gibi, tabii ki geceleri yapılan düşman nakliyatını gözetlemeyle anlamak da mümkün olamazdı. Düşman cephesinin bir tarafına yapılacak ciddi keşif taarruzları, ihtimal düşmanın kuvvet ve mahiyetini meydana çıkarabilirdi. Ancak böyle keşif taarruzlarının yapılması da emredilmiyordu. Yaptırılmakta olan ateş baskınlarıyla bir netice elde edilemiyordu. Çünkü pek sınırlı mermilerle 10-15 dakikalık bombardımanlar düşmana

1 Bu bilgi 25. Alay Kumandanı Binbaşı Mehmet Ali Bey tarafından ve bizzat kendi gözetlemelerinin neticesi olarak verilmiştir.

tarafımızdan bir taarruz fikri vermezdi. Ve düşman da bu gibi ateşe aldanmayarak hiçbir şeyi sezdirmiyordu. Ordunun ise umumi hücum hazırlığı vardı. Cephanelikler ve batarya mevzileri inşa edilmekte ve umumi hücum için gerekli mühimmat ve ağır toplar beklenmekteydi.

Ancak daha sonra Küçük ve Büyük Kemikli'de Karakoldağı'nda ve Pınartepe'de yangınlar görülmesi ve bazı patlamaların işitilmesi gibi belirtiler ve bu sırada cephede bir sükûnet hissedilmesi durumu, daha ziyade düşmanın çekilmekte olduğunu gösterdiğinden, düşmanın birinci hattaki vaziyetini mutlaka anlamak üzere bütün tümenlerin cephesinden kuvvetli keşif kollarının ilerletilmesi emredilmiştir. (Harp zabıtlarında saat 5.15 evvel'de verilen emir kaydı.)

En evvel 7. Tümen cephesinde ve 21. Alay'dan çıkartılan bir keşif kolunun düşman siperlerine girdiği ve düşman birinci hattında sükûnet sürmekte olduğu hakkında bilgi alınmış ve bu sırada Kuzey Grubu cephesinde de bazı düşman siperlerinin boş bulunduğu haber alınmakla, bütün keşif kollarının düşman siperlerine kadar giderek boş ve zayıf olanlarını işgal ve ihtiyatların ileri alınarak düşmanın çekilmiş olması halinde takip edilmesi emredilmiştir. (Harp zabıtlarında saat 6.10 evvel'de verilen emir.)

12. Tümenin sağ, 11. Tümenin sol kanadıyla 16. Alaydan çıkarılan keşif kollarımız düşman siperlerini boş bulmuş olduklarından çekilen düşmanın kuvvetli hatlarla takip edilmesi emredilmiştir. Saat 6.30 evvel'de Şahinsırt, 24. Alay cephesindeki düşman siperleri işgal edilmiş ve Mestantepe'ye ilerleyen kıtalarımız düşmanın burada bulunan zayıf artçı kıtalarını bomba ile püskürtmüş ve Mestantepe, Pınartepe'yi işgal etmiştir.

11. ve 9. Tümen kıtaları Karakoldağı ve Pınartepe'den Lâlebaba'ya doğru ilerlerken Kemikli açıklarında bulunan iki kruvazörüyle iki torpidosunun ateşine maruz kalmışlar ve Mestantepe'nin ilerisinde düşmanın yerleştirmiş olduğu lağımlardan bazısı patlamış ve kalanı istihkâm müfrezeleri tarafından toplattırılmıştır. Zayiatımız 15 şehit ve 66 yaralıdan ibarettir.

Saat 7.35 evvel'de düşmanın şiddetle takip edilerek denize kadar ilerlenmesi ve sahra bataryalarının kısım kısım ileriye mevzi değiştirmeleri emredilmiştir. Bu son tedbir de bu saatte maiyeti ile beraber grup karargâhına gelen Ordu Kumandanı Paşa hazretleri tarafından emredilmişti.

Sekize doğru 6., 7. ve 8. Tümenler düşmanın bütün hatlarını işgal etmişler ve denize kadar keşif kolları göndermişlerdir.

15. Kolordu, Azmak dökülüş yerinden Sazlıdere dökülüş yerine kadar olan sahil kısmının gözetlenmesini 7. ve 8. Tümenlerden birer müfrezeye vererek, 6. Tümeni tümüyle ve 7., 8. Tümenlerin ana kısımlarını geride asıl mevzilerinde toplamıştır.

16. Kolordu siperlerinden sahile nispeten uzak olduğundan, burada kıtalar daha geç sahile varabilmişlerdir. Düşmanın hiçbir tarafta mukavemetine rastlanmamıştır.

Burada sahil başlangıçta 11. Tümenden iki ve 9. Tümenden bir alayla işgal edilmiş ve 16. Kolordunun kalan kuvveti daha geride asıl mevzide bırakılmıştır.

Elde edilen ganimet miktarını gösteren bir cetvel harp zabıtlarında vardır. Ancak bu miktar eksikti. Çünkü daha sonra kolorduların grup emrinden ayrılması ve grubun emir ve kumandasına son verilmesi sebebiyle takip edilememiştir.

Düşünce:

Düşmanın yaklaşık olarak 20 Teşrinisani'den (3 Aralık 1915) itibaren tayyare ve balon gözetlemesi yardımıyla Suvla ve Ece limanlarından harp gemileriyle Turşun havalisiyle mevzilerimizin gerilerini ateş altına alması ve tayyarelerinin her zamankinden fazla uçarak bomba atmaları ve ateşlerimize karadaki topçusuyla az karşılık vermesi, buna karşılık harp gemilerinin şiddetle karşı koyması, düşmanın son on beş gün zarfında topçu ve piyadesinin bir kısmını peydeypey çekmiş olduğuna ve 6/7 Kânunuevvel (19/20 Aralık 1915) gecesi de kalan kuvvetlerini vapurlara bindirdiğine ihtimal verilmektedir. Düşman son günlerde görülen sisten, kuvvetini çekmek hususunda istifade etmiş olabilir.

Düşmanın, çekilmek hakkındaki kararını muntazam bir program dahilinde ve birkaç günden beri icra ve tatbik ettiği, istifade etmeye değer külliyetli ganimet bırakmamalarından ve hatta siperlerle ordugâhlarındaki korunaklarda ve gizli yollarda bulunan kum torbalarının büyük kısmını kasaturalarla kesmelerinden anlaşılmaktadır.

Düşmanın Anafartalar cephesinde daima bir taarruza uğrayacağı endişesini beslediği, tahkimata verdiği fevkalade önemden anlaşılıyordu. Düşmanın son zamana kadar daima tahkimatla pek ziyade meşgul olması, kendisinin burada yerleşmeye karar verdiğini gösteriyordu.

Hakikaten bu cephede birinci hattan itibaren sahile kadar olan ve birbirini takip eden hatlar gayet iyi tahkim edilmiş ve hepsinin ilerisi tel örgülerle takviye edilmişti. Bilhassa Mestantepe-Pınartepe-Lâlebaba ve Karakoldağı tahkimatı belirtilmeye değerdir. (Harp zabıtlarındaki krokiye müracaat.)

Anafartalar Grubu
Kurmay Başkanı
İzzettin

EK*

Harekâtı arz edilip açıklanan Anafartalar Grubu muharebeleri, 90-100 bin kişilik düşman ordusunun mağlubiyetiyle ve İngilizlerin Yarımada üzerindeki emellerine son verdirilmek suretiyle neticelenmiştir. Bütün bu mücadelelerde düşmanın silah ve teçhizat hususunda olduğu gibi sayıca üstünlüğü de vardı. Düşmanın bütün bu maddi üstünlükleri, subaylarımızın ve askerimizin manevi üstünlüğü, fedakârlıkları önünde mahvolmuştur. Anafartalar muharebelerinde din, devlet ve vatanları uğrunda canlarını feda eden muhterem şehitlerimizi tam bir kutsallıkla ve saygıyla anarken, aynı zamanda birçok fedakârlıklara katlanarak vazifelerini iyi yapmayı başaran bütün kumandan, subay ve askerlerimizi şükranla takdir ederim. Bu arada, kumandaları altındaki kıtalarıyla başlangıçtan beri aylarca düşman karşısında kıymetli vatan hizmeti yapmayı başaran 12. Tümen Kumandanı Selahattin Bey, 9. Tümen Kumandanı Sabri Bey, 6. Tümen Kumandanı Nazif Bey, 8. Tümen Kumandanı Nuri Bey ve önce 8. Tümen daha sonra 15. Kolordu Kumandanı Ali Rıza Bey ve maiyetlerine takdirlerimi beyan ederim. Her hususta yorulmaz çalışmalarıyla vazifelerini iyi yapmayı başaran kurmay heyetine, 100 bini aşan bir kuvvetin iaşesini iyi düzenlemek hususunda kıymetli yardımını gördüğüm İdare Başkanı Abidin Bey'e ve sıhhiye hizmetlerini tam bir düzen içinde yürütmek, sağlamak ve durmadan sıhhiye kurumları yapılmasıyla hiçbir bulaşıcı hastalığın ortaya çıkmaması hususunda fedakârca hizmetleri esirgemeyen Grup Baştabibi Hüseyin Bey ile tümenlerin sıhhiye heyetlerine, övgüye değer çalışmasıyla az bir zaman içinde yapılan müstahkem cephemizin tahkimatında cidden alkışlanmaya değer çalışmasını ve yardımını gördüğüm Grup İstihkâm Kumandanı Yüzbaşı Yümnü[1] Bey'e, topçuluk işleri hususunda kıymetli yardımda bulunan ve hizmetler veren Almanyalı Yarbay Konberg Bey'e teşekkür ve takdirlerimi özellikle beyan ederim.

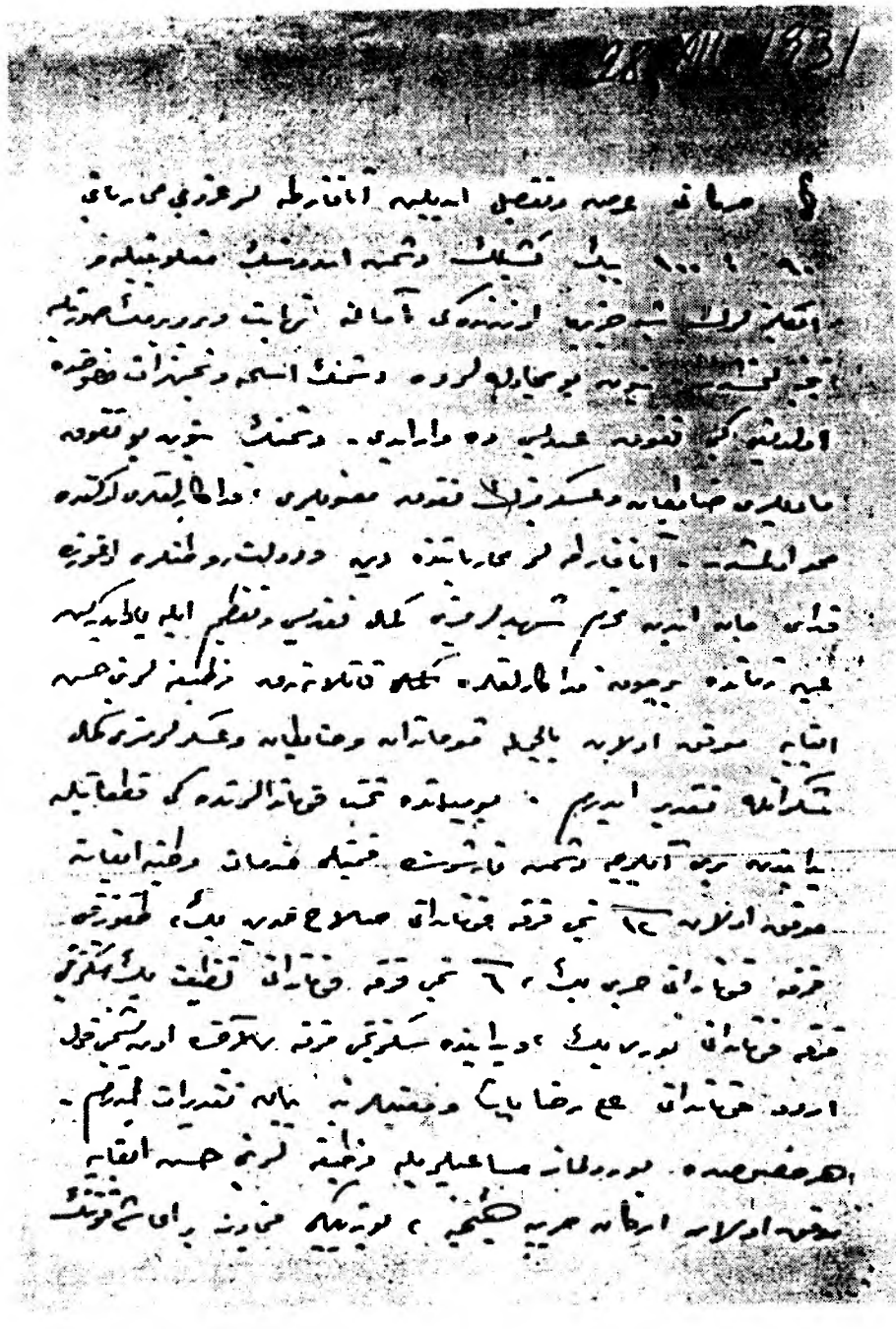
Kurmay Başkanı İzzettin Bey benim kumandayı aldığımdan bir müddet sonra katılmış ve üzerine aldığı vazifede fevkalade hizmetler yerine getirmiştir.

Anafartalar Grubu Kumandanı
M. Kemal

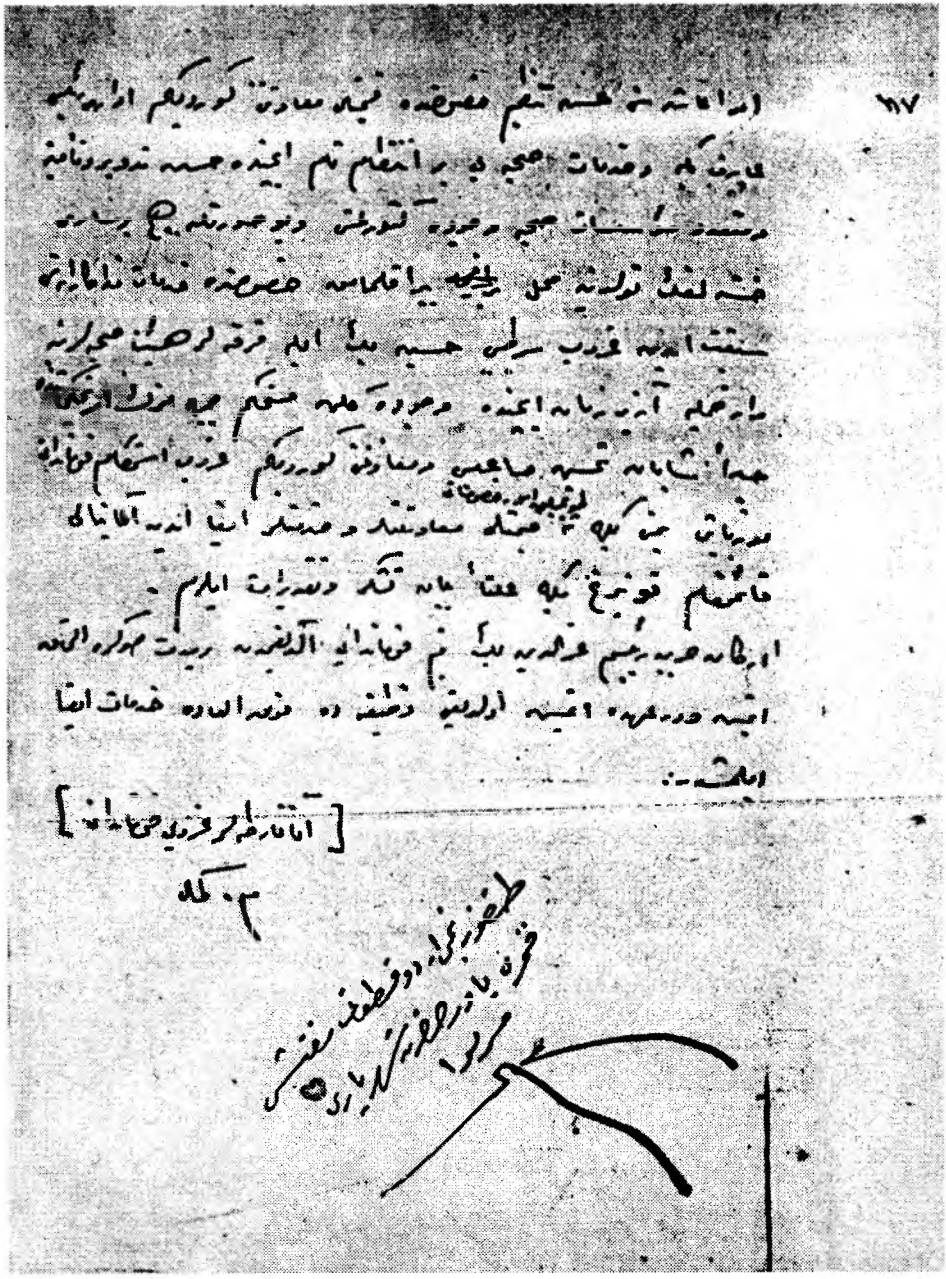
Dokuzuncu Ordu Kıtaları
Müfettişi
Padişahın Fahri Yaveri
Tuğgeneral
M. Kemal

* Bize ait olan bu başlık altında yayımladığımız yukarıdaki metin, yalnızca, "Anafartalar Muharebatına Dair Tarihçe", Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi, XIII. Dosya'da (Bir kopyası *Aydınlık* dergisi arşivinde), dosyanın sonunda bulunmaktadır. "Anafartalar Grubu Kumandanı M. Kemal" imzasının altında ayrıca "Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişi Fahri Yaver Hazreti Şehriyari Mirliva M. Kemal" yazısı ve imzası bulunmaktadır. İki sayfa olan metnin fotokopisi için sonraki iki sayfaya bakınız. (Y.N.)

1 "Yumni" şeklinde de okunmuştur. (Y.N.)

"Anafartalar Muharebatına Dair Tarihçe", Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi, XIII. Dosya'nın (bir kopyası *Aydınlık* dergisi arşivinde) sonunda bulunan iki sayfalık yazının ilk sayfası.

"Anafartalar Muharebatına Dair Tarihçe", Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi, XIII. Dosya'nın (bir kopyası *Aydınlık* dergisi arşivinde) sonunda bulunan iki sayfalık yazının ikinci sayfası.

DİZİN

30 ve 31 Numaralı Siperler Muharebesi, 386.
31 Mart Vakası, 97.
1846 Danimarka Seferi, 17.

Abdal geçidi, 292.
Abdi Kasım Ağa, 16.
Abdurrahman bayırı (Abdurrahmanbayırı), 383, 443, 452.
Abdurrahman Efendi (Teğmen), 110.
Abdülgani (Doktor Kıdemli Yüzbaşı), 133.
Abdülhadi Efendi (Üsteğmen), 309.
Abdülmecid, 22.
Abdülvahit Efendi, 309.
Abdürrazzak Bey (Alay Kumandanı), 331.
Abdürrezak Efendi (Teğmen), 309.
Abone ve makbuz belgeleri, 183.
Acarlar, 86, 87, 93, 96.
Adalar Denizi, 140,186.
Adalet, 13, 39.
Adriyatik demiryolu, 186.
Adriyatik denizi, 186.
Afrika, 33, 175; – Harbi, 152.
Ağıl, 419, 420, 440, 447.
Ağıldere, 248, 254, 256, 288, 293, 348, 353, 355, 363, 382, 383, 385, 386, 387, 388, 398, 399, 400, 402, 413, 415, 416, 417, 419, 422, 423, 424, 431, 436, 441, 447, 381; – muharebesi, 381, 414.
Ahali, 39, 40, 47.
Ahmed Süleyman, 16.
Ahmet Efendi (Kıdemli Yüzbaşı), 37, 38, 110.
Ahmet Efendi (Redif Süvari Teğmeni), 41, 42.
Ahmet Efendi (Teğmen), 109.
Ahmet Efendi (Yüzbaşı), 109, 272.
Ahmet Hamdi (Yüzbaşı), 45.
Ahmet Hamdi Efendi, 27.
Ahmet Hamdi, 175.
Ahmet İzzet Paşa, 150.
Ahmet Kemal Efendi, 27.
Ahmet Reşit Efendi (Teğmen), 109.
Ahmet Tevfik Efendi (Yüzbaşı), 109.
Ahmetli (Ahmedli), 112, 114.
Ahzar Dağı, 135.
Aile-i Mansur, 176; – Kolu, 175.
Akbaş, 426; – İskelesi, 267; – Limanı, 357.
Akdeniz, 135, 137.
Akif, 15.
Aksaray, 44.
Alacaçeşme, 95, 97.
Alaçeşme, 95.
Albayrak sırtları, 307, 308, 309.
Alçıtepe, 283, 287.
Ali, 175.
Ali Bey (Albay), 451.
Ali Bey (Ali Rifat, Yarbay), 335.
Ali Bey (Yarbay), 347.
Ali Fethi (Fethi Okyar), 147, 149, 153, 178, 211.
Ali Galip Bey (Binbaşı), 347.
Ali Hikmet Bey, 41, 44.
Ali Paşa, 38, 57, 66.
Ali Rıza Bey (Albay), 440, 443, 457.
Ali Rıza Efendi (Teğmen), 109.
Ali Rıza Efendi (Üsteğmen), 304.
Ali Rıza Paşa, 85, 443, 462.
Ali Rifat (14. Alay Kumandanı), 334.
Ali Selim (Üsteğmen), 15.

Allah, 49, 127, 128, 130, 137, 155, 169, 201, 226, 228, 301, 308, 315, 371, 447.
Alman; –subayı, 135, 141, 151, 417, 424; – kadınları, 153; – kaynakları, 151; – Müdür, 178; – Ordusu Talimnamesi, 174; – ordusu, 34, 198, 201; – talimnamesi, 68; – uzmanlar, 177.
Almanca, 14, 153; – dersi, 213; – dersleri, 225.
Almanlar, 151, 201, 207, 218.
Almanya, 16, 182, 204, 417; – hükümeti, 204; – İmparatoru, 219, 220; – ordusu, 417; – piyade talimnamesi, 36; –'nın demir haç nişanı, 227.
Altı mermer, 40.
Altın Liyakat Muharebe Madalyası, 219, 225, 227, 369.
Altın liyakat nişanı, 220.
Amerika, 17.
Anadolu, 148, 169, 284, 285, 288; – tarafı, 415.
Anafarta, 375, 388, 418, 428, 451; – Azmağı, 387, 451, 415; – cephesi, 458; – ovası, 452; – sırtları, 436.
Anafartai kebir, 433.
Anafartai sagir, 455.
Anafartalar, 70, 256, 258, 259, 261, 262, 263, 265, 267, 268, 269, 271, 279, 288, 298, 365, 366, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 404, 407, 413, 414, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 426, 428, 429, 430, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 445, 446, 448, 451, 457, 458, 461, 462; – Azmağı, 386, 413; – Grubu, 279; – ırmağı, 385; – Muharebeleri'ne Ait Tarihçe, 411; – Muharebeleri, 431; – ovası, 439.
Anagnosti, 16.
Anayasa, 37, 38, 39, 40, 47, 48.
Anglina yağı, 267.
Ansaldo Fabrikası, 22.
Apustol Arkir, 14.
Arap, 171; – mücahitler, 134; –lar, 17, 133, 297.
Arasdavildık Yunan vapuru, 13.
Arıburnu, 218, 219, 221, 228, 273, 279, 290, 291, 293, 294, 296, 298, 299, 306, 312, 313, 316, 318, 328, 337, 339, 340, 341, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 351, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 361, 362, 363, 365, 366, 367, 368, 369, 371, 373, 375, 376, 379, 380, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 394, 400, 402, 408, 413, 414, 415, 417, 419, 420, 422, 423, 424, 426, 427, 429, 431, 374; -Anafartalar muharebeleri, 421; – Muharebeleri Raporu, 275.
Arif Bey, 16, 74.
Arif Bey (İdare Başkanı), 434, 462.
Arif Bey (Yüzbaşı), 59, 347.
Arif Efendi, 245.
Arnavutça, 15.
Arnavutluk, 89; – hükümeti, 192; – sahili, 186.
Asaf (Yüzbaşı), 299.
Asahi zırhlısı, 23.
Asâr-ı Tevfik, 22.
Askeri, 176.
Askeri ataşelik demirbaş eşyası, 190.
Askeri ataşenin memuriyet şerefi, 189.
Askeri hayata veda, 140.
Askeri ihtilal, 49.
Askerliğin sanatkârlığı, 137.
Askerlik ruhu, 175.
Asmadere (Asmaderesi), 435, 443, 445.
Asmalıdere, 263.
Asya Grubu, 449.
Asya tarafı, 397, 421.
Aşağıdiniler, 92.
Aşk, 202, 228.
Atâ Efendi (Yüzbaşı), 292.
Atilla, 169.
Avn-i İlâh (kruvazörü), 22.
Avni (Albay), 224.
Avni Bey (Binbaşı), 217, 319, 323, 340, 347.
Avni Bey (Yarbay), 408.
Avni Bey (Yüzbaşı), 462.
Avrathisar, 111.

Avrupa, 146; – başkentleri, 183; – grupları, 192; – kamuoyu, 184; –lı kıtalar, 166; –lı, 187.
Avustralya, 359, 439, 451; – tugayı, 330, 361.
Avusturya, 17, 182, 185, 186, 193, 204; – askeri ataşesi, 198; – ordusu, 201; –lı, 187; –lılar, 198, 199, 201, 207.
Ayasofya, 45.
Ayastefanos (Yeşilköy), 41, 49,148.
Ayn el Mansur (Ayn-ı Mansur, Ayn-Mansur), 135; – Karargâhı, 137, 139, 141, 142, 145.
Ayvanlı, 74, 76, 78.
Ayvatlı, 112.
Aziz Bey, 44.
Aziziye, 23, 42; – Karakolu, 42.
Azmak, 223, 274, 388, 413, 415, 416, 438, 439, 450, 453, 454, 459, 460; – Deresi, 264; – suyu, 76.

Bab-ı Hümayun, 42.
Babıâli, 41, 42, 147.
Bağdat, 27.
Bahattin Bey (Kurmay Binbaşı), 57.
Bahçekapı Karakolu, 42.
Bahriye, 49.
Bakababa çeşmesi, 264.
Bakababa tepeleri, 436.
Bakara, 152.
Bakırköy: Bkz. Makrıköy.
Balca, 112.
Balık ve dingil yağları, 267.
Balıkçı damları, 364, 366, 379, 380, 381, 382.
Balıksırt, 383, 384.
Balıktepe, 381, 383.
Balkan, 151; – Harbi, 162, 205, 198; – muharebesi, 167, 281, 284; – utancı, 326; – yangını, 165; –lar, 192; –'da durum, 191, 198.
Balolar, 195.
Balon, 351, 461; – gemisi, 299.
Baltık Denizi, 26.
Bandırma, 148.
Bank-ı Osmanî, 42.
Barakova, 98, 102, 103; – muharebesi, 101.
Barakovaibâlâ, 103.
Barakovaizir, 103.
Barbaroda, 93.
Barbarova, 94.
Barış, 162.
Baskın, 377, 379, 444.
Baştabip, 291, 292, 377; –lik, 370.
Baykamköy, 95.
Bedri Bey (8. Tümen Kumandanı), 462.
Behçet Efendi (Üsteğmen), 309, 311.
Behiç (Erkin) (Demiryolları Komiseri Kurmay Binbaşı), 135, 142.
Belgrad, 187.
Bereketli, 73, 74, 86, 92, 93, 96.
Berlin, 151; – Askeri Akademisi, 35.
Besimsırt, 441, 442.
Beslenme işleri, 371.
Beşiktepe, 103.
Beyanname, 39.
Beylerbeyi, 37, 45, 220.
Beyoğlu, 41.
Biçevo, 26.
Biga hastanesi, 306.
Bigalı, 288, 291, 292, 293, 306, 312, 314, 322, 324, 348, 360, 376, 386, 414; – köyü, 290.
Bilanka, 87.
Bilgi toplamak, 197.
Binbaşı Tahsin Bey, 264.
Bingazi, 33, 137, 140, 167; – kuvvetleri, 175.
Birasa Kolu, 175.
Bismillâh, 267, 269.
Bitlis, 279.
Boer Muharebesi, 17.
Boerler, 16, 99.
Boğaz, 148, 218, 282, 283, 284, 326, 356, 357, 369.
Bolayır, 284, 288, 290, 415; – Merkez Tabyası, 147.
Bomba sırtı (Bombasırtı), 352, 353, 354, 358, 363, 366, 386, 387, 388, 402.

Bomba sırtları, 316.
Bosna, 27.
Boyun, 330.
Boyun noktası (Boyunnoktası), 331, 333, 335, 337, 343, 348, 351, 358, 375, 376, 377, 378, 381, 382, 388, 395, 399, 402, 441, 442, 447.
Bozcaada, 289.
Bozgunculuk, 40.
Brikofça, 93, 94.
Brikova, 99.
Bulaşıcı hastalık, 372, 462.
Bulgar, 147; – ahali, 14, 193; – çeteleri, 193; – Daskalı, 13; – dostu, 185; – Generali, 151; – hükümeti, 204; – jandarma, 13; – kamuoyu, 199; – komite reisleri, 205; – komitesi, 205; – Kralı Ferdinand, 168, 225; – mektepleri, 16; – milleti, 168; – orduları, 147; – ordusu ve hükümeti, 184; – ordusu, 104, 148, 149, 168, 182, 198; – Savunma Bakanlığı, 205; – subayları, 189; –ca, 15; –lar, 16, 182, 184, 185, 186, 191, 192, 198, 199, 205.
Bulgaristan, 85, 151, 184, 185, 186, 192, 198, 204, 205; – hükümeti, 185; –Romanya münasebetleri, 191; –Sırbistan münasebetleri, 191; –Türkiye münasebetleri, 191.
Bulgarya oteli, 152.
Burgaz limanı, 198.
Burhaneddin Efendi (Yüzbaşı), 321.
Bursa, 264, 289, 452, 455; – mektebi, 14.
Bükreş sözleşmesi, 184, 185, 192.
Bütçe (1914) hakkında, 196.
Büyük Anafarta, 264, 340, 432, 435, 436, 441, 447, 454, 457; – Azmağı, 452, 454-455, 457.
Büyük devletler, 147.
Büyük Hüsrev, 121.
Büyük Kemikli, 437, 450, 460; – burnu, 257.
Büyük Kordon, 219.
Büyük Masırlık, 450; – çeşmesi, 450.
Büyükhalkalı, 51.
Cabu, 140.
Cân Fezâ tekkesi, 27.
Cavit Bey, 155.
Cedilova, 95.
Celâl Efendi (Teğmen), 408.
Celâl Efendi (Yüzbaşı), 396.
Cemal Bey, 152.
Cemal Efendi, 300.
Cemaldere, 364; –si, 337, 348.
Cemil Bey (4. Tümen Kumandanı), 426.
Cemil Efendi, 176.
Cemiyet, 32; – kulüpleri, 39.
Cenab-ı Hakk, 203, 268, 272, 310, 326, 362.
Cengiz, 169.
Cennet, 228.
Cephane Karakolu, 42.
Cesaret Tepesi (Cesarettepe, Cesarettepesi), 219, 223, 322, 330, 345, 350, 357, 361, 375, 376, 377, 378, 389, 391, 392, 395, 400, 423; – siperleri, 402.
Cettigué (Petinya), 187.
Cevat Efendi (Üsteğmen) (Cevat Abbas Gürer), 433, 435.
Cevat Paşa, 282, 283, 284.
Cevdet Bey, 152, 153, 155, 195, 212.
Conk mıntıkası, 273.
Conkbayırı, 231, 233, 235, 237, 238, 239, 242, 245, 250, 253, 254, 256, 259, 260, 263, 268, 292, 293, 294, 296, 313, 338, 353, 383, 384, 386, 391, 395, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 414, 415, 419, 420, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 433, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 447, 448; – taarruzu, 446.
Conktepesi, 404.
Corinne: Bkz. Madam Corinne.
Cuma, 93, 95; – müfrezesi, 92.
Cumaibalâ (Cumayibalâ), 86, 87, 91, 92.
Cumalı, 59, 60, 61, 62, 64, 68, 71, 72, 73, 74, 75, 78; – köyü, 57; – Ordugâhı, 53.

Çaldıran, 25.
Çamburnu, 288; – tabyası, 285.
Çamcıkpınarı, 442.

Çamlıtekke, 269, 273, 429, 432, 433, 434, 438, 440, 445, 450, 454, 458, 459; –si, 407.
Çamtepe, 351.
Çanakkale, 266, 284, 286, 287, 289, 290, 358, 459; – Boğazı, 149, 211, 213, 281, 286, 371, 375.
Çapakçur, 279.
Çarova, 87, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 99, 100.
Çarşaf, 169.
Çatalca, 38, 148, 149; – İstasyonu, 38.
Çataldere, 245, 252, 366, 368, 369, 370, 373, 375, 387, 402; –si, 374.
Çatalsırt, 398.
Çataltepe, 354, 379, 380, 382, 391, 420.
Çatlak Dere (Çatlakdere), 235, 382, 383, 419; –si, 223, 380, 381, 382, 385, 413.
Çavo, 92.
Çete reisleri, 205.
Çeteler, 192, 205, 420.
Çin külliyatı, 16.
Çince, 16.
Çorlu, 38.
Çumulpu, 16.

Dağçeşmesi, 435.
Damakcılık bayırı (Damakçılık bayırı, Damakçılıkbayırı), 385, 413, 437, 432, 433, 438, 442, 445, 447, 454.
Damakçılık, 428, 437, 439, 455.
Damakçılık sırtları, 435, 437, 440.
Danimarka, 16, 17; – ordusu, 17.
Dardanelles, 211.
Daskal, 13, 14, 15.
Davutbalı, 112.
Davutpaşa, 40, 43; – Kışlası, 97.
Daze kolu, 25.
Defter, 144, 145.
Deli Petro, 25.
Deliyani limanı, 288.
Demir Haç nişanı, 225.
Demirhisar, 87.
Demiryolu, 113.
Denizaltı, 289; – Gemileri, 24.
Derbend, 114.
Derne, 132, 135, 137, 139, 141, 145, 146, 167, 171, 172, 175, 297; – Doğu Kolu, 131, 132, 134; – Kuvvetleri, 139, 140; – Osmanlı Kuvvetleri, 138; – Vadisi, 131, 139; –'de çekilen fotoğraflar, 195.
Ders Vekili, 49.
Dersaadet, 220.
Derse Kolu, 175.
Dervişali kuyusu, 451.
Despot limanı, 451, 452.
Despotizm, 38.
Dette Histoir Grec., 21.
Devebağırtan, 90, 92, 93, 94, 95, 98, 102, 103; – muharebesi, 101; – sırtları, 88.
Dırama taburları, 45.
Dikra (yağı), 267.
Dimitri, 14.
Dimitriyef, 151.
Din, 14, 37, 40, 49, 462; – heyeti, 39, 47; – kisvesi, 39, 47; –darca, 351; –darlık, 38, 342, 408.
Dini farızalar, 38.
Dini vafize, 63.
Diniler, 92.
Dinler, 74, 75, 76, 77.
Disiplin ruhu, 172.
Dobiniçe (Dobinice), 86, 87, 91, 92.
Doğanaslan, 165.
Doğu Kolu, 135, 139, 175.
Doğu ordugâhı, 134.
Doğu Urbanı, 176.
Doktor Faik, 13.
Doktorlar, 89, 140, 145.
Donanma yardımı, 181.
Döfer nişanı, 220.
Drama, 41.
Dünya Savaşı, 279.
Düşmanın karaya asker çıkarması, 218.
Düşmanın tam imhası, 221.
Düztepe, 222, 236, 241, 242, 245, 249, 252, 253, 256, 313, 380, 382, 383, 385, 387, 399, 400, 401, 402, 404, 405, 406, 413, 415, 416, 418, 419, 420, 422, 424, 425.

Ece, 313, 450, 451; – Limanı, 264, 281, 290, 417, 419, 435, 436, 438, 439, 445, 446, 449, 450, 453, 454, 461.
Edirne, 91, 147, 149, 163, 168, 191; – bayı-rı, 390, – kuşatması, 148; – manevrası, 173; – Orta sırtı, 330.
Edirne sırtı (Edirnesırtı), 330, 348, 353, 398, 402.
Edith, 153, 155, 187, 195, 208, 212, 221, 227, 228.
Efrâd-ı Cedide Mektebi, 42.
Eğertepe, 294.
Elçi ve yabancı misafirler, 40, 48.
Emin Efendi (Teğmen), 309, 311.
Endülüs tarihi, 127.
Enez, 289.
Enver, 42, 139, 140; – Bey, 132, 133, 134, 143; – Paşa, 200, 218, 271.
Enver Efendi (Üsteğmen), 296.
Eritre taburu, 176.
Ernest Jackh, 266.
Esat (Paşa), 217, 229, 287, 290, 295, 325, 329, 360, 366, 369, 370, 375, 393, 405, 428, 454, 406, 407, 416, 417, 418.
Esir, 261, 296, 349, 361, 379, 437, 439.
Eski askerlik usulü, 171.
Esseyid Ahmet Şerif (Büyük Sinusi Şeyhi), 136, 140.
Eşref, 175; – Bey, 134.
Ethem, 176.
Ethem Paşa, 45.
Etroş, 95.
Ev kiralamak, 189.
Evranoszade Muhsin Bey, 146.
Eyüp, 42, 44.
Eyüp Efendi (Teğmen), 42.
Eyüp Sabri, 127.

F.W. Dutzger, 21.
Fahreddin Efendi (Teğmen), 397.
Fahri Paşa (Tuğgeneral), 281.
Faik, 14.
Faik Efendi (Yüzbaşı), 332.
Fatih, 13, 40, 41, 44; – telgrafhanesi, 41.
Fedai müfrezesi, 348, 349, 350, 376.
Fehmi, 175.
Fethi (Okyar): Bkz. Ali Fethi.
Fethi Bülend (kruvazörü), 22.
Fettah Bey, 43.
Fetva Emini, 49.
Fevzi (Çakmak), 266, 268, 458.
Fevzi Bey (Albay), 404, 426.
Fevzi Efendi (Üsteğmen), 302.
Feyzi Bey (Saros Grubu Kumandanı, Albay), 428, 429, 432, 434.
Fırın, 182, 324.
Fiçef (General), 151, 204.
Fikrin başarısı, 179.
Firuz Ağa, 17.
Formos valisi, 25.
Fotoğraflar, 195.
Frank, 189, 190.
Fransız; – kadınları, 153; – kalesi, 201; – ordusu, 174, 198, 201; – şairi, 202; –lar, 23, 26, 103, 207.
Fransızca, 14, 155.
Frenk Emin Bey, 39.
Fridovur, 92.
Fuat (Bulca), 125, 126, 127, 131, 139, 202, 203, 206, 219, 220.
Fuat Efendi (Teğmen), 109.
Fuat, 175.
Fünûn-ı Harbiyye, 17.

Galata, 27, 45; – köprüsü, 42.
Galik, 116; – suyu, 112, 113; – geçitleri, 112, 113, 114.
Galip Bey (Binbaşı), 408.
Galip Bey (Korgeneral Galip Türker), 444.
Ganimet, 260, 365, 461.
Gazete, 28, 33, 183.
Gazeteci Mustafa Şerif, 129, 130.
Gazi, 228.
Gedikdere, 413.
Gediktepe, 385.
Gelibolu, 284, 287, 291, 357, 366, 425, 426, 428, 434, 449, 450, 454; – Jandarma Taburu, 264; – limanı, 149; – Mutasarrıfı, 270; – Yarımadası, 148, 266, 288.
Genel af, 39.

Genizce, 75.
Gevgili, 193.
Geydon kruvazörü, 24.
Geyikli, 237.
Gida, 15.
Girit, 166.
Gizli çalışma, 32.
Goltz (Von Der Goltz), 151, 163, 204, 205.
Gonyokca, 93.
Göksu, 420.
Gölobası, 115.
Gördene, 111, 112, 113.
Gösteriler, 148.
Gözem (Gözemil, Gözeml), 69, 70, 71, 73, 74, 75, 76.
Gra, 13, 134.
Grizon fabrikası, 16.
Gustaw Christianus, 226.
Gülhane, 42, 44, 45; – Hastanesi, 42.
Gültepe, 375.
Gümbürdekbayırı, 432, 433.
Gümülcine havalisi, 204.
Gümüş Muharebe İmtiyaz Madalyası, 219, 222, 225, 227, 325, 369.
Güney Afrika muharebesi, 99.

Hacı Andon'un çiftliği, 366.
Hacı Emin Efendi, 175, 176, 297, 298.
Hacıahmetli, 69, 70, 75.
Hadım köyü (Hadımköy), 38, 146.
Hadi Paşa, 72.
Hafız Hakkı Bey, 45.
Hafiye, 37, 47, 49, 50; –ler, 40.
Hain tepe (Haintepe), 316, 345, 346, 375, 377, 378.
Hakkı, 127, 139.
Hakkı Efendi, 38, 45.
Halid ve Rıza tepesi (Halit ve Rıza Tepesi), 235, 380, 381, 383, 385, 413.
Halil, 15.
Halil Efendi (Makineli Tüfek Takım Kumandanı), 333.
Halil Efendi (Teğmen), 109.
Halil Efendi (Yüzbaşı), 109, 303, 304.
Halil Sami Bey (Albay), 218, 285, 286, 290, 295, 355, 360.
Halim, 175.
Halkalı, 97.
Hamdi, 127.
Hamdi (Teğmen), 16.
Hamdi Bey (Yarbay), 364, 366, 367, 380, 383, 384.
Hamdi Efendi (Teğmen), 69, 71.
Hamdi Efendi (Yüzbaşı), 308.
Hamdi Efendi, 70.
Hamdi Seyid Efendi, 27.
Hamidiye, 22.
Hamit devri, 125.
Hanya, 33.
Harab Tabya, 210.
Harbi Bey (9. Tümen Kumandanı), 462.
Harbiye, 41; – Debboyu, 194; – Mektebi, 43; – Nazırı, 164; – Nezareti, 43, 44.
Hareket Ordusu, 39, 47, 51.
Harp Okulu, 41, 166.
Harp oyunları, 415.
Harp Tarihi Şubesi, 279.
Hartuç sürgüsü, 176.
Hasan, 14.
Hasan (Yüzbaşı), 45.
Hasan Askeri Bey (Binbaşı), 108, 109.
Hasan Basri Bey (Yarbay), 369.
Hasan İzzet Bey, 44.
Hasan Tahsin Efendi (Teğmen), 109.
Hasan Tahsin Paşa (Korgeneral), 109.
Hasan Tosun Bey (Kurmay Yarbay), 58, 76.
Hase kabilesi, 134.
Hase Kolu, 175.
Hassa, 182; – Ordusu, 49.
Hastane, 89, 139, 208, 370; – gemisi, 274.
Hatıra defterleri, 279.
Hayarusk, 18.
Haydar Bey (Binbaşı), 417.
Haydar Bey (Vilmer Bey'in kurmayı), 432.
Haydar Efendi (İstihkâm Teğmeni), 398.
Hayri Bey, 265.
Hayri Bey (Anafartalar Grubu Kurmay Başkanı), 408.

Hayri Bey (Binbaşı), 391.
Hayri Efendi, 237.
Hayri Efendi (Mülhak Teğmen), 401.
Hayri Efendi (Teğmen), 423, 425.
Hediyeler, 258.
Hıyanet, 142, 162.
Hidamat-ı Seferiye Kanunnamesi, 161.
Hidayet Efendi (Kurmay Yüzbaşı), 434, 436, 446.
Hikmet Efendi (Kıdemli Yüzbaşı), 107, 109, 111.
Hilafet, 371, 408.
Hilâliahmer Hastanesi, 139.
Hildegrad Christianus, 209, 213, 225, 226.
Hilmi Efendi (Teğmen), 109.
Historicher Sıful, 21.
Hortacı Süleyman Camisi, 165.
Hukuk, 40.
Hulki Efendi, 228.
Hulusi Bey, 426.
Humus, 167.
Hunker Bey (28. Alay Kumandanı), 448.
Huri, 228.
Hüda, 371.
Hükümdarın yemini, 39.
Hükümet darbesi, 148.
Hülagu, 169.
Hürriyet, 32; –in ilanı, 201.
Hüseyin, 175.
Hüseyin (Teğmen), 131.
Hüseyin Bey (Baştabip), 408, 429, 434, 462.
Hüseyin Efendi, 42, 133.
Hüseyin Efendi (Teğmen), 109.
Hüseyin Hüsnü (Hareket Ordusu Kumandanı), 48, 50.
Hüseyin Rıza, 319.
Hüsnü Efendi, 14.
Hüsnü Efendi (Yüzbaşı), 109.
Hüsnü Paşa (Tümgeneral), 38.
Hüsrev (Sami Kızıldoğan), 32.

Ihlamur, 45.
Isparta, 14.

İbrahim, 219.
İbrahim Bey, 37, 220.
İbrahim Efendi (Baştabip, Kıdemli Yüzbaşı), 408.
İbrahim Şükrü (Binbaşı, 15. Alay Kumandanı), 334, 335.
İbrikçe, 264; – tepeleri, 436.
İç kargaşa, 90.
İdam, 142.
İdris Efendi (Teğmen), 109.
İhtilal, 32, 39, 47.
İkdam, 14, 16.
İkinci Balkan Harbi, 184, 192.
İkinci Sultan Selim, 27.
İktidar, 40.
İktisadi anlaşma, 193.
İltica, 205.
İlyas Bey, 39.
İmam, 376.
İmparator Wilhelm, 225.
İmroz, 459; – limanı, 283, 458.
İmtiyazlar, 193.
İnanlı, 112, 114.
İncebayır, 381.
İngiliz, 289, 352; – asilzadeleri, 453, 454; – erleri, 341; – lirası, 139; – subayı, 135; – subayları, 301; – tugayı, 313; – tüfekleri, 270; – Tümeni, 450; – yüzbaşı, 361; –ler, 17, 99, 226, 264, 313, 341, 350, 408, 462; –lerin zayiatı, 264; –lerle muharebe, 221.
İngilizce, 14, 301.
İngiltere, 17, 226.
İnisiyatif, 170-176.
İran, 27; – şahı, 27.
İrfan Bey (Yarbay), 355, 383, 384.
İrfan Efendi (Mümtaz Yüzbaşı), 63, 65, 78.
İsa, 168.
İskambil, 179.
İskenderiye, 129, 130, 139.
İskoçya, 23.
İskopçina, 192.
İslam ahali, 205.
İslamiyet, 167.

İslatına, 91.
İsmail, 125.
İsmail Efendi (Teğmen), 109.
İsmail Efendi (Üsteğmen), 308.
İsmail Hakkı, 14, 175.
İsmail Hakkı Bey (Yarbay), 204.
İsmail Hakkı Bey (Binbaşı), 45, 408, 427.
İsmail Hakkı Efendi (Üsteğmen), 308.
İsmail Hakkı Efendi, 17.
İsmailoğlu, 438; – bölgesi, 265; – tepesi, 263, 264, 435, 436, 437, 438, 439, 452, 453, 456; – tepeleri, 454.
İsmailtepe, 365, 366, 374, 453.
İstanbul, 13, 14, 38, 39, 40, 41, 44, 48, 49, 50, 51, 86, 97, 126, 127, 128, 135, 139, 146, 155, 179, 180, 195, 200, 209, 213, 227, 228, 281, 286, 304, 426; – ahalisi, 38, 47; – Anlaşması, 191; – faciası, 39, 47; – feci vakası, 40; – muhiti, 125.
İstefanski Kilisesi, 167.
İstepaniye, 99; – muharebesi, 98, 100.
İstervifolca, 97.
İstibdat, 32, 33, 39; – celladı, 49; – devri, 49; – taraftarları, 49.
İstifa, 201.
İstikbal gazetesi, 33.
İstraçin (İstiraçin), 90, 91, 95, 96, 101, 102.
İsviçre, 201.
İsyan, 14.
İstinat, 67.
İştip, 60, 64, 65, 68, 70, 71, 78, 86, 88, 91, 92, 93, 96, 97; – köyü, 57.
İtalya, 144; – Harbi, 146; – muharebesi, 171, 297; – ordusu, 171.
İtalyan istihkâmları, 167.
İtalyan kuvveti, 172.
İtalyanlar, 135, 171, 172, 297.
İtilaf Devletleri, 281.
İtilaf hükümetleri, 204.
İttifak, 192.
İzletova (İzletva), 88, 90
İzmir, 166; – Oteli, 42.
İzmit, 148.
İzzet, 15.
İzzettin (İzzeddin) (Çalışlar), 45, 251, 252, 255, 293, 306, 313, 315, 316, 322, 347, 369, 408, 425, 458, 461, 462.

Jackh Fonu, 266.
Japon; – alayı, 99; – askeri, 25; – erleri, 78; –lar, 25, 26, 102, 169.
Japonya, 16, 17, 23, 26.

K.B., 208.
Kabakkuyusu, 261, 437, 438.
Kabaksırt, 375, 400, 402, 419.
Kabasırt, 354, 398.
Kabataş, 41; – İskelesi, 43.
Kabatepe, 38, 215, 281, 282, 283, 284, 285, 287, 289, 290, 291, 294, 295, 298, 299, 300, 306, 312, 314, 325, 327, 330, 331, 332, 337, 341, 343, 344, 345, 348, 351, 353, 354, 355, 357, 358, 359, 366, 367, 368, 374, 375, 414.
Kabayut, 41.
Kabile, 132, 133.
Kadın, 203.
Kâğıthane, 44.
Kai-Jnen, 18.
Kamer Kıraathanesi, 25.
Kâmil Efendi, 58, 302.
Kanberg Bey (Almanyalı Yarbay), 462.
Kaninkiser Bey (Albay), 338, 339, 424, 458.
Kanlıdere, 300, 301, 302, 304, 305; – köprüsü, 436.
Kanlıkapı, 355.
Kanlıköprü Deresi, 264, 436, 452.
Kanlısırt (Kanlı Sırt), 215, 246, 300, 301, 304, 305, 310, 311, 313, 316, 322, 327, 330, 336, 337, 343, 346, 348, 349, 351, 353, 356, 357, 369, 374, 394, 398, 402, 421, 422, 431.
Kanun maddeleri, 142.
Kanun-ı Esasi, 49.
Kanuni Sultan Süleyman, 27.
Kanunnameler, 170.
Kapanca, 436; –lar, 438, 451.
Karaağılderesi, 442.
Karaazmak, 92.
Karaburun vadisi, 370.
Karaca Kadı, 112, 114, 116.
Karaca köy, 112, 114.

Karacalı, 59, 60, 61, 64, 68, 69, 71, 72, 74; – köyü, 57, 58.
Karadağ, 186; – kamuoyu, 185; – kralı, 185; –lı, 198.
Karadeniz, 199.
Karaderesi, 307.
Karaferye, 15.
Karahamzalı, 61, 62.
Karainebeğli, 269.
Karakol tepe, 445.
Karakoldağı, 460, 461.
Karaosmanlı, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 71, 72, 78, 79.
Karapınar, 114, 115, 116, 117, 118, 119.
Karasine, 86, 87.
Karaşova, 91.
Karataş, 88, 92.
Karatova, 93, 95, 96, 97, 100.
Karayörük, 313.
Karayörük dere, 307; –si, 309, 322.
Karıştıran, 163.
Karlatice meydan muharebesi, 97, 98, 101.
Karpatlar, 207.
Kartpostal, 136.
Kasım Efendi (Teğmen), 176.
Kasımpaşa ambarı, 44.
Kasr-ı Atik (Eski Kasır), 131.
Kasr-ı Harun, 175.
Katanya, 166.
Kavakdere vadisi, 366.
Kavakderesi, 307, 369.
Kavaklı Çiftliği, 95, 96, 97.
Kavaklıdere, 307.
Kavaktepe, 434, 438, 452; – silsilesi, 451.
Kavala, 41; – Redif Taburu, 41; – taburları, 45.
Kayacıkağılı, 263, 273, 451, 452, 453, 454, 456; – muharebesi, 455, 457; – sırtları, 439; – siperleri, 454, 455; – tepesi, 454, 456, 457.
Kayacıkderesi, 260, 435, 437, 447.
Kayalıtepe, 389.
Kayaltepe, 294.
Kayıp, 309, 396.
Kâzım Bey, 41.
Kâzım Bey (5. Ordu Kurmay Başkanı), 386, 407.
Kâzım Efendi (Teğmen), 109, 408, 425, 429.
Kâzım Efendi (Üsteğmen), 70, 71, 407, 428.
Kâzım Hosar, 14.
Kâzım Karabekir, 177.
Kâzım Nami (Duru), 272.
Kâzım Paşa (Eski Samsun Valisi), 428.
Kazomaro, 169.
Keklik deresi, 332.
Keltepe, 330, 375.
Kemal Bey (İkinci Şube Müdürü), 136.
Kemal Bey (Kurmay Yarbay), 404, 425.
Kemal Efendi (Süvari Bölük Kumandanı), 78, 79.
Kemal Efendi (Teğmen), 78.
Kemaldere, 406.
Kemalyeri (Kemal yeri), 219, 292, 294, 295, 313, 315, 316, 321, 322, 323, 326, 327, 330, 333, 337, 338, 348, 351, 353, 355, 360, 364, 365, 366, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 380, 386, 393, 414, 426, 431.
Kemikli, 348, 460; – Burnu, 235; –ler, 273, 344.
Kepez, 289.
Kereşova, 95.
Kereviz deresi, 274.
Kerim Bey (Abdülkerim Paşa), 128, 139.
Kerim Efendi (Teğmen), 109.
Kesikdere, 330, 373, 375.
Keskinsırt, 401, 423.
Keskintepe, 222, 223, 419, 419, 420.
Ketenova, 93, 96, 97, 100, 102.
Keydon kruvazörü, 23.
Kıbrıs, 27.
Kılıç bayırı, 353.
Kılkış, 14, 110, 111, 112, 113, 114, 118.
Kırcalar, 15.
Kırklakoşar, 95.
Kırmızı Taraf, 109-124.
Kırmızısırt (Kırmızı sırt), 313, 316, 318, 330, 333, 337, 353, 354, 362, 368, 374.

Kiçner tümenleri, 451.
Kilidülbahir, 282, 284, 285, 357.
Kiliseli, 70, 74, 75, 76.
Kilya, 288, 343; – Limanı, 357.
Kimo Muharebesi, 25.
Kiralanacak ev, 194.
Kireçtepe, 260, 261, 263, 421, 433, 436, 437, 438, 439, 445, 447, 449, 450, 451, 452, 453, 454; –si, 445.
Kirin Tsifong, 18.
Kirte, 282, 283, 284, 294, 295, 300, 342, 351, 357, 386, 390.
Kisalice, 95, 96.
Kitaplar, 258.
Kiveşova, 94.
Kiyel, 22.
Klid, 23.
Koca Mustafa Paşa, 40.
Kocaçimen, 237, 263, 291, 292, 299, 313, 353, 363, 380, 401, 404, 424, 426, 428, 432, 433, 435, 439, 440, 441, 442, 447, 451, 453, 454; – dağı, 340, 355, 369, 433; – silsilesi, 388, 400, 415, 416, 423; – tepesi, 420, 441.
Kocadere, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 300, 301, 305, 306, 307, 309, 310, 313, 314, 315, 322, 324, 325, 326, 355, 366, 374, 376; –köy, 431; – köyü, 299.
Koçana, 87, 88, 90, 92, 93, 94, 96, 97, 99.
Koçarinova, 91.
Koçarniva, 92.
Koçarnive, 88.
Kodama, 25.
Kokoşin, 94.
Kokoşit, 93.
Kolbaşı, 61.
Komanova, 91, 96.
Komora, 17.
Konferans, 118, 141.
Kongre, 142.
Korçikof, 13, 14.
Kordiplomatik, 195.
Kore, 16.
Korku dere (Korku deresi, Korkuderesi), 296, 330, 339, 341, 343, 344, 348, 353, 374, 378, 389, 395, 399.
Koroki, 25, 26.
Kosova, 89.
Kostodori, 113.
Kostor, 95.
Kotaliçe meydan muharebesi, 102, 103.
Kotaliçe, 104.
Koyun Limanı, 269, 451.
Köklü, 14.
Köktepe, 330.
Kömürkapı deresi, 316, 322, 375, 376, 378, 379.
Köprücü müfrezesi, 108, 113, 117.
Köprülü, 41, 57, 59, 60, 62, 64, 65, 67, 68, 70, 71, 73, 74, 78, 79, 86, 87, 88, 91, 92, 93, 96; – taburları, 44.
Kördere, 441, 442, 449.
Köstendil, 16, 86, 87, 91.
Köşesine çekilmek, 140, 272.
Kramp tezgâhları, 22.
Kristiyan, 17.
Krub tezgâhları, 22.
Kudüs, 211.
Kujima (Albay), 169.
Kukeki (Kokeyi) Zayşın, 169.
Kuleli mektebi hastanesi, 219.
Kumanda nüfuzu, 161.
Kumar, 152.
Kumkale, 282, 326.
Kumkapı, 40, 41.
Kumköy, 267.
Kumtepe, 294, 295, 296, 348, 351, 354, 386, 414.
Kun-tû, 18.
Kur'an, 37, 49.
Kurtgeçidi (Kurt geçidi), 381, 401, 440, 441, 442, 443, 449.
Kuruderecik, 133.
Kuşatma kuvvetleri, 149.
Kuşova, 110, 112.
Küçük Anafarta, 264, 434, 436, 437, 453, 455; –lar, 436.

Küçük Azmak, 452.
Küçük Kemikli, 437, 454, 460; – Burnu, 340.
Küçük subay, 60.
Küçük Masırlık, 450.
Küçükçekmece, 49.
Küçükpazar, 42.
Kükürtlü, 433; –pınar, 261, 437.
Külliyât-ı Ulûm, 17.
Kürküt, 110, 111, 112.
Küşevor (Kuşevor), 95.
Küveşova, 92.

Ladova Kida, 15.
Lağım, 362; – dehlizi, 397; – infilakları, 399, 422; – inşaatı, 408; –lar infilakı, 245, 389; –lar muharebeleri, 458; –lar, 396, 421, 447, 460.
Laksa (Lakse), 204, 205.
Lala Mustafa Paşa, 27.
Lâlebaba (Lalebaba), 261, 435, 439, 460, 461; – tepesi, 435.
Lâletepe, 435, 437, 453.
Lambacı Aristidi, 17.
Lambin, 18.
Lanya, 112.
Latince, 15.
Levha, 142.
Liman von Sanders, 218, 266, 287, 392, 407, 408, 436, 428, 440, 441, 447, 452.
Litzman (General), 35.
Livadya, 14.
Liyauyan, 99.
Lizen Meydan Muharebesi, 103.
Lüleburgaz, 151.
Lütfü (Yüzbaşı), 17.
Lütfü Bey (Bekir Lütfü Bey), 128.
Lütfü Efendi (Yüzbaşı), 109.

M. Ali Bey, 183.
Ma'lûmat, 14.
Maaşın kesilmesi, 181.
Macar kadını, 153.
Macarca, 153.
Maceracılık, 200.
Maçka, 42, 45.
Madam Corinne, 152, 154, 155, 179, 187, 195, 208, 211, 212, 221, 227, 228, 258.
Madam Dourzi, 152.
Mahmudiye, 23.
Mahmut (Soydan) Bey, 85.
Mahmut Efendi (Binbaşı), 352.
Mahmut Efendi (Teğmen), 110.
Mahmut Nedim Efendi (Kıdemli Yüzbaşı), 110.
Mahmut Şevket Paşa, 147, 164.
Mahmuzsırt (Mahmuz Sırt), 235, 363, 380, 383, 384, 420.
Mahmuztepe, 348, 383, 384, 385, 413, 414.
Mahpus, 45; –lar, 39.
Maile, 419.
Makbûl İbrahim Paşa, 27.
Makedonya, 32, 85, 87, 90, 91, 138, 184, 185, 198, 204; – Güney Ordusu, 86; – Ku-zey Ordusu, 87; – ordusu, 86, 87; –'daki çeteler, 205.
Makrıköy, 41, 44; – Kışlası, 97.
Malaası, 15.
Malinof, 191.
Maltepe, 288, 290, 295, 297, 298, 299, 306, 307, 312, 321, 343, 359, 386, 414.
Manastır, 13, 41; – Avusturya Konsolosu, 13; – Gönüllü Taburu, 43; – gönüllüleri, 41; – Redif Taburu, 41; – redif taburla-rı, 44; – ve milli taburları, 44.
Manisalı, 27.
Mankredveisse sistemi, 182.
Mannu (İngiliz nakliye vapuru), 289.
Marenko meydan muharebesi, 102.
Mareşal Moltke, 17.
Mark, 266.
Maron, 13.
Marsalator, 25.
Martko Muharebesi, 25.
Masırlık çeşmesi, 450.
Masırlıklar, 450, 452, 457.
Matik deresi, 431, 457.
Matmazel Edith: Bkz. Edith.
Mavi Taraf, 109-124.

Maydos, 210, 211, 213, 218, 225, 226, 227, 228, 281, 282, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 306, 324, 355, 357, 360; – Karargâhı, 211; – Kaymakamlığı, 289; – zeytinliği, 351.
Mazlum ahali, 39, 47.
Mebus, 40.
Mebusan, 42.
Mecidiye, 45.
Meclis-i Mebusan, 41, 44, 45, 49.
Meç, 102.
Medine, 169.
Meğri, 25.
Mehmed İlhami, 25.
Mehmet Ali, 125.
Mehmet Ali Bey (Binbaşı), 459.
Mehmet Ali Bey, 37.
Mehmet Ali Efendi (Teğmen), 109.
Mehmet Ali Efendi (Yüzbaşı), 110.
Mehmet Behram, 15.
Mehmet Çavuş, 210, 211, 282, 395; – müfrezesi, 350; – siperi, 391, 345; – siperleri, 223.
Mehmet Efendi (Teğmen), 311.
Mehmet Emin (Binbaşı), 306.
Mehmet Emin Efendi, 13.
Mehmet Emin Efendi (Hacı Emin Efendi, Binbaşı), 297.
Mehmet Emin Efendi (Teğmen), 109.
Mehmet Nuri Bey (Kurmay Yüzbaşı), 109.
Mehmet Nuri Efendi (Teğmen), 109.
Mehmet Rüştü (Binbaşı), 403.
Mehmet Salih Efendi (Üsteğmen), 292.
Mehmet Şefik Bey (Yarbay), 215, 318, 323, 327, 331, 335, 337, 347, 350, 407, 408, 429, 430.
Mehmet Şükrü Efendi, 27.
Mehmet Zeki Paşa, 17.
Mekteb-i Harbiye, 166.
Meladenovaç, 199.
Memduh Efendi (Yüzbaşı), 109, 110.
Menderes, 284, 286.
Meriç, 168; – havzası, 191; – nehri, 167.
Merkeztepe, 245, 247, 294, 316, 322, 330, 333, 335, 337, 375, 378, 386, 387, 389, 390, 393, 394, 396, 398, 399, 402; –si, 374.
Mersintepe, 290.
Mertube (Zaviyesi), 131, 133.
Mestantepe, 264, 421, 432, 433, 435, 436, 437, 440, 447, 451, 453, 454, 457, 460, 461.
Mesudiye, 22.
Meşru meşrutiyet, 39, 47, 49.
Meşru ve meşruti hükümet, 39, 47.
Meşruti hükümet, 39.
Meşrutiyet, 39, 47, 163.
Mevlâne kapı, 40.
Mısır, 17, 27, 127, 135, 140, 211; – hududu, 139; –lılar, 168.
Mızıka, 68.
Midilli, 22; – ahalisi, 16.
Millet, 37, 47; – mebusları, 48; – Oteli, 14; –in mebusları, 40.
Mithat (Denli) Bey, 146.
Mohaç, 27; – Muharebesi, 27.
Moltke, 103.
Mondros limanı, 283.
Morana, 25.
Moreno, 17.
Morto limanı, 281, 290.
Muhafızıyye, 176.
Muhammed, 39-40, 47.
Muharebenin ruhu, 364.
Muhayyile Zaviyesi Urbanı, 175.
Muhlis Bey (Yarbay), 62, 78.
Muhtıra, 144.
Muin-i Zafer (kruvazörü), 22.
Mukden, 18; – meydan muharebesi, 78.
Mukrem, 13.
Muradlı istasyonu, 281.
Murat (Yüzbaşı), 131.
Musa, 16, 168.
Musa Kâzım Bey (Kurmay Binbaşı), 40.
Musâhib Fevzi Mustafa Bey, 39.
Mustafa, 15.
Mustafa Asım, 15.
Mustafa Bey (18. Alay Kumandanı, Binbaşı), 396.

Mustafa Efendi (18. Alay 1. Tabur Kumandanı, Binbaşı), 396.
Mustafa Efendi (Teğmen), 109.
Mustafa Kâmil Efendi (Yüzbaşı), 58, 74.
Muş, 279.
Müftü, 150.
Mülhak, 401.
Mümtaz, 175; – Bey, 133.
Mümtaz subay, 389.
Münir Bey (Binbaşı), 317, 318, 319.
Müslümanlar, 369.
Mütareke, 148.
Müttefikler, 211.

Naci Efendi, 27.
Nadir Ağa, 39.
Nağra burnu, 23.
Nail Efendi (Üsteğmen), 343.
Naki Bey, 44.
Namaz, 37, 38.
Nanzan muharebesi, 169.
Napolyon Bonapart, 22, 25, 102, 103, 168.
Nasliç, 43; – taburları, 44.
Nazım, 139.
Nazif, 37.
Nazif Bey (6. Tümen Kumandanı), 462.
Nazure tepesi, 172.
Necati, 130.
Necati Bey, 126, 127.
Necmeddin, 15.
Neşet Efendi (Kurmay Yüzbaşı), 432, 433.
Nikolas Bey (Albay), 457.
Ningüta Gold, 17.
Niş, 198.
Nizamiye askeri, 131.
Nogi (General), 169.
Nordenfeld, 282.
Not defteri, 175.
Nota, 147.
Novia Amerika, 153.
Nuh (Nuh oğlu), 210.
Nurettin, 175, 176.
Nuri, 140, 211.
Nuri (Conker), 125, 127, 132, 133, 136, 139, 154, 157, 161, 165, 167, 170, 195, 206, 220, 227, 425.
Nuri Bey (Bahri Sefit Kuvayı Mürettebesi Trabzon Alay Kumandanı, Kurmay Yarbay), 179.
Nuri Bey (Mümtaz Yüzbaşı), 45, 57, 71.
Nuri Bey, 90, 152, 155, 208, 272.

Oğlanlar Tekkesi, 44.
Ohri, 41, 43; – taburları, 44.
Oko, 26.
Oku (General), 25.
Olimpos, 142.
Oranj, 17.
Ordu; – makinesi, 173; – larda inisiyatif, 171; – nun genel fikri, 38; – nun ıslahı, 201.
Orhaniye, 23, 44.
Orizar, 99.
Ornirar, 94.
Ortaçağ, 171.
Ortasırtı (Orta sırtı), 243, 244.
Ortlort, 21.
Osman, 14.
Osman (Kurmay Yüzbaşı), 41.
Osman (Teğmen), 176.
Osmaniye, 23.
Osmanlı, 78, 85; – askerleri, 266; – basını, 28; – Devleti, 142, 191, 204; – Genel-kurmayı, 151, – hükümeti, 167; – idare-si, 38; – İmparatorluğu, 142; – kabinesi, 147, 148; – kuvveti, 171; – kuvvetleri, 204; – lirası, 194; – milleti, 49, 167, 168, 205, 229; – notası, 148; – ordusu, 34, 49, 104, 147, 148, 149, 163, 164, 168, 173, 174; – saltanatı, 39; – tarihi, 166, 371, 431; –İtalya Seferi, 144; –ca öğretmenleri, 16; –lar, 148, 184; –lık, 167.
Osterliç Meydan Muharebesi, 103.
Oyama, 25.

Ölülerin defnedilmesi, 381.
Ömer Efendi, 245.
Ömer Efendi (Üsteğmen), 309, 311.
Ömer Fevzi, 139.
Ömer Naci, 127, 139.
Örenardı vadisi, 307.

P. Arthur, 17.
Padişah, 39, 147, 325, 358, 369.
Pafta, 183.
Palamutluk, 294, 295, 299, 300, 307, 344, 365; – sırtı, 295, 307.
Panayot M. Yordan, 14.
Pandeli Yorgidis, 169.
Parga, 27.
Paris, 139, 169, 201, 207; –li hanım, 152.
Partilerin başkanları, 191.
Paskalya yortusu, 192.
Paşa gıdası, 13.
Paterson (İngiliz Teğmeni), 217.
Pelinka, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 101; – müfrezesi, 87.
Pençiya nehri, 96.
Pertev Bey, 135.
Pertev Efendi (Kurmay Yüzbaşı), 456.
Pertev Efendi (Yüzbaşı), 109.
Pertev Paşa, 44.
Petinya: Bkz. Cettigué.
Petite Bomain, 21.
Petroşine Meydan Muharebesi, 104.
Peygamber, 166, 169.
Pınar, 115; –tepe, 261, 460, 461.
Pilagovçe Seçenski, 18.
Pilavtepe (Pilâvtepe), 223, 383, 385, 419, 420, 447; –si, 413.
Piristo, 13.
Piyade Talimnamesi, 120, 121, 167, 174.
Porartör, 25, 26.
Posta, 212; – hizmetleri, 89.
Potrih (Yarbay), 426, 440, 443.
Pregalinça, 99; – suyu, 97.
Protokrof, 205.
Prusya, 17, 201.
Pusu kuvveti, 135.
Pürnar, 112.

Rabat, 175.
Rami, 41; – Kışlası, 97.
Ramiz, 40, 41.
Rankofça deresi, 95, 96.
Rasim, 127.
Rasim Efendi (Kıdemli Yüzbaşı), 109.
Rauf, 125.
Raymond (Almanyalı Kurmay Binbaşı), 322.
Recep Çavuş, 69, 70.
Recep Efendi, 131, 133.
Recep Efendi (Teğmen), 172.
Recep Efendi Kolu, 131.
Refik, 37.
Refik Bey, 74, 76, 77, 426.
Remzi Bey, 45.
Remzi Efendi, 176.
Remzi Efendi (Üsteğmen), 316.
Reşat (Reşit) Saffet Bey, 155.
Reşat Bey (Binbaşı), 45.
Reşit, 175.
Reşit (Onbaşı), 309.
Reşit Efendi (Binbaşı), 400, 423.
Rhodosta, 211.
Rıfat Paşa'nın evi, 44.
Rıza Bey (Yüzbaşı), 74.
Rıza Tevfik, 31.
Rifat (Binbaşı), 312.
Rivadavya, 17.
Riyodöjanevro, 17.
Romanya, 184, 185, 192; – hududu, 183; – ordusu, 168; –lılar, 184, 185, 192, 199.
Romen milleti, 168.
Rum, 16; – milleti, 168; –ca, 169.
Rumeli, 38, 167, 282, 283, 285; – kıtası, 32; – vilayeti, 16.
Rus; – aleyhinde hareket, 199; – Başkumandanı, 25; – nasihatleri, 192; – ordusu, 201; – sahilleri, 23; – taraftarları, 205; – vapuru, 127; –lar, 22, 25, 99, 102, 169, 192, 198, 201, 207.
Rusofil, 205.
Rusuhi Efendi, 27.
Rusya, 16, 199; – mihveri, 185.
Ruşen Bey, 99, 127, 129, 130.
Rüstemli, 43.
Rüsuhi, 175, 176.

Sabit (Süvari Binbaşı), 41.
Sabit Bey (Kurmay Yüzbaşı), 109.
Sabri Efendi, 131, 133.

Saçe, 95, 96.
Sadık (Üsteğmen), 300.
Sadık Efendi, 63.
Saffet, 175, 176.
Saffet (Safvet) Efendi, 346, 349, 350.
Sağlık, 89, 371, 372.
Sahra Topçu Talimnamesi, 117, 120.
Said Efendi (Teğmen), 110.
Sâid-i bahri, 13.
Sailer, 18.
Saip (Sâip, Saib), 294, 295, 298, 307, 312, 317, 318, 343, 344, 347, 367.
Sakız, 289.
Sakra, 14.
Salâh, 140.
Salih (Bozok), 125, 126, 127, 128, 129, 130, 136, 137, 202, 206, 207, 219, 220, 272.
Salih Efendi (Kıdemli Yüzbaşı), 44.
Salih Efendi (Süvari Teğmeni), 293.
Salmanlı, 112, 113.
Saltanat, 32, 39, 371, 408.
Samatya, 40.
Sami Bey (Kurmay Kıdemli Yüzbaşı), 57, 74.
Samleker, 13.
Sancaktepe, 330.
Sankırit, 16.
Sarafim, 295; – Çiftliği, 282, 285, 286.
Sarakof, 14.
Sarayburnu, 44, 45.
Sarıburun, 294.
Sarıhamzalı, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 68, 70, 71, 73.
Sarık, 37.
Sarısırt, 346.
Sarıtarla, 273, 447.
Sarıyar, 374.
Sarmaras, 15.
Saros, 290, 404, 428; – körfezi, 397, 421.
Sasebu limanı, 169.
Savunma anlaşmasının imzalanması, 198.
Saygon Limanı, 26.
Saz Limanı, 269.
Sazlıdere (Sazlı dere, Sazlı Deresi, Sazlıderesi), 222, 223, 247, 348, 353, 354, 363, 364, 365, 379, 380, 381, 382, 383, 385, 387, 388, 399, 400, 401, 402, 413, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 423, 424, 442, 451, 460.
Sazlimanı, 285.
Seddülbahir, 273, 281, 282, 283, 284, 285, 291, 295, 298, 326, 356, 357, 390, 415, 439; – Muharebesi, 210.
Sedes, 135.
Selahattin Bey (12. Tümen Kumandanı), 462.
Selahattin Bey'in köşkü, 45.
Selâmi Efendi, 71.
Selanik, 14, 15, 28, 32, 36, 42, 44, 45, 53, 68, 73, 86, 110, 111, 114, 118, 126, 135, 140, 142, 146, 161, 162, 165, 186, 193, 199, 286, 458; – Bulgar Kütüphanesi, 15; – Bulgar Mektebi, 15; – Redif Taburu, 43; – Redif, 45; – ve gönüllüleri, 44; –'in geleceği, 185.
Selimiye, 41.
Semertepe, 308.
Sen Aleksandr Nişanının Komander Payesi, 225.
Senet, 194.
Seniçe, 35.
Serasker kapısı, 45.
Serçetepe, 348.
Serez, 35, 37, 43; – Redif, 43; – taburları, 45.
Servet, 319.
Seul, 16.
Seyd-i Aziz (Seydi-Aziz), 131, 133, 134.
Seyid Abdullah (Seyit Abdullah), 175, 176.
Seyit Nizam, 40.
Seyitabdullah, 135.
Seyyar fırın, 182.
Seyyar hastane, 100.
Seyyar mutfak, 182.
Sıddık Efendi (Üsteğmen), 110.
Sıfan-Fai-Kulan, 18.
Sığındere, 294, 295.

Sıhhiye; – bölüğü, 293, 306, 310, 314, 372, 376, 377, 396, 406; – heyeti, 134; – hizmetleri, 434; – müfrezesi, 291.
Sıkıyönetim, 39.
Sırbistan, 85, 185..186, 192, 193, 198, 199.
Sırbiye, 205.
Sırp, 184, 185, 204; – elçisi, 185; – hududu, 186; – hükümdarlığı, 185; – işgali, 205; – milleti, 168; – ordusu, 168, 177, 198; – ça, 15; –lar, 185, 186, 192.
Sıtkı Efendi, 27.
Sipyonkop tepesi, 99.
Sirenaik (Cyrénaique), 165, 175.
Sirkeci, 42; – İskelesi, 43.
Siroz, 35.
Sivli, 289, 449, 451, 452, 453, 454, 457.
Sivliköy, 262.
Sivritepe, 330, 335, 353, 450.
Siyan-Yangı, 18.
Siyaset, 143; –le uğraşmak, 142.
Siyasi makale, 140.
Slav cereyanı, 192.
Slav emelleri, 192.
Softalar, 40.
Sofya, 15, 87, 91, 152, 154, 179, 181, 182, 183, 184, 185, 187, 190, 193, 194, 195, 196, 200, 202, 205, 207, 208, 211, 212, 281; – Büyükelçiliği, 191; – elçiliği, 204; –'daki ataşelik binası, 189.
Sokularçe, 88.
Sorguç Sokağı, 44.
Sosa Müfrezesi, 175.
Sosyalist, 15.
Splendide Palas, 152, 195.
Su kumpanyası, 44.
Subay ruhu, 161.
Sufatı, 18.
Sultan Süleyman, 27.
Sultanahmed, 14.
Sultantepesi, 90.
Suphi Efendi, 61.
Suphi Paşa (Tuğgeneral), 57, 64, 65, 66, 67, 72, 73.
Suriye, 32.
Suvareler, 195.
Suvla, 459; – limanı, 274, 420, 439, 445, 458, 461.
Suyatağı, 292, 294, 330, 348, 353, 364, 419, 441, 442, 447; – sırtı, 376.
Sülecek, 261, 437, 438.
Sülecik, 453.
Sület kolu, 103.
Süleyman Bey, 43.

Şahin mıntıkası, 273.
Şahin Tepe (Şahintepe), 241, 259.
Şahinsırt (Şahinsırtı), 223, 233, 235, 242, 249, 385, 400, 401, 402, 403, 404, 413, 417, 418, 419, 420, 423, 424, 425, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 451, 460.
Şam vapuru, 126, 127.
Şehit, 40, 48, 134, 210, 228, 245, 268, 289, 302, 309, 312, 318, 319, 343, 350, 369, 379, 396, 403, 425, 447, 462; –ler mezarlığı, 73; –ler tepesi, 346; –lerimiz, 408; –lertepesi, 330, 335; –lik mertebesi, 300.
Şelizvik Dükalıkları, 17.
Şellavi mücahidi, 176.
Şemseddin Bey, 456.
Şemsettin Efendi (Yüzbaşı), 383.
Şer-i kanun (Şeri kanun), 40, 47.
Şeriat, 37, 49, 50; – hükümleri, 39, 47; – kuvveti, 47.
Şerif: Bkz. Gazeteci Mustafa Şerif.
Şevket, 15, 175.
Şevket Bey, 133.
Şevket Efendi (Teğmen), 71, 109.
Şevket Efendi (Yüzbaşı), 109, 111.
Şevket Paşa (Tuğgeneral), 41.
Şevki (Yarbay), 311, 318, 320, 323.
Şeyh, 132, 133, 134.
Şeyh Müberri, 172.
Şeyhhanı (Şeyh Hanı), 110, 111, 112, 113, 114.
Şeyhülislam, 49, 150.
Şii mezhebi, 27.
Şirvan, 27.

Taarruz azmi, 337.
Taarruz ruhu, 169.

Tabip, 299.
Tahniyye Karakolu, 42.
Tahsin Bey (Binbaşı), 455.
Tahsin Efendi (Teğmen), 109.
Tahsin Paşa, 162.
Tahsin, 14, 136.
Tahul, 93, 94.
Takoşan, 26.
Taksim, 41; – Kışlası, 42, 43; – Meydanı, 43.
Taktik, 262.
Talat Bey, 198.
Talimname, 117, 118, 120, 121, 171; –ler, 170.
Tanrı, 230.
Tarih, 279.
Taşkışla, 43.
Taşlıtepe, 116, 117.
Tatarlı, 70; – köyü, 69.
Tayfur, 451, 459; – mıntıkası, 269.
Tayyare, 182, 288, 289, 299, 305, 398, 441, 459, 461; – filosu, 289.
Tekekoyu, 295.
Tekeli, 15.
Tekirdağ (Tekirdağı), 211, 281.
Tekketepe, 434, 436, 436, 437, 438; – sırtları, 436.
Telmo, 16.
Temassükiyet Müfrezesi, 175.
Tenkerderesi, 285.
Tepecik, 215.
Terfi, 187, 219, 225, 227.
Teşkilat, 32.
Tırnova, 16.
Ticaret, 134.
Timur, 169.
Timurhisar torpidosu, 289.
Tobruk, 137, 139, 167, 172.
Togo (Amiral), 169.
Toğu Kimu, 25.
Tokyo, 169.
Top bayırı, 381.
Topçu kışlası, 113.
Tophane, 17, 43, 49.
Topkapı, 45; – Sarayı, 45.
Torba, 95.
Torfun Limmy, 18.
Toyran, 111, 113.
Trablus, 126, 167; – meselesi, 127.
Trablusgarp, 137; – harbi, 167.
Trakya, 85, 191; – ordusu, 86, 87.
Transival, 17.
Tuna, 192.
Tunus, 127, 139.
Turasanlı, 112.
Turfallı, 72, 74, 79.
Turhallı, 67; – köyü, 66.
Tursanlı, 114.
Turşun, 289, 449, 450, 452, 453, 453, 457, 461; –köy, 262, 298; – köyü, 288, 457, 432, 435.
Tuzgölü, 450.
Tuzla gölü, 420, 439, 459.
Türk; – cephesi, 264; – dili, 221; – donanması, 199; – kadını, 169; – ordusu, 137, 169, 199; –ler, 14; –lerin fikri, 204.
Türkçe, 14, 155, 181, 379.
Türkiye, 186, 191, 192, 204, 213.

Ubeydat Kolu, 175.
Ulema, 150.
Ulgardere, 270.
Ulm meydan muharebesi, 102.
Umumi Harp, 204.
Umumi seferberlik, 207.
Unkapanı, 41, 42, 45.
Urban, 134, 171, 172.
Urla karantinası, 127.
Usedom Paşa (Sahiller Müfettişi), 282.
Ustrumca, 205.
Uzlet, 95.
Uzme, 95.
Uzun Hıdırlı, 289.
Uzuncasırt, 381.
Uzundere, 245, 330.
Ümit Burnu, 17.
Ümmühafin (Zaviyesi), 131.
Ümmülrezm (Zaviyesi), 131.
Üsküdar, 41, 43, 44.
Üsküp, 87, 96, 113, 125; –lü, 13.
Vadi-i Bû Misafir, 176.
Vafatvo Muharebesi, 102.

Vahit (19. Tümen Yaveri), 312.
Vaız ve nasihatler, 150.
Vakıf Çiftliği, 112.
Varangel, 17.
Varna limanı, 198.
Varovişte, 95.
Vasıf, 42.
Vâsıf, 15.
Vasıf Efendi (Üsteğmen), 302, 303.
Vatan, 37; – ve millet hainleri, 39; – ve milletin kurtuluşu, 127, 200-201.
Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin Selanik şubesi, 32.
Vatani vazife, 63.
Vayd Hit Torpilli, 23.
Vefa Lisesi, 29.
Veraniye, 86, 87.
Vertikop, 15.
Verür kolu, 103.
Vezir Hüsrev Paşa, 27.
Victor Zürü, 21.
Viladimir Vikoviç, 13.
Viladivostok, 26.
Vilmer (Yarbay), 417, 418, 421, 426, 432, 449.
Virlan, 110, 111, 112.
Viyana, 27.
Vodine, 15.
Voemi İzvestia gazetesi, 183.
Vorlaşer (Albay), 23.

W. Wos, 17.

Yabancı nüfuz ve hâkimiyeti, 32.
Yağcılar, 11, 110, 112, 113, 114, 115, 120.
Yahudiler, 168.
Yahya Efendi (Yüzbaşı), 109.
Yakosana, 26.
Yakup Cemil, 127, 139.
Yamagata, 26.
Yanbolu, 16.
Yaralı, 134, 210, 227, 289, 302, 304, 308, 309, 312, 318, 319, 350, 379, 396, 403, 425, 447.
Yavuz, 25.
Yaylatepe (Yaylatepesi), 384, 385, 413, 447.
Yedikule, 40.
Yemen, 27.
Yeni camı, 14, 44.
Yeni Zeland (Zelanda), 359, 361, 439, 451; – tugayı, 330.
Yeşildere, 308.
Yeşilköy: Bkz. Ayastefanos.
Yeşiltarla (Yeşil tarla), 300, 301, 308, 330, 341, 346, 374.
Yeşiltepe, 116, 117, 118.
Yıldız, 44.
Yukarıdiniler, 92.
Yunan, 204; – işgali, 205; – ordusu, 148, 162, 168, 204; – palikaryaları, 165; - Sırbistan münasebetleri, 191; –lılar, 184, 185, 199, 204.
Yunanistan, 185, 186, 192, 193, 204, 205.
Yusufçuk, 452.
Yusufçuk tepesi (Yusufçuktepesi), 438, 453, 454, 457.
Yuvarlaktepe, 381.
Yükseksırt, 245, 296, 322, 330, 378, 381, 387, 389, 390, 391, 393, 394, 395, 396, 399.
Yüksektepe, 316.

Zatışahaneleri, 225.
Zaviye, 132, 133.
Zayiat, 134, 210, 304, 308, 309, 313, 335, 352, 355, 356, 359, 363, 364, 365, 366, 369, 379, 387, 388, 389, 392, 396, 400, 421, 424, 450, 451, 454, 457, 460.
Zeki Bey, 265.
Zeki Efendi (Hava Orgenerali Zeki Doğan), 441.
Zeki Efendi (Mümtaz Binbaşı), 389.
Zeki Efendi (Yüzbaşı), 292.
Zeland: Bkz. Yeni Zeland.
Zerente Karargâhı, 131, 132.
Zibifçe, 86.
Ziya Bey, 339.
Zizikar, 18.
Zülfikâr Han (Bağdat Valisi), 27.

